

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA
SORUMLULUĞU**

Semra AKSU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ARALIK 2022

ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA SORUMLULUĞU

Semra AKSU

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Semra AKSU

02.11.2022

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisi Semra AKSU tarafından hazırlanan “ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA SORUMLULULUĞU” başlıklı tez çalışması, 02/12/2022 tarih ve 14.30 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)		
Prof.Dr. Ender Ethem ATAY-Özyeğin Üniversitesi	✓	
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)		
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN- AHBV Üniversitesi	✓	
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)		
Prof.Dr. M. Savaş KAFKASYALI- Kırıkkale Üniversitesi	✓	
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)		
Dr. Öğr. Üye. Metin ÇELİK- Selçuk Üniversitesi	✓	
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)		
Dr. Öğr. Üye. Cemil Doğan İPEK- Savunma Bilimleri Üniversitesi	✓	

ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA SORUMLULUĞU

(Doktora Tezi)

Semra AKSU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2022

ÖZET

Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası en çok tartışılan meselelerin başında insani gerekçelerle müdahaleler gelmektedir. Tartışmaların temelinde ise Vestfalyan sistemin devlet egemenliğinin ihlal edilemezliği yaklaşımı ile insan haklarının evrenselliği ve korunması önceliği yer almaktadır. Ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerine maruz kalan toplulukların korunmasına ilişkin yüzyıllardır süregelen gelenek, 2001’de Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından 21.yüzyılın değerlerine ve önceliklerine göre formüle edilerek, mahiyeti ve muhtevası belirginleştirilmiş ve ‘Koruma Sorumluluğu’ ifadesiyle kavramsallaştırılmıştır. Haklı Savaş Kuramı ve İnsani Müdahale Hakkı düşüncesiyle organik bağları olan bu yeni kavram 2005’te Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesinin Sonuç Bildirgesinde yer alarak siyasi iradenin olurluğunu almış, ‘gelişmekte olan bir norm’ nitelendirmesiyle de hukuki mülahazaların konusu olmaya başlamıştır. Kavramın tartışmaların seyrini ve zeminini değiştiren ve insani gerekçelerle müdahale literatüründe yenilik olarak değerlendirilen en önemli özelliği ise devletlerin egemenliğinin sorumluluk yönüne yapılan vurgudur. Sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımıyla devletin egemen olma statüsü halkına karşı sorumluluklarını yerine getirme şartına bağlanmış, egemenliği koruyan ilkelerin mutlaklığını yitirmesine, temel hak ve hürriyetlerin ise ulusal sınırların ötesine geçerek devlet egemenliğine karşı üstünlük kazanmasına ve önceliklendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte Koruma Sorumluluğu, halkın korunması hususunda öncelikli sorumluluğu devlete vererek devletin merkezi konumunda değişiklik öngörmemiştir. Şayet devlet bu sorumluluğunu yerine getir(e)mezse, halkın korunması sorumluluğu uluslararası topluma geçmektedir. Uluslararası toplum diğer bütün barışçıl ve zorlayıcı yöntemler yeterli gelmediği takdirde son çare olarak temel hak ve hürriyetlerinden mahrum halkı korumak için askeri müdahale gerçekleştirebilecektir. Bu ‘olağandışı ve istisnai’ durumun bir kuvvet kullanma yöntemi olması ve BM ile kurulan yeni dünya düzeninde devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımının yasaklanması Koruma Sorumluluğunun hukuka uygun olarak işletilebilmesini BM Güvenlik Konseyinin iradesine bırakmaktadır. Kuvvet kullanma yöntemi olarak Koruma Sorumluluğunun BM Şartının ilke ve amaçlarına uygun olacak şekilde hukuka uygunluk nedeni arayışı ancak BM Şartında yer alan kuvvet kullanma yasağının istisnai hükümlerine dayanması ile mümkün olacaktır. Bu tezde koruma sorumluluğunun bu hükümlerle bağlantısı çerçevesinde normatif yapısı incelenerek, kavramın uluslararası hukuk düzenindeki mevcudiyeti eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Bilim Kodu : 114112

Anahtar Kelimeler : Koruma Sorumluluğu, İnsani Müdahale, Haklı Savaş, Egemenlik, Kuvvet Kullanma

Sayfa Adedi : 315

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

RESPONSIBILITY TO PROTECT IN INTERNATIONAL LAW

(PhD Thesis)

Semra AKSU

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

December 2022

ABSTRACT

The tension between the inviolability of state sovereignty under the Westphalian system and the universalization and protection of human rights is one of the most controversial issues in international relations after the Cold War. The idea of protecting people from gross and systematic violations of human rights was formulated by the International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) in terms of 21st century values and priorities. ICISS clarified and conceptualized the nature and scope of humanitarian intervention and introduced it as a new concept called the “Responsibility to Protect”, which has similar roots to Just War theory and the right of humanitarian intervention. The 2005 United Nations World Summit Outcome, which was adopted by the General Assembly, represented a significant achievement in generating a new international consensus on the Responsibility to Protect and established it as an emerging norm in the legality debates of intervention on humanitarian grounds. The most important aspect of this concept, which has changed the course of discussions and is considered a distinction in the literature on humanitarian intervention, is the emphasis on the responsibility aspect of state sovereignty. With the ‘sovereignty as responsibility’ approach, the sovereign status of the state has been conditioned on the fulfillment of its responsibilities towards its people, resulting in the loss of absoluteness for principles that protect sovereignty and fundamental rights and freedoms transcending national borders and taking precedence over state sovereignty. However, the Responsibility to Protect does not envision a shift in the state’s central role by placing the primary responsibility for the protection of the population on the state. If the state fails to fulfill its responsibility, the international community will have a responsibility for the protection of the population. If peaceful and coercive measures have been exhausted, the international community may intervene militarily as a last resort to protect a population deprived of its fundamental rights and freedoms. The fact that this ‘unusual and exceptional’ situation is a form of use of force and strictly prohibited in international law. The use of force through the Responsibility to Protect is only possible if it is based on exceptional provisions within the UN Charter’s prohibition of force in line with the UN Charter’s principles and aims and subject to the UN Security Council’s authorization. This study examines and critically evaluates the normative structure of the responsibility to protect in relation to these provisions and its existence within the international legal order.

Science Code : 114112

Key Words : Responsibility to Protect, Humanitarian Intervention, Just War Theory, Sovereignty and Use of Force

Page Number : 315

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ	11
2.1. Genel Olarak	11
2.2. Haklı Savaş Kuramı	13
2.2.1. Tanımı	13
2.2.2. Tarihsel Gelişimi.....	14
2.2.2.1. Antik Yunan dönemi.....	16
2.2.2.2. Orta Çağ dönemi	17
2.2.2.3. Vestfalya dönemi	21
2.2.2.4. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem	23
2.3. İnsani Müdahale.....	25
2.3.1. Müdahale'nin Tanımı.....	25
2.3.2. Müdahale Etmeme İlkesi (The Principle of Non-Intervention).....	30
2.3.2.1. Genel kurul kararlarında müdahale etmeme ilkesi	35
2.3.3. Milli Yetki İlkesi (Domestic Jurisdiction)	43
2.3.3.1. Milletler Cemiyeti Misakında milli yetki ilkesi.....	45
2.3.3.2. Birleşmiş Milletler Şartı'nda milli yetki ilkesi	54
2.3.4. Müdahalenin İstisnaları.....	65
2.3.5. İnsani Müdahalenin Mahiyeti ve Muhtevası.....	70

	Sayfa
2.3.5.1. Genel olarak	70
2.3.5.2. Tanımı	72
2.3.5.3. Hak ve ödev iddiaları	77
2.3.5.4. Normatif yapısı	81
2.3.5.5. BM Öncesi	81
2.3.5.6. BM sonrası	86
3. KORUMA SORUMLULUĞU	91
3.1. İnsani Müdahalelerin Gerekliliğine Yönelik Siyasi İradenin Oluşması	91
3.2. ICISS'nin Kurulması ve Koruma Sorumluluğu Raporunun Hazırlanması	96
3.2.1. Raporun İçeriği	98
3.2.2. Rapordaki Terminoloji Değişimi	101
3.2.3. Rapordaki Egemenlik Kavramının Dönüşümü	103
3.2.4. Koruma Sorumluluğunun İnsan Güvenliği Kavramı ile İlişkisi	109
3.2.5. Harekete Geçme Sorumluluğu	110
3.3. Koruma Sorumluluğunun Kurumsallaşma Girişimleri	115
3.3.1. 2004 Tehditler, Zorluklar ve Değişim Üst Düzey Paneli	115
3.3.2. 2005 Daha Geniş Özgürlüklere: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru	118
3.3.3. ICISS, HLP ve ILF Raporlarına Yönelik Devletlerin Yaklaşımları	121
3.3.4. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi	131
3.4. ICISS Raporu ile 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi Farkları	135
3.4.1. Meşru Otorite	135
3.4.1.1. Güvenlik konseyi	135
3.4.1.2. Genel Kurul-barış için birlik kararı	145
3.4.1.3. Bölgesel örgütler	161
3.4.2. Koruma Sorumluluğunun Maddi Unsurları	181

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamalarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AMIS	Afrika Birliği Sudan Misyonu
APSA	Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi
AU	Afrika Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
ECOMOG	Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu
ECOWAS	Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
HLP	Tehditler, Zorluklar ve Değişim Üst Düzey Paneli
ICID	Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu
ICISS	Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu
IGOs	Uluslararası Örgütler
ILF	Daha Geniş Özgürlükler Raporu
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
NAM	Bağılantısızlar Hareketi
NGOs	Hükümet dışı Kuruluşlar
OAU	Afrika Birliği Örgütü
SLM	Sudan Kurtuluş Hareketi
SOMA	Misyon Statüsü Antlaşmaları
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHK	Uluslararası Hukuk Komisyonu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNOMIL	Birleşmiş Milletler Liberya Gözlemci Misyonu
USAD	Uluslararası Sürekli Adalet Divanı

1. GİRİŞ

Bir devletin başka bir devlete müdahale etmesi tarih boyunca her dönemde farklı kavram ve terimlerle tartışılmıştır. Hukuk, politika ve uluslararası ilişkiler gibi birçok disiplinin alanına giren bu kavram ve terimler, tartışıldıkları dönemin hakim ilke ve değerlerine göre farklılıklar göstermiş, içerik ve kapsam açısından da dönemin ruhunu her zaman yansıtmışlardır. Antik Dönem’de felsefe ve etik, Orta Çağ’da din ve ahlak, 19. yüzyıldan itibaren de insani değerler müdahalelerin gerekçelendirilmesinde temel çerçeveyi oluştururken, aslında hepsinin özünde insanın onur ve değerine olan inancın yer aldığı gözlenmektedir. Günümüz uluslararası hukuk düzeninde ise insan hakları ve insancıl hukukla ilgili ağır ihlallerin yaşandığı, baskı ve zulüm altındaki toplulukların en temel haklarını kullanamadığı durumlarda uluslararası toplumun bu toplulukları koruma amacıyla müdahale etmesi yani *Koruma Sorumluluğunun* uluslararası hukuk düzenindeki yeri ve yapısı tartışılmaktadır.

Klasik uluslararası hukukta devlet egemenliğinin uluslararası düzenin temeli olması ve devletlerin egemenliklerinin mutlak kabul edilmesi, müdahalenin egemenlikle bağdaşmayan bir eylem biçimi olarak değerlendirilmesine ve hukuka aykırılığının genel kabul görmesine sebep olmuştur. Egemen eşitlik ilkesiyle birlikte devletlerin toprak bütünlüğünün ve siyasal bağımsızlıklarının müdahaleler vasıtasıyla açıkça ihlal edilmesi de ayrıca müdahale kurumunun uluslararası hukukta kabul edilmemesinin asli gerekçeleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, 1945’te kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Örgütüyle inşa edilen yeni dünya düzeninde, mutlak (absolute) egemenlik anlayışından nispi (relative) egemenlik anlayışına doğru bir yönelimin gerçekleşmesi, dönemin hakim ilke ve değerlerinde yaşanan dönüşümler ve bunlara ilaveten uluslararası hukukun ‘insanileşmesiyle’ müdahalelerin hukuki statüsüne ilişkin tartışmalarda istisnailik ve hukuka uygunluk gibi durumların tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Böylece, müdahalelerin hukuka aykırılığı insani gerekçelerle hukuka uygun hale getirilerek, insani müdahale kavramına hukuki bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat bir silahlı kuvvet kullanma biçimi olan insani gerekçelerle müdahalelerin, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına saygı, iç işlerine müdahale yasağı ilkelerinin yanında bir de kuvvet kullanma yasağı ilkesiyle çatışması bu kavramların

normatif değer kazanmasını çıkmaza sokmaktadır. Egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerinin insan hakları alanında dar yorumlandığı gözlemlense de, günümüz uluslararası hukuk düzeninin üzerine inşa edildiğı kuvvet kullanma yasağıyla çatışan bir kavramın hukuki statüsünün çok tartışmalı olması kaçınılmazdır. BM ilkeleri arasında bir hiyerarşiden bahsedilemeyecek olsa da BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın da ifade ettiğı üzere hiçbir ilke 2.madde 4.paragrafta yer alan kuvvet kullanma yasağı ilkesinin taşıdığı öneme haiz değildir.¹ Nitekim 'gelecek kuşakları savaş felaketinden koruma' amacıyla kurulan yeni dünya düzeninde devletler 'ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmasına' izin vermeyecek şekilde bir siyasi irade ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte aynı irade 'temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine' bağlılık yemini etmiş 'daha geniş özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamak' amacıyla çaba harcayacaklarına dair taahhütlerde de bulunmuştur. İnsani gerekçelerle müdahalelerin gerçekleştirilebilmesinde gerekli olan ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerinin varlığı, insani değerlere yapılan atıflar ve insani değerlerin yüceltilmesine olan bağlılıktan dolayı insani müdahalelerin hukuki statüsündeki belirsizliği gidermeye gücünün olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte devletlerin 'bir daha asla-never again' sloganıyla soykırımın gerçekleşmesine müsaade etmeyeceklerini evrensel bir çağrıyla ilan etmelerine rağmen geçtiğimiz son 30 yılda soykırım, etnik temizlik, savaş suçu ve insanlığa karşı suçların hala işleniyor olması ve yaşanan insani krizlere uluslararası toplumun erken ve etkili bir şekilde müdahalede bulunamaması insani gerekçelerle müdahalelerde yeni bir formülasyona duyulan ihtiyaç ortaya çıkarmıştır.

İnsani gerekçelerle kuvvet kullanmayı içeren müdahalelerin kurumsallaşabilmesi için net ve belirgin bir kapsam ve sınırlılığının olması gerekmektedir. Hukuk kurallarının belirgin, net ve açık bir şekilde ifade edilmesinin hukukun güvenilirliği ve belirliliği açısından önemli olmasına rağmen uluslararası hukukta devletlere yorum ve uygulamada esneklik tanıyacak bir hareket alanı verebilmesi için hukuk kurallarının formülasyonunda kasıtlı olarak müphem (vague) ve ikircikli (ambiguous) kavramların tercih edilmesi de söz konusudur. İnsani müdahale hakkının muğlak niteliği devlet pratiğinde tekdüze bir uygulamanın

¹ Zacklin, R. (2010). *The United Nations Secretariat and the Use of Force in Unipolar World Power v. Principle*, New York: Cambridge University Press, s. XII.

olmamasına ve bu nedenle de insani gerekçelerle müdahalelerin kurumsallaşma sürecinin yavaşlamasına ve hatta durmasına neden olmuştur. Normatif yapı kazanma sürecinde karşılaşılan bu engeller, insan onurunun ve insanlık değerinin yüceltilmesine yönelik siyasi iradeyi insani krizlere müdahale etme hususunda hukuki zemine taşıyamamış ve Ruanda Soykırımı örneğinde olduğu gibi uluslararası toplumun kayıtsız kalması sonucunu doğurmuştur.

Koruma Sorumluluğu kavramıyla, İnsani Müdahale Hakkı doktrinindeki belirsizliklerin giderilmesi amaçlanmış, insani gerekçelerle müdahalelerin kapsam ve sınırlılıkları net ve açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. İnsani gerekçelerle müdahalelerde karşılaşılan egemenlik direnci Koruma Sorumluluğu kavramının getirdiği yeni bir bakış açısıyla ‘sorumluluğa’ dönüştürülerek normatif değer kazanımına ilişkin engeller aşılmaya çalışılmıştır. Temel insan haklarının korunması esasına dayanan Koruma Sorumluluğunun, zamanın toplumsal gerçekleriyle uyumunun yanı sıra evrensel etik ve ahlaki değerleri de yansıttığı söylenebilir.

İnsani müdahalelerdeki hukuka uygunluk arayışı, bu kavramın kapsamının belirginleştirilerek ve sınırlandırılarak oluşturulduğu Koruma Sorumluluğunda da farklı araçlarla devam etmektedir. Koruma Sorumluluğunda, insani müdahalenin önündeki en ciddi engeli teşkil eden devlet egemenliği olgusunun köklü bir dönüşüm geçirerek/yeniden tanımlanarak, ‘*sorumluluk olarak egemenlik (sovereignty as responsibility)*’ anlayışına evrilmesi doktrininin daha sağlam temeller üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Egemenliğin artık devletlerin insan haklarını ihlal ederken kullanabilecekleri bir kalkan olmadığını, devletler için sadece güç ve otorite değil aynı zamanda sorumluluk anlamına da geldiğini ifade eden sorumluluk olarak egemenlik anlayışı, Koruma Sorumluluğunun en büyük yeniliklerindedir. Bununla birlikte uluslararası hukukçuların Koruma Sorumluluğu doktrininin normatif yapısına ilişkin olumsuz değerlendirmelerinin temelinde doktrinin insani müdahalelerde olduğu gibi modern uluslararası hukukun üzerine inşa edildiği ve ayrıca jus cogens nitelik atfedilen kuvvet kullanma yasağı ilkesi ile çatışması yer almaktadır. Koruma Sorumluluğunun hukuka uygunluğunun kesin bir şekilde ifade edilememesi kuvvet kullanma yasağının istisnalarının açık ve net bir şekilde uluslararası hukuk kaideleri arasında yer almasından kaynaklanmaktadır. İnsani krizlere bir tepki olarak kuvvet kullanılabileceğine yönelik bir istisnanın olmaması doktrinin hukukilik yönünde

aşamadığı en büyük engeldir. Fakat Koruma Sorumluluğu doktrini Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonunun (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS) raporunda yer aldığı şekliyle değil de 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde kabul edildiği şekliyle ele alındığında bu sorun da nispeten çözülmüştür.² Nitekim Bildirgenin 139.maddesi Koruma Sorumluluğu kapsamında kuvvet kullanma yetkisini sadece BM Güvenlik Konseyine vermektedir. Devletlerin tek taraflı müdahalelerinden ayrılarak kolektif bir müdahale çeşidi öngören bu yaklaşım ile baskı altında yaşam mücadelesi veren halkları Koruma Sorumluluğu, uluslararası hukukta kuvvet kullanma tekeline sahip olan Güvenlik Konseyine bırakılmıştır. Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine uygun hareket etme taahhüdüyle Güvenlik Konseyi Şartta kendisine verilen yetkileri yerine getirirken, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu tespit etmesi halinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için silahlı kuvvet kullanımını da içeren önlemler alabilecektir. Görüldüğü üzere Konseyin ancak BM Şartı 39.maddede belirtilen ‘barışın tehdit edilmesi, bozulması ya da bir saldırı eyleminin gerçekleşmesi’ durumlarının varlığının tespit edilmesi şartıyla, VII. Bölüm çerçevesinde kuvvet kullanabilme yetkisinin olması, Koruma Sorumluluğu doktrini bağlamında kuvvet kullanmasına açık ve net bir şekilde yetkisinin olmadığını göstermektedir. Fakat bir devletin kendi halkına karşı gerçekleştirmekte olduğu ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerinin (insani krizlerin) BM Şartı 39.madde kapsamında uluslararası barışı tehdit etme ya da bozması söz konusu olabilirse, uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğu olan Güvenlik Konseyinin bu sorumluluğunu zorlayıcı tedbirler alarak yerine getirmesi gerekecektir. Nitekim Güvenlik Konseyinin daha önceki kararlarından da anlaşılacağı üzere iç çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilmesi mümkündür. Örneğin Konseyin 1991 Körfez Krizinde Irak halkını ‘*korumak*’ için aldığı 688 sayılı kararında barışın tehdidindeki temel argümanı insani gerekçeler olmuştur.

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 138.paragrafında ifade edilen soykırım, insanlığa karşı suç, etnik temizlik ve savaş suçlarının ulusal bir mesele

² 2005 BM Dünya Zirvesi sonunda devlet ve hükümet başkanları tarafından ilan edilen Sonuç Bildirgesi 16 Eylül 2005’te BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. UN Doc. A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome, 24 Ekim 2005.

olarak telakki edilmesinin artık mümkün olmadığı ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bu ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerinin BM Şartının ilke ve amaçlarıyla uyuşmadığı da açık bir gerçektir. Nitekim Şartın giriş kısmında ifade edilen ‘gelecek kuşakları savaş felaketinden koruma ve daha iyi yaşam koşulları sağlama’ akdiyle yasaklanan silahlı kuvvet kullanımının neticesi yine insanlığa tarif olunamaz acılar yaşatmak olmamalıdır. Halklar adına yazılan Şartın uluslararası barışı koruma amacının yanında halkların başta var olma ve hayatını idame ettirme olmak üzere temel haklarını da korumayı amaçlamaktadır. Zaten temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine bu kadar önem veren bir enstrümanın ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerine sessiz kalması düşünülemez.

Bu bilgiler ışığında, bu tezin amacını şöyle ifade edebiliriz: Koruma Sorumluluğu kavramının normatif yapısının incelenmesi ve bu inceleme çerçevesinde Koruma Sorumluluğunun pozitif uluslararası hukuk düzenindeki varlığı ve yeriyle ilgili yaklaşımların eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Uluslararası hukuk düzeninde iç hukukta olduğu gibi bir kamu düzeni olup olmadığını test etmemize yarayacak olan Koruma Sorumluluğu kavramı, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenlik hukukunun etkin bir şekilde çalışıp çalışmadığını göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesinde birincil yetkili ve sorumlu olan Birleşmiş Milletler Örgütünün etkili bir şekilde çalışarak kurmuş olduğu hukuk düzenini koruma çabası da incelenecektir. Koruma Sorumluluğunun maddi unsurlarını oluşturan eylemlerin gerçekleşmesi halinde mevcut hukuk düzeninin etkili ve yeterli bir cevap verememesi aynı zamanda sistem eleştirisine de yol açmaktadır. Bu eleştirilerden de beslenerek bir normatif yapı kurma ihtiyacının daha çok düzenin bekasına hizmet edecek bir zorunluluk olduğu sonucuna ilişkin tartışmalar çerçevesinde Koruma Sorumluluğunun kapsam ve içeriği analiz edilecektir. Amacımız ulaşılan sonuçları esas alarak bu tezin konusu Koruma Sorumluluğunun bir hukuk kurumu³ olarak uygulanabilme kabiliyetine haiz olup olmadığını göstermektir.

³ Türk Hukuk Lügatına göre kurum (müessese-institution) hukuk ilminde muayyen hukuki münasebetlere taalluk eden hüküm ve kaidelerin mecmuudur. Türk Hukuk Kurumu, (1991). *Türk Hukuk Lügatı*, 3.baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 253. Kurum kavramını genel bir ifadeyle bir hukuk sistemi içerisindeki yerleşik kurallar bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Tezin temel argümanı ise Koruma Sorumluluğunun içerik ve kapsam olarak uluslararası hukuk düzeninde müstakil bir hukuk kuralı olarak var olmadığı fakat mevcut uluslararası hukuk düzeninde uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda BM Güvenlik Konseyinin bu yönde bir siyasi irade ortaya koyması ile uygulanabilmesinin mümkün olduğudur. Tezin temel varsayımları ise

a. Egemenlik anlayışının bir devletin kendi sınırları içerisinde kendi halkına karşı soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır ve ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerine izin verecek şekilde yorumlanamayacağıdır.

b. Egemenliğin koruyucu kalkanı olan iç işlerine müdahale yasağı, soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır ve ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinde ileri sürülemeyecektir. Nitekim bir devletin kendi sınırları içerisinde kendi halkına karşı soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır ve ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinin yaşanmasına ilişkin meseleler uluslararası meselelerdir.

c. Bir devletin egemen yetkisi dahilindeki meselelerin de uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek niteliklere sahip olması mümkündür.

e. Uluslararası toplum uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden gelişmelere kayıtsız kalmamalı ve durumun gerektirdiği şekilde tepki vermelidir. Bu tepki, gerekli görüldüğü takdirde kuvvet kullanımı da içerebilecektir.

f. Şartların oluşup oluşmadığını belirleyerek, silahlı kuvvet kullanımına karar verecek olan yetkili organ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyidir. Koruma Sorumluluğu çerçevesinde Güvenlik Konseyi uluslararası toplumu temsil etmektedir.

Yukarıda ifade edilen varsayımlar birlikte değerlendirildiğinde BM Şartı VII. Bölümün farklı bir düzlemde sınırlandırılmış/belirlenmiş koşullarda uygulanması olarak değerlendireceğimiz Koruma Sorumluluğu kavramının müstakil bir uluslararası hukuk kuralı olarak hukuk düzeninde haddizatında mevcut olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Bu varsayımların pozitif hukuktaki yansımalarını gösterebilmek için bu tez çalışması üç başlık altında ele alınacaktır.

Birinci bölümde tarihsel süreç içerisinde insani gerekçelerle müdahalenin yer aldığı Haklı Savaş Kuramı ve İnsani Müdahale Hakkı kavramları analiz edilecektir.

İnsani Müdahale Hakkı, insani gerekçelerle müdahalelerin kavramsallaşma sürecini başlatması ve Koruma Sorumluluğu ile içerik olarak benzer öğeler taşıması nedeniyle ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Koruma Sorumluluğu kavramının üzerine inşa edildiği ve insani gerekçelerle müdahalenin ilk somut örneklerini içerdiği için insani müdahale hakkı çalışmamızın esasını oluşturmakta, Koruma Sorumluluğu kavramına getirilen eleştirilerin de temelinde yer almaktadır. İnsani Müdahale Hakkı ve Koruma Sorumluluğu kavramlarının köken ilişkisi içerisinde oldukları Haklı Savaş Kuramı da yine bu kapsamda incelenerek, ilk çağlardan günümüze kadar uzanan ve insani gerekçe içeren müdahale kavramlarının hepsinin benzer ve farklı yönleri ortaya koyulacaktır. Kavram farklılığının hukuki statünün belirlenmesindeki rolünün de değerlendirileceği bu bölümde, kavram uzlaşısının zorluğunun normatifliğe etkisi üzerinden kavramsal değişim ihtiyacının Koruma Sorumluluğunu nasıl etkilediği değerlendirilecek fakat kavramın kurumsallaşmasına ait detaylara ikinci bölümde yer verilecektir.

Haklı Savaş Kuramı, İnsani Müdahale Hakkı ve Koruma Sorumluluğu kavramlarının temelinde yer alan müdahale olgusu da bu bölümde ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Zorla, rızaya dayanmayan ve diktatöryal bir davranış olarak tanımladığımız müdahale eylemlerini sınıflandırarak uluslararası hukuktaki istisnaları üzerinden insani gerekçelerle müdahalelerin hukuki bir değere sahip olup olmadığı incelenecektir. Bu bağlamda tarih boyunca müdahalelerin çatışma içerisinde olduğu hukuk kurallarının da değerlendirileceği bu bölümde bir müdahale çeşidi olan insani gerekçelerle müdahalelerin çatıştığı uluslararası hukukun yerleşik ilke ve kuralları arasında yer alan ‘içişlerine müdahale etmeme ilkesi’ ile ilişkisi de değerlendirilecek ve insani müdahalelerin içişlerine ait bir mesele olmadığına ilişkin tezimizi Uluslararası Sürekli Adalet Divanının (USAD) ‘milli yetki alanının muayyen bir ifade olmadığı’ tespiti ve uluslararası hukukun gelişimiyle değişebilen milli yetkinin nisbi niteliği ile desteklemeye çalışacağız.

Tezin ikinci bölümünde ise Koruma Sorumluluğu kavramının içeriği ve kurumsallaşma süreci incelenecektir. Öncelikli olarak yeni bir kavrama duyulan ihtiyaç ve siyasi iradeye yer verilecek, daha sonra da kavramın mucidi olan Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonunun (ICISS) yayınladığı Koruma Sorumluluğu Raporuna başvurulacak ve kavramın genel kabul görmüş halini içeren

ve kavrama uluslararası resmiyet kazandıran 2005 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin (A/RES/60/1) 138 ve 139. paragraflarına yer verilecektir. Devletlerin bu yeni kavrama karşı tutumları ve görüşlerine ayrıntılı olarak yer vererek kavramın uluslararası hukukta karşılaştığı direnç test edilmeye çalışılacaktır.

Bu bölümde ayrıca Koruma Sorumluluğunu uygulayabilecek otorite tespit edilmeye çalışılacaktır. ICISS Raporunda Güvenlik Konseyine alternatif olarak tasavvur edilen Genel Kurul ve Bölgesel Örgütler marifetiyle Koruma Sorumluluğunun mevcut uluslararası hukuk düzeninde uygulanabilirliği tartışılacaktır. Kolektif ya da bireysel müdahalelerin de ayrı ayrı değerlendirileceği bu bölümde, ICISS Raporu ile Sonuç Bildirgesindeki yetkin otorite sınırlandırmasına da dikkat çekilecektir. Koruma Sorumluluğunun maddi unsurlarına da yer verilerek ICISS Raporu ile BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi arasındaki farklar, kavramın kapsamının daraltılması ve belirginleştirilmesine yönelik girişimler bağlamında değerlendirilecektir. Bu bağlamda korumanın içerik ve kapsamı ICISS'in raporunda yer aldığı şekliyle verildikten sonra koruma kavramını sadece soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı suç ve etnik temizlik suçlarına karşı ileri sürülebilecek şekilde daraltan Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. paragraflarındaki sınırlandırmalara da dikkat çekilecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyeti tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun için de öncelikle Koruma Sorumluluğunun merkezinde yer alan uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğundaki 'sorumluluk' ve 'uluslararası toplum' kavramları üzerinden bir ön değerlendirme yapılacaktır. Dolayısıyla da kapsam ve içerik analizinde bu kavramların hukuki nitelikleri ve sonuçları ayrı ayrı incelenecektir. Kavramsal çerçevenin sınırlarını belirginleştirmeye yardımcı olan bu girişimin kavramın normatif yapı kazanmasına ne ölçüde etkili olduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Bu amaçla, Koruma Sorumluluğu kavramının sorumluluğa ilişkin yönü değerlendirilecektir. Kavramda ifade edilen sorumluluğun neye karşılık geldiği, hukuki muhtevası ve yükümlülük kavramıyla ilişkisi incelenecektir. Hukuki bir terim olan sorumluluğu tavsif eden hukuki rejim ile Koruma Sorumluluğundaki sorumluluk kavramının karşılaştırmalı analizi yapılarak, hukuki bir terim olarak kullanılıp kullanılmadığı tartışılacak ve iki durumun da hukuki sonuçları değerlendirilecektir. Böylece sorumluluk kavramının

hukuki muhtevası üzerinden de Koruma Sorumluluğunun normatif yapısı ortaya konacaktır. Sorumluluk ve yükümlülük arasındaki nüansa dikkat çekilirken, devletlerin yükümlülük kavramı yerine sorumluluk kavramını tercih etmelerindeki gerekçeler üzerinden uzlaşılan kavramla amaçlananın ne olduğu tespit edilecektir. 138.paragrafta yer alan sorumluluğun öncelikli olması ve ikincilliği de ayrıca bu bölümde değerlendirilerek, sorumluluk devrinin hangi şartlarda ve nasıl gerçekleşeceğine ilişkin sorulara cevaplar aranacaktır. Sorumluluğa karşılık gelen bir hakkın olup olmadığının da inceleneceği bu bölümde Kelsenci yaklaşımla bir hukuk normu olabilmesi için gerekli olan hukuki anlamda hak, yükümlülük ve müeyyide ilişkisinin varlığı incelenecektir. Sorumluluğun kime ait olduğu incelenirken uluslararası toplum için ayrı bir başlık açılacaktır. Uluslararası toplumun sadece devletlerden oluşan bir topluluk olarak mı kastedildiği, yoksa daha sıkı bağların ve ortak değerlerin olduğu ve devletlerden ziyade bütün halkların oluşturduğu bir topluluk mu olduğu sorgulanacaktır (international society v. international community).

Kavramsal analizlerin sonucunda Koruma Sorumluluğu'nun günümüz uluslararası hukuk anlayışında normatif statüye ulaşmış olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır. Koruma Sorumluluğunun Genel Kurul Kararıyla kabul edilmesinin normatifliğe etkisinin de inceleneceği ve kazandığı 'esnek hukuk-soft law' niteliğinin teamül hukuku kuralı oluşturmaya yardımcı olup olmadığı da değerlendirmeler arasında yer alacaktır. BM Şartı 13/1'de uluslararası hukukun tedrici gelişimini ve kodifikasyonunu teşvik etmesi için Genel Kurulun yetkilendirilmesi bağlamında bir Genel Kurul kararı olarak Koruma Sorumluluğunun uluslararası hukuktaki yeri ele alınacaktır. Henüz uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş veya devlet pratiğinde yeterince ele alınmamış alanlarda hukuk kuralları hazırlanmasına ilişkin taslak metin hazırlama sorumluluk/görevinin, Koruma Sorumluluğunun A/RES/60/1 ile kabulü ile yerine getirilip getirilmediği de incelenecektir. Bu bölümde son olarak da *lex lata-lex ferenda* ayrımı bağlamında Koruma Sorumluluğunun normatif yapısına ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır. Eğer Koruma Sorumluluğunun bir hukuk normu niteliği kazanmadığı sonucuna ulaşılabiliyorsa, Koruma Sorumluluğunun *lex ferenda* niteliğine haiz olup olmadığı tartışılacaktır. *Lex lata* ve *lex ferenda* ayrımı, Koruma Sorumluluğunu kavramsal, hukuki ve siyasi açılardan değerlendirdiğimizde 'gelişmekte olan bir

norm' nitelendirmesinin doğruluğunu tespit etmemize yardımcı olacak ve kavramın kurumsallaşmasına ve uygulanmasına yönelik siyasi iradenin ayrıca kavrama normatif bir yapı kazandırmaya hazır olup olmadığını da ortaya koymamızı sağlayacaktır.

2. ULUSLARARASI HUKUKTA KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Hiçbir düşünce, fikir boşlukta doğmaz, düşünceler ortaya çıktığı dönemin ruhunu yansıtır. Koruma Sorumluluğu kavramı da dönemin hadiselerinden bağımsız ortaya atılmış bir kavram değildir. Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonunun Koruma Sorumluluğu Raporunu hazırlamasındaki itici güç, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın BM Genel Kurulunda uluslararası toplumu harekete geçirmek için yapmış olduğu meşhur çağrısıdır. Annan konuşmasında *'eğer insani müdahale devletlerin egemenliğine karşı kabul edilemez bir saldırı oluşturuyorsa, insanlığın ortak değerlerinin temelden sarsıldığı Ruanda ve Srebrenitsa gibi insan haklarının ağır ve sistematik ihlallerinin yaşandığı durumlara nasıl cevap vermeliyiz'*⁴ sorusuyla bir uzlaşma arayışında bulunmuştur. İnsanın doğuştan sahip olduğu temel hakları yok sayan ihlaller bağlamında devlet egemenliğini tartışmaya açan bu çağrıya cevap vermek amacıyla Kanada Hükümetinin öncülüğünde Eylül 2000'de ICISS kurulmuş ve 2001'de Koruma Sorumluluğu Raporunu hazırlayarak devletlerin tasvibine sunmuştur.

2.1. Genel Olarak

Koruma Sorumluluğu, bir devletin kendi vatandaşını soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarına karşı öncelikli olarak koruması sorumluluğudur. Bu sorumluluk, sayılan suçların gerçekleşmesini uygun ve gerekli araçlarla engelleme/önleme sorumluluğunu da içinde barındırmaktadır. Koruma Sorumluluğu doktrininde, devletin kendi vatandaşını korumada başarısız olması ya da korumaması durumunda yani devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getir(e)mediğinde, uluslararası toplumun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yollarla ihlallere maruz kalan halkı koruma sorumluluğunun olduğu belirtilmektedir. Barışçıl yolların yeterli olmadığı takdirde ise uluslararası toplumun, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aracılığıyla söz konusu halkı korumak için kolektif olarak harekete geçmeye hazır olduğu ifade edilmiştir.⁵

⁴ UN Doc, A/54/2000, Report of the Secretary General, 'We the peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century', 27 March 2000, s.34, parag. 217.

⁵ 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 138 ve 139.paragraflar, s. 30. Bildirge, 16 Eylül 2005 tarihinde BM Genel Kurulunda oybirliği ile kabul edilmiştir.

Koruma Sorumluluğu kavramı uluslararası hukuk literatüründe ilk olarak 2001 yılında ICISS tarafından yayınlanan ‘Koruma Sorumluluğu’ (The Responsibility to Protect) Raporunda yer almıştır. Koruma Sorumluluğu kavram olarak yeni ortaya çıkmasına rağmen muhtevası uzun zamandan beri uluslararası ilişkilerde çokça tartışılan insani müdahale doktrini ile benzerlikler göstermektedir. Hatta ICISS’in Koruma Sorumluluğu Raporunun önsözünün ilk cümlesinde ‘*raporun insani müdahale hakkında olduğu*’ ifadesi yer almaktadır.⁶ Raporun giriş kısmında da açıkça belirtildiği üzere insani müdahale hakkı yerine düşünülen Koruma Sorumluluğu kavramıyla insani müdahalenin devletler nezdindeki olumsuz etkisinin kırılması amaçlanmış ve bu nedenle de yumuşak bir geçiş sağlaması için daha pozitif olduğu iddia edilen Koruma Sorumluluğu kavramı türetilmiştir.⁷ İçerik olarak insani müdahale hakkının ele alındığı raporda Koruma Sorumluluğu kavramının retorik olarak kullanıldığı ve tartışmaların özü itibariyle insani müdahale kavramı bağlamında devam ettiği iddialarının gerçeklik payı bu nedenle oldukça yüksektir.⁸ Bununla birlikte ICISS insani müdahale doktrininin temelinde yer alan ‘insani krizlere müdahale etme hakkı’ düşüncesini geliştirerek sistematize etmiş ve keyfi uygulamalara izin vermeyecek şekilde hukuki bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Çünkü 1990’lardaki insani müdahale tartışmalarının özünü oluşturan müdahalenin zamanı, şekli, üstlenicisi ve uygulanması konularındaki farklı anlayışlar ve uygulamalar, insani müdahale doktrininin reddine varacak şekilde bir algı oluşturmuş, insani müdahalenin sınırlarını net bir şekilde çizme ihtiyacı kavramın yeniden tesisinde temel dayanak noktasını oluşturmuştur. İnsani müdahale hakkının belirsiz içeriği nedeniyle sık sık eleştirilmesi ve uygulamalarda standartın oluşturulamaması Koruma Sorumluluğu ile giderilmeye çalışılmış, değişim arayışı yeni bir formülasyonla sona ermiştir. Ayrıca müdahalenin bir hak olarak iddia edilmesinin karşılaştığı tepkileri de bertaraf edebilmek için müdahalenin sorumluluk kapsamında değerlendirilmesi teklif edilmiştir.

Koruma Sorumluluğu doktrininin tarihsel gelişimi incelenirken, ortak bir amacı (insani krizlere müdahale etme) paylaşıyor olmaları nedeniyle insani müdahale

⁶ Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001). *The Responsibility to Protect*, s.VII. Bundan sonra kısaca ICISS Raporu olarak anılacaktır.

⁷ ICISS Raporu, 2001, s.16.

⁸ Stahn, C. (2010). ‘Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?’ *The American Journal of International Law*, Vol.101, No.1, ss 99-120.

hakkının ortaya çıkışı başlangıç noktası olarak alınabilir. Fakat Koruma Sorumluluğunun insani müdahale hakkıyla benzer öğeler içeren Haklı Savaş Kuramına kadar eskilere götüren bir tarihsel derinliğe sahip olduğu da iddia edilmektedir.⁹ Nitekim ICISS'nin Koruma Sorumluluğu Raporunda yer alan 'Askeri Müdahalenin İlkeleri' başlığında sıralanan ilkelerin Haklı Savaş Kuramında yer alan 'Savaşa Başvurma İlkeleri' ile birebir aynı olması aralarındaki köken ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.¹⁰ Bu nedenle de Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkış sürecinde kavramın fikri temellerinde etkili olması ve teorik altyapısını oluşturması açısından ilk olarak 'Haklı Savaş Kuramı'na yer vereceğiz. Haklı Savaş Kuramının pozitif uluslararası hukukta bir yeri olmamasına rağmen birçok düşünür, kuvvet kullanma yasağının temeli olarak ele aldığı Haklı Savaş Kuramının kuvvet kullanma hukukunun gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmiş, bugünkü düzenlemelere zemin hazırlayan bu kuramın oluşumunun, içeriğinin analiz edilmesinin önemine vurgu yapmışlardır.

2.2. Haklı Savaş Kuramı

2.2.1. Tanımı

Devletlerin egemenliklerinin doğal sonucu olarak savaşa başvurmayı *hak* olarak gördükleri dönemlerde dahi savaşa başvurmayı düzenlemeye ve sınırlandırmaya çalıştıklarını görüyoruz.¹¹ Bu çabaların en başında Haklı Savaş

⁹ Evans, G. (2004). 'When is it Right to Fight', *Survival-Global Politics and Strategy*, 46/3 s.59-81, s.75. Evans her ne kadar koruma sorumluluğunun entellektüel kökenlerinin haklı savaş geleneğinde yattığını ifade etse de, haklı savaş doktrininde kültür ve dini değerlerin varlığının aksine, koruma sorumluluğunun kriterlerinin evrensel değerleri yansıttığını ifade ederek aralarındaki farka dikkat çekmektedir. Nye, J. (2012). 'The Intervention Dilemma, Analysis and Opinions', *Harvard Kennedy School Belfer Center*. Nye'a göre Haklı Savaş Kuramında yer alan, iyi niyet ilkesi ile makul bir başarı beklentisi olması ilkesi (the existence of a reasonable prospect of success) Koruma Sorumluluğu ile bağlantının temel noktasıdır. Bellamy, A. (2015). 'The Responsibility to Protect and the Just War Tradition, içinde *Theorising the Responsibility to Protect*, Ramesh Thakur and William Maley (eds.), UK: Cambridge University Press, s.181-200. Ereker, F. A. (2004). 'İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s.1-36.

¹⁰ Koruma Sorumluluğu Askeri Müdahale İlkeleri için bakınız ICISS Raporu, 2011, Responsibility to Protect: Principles for Military Intervention, p.XII

¹¹ Harp hakkı egemen bir devletin çıkarlarını korumak, hak ihlali olması durumunda ya da uluslararası hukukun bir kuralını korumak üzere, kendi takdirine göre silahlı kuvvet girişiminde bulunmasıdır. Meray, S. (1962). *Devletler Hukukuna Giriş II. Cilt*, Gözden geçirilmiş ikinci bası, Ankara: Sevinç Matbaası, s.391. Harp hakkı klasik devletler hukukunda egemen devletlerin başta gelen haklarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Hegel'e göre harp, devlet hakimiyetinin en yüksek derecede bir tezahürüdür. Sevig, M. R. (1958). *Devletler Umumi Hukuku*, Genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş 2. bası, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, s. 218. Alsan, uluslararası hukukun ilk kurucularına göre savaşın uluslararası hukuk kurallarının müeyyidesi mahiyetinde olduğunu belirtmiş ve 'kanuni hakkın, bozulması mağdur hükümdara harbetme yetkisini bahşeden bir hak' olduğunu belirtmiştir.

Kuramı (Just War Theory) yer almaktadır. Haklı Savaş Kuramının köklü bir geçmişinin olması ve ilk dönemlerde kuramsallaşmasının henüz gerçekleşmemesi nedeniyle tüm zamanları kapsayıcı şekilde ‘Haklı Savaş Geleneği’ ifadesi de literatürde sıkça kullanılmaktadır.¹² Haklı Savaş Geleneğinde, savaşa meşruiyet kazandırmak için devletlerin haklı bir gerekçe ile savaşa başvurabileceği ve savaşın belirli sınırlandırmalara tabi tutulabileceği görülmektedir. Savaşı nizam altına alma çabası olarak değerlendirilen Haklı Savaş Kuramı adaleti tesis etme amacı üzerine inşa edilmiştir ve bunun için birçok metinde Adil Savaş Kuramı olarak da ifade edilmektedir.¹³ Savaşın nizam altına alınması, sınırlandırılması ve daha sonra da yasaklanması tarihsel süreç içerisinde aşama aşama gerçekleşmiştir. Nitekim savaşa başvurmanın engellenmesi uluslararası sistemde var olan birimlerin bekası için gereklilik arz etmektedir.¹⁴

2.2.2. Tarihsel Gelişimi

Savaşa başvurmanın, başka bir egemen birime karşı kuvvet kullanımının sınırlandırıldığı bir kavram olarak karşımıza çıkan ve içerisinde dinsel, ahlaki, felsefi ve seküler öğeler barındıran Haklı Savaş düşüncesi, Antik Roma’ya ve Eski Ahit’e

Alsan, Z. M. (1951). *Yeni Devletler Hukuku, İkinci Cilt (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi)*, Ankara: Güney Matbaacılık, s.406-407.

¹² Haklı savaş geleneği, teorisi, doktrini gibi ifadelerin literatürde sıkça kullanılması kavramın tek bir teoriden çok daha fazlası olduğuna, birbirine yakın fakat farklı sesleri barındıran bütünleşmiş bir geleneğe işaret etmektedir. Bu nedenle de haklı savaş kavramını ifade ederken kullanılan doktrin, teori ya da düşünce terimleri yerine birçok yazar tarafından gelenek kavramının tercih edildiği görülmektedir. Kavramın yüzyıllar boyunca gelişimindeki aşamalar dikkate alınırken sadece bir konu üzerinde doğrusal bir gelişmeden ziyade, çeşitli alanlarda dinbilimciler, felsefeciler, hukukçular, politikacılar ve askerler tarafından katkıda bulunulan bir geleneği yansıtmaya da bu duruma temel oluşturmaktadır. Haklı savaş kuramının bir diğer kullanımı jus ad bellum’dur. Buna rağmen haklı savaş geleneğinde savaşa başvurmaya ilişkin kaideleri jus ad bellum, savaş sırasında uygulanması gereken kaideleri de jus in bello olarak iki aşamada değerlendiren görüşler de vardır. Jus in bello, savaş hukuku olarak bilinmekte ve savaş başladıktan sonraki kuralları düzenleme amacı taşımaktadır. Savaşın taraflar için savaşın adil bir şekilde yürütülmesine ve sivillere karşı herhangi bir saldırıda bulunulmamasına dair kuralların yer aldığı bu aşama günümüzdeki uluslararası insancıl hukuk kurallarının temelini oluşturmaktadır. Jus in bello’ya ilişkin ilke ve kurallar teamül hukuku oluşturmuş ve birçoğu kodifikasyon çalışmalarıyla birlikte akdi hukuk niteliği kazanmıştır. Buna rağmen jus ad bellum kuram seviyesinde kalmıştır. Bu çalışma esas itibarıyla bir müdahale çeşidi olarak Koruma Sorumluluğu üzerine olduğu için jus in bello kavramının tarihsel gelişimine yer verilmeyecektir.

¹³ Miller, haklı savaş kuramının, sadece savaş hukukunun ahlakiliği üzerine indirgenebilecek bir düşünce olmadığını iddia etmiş, haklı savaş geleneğinin esasında devletin hak ve ödevleri, doğal hukuk ve adalet üzerine olduğunu savunmuştur. Miller, P. D. (2021). *Just War and Ordered Liberty*, UK: Cambridge University Press, s.9. Buna karşılık Hershey ise haklı savaşın uluslararası hukukun değil, etik ve ahlakın konusu olduğunu söyler. Hershey, A. S. (1912). *The Essentials of International Public Law*, New York: Macmillan, s. 552.

¹⁴ Bilsel, C. (1940). *Devletler Hukuku Giriş*, İstanbul: Kenan Basımevi, s.195-196.

(Tanah)’¹⁵ kadar uzanan çok derin bir tarihsel geçmişe sahiptir. İlk olarak Saint Augustin tarafından felsefî bir fikir/düşünce olarak ortaya atılmış daha sonra Thomas Aquinas ile sistematize edilerek kuram haline gelmiştir.¹⁶ Orta Çağ döneminde batıda gelişen birçok düşüncede olduğu gibi Haklı Savaş düşüncesinde de Hristiyanlığın izleri görülmektedir.¹⁷ 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleriyle, toplumsal olayların düşünce sistematığıne etkisi gecikmemiş, dinsel temeller üzerine inşa edilmiş Haklı Savaş Kuramının düşünce ve muhtevasında bir dönüşüm yaşanmıştır. Dönemin düşünürleri tarafından, öncülerin dini ve ahlaki yaklaşımlarından vazgeçilerek kuram, hukuki ve siyasi yaklaşımlarla yeniden sistematize edilmeye çalışılmıştır. Vitoria, Suarez ve Grotius Haklı Savaş Kuramına hukuki boyutta katkıda bulunarak, kuramın normatif değerinin uluslararası hukukta tartışılmaya başlanmasını sağlamışlardır. Haklı Savaş Kuramı üzerine yazan bu düşünürlerin tüm gayretleri savaşın yasaklanmasından ziyade hangi şartlar altında savaşa başvurmanın haklı/adil, meşru ya da hukuki olacağını tespit etmek üzerinedir.¹⁸

Haklı Savaş Kuramı ‘savaşı sınırlandırma’ düşüncesi üzerine inşa edilmiş bir kuram olduğu için ilkel kavimlerde olduğu gibi, Antik Dönemdeki uygulamalarda da, savaşa başvururken kendi anlayışlarına göre haklı ve adil bir gerekçe bulunmasına gayret edilmiştir.¹⁹ Bu nedenle, Haklı Savaş Kuramının tarihsel gelişimini Antik Yunan Dönemi ile başlatarak Antik Yunan şehir devletlerinde

¹⁵ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)’in 1.bölüm (Tevrat) 5.kitap olan Tesniye’de savaş kaidelerine ilişkin bazı ifadeler yer almaktadır. Allah’ın miras olarak kavim bahşetmesi savaşın dini gerekçesini oluşturmuştur. Savaş sonrası bozguna uğratılan kavimlerdeki halkın tümünün anlaşma yapılmadan yok edilmesinin emredilmesi; kentin alındıktan sonra yaşayan tüm erkeklerin kılıçtan geçirilmesinin istenmesi gibi katliamı emreden ifadelerin yer alması, kadınların, çocukların ve hayvanların yağmalanmasının emredilmesi, şehirlerin tümüyle yok edilmesine ilişkin emirler Yahudilerin çok katı savaş kaideleri olduğunu göstermektedir. Eski Ahitte (Tesniye 7 ve Tesniye 20’de) savaşa uygulanacak kuralların da yer aldığı görülmektedir. Erişim için Orthodox Jewish Bible (OJB) www.biblegateway.com

¹⁶ Her ne kadar haklı savaş kuramının kurucusu/babası olarak Augustine görülüyor olsa da, Batı’da felsefî bir düşünce olarak savaş ve hak/adalet (haklı savaş ya da adil savaş) birlikte değerlendiren ilk kişi değildir. Augustine haklı savaş geleneğinde savaşa başvurma ilkelerini belirlemiş, Aquinas da bu birikimi sistematize ederek haklı savaş düşüncesine kuramsal yapı kazandırmıştır. Fakat Platon, Aristo ve Cicero’nun Augustine’den çok daha önceki dönemlerde haklı savaş geleneğine katkıları olduğu belirtilmektedir. Mattox, J. M. (2006). *Saint Augustine and the Theory of Just War*, New York: Continuum, s.1.

¹⁷ Johnson, J. T. (2006). ‘The Just War Idea: The State of the Question’, *Social Philosophy and Policy*, 23(1), ss. 167-195, s. 168

¹⁸ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, 1962, s. 392.

¹⁹ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, 1962, s. 391.

savaşa başvururken uygulanan sınırlandırmaların Haklı Savaş Kuramına etkisini değerlendirmeye çalışacağız.

2.2.2.1. Antik Yunan dönemi

Haklı Savaş Kuramının köklerini incelediğimizde, Haklı Savaş Geleneğinde kullanılan bazı ifadelerin Antik Yunan Döneminde de kullanıldığını görüyoruz. MÖ 4-5. yüzyılda savaş hukuku bağlamında ele alınan ve haklı savaşın ilkelerine benzeyen bazı kurallar, Antik Yunan şehir devletlerinde doğal hukukun bir parçası olarak uygulanmış, savaşın ahlakiliği üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.²⁰ 1990’larda uluslararası hukukta insani müdahale hakkı tartışılırken kavramın hukuksal temellerinin oturtulamamasında tartışmaların hukukilik ile birlikte ‘meşruluk’ üzerinde de yoğunlaşmasında ve savaşın ahlakiliği ile savaşın hukukiliği arasındaki ayrımın zaman zaman belirsizleştirilmesinde, kavramın köklerinin Antik Yunanda atılan ahlakilik kriterlerine dayanmasının neden olduğu iddia edilmektedir.²¹

Antik Yunan düşünürlerinden Thucydides’in MÖ 431-404 yıllarında Atinalılarla Spartalılar arasında yapılan savaşları anlattığı 8 kitaptan oluşan ‘Peloponez Savaşları Tarihi’ adlı eseri, silahlanma yarışından, güç dengesine, stratejiden, ittifak ve caydırmaya kadar uluslararası ilişkilere temel oluşturan birçok kavrama yer vermesi sebebiyle, uluslararası ilişkilerde realizmin en önemli ve en eski kaynaklarından sayılmaktadır. Peloponez Savaşları Tarihinde, M.Ö 416’da Atinalıların Melianlıları işgali sırasında Atinalılar ile Melianlılar arasındaki müzakereleri konu alan Melian Diyaloğunda, Melianlılara karşı saldırı savaşı düzenleyen Atinalıların savaş kuralları ile savaş kavramı üzerine değerlendirmelerde bulunan Thucydides, güçlünün savaşını haklı ve meşru görmüş, güç dengesinin olmadığı yerde adalet ya da adaletsizlikten söz edilemeyeceğini, adaletin sadece eşit güçler arasında söz konusu olabileceğini ve gücün tek itibar edilecek öge olduğunu belirtmiştir.²² Thucydides, Peloponez Savaşlarının nedeni olarak Atinalıların genişlemeci tutumunun Spartalılarda korku oluşturduğunu belirtmiş, güçler dengesi

²⁰ Lanni, A. (2008). ‘The Laws of War in Ancient Greece’, *Law and History Review*, 26 (3), ss. 469-489.

²¹ McMahan, J. (2010). ‘Laws of War’, içinde *The Philosophy of International Law*, ed. Samantha Besson and John Tasioulas, Oxford University Press, s. 493.

²² Thucydides. (1921). *History of the Peloponnesian War, Books V and VI*, İngilizce çevirisi Charles Forster Smith, Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, s. 159.

üzerinden Spartalıların da Melianlarla birleşerek Atinalılara saldırmasını saldırı savaşı, güç dengesi ve adalet kavramları üzerinden anlatmış ve savaşta karşı tarafı yok etmenin ahlakiliğini sorgulamıştır.²³ Zayıfların güçlüler tarafından ezildiğinin kabul görmüş/benimsenmiş bir kural olduğunu ‘güçlü olan dilediğini yapar, zayıf ise kaderine razı olur’ sözleriyle betimleyerek, güçlülerin ahlakilik ile ilgili bir sorunsala muhatap olmaması ve adalet gibi değerlerin sadece güçlüler tarafından belirlenebileceği, güçlünün etik kaygılarının olmadığını, özgürlük için savaşmanın doğru olduğunu, Atinalıların güçlü oldukları için bu gücü göstermelerini hak olarak gördüğünü belirtmiştir.²⁴ Thucydides ayrıca Melian Diyaloğunda gücü kullanma ve gücü arttırmanın insanın/devletin doğasında var olduğunu ve bundan dolayı kimsenin suçlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Peloponezya Savaşlarında Atinalıların onlara bahsedilen imparatorluk için insan doğasına uygun olarak hareket ettiklerini bu nedenle de soyut bir kavram olarak adaletin devletlerarası ilişkilerde gerçek bir etkisi olmadığını ifade etmiştir. Antik Yunan Dönemi savaş hukuku kurallarının ihlali durumunda icra ve yaptırım mekanizmalarının olmamasına rağmen, savaş hukuku ihlallerinde onur, statü ve itibar kaybı gibi yaptırımlar oldukça etkiliydi.²⁵

Metinlerden de anlaşıldığı gibi Antik Yunan Döneminde yükselen güce karşı diğer şehir devletlerinin birleşerek bir güç dengesi oluşturmaya çalışması ve özgürlüklerini kaybetme korkusuyla birlikte düşmana karşı savaşa başvurmaları meşru bir gerekçe olarak kabul edilmiş ve kuramsallaşmamış olsa da haklı savaş nedeni sayılmıştır.

2.2.2.2. Orta Çağ dönemi

Haklı Savaş Kuramının ortaya çıkışı ve gelişimi Orta Çağ dönemine tekabül ettiği için kuramın temellendirilmesinde ve gelişiminde Hristiyan düşüncenin ciddi

²³ Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War*, İngilizce çevirisi Martin Hammond, Oxford World's Classics, New York: Oxford University Press, s. 302, para. 89. Ahlaki kavramlar, kişilerin toplumsal konumları üzerinden savaş kurallarına uyulmasını sağlamaktaydı. Her ne kadar Yunan şehir devletlerinde siyasi ve sosyal farklılıklar yer alsada ortak ahlaki ve dini değerler savaş hukukunu etkilemiştir.

²⁴ Thucydides, *a.g.e.*, (1921). s.159. Smith'in çevirisi şu şekildedir: The powerful exact what they can, while the weak yield what they must. Fakat 'the strong do what they can and the weak suffer what they must' şeklindeki çevirilere de uluslararası ilişkiler disiplininde güç üzerine yazılan çalışmalarda sıkça rastlanmaktadır.

²⁵ Lanni, a.g.m., 2008, s.470. Yunan geleneğinden gelen savaş hukuku kurallarının günümüz insancıl hukukunda yer alan insani idealleri kapsamadığı görülmektedir. İnsancıl hukuka dair hiçbir kurala yer vermeyen Yunan savaş hukuku, sadece halkın isteği ile jus in bello'ya bazı sınırlamalar koyabiliyordu. Bu sınırlamalar daha çok sivillerin öldürülmesi ve esirlere ne şekilde muamele edileceği konularında uygulanmıştır.

etkisi görülür. Etienne Henri Gilson'ın 'Orta Çağ Felsefesinin salt bir hristiyan felsefesinden başka bir şey olmadığı'²⁶ eleştirisi bu dönemin düşünce sisteminin Hristiyan düşüncesi ile çok yakından bağlantılı olduğunu ve dönemin eserlerinde Hristiyanlık düşüncesinin hakim olduğunu göstermektedir. Nitekim Haklı Savaş düşüncesi de bu yakınlıktan nasibini almış ve teorik bağlamda Hristiyan teolojisinin temelleri üzerinde gelişmiş, Hristiyanlığın savaş gerekçeleri Haklı Savaşın temel konusunu oluşturmuştur. Bu dönemin savaş hukuku kurallarının daha çok ahlaki ve dinsel temellere sahip olmasının bir diğer sebebi de Haklı Savaş Geleneğinin en önemli şahısları olan St. Augustine ile St. Thomas'ın aynı zamanda Hristiyan din alimleri olmalarıdır. Bu düşünürlerin Tanrı anlayışları, insan doğası, irade, hukukun dayanağı, devletin varlığı, savaşın meşruiyeti ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde önemli etkileri olmuş ve kaleme aldıkları çalışmaların teolojik yaklaşımlar üzerine inşa edilmesi neticesini doğurmuştur.

St. Augustine, İncil'in esaslarına uygun olarak, her türlü şiddet hareketinden kaçınmayı savunmuş, ilke olarak karşı çıktıkları savaşın ancak belirli şartlar altında kötülüğü düzeltmek için meşru olarak gerçekleştirebileceğini vurgulamıştır. Bazı savaşların gerekli olduğunu ve bu gerekliliğin savaşı günah olmaktan çıkaracağını izah ederken, savaştaki gerçek kötülüğün şiddete duyulan sevgide, intikam duygusuyla zulmetmede, şiddetli, amansız bir düşmanlıkta, vahşice direnmede ve güce düşkünlükte olduğunu belirtmiştir.²⁷ Eylemlerden ziyade duyguların kötülüğüne dikkat çeken Augustine savaşı lanetlememiş, Tanrı ya da dini bir otoriteye itaatın bir gerekliliği olarak ilahi buyruğa karşı gelenleri cezalandırmak amaçlı savaşa başvurulabileceğini savunmuştur.²⁸ Savaşı sınırlandırmayı amaçlayan üç savaş hukuku ilkesi belirleyerek haklı savaş kuramına katkıda bulunan Augustine, savaşın

²⁶ Dönmez, S. (2004). 'Orta Çağ Felsefesi Bir Hristiyan Felsefesi midir?', *Felsefe Dünyası*, 40, ss.94-107, s. 96.

²⁷ Augustine, *Against Faustus*, XXII Kitap, Bölüm 74, İngilizce çevirisi Richard Stothert, Erişim: <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html>.

²⁸ Augustine 'de civitate dei' (the City of God) adlı eserinde Hz.İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmesini değerlendirirken, Hz. İbrahim'in güce olan tutkusundan değil sadece Allah'a itaatinden dolayı oğlunu kurban etmesini şiddet suçu olarak kabul etmemiş, hatta dindarlığının göstergesi olarak alkışlanmasını savunmuştur. Augustine (1913). *The City of God, Vol.I*, İngilizce çevirisi Marcus Dods, Toronto: Edinburgh T and T. Clark, s.32. Augustine'in yeryüzü devletini Tanrı devleti olarak değerlendirmesi ve insanların Tanrı sevgisiyle birleşerek oluşturdukları bir topluluk olarak kabulü savaşa karşı tutumuna da yansımıştır.

egemen (meşru) bir otorite tarafından, haklı bir nedenle ve iyi niyetle barış ve adaleti tesis etmek için gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.²⁹

Haklı Savaş kavramını bir düşünce biçiminden kuram haline getiren kişinin Aquinalı Thomas olduğu söylenmektedir. Saint Thomas kendisinden önceki düşünürlerin fikirlerini sistematize etmiştir. *Summa Theologica* adlı eserinde ‘savaşa başvurmak her zaman günah mıdır?’ sorusuna cevap vererek, Augustine’in ahlaki ve dini çıkarımlarını siyasal değerlendirmelerle revize etmiş, savaşa hükümdarın mücade etmesi, savaşın haklı bir nedene dayanması, savaşa başvuranın dürüst olması (iyiliği gerçekleştirme, kötülüğe sapmama) ilkeleri ile tasvip etmedikleri savaşın bazı istisnai hallerde meşruluk kazanabileceğini söylemiştir.³⁰

Bu dönemde belirgenleşen Haklı Savaş Kuramının temel ilkeleri şu şekildedir:

1. Haklı Neden (Just Cause): Haklı Savaş Kuramının üzerine inşa edildiği en önemli ilkedir. Savaşın meşruiyeti için haklı bir nedene ihtiyaç vardır. Savunma savaşlarının genelde haklı nedene dayandığı, saldırı savaşlarının ise meşru olmadığı kabul edilmiştir.

²⁹ Langan, J. (1984). ‘The Elements of St. Augustine’s Just War Theory’, *The Journal of Religious Ethics*, Vol.12, No.1, ss.19-38, s. 33. Johnson ise Augustine’in eserlerinde, meşru otorite, haklı neden, iyi niyet ve başarı şansının yüksek olması ilkelerinin açıkça yer aldığını, bununla birlikte amacın barış olması, elde edilen iyiliklerin neden olunan kötülüklerden daha fazla olması ve son çare gibi ilkelerin ise açıkça olmasa da zımnen ima edildiğini belirtmiştir. Johnson, J. T. (1987). *The Quest for Peace, Three Moral Tradition in Western Cultural History*, New Jersey: Princeton University Press, s.50. Taslaman, bu kriterlere ek olarak ayrımcılık yapmama, orantılılık ve iyi inanç kriterlerini de eklemiştir. Kalkavan Taslaman, F. (2011). *Geçmişten Günümüze ‘Haklı Savaş’ Kavramının Yorumu*, Doktora Tezi, İstanbul, s. 31-51. İren ve Gürkaynak ise Augustine’in savaşın haklı olabilmesi için 3 koşul geliştirdiğini belirtmiş ve bunların da ‘maruz kalınan zararı tazmin etme, doğruyu yeniden egemen kılmak için suçluyu cezalandırma ve savunma savaşı yapma (yeni topraklar elde etme veya yağmalama amacının olmaması)’ olduğunu ifade etmiştir. İren, A. A. ve Gürkaynak, M. (2015). ‘Batı Medeniyeti ve Hristiyanlıkta Haklı Savaş Geleneği’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 35, ss. 147-178, s. 161-162. Alsan, harbin haklılığına ilişkin olarak herhangi bir düşünürü atfetmeden 3 kriterden bahsetmiştir: ‘bağımsız bir devletin hükümdarının yapması, bozulan bir hakkın başka türlü tamir ve telafisine imkan kalmadığı takdirde yapılması, harbin gayesinin gerçekleşmesi için ne kadar gerekirse o kadar cebir ve şiddet kullanılması’. Alsan, *a.g.e.*, 1951, s. 406. Bilsel ise hristiyan alimlerin savaşın ortadan kaldırılması için yaptıkları çalışmalar neticesinde; meşru bir hükümdar tarafından yapılma, haksızlığı giderme amacı olması ve haksızlığın giderilmesi ile barışın tekrardan tesisi amacından oluşan savaşı sınırlandırma ilkelerini belirlediklerini ifade etmiştir. Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, 1940, s.196.

³⁰ Meray, S. L. (1959). *Devletler Hukukuna Giriş, I.Cilt*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, s.16. Sevig, St. Thomas’ın savaşın adalete uygun olması için derlediği 3 şartın ‘meşru iktidar tarafından ilan edilme, savaşın sebebinin hakka mukarin olması (bir saldırıya karşılık olarak, bir hakkın ağır ihlalinde başka tazmin seçeneğinin olmaması, hakkı ihlal keyfiyetini önleme durumları) ve savaşın iyi niyetle yapılması (zulüm, hırs, fetih gayesi ile değil de adaletin tesisi amacıyla gerçekleştirilmesi)’ olduğunu belirtmiştir. Sevig, *a.g.e.*, 1958, s. 218. St. Thomas haklı neden olarak karşı tarafın muhakkak cezalandırmayı gerektirecek ciddi bir suçunun olması gerektiğini belirtmiştir. Ereker, *a.g.m.*, 2004, s. 12.

2. Meşru Otorite (Legitimate Authority): Sadece hukuka uygun, meşru, egemen otoritenin savaş ilan edebileceği ilkesidir.

3. İyi Niyet (Right Intention): Hukuka ve adalete uygun bir niyetle savaşa başvurulabileceğine işaret eden bu ilke, savaşın amacının ortak fayda ve iyiye hizmet etme, kamu yararını gözetmek olduğu yönündedir. Kişisel menfaatler, güç kazanma, hırs ya da intikam gibi duygularla başlatılan bir savaşın meşru olamayacağını belirtir. Toprak kazanma meşru gerekçe olarak nitelendirilmediği için haklı savaş kapsamı içerisinde yer almamaktadır. Genellikle kurama katkıda bulunanlar tarafından ‘iyiliği sağlama ve kötülüğü ortadan kaldırma’ amacı olarak da belirtilmektedir.

4. Son Çare (Last Resort): Uyuşmazlıkların çözümünde önceliğin barışçıl girişimlere verilmesi ve kuvvet kullanmanın son aşama olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. İlk olarak Cicero tarafından ifade edilmiştir.³¹

İkincil ilkeler de diyebileceğimiz aslında temel ilkelerin farklı yorumlanmasıyla elde edilen diğer ilkeler ise ‘başarı şansının yüksek olması’ ve ‘orantılılık’ ilkeleridir.³² Ayrıca savaşta sivillerin korunmasına da Haklı Savaş Kuramının ilkeleri arasında yer verildiği görülmektedir. Savaşın insanileştirilmesine hizmet eden Haklı Savaş Kuramında insan kaybı da savaşın meşruiyetine gölge düşüreceği için sivilleri korumaya yönelik gelişmelerin olması doğaldır. Bununla birlikte orantılılık ilkesi ile sivillerin korunması ilkeleri daha çok jus in bello kapsamında değerlendirilmiştir.

Haklı Savaş Kuramının ilkeleri Orta Çağ’dan itibaren günümüze kadar gelmiş fakat anlam ve kapsam olarak her dönemde ayrı yorumlanmıştır. St. Augustine ve St. Aquinas’ın kabul ettiği meşru otorite Tanrı’nın yeryüzündeki yardımcısıyken, Vitoria’nın ‘otoritesini ve gücünü respublicadan alan kral’dır.

³¹ Bir tartışma ya konuşularak ya da güç kullanılarak bitirilebilir diyen Cicero, konuşmanın sonuç vermediğinde güce başvurulması gerektiğini savunmuştur. Miller, *a.g.e.*, 2021, s.23.

³² Başarı şansı ilkesinin ikincil ilkeler olarak belirtilmesinin nedeni dönemin bütün düşünürleri tarafından haklı savaşın temel ilkeleri arasında zikredilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Suarez, devlet başarısızlık kaygısı taşısa da düşmanını zorlamalıdır diyerek başarı şansını haklı savaş ilkesi olarak kabul etmemiştir. Ereker, *a.g.m.*, 2004, s.19.

2.2.2.3. Vestfalya dönemi

Kuvvet kullanmanın devletlerin egemenliklerinin doğal bir sonucu olduğu yaklaşımının neticesi olarak, egemenlik kavramının geçirdiği her dönüşümden kuvvet kullanma hukuku da etkilenecektir. Nitekim Orta Çağ döneminde egemenin ortak iyiliği savunma, adaleti tesis etme gibi görevleri ön plandadır ve bu amaçlarla savaşa başvurulması meşru kabul edilmiştir, fakat Vestfalya Barışı ile devletin ülkesi üzerinde mutlak egemenliği yaklaşımı benimsenmiş ve savaş, soyut bir kavram olan adaletin tesisi için değil uluslararası sınırların savunulmasında başvurulacak bir araç olarak kabul edilmiştir.³³ Devletlerin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve eşitliğine saygı temelinde kurulan ve güç dengesi üzerine inşa edilen Vestfalya düzeninin korunması ve gözetilmesi, haklı savaş nedeni olarak değerlendirilmiş, bağımsızlığın ve düzenin müdafası durumlarında savaşın meşru olacağı ifade edilmiştir.³⁴ Bağımsız ve egemen eşit devletlerden oluşan Vestfalya düzeninde devletler kendi ülkesel sınırları içerisinde mutlak otoriteye ve tam bir hareket serbestisine sahiptirler. Bir devletin başka bir devletin iç ya da dış işlerine karışmaması devletlerin egemenliği ve bağımsızlığının doğal sonucudur.

Haklı Savaş Kuramının uluslararası hukukun konusu olması Vitoria, Suarez ve Grotius dönemine tekabül etmektedir. Grotius meşru bir savaşın ancak yapılmış bir haksızlığı telafi etmek için gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.³⁵ Grotius'un cezalandırıcı savaş kuramının temelini oluşturan yapılan bir haksızlığı telafi etme amacı aynı zamanda düzeni koruma, barışın muhafazasına hizmet etmeyi de içermektedir.³⁶ Bu nedenle de sadece devletin kendisine ya da vatandaşlarına yapılan

³³ Miller, *a.g.e.*, 2021, s.83. Miller, haklı savaş kuramında Augustine'in egemenin sorumluluklarına vurgu yaptığını bununla birlikte Vestfalyacıların ise egemenin hak ve imtiyazlarına önem verdiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle de haklı neden ilkesinin devletin sınırlarının korunmasını kapsayacak şekilde küçüldüğünü iddia etmiştir. Bagnoli ise haklı savaş kuramının toplumun iyiliğinin emanet edildiği bir meşru otoriteye ve bu otoritenin ortak iyiliği göz önünde bulundurarak hareket ettiği varsayımına dayandığını söyler. Bagnoli, C. (2006). 'Humanitarian Intervention as a Perfect Duty: A Kantian Argument', *Nomos*, Vol.47, ss.117-140, s.118.

³⁴ Miller, *a.g.e.*, 2021, s.83. Machiavelli, 'The Prince' ve 'History of Florence' gibi eserlerinde Prens in ulusal egemenliğini sağlama gerekçesini haklı savaş olarak değerlendirmiştir. Parel, A. J. (1990). 'Machiavelli's Notions of Justice: Text and Analysis', *Political Theory*, 18/4, ss.528-544, s.535-536.

³⁵ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, 1962, s. 392.

³⁶ Chesterman, S. (2001). *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, New York: Oxford University Press, s. 12. 1815'te Viyana Kongresi ile Avrupa'da kurulan güç dengesine dayalı düzende Grotius'un düşüncelerinin izlerini görmek mümkündür. Nitekim kongrelere katılan hükümdarlar Viyana Kongresi Kararlarını 'icabında silahlı müdahalede bulunarak korumak' hususunda anlaşılmıştır. Akipek, Ö. İ. (1965). *Devletler Hukuku, I.Kitap Başlangıç*, Üçüncü Bası, Ankara: Başnur Matbaası, s.95. Bilsel, Viyana Kongresinin yanlış koyduğu esaslar içerisinde

bir haksızlığı değil, aynı zamanda tabii hukukun yasalarını ihlal edenlere karşı da ileri sürülebilecektir. Nitekim Grotius'un düzen koruma amacı tabii hukukun kurallarına riayet edildiğinde mümkündür. Bu nedenle de haksızlığı telafi etmek, zararı tazminden ziyade düzeni korumak için suçlunun cezalandırılması demektir. Tabii hukukun ihlalini kuvvet kullanılmasını gerektiren bir davranış olarak kabul eden Grotius'un, bugünkü uluslararası hukuk sisteminde üstün kuralların ihlalinin kuvvet kullanımına izin vermesi düşüncesiyle paralellik gösterdiği şeklinde yorumlayabiliriz.

Vitoria da haklı savaş kavramını ele almış ve iki temel üzerinde tartışmalarda bulunmuştur: iyi bir neden olmadığı sürece savaşa başvurmama ve eğer savaş kaçınılmaz ise savaşın sonunda ilerde yeni bir savaşı başlatmaya neden olabilecek haksızlıklara/adaletsizliğe neden olmama.³⁷ Haklı Savaş Kuramının ilkelerini ise şu şekilde sıralamıştır: meşru müdafaa veya ağır bir saldırı gibi haklı sebepler; maruz kalınan zararın tazmini amacıyla gerçekleştirilen savaşın neticesi de barışın temini olması gerektiği için savaşın araçlarının meşru ve adilane olması ve son olarak da savaşta adaletle davranma.³⁸ Aslında Vitoria'nın tayin ettiği bu ilkeler daha çok *jus in bello* alanına girmektedir. Nitekim Vitoria savaşın galiplerinin bir yargıç gibi davranmasının ve dengeyi gözetmesinin önemine dikkat çekmiş, galibiyetin mağlubu istismar hakkı vermediğini vurgulamıştır.

Vattel ise savaşın meşruiyetini hakkın muhafazası veya savunulmasında aramıştır.³⁹ Bir hakkın ihlal edilip edilmediğine ve sonucunda cezalandırmaya gereksinim olup olmadığına karar verecek olanın da devletin kendisi olduğunu belirten Vattel'in savaşa başvurmayı bir hak olarak değerlendirdiği ve hakkın muhafazası için başka bir hakka müracaatın devletin takdirinde olduğunu

müdahale siyasetini de saymıştır. Avrupa haritası yeniden düzenlenirken milletlerin menfaati değil de hükümdarların ve hükümetlerin menfaatleri gözetilerek toplumsal hayatın düzenlendiği bir hükümdarlar sendikası olarak niteleyen Bilsel, Kutsal ittifakın amaçlarını gerçekleştirmek için her nerede icap ederse silahlı müdahalede bulunabileceklerini kararlaştırdıklarını belirtmiştir. Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, 1940, s.231-233. 1713 Utrecht Antlaşması ile de kurulan bu güç dengesini bozabilecek herhangi bir davranışa karşı alınacak her türlü önlemin düşmanca sayılamayacağı, 'ad conservandum in Europe equilibrium-Avrupa muvazenesini temin' ödevi şeklinde antlaşmada açıkça yer verilmesinden de anlaşılmaktadır. Ataov, T. (1960). 'Milletlerarası Münasebetlerde Kuvvet Sistemi', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, ss.175-198, s.187

³⁷ Urbano, F. C. (2017). 'Prevention and Intervention in Francisco de Vitoria's Theory of the Just War', içinde *At the Origins of Modernity: Francisco de Vitoria and the Discovery of International Law*, Jose Maria Beneyto ve Justo Corti Varela (eds.), New York: Springer, ss.141-153, s.141.

³⁸ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, I. Cilt*, 1959, s. 22.

³⁹ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, 1962, s. 392.

savunmuştur.⁴⁰ Fakat Vattel, Grotius gibi tabii hukukun kurallarına riayet etmemenin cezalandırılması görüşünü kabul etmemiş cezalandırma hakkının kendi güvenliğini sağlama hakkından kaynaklanabileceğini belirtmiştir.⁴¹

Klasik dönem düşünürlerinin hukuksuzluğu ortadan kaldırma ve sorumluların cezalandırılarak adaleti ve barışı tesis etme düşüncesi 17.yüzyıl Haklı Savaş Kuramının esasını oluşturmaktadır.⁴² Bu dönemin haklı savaş kuramını etkileyen bir diğer gelişmesi de tabii hukukun sekülerleşmesidir. Grotius, Vitoria ve Suarez savaşa başvurmada dinsel farklılıkların haklı neden olarak kullanılamayacağını savunmuşlardır.⁴³

2.2.2.4. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem

Amerika ve Fransa'nın müzakereleri başlattığı savaş sınırlandırma girişimleri 15 devletin katılımıyla 1928'de Briand Kellog Paktının (Paris Antlaşması) imzalanmasıyla neticelenmiştir. II. Dünya Savaşına kadar geçen sürede diğer devletlerin de antlaşmaya taraf olmasıyla imzacı devlet sayısı 1939'da 62'ye ulaşmıştır.⁴⁴ Savaşı sınırlandırma çabalarında en etkili ve en önemli gelişme sayılan ve devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanımını sınırlandıran ilk uluslararası düzenleme olarak nitelendirilen Pakta göre savaş hukuk dışı ilan edilmiş, uluslararası anlaşmazlıkların halinde ulusal politikanın bir aracı olarak savaşa başvurulması

⁴⁰ Lütem, İ. (1958). *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt (Yetkiler, Alanlar, Yetkilerin Kullanılması, Barış ve Güvenliğin Sağlanması)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s.580. Grotius'un tabii hukuk anlayışını dini temellerden ayırması, tabii hukuku sekülerleştirilmesi, Orta Çağ dönemindeki dini düşünce temelli görüşlerden ayrılmasına neden olmuş, tarafsız ve idealist bir düşünce ile savaş ve barış hukukunun ilkelerini açıklamıştır. Her türlü beşeri ve ilahi iradedden bağımsız, değişmez ve ebedi olarak nitelendirdiği tabii hukukun ahlaki temellerini kabul etmiştir. Alsan, Z. M. (1955). *Yeni Devletler Hukuku, I.Cilt (Prensipier ve Şahıslar)*, 2.bası, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s.80. Hristiyan düşünce geleneğinin ahlaki yükümlülükleri, Grotius ekolünde tabii hukukun yükümlülüklerine dönüşerek çok daha kapsayıcı bir yapıya sahip olmuştur.

⁴¹ Chesterman, Just War or Just Peace, 2001, s. 18. Graham, M. W. (1924). 'Humanitarian Intervention in International Law as Related to the Practice of the United States', *Michigan Law Review*, 22/4, s.312-328, s.315.

⁴² Brownlie, I. (1991). *International Law and the Use of Force by States*, Oxford: Clarendon Press, s. 338.

⁴³ Ereker, a.g.m., 2004, s. 14-18. Grotius Savaş ve Barış Hukuku'nda, tabii hukukun savaşı kınamadığını ve savaşın doğanın ilkelerine uygun düştüğünü belirtmiştir. Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Paris)*, çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.22-25.

⁴⁴ Department of State, USA, Office of the Historian, 'The Kellogg-Briand Pact 1928', Erişim: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg>.

yasaklanmış ve bütün uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi taahhüt edilmiştir.⁴⁵

Aşama aşama gerçekleştirilen bu sınırlandırma faaliyetlerinin en önemlisi ve sonuncusu BM Şartıdır. 1945'te San Francisco'da 'insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları koruma' amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler, 'uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için müşterek menfaat haricinde kuvvet kullanımını yasaklayan ilkeleri kabul ederek' devletlerarasında savaşa başvurmayı düzenleme çabalarından vazgeçildiğini ve artık savaşı yasaklayan düzenlemeler için çaba sarfedileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Benzer amaçlarla kurulan Milletler Cemiyeti ise 12. maddeyle savaşı yasaklamaktan ziyade savaşa başvurmayı düzenlemiş ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü yükümlülüğü getirerek savaşa başvurmayı sadece geciktirmiştir.⁴⁶ Milletler Cemiyetini kuran sistem savaşı yasaklama kudretinde olmadığı için sadece sınırlandırma yolunu seçmiştir.⁴⁷ Savaşa başvurulmaması hususunda devletlere savaşa neden olabilecek uyuşmazlıklarını hakemliğe ya da Konseyin incelemesine sunmaları vecibesi yüklenmiştir.⁴⁸ Haklı Savaş Geleneğinin izlerini taşıyan söz konusu paragrafa göre

⁴⁵ Kellogg-Briand Pact 1928, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School, Erişim https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp. Briand Kellog Paktının prensipte savaşı yasaklamasına rağmen meşru müdafa durumunda, uluslararası zorlama tedbiri olarak, imzacı devletler ile taraf olmayan devletler arasında ve Pakta aykırı hareket eden devlete karşı savaşa başvurma mümkün ve meşru olduğu da görülmektedir. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, 1962, s. 394. Ayrıca Pakt'ın uygulamada karşılaştığı zorluklardan en dikkat çeken taraf devletlerin Pakta koymuş oldukları ihtirazi kayıtlardır. Uyuşmazlıkların barışçıl çözümü taahhüt edilmesine rağmen usule ilişkin bir hükmün olmaması ve hükümlere riayet edilmediği takdirde herhangi bir müeyyide öngörmemesi Paktın zaafiyetleri arasında yer almaktadır. Bu eksiklikler Paktan beklenen sonuçların gerçekleşememesine neden olmuştur.

⁴⁶ The Covenant of the League Nations, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School, Erişim https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art12. Aybar, I. Dünya Savaşı sonunda bir dünya düzeni kurulduğunu ve tasavvur edilen düzen ile tahakkuk ettirilen düzenin birbirine benzemediğini belirtmiştir. Aybar, M. A. (1943). 'Tarafsızlık', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.1, Sayı.2, ss.211-225, s.213. K.Strupp Milletler Cemiyeti Misakının kesin hükümler ihtiva etmemesini zamana uygun bularak alkışladığını belirtmiştir. Aktaran Aybar, a.g.m., 1943, s.213.

⁴⁷ Milletler Cemiyeti'nin kurulduğu dönem uluslararası hukukta klasik egemenlik anlayışının yoğun olarak kabul gördüğü bir dönemdir. Kelsen'in ifadesiyle hiçbir denetime tabi olmayan, kesin buyruklar verme gücüne sahip en üstün otorite olarak kabul edilen devletin mutlak egemenliği üzerine kurulu bir sistemde egemenliğin en önemli tezahürlerinden birisi olan kuvvet kullanma eyleminin yasaklanması çok zordur. Bu nedenle de mutlak egemenlik anlayışından nispi egemenlik anlayışına doğru yönelimde Milletler Cemiyetinin kuvvet kullanmayı sınırlandırmaya çalışması önemli bir aşamadır. Ayrıca Milletler Cemiyeti bünyesinde savaşı engellemek için ileri sürülen uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi şartı, uyuşmazlığa taraf devletlerin konferanslar ve müzakereler aracılığıyla biraraya gelmeleri uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı sürecini de hızlandırmıştır.

⁴⁸ Milletler Cemiyeti Misakı, 12/1 maddesi. Ayrıca Misakın giriş kısmında (dibace) ifade edildiği üzere taraf devletler 'uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak

devletlerin hakemlerin kararlarından ya da Konseyin raporundan önce savaşa başvurmaları savaşın haksız olarak nitelendirilmesine neden olacaktır. Görüldüğü üzere savaşın tamamen yasaklanmadığı dönemlerde savaşa başvurmanın sınırlandırılması ve savaşa ancak haklı bir nedenle başvurulabileceği düşüncesi yer almaktadır.

Kuvvet kullanmanın yasak olmadığı dönemlerde dahi savaşa başvurmanın belirli ilkeler doğrultusunda meşru olabileceği hususunu Haklı Savaş Kuramı içerisinde değerlendirdik. Kuvvet kullanmanın BM'in kurulması ile yasaklanması, savaşı sınırlandırma çalışmalarının tamamlandığını ve artık savaşın hukuk dışılığıının uluslararası kabulünün gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte insani müdahale kavramı ile bir devletin diğer devlete karşı kuvvet kullanmasında haklı neden olarak insani gerekçeleri ileri sürmesi Haklı Savaş Kuramının dönüşerek 20.yüzyılda insani müdahale kuramı olarak yeniden tartışılmaya başlandığına işaret etmektedir.

2.3. İnsani Müdahale

2.3.1. Müdahale'nin Tanımı⁴⁹

Devletin uluslararası ilişkilerde mevcudiyetini koruma vasıtası olarak tasavvur ve müdafaa edilen asli haklar nazariyesiyle öğretilde devletlerin varlığından doğan sırf devlet sıfatına haiz olmakla bazı hakların varlığı kabul edilmiştir.⁵⁰ Mutlak kabul

için savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler' üstlenmeyi kabul ederek Misaki imzalamışlardır.

⁴⁹ Müdahale terimi ile İngilizce'deki intervention terimi ifade edilmektedir. İngilizce uluslararası hukuk literatüründe ayrıca interference (karışma) kavramı da vardır ve bazen müdahale kavramı ile benzer anlamlarda kullanılmaktadır (non-intervention ile non-interference gibi). Fakat karışma eylemi çok daha genel ve kapsayıcı bir ifade iken müdahale eylemi daha dar anlamda kullanılmaktadır. En geniş tabiriyle karışma eylemi bir devletin milli yetkisine giren meselelerin tartışılması, görüşülmesi, incelenmesi, araştırılmasını ve bu meselelere ilişkin tavsiyelerde bulunulmasını kapsamaktadır. Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, s.103. Çelik, uluslararası hukukta müdahale müessesesinin olmasına rağmen karışma eyleminin yerleşmiş bir manası olmadığını belirtmiştir. Çelik, E. F. (1955). 'Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2.madde 7.paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri', *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.20, Sayı 1-4, ss.12-27, s.12. Lawrence, bir devletin kendi haline bırakıldığında yapacağı bir işlemi yapmamaya ya da yapmayacağı bir işlemi yapmasına zorlanmasını 'bir karışma eylemi çeşidi olarak müdahale' şeklinde tanımlamıştır. Lawrence, T. J. (1895). *The Principles of International Law*, Boston, USA: D.C Heath and Co. Publishers, s.124. Görüldüğü üzere müdahaleler karışma eyleminin geniş kapsamı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla da müdahale eylemi özü itibariyle bir karışma eylemidir. Her müdahale aynı zamanda bir karışma eylemi iken her karışma eylemi bir müdahale değildir.

⁵⁰ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.368. Devletlerin hak ve ödevleri ile ilgili çalışmalar sadece öğreti seviyesinde kalmamış bu alanda uluslararası düzenlemeler de yapılmıştır. İlk olarak 1933 Montevideo Sözleşmesi ile 'Devletlerin Hak ve Ödevleri' 16 maddede belirtilerek uluslararası

edilen bu asli hakların başında ‘bağımsızlık ve egemenlik hakkı, varlığını koruma hakkı ve eşitlik hakkı’ gelmektedir. Brownlie’ye göre devletlerin egemen eşitliği ilkesi uluslararası hukukta anayasalcılık yaklaşımının temelini temsil etmektedir ve bu ilkenin asli sonuçları ise devletin ülkesi üzerinde prima facie münhasır yetkili olması ve diğer devletlerin bu münhasır alana müdahale etmemeleridir.⁵¹ Aynı şekilde Hakem Huber de Palmas Adası Davasında egemenliğin uluslararası hukukun tanıdığı en üstün hak olduğunu belirtmiş ve devletin egemenliğini kendi ülkesinde bütün diğer devletler haricinde devlet fonksiyonlarını/yetkilerini uygulama hakkı olarak tanımlamıştır.⁵² Devletin egemenlik yetkisini dışarıdan zorlayıcı bir unsur olmadan ülke sınırları içerisinde özgürce kullanması söz konusu devletin asli hakkıdır. Diğer devletlerin hak ve selahiyeti olmadan bu devletin iç ve dış işlerine karışma eylemi olarak müdahale ise egemenlik hakkının ihlalidir. Mecelle’de yer alan ‘sıfat-ı arızada aslolan ademdir (asli niteliğin varlığı, arızı niteliğin yokluğu esastır)’ kuralı da bizi benzer sonuca ulaştırmaktadır. Devletin sıfat-ı asliyesi (asli niteliği) olan egemenlik hakkının varlığı, sıfat-ı arızı (arızı nitelik) olan müdahalelerin yokluğu (yasaklanması) esasına işaret etmektedir.

Uluslararası toplum hayatının hukuki bir düzene bağlanmaması ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümü hususunda üst bir otoritenin bulunmaması uluslararası hukukta ‘*bir müdahale meselesine*’ sebebiyet vermiştir.⁵³ Uluslararası ilişkilerde müdahale kavramı en genel tabirle bir devletin, başka bir devletin iç ya da dış işlerine dolaylı ya da doğrudan karışma eylemi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴ Devletin ülkesi üzerindeki egemen yetkilerini kullanmasını engelleyen müdahaleler özü itibarıyla zorla, rızaya dayanmayan bir davranış içermektedir.⁵⁵ Rousseau’ya göre müdahalede bulunan devlet, kendi görüşünü karşı tarafa kabul ettirebilmek için zor

alandaki yazılı bir metin haline getirilmiştir. Daha sonra Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1949’da hazırlanmış olduğu Taslak Bildiri ile devletlerin hak ve ödevleri sıralanmıştır. Bir diğer çalışma da 1951’de yürürlüğe giren Amerikan Devletler Örgütünün kurucu belgesidir. Belgenin ‘Fundamental Rights and Duties of States’ başlıklı 4.Bölümünde 14 madde halinde devletlerin hak ve ödevlerine yer verilmiştir.

⁵¹ Brownlie, I. (1999). *Principles of Public International Law*, 4 baskı, Oxford: Clarendon Press, s. 287.

⁵² Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, (Netherlands, USA), 4 Nisan 1928, Vol. II, ss. 829-871, s.838.

⁵³ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.421.

⁵⁴ Çelik, Birleşmiş Milletler Şartının 2.madde 7.paragrafındaki ‘Müdahale’ Kelimesinin Tefsiri, 1955, s.13.

⁵⁵ Kunig, P. (2012). “Intervention, Prohibition of”, *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Rudiger Wolfrum (ed.), Heidelberg and Oxford University Press, para.1.

kullanmaktadır.⁵⁶ Oppenheim'a göre de müdahale, egemen bir devletin yetki alanı üzerindeki kontrolünü tehdit eden, diktatoryal bir davranıştır.⁵⁷ Edward Hall ise müdahaleyi 'düşmanca davranış (hostile act)' olarak nitelendirmiştir.⁵⁸ Lauterpacht de Oppenheim ile aynı görüşü paylaşmakla beraber müdahaleyi, bir devletin kendisine tabi olmayan diğer bir devletin iç veya dış işlerine, bu devleti kendi iradesine uygun harekete sevk etmek maksadıyla giriştiği otoriter ya da diktatoryal baskılar olarak tanımlamıştır.⁵⁹ Kelsen de benzer ifadeleri kullanarak, bir devletin siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü etkileyecek diktatoryal bir davranış olarak müdahaleyi tanımlamış ve uluslararası hukuk tarafından yasaklandığını belirtmiştir.⁶⁰ Netice itibarıyla müdahalelerde bir devlet kendi iradesi doğrultusunda yapmayacağı bir davranışta bulunmaya ya da yapacağı davranışları yapmamaya zorlanmaktadır.⁶¹ Devletlerin egemen eşitliği esasına dayanan uluslararası hukuk düzeninde, icbar suretiyle egemen iradenin ihlal edildiği müdahale kavramında, devlet egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığın da tehdit altında olması nedeniyle hukuka aykırılık genel kabul görmüş ve uluslararası düzenlemelerde yasaklanma suretiyle yerini almıştır. Lotus Davasında USAD devletin egemenliğini temel ilke olarak kabul etmekte ve karine yoluyla devletlerin egemenliğinin kısıtlanamayacağını, devletin ancak ve ancak kendi özgür iradelerinden neşet eden hukuk kuralları ile bağlı olduklarını vurgulamış, uluslararası hukukun bir devlete getirmiş olduğu en önemli kısıtlamanın başka bir devletin ülkesi üzerinde herhangi bir biçimde egemen gücünü kullanmaması olduğunu belirtmiştir.⁶² Böylece müdahalelerin uluslararası hukuka aykırılığı Divan kararıyla da teyit edilmiştir.

Müdahale kavramının özünde egemen devletlerin hareket serbestiyetinin olduğu alanlara karışma eylemi yer aldığı gibi aynı zamanda bu karışma eyleminde zorlayıcı metodların kullanılması da yer almaktadır. Müdahalelerin sadece askeri

⁵⁶ Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.513.

⁵⁷ Oppenheim, L. (1905). *International Law A Treatise Volume I*, New York and Bombay: Longmans, Green and Co., s.181. Oppenheim müdahalelerin, devletlerin hukuki şahsiyetlerini korumak için uluslararası hukuk tarafından yasaklanma suretiyle ifade edilmiş kesin bir kural olduğunu belirtmiştir. s.182.

⁵⁸ Hall, W. E. (1880). *International Law*, Oxford: Clarendon Press, s.240.

⁵⁹ Meray, S. L. (1952). *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi (B.M.A. Md.2, Fık.7)*, Ankara: İstiklal Matbaacılık, s. 182.

⁶⁰ Kelsen, H. (1951). *The Law of the United Nations, A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*, London: The London Institute of World Affairs, s.770.

⁶¹ Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.514.

⁶² P.C.I.J., The Case of the S.S. Lotus, Series A, No.10, 1927, s.18.

değil aynı zamanda ekonomik ve siyasi baskılar yoluyla da gerçekleştirilebilecek olması zorlayıcılık metodu olarak silahlı kuvvet kullanılmasının bir şart olmadığına işaret etmektedir. Ekonomik, mali tedbirler gibi abluka da cebri yollarla yapılan müdahalelerde kullanılan vasıtalarındandır.⁶³ Buna rağmen müdahalelerdeki zorlayıcılığı, egemen bir devletin ülkesel yetki alanında rızası dışında kuvvet kullanma yani direk olarak bir askeri harekette bulunma olarak ya da kuvvet kullanımını ile birlikte kuvvet kullanma tehdidini de içerecek şekilde müdahaleleri çok dar tanımlayan görüşler de vardır. Mesela Lawrence müdahalenin özünde, kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın yer aldığını belirtmiş, örtülü ya da açıktan herhangi bir şekilde kuvvet kullanılmadan bir müdahalenin gerçekleşmeyeceğini iddia etmiştir.⁶⁴ Benzer yaklaşıma sahip Kelsen de müdahalenin tanımında yer verdiği diktatoryal karışma eylemini kuvvet kullanma ya da tehdidinde bulunma olarak nitelendirmiş ve en uç örneğinin savaş olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da Korfu Davasında kuvvet kullanmayı zorlayıcılık unsuru olarak değerlendirmiş ve ‘kuvvet politikasının tezahürü olarak iddia edilen müdahale hakkının uluslararası hukukta yeri olmadığını’ belirtmiştir.⁶⁶ II. Dünya Savaşına kadar doktrinde ve devlet pratiğinde müdahalelerin kapsamı bu nedenle çok sınırlı kalmış, müdahaleler zorlayıcılık unsuru olarak kuvvet kullanma veya tehdidini içerecek şekilde dar yorumlanmıştır. Bununla birlikte daha genel tanımlamayı tercih eden Oppenheim müdahale eyleminin gerçekleşmesi için devletin söz konusu mesele üzerindeki kontrolünden yoksun bırakacak şekilde zorlanması gerektiğini belirtmiş, basit ve saf karışma eylemlerini müdahale olarak değerlendirmemiştir.⁶⁷ Bilsel ise ‘nazikane, dostane veya cebirle yapılmasının müdahalenin mahiyetini değiştirmeyeceğini’⁶⁸ iddia ederken zorlayıcılık unsurlarında çeşitliliğe işaret etmiştir. Hershey ise silahlı müdahalenin (armed or forcible intervention) kuvvet kullanma ya da tehdidi içermeyen diplomatik

⁶³ Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.515.

⁶⁴ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.124.

⁶⁵ Kelsen, H. (1952). *Principles of International Law*, New York: Rinehart and Company Inc., s.63-64.

⁶⁶ ICJ, The Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania, Judgment of 9 April 1949, s.35.

⁶⁷ Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.182. Yazar, bir devletin gerçekleştirdiği ve diğer devletin işlerine karışma anlamına gelebilecek dostça girişim, arabuluculuk ve işbirliği gibi birçok davranışın söz konusu devletin iradesi üzerinde zorlayıcı ve dikte edici etkisi olmadığı için müdahale sayılamayacağını belirtmiştir.

⁶⁸ Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.515.

müdahalelerden (diplomatic intervention) ayrılması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹ Kunig, II. Dünya Savaşından sonra benimsenen yeni ve daha geniş bir müdahale anlayışına dikkat çekmiş, ekonomik, siyasi ve diplomatik yollarla da dolaylı müdahalelerin gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.⁷⁰ UAD Nikaragua Davasında ise zorlayıcılığın ‘müdahaleyi tanımlayan ve özünü oluşturan bir unsur’ olduğunu, hükümeti ya da siyasi sistemi yıkmaya yönelik sistematik girişimlere ya da silahlı terörist faaliyetlere verilen dolaylı desteklerin de ‘kuvvet kullanımı ya da tehdidi’ ile eşdeğer şekilde zorlayıcılık unsuru içerdiğine dikkat çekmiştir.⁷¹ Kongo Davasında da Divan, hükümete karşı isyan eden muhaliflere verilen finansal, lojistik ve askeri desteğin (silah yardımı, personel eğitimi) müdahale olarak değerlendirildiğini belirtmiştir.⁷² Bu yeni müdahale anlayışı, BM Genel Kurulunun 21 Aralık 1965 tarih ve 2131 (XX) sayılı kararında yer alan ‘Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Reddi ve Bağımsızlıklarının ve Egemenliklerinin Korunmasına Dair Bildirisi’⁷³ ile devletler nezdinde kabul görmüştür. Bildiride yer alan bir devletin ‘ekonomik, siyasi veya diğer türden tedbirleri kullanması ya da kullanılmasını teşvik etmesi’ müdahale tanımı içine alınırken, zorlayıcılık unsurunun artık çok daha geniş yorumlanmaya başladığının ilk sinyallerini vermiştir. İlerleyen dönemlerde alınan BM Genel Kurul kararlarıyla bu yeni müdahale anlayışı daha da genişlemeye devam etmiş ve 1981

⁶⁹ Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s. 236.

⁷⁰ Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag.18. Yazar, devletler arasında artan işbirliğinin kuvvet kullanılmadan da devletlerin içişlerine ‘anlaşılması zor ve daha etkili’ bir şekilde müdahale edilebilmesine imkan verdiğini belirtmiştir.

⁷¹ ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America*, Merits, Judgment of 27 June 1986, parag. 205. Divan ‘subversive’ ifadesiyle hükümeti ya da siyasi sistemi yıkmaya yönelik sistematik girişimleri kastedmektedir.

⁷² Kongo Davası’nda Divan Uganda’nın iç savaşta paralel yapılara destek vermesini hem içişlerine müdahale etmeme ilkesinin hem de kuvvet kullanmama ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. ICJ, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, Democratic Republic of the Congo v. Uganda*, Merits, Judgment of 19 December 2005, parag.163.

⁷³ UN Doc, A/RES/20/2131, General Assembly Resolution 2131 (XX), Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, 21 December 1965. Söz konusu bildiriye tek çekimser oy kullanan devlet Birleşik Krallık’tır. İçişlerine müdahale etmeme ilkesinin müdahalenin farklı formlarını da kapsamına alacak şekilde geniş yorumlandığı bu yeni müdahale anlayışına mesafeli yaklaşmışlardır. Devletler arasındaki dostça ilişkiler ve işbirliğine yönelik uluslararası hukuk ilkelerinin tartışıldığı özel komite toplantısında Birleşik Krallık temsilcisi ‘klasik müdahale anlayışındaki zorlayıcı veya diktatoryal eylemlerin kuvvet kullanma ve tehdidi ile özdeşleştiğini, müdahalelerin bu klasik anlayışın ötesine geçtiğinde zorluklar yaratmaya başladığını belirtmiştir. Modern uluslararası ilişkilerde devletlerin karşılıklı bağımlılığının artması sonucunda normal diplomatik faaliyetlerin bir parçası olan karışmaları müdahale olarak kategorize etmenin ilerlemeyi engellediğini, bazı baskı formlarının (certain forms of pressure) gelişmeyi engellemekten ziyade teşvik edeceğini belirtmiştir. UN Doc. A/AC.119/SR.26, General Assembly Summary Record of the 26th Meeting, Special Committee on Principles of International Law Concerning Friendly and Co-operation Among States, 17 Eylül 1964, s.5-6.

yılında kabul edilen ‘Devletlerin İçişlerine Müdahale ve Her Türlü Karışmanın Kabul Edilmezliği Bildirisi’ ile zirveye ulaşmıştır.⁷⁴

Görüldüğü üzere zorlayıcılık unsuru barındıran ve bir devletin egemen iradesine engel olan müdahale eylemi, ‘devletin hakimiyet ve istiklaline tecavüzde bulunmaktadır’⁷⁵. Devletin asli hakları arasında yer alan egemenlik ve bağımsızlık hakkına karşı gerçekleştirilen müdahaleler uluslararası hukuku açıkça ihlal etmektedir. Nitekim BM Genel Kurulunun 24.10.1970 tarih ve 2625 (XX) sayılı kararında ekli ‘‘Birleşmiş Milletler Şartı Doğrultusunda Devletlerarası Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkındaki Bildiri’ metninde uluslararası hukukun müdahaleleri yasakladığı ilk kez açıkça ifade edilmiştir.⁷⁶ 2625 sayılı Genel Kurul kararı uluslararası hukukun en temel ilkelerine yer vermesi açısından bir *anayasa gibi algılanmakta*⁷⁷, devletlerin içişlerine müdahale edilmemesi ilkesine yer vermesi nedeniyle de müdahalelerin uluslararası hukuka aykırılığı üst bir norm niteliğinde teyit edilmektedir. Müdahale etmeme ilkesi modern uluslararası hukukun en temel ilkeleri arasında yer aldığı için müdahale kavramının tanımını, statüsünü aslında devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesinde aramak gerekmektedir. Yani müdahale kavramının anlam ve önemine vakıf olma ancak ve ancak zıddının da bilinmesiyle mümkündür. Bu nedenle de müdahale etmeme ilkesini ayrı bir başlıkta detaylı bir şekilde değerlendirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.3.2. Müdahale Etmemes İlkesi (The Principle of Non-Intervention)⁷⁸

Uluslararası hukukçuların ‘uluslararası hukukun en karmaşık ve tartışmalı ilkelerinden biri’⁷⁹, ‘jus cogens niteliğinde’⁸⁰, ‘temel ilke’⁸¹ ya da ‘en etkili/güçlü

⁷⁴ Bu iki karar müdahale etmeme ilkesi başlığında detaylı olarak ele alınmıştır.

⁷⁵ Çelik, Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2.madde 7.paragrafındaki ‘Müdahale’ Kelimesinin Tefsiri, 1955, s.13

⁷⁶ UN Doc, A/RES/2625, General Assembly Resolution 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 24 Ekim 1979.

⁷⁷ Lowe, V. (2007). *International Law*, UK: Oxford University Press, s.100.

⁷⁸ Literatürde ‘müdahale etmeme’ ilkesinin kullanımı da biraz farklılık göstermektedir. Devletlerin içişlerine ‘karışmama-non-interference’ ilkesi ile içişlerine ‘müdahale etmeme-non-intervention’ ilkesi birbiri yerine kullanılmasına rağmen müdahale etmeme ifadesinin daha yaygın kullanımı söz konusudur. Jamnejad, M. ve Wood, M. (2009). ‘The Principle of Non-intervention’, *Leiden Journal of International Law*, Vol.22, ss.345-381, s.347. Biz çalışmamızda ‘müdahale etmeme-non-intervention’ kavramını kullanmayı tercih ediyoruz.

fakat tanımlanması/anlaşılması en zor ilkelerinden biri'⁸² olarak nitelendirdikleri ve devletlerin egemen eşitliği ilkesinin doğal bir sonucu olan, devletlerin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı yükümlülüğünün merkezinde yer alan, Vattel'in formüle ettiği müdahale etmeme ilkesi 19.yüzyıldan itibaren doktrinde ve devlet pratiğinde sıklıkla yer almaya başlamıştır.⁸³ İlkenin ortaya çıkışında 17. ve 18. yüzyılın devlet pratiklerinde müdahalelerin ahlaki gerekçelerle haklılaştırılmaya (hukukileştirilmeye) çalışılmasına bir tepki olduğunu söyleyebiliriz. Dönemin öğretisinde haklı gerekçelerle müdahalelerin nedenlerinin sınırlandırılması adına 'müdahale etmeme ilkesinin' önem kazanmaya başladığı görülmektedir.⁸⁴

Doktrin olarak ileri sürülen daha sonra da uluslararası belgelerde yer alan 'içişlerine müdahale etmeme ilkesi', siyasal nitelikte bir ilke olarak ilk defa ABD Başkanı James Monroe'nun 1823'te ABD Kongresine sunduğu Monroe Doktrininde kullanılmıştır.⁸⁵ Monroe Doktrinine göre ABD Avrupalı devletlerin içişlerine müdahale etmeyecek, aynı şekilde Avrupalı devletler de Amerika Kıtasına herhangi bir

⁷⁹ Neuhold, H. (2015). *The Law of International Conflict: Force, Intervention and Peaceful Dispute Settlement*, Collected Courses of the Xiamen Academy of International Law, Vol.5, Leiden: Martinus Nijhoff, s.159.

⁸⁰ ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Merits, Judgment of 27 June 1986, Separate Opinion of Judge Sette-Camara, s.189. Hakim, jus cogens konusunda belirsizlikler olmasına rağmen müdahale etmeme ilkesini, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 53.maddesinde yer alan teste göre, kesinlikle jus cogens olarak nitelendirdiğini belirtmiştir. s.199.

⁸¹ Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1999, s.291

⁸² Lowe, *International Law*, 2007, s.104.

⁸³ Chesterman, Vattel'in ulusal yetkinin dokunulmaz olduğu (domestic jurisdiction is inviolable) yaklaşımını benimsediğini ve hiçbir devletin diğer bir devlete müdahalede bulunamayacağını savunduğunu ifade etmiştir. Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s.17-18. Vattel'in müdahale etmeme kavramının ilk savunucusu olmasına ilişkin bkz. Zurbuchen, S. (2010). 'Vattel's Law of Nations and the Principle of Non-Intervention', *Grotiana*, 31(1), ss.69-84, s.81-82; Jamnejad ve Wood, *The Principle of Non-intervention*, 2009, s.349; Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag.15. Kunig müdahale etmeme ilkesini hukuki manada ilk kez 1758'de Vattel'in formüle ettiğini belirtmiştir. Hershey müdahale etmeme (non intervention) ilkesinin ilk olarak Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemeler adlı kitabının 'Hiçbir devletin diğer bir devletin esas teşkilatına veya hükümetine zor kullanarak karışmamalıdır' başlığını taşıyan 5. Denemesinde yer aldığını belirtmiştir. Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s. 243. Yazar, müdahale etmeme ilkesinin uluslararası hukukun temel ilkelerinden olduğunu belirtmiş fakat hukukun sadece ilkelere değil uygulamalara da dayandığını belirtmiştir. s. 237.

⁸⁴ Rodogno, D. (2016). 'Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century', içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), UK: Oxford University Press, ss.19-38, s. 23.

⁸⁵ Pazarıcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.23. Lowe da benzer ifadelerle müdahale etmeme ilkesinin Monroe Doktrini ile kabulüne dair genel bir tutum olduğunu belirtmiştir. Lowe, *International Law*, 2007, s. 106.

müdahalede bulunmayacaklardı.⁸⁶ Her ne kadar Milletler Cemiyeti Misakında, içişlerine müdahale etmeme (non-intervention) ilkesine açık bir şekilde yer verilmemiş olsa da, ilkenin uluslararası pozitif hukuka girişinin Milletler Cemiyeti Misakı ile olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁸⁷ Zira Misakın 15/8. maddesinde düzenlenen münhasır selahiyete ilişkin hükümde, Konseyin bu tür ihtilaflara yönelik herhangi bir çözüm tavsiyesinde bulunamayacağı ifadesi ile anlatılmak istenenin devletlerin içişlerine karışılmasının örgüt bağlamında da yasaklanmış olduğudur. Misakın bu hükmü içişlerine müdahale etmeme ilkesiyle birlikte aynı zamanda milli yetki ilkesi ile de yakından ilgilidir. Yeni kurulan uluslararası bir örgüte üye olmaktan çekinen devletlerin, milli yetki alanına giren meselelere örgütün müdahalesini engellemek için eklenen ‘devletlerin egemenliğini koruyucu’ nitelikte dönemin atmosferine uygun bir hükümdür. Nitekim milli yetki meselesi Milletler Cemiyeti Misakının ilk taslağında yer almamış, ABD Başkanı Wilson tarafından ABD’nin Cemiyete üye olmasını sağlamak için Misaka eklenmiştir.⁸⁸ Ayrıca Misakın 10. maddesinde yer alan ‘üye devletlerin ülkesel bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına saygı duyulması ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı korunması’ taahhüdünün de yine devletlerin içişlerine müdahale edilmemesi ilkesini destekleyecek nitelikte bir hüküm olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra Uluslararası Amerika Cumhuriyetleri Birliğinin 1900’lerin başından itibaren düzenlemiş olduğu birçok konferansta müdahale etmeme ilkesine yer verilmiştir.⁸⁹ 1933 Montevideo

⁸⁶ Monroe Doktrininde müdahale etmeme ilkesi ‘not to interfere in the internal concerns of any of its powers’ şeklinde ifade edilmiştir. Monroe Doktrini’nin orjinal metni için bkz. Monroe Doctrine 1823. Erişim

<https://www.oas.org/sap/peacefund/VirtualLibrary/MonroeDoctrine/Treaty/MonroeDoctrine.pdf>.

Daha sonra 1905’te Başkan Roosevelt tarafından genişletilen Monroe Doktrinine göre ABD açık ve sistematik hatalar yapmaları takdirde Latin Amerika Devletleri’nin iç işlerine müdahale edebilecek, uluslararası polis gücü gibi davranacaktır. Orjinal metin için bkz. Theodore Roosevelt’s Corollary to the Monroe Doctrine 1905. Erişim <https://www.archives.gov/milestone-documents/roosevelt-corollary>.

⁸⁷ Pazarcı da, içişlerine müdahale etmeme ilkesinin uygulanan uluslararası hukuk kuralı biçimine dönüşmesinin Milletler Cemiyeti Misakı ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap*, 1989, s.23.

⁸⁸ Milli yetki kavramına ilk defa Wilson’ın yaptığı Büyük Tadiller’de yer verilmiştir. Lütem, İ. (1947). *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, Ankara: Sakarya Basımevi, s.107. Hem Senato’nun hem de kamuoyunun baskısıyla Amerika’nın göç, gümrük vergisi, çalışma şartları gibi alanlarda dışardan gelebilecek herhangi bir müdahaleye izin vermeyecek bir düzenleme olarak Marshall Planı’nın bir parçası olarak Misak’a eklenmiş fakat ABD’yi Milletler Cemiyetine üye yapmaya yetmemiştir.

⁸⁹ Uluslararası Amerika Cumhuriyetleri Birliği 23 Ağustos 1906’da, Rio de Janeiro’da düzenlenen 3.Uluslararası Amerikan Konferansında uluslararası hukuku kodifiye etmek için ‘Uluslararası Hukukçular Komisyonu’ kurulmasını kararlaştırmıştır. Komisyon birliğe üye devletler arasındaki ilişkileri hukukun kodifikasyonu aracılığıyla geliştirmek için 1907’den itibaren çalışmalara başlamış, 1923’ten itibaren de çalışmalarında içişlerine müdahale edilmemesine yönelik ifadeler yer

‘Devletlerin Hak ve Ödevleri Sözleşmesi’ ile de içişlerine müdahale etmeme ilkesinin normatif yapısının kurulmasına yönelik ilk adımlar atılmıştır. Sözleşmenin 8. maddesinde yer alan ‘hiçbir devlet, bir diğer devletin iç veya dış işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir’ ifadesi genel anlamıyla bir müdahale etmeme ilkesidir fakat devletlere bir ödev yüklemekten ziyade daha önce doktrinde ileri sürülen müdahale hakkının olmadığı teyit edilmiştir.⁹⁰ Nitekim müdahale etmeme ilkesinin var olabilmesi için öncelikle müdahale hakkının yokluğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Aşamalı olarak ilerleyen, bir devletin müdahale hakkının olmaması ile başlayan bu süreç müdahale etmeme yükümlülüğü ile her dönemin atmosferine uygun bir şekilde değişerek, Amerikan Devletler Örgütü’nün 1948’de Bogota’da kabul edilen kurucu antlaşmasında ‘müdahale etmeme ilkesine’ açıkça yer verene kadar gelişmeye devam etmiştir.⁹¹ Müdahale etmeme ödevinin bölgesellikten sıyrılarak uluslararasılaşması ise hemen bir yıl sonra 1949’da Uluslararası Hukuk Komisyonunun Devletlerin Hak ve Ödevleri Taslak Bildirisi ile gerçekleşmiştir. Bildiri, 3.maddeyle devletlere diğer ‘devletlerin iç ve dış işlerine müdahale etmekten kaçınma ödevi’ yüklemektedir.⁹²

Birleşmiş Milletler Şartında da yer verilen⁹³ ve *uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline gelen*⁹⁴ iç işlerine müdahale etmeme ilkesi, daha sonra yargı

vermişlerdir. Supplement: Codification of International Law, Historical Exposition, 1928, *The American Journal of International Law*, Vol.22, No.1, ss.234-237.

⁹⁰ Convention on Rights and Duties of States, Montevideo Convention, adopted by the Seventh International conference of American States, 26 Aralık 1933, League of Nations-Treaty Series, 1936, No.3802. Sözleşme aslında müdahale etmeme ilkesine yer vermekten ziyade devletlerin müdahale hakkının olmadığına ilişkin bir hüküm içermektedir.

⁹¹ Charter of the Organization of American States, Bogota, 30 Nisan 1948, United Nations-Treaty Series, 1952, No.1609.

⁹² UN Doc, A/RES/375 (IV), Draft Declaration on Rights and Duties of States, 6 Aralık 1949.

⁹³ UAD Nikaragua Davasında içişlerine müdahale etmeme ilkesinin BM Şartında açık bir şekilde yer verilmediğini belirtmiştir. (since this principle is not, as such, spelt out in the Charter). ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, para.202. Çelik de Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2.madde 7.paragrafının müdahale etmeme ilkesini zımnen ifade ettiğini ve Şartın hiçbir yerinde müdahale etmeme ilkesinin açıkça zikredilmediğini belirtmektedir. Çelik, M. (2016). *Devletlerin Egemen Eşitliği Bir Uluslararası İlişkiler Miti*, Ankara: Nobel Yayınları, s.269. Jamnejad ve Wood da bu konuda Divanın Nikaragua Davasında kullandığı ifadelerden yola çıkarak benzer bir değerlendirme yapmış ve Şartta açıkça müdahale etmeme ilkesine yer verilmediğini belirtmiştir. Jamnejad ve Wood, *The Principle of Non-intervention*, 2009, s.347. Öğretide Divan tespitiyle uyumlu bir şekilde müdahale etmeme ilkesinin Şartta zımnen ifade edildiğine dair bir uzlaşma olduğunu söyleyebiliriz. Fakat biz Şartta açıkça ya da zımnen *klasik anlamda* müdahale etmeme ilkesine yer verilmediğini düşünüyoruz. BM’nin devletlerin içişlerine ait meselelere müdahale edemeyeceği; üye devletlerin de milli yetki alanına ait meseleleri Şart kapsamında çözüme zorlanamayacağı belirtilen Şartın 2.maddesi 7.paragrafında müdahale yasağının muhatabı devletler ya da devlet gruplarından ziyade BM Örgütünün kendisidir. Daha önce benzer tespitleri yaptığımız Milletler Cemiyeti Misakından farklı bir şekilde milli yetki alanını düzenleyen 2/7.maddesinin klasik içişlerine müdahale etmeme ilkesinden ayrılan yönü açıkça

kararlarında, bölgesel örgütlerin kurucu antlaşmalarında ve birçok uluslararası belgede de tekrarlanarak yerleşik bir hukuk kuralı haline gelmiştir.⁹⁵ Bu yerleşiklik uluslararası hukuk düzenine de tesir etmiş, BM'nin bir ilkesi olarak, bütün uluslararası hukuki düzenlemelerin BM ilkeleri ile uyumluluğunun aranması şartı nedeniyle de müdahale etmeme ilkesine zımnen bir üstünlük atfedilmiştir.⁹⁶ Nitekim 1969 ve 1986 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmelerinin giriş kısımlarında müdahale etmeme ilkesi için yapılan BM Şartında yer alan 'uluslararası hukukun ilkesi' vurgusu da önem taşımaktadır. Nitekim egemen eşitlik temeli üzerine kurulan bir uluslararası hukuk düzeninde herhangi bir uluslararası metinde müdahalenin yasaklanmasına ilişkin bir hüküm olmasaydı da egemen eşitlik ilkesi ile bağdaşmadığı için müdahalelerin hukuka aykırılığı ve devletlerin içişlerine müdahale edilemeyeceğine dair bir kabul kolaylıkla iddia edilebilecektir.⁹⁷ Çünkü müdahale etmeme ilkesi devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığının sağlanması için gereklidir ve egemenliğin doğasında yer almaktadır.

devletlere değil örgütün kendisine müdahale etmeme yükümlülüğünü vermiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılığa milli yetki ilkesi başlığında ayrıca değinilecektir. Bu nedenle de söz konusu hüküm klasik anlamda içişlerine müdahale etmeme ilkesi şeklinde bir formülasyona sahip değildir. Şartta devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmemesine ilişkin açık ya da zımni bir ifadeye yer verilmemesine rağmen müdahale yasağı hukuki mahiyete haiz olarak uygulanmakta olan uluslararası hukuk kuralları arasında yer almaktadır. Bu varlık Divanın Nikaragua Davasında belirtmiş olduğu gibi teamül hukukundan kaynaklanmaktadır. Nitekim Divan, BM Şartının uluslararası hukukun uygulanmakta olan temel ilkelerinin tamamını yazılı olarak teyit etmesi gerekmediğini belirterek ilkenin normatif değerine yönelik eleştirilerin ileri sürülmesini engellemiştir. Divan ayrıca içişlerine müdahale etmeme ilkesini devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 202.

⁹⁴ ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 202. Aynı davanın 1984 tarihli Kararında da Divan benzer ifadeleri kullanmıştır. ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application, Judgment of 26 November 1984, parag.73.

⁹⁵ McGoldrick, 2.madde 7.paragrafın örgütün anayasal yetkisine ilişkin bir kural olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber genel kabulünün müdahale yasağı şeklinde olduğunu da ayrıca eklemiştir. McGoldrick, D. (1994). 'The Principle of Non-Intervention: Human Rights', içinde *The United Nations and the Principles of International Law, Essays in Memory of Michael Akehurst*, Colin Warbrick ve Vaughan Lowe (eds.), London and New York: Routledge, ss.85-119, s.88.

⁹⁶ BM Şartı 24/2 maddesinde yer alan Güvenlik Konseyi'nin görevlerini yerine getirirken BM'in Amaç ve İlkelerine uygun hareket etme koşulu, Şartın ilkelerinin zımni üstünlüğüne işaret etmektedir.

⁹⁷ Çelik'in müdahale etmeme ilkesinin Vestfalyan bir okumanın ürünü olduğunu belirtmesi, ilkenin Vestfalyan egemenlik anlayışında mündemiç olduğunu göstermektedir. Çelik, *Devletlerin Egemen Eşitliği*, 2016, s. 271. Benzer bir değerlendirmeyi Divan, Nikaragua Davasında yapmıştır. İçişlerine müdahale etmeme ilkesinin BM Şartı 2.madde 1.paragrafta yer alan devletlerin egemen eşitliği ilkesinin doğal bir sonucu olarak uygulama alanı bulduğunu belirtmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 202.

Mutlak egemenlik ilkesinin doğal bir sonucu olarak benimsenen iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin klasik dönemde altın çağını yaşadığını söyleyebiliriz.⁹⁸ Bununla birlikte egemenlik ilkesinin yaşadığı dönüşümlerden etkilenecek içişlerine müdahale yasağının ileri sürülebileceği alanların da daraldığı görülmektedir. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin (İHEB) kabulüyle insan haklarının uluslararasılaşması, özellikle de 1960’lardan itibaren uluslararası insan haklarının kurumsallaşması ile devletler kendi halklarına karşı hukuka aykırı davranışlarında içişlerine müdahale etmeme ilkesini ileri sürerek sorumluluktan kurtulamayacaktır.⁹⁹

2.3.2.1. Genel kurul kararlarında müdahale etmeme ilkesi

Genel Kurul kararlarında içişlerine müdahale etmeme ilkesine ilk defa 14 Aralık 1960 tarih ve 1514 (XV) sayılı kararda yer alan Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirinin son paragrafında (7. maddesi) yer verilmiştir.¹⁰⁰ Tanıma ve kapsama ilişkin bir açıklamanın olmadığı paragrafta müdahaleden ziyade devletlerin içişlerine karışılmamasına (non-interference) ilişkin bir yükümlülük söz konusudur. Aynı zamanda 2. maddede self determinasyon hakkı bağlamında halkların siyasi sistemlerini, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce tayin edebilecekleri vurgusu da zımnen içişlerine müdahale edilmemesi ilkesini tarif etmektedir.

İçişlerine müdahale etmeme ilkesine ilişkin en önemli üç Genel Kurul Kararından ilki 1965’te kabul edilen ‘Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Reddi ve Bağımsızlıklarının ve Egemenliklerinin Korunmasına Dair Bildirinin’ yer aldığı 2131 (XX) sayılı karardır.¹⁰¹ Bildirinin Genel Kurulda 109 kabul, 0 ret ve 1 çekimser oyla (Birleşik Krallık) kabul edilmesi, içişlerine müdahale etmeme

⁹⁸ Brownlie içişlerine müdahale yasağına BM Şartı 2/7’de yer verilmesini klasik dönemin izi olarak tanımlamıştır. Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1990, s.553.

⁹⁹ McGoldrick’e göre içişlerine müdahale yasağı ile uluslararası insan hakları kavramları farklı amaçlara hizmet etmektedir. Buna rağmen bu iki kavramın birbirleriyle karmaşık bir ilişkisi olduğunu da belirten McGoldrick, bir kavramdaki gelişmenin diğer kavramın kendisi ve korunan çıkarları üzerinde etkisi olduğunu belirterek uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin karmaşıklığı artırma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. McGoldrick, *The Principle of Non-Intervention: Human Rights*, 1994, s.85.

¹⁰⁰ UN Doc, A/RES/15/1514, General Assembly Resolution 1514 (XV), Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960. Erişim <http://www.un-documents.net/a15r1514.htm>

¹⁰¹ UN Doc, A/RES/20/2131. 5. madde.

ilkesinin uluslararası alanda genel kabulünün gerçekleştiğine de işaret etmektedir.¹⁰² Bildirinin başlangıç paragrafında silahlı çatışmalar ile doğrudan ya da dolaylı müdahale biçimlerinin devletlerin kişiliğini ve siyasi bağımsızlığını ihlal ederek uluslararası barışı tehdit etmesine vurgu yapılması, ilerleyen paragraflarda kuvvet kullanımı içeren müdahalelerin ‘saldırı eylemi’ ile eş anlamlı olarak kullanıldığının belirtilmesi, müdahalelerin uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit unsuru oluşturduğuna dair devletlerarasında bir uzlaşıya da işaret etmektedir. Bildirinin içişlerine müdahale etmeme ilkesini düzenleyen 1.maddesinde hiçbir devletin herhangi bir nedenle müdahale hakkı olmadığı, silahlı müdahalelerin ve diğer bütün müdahale formlarının kınandığı belirtilmiştir. 2131 sayılı kararın bir diğer özelliği de Genel Kurulun Altıncı Komitesinde değil de, Birinci Komitesinde kabul edilmiş olmasının ‘siyasi iradenin ürünü’ olarak nitelendirilmesine yol açmasıdır.¹⁰³ İçişlerine müdahale etmeme ilkesinin pozitif hukuka taşınmasında en büyük çabayı sarfeden ABD’nin kararın ‘bir hukuki düzenleme değil, siyasi irade beyanı olduğunu’ belirtmesi de ayrıca dikkat çekicidir.¹⁰⁴ Bununla birlikte ABD’nin 2131 sayılı kararın kabulüyle ‘hükümeti ya da siyasi sistemi yıkmaya yönelik sistematik girişimler ile terörizm’ gibi müdahalelerin iki yeni (modern) biçiminin herkes tarafından reddedilmesine işaret etmesi bir nevi klasik müdahale anlayışının terkedildiğine dair izlenimleri yansıtmaktadır.

2131 sayılı kararın son dikkat çeken özelliği ise kabul edildiği tarihin sömürgelerin bağımsızlıklarını kazandıkları döneme tekabül etmesi, içişlerine

¹⁰² UN Doc. A/PV.1408, General Assembly Official Records, 20th session, 1408th plenary meeting, 21 Aralık 1965, s.9. Sovyetler Birliğinin girişimleri ile gündeme alınan devletlerin içişlerine müdahale edilmemesine yönelik bildirinin merkezinde emperyal güçlerin yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlere yönelik müdahalelerin engellenmek istenmesi yer almaktadır. Sovyetler Birliğinin temsilcisinin Genel Kurul toplantısında yaptığı konuşmada müdahalelerin hiçbir gerekçesinin (ideolojik, ekonomik veya politik) olamayacağı vurgusu oldukça önemlidir. parag.94, s.10.

¹⁰³ UN Doc. A/AC.125/SR.11, General Assembly, 1966 Special Committee on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States, Summary Record of the 11th Meeting, 15 Mart 1966. ABD temsilcisi bildirinin bir hukuki belge olmadığını ve Genel Kurulun siyasi iradesinin ifadesi olduğunu belirtmiştir. parag.36. Avustralyalı temsilci de bildirinin ‘hukuki bir açıklama’ olmadığını belirtmiştir. parag.19.

¹⁰⁴ UN Doc. A/C.1/SR.1423, General Assembly 20th Session, Official Records, First Committee 1423rd Meeting, 20 Aralık 1965, s.436. ABD’nin ifadeleri şu şekildedir: ‘only a statement of political intention and not a formulation of law...the aim of the draft was therefore essentially political.’ Belçika da siyasi tavsiye niteliğinde olduğunu belirtmiştir: ‘the present draft seemed to be, if anything, in the nature of a general political recommendation.’ s.436. İsrail ise ‘devletlere uluslararası ilişkilerinde rehberlik etmesi gereken siyasi ve ahlaki açıklama’ olarak değerlendirmiştir: ‘merely a statement of political and moral intentions which should guide States in their international relations’. s.436. Japonya da ‘BM’nin siyasi irade beyanı’ olarak ifade etmiştir: ‘a statement of political intention by the UN’. s.435.

müdahale etmeme ilkesinin kendi kaderini tayin etme ilkesiyle birlikte değerlendirilmesine neden olmasıdır.¹⁰⁵ Müdahale etmeme ilkesinin genel kabulüyle self determinasyon ilkesinin beraber okunması halkların, kendi siyasi statülerini özgürce belirleyebilme ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini hiçbir müdahale olmadan sürdürebilmelerini garanti altına alacaktır.

İkinci önemli BM Genel Kurulu kararı ise ‘Devletlerarası Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkındaki Bildirisinin’ yer aldığı 24.10.1970 tarih ve 2625 (XX) sayılı kararıdır.¹⁰⁶ 2131 sayılı kararın 1.maddesine hemen hemen aynı şekilde yer verilmek suretiyle, devletlerin işlerine müdahalenin kesin bir şekilde yasaklandığı görülmektedir.¹⁰⁷ Fakat 2131 sayılı kararda devletlerin işlerine yönelik müdahaleler kınanırken, 2625 sayılı karara devletler grubu ifadesi eklenirken aynı zamanda müdahale etmeme ilkesi bir ödev olarak (the duty not to intervene) düzenlenmiş ve yasaklanmıştır. Bu küçük farklılıklara rağmen, 2131 sayılı kararla kabul edilen işlerine müdahale etmeme ilkesi, 2625 sayılı kararla teyit edilmiştir. Bu iki kararda dikkat çeken bir diğer husus da işlerine müdahale etmeme ilkesini düzenleyen hükümlerde geçen ‘for any reason whatever - herhangi bir nedenle’ ifadesine yer verilmesidir. Müdahalelerin gerekçelendirilmesi suretiyle hukuka uygunluğuna müsaade edilmeyecek surette kaleme alınan bu metinler insani

¹⁰⁵ Edward McWhinney 2131 sayılı karara ilişkin yapmış olduğu değerlendirmelerde, 1960’ta Sömürge İdaresi Altındaki Ülkeler ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirinin kabulü, 1965’te de Devletlerin İşlerine Karışılmasının Reddi ve Bağımsızlıklarının ve Egemenliklerinin Korunmasına Dair Bildirinin yakın zamanlarda Genel Kurulda kabulünün self determinasyon kapsamında işlerine müdahale edilmemesi üzerine bir yaklaşım oluşturduğunu belirtmiş, 2131 sayılı kararda yer alan işlerine müdahale etmeme ilkesinin uygulamada daha çok sömürgecilik ile bağlantılı olarak ele alındığına işaret etmiştir. Bunun en belirgin pratiğinin ise Vietnam’ın Kambodja’ya askeri müdahalede bulunduğu 1978-1989 yılları arasında Genel Kurulun toplantılarında meseleyi gündeme alı ş şeklinde olduğuna dikkat çeken McWhinney, Vietnam’ın Kambodja’ya askeri müdahalede bulunmasına ilişkin meselenin ‘Kambodja’daki Durum’ olarak 1979 yılı Genel Kurul gündem maddeleri arasına alınması ve 1989’da Vietnam’ın askerlerini geri çekmesine kadar bu meseleye ilişkin olarak işlerine müdahale etmeme ilkesi üzerinden değerlendirmelerde bulunulmasına rağmen 2131 sayılı karara açıkça atıf yapılmamasını örnek vermiştir. Bu nedenle de 2131 sayılı kararının iki dönemi olduğunu belirtmiş, sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanma sürecinde sık sık atıf yapılan kararın, sömürgeciliğin tarihe gömülmesiyle ve 1999 NATO’nun Yugoslavya müdahalesiyle de karara yeni bir anlam kazandırıldığını belirtmiştir. McWhinney, E. (2008). Commentary on Declaration, Erişim https://legal.un.org/avl/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx.html.

¹⁰⁶ UN Doc, A/RES/2625.

¹⁰⁷ 2625 sayılı kararın işlerine müdahale etmeme ilkesine ilişkin paragrafı şu şekilde düzenlenmiştir: ‘hiçbir devlet ya da devletler grubu doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir nedenle diğer bir devletin iç ya da dış ilişkilerine müdahalede bulunma hakkına sahip değildir. Dolayısıyla silahlı müdahaleler ve diğer bütün müdahale formları ya da devletin kişiliğine veya onun politik, ekonomik ve kültürel unsurlarına karşı teşebbüsleri uluslararası hukukun ihlalidir’. 2131 sayılı kararda, devletler grubu ifadesine yer verilmeden müdahaleler kınanırken, 2625 sayılı kararda müdahalelerin uluslararası hukuka aykırılığı kabul edilmiştir.

gerekçelerle müdahalelerin hukuka uygunluklarının iddia edilmesini de engelleyici niteliktedirler. Uluslararası hukukta kabul gören istisna hallerini de dışarda bırakan bu ifadeler genel uygulamadan herhangi bir şekilde sapmaya da izin vermemektedir. Devletlerin iç işlerine müdahaleyi ve kuvvet kullanımını yasaklayan bir diğer Genel Kurul kararı ise Uluslararası Güvenliğin Güçlendirilmesi Bildirisinin yer aldığı 16 Aralık 1970 tarihli 2734 (XXV) sayılı karardır.¹⁰⁸ Kararda, BM Şartında yer alan ilke ve amaçlara vurgu yapılarak diğer kararlara benzer şekilde devletin ulusal birliğini, toprak bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik girişimlerden kaçınma şeklinde müdahale etmeme ödevine yer verilmiştir.

Üçüncü ve en önemli Genel Kurul kararı ise 9 Aralık 1981 tarihli 36/103 sayılı Devletlerin İçişlerine Müdahale ve Her Türlü Karışmanın Kabul Edilmezliği Bildirisinin yer aldığı BM Genel Kurul kararıdır.¹⁰⁹ Bu kararda karışma eylemi ile müdahaleler tek bir kategoride birleştirilerek, müdahale kavramı en geniş haliyle ele alınmıştır.¹¹⁰ Birçok yeni eylem biçimleri de müdahale kapsamına dahil edilmiş ve devletlerin içişlerine müdahale etmeme ödevi kapsamında bu eylemlerden kaçınması gerektiği belirtilmiştir. Devletin siyasi rejimini değiştirebilecek ya da istikrarını bozabilecek girişimlerde bulunma, yeni askeri ittifaklara katılma veya eski askeri ittifakları güçlendirme, devletlerarasında gerginliğe sebep olacak davranışlarda bulunma, halkları ulusal kimliklerinden ve kültürel miraslarından yoksun bırakacak eylemlerde bulunma, diğer ülkelerdeki paralı askerleri eğitme ya da finanse etme, diğer devletlerin içişlerine yönelik karalayıcı kampanyalar veya düşmanca propagandalar yapma, içişlerine müdahale etmek amacıyla insan haklarına ilişkin verileri çarpıtmak ve kullanmak, devletlerarasında güvensizlik yaratmak gibi eylemlerden devletlerin kaçınma yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlamak için karışma niteliği taşıyan her türlü eylemi müdahale etmeme ilkesinin içerisine dahil ederek yasaklayan bu karar pek

¹⁰⁸ UN Doc, A/RES/2734 (XXV), General Assembly Resolution, Declaration on the Strengthening of International Security, 16 Aralık 1970.

¹⁰⁹ UN Doc, A/RES/36/103, General Assembly Resolution, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 Aralık 1981. Bu karar 120 olumlu oya karşılık 22 olumsuz ve 6 çekimser oyla kabul edilmiştir. Batı Avrupa devletleri kararda olumsuz oy kullanırken Sovyet Bloku kararı desteklemişlerdir.

¹¹⁰ Bildirinin 2.maddesinde ‘devletlerin iç ve dış işlerine karışmama ve müdahale etmeme ilkesi aşağıdaki hak ve ödevleri kapsar’ şeklinde ifade edilmesi iki ilkenin tek bir ilke gibi ve ortak anlama gelecek şekilde ele alındığını işaret etmektedir. Jamnejad ve Wood, 1981 kararını ‘müdahalenin tanımını yapmadan kapsamını önceki kararlardan daha ayrıntılı olarak ele alan bir karar’ olarak nitelemişlerdir. Jamnejad ve Wood, The Principle of Non-intervention, 2009, s.355.

çok devletin iradesini yansıtmadığı için eleştirilmiştir. Kunig kararın ‘genel uluslararası yaklaşımı yansıtmadığını’¹¹¹ ifade ederken, Simma ve Verdross kararın ‘müdahale etmeme ilkesinin ana hatlarını tamamen bulanıklaştırdığını’¹¹², Jamnejad ve Wood ise kararın ‘uluslararası teamül hukukuyla örtüşmediğini’¹¹³ belirtmiştir. Müdahalelerin kapsamını ‘tuhaf bir şekilde çok farklı bir noktaya taşıyan’¹¹⁴ bu karar, devletlerin yetki alanları içerisindeki çok uluslu şirketleri diğer devletlere karşı siyasi baskı aracı olarak kullanmaktan kaçınma gibi ‘özel şirketleri kontrol etme’ şeklinde daha önce hiç dile getirilmemiş ödevler de ileri sürmektedir.¹¹⁵

İçişlerine müdahale etmeme ilkesine yer veren diğer uluslararası belgeler arasında Amerikan Devletler Örgütü Şartı¹¹⁶, Arap Devletler Ligi Şartı¹¹⁷, ASEAN Şartı¹¹⁸, Afrika Birliği Şartı¹¹⁹, İslam İşbirliği Örgütü Şartı¹²⁰, ve 1975 Helsinki Nihai Senedi¹²¹ de yer almaktadır.

¹¹¹ Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag.20.

¹¹² Volger, H. (2010). *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, Second Revised Edition, Leiden-Boston: Martinus Nijhodd Publishers, s.445.

¹¹³ Jamnejad ve Wood, *The Principle of Non-intervention*, 2009, s.355.

¹¹⁴ Roberts, A. (2000). ‘The so-called ‘Right’ of Humanitarian Intervention’, *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol.3, ss.3-51, s.12.

¹¹⁵ UN Doc, A/RES/36/103, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, Article 2/II/k.

¹¹⁶ Amerikan Devletleri Örgütü Şartında Örgütün amaçlarının yer aldığı 2.maddenin 2.paragrafında ‘müdahale etmeme ilkesine saygı gösterme’ hükmü yer almaktadır. Ayrıca Örgütün ilkelerinin yer aldığı 3/e maddesinde ise her devletin dış müdahaleler olmaksızın kendi siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarını seçme hakkına sahip olduğu ve diğer devletlerin de söz konusu meselelere müdahale etmeme yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir. Şartın 19.maddesinde de ‘hiçbir devletin ya da devletler grubunun başka bir devletin iç veya dışişlerine, her ne sebeple olursa olsun, doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etme hakkına sahip olmadığı’ belirtilmiştir. Maddenin devamında devletin kişiliği ile siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına da müdahalelerin veya tehdidinin yasaklandığı yer almaktadır. Bkz. Charter of the Organization of American States, Erişim <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic22.charter%20oas.htm>. Görüldüğü üzere içişlerine müdahale yasağı Amerikan Devletleri Örgütünde oldukça detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. İlkenin uluslararası hukuk düzeninde yerleşiklik kazanmasında Amerikan Devletleri Örgütünün önemi büyüktür.

¹¹⁷ Arap Devletleri Liginin Kurucu Antlaşmasının 8.maddesinde, içişlerine müdahale etmeme ilkesi açıkça zikredilmemiş olsa da üyelerin birbirlerinin siyasi rejimlerine saygı duyma yükümlülüğü altında olmaları, rejim tercihlerinin devletlerin münhasır yetkili oldukları alana ilişkin olmaları ve bütün üye devletlerin rejim değişikliğine neden olabilecek eylemlerden kaçınma taahhüdü söz konusu ilkenin örtülü olarak yer aldığına işaret etmektedir. Charter of the League of Arab States, 22 Mart 1945, Erişim <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028015a44b>.

¹¹⁸ ASEAN Şartının Örgütün ilkelerinin yer aldığı 2. maddesinin 2.fikrasının e bendinde müdahale etmeme ilkesi ‘non-interference-karışmama’ şeklinde formüle edilmiştir. Aynı maddenin 2.fikrasının f bendinde ise ‘her üye devletin ulusal varlığını dış müdahalelerden ve baskılardan uzak bir şekilde sürdürme hakkına saygı gösterilmesi’ hükmü yer almaktadır. The Asean Charter, Erişim <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>.

¹¹⁹ Afrika Birliği Şartının ilkeler başlıklı 3.maddesinin 2.paragrafında müdahale etmeme ilkesi ‘non-interference-karışmama’ şeklinde formüle edilmiştir. Bir diğer paragrafta ise (3/3.maddesi) milli yetki alanına atıfta bulunularak devletlerin içişlerine müdahale edilmemesi ilkesi ‘her devletin egemenliğine

UAD Kararlarında ise içişlerine müdahale etmeme ilkesine yönelik en önemli karar Nikaragua Davası kararıdır. Divan müdahale etmeme ilkesini egemen devletin kendi işlerini herhangi bir dış müdahale olmadan yürütme hakkı bağlamında değerlendirerek egemenlik haklarının müdahalelerle ihlal edileceğine dikkat çekmiştir.¹²² Her ne kadar Divan, içişlerine müdahale etmeme ilkesini sadece ABD ve Nikaragua arasındaki uyuşmazlığın çözümü ile ilgili olan yönleri kapsayacak şekilde tanımlamış olduğunu belirtse de *genel kabul görmüş düzenlemelerden*¹²³ yola çıkarak yapmış olduğu tanımın nispeten genel ve kapsayıcı olduğu görülmektedir. Divan ‘tüm devletlerin ya da devlet gruplarının, doğrudan ya da dolaylı olarak, diğer devletlerin iç veya dışişlerine müdahale etmesinin yasaklanması’¹²⁴ şeklinde ifade ettiği içişlerine müdahale yasağının uygulanma alanını devletin egemenlik ilkesi bağlamında serbestçe karar verdiği konulara yönelik olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere Divan aslında Nikaragua Davasında içişlerine müdahale etmeme

ve toprak bütünlüğüne ve devredilemez bağımsız var olma hakkına saygı duyulması’ bağlamında teyit edilmiştir. 1963 Charter of the Organization of African Unity, Erişim: https://au.int/sites/default/files/treaties/7759-file-oau_charter_1963.pdf. Örgütün 2002’de Afrika Birliğine dönüşümünü gerçekleştiren Kurucu Antlaşmanın 4.maddesinin g bendinde aynı şekilde ‘üye devletlerin içişlerine karışılmaması’ yeni Örgütün ilkeleri arasında belirtilmiştir. Constitutive Act of the African Union, 2000, Erişim https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf.

¹²⁰ İslam İşbirliği Örgütünün Şartında içişlerine müdahale yasağı diğer bölgesel düzenlemelerden farklı bir şekilde formüle edilmiştir. BM Şartının 2.madde 7.paragrafında düzenlendiği şekilde yer verilen müdahale yasağı İslam İşbirliği Örgütüne ve Örgütün organlarına yönelik olarak bir uygulama alanına sahiptir. Şartın ilkelerinin yer aldığı 2.maddenin 6.paragrafında BM Şartına da atıf yapılmıştır. Charter of the Organisation of Islamic Cooperation, 1969, Erişim https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf

¹²¹ Katılımcı devletler arasındaki ilişkilere yön veren ilkeler arasında yer alan içişlerine müdahale etmeme ilkesi oldukça detaylı düzenlenmiştir. Katılımcı devletlerin başka bir katılımcı devletin iç veya dış işlerine doğrudan veya dolaylı, bireysel veya toplu olarak müdahale etmekten kaçınması gerektiği belirtilmiştir. Maddenin devamında ise katılımcı bir devletin egemenliğinden doğan hakları kullanmasını kendi çıkarlarına tabi kılmak ve böylece her türlü avantajı sağlamak için tasarlanmış askeri veya siyasi, ekonomik veya diğer zorlama eylemlerinden kaçınma yükümlülüğü doğrultusunda, terörist faaliyetlerle şiddet yoluyla rejimin devrilmesine yönelik yıkıcı veya diğer faaliyetlere doğrudan veya dolaylı yardımdan kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, Helsinki 1975, Erişim <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>. Bununla birlikte Avrupa kıtasında ayrıca Avrupa Konseyi üye devletlerinin taraf olduğu ‘Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümünde Avrupa Sözleşmesinin’ 27.maddesi b paragrafında ‘uluslararası hukuka göre yalnızca bir devletin milli yetki alanına giren meselelere ilişkin uyuşmazlıklarda sözleşme hükümleri uygulanmayacaktır’ ifadesi ile içişlerine müdahale edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, 1957, Erişim: <https://rm.coe.int/1680064586>.

¹²² ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, para.202-205,

¹²³ Divanın ilgili paragrafta atıfta bulunduğu uluslararası düzenlemeler arasında Genel Kurulun 2131 ve 2625 sayılı kararı ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının Helsinki Nihai Senedi de yer almaktadır. Kararda bu düzenlemelerin teamül hukukunu oluşturabilecek bir opinio juris’in varlığına işaret ettiği belirtilmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 203-204.

¹²⁴ ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 205.

ilkesini, müdahale edilmesi yasaklanan alan üzerinden açıklamıştır. Her devletin egemen eşitlik ilkesi gereğince özgürce karar vermesine izin verilen konulara ilişkin meselelere müdahalenin yasaklandığını ve egemen devletin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapı ve dış politika formülasyonu seçiminde özgür olduğunu ifade etmesi, diğer devletlerin egemenin bu seçimlerine rızası dışında zor kullanarak karışmasının müdahale olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.¹²⁵ Divan Nikaragua Davasında müdahale yasağına ilişkin söylediklerini Kongo Davasında da tekrarlamış ve ‘müdahale yasağı ilkesinin, bir devlete başka bir devletin iç muhalefetini, silahlı güç kullanarak veya kullanmadan, doğrudan ya da dolaylı olarak, desteklemesine izin vermediğini’ bir kez daha teyit etmiştir.¹²⁶ Divan içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilip edilmediğini test etmek için ilk olarak müdahalenin ‘bir devletin egemenlik ilkesi gereğince özgürce karar verebileceği meselelere yönelik’ olduğunu tespit etmesi ve ikinci olarak da zorlayıcılık unsuru içerdiğini belirtmesi gerekmektedir. Yani Divan bir devletin milli yetki alanına (domain reserve-domestic jurisdiction) ait meselelere karşı gerçekleştirilen müdahalelerin yasaklandığını vurgulamıştır.¹²⁷ O halde Divana göre bir devletin milli yetki alanına ait olmayan meselelere ilişkin karışma eylemleri müdahale olarak nitelendirilmeyecektir. Nitekim Divan Barcelona Traction Davasında, devletin milli yetki alanı konseptinin devlete insan haklarını ihlal edebilmesi için sınırsız bir özgürlük alanı vermediğini belirtmiş, saldırının, soykırımın, köleliğin ve ırkçılığın yasaklanması gibi temel insan haklarına ilişkin kuralların uluslararası topluma karşı yerine getirilmesi gereken, erga omnes yükümlülükler doğurduğunu belirtmiştir.¹²⁸ Böylece insan haklarına ilişkin meselelerin devletin içişlerine ait meseleler olmadığı sonucu çıkmakta ve temel insan hakkı ihlallerinde içişlerine müdahale etmeme ilkesinin uygulanma kabiliyetini yitirmesi söz konusu olmaktadır.

¹²⁵ ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, para. 202-205. UAD müdahale etmeme ilkesinin uluslararası teamül hukukun bir parçası olduğunu ve zorlama unsurunun müdahale yasağının esasını teşkil ettiğini belirtmiştir. UAD, Birleşik Devletlerin Nikaragua’daki muhalif güçlere verdiği desteğin hukuka aykırı olduğunu belirterek, askeri nitelikte olmasa da müdahale olarak değerlendirmiştir.

¹²⁶ ICJ, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, 2005, parag.164. UAD Uganda’nın Kongo’yu işgalinin yanında ayrıca ülke içindeki hükümet karşıtı isyancılara askeri, ekonomik ve lojistik destek sağlayarak da içişlerine müdahale yasağını ihlal ettiğini belirtmiştir.

¹²⁷ Jamnejad ve Wood, The Principle of Non-intervention, 2009, s.22.

¹²⁸ ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Belgium v. Spain, Second Phase, Judgment of 5 February 1970, parag.34.

Zıddının amir kurallar arasında yer aldığı bir hukuk sisteminde müdahale kavramının normatif bir değere sahip olması ancak belirli istisnai durumlarda mümkün olabilmektedir.¹²⁹ Nitekim müdahale yasağının doktrin olarak ileri sürüldüğü 19.yüzyılda İtalyan yazarların müdahalelerin hiçbir hukuki temele dayanmayan siyasi bir doktrin olduğunu bu nedenle de herhangi bir gerekçe ile hukuka uygun hale getirilemeyeceğini savunduklarını belirten Oppenheim da müdahale yasağının istisnalarının olabileceğini savunmuştur.¹³⁰ Daha önce de belirttiğimiz üzere içişlerine müdahale etmeme ilkesini düzenleyen Genel Kurul kararlarında yer alan ‘herhangi bir sebeple’ ifadesinin müdahalelerin haklı gerekçeler ileri sürülerek hukukileştirilemeyeceğine dair devletler nezdinde bir uzlaşının olduğuna da işaret etmektedir. Fakat Malta’nın da Genel Kurul toplantısında ifade ettiği üzere devletler Genel Kurulda içişlerine müdahale edilmesinin kabul edilemezliği bildirilerine olumlu oy verirken diğer taraftan devletlerin içişlerine müdahale edici politikalarını sürdürmeye devam ettikleri görülmektedir.

Yukarıda incelediğimiz belgelerde de görüldüğü üzere müdahale etmeme ilkesinin uluslararası hukuk literatüründe kullanımı ‘iç işlerine müdahale etmeme’ (the duty of non-intervention in matters within the domestic jurisdiction) şeklindedir ve bu nedenle de milli yetki alanı (domestic jurisdiction) ilkesi ile çok sıkı bir ilişkiye sahiptir.¹³¹ Elbetteki bir devletin dışişlerine ve diğer devletlerle olan

¹²⁹ Kelsen’in uluslararası hukukun her koşulda müdahaleyi yasaklamadığını, bir devletin başka bir devletin işlerine güç kullanarak karışması durumunda ihlale tepki olarak uluslararası hukukun müdahaleye izin verdiğini belirtmiştir. Bunun da ancak haklı savaş doktrininin ilkelerinin tanınmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir. Kelsen, *Principles of International Law*, 1952, s.64.

¹³⁰ Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.182. Bernard da aynı şekilde 19.yüzyıl yazarlarının çoğunluğunun müdahale etmeme doktrinini genel bir uluslararası hukuk kuralı olduğuna dair bir uzlaşi içerisinde olduklarını söylemiştir. Bernard, M. (1860). *On the Principle of Non-Intervention: A Lecture Delivered in the hall of All Souls’ College 1860*, University of Oxford, s.10. Mamiani, bir devletin başka bir devletin içişlerine silahlı müdahalesine hiçbir şart ve durumda izin verilemeyeceğini belirtirken bu yasağın halkına karşı baskı ve şiddet uygulayan tiranlara yönelik olarak da uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Mamiani, C. (1860). *Rights of Nations or The New Law of European States Applied to the Affairs of Italy*, İngilizce çevirisi Roger Acton, London: Burlington Arcade, s.359.

¹³¹ Stowell, yazarların genellikle müdahale ile bir devletin iç işlerine karışılmasını kastettiklerini belirtmiş, fakat kavrama ilişkin bu şekilde bir sınırlandırma olmadığını da eklemiştir. Stowell, E. C. (1921). *Intervention in International Law*, Washington DC: John Byrne and Co., s.320. Nitekim Oppenheim da müdahalelerin devletlerin iç ve dış ilişkilerine karşı gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.182. Fakat Bernard, müdahalenin tanımını yaparken sadece devletin içişlerine zorlayıcı ya da kuvvet kullanımı içeren karışma eylemleri olarak belirtmiştir. Bernard, *On the Principle of Non-Intervention*, 1860, s.1. McGoldrick müdahale yasağı kavramının içerisinde alt bir kavram olarak milli yetki kavramının yer aldığını ve milli yetki kavramının sadece ulusal ve uluslararası hukuk meseleleri arasındaki yetki sınırını belirlediğini ifade etmiştir. McGoldrick, *The Principle of Non-Intervention: Human Rights*, 1994, s.85.

ilişkilerine de müdahale edilmemesi gerekmektedir. Fakat müdahale kavramının daha çok içişlerine ait karışma eylemlerini ifade etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bir devletin egemenlik yetkilerini münhasıran kullandığı iç yetki alanını tanımlamak, sınırlarını belirlemek ve devletin bu alanda sahip olduğu haklarının ve ödevlerinin neler olduğunu ifade etmek, hangi eylemlerin devletlerin iç işlerine müdahale sayılabileceğini tayin edebilmek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle de uluslararası hukukta devletin milli yetki alanı ilkesini ayrı bir başlık altında değerlendirmenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

2.3.3. Milli Yetki İlkesi (Domestic Jurisdiction)

UAD Nikaragua Davasında içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilip edilmediğini tespit ederken ilk olarak müdahalenin ‘bir devletin egemenlik ilkesi gereğince özgürce karar verebileceği meselelere yönelik’ olup olmadığını incelediğinden bahsetmiştik. Söz konusu meseleler milli yetki alanına ait meseleler olduğu için milli yetkinin tanımlanması icap etmektedir. Milli yetki alanı terimi uluslararası hukuk tarafından bir devletin yetkisi dahilinde olmakla beraber aynı zamanda bu devletin diğer devletlerle ya da uluslararası toplumla ilişkilerinde, esasa ilişkin olarak, uluslararası kaza organlarının uyulması mecburi olacak her türlü kararının dışında bırakılan meselelerin bütününe ifade etmektedir.¹³²

Egemenliğin en önemli tezahürü olan milli yetki ilkesi her ne kadar Milletler Cemiyeti Misakı ile uluslararası hukuk literatürüne girmiş olsa da¹³³, aslında ilkenin 17.yüzyıla kadar uzanan bir geçmişi olduğu söylenebilir. 1648’de Vestfalya’da egemen eşitlik anlayışına dayalı yeni bir düzen kurulurken, devletin kendi sınırları içerisinde mutlak bir güce sahip olduğu kabul edilmişti. Vestfalya’da kurulan

¹³² Bu tanım Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1932’de Oslo’da ‘her devletin münhasır yetki selahiyetine bırakılmış sahanın uluslararası hukuk tarafından tespitine’ dair aldığı kararların birinci maddesinde yer almaktadır. Lütem, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, 1947, 108-109; Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.22.

¹³³ Meray, mahfuz saha meselesinin devletler hukukuna Milletler Cemiyeti Misakı ile girdiğini ve daha önceleri ise bugünkü şekliyle bilinmediğini belirtmiş, Milletler Cemiyeti öncesi dönemde yazılan devletler hukukunun temel eserlerinde bu tabire tesadüf edilmediğini nakletmiştir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s. 13. Meray ayrıca kitabında karşıt görüşe de yer vermiş ve mahfuz saha meselesinin eskiden beri bilindiği fakat Milletler Cemiyeti ile pozitif hukuka resmen girdiğini; Cemiyetin kuruluşundan önceki hakemlik antlaşmalarında bazı meselelerin (hayati menfaat, milli şeref gibi) hakemliğe arz etme mecburiyeti dışında bırakıldığını Politis’den aktarmıştır. s.14. Aynı şekilde Lütem de Milletler Cemiyetine gelinceye kadar mahfuz saha diye bir terimin olmadığını belirtmiştir. Lütem, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, 1947, s.107. İki yazar da milli yetki meselesinin siyasi yönüne dikkat çekmiştir.

egemen eşitlik düzenini muhafaza etmenin, hakimi mutlak olan devlet otoritesinin ülkesel sınırları içerisinde korunması ile mümkün olacağından, devletler bugünkü manada kullanılan milli yetki ilkesini devlet egemenliğinin ihlal edilmesinin kabul edilemezliğinin bir sonucu olarak zımnen kabul etmişlerdir. Vestfalya Barışından Milletler Cemiyetinin kuruluşuna kadar geçen sürede uluslararası hukukta hakim olan devletin mutlak egemenliği anlayışının doğal bir sonucu olduğu için milli yetki ilkesi bu dönemde kurumsallaşamamış ve dolayısıyla da literatürde tartışılmamıştır. Devletin mutlak egemenliği anlayışının tartışılmaya başlandığı ve yavaş yavaş nispi egemenlik anlayışına doğru bir yönelmenin gerçekleşmesiyle birlikte milli yetki ilkesi uluslararası hukukta varlık göstermiştir. Milli yetki ilkesinin Milletler Cemiyeti ile literatüre girmesinin bir diğer nedeni de milli yetki alanının uluslararası örgütlere karşı ileri sürülmesidir. Devletler Milletler Cemiyetini ve Birleşmiş Milletleri kurarken bu uluslararası örgütlerin bir takım yetki ve otoriteleri olacağını ve kendi egemenlik alanlarına müdahale edebilme kapasitesine sahip olacaklarını düşündükleri için uluslararası örgütlerin yetkilerine bir istisna oluşturabilmek adına milli yetki ilkesini ortaya atmışlardır. Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışıyla doğrudan ilişkili olan milli yetki ilkesi, devletin kendi yetki alanını belirlemekten ziyade kuracakları örgütlerin yetki alanlarını sınırlandırma amacıyla ilişkilendirilmiştir.

Devlet egemenliğini korumanın bir tedbiri olarak değerlendirilen milli yetki ilkesi egemenliğin tehdit edildiği her durumda karşımıza çıkabilmektedir.¹³⁴ Milletler Cemiyeti öncesinde daha çok devletlerin birbirlerine karşı kendi toprakları üzerindeki egemenliklerini korumak adına kullanılan mutlak egemenlik anlayışı içerisinde yer alırken, uluslararası örgütlerin ortaya çıkış sürecinden sonra hem devletlere karşı hem de uluslararası örgütlere karşı kullanılmaya başlanmış ve ayrı bir statü kazanmıştır. Milletler Cemiyetinin devletlerden ayrı bir otorite ve yetkiye

¹³⁴ Trindade uluslararası hukuk düzeninde devletlerin hayati çıkarlarının korunması fikrinin geniş çapta kabul görmesinin devlet egemenliği ile bağlantısına işaret ederken, devletin egemenliğini koruma önlemleri arasında milli yetki alanı ilkesinin Milletler Cemiyeti Misakına eklenmesini belirtmiş ve ayrıca antlaşma hükümlerinin anlam ve içeriklerinin net ve açık olmamasını da bir egemenlik koruma önlemi olarak değerlendirmiştir. Trindade, A. A. C. (1976). 'The Domestic Jurisdiction of States in the Practice of the United Nations and Regional Organizations', *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol.25, No.4, ss.715-765, s. 715. Bilsel ise 'devletler hukukunda bir kaidedir ki 'takyid edici mani bir prensip olmayan yerlerde, devlet hakimiyet hakkına istinaden serbestçe hareket eder' ifadesiyle egemenliğin sınırının antlaşmalar ve teamül hukuku olduğunu zımnen ifade etmiştir. Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, 1940, s.63.

sahip bir uluslararası örgüt olarak kurulmasıyla devletlerin toprakları üzerindeki egemenliği korumak için bir kalkan olarak öne sürdükleri milli yetki prensibi ilk olarak Milletler Cemiyeti Misakında kullanılmıştır.¹³⁵

2.3.3.1. Milletler Cemiyeti Misakında milli yetki ilkesi

1910 yılından itibaren uluslararası barışı sağlama amacıyla uluslararası bir teşkilat kurma fikri devletlerarasında tartışılmaya başlanmış ve devletlerin egemenliklerini kısıtlayacağını düşündükleri için de devletlerden bağımsız, kendine ait yetki ve otoritesi olan uluslararası teşkilatın kurulmasına sıcak bakılmamıştır. Dönemin ruhunu yansıtan mutlak egemenlik anlayışı da zaten uluslararası teşkilatlara, devletlerin egemenliklerini sınırlandıracak bir örgüte, doğası gereği karşıdır. Nitekim kurulacak bu yeni uluslararası teşkilata herhangi bir meseleye ilişkin verilecek yetki, o meselenin devletlerin milli yetki alanından çıkmasıyla mümkün olabilecek, teşkilatın yetkileri genişledikçe de ters orantılı olarak devletin milli yetkisi azalacaktır. Uluslararası hukuka riayeti sağlayacak bir mekanizma ve uluslararası uyuşmazlıkları çözebilecek bir forum olarak tasavvur edilen Cemiyetin, bu hedeflere ulaşabilmek için devletlere birtakım yükümlülükler vermesi de gerekecektir. Devletlerin mevcut yetkilerini sınırlandıracak, var olan yükümlülüklerini arttıracak bir teşkilat tasavvuru haliyle hoş karşılanmayacak, devletlerin üye olmayı kabul etmeleri için egemenliklerini tehdit edebilecek durumlara karşı teşkilatın bir tedbir öngörmesi gerekecektir. Devletlerin uluslararası ilişkilerinde ‘*geri almak imkanını mahfuz tutmadan hiçbir şey vermeme*’¹³⁶ prensibi ile devletlerin egemenliklerini muhafaza edebilmeleri için Milletler Cemiyeti Misakına milli yetki ilkesi eklenmiştir.¹³⁷ Dönemin ABD Başkanı Wilson’ın ABD

¹³⁵ Kelsen’e göre Misakın en çok tartışılan hükmü 15.maddenin 8.paragrafıdır. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 770.

¹³⁶ Çelik, E. F. (1956). ‘Milli Selahiyetin Hukuki Mahiyeti Hakkında İleri Sürülen Nazariyeler’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11(3), ss.119-149, s. 119.

¹³⁷ Kelsen Misaka eklenen milli yetki alanı hükmünün temelinde devletlerin kendi yetki alanlarına girdiğini iddia ettikleri bir meseleye uluslararası mekanizmaların müdahalesini engelleme düşüncesinin yer aldığını belirtmiştir. Kelsen bu düşüncüyü savunanların milli yetki alanına giren belirli meselelerin *doğası gereği* devletlerin milli yetki alanına girdiğini, bunlara ilişkin uyuşmazlıkların da devletin iç-ulusal- meselesi olduğunu, uluslararası mahiyeti olmadığı için de uluslararası mekanizmalara müdahalede bulunma yetkisi vermek için hiçbir nedenin olmadığını iddia ettiklerini ifade etmiştir. Kelsen uyuşmazlığa konu meselenin tabiatı gereğiyle sadece bir devletin milli yetki alanına girmesi düşüncesinin hatalı olduğunu belirtmiş ve uluslararası teamül hukuku ya da anlaşmalar hukuku tarafından düzenlenemeyecek hiçbir meselenin olmadığını belirtmiştir. Kelsen milli yetki alanına giren bir meselenin uluslararası hukuk tarafından düzenlendikten sonra artık *sadece* (solely within the domestic jurisdiction) bir devletin milli yetki alanına giren bir mesele olmaktan çıktığını ifade etmiştir. Milli yetki alanına tabi olmanın tamamen ‘zaman-an meselesi’ olduğunu

Senatosunun Misakı kabul etmesi için milli yetki ilkesinin Misaka eklenmesinde ısrar etmiş olması Cemiyetin devletin hareket serbestliğini kısıtlamayacak olmasına ilişkin bir garantiye işaret etmektedir.¹³⁸ Misakta egemenliği koruyucu tedbir olarak yer alan milli yetki ilkesinin haricinde ayrıca Misakta yer alan oybirliği esası da yine devletlerin egemenliklerini korumaya yönelik gerçekleştirilen çabaların ürünüdür.¹³⁹

Cemiyetin devletlerin egemenliğini sınırlandırıcı bir milletlerarası teşkilat olarak sahaya çıkışı, karşı tedbirlerin doğmasına neden olmuş ve milli yetki ilkesi ile

belirtirken, söz konusu zaman diliminde uluslararası hukuk kuralları tarafından henüz düzenlenmemiş alanlara ilişkin meselelerde ancak milli yetki alanı istisnasının ileri sürülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca bir meselenin uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesinin artık o meselenin devletin milli yetki alanına girmeyeceğini bu nedenle de milli yetki meselesinin tayininde zamanın belirleyici olduğunu, uyuşmazlık zamanı söz konusu meselenin uluslararası hukuk tarafından henüz düzenlenmemişse, milli yetki meselesi olabileceğini ifade etmiştir. Bir diğer yandan Kelsen'e göre, uluslararası hukuk kuralları tarafından düzenlenmemiş bir alana ilişkin meselede söylenecek tek şeyin sadece uyuşmazlığa uygulanacak bir hukuk kuralı olmadığıdır. Uyuşmazlığa uygulanacak uluslararası hukuk kuralı olmadığı durumlarda bile, meselenin uluslararası hukuk tarafından hiçbir şekilde düzenlenmediği anlamının çıkarılamayacağını söyleyen Kelsen, uluslararası hukuk kurallarının devletlere belli durumlarda belli davranışlarda bulunma yükümlülüğü; hukuk kuralının olmadığı durumlarda ise devletin iradesi doğrultusunda istediği gibi davranabilme hakkı verdiğini ve bu hakka karşılık olarak diğer devletlere de söz konusu devletin hareket hürriyetini engellememe yükümlülüğü yüklediğini belirtmiştir. Kısacası uluslararası hukukun vermiş olduğu hareket serbestiyeti hakkını kullanan devlete karşı diğer devletler engellememe yükümlülüğü altındadırlar ve söz konusu devletten belirli bir davranışta bulunmasını isteyemezler. Milli yetki alanı meselesinde de asıl tartışılan devletin meseleye ilişkin spesifik bir davranışta bulunma yükümlülüğü ya da belirli davranışlardan kaçınma yükümlülüğü altında olup olmadığından ziyade meselenin özgürce karar vereceği milli yetki alanı içerisinde olup olmadığıdır. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 770-771.

¹³⁸ ABD'nin 20.yüzyılın başlarında mutlak egemenlik anlayışında diretmesi ve egemenliğin sınırlandırılmasına ilk karşı koyan devlet oluşu bağımsızlık mücadelesinin çetin olmasından kaynaklandığını ileri süren İlhan Lütem'e göre ABD bağımsızlık ve egemenlik kavramlarını birbirleriyle karıştırmış ve egemenliğe getirebilecek en küçük kısıtlamanın aynı zamanda bağımsızlığa da getirilmiş olacağını düşünerek hiçbir kısıtlama ve sınırlandırmayı kabul etmemişlerdir. Lütem, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, 1947, s.74-76. Aslında ABD'nin egemenlik ve bağımsızlık kavramlarını birbirlerinin yerine kullanmaları çok da yersiz değildir. ABD ve Hollanda arasında 20. yüzyılın başlarında (1928) meydana gelen Palmas Adası Uyuşmazlığında Hakem Max Huber'in 'devletlerarası ilişkilerde egemenliğin bağımsızlığı belirttiği' vurgusu da ABD'nin egemenlik-bağımsızlık ilişkisine bakışını etkilemiştir. Palmas Adası Davası için bkz. Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, 1928, ss.829-871.

¹³⁹ Misakın 5/1. maddesindeki Cemiyetin organları olan Kurul ve Konseyde alınacak kararların, aksi sözleşmede yer almadığı sürece, oybirliği esasına göre alınacak olması hükmü, devletlerin egemenliklerini koruma mücadelelerinin en önemli sonuçlarından birisidir. Milletler Cemiyeti Misakının 5.maddesi 'Except where otherwise expressly provided in this Covenant or by the terms of the present Treaty, decision at any meeting of the Assembly or of the Council shall require the agreement of all the Members of the League represented at the meeting' ifadesinde toplantılarda karar almada toplantıya katılan üyelerin oybirliği aranacağı da yer almaktadır. Anlaşmazlıkla ilgili meselelerde uyuşmazlığın tarafının oyu değerlendirmeye alınmazken, Misakın 5/2. maddesine göre de usüle ilişkin konularda çoğunluk esasına göre karar alınmaktaydı. Diyebiliriz ki oybirliği maddesinin devletlere Cemiyet karşısında sağladığı hareket serbestliğini milli yetki ilkesi sağlayamamıştır. Dolayısıyla da Cemiyetin ana organlarına misak hükümlerini yürütecek/uygulayacak kudreti vermekten yoksun olan bir Misak ve Cemiyet devlet üstü nitelik taşımadığı ve istenilen amaca hizmet etmediği için uzun ömürlü olmamıştır.

Cemiyetin yetkilerinin sınırları çizilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁰ Misakın milli yetki ilkesini içeren 15.maddesinin 8.paragrafı şu şekildedir:

‘Uyuşmazlığa taraf devletlerden birisi, uyuşmazlığın, uluslararası hukuk tarafından münhasıran ulusal yetkisine ait bir meseleye ilişkin olduğunu iddia ederse ve Konsey de söz konusu iddiayı kabul ederse, Konsey bunu raporunda belirtecek ve çözüme ilişkin herhangi bir tavsiyede bulunmayacaktır.’¹⁴¹

Maddenin içeriği incelendiğinde milli yetki teriminin tanımı yapılmadığı gibi kapsam ve içeriği de belirtilmemiştir.¹⁴² Sadece devletin milli yetki alanına ait meselelerde Konseyin uyuşmazlığın çözümüne ilişkin tavsiyelerde bulunarak müdahale etmesi engellenmek istenmiştir.¹⁴³ Hükmün lafzında tayin için tek kıstasın uluslararası hukuk kaideleri olduğu görülmektedir. Fakat uzun süre devletler milli yetki alanına ait meselelerin tayinine kendilerinin karar vereceklerini iddia etmişlerdir.¹⁴⁴ Bir diğer dikkat çeken kısım ise milli yetki alanına giren bir meselede

¹⁴⁰ Milletler Cemiyetinin kuruluşunda egemenlik tartışmalarının yer alması aslında bir uluslararası örgüt kuruluşunun egemenlik ile çatışmasından ziyade egemenlik kavramının farklı yorumlanması ve uluslararası hukukta devletlerin egemenlik anlayışında yaşanan değişimlerdir. Mutlak egemenliğin artık mümkün olmadığını ve egemenliğin uluslararası hukuk ile sınırlandırıldığı anlayışında olanlar Milletler Cemiyetinin kurulmasını desteklemişlerdir. Örnek olarak L.Le Fur, mutlak egemenliğin uluslararası hukuku inkar etmek anlamına geldiğini iddia ederek her zaman sınırlı (nispi) egemenlik anlayışını savunmuştur. Egemenliğin kendi yetkisine giren meselelerde zecir kullanabilme kudretiyle son sözü söyleme hakkı anlamına geldiğini ve devletlerin cemiyete rızaları dahilinde üye olduklarını, cemiyetin üstün devlet olmadığını çünkü üstünlüğün cemiyete değil devletlere ait olduğunu savunmuştur. s.101.

¹⁴¹ Milletler Cemiyeti Misakı, 15/8: If the dispute between the parties is claimed by one of them, and is found by the Council to arise out of a matter which by international law is solely within the domestic jurisdiction of that party, the Council shall so report, and shall make no recommendation as to its settlement.

¹⁴² Muhtevasının belirtilmemesi ya da umumi bir formülle tespiti imkan vermemesi aslında Uluslararası Sürekli Adalet Divanının Vatandaşlık Kararnamesi Danışma Görüşünde belirttiği münhasır selahiyetin cari olduğu sahanın hudutlarının dönemin uluslararası hukukun kurallarına göre tayin edilmesi düşüncesi ile örtüşmektedir fakat her zaman için belirginlik ve açıklık peşinde olan hukuk mantığıyla bu tutumu açıklamak zordur. Bununla beraber Divanın Danışma Görüşünden önceki dönemlerde bu görüşün aksi yönünde açıklamalar da olmuştur. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1932’de ‘her devletin münhasır selahiyetine bırakılmış sahanın uluslararası hukukça tespitine dair aldığı kararın 2.maddesinde tayin makamının uluslararası hukuk olduğu belirtilmiş, ayrıca münhasır selahiyetin kullanılma usullerine de uluslararası hukukun uygulanacağı belirtilmiştir. Lütem, s. 109. Milli yetki alanı ifadesinin kapsamının belirsizliği sorunu Trindade’e göre uluslararası örgütler devletlerin mutlak egemenliğinin sınırlandırılması gerekliliğinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Trindade, *The Domestic Jurisdiction of States in the Practice of the United Nations and Regional Organizations*, 1976, s.715.

¹⁴³ Burdan çıkarılacak hukuki sonuçlardan birisi de söz konusu devletin yetkisi bağlamında alacağı kararın kuvvet kullanımını içermesi ve savaşa başvurma ihtimalinin de olmasıdır. Bu durumda ise Misakın 10. ve 11. maddelerinde yer alan Konseyin barışı muhafaza etme ve koruma sorumluluğunun devreye girmesine engel olamayacaktır.

¹⁴⁴ Mesela ABD Senatosu 13 Mart 1920’de Birleşik Devletlerin münhasır selahiyetine girecek meselelerin tayininin münhasıran kendilerine ait olduğunu belirtmiştir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.25.

Konseyin yetkisinin olmadığı belirtilmesidir fakat Konsey tamamen dışarıda da bırakılmamıştır.¹⁴⁵ Nitekim paragrafta uluslararası hukuka göre milli yetki alanının belirlenmesinde devletler tek söz sahibi değildirler, milli yetki iddiasının aynı zamanda Konsey tarafından onaylanması da gerekmektedir. Ayrıca Konseyin onay kararının oybirliği ile alınması ve bir üyenin olumsuz oyu ile milli yetki alanı iddiasının reddedilmesi de aslında Konseyin yetkisinin sınırlarını genişletmektedir. Böylece milli yetki alanı ilkesiyle amaçlanan devletlerin egemenlik alanlarına Konseyin müdahalesini engelleme çabalarının çok da etkili olmadığı görülmektedir.

Milli yetki teriminin literatüre girmesiyle birlikte anlam ve kapsama ilişkin tartışmalar sürekli devam etmiştir. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1932’de Oslo’da gerçekleştirdikleri toplantıda aldıkları kararlar arasında milli yetkinin tanımı yapılmış ve uluslararası hukuka göre tayin usulleri belirtilmiştir.¹⁴⁶ Milli yetkinin nispi olduğu ve uluslararası ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak değişebileceği belirtilirken aynı zamanda bir meselenin milli yetki alanına girip girmediği hususunun tarafların tek tarafı olarak halledemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Milletler Cemiyeti döneminde Konseyin önüne gelen ve bir devletin milli yetki alanına ait meselelere ilişkin olduğu iddia edilen uyuşmazlıklar arasında yer alan Fransa-İngiltere uyuşmazlığı ile İsveç-Finlandiya uyuşmazlığı milli yetki alanının kapsam ve mahiyetine ışık tutacak şekilde önemli değerlendirmelere sahiptir.

Fransa-İngiltere uyuşmazlığında İngiltere meseleyi aralarındaki ‘Hakemlik Sözleşmesine (Arbitration Convention of October 14, 1903)’ binaen hakemliğe

¹⁴⁵Kelsen’e göre iki devlet arasında bir uyuşmazlık varsa, bu uyuşmazlık uluslararası meseledir ve uyuşmazlığın doğası gereği uluslararası mekanizmaların müdahalesini ortadan kaldıracak herhangi bir neden de yoktur. Uluslararası mekanizma olarak Konsey’in meseleye uygulanacak bir uluslararası hukuk kuralının olup olmadığına karar verme yetkisinin varlığını değerlendiren Kelsen, uyuşmazlığın taraflarından birinin milli yetki alanı iddiasının onay ya da red makamı olarak Konsey’in karar vermesinin de gerçek manada bir uluslararası uyuşmazlığın çözümü olarak değerlendirmiştir. Kelsen milli yetki alanına tabi olup olmadığına karar vermenin Misak’a göre uluslararası hukukun meselesi olduğunu belirten Kelsen, milli yetki alanına ilişkin olup olmadığını tespit etmenin bir hukuki sorun olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de uluslararası mekanizmaların iki türlü de karar vermede uygun araçlar olduğunu belirtmiştir. Paradoksun Konsey’in kararında olduğunu belirten Kelsen, Konseyin milli yetki alanına ilişkin vereceği kararın zımnen uyuşmazlığa verilen karar olduğunu belirtmektedir. Fakat Konsey’in aslında Misak’ta milli yetki alanına giren meselelerde tavsiyelerde bulunması yasaklanmıştır. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 770-771.

¹⁴⁶ Milli yetkinin bir devletin içişlerine tabi olan fakat başka bir devleti ya da uluslararası toplumu da ilgilendiren meselelerin uluslararası yargı mekanizmalarının esasa ilişkin bağlayıcı kararlarının dışında bırakılan alanların bütününe ifade ettiği belirtilmiştir. Lütem, s. 109.

¹⁴⁷ Kelsen’e göre 15.madde 8.paragrafını kaleme alanların Konseyin yetkisini ortadan kaldırmaya yönelik niyetleri hükmün lafzından tam anlamıyla çıkmamaktadır. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 772.

götürme talebinde bulunmuş fakat Fransa ülke toprakları içerisinde doğdukları için yabancıların soyundan gelenlerin uyruğuna ilişkin yasa çıkarmanın egemenlik hakkı olduğunu ve bu hakka ilişkin hiçbir meselenin hakemliğe götüremeyeceğini iddia ederek İngiltere'nin hakemliğe başvurma talebini reddetmiştir.¹⁴⁸ İngiltere son çare olarak uyuşmazlığı Konseye getirmiş, Fransa'nın münhasır selahiyet iddialarının değerlendirilmesini istemiştir. Konsey Fransa ve İngiltere arasında yaşanan uyuşmazlığa ilişkin USAD'dan meselenin milli yetki alanına ait bir mesele olup olmadığına dair danışma görüşü istemiştir.¹⁴⁹ Divan, 1923'te Tunus ve Fas arasındaki Vatandaşlık Kararnamesine ilişkin vermiş olduğu Danışma Görüşünde Milletler Cemiyeti Misakının 15.maddesinin 8.paragrafını yorumlayarak¹⁵⁰ uyuşmazlığa konu olan meselenin bir devletin milli yetki alanına giren bir mesele olup olmadığını incelemiş ve vatandaşlığın, ilke olarak, mevcut uluslararası hukuka göre, milli yetki alanına ait bir mesele olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹ Fakat Divan, söz konusu uyuşmazlığın esasını da inceleyerek, devletin milli yetki alanının anlaşmalar hukuku çerçevesinde sınırlandırıp sınırlandırılmadığının da incelenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁵² Her ne kadar vatandaşlığa ilişkin meseleler ilke olarak milli yetki alanına ait olsa da mevcut hukuki düzenlemeler, yapılan ikili ya da çok taraflı antlaşmalar ile meselenin uluslararası uyuşmazlık oluşturabilme ihtimali de söz konusudur. Burada Divanın vurgulamak istediği meselenin içişleri ile ilgili olup

¹⁴⁸ PCIJ, Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco, Advisory Opinion, 7 Şubat 1923, Series B: Collection of Advisory Opinions (1923-1930), B04, s.19.

¹⁴⁹ PCIJ, The League of Nations to the Permanent Court of International Justice, 6 Kasım 1922.

¹⁵⁰ PCIJ, Nationality Decrees, 1923, s.22. Mahkeme 8.paragrafın Fransızca metinde 'competence exclusive', İngilizce metinde ise 'solely within the domestic jurisdiction' ifadelerinin olmasına rağmen İngilizce metindeki ifadenin paragrafa amaçlanan iradeyi yansıttığını belirtmiştir. Bu nedenle de Divan 'solely within the domestic jurisdiction' ile 'competence exclusive' terimlerinin söz konusu dava bakımından aynı anlamda olduklarını ifade etmiş ve farkın hukuki öneminin olmadığını belirterek meseleyi incelemiştir.

¹⁵¹ PCIJ, Nationality Decrees, 1923, s.24.

¹⁵² Divan, münhasır selahiyete ait meselelerin ikili ya da çok taraflı antlaşmalarla 'uluslararasılaştığını' ve artık münhasır yetki alanına dahil olamayacağını, Misakın 15.madde 8.paragrafının uygulanamayacağını belirterek, antlaşmaların münhasır selahiyete etki ettiğini göstermiştir. PCIJ, Nationality Decrees, 1923, s. 24. Kelsen antlaşmalarla düzenlenen bir konuya ilişkin milli yetki alanı iddiasının ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir. Milli yetki alanını egemenliğin doğal uzantısı olarak değerlendiren Kelsen, bir devletin kendi egemenliğini antlaşmalar ile sınırlandırmasının önünde hiçbir engel olmadığını belirtmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 779. Fakat devletin milli yetki alanına giren bir meseleye ilişkin uluslararası antlaşmadan doğan bir yükümlülüğü olmasına rağmen, bu uluslararası yükümlülük o meselenin özü itibarıyla söz konusu devletin milli yetki alanına dahil olan bir konuya atıfta bulunuyorsa, Güvenlik Konseyi de dahil olmak üzere BM bu meseleye müdahale edemeyecektir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 777. Dolayısıyla meselenin uluslararasılaşması, uluslararası hukuk kuralları tarafından düzenlenmesi bile milli yetki alanı itirazını öne sürmeyi engelleyemeyeceği için Kelsen'in ifadesiyle bir nevi örgütün faaliyetlerinin büyük bir bölümünü paralyze etmek için araç olarak kullanılabilecektir.

olmadığının dönemin uluslararası hukuk kuralları ile birlikte değerlendirilerek tespit edilmesi gerektiğidir. Neticede Divan, bir devletin milli yetki alanının uluslararası ilişkilerin gelişimine bağlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve milli yetki alanının uluslararası hukuka göre tespit edilmesi gereğiyle de bir meselenin milli yetki alanı kapsamında ele alınıp alınmayacağına karar verilmesinin uluslararası hukukun gelişmesine paralel olarak, nispi bir mesele olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³ Milli yetki ilkesinin kapsamı uluslararası ilişkilerin gelişimine göre değişiklik göstermekte olduğu için dönemin hakim ilke ve değerlerine göre yorumlanması kaçınılmazdır. Nitekim Divanın da ilkenin kapsam ve muhtevasını değerlendirirken uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri göz önünde bulundurması, milli yetki alanının muayyen bir ifade olmamasına işaret etmekte ve kavramın nispi niteliğini ön plana çıkarmaktadır.

Divan, Misakın 15.maddesi 8.paragrafında yer alan ‘solely within the domestic jurisdiction’ ifadesini tanımlamaya çalışmış ve devletin münhasır yetkisinin (exclusive jurisdiction) uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş alanları kapsadığını belirtmiştir. Böylece milli yetki alanı aynı zamanda uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş bir konuya ilişkin meselede ilgili devletin takdir yetkisini kullanma hakkının var olduğu anlamına gelmektedir.¹⁵⁴ Milli yetki alanının uluslararası hukukun gelişimiyle değişecek olması da henüz uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş bir alana ilişkin meselede devletin milli yetkisinin kabul edilmesine neden olacaktır. Bu nedenle de devletlerin milli yetkisinin sınırlarını aslında mevcut uluslararası hukuk kurallarının belirlediğini söyleyebiliriz.¹⁵⁵ Divanın bu değerlendirmeleri ışığında, 1945 öncesinde insan haklarının uluslararası düzenlemelerin konusu olmaması nedeniyle insan haklarına ilişkin meseleleri

¹⁵³ PCIJ, Nationality Decrees, 1923, s.24.

¹⁵⁴ Bu konuda mevcut iki görüş arasında bir farklılık olduğuna dikkat çeken Politis, ilkinde uluslararası hukukun bazı meseleleri münhasır selahiyete bırakmasının uluslararası hukuk tarafından bir düzenlemeye işaret ettiğini, ikinci yaklaşımda ise münhasır selahiyetin uluslararası hukuk kaidelerinin mevcudiyetinden değil, kaidenin ademi mevcudiyetinden ileri geldiğini belirterek uluslararası hukuk kaidelerinin varlığının münhasır selahiyeti engelleyeceğini ifade etmiştir. Aktaran Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s. 18-19.

¹⁵⁵ Dünya tarihinde yaşanan sosyal gelişmeler, uluslararası ilişkilerin artmasına yani uluslararası hukukun düzenleme alanının genişlemesine ve derinleşmesine sebebiyet vermekte, devletin milli yetki alanına giren alanlarda daralmalar söz konusu olmaktadır. 1920’lerde vatandaşlık, göç, gümrük gibi meseleler devletin münhasır selahiyet alanı içinde kabul edilirken günümüzde bu alanlarda uluslararası hukuk kaidelerinin mevcudiyeti söz konusudur. İngilizce metinde kullanılan ‘solely’ ifadesi bu nedenle çok büyük önem arz etmektedir. Gün geçtikçe, yeni gelişmelerin ışığında artık herhangi bir alanda tamamen devletin hareket serbestiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Karşılaşan-müşterek selahiyetler (concurrent jurisdiction) kavramı uluslararası hukukun dinamizmine daha uygundur.

devletlerin milli yetki alanına ait bir mesele olarak kabul edebiliriz. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Genel Kurulda kabul edilmesi ve ilerleyen süreçte uluslararası insan hakları hukukunun oluşmasıyla birlikte insan haklarına ilişkin meselelerin milli yetki alanından çıkarak uluslararası hukukun yetki alanına girdiği görülmektedir.¹⁵⁶ Kısacası Divanın işaret ettiği uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun gelişiminin en somut örneklerinden birisi ‘insan haklarının uluslararası korunmasının’ kurumsallaşmasıdır. Günümüzde devletlerin uluslararası antlaşmalar ve teamül hukuku aracılığıyla insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası yükümlülük altına girmeleri ilke olarak insan haklarını milli yetki alanından çıkarmıştır.

Devletin münhasır yetkisine tabi meselelere ilişkin bir diğer uyuşmazlık olarak belirttiğimiz Aaland Adaları Uyuşmazlığı ise İsveç ile Finlandiya’nın, Aaland Adaları üzerinde egemenlik iddialarında bulunmalarından kaynaklanmıştır.¹⁵⁷ Aaland Adalarının sakinlerinin İsveç’le tekrar birleşebilmek için ‘kendi kaderini tayin etmek’ adına plebisit teklifleri Finlandiya tarafından kabul edilmemiştir. İsveç, ada halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarının Finlandiya tarafından engellenmemesi için Milletler Cemiyetinden uyuşmazlığın barışçıl yöntemlerle çözülmesini istemiş fakat Finlandiya plebisite karar vermenin münhasır selahiyete tabi bir mesele olduğunu ve Konseyin uyuşmazlığın çözümüne ilişkin herhangi bir tavsiyede bulunamayacağını iddia etmiştir. Uyuşmazlık 1920’de Milletler Cemiyetine intikal etmiş ve Konsey, USAD henüz kurulmadığı için hukukçulardan oluşan bir komiteden münhasır selahiyete tabi bir mesele olup olmadığına ilişkin

¹⁵⁶ Brownlie, BM Şartı’nda insan haklarına ilişkin hükümlerin (özellikle de 55 ve 56. maddelerin) yer almasıyla birlikte insana haklarına ilişkin meselelerin devletlerin milli yetki alanından çıktığına işaret etmektedir. Şartın 2.madde 7.paragrafında yer alan milli yetki ilkesinin Şartta yer alan insan haklarına ilişkin hükümlerden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde ileri sürülemeyeceğini ifade etmiştir. Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1990, s. 553

¹⁵⁷ Aaland Adaları Orta Çağ’lardan itibaren İsveç’a aitken 1809’da Rusya’ya geçmiş, 1917’de Çarlık Rusya’nın yıkılması ve Finlandiya’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle de Finlandiya’da kalmıştır. İsveç ile Adalardaki halkın tarihi, kültürel ve sosyal bağlarını devam ettirmesi, nüfusun İsveççe konuşması ve kendilerini İsveç ulusunun bir parçası hissetmeleri, İsveç ile tekrardan birleşme hareketlerine neden olmuş ve Finlandiya’dan ayrılmak için halkın kendi kaderini tayin etme hakkına başvurmalarının engellenmesi bağlamında uyuşmazlıklar yaşanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Joenniemi, P. (2014). ‘The Aaland Islands: Neither Local nor Fully Sovereign’, *Cooperation and Conflict*, Vol.49, No.1, s. 80-97; Lorna, L. (1995). ‘The League of Nations and the Settlement of Disputes’, *World Affairs Institute*, Vol.157, No.4, s.162-163.

rapor isteyerek, uyuşmazlığın örgüt çatısı altında çözüme yetkisi olup olmadığını sormuştur.¹⁵⁸

Komite ilk olarak Milletler Cemiyeti Misakının 15.madde 8.paragrafını incelemiş ve herhangi bir uyuşmazlığın münhasır selahiyete ilişkin bir mesele ya da uluslararası niteliklere haiz bir meseleden kaynaklanmasının arasında kesin bir ayırım olduğunu belirtmiştir. USAD'dan farklı bir yorumla, milli yetki ile uluslararası mesele arasındaki ayırmada belirleyici ögenin uyuşmazlığa ilişkin meselenin doğası ve özel nitelikleri olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹ Söz konusu meselenin devletin egemenlik haklarıyla doğrudan bağlantısı olup olmadığını araştıran Komite, kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukuki mahiyetini değerlendirmiş ve plebisit ya da başka bir yöntemle halka kendi kaderini tayin hakkı verip vermemenin bir devletin egemenlik haklarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Komite, ilke olarak, halkının bir kısmına kendi kaderini tayin etme hakkı verip vermeme meselesinin uluslararası hukuk tarafından o devletin münhasır selahiyetine bırakıldığını belirtmiş ve münhasır selahiyete tabi bir meselenin de uluslararası nitelik taşımadığı için Milletler Cemiyetinin yetkisi dışında olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰ Hukukçular Komitesi

¹⁵⁸ Milletler Cemiyeti Konseyi, üç hukukçudan oluşan Uluslararası Hukukçular Komitesinden a. uyuşmazlığın MC Misakı 15/8'e göre, uluslararası hukukun gereğince, Finlandiya'nın münhasır selahiyetine tabi bir meseleye ilişkin olup olmadığı; b. Aaland Adalarının askerden arındırılmasına ilişkin mevcut uluslararası yükümlülükler hakkında görüşlerini belirtmelerini istemiştir. League of Nations Official Journal, Special Supplement No.3, Oct 1920, The Aaland Islands Question, Report of the Committee of Jurists, s.3.

¹⁵⁹ 'A question is either of an international nature or belongs to the domestic jurisdiction of a State, according to its intrinsic and special characteristics. The Aaland Islands Question, Report of the Committee of Jurists, s.4. Milli yetki alanının muhteva ve mahiyeti değerlendirilirken uluslararası uygulamalarda; meselenin doğası gereği ulusal ya da uluslararası alana ait olması; prima facie milli yetki alanına dahilken öneminden dolayı daha sonra uluslararasılaşması; antlaşmalar aracılığıyla uluslararası düzenlemelerin konusu olması gibi kriterlere başvurulmaktadır. Trindade, The Domestic Jurisdiction of States in the Practice of the United Nations and Regional Organizations, 1976, s. 715-716. Bunlar arasında doğası gereği bir meselenin ulusal ya da uluslararası olmasına ilişkin ifadelerin yaygınlık gösterdiğini söyleyebiliriz. Hukukçular Komitesinin bu yaklaşımı ayrıca 1948'de imzalanan Pact of Bogota (Uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne ilişkin Amerikan Sözleşmesi) da yer almaktadır. San Fransisko Konferansında değişiklik teklifinde bulunan Avustralya ise milli yetki alanına ilişkin yaklaşımın statik olamayacağını ve uluslararası örgütün ve organlarının yetkileriyle değişim gösterebileceğini ifade ederken, milli yetki alanına ilişkin meseleler ile uluslararası meseleler arasında kesin, sabit ve değişmez bir çizgi olmadığını ve bu çizginin de devletlerin işlerini giderek daha fazla uyum içerisinde halletmeye rıza göstermeleriyle, resmi ya da gayri resmi, sürekli değiştirildiğini belirtmiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume VI, s. 439.

¹⁶⁰ The Aaland Islands Question, Report of the Committee of Jurists, s.5; Padelford, N. J. ve Anderson, K. G. A. (1939). 'The Aaland Islands Questions', *The American Journal of International Law*, Vol.33, No.3, s. 474. Komite böylece bir devletin topraklarının bir kısmını başka bir devlete bırakıp bırakmamaya sadece devletin kendisinin karar verebileceğini ve halkın bir kısmına ayrılma hakkının verilmesinin uluslararası hukuka göre tamamen ilgili devletin münhasır selahiyetine dahil olduğunu açıkça belirtmiştir.

bu genel değerlendirmelerden sonra durumun şartlarına göre özel bir değerlendirme yapmış ve Finlandiya'nın toprak bütünlüğüne ilişkin tartişmaların ışığında genel prensibe şerh düşmüştür. Uyuşmazlığın taraflarından münhasır selahiyet alanı iddiasında bulunan devletin sınırlarının tartişmalı olması, toprak bütünlüğünü tam olarak sağlayamamış olması ve fiili durumun belirsiz ve değişebilir niteliklerde olmasından mütevellit ilgili devletin münhasır selahiyet alanı dışarısında bırakılması gerektiğine karar vermiştir. Komite, bir devletin parçalanma, savaş ya da ihtilal gibi durumlardan dolayı ülkesel değişiklikler yaşaması durumunda, halka kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi meselesinin söz konusu devletin münhasır selahiyetine dahil olmayacağını ifade etmiş; hem ulusal hukuk hem de uluslararası hukuk açısından, bir devletin ortaya çıkışının, dönüşümünün ya da parçalanmasının, devrimler ya da savaşların sonucunda gerçekleşmesi durumunda pozitif hukukun normal kurallarının uygulanamayacağını ve halkın kendi kaderini tayin etmesi ilkesinin kullanılabileceğini belirtmiştir.¹⁶¹ Münhasır selahiyete dahil etmemenin gerekçesinde geçişin ülkenin fiili durumunda ve hukuki statüsünde değişiklik yaratacağını ve bu değişikliğin de uluslararası toplumu siyasi ve hukuki açıdan ciddi anlamda ilgilendirdiğini belirtmiştir. Hatta Dumbarton Oaks Görüşmelerinde münhasır selahiyet tartişılırken devrimlerin bastırılmasının uluslararası savaşa sebep olabileceği öne sürülerek halka kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesinin münhasır selahiyete dahil edilemeyeceğine ilişkin bir plandan da bahsedilmiştir.¹⁶²

Münhasır selahiyete ilişkin yukarıda bahsettiğimiz iki uyuşmazlığı incelediğimizde, uyuşmazlığa konu olan meselelerin ilke olarak münhasır selahiyete tabi olduğunu fakat durumun şartları dikkate alındığında uluslararasılaşarak, Konseyin yetkisine dahil edildikleri görülmektedir. İlkinde meselenin aynı zamanda bir antlaşmanın konusu olması, ikincisinde ise olağanüstü şartların 'pozitif hukukun normal kurallarını' pasifize etmesi ile genel uygulamalardan ayrılabilmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Divanın uluslararası ilişkilerdeki değişim ve gelişmelerin milli yetkinin kapsamını daraltmasına yönelik yapmış olduğu vurgu ile Komitenin uluslararası toplumu ilgilendiren meselelerin milli yetki alanına ait olamayacağı tespiti bugün insani gerekçelerle müdahaleleri müdahaleyi düzenleyen genel kurallar

¹⁶¹ The Aaland Islands Question, Report of the Committee of Jurists, ss.6-14; Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.29.

¹⁶² Hula, E. (1945). 'The Dumbarton Oaks Proposals', *Social Research*, The John Hopkins University Press, Vol.12, No.2, s.154.

üzerinden değerlendirerek hukuka aykırılıklarının iddia edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

2.3.3.2. Birleşmiş Milletler Şartı'nda milli yetki ilkesi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, İngiltere, Çin ve Rusya Dumbarton Oaks'ta 'genel bir uluslararası örgüt' kurma amacıyla toplanmış, ve yeni kurulacak uluslararası örgütün kurucu anlaşmasını hazırlamak için görüşmelere başlamışlardı.¹⁶³ Konferanstan sonra, Dumbarton Oaks Teklifleri olarak adlandırılan, savaş sonrası kurulacak uluslararası örgütün taslak metni, Birleşmiş Milletler Deklarasyonunu (1942) imzalayan diğer 41 devlete görüş ve önerilerinin alınması için gönderilmişti. Birleşmiş Milletler Şartı'nın *ilk taslak hali*¹⁶⁴ olarak değerlendirilen Dumbarton Oaks tekliflerinde milli yetki ilkesi şu şekilde düzenlenmiştir: '*A kısmının 1'den ve 6'ya kadar olan hükümleri, Devletlerarası Hukuku gereğince sırf alakalı Devletin milli kaza yetkisine taalluk eden meselelerden doğan uyuşmazlık ve durumlara tatbik edilemez.*'¹⁶⁵ Milletler Cemiyeti döneminde oldukça tartışılan ilke, görüldüğü üzere Dumbarton'da muhtevaya yönelik tartışmaları önleyecek bir açıklık, sınırlılık getirmemiş hatta tartışmaları daha da derinleştirecek belirsiz ifadelerle, sarahiyetten uzak şekilde kaleme alınmıştır.¹⁶⁶

¹⁶³ 21 Ağustos 1944 ile 7 Ekim 1944 tarihleri arasında ABD/Washington'da gerçekleştirilen Dumbarton Oaks Görüşmeleri diğer adıyla Uluslararası Barış ve Güvenlik Örgütü Üzerine Washington Görüşmelerinin sonunda hazırlanan Dumbarton Oaks Tekliflerinin resmi dökümanları için bkz. UNCIO, Working Papers, Dumbarton Oaks Proposals, Erişim <https://search.archives.un.org/dumbarton-oaks-proposals-2-files>.

¹⁶⁴ Birleşmiş Milletler Şartının hazırlanması 4 yıl sürmüştür. Şartın yazılmasına ve BM'nin kurulmasına öncülük eden gelişmeler sırasıyla şu şekildedir: St. James Palaca Deklarasyonu (Haziran 1941), Atlantik Şartı (Ağustos 1941), Birleşmiş Milletler Deklarasyonu (Ocak 1942), Moskova Deklarasyonu (Ekim 1943), Tahran Konferansı (Aralık 1943), Dumbarton Görüşmeleri (Ağustos-Ekim 1944), Yalta Konferansı (Şubat 1945) ve San Fransisko Konferansı (Nisan-Haziran 1945), History of the United Nations, Erişim <https://www.un.org/ru/node/44721>. Adı geçen deklarasyonların, konferansların ve görüşmelerin metinleri için bkz. United Nations Documents 1941-1945 (1946). *The Royal Institute of International Affairs*, London and New York: Oxford University Press.

¹⁶⁵ Lütem, İ. (1945). *Dumbarton Oaks Projesi*, Ankara, s.135. Dumbarton Oaks Tekliflerinde milli yetki ilkesi, 'Saldırının Önlenmesi ve Kaldırılması dahil Uluslararası Barış ve Güvenliğin Muhafazasına Yönelik Düzenlemeler' başlıklı 8.bölümünde yer alan 'A-Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözümü' altbaşlığının 7.paragrafında yer almaktadır. Chapter VIII: Arrangements for the Maintenance of International Peace and Security including Prevention and Suppression of Aggression. Section A: Pacific Settlement of Disputes, Paragraph 7: The provision of paragraph 1 to 6 of Section A should not apply to situations or disputes arising out of matters which by international law are solely within the domestic jurisdiction of the state concerned. The Dumbarton Oaks Proposals, s.16; Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III, s. 14.

¹⁶⁶ Milletler Cemiyeti Misakında birçok hüküm tartışmalara neden olduğu için Genel Kurul eksiklikleri gidermek adına 1924'te Cenevre Protokolünü kabul etmiştir. Protokolde milli yetki ilkesine de yer verilmiş, hükmün Konsey önündeki uyuşmazlıklarda uygulanmasına devam edileceği

Uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde (A Kısım 1-6 hükümler) uygulanması tasavvur edilen milli yetki ilkesi, zorlayıcı tedbirlerin (B Kısım) uygulanmasında ileri sürülemeyecektir.¹⁶⁷ Münhasır selahiyet alanının tayininde devletin tek taraflı karar vermesi kabul edilemeyeceği için ve bu konuda ilgili paragrafta açıkça bir hüküm olmaması nedeniyle, taslak metnin gönderildiği devletler taslak metne yönelik görüş, yorum ve değişiklik önerilerinde bulunmuşlardır.¹⁶⁸ Paragrafın tamamen kaldırılması¹⁶⁹, Divanın münhasır selahiyet alanı tayininde yetkilendirilmesi¹⁷⁰,

belirtilerek tarafların hakemliğe gitmek istemesi halindeki usule ilişkin düzenlemeler belirtilmiştir. Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes, League of Nations, 2 Ekim 1924, 5.madde, Erişim <https://www.refworld.org/docid/40421a204.html>. 1930-31'de örgütün alt komisyonlarında Misak yeniden gözden geçirilirken milli yetki ilkesinden bahsedilmemiştir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.33 Bu durum tartışmaların durulduğuna işaret etse de Dumbarton'da tekrardan alevlenmiştir. Amerikalılararası Hukukçular Komitesi Dumbarton Oaks Tekliflerinde yer alan milli yetki alanına ilişkin 7.paragrafın izaha muhtaç olduğunu belirtirken, hangi meselelerin bir devletin milli yetki alanına ait olduğuna karar verecek otoritenin belirtilmemesini eksiklik olarak değerlendirmişler ve Divanın bu soruyu cevaplayabilecek uygun otorite olduğunu, milli yetki alanını tayin ve tespit yetkisinin kesinlikle örgütün adli organı olan Divana bırakılması gerektiğini belirtmişlerdir. Hükümdeki terimlerin yanıltıcı olduğunu da belirten Komite, paragraftan Konseyin ve Divanın bu konuda yetkisiz olduklarına dair bir izlenimin de çıktığını ifade ederek, hüküm ile amaçlanan yeni kurulan uluslararası örgütün birimleri tarafından gerçekleştirilebilecek müdahalelerden devletlerin ulusal yargı yetkilerini korumak olduğunu belirtmişlerdir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume 14, s.417.

¹⁶⁷ Dumbarton Tekliflerinde 8.Bölüm 'Saldırının Önlenmesi ve Kaldırılması dahil Uluslararası Barış ve Güvenliğin Muhafazasına Yönelik Düzenlemeler' 3 alt-başlıktan (kısım) oluşmaktaydı. 'A-Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözümü; B-Barışa Yönelik Tehdidlerin veya Saldırıların Tespiti ve Barışın Tehdidi veya Saldırı durumunda Alınacak Tedbirler; C-Bölgesel Antlaşmalar. B Başlığı ise 11 paragraftan oluşmaktaydı ve bu paragrafların BM Şartındaki karşılıkları şu şekildedir: 1.paragraf -40.madde, 2.paragraf -39.madde, 3.paragraf -41.madde, 4.paragraf -42.madde, 5.paragraf -43.madde, 6.paragraf -45.madde, 7.paragraf -48.madde, 8.paragraf -46.madde, 9.paragraf -47.madde, 10.paragraf -49.madde, 11.paragraf -50.maddedir. BM Şartı VII. Bölüme denk gelen Tekliflerin 8.Bölüm B Başlığında Şartın 44.maddesi ile 51.maddesine karşılık gelen bir paragraf yoktur. İki metnin maddelerinin karşılıklı sıranışı için bkz. A Table of Correspondence Between the Articles of the United Nations Charter and The Dumbarton Oaks Proposals, Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume XXI, General Index, 1955, s.363-367.

¹⁶⁸ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III. Dumbarton Oaks Tekliflerindeki 8.Bölüm A Kısım 7. Paragrafa ilişkin görüş, öneri ve değişiklik talebinde bulunan devletlerin listesi için bkz. Volume III, s. 677.

¹⁶⁹ Bolivya ve Norveç. Bolivya gerekçesinde tarafların kendi aralarında çözemedikleri bir uyuşmazlığın Örgütün ana organlarının yetkisinin dışında tutulamayacağı ve siyasi meselelere ilişkin uyuşmazlıklarda Konsey'in hukuki meselelere ilişkin uyuşmazlıklarda da Divan'ın yetkili olması gerektiğini belirtmiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III, s.579-584. Norveç ise Güvenlik Konseyi'nin barışçıl çözüm yöntemlerine ve usullerine ilişkin tavsiyelerde bulunmasının, uyuşmazlığın taraflarından birinin milli yetkisine girmesi nedeniyle engellenmemesi için paragrafın silinmesini önermiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III. s.371.

¹⁷⁰ Brezilya, Çekoslavya, Ekvator, Peru, Türkiye, Yunanistan. Brezilya barışın tehlikede olduğu bir durumda, münhasır selahiyet alanı tayininin taraflara bırakılmasının imkansız olduğunu ve taraflardan birinin ya da Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine Divan'ın karar vermesi gerektiğini ifade ederek ilgili paragrafın değiştirilmesini önermiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III., s.233, 246. Brezilya'nın önerisi için

Konseyn¹⁷¹ ya da Örgütün¹⁷² tayinde yetkili kılınması gibi önerilerin yanısıra devletler münhasır selahiyet alanı tayininde karar verecek yetkili organın takip edeceği usule ilişkin önerilerde de bulunmuşlardır.¹⁷³ Münhasır selahiyete ilişkin bir uzlaşa sağlanamadığı ve üzerinde daha tartışılması gerektiği gibi düşüncelerin olması, bu konunun nihai olarak halledilmemiş olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴ Nisan 1945'te San Fransisko'da yeni bir konferans organize eden 4 büyük devlet (ABD, İngiltere, Çin ve Sovyetler Birliği), Dumbarton Oaks Tekliflerindeki münhasır selahiyet alanı hükmünü devletlerden gelen değişiklik talepleri ve diğer önerileri de değerlendirerek yeniden formüle etmişlerdir. San Fransisko Konferansına katılan devletler de bu yeni

bkz. s.241. Çekoslovakya ise uyuşmazlığın taraflarından birisi meselenin diğer devletin münhasır selahiyetine ait olmadığını iddia ederse, hukuki bir uyuşmazlık olarak kabul edilerek Divan'a sevk edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. s. 468. Yunanistan da aynı şekilde Divan'ın karar vermesi için Divan'a başvurunun zorunlu olmasını içeren bir ifadenin eklenmesini önermiş ve Çekoslovakya ile Peru tarafından desteklenmiştir. s.533. Ekvator ise taraflardan birisinin, Konsey'in ya da Genel Kurul'un talebiyle Divan'dan münhasır selahiyet alanını tespit etmesinin istenmesi gerektiğini ifade etmiştir. s.415. Türkiye ise pozitif uluslararası hukukun, devletlerin münhasır egemenlik alanı içerisinde kalması gereken meseleleri henüz kesin bir şekilde belirlemediği için, uyuşmazlığa ilişkin herhangi bir meselenin devletin münhasır yetki alanına tabi olup olmadığına karar verilebilmesi adına daha açık bir formül bulunması gerektiğini ifade etmiş ve Divan'ın bu konuda meseleyi ele alma ve münhasır yetki alanına ilişkin karar verme yetkisinin olması gerektiğini belirtmiştir. s.482-483.

¹⁷¹ Venezuela Dumbarton Oaks Tekliflerinde münhasır selahiyet alanı tayininde hangi meselelerin uluslararası hukuk gereğince bir devletin münhasır selahiyetine bırakıldığına karar verecek yetkiye sahip uluslararası otoriteye, Divan ya da Konsey gibi, yer verilmemesini eksiklik olarak nitelendirmiş ve 'uyuşmazlığa konu meselenin ilgili devletin münhasır selahiyetine girip girmediğinin tespitinin, uyuşmazlığın niteliğine göre, Konsey'e ya da Divan'a ait olduğuna' ilişkin bir ifadenin eklenmesine yönelik değişiklik önerisinde bulunmuştur. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III, s.210, 225. Aslında Konseye münhasır selahiyet tayininde zımni yetki verildiği de söylenebilir. Nitekim 7.paragrafın, Tekliflerdeki uyuşmazlıkların barışçıl çözümü başlığında yer alması ve uyuşmazlıkların çözümünde birincil sorumluluğunun Konsey'e verilmesi ve Konsey'in yeni kurulacak örgütün merkez organı olarak tasarlanması münhasır selahiyet iddialarını değerlendirecek organ olmasına zımnen işaret etmektedir. Hula, The Dumbarton Oaks Proposals, 1945, s. 155.

¹⁷² Meksika 7.paragrafın çıkartılmasını teklif ederken, herhangi bir uyuşmazlığın veya uyuşmazlığa yol açabilecek herhangi bir durumun asla sadece bir devletin milli yetki alanı içerisinde olamayacağını, uluslararası örgütün amaçları, özü itibarıyla dikkate alındığında, söz konusu uyuşmazlığın ya örgütün ya da Divan'ın yetkisi dahilinde olması gerektiğini iddia etmiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III, s.133-134. Meksika bunun yerine Örgütün ilkelerinin yer aldığı 2.Bölüme 3.ilke olarak müdahale etmeme ilkesinin yani 'hiçbir devletin başka bir devletin iç veya dış işlerine doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etme hakkı yoktur' ifadesinin eklenmesini önermiştir s. 186. 'No State has a right to intervene, directly or indirectly, in the internal or external affairs of another State.' Belçika ise önerisinde örgütün karar vermesini uygun görmüştür. Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume VI, s.510.

¹⁷³ UNCIO, Working Papers, Dumbarton Oaks Proposals, Comments and Suggestions by other Governments, Chapter VIII, Section A: Pacific Settlement of Disputes, Paragraf 7, s.14-18.

¹⁷⁴ Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.37; Birleşik Krallık 7.paragrafa ilişkin yorum ve öneri olarak 'bu tür uyuşmazlıklara ve durumlara ilişkin sorunların daha fazla değerlendirilmesi/tartışılması gerektiğini' belirtmiştir. UNCIO, Working Papers, Dumbarton Oaks Proposals, s.18.

metin üzerinden tartışarak çeşitli değişiklik önerileri sunmuşlardır.¹⁷⁵ Sponsor devletlerin ön hazırlık görüşmelerinde yeniden formüle edilen milli yetki alanına ilişkin hüküm şu şekildedir:

*İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü, ne özü itibariyle bir Devletin milli yetkisi içinde bulunan işlere, Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz verir, ne de üyeleri, bu gibi işleri, işbu Anlaşma gereğince bir çözme tarzına bağlamaya icbar eder; bununla beraber, VIII nci Bölümün (B) kesiminin uygulanmasına bu prensip halel getirmeyecektir.*¹⁷⁶

Yeni teklife göre milli yetki alanına ilişkin meselelere BM'nin müdahalesi yasaklanmış ve üye devletlerin de milli yetkiye giren meselelerden doğan uyuşmazlıklarını BM Şartı gereğince bir çözüme bağlanmaya zorlanamayacağı belirtilmiştir. Paragrafin son kısmı ise milli yetki alanının uygulanamayacağı, müdahale etmeme ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır. Böylece milli yetki alanı itirazı, barışa yönelik tehditlerin veya saldırı eylemlerinin belirlenmesi ve bunlara yönelik Güvenlik Konseyinin 8.bölümün B kesiminde (BM Şartı VII.Bölüm) öngörülen tedbirlerin alınması durumunda uygulanamayacaktır. Sponsor devletler tarafından yeniden formüle edilen milli yetki alanı ilkesine Avustralya'nın değişiklik önerisinin kabulüyle son hali verilmiştir.¹⁷⁷ Avustralya'nın teklifiyle istisnanın

¹⁷⁵ 2. madde 7. paragrafa ilişkin değişiklik önerilerinin genelinde milli yetkiye ilişkin meselelerin belirsizliği yer almaktadır ve katılımcı devletler hangi meselelerin milli yetki alanına ait olduğunu belirleyecek ifadelerle hükümde yer verilmesine dair görüşlerde bulunmuşlardır. Report to the President on the results of the San Francisco Conference, Department of State Publication, 2349, Conference Series 71, 1945. s.43.

¹⁷⁶ Çeviri Meray'a aittir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s. 38-39. İngilizce metin: "Nothing contained in this Charter shall authorize the Organization to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of the State concerned or shall require the members to submit such matters to settlement under this Charter; but this principle shall not prejudice the application of Chapter VIII, Section B." Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume III, s.623.

¹⁷⁷ Avustralya'nın teklifi için bkz. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s.436-440. Teklif 33 lehte, 4 aleyhte oyla kabul edilmiştir. Volume VI, s.513. Avustralya temsilcisi sunmuş oldukları teklifte milli yetki alanı hükmünü 3 soru ve muhtemel cevaplar üzerinden değerlendirmeler yaparak açıklamıştır. Sorular ve cevapları şu şekildedir: 1-BM Şartı uluslararası hukuk gereğince devletin münhasır yetkisine ilişkin meselelere örgütün müdahalesini engelleyecek bir hüküm içermeli midir? İlgili paragraf ile temsilcinin cevabı evettir. 2-Şart Konsey'e, bir devletin münhasır yetkisine ait bir meseleden dolayı tehdit altında ya da saldırıya uğraması halinde tehdit altındaki devlete tavsiyelerde bulunarak müdahale etmesi için yetki vermeli midir? Hüküm dayanak alındığında verilecek cevabın evet olduğunu çünkü 8.Bölüm B kesimiyle Konsey'in tavsiye kararları olarak milli yetki alanına ilişkin bir meseleye müdahil olabileceğini belirten temsilci aslında cevabın hayır olacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. 3-Şart Konsey'e bir devletin münhasır yetkisine ait bir meseleden dolayı tehdit altında ya da saldırıya uğraması halinde, barış ve güvenliğin muhafazası için zorlayıcı tedbirler alma hususunda açıkça yetki vermeli midir? İlgili paragraf ile temsilcinin cevabı evettir. Volume VI, s.436-440. Avustralya'nın değişiklik teklifinin 2.soruya verilecek cevaba ilişkin olduğu görülmektedir. Avustralya'nın teklifi 13 Haziran 1945'te 31 lehte, 3 aleyhte ve 5 çekimser oyla kabul

uygulama alanı daraltılmış ve sadece 8.Bölüm B kesimi çerçevesinde alınacak ‘*zorlayıcı tedbirlere*’ milli yetki itirazının uygulanamayacağı belirtilerek paragrafın son cümlesi şu şekilde oylamaya sunulmuştur: ‘bu ilke 8.Bölüm B kesiminde öngörölmüş *zorlayıcı tedbirlerin* uygulanmasını engellemeyecektir’. Nitekim 8.Bölüm B kesimi, Güvenlik Konseyinin barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eyleminin gerçekleştiğini saptaması durumunda alacağı önlemlere ilişkin düzenlemeler içermekte ve bu kapsamda Konseye tavsiye kararları alabilme yetkisi de vermektedir. Konseyin alacağı tavsiye kararlarına dikkat çeken Avustralya, 7.paragrafın ikinci kısmındaki istisna ile Konseyin bir devletin milli yetki alan içerisindeki meselelerden kaynaklı uyuşmazlıklarda uygun düzeltme yöntem ya da yollarını tavsiye edebileceğini belirterek, hükmün ilk kısmıyla devletlere sağlanan korumanın tam olarak gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir. Dumbarton Oaks Tekliflerinde yer aldığı gibi ya da sponsor devletlerin yeniden formüle ettikleri şekliyle milli yetki alanı BM Şartına alınsaydı, milli yetki itirazı 39.madde kapsamında Güvenlik Konseyinin tavsiyede bulunma yetkisinde ileri sürölemeyecekti. Böylece genel ilkeler arasında yer alarak Dumbarton Oaks tekliflerine göre çok daha genişletilmiş bir alana hitap eden milli yetki alanı hükmü, Avustralya’nın değişiklik önerisiyle uygulama alanı daha da genişlemiş, son haliyle tek bir istisnaya (sadece VII. Bölümde yer alan 41. ve 42. maddelere öngörölen zorlayıcı tedbirlerde ileri sürölememesi) izin verilmiştir. Bu şekliyle milli yetki alanına ilişkin meselelerden doğan bir uyuşmazlık ancak barışı tehdit ederse ya da barışı bozarsa Güvenlik Konseyi müdahale edebilecektir. Aslında Şart özü itibariyle bir devletin milli yetkisine giren bir meselenin müdahaleden tamamen muaf olmadığını, devletlere milli yetki alanlarında sınırsız bir serbestiyet içermediğini göstermektedir. Böylece bir meselenin milli yetki alanından çıkarılması barışı tehdit etmesiyle ancak mümkün olacaktır.

14 Haziran 1945’te 33 lehte 4 aleyhte oyla kabul edilen 2.madde 7.paragrafın, 24 Ağustos 1945 tarihli 6092 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Sanfransisko’da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması

edilmiştir. Volume VI, s.499. Ayrıca Avustralya’nın itirazları için bkz. Amendment by the Australian Delegation to Proposed Paragraph 8 of Chapter II (Principles), Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, Commission I, General Provisions, s.436-440.

ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkında Kanun'da yer alan Türkçe tercümesi şu şekildedir:

*İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, ne özü itibariyle bir Devletin milli yetkisi içinde bulunan işlere, Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz verir, ve ne de Üyeleri, bu gibi işleri, işbu Antlaşma gereğince bir çözme tarzına bağlamaya icbar eder; bununla beraber VII nci bölümde derpiş edilen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına bu prensip hiçbir suretle halel getirmez.*¹⁷⁸

Birleşmiş Milletler Şartında yer aldığı şekliyle milli yetki alanı ilkesi iki farklı yasaktan oluşmaktadır. İlk olarak örgütün bir devletin milli yetki alanına giren meselelerine müdahale etmesi yasaklanmış, ikinci olarak da üye devletlerin, bir devletin milli yetki alanına giren bir meseleyi BM Şartı kapsamında çözüme bağlamaya zorlanması yasaklanmıştır.¹⁷⁹ Böylece örgütün kendisine ve organlarına yetki veren genel hükümlerine kısıtlama getirilmiş ve ayrıca üye devletlerin de bir devletin milli yetkisine giren meselelere ilişkin uyuşmazlıklarında söz konusu devletin hareket serbestiyetini engelleyecek davranışlarda bulunmamaları taahhüt altına alınmıştır.¹⁸⁰ Hükmün son kısmında yer alan istisna da sadece VII. Bölüm çerçevesinde alınacak zorlayıcı tedbirlerin uygulanmasına ilişkindir. Zorlayıcı

¹⁷⁸ Resmi Gazete Sayı 6092, 24 Ağustos 1945. İngilizce metin ise 'Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII'. Söz konusu paragraf Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi tarafından yayınlanan (2012) Birleşmiş Milletler Antlaşmasının Türkçe çevirisinde şu şekildedir: 'İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.' İngilizce metinde yer alan 'essentially' kelimesinin Enformasyon Merkezinin çevirisinde yer almaması ve bu iki farklı çeviriden Resmi Gazetede yayınlanan tercümenin İngilizce metni tam olarak karşılaması nedeniyle Resmi Gazete metnini çalışmamızda kullanacağız.

¹⁷⁹ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 770. Kelsen 2/7'nin üye devletlere bir devletin içişlerine müdahaleden kaçınma yükümlülüğünü açıkça ifade etmediğini, fakat 2/4'te bu yükümlülüğün zımnen yer aldığını belirtmiştir. Zira hukuka aykırı müdahale diktatoryal bir müdahaledir ve uluslararası hukuka göre bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını etkilediği için BM Şartı 2/4 ile yasaklanmıştır. s. 770. Üye devletlerin milli yetki alanına dahil olan bir meseleyi BM Şartı uyarınca çözüme bağlamaya zorlanamayacağına ilişkindir. Kelsen'e göre 2.madde 7.paragrafın yorumunda bir devletin milli yetki alanına ilişkin bir meselede o devletin sadece ulusal ve genel uluslararası hukuka göre yükümlülükleri vardır. Eğer varsa taraf olduğu antlaşmalar da yine bu kapsamda değerlendirilir fakat BM Şartı bu kapsamda değerlendirilmeyecektir. Fakat şöyle de iddia edilebilir eğer mesele özü itibariyle ilgili devletin egemenliğine ilişkin ise (doğrudan ilgiliyse) o devletin milli yetki alanına tabidir. Dolayısıyla da meseleye BM'nin müdahalesi ya da BM çatısı altında bir çözüm bulmaya zorlanmasını egemenliğine aykırı olacağı için reddedecektir.

¹⁸⁰ BM Şartı'nın örgüte vermiş olduğu yetkilere ve üyelere atfedilen yükümlülüklerle ilişkin genel hükümlerine önemli kısıtlamalar getiren 4 hükümden birinin 2.madde 7.paragraf olduğunu belirten Kelsen, diğer hükümlerin ise 51.madde, 53.madde ve 107.madde olduğunu ifade etmiştir ve kısıtlamaların sadece BM Güvenlik Konseyi'ne getirilmediğini örgütün tamamını kapsayacak şekilde kaleme alındığını ifade etmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.769.

tedbirler alması için Konseyin öncelikle 39. madde gereğince barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu tespit etmesi gerekecektir. Böyle bir durumda da uluslararası barış ve güvenliği korumak için Konsey tavsiye kararları alabilecek ya da 41. maddede yer alan silahlı kuvvet kullanımını içermeyen zorlayıcı tedbirler ile 42. maddedeki silahlı kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirler alabilecektir. Böylece özü itibarıyla bir devletin milli yetki alanına ilişkin bir meseleden kaynaklanan uyuşmazlık ya da durumun süregitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek dahi olsa BM 2/7'ye göre Güvenlik Konseyinin 34.madde çerçevesinde soruşturmada bulunması engellenmiştir.¹⁸¹

Şartın milli yetki alanına ilişkin hükmü önceki düzenlemelerden çok farklı özellikler taşımaktadır. İlk olarak Şartın ilkeleri arasına eklenerek kapsam ve uygulama alanı genişletilmiştir.¹⁸² İkinci olarak daha önceki metinlerde yer alan

¹⁸¹ 34. madde Konsey'e bir uyuşmazlık ya da durumun süregitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürme eğiliminde olup olmadığını tespit etme yetkisi verirken, 39.madde barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olup olmadığını tespit etme yetkisi vermektedir. Konsey'in bu iki tespit yetkisinin aynı karakterde olduğunu belirten Kelsen, 2/7'nin zorlayıcı tedbir niteliği haiz olmadığı için 34.maddeye uygulanacağını belirtmiştir. Bu bağlamda 39.maddeyi değerlendirirken de maddenin kendisinin zorlayıcı bir tedbir olmadığını ve 2/7'nin *lafzi yorumunda* 39.maddeye de uygulanabileceğini belirtmiş fakat bu yorumun, Konsey'in zorlayıcı tedbirler alabilmesinin önkoşulu olarak barışın tehdit edildiğini, ya da bozulduğunu tespit etmesi gerektiğini belirterek çok mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 788. Eğer bu yorum kabul görseydi Konsey'in 7.Bölüm çerçevesinde zorlayıcı tedbirler alabilmesi de mümkün olmayacak ve 2/7'nin istisnası ölü doğmuş olacaktı. Çünkü 41.ve 42.maddeler Konseye zorlayıcı tedbirler alma yetkisini, sadece Konsey'in 39.maddeyle barışın tehdit edildiğini, ya da bozulduğunu tespit etmesinden sonra vermektedir. Zaten Kelsen de bir devletin milli yetki alanına giren bir meseleye, VII. Bölümde yer alan zorlayıcı tedbirler kapsamında gerçekleştirilecek bir müdahalenin yasaklanmadığı ifade etmiş ve söz konusu müdahalenin barışın bozulmasına ya da tehdidine yönelik bir tepki olarak tasarlandığını, milli yetki alanına ilişkin bir mesele barışı tehdit ediyorsa ya da bozuyorsa, içişlerine müdahale yasağı ilkesinin uygulanmasının haklı görülemeyeceğini belirtmiştir. Konsey'e milli yetki alanına ilişkin bir meseleye zorlayıcı tedbir olarak müdahale etme yetkisi veriliyorsa söz konusu duruma ilişkin barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olup olmadığını tespit etme yetkisinin de verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 788.

¹⁸² Milli yetki alanı ilkesinin VIII. Bölüm Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü başlığından alınarak II. Bölüm ilkeler başlığına eklenmesi öncelikle istisna hükmünün ilke haline gelmesine ve ikinci olarak da kapsamını ve uygulama alanını (extension of the scope of the principle) genişlemesine neden olmuştur. Yani bu durumda bir yer değişikliği, metnin kapsamında (şumülünde) değişimdir. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s.723. BM Şartı, Misaktan farklı olarak, sadece Konseyin yetkisi çerçevesinde uyuşmazlıklara uygulanabilecek bir milli yetki alanı istisnası getirmemiş, örgütün tüm organlarının görev ve yetkileri üzerinde sınırlandırma getirerek bu organların devletlerin içişlerine müdahalesini yasaklayacak genel bir ilke tahsis etmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.772. Bu değişikliğin perde arkasında yeni kurulacak örgütün faaliyet alanının genişlemesi yer almaktadır. Faaliyet alanı genişleyen örgütün söz konusu faaliyetlerini yerine getirmek için görev ve yetkilerinin de genişletilmesi gerekecektir. Ayrıca, yeni kurulacak örgütün organları Milletler Cemiyetinde öngörülenden daha fazla olarak planlandığı için ve bu organlara Misaktan daha fazla yetkiler verildiği

‘uluslararası hukuk gereğince’ ifadesine yer verilmemiştir.¹⁸³ Üçüncü olarak da münhasıran (solely/exclusively) ifadesi yerine özü itibariyle (essentially) ifadesinin

için devletlerin egemenlik alanlarına örgütün müdahalesinin kaçınılmaz olduğu düşüncesiyle devletlerin örgüte üye olmaktan kaçınmalarını engellemek amaçlanmıştır. Genel Kurul’un yetkilerinin genişlemesi, Ekonomik ve Sosyal Konseyin varlığı, yer değişikliğinin gerekçesi olarak belirtilmiştir. Eğer ki ilkeler arasında yer almayarak VI. Bölüm içerisinde yer almaya devam etseydi, sadece Güvenlik Konseyinin uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde müdahalesi engellenmiş olacak, Genel Kurul ile Ekonomik ve Sosyal Konseyin devletlerin milli yetki alanlarına ilişkin müdahalelerine izin verilmiş olacaktı. Ekonomik ve Sosyal Konseye sosyal, kültürel, ekonomik, sağlıkla ilgili uluslararası sorunlara ilişkin araştırmalar yapma ve Genel Kurula 10.maddeyle üye devletler veya ilgili uzmanlık kuruluşlarına tavsiyelerde bulunma yetkisi verilmiştir. EKOSOK’un üye devletlerin ulusal ekonomilerine, sosyal yapılarına, kültür ve eğitim alanlarındaki düzenlemelere doğrudan müdahil olacağı endişesi değişikliğin yerindeliğini göstermektedir ve değişiklik ile benzer ihtimaller tamamen ortadan kaldırılmıştır. EKOSOK’un bir diğer yetkisi de insan haklarına ve temel hürriyetlere etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak için tavsiyelerde bulunma yetkisi verilmesidir. Fakat görüldüğü üzere EKOSOK’un işlevlerini yerine getirirken, devletlerin hiçbir uluslararası yükümlülüklerinin olmadığı milli yetki alanlarına müdahale etmeden yetkilerini kullanması neredeyse imkansızdır. Bu nedenle 56.maddenin yorumunda devletlerin 2.madde 7.paragrafı ileri sürmeme yükümlülüğü altında oldukları çıkarılabilir. Diğer yandan Şartın IX. ve X. Bölümlerine ilişkin olarak San Fransisko’da 2.Komisyon’a bağlı 3.Komite’nin raporunda, Komite, önerilen niyet mektubunda örgütün üye devletlerin işlerine müdahale edebileceğini ima ettiği konusunda bazı şüpheler olduğunu ve şüpheleri ortadan kaldırmak için Komite kayıtlara geçmesi adına Şartın IX. ve X. Bölümlerindeki hiçbir hükmün Örgüte üye devletlerin milli yetki alanlarına müdahale hakkı vermediğine dair fikir birliğinde olduklarına dair beyanatta bulunmuşlardır. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume X, s. 271; Kelsen, s.773.

¹⁸³ Misakta ve Dumbarton Oaks Tekliflerinde uluslararası hukuka göre bir devletin münhasır yetki alanında olması durumu söz konusuydu fakat Şartta uluslararası hukuka yapılan gönderme yer almamıştır. Böylece uyuşmazlığa ilişkin meselenin bir devletin milli yetki alanına ait olup olmadığını tespit ederken uluslararası hukuk bir kıstas/kriter/test olarak gösterilemeyecektir. Misakta ve Dumbarton Oaks Tekliflerinde yer almasına rağmen sponsor devletlerin son değişiklik teklifinde yer almaması ifadenin çıkarılmasının bir amaç doğrultusunda gerçekleştiğine işaret etmektedir. Nitekim sponsor devletler adına yeni teklifin açıklamasını yapan Amerika temsilcisinin ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir. Temsilci, uluslararası hukukun sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ve milli yetki alanına ilişkin herhangi bir tanımlama yapmaktan kaçındığını belirterek devletlerin iç siyasetinin uluslararası gelişmelerden etkilendiğini ve her olayda ilgili meselenin milli yetki alanına girip girmediğini değerlendirebilecek bir tanım yapmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s. 508. San Fransisko Konferansının çıktılarının ABD Başkanına sunulduğu raporda ise Amerikan temsilci, BM tutanaklarından farklı olarak, uluslararası hukukun milli yetki alanı konusunda yetersiz (inadequate) ve belirsiz (indefinite) olduğunu belirtmiş ve uluslararası uygulamalar ile doktrinin ele aldığı ölçüde ‘uluslararası hukuk gereğince’ ifadesinin eskimiş, modası geçmiş bir konsept olduğunu, Şartla birlikte ileriye taşınamayacak karakterde olduğunu ifade etmiştir. Report to the President, s.44-45. Konferans tutanaklarının İngilizce metinlerinde bu ifadeler yer almamaktadır. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s. 508. Seha Meray, ABD temsilcisinin ‘uluslararası hukuk gereğince’ ifadesinin son değişiklikte yer almamasına ilişkin Komisyon önünde yapmış olduğu açıklamanın yer aldığı VI. Cildin ilgili kısmının Fransızca nüshasından referans vermiş ve Amerikan temsilcisinin ‘uluslararası hukukun, milli yetki alanı tayininde atfı yapılacak ya da bir kıstas olarak alınacak kadar کافی ve sağlam olmamasından dolayı bir rehber mahiyeti taşımadığını’ söylediğini belirtmiştir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.47. Her ne kadar İngilizce metinden benzer ifadeleri çıkartamıyor olsak da aynı konu bağlamında konuşan Uruguay temsilcisi Amerikan temsilcisinin uluslararası hukukun bu alanda belirsiz, kesin olmadığını (vague and indefinite) söylediğini belirtmesi Fransızca ve İngilizce metinler arasında farklar olduğunu göstermektedir. Kelsen de ‘indefinite’ ve ‘inadequate’ kelimelerinin kullanıldığını ifade ederken, uluslararası hukukun belirsiz ve yetersiz olmadığını da ayrıca eklemiştir. Kelsen, *The Law of United*

getirilmesidir.¹⁸⁴ Böylece lafzi olarak devletlerin milli yetki iddiasında bulunacakları alan genişlemiş olacaktır. Önceki düzenlemelerin hiçbirinde yer verilmeyen müdahale (intervention) kavramının hükme eklenmesi ise Şartın dikkat çeken bir

Nations, 1951, s.778. Trindade ise a priori nitelikteki genel teorilerin uygulanarak milli yetki alanına ilişkin meselelere bir çözüm bulmaya çalışmanın gerçekçi ve akılcıca olmadığını savunmuştur. Trindade, *The Domestic Jurisdiction of States in the Practice of the United Nations and Regional Organizations*, 1976, s. 722.

¹⁸⁴ Bu değişiklik, uluslararası hukukun gelişmesi ve devletlerin artık her alanda antlaşmalar yaparak ikili ya da çok taraflı ilişkilerini düzenliyor olması bazı konuların devletlerin milli yetki alanından tamamen çıkarak gerçek manada ‘uluslararasılaşmanın’ gerçekleşmediğine dair yaklaşımın hakim olduğunu göstermektedir. Antlaşmalara konu olan her mesele otomatik olarak devletin milli yetki alanından çıkıp uluslararası hukukun alanına girmediğini belirten Belçika, vatandaşlık ile ilgili olarak birçok antlaşmanın olmasına rağmen vatandaşlığın hala (antlaşma özel olarak başka türlü öngörmediği ölçüde) devletin milli yetki alanına tabi olduğunu ifade etmiştir. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s.511. Özü itibarıyla (essentially) kelimesinin yalnızca (solely) kelimesi yerine kullanılması da yine devletler lehine bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. İki kelime arasındaki farka dikkat çeken yazarlardan Visscher özü itibarıyla kelimesinin daha geniş kapsama sahip olduğunu; Gross ise daha geniş ve daha elastiki bir ifade olduğunu belirtirken Lauterpacht da aynı manada kelimeler olduğunu ifade etmiştir (in the actual practice of the UN, the terms solely and essentially have been treated as synonymous) Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.185. Fakat Salomon ve Scelle kesinlikle aynı anlama gelmediklerinde hem fikirdir. Aktaran Meray, s.54. Norveç’in ‘the use of the word "essentially" instead of "solely" and the suppression of the words "by international law" work in the same direction’ ifadesini ‘Antlaşmada münhasır (sırf kendi) yerine özü itibarıyla kelimesini kullanmakta aynı gayeyi istihdaf etmektedir’ şeklinde çeviren Meray’a katılmıyoruz. Zira Norveç kelime değişimi ile uluslararası hukuk gereğince ifadesinin hükümden çıkarılmasının aynı amaca hizmet ettiğini belirtmektedir. Meray, s.54. Norveç delegesinin açıklamaları için bkz. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s. 431. Kelsen’e göre hemen hemen bütün uyumazlıklarda asıl sorulması gereken soru ilgili devletin uluslararası hukuktan doğan bir yükümlülüğünün olup olmadığıdır. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.778. Kelsen milli yetki alanına giren bir meselenin uluslararası hukuk tarafından düzenlendikten sonra artık *sadece* (solely within the domestic jurisdiction) bir devletin milli yetki alanına giren bir mesele olmaktan çıktığını belirtmiştir. Milli yetki alanı meselesinin tamamen bir zaman meselesi olduğunu belirtirken, uluslararası hukukun henüz düzenlemediği alanların ancak milli yetki alanına tabi olacağını belirtmiştir. Burada Kelsen solely ifadesinin pratikteki zorluğuna da aslında dikkat çekmektedir. Kelsen, s.771. Değişen ve sürekli gelişen bir uluslararası hukuk düzeninde bir meselenin sadece/yalnızca devletin milli yetki alanında olması imkansız hale gelecektir, çünkü sadece devletin milli yetki alanına giren meseleler azalmaktaydı. Yani uluslararası antlaşmalarla düzenlenen bir mesele solely milli yetki alanında olmayacak fakat hala essentially milli yetki alanında olacaktı. Sponsor devletlerin teklifinin uygulanacak iyi bir kriter olduğunu ve günümüz uluslararası ilişkilerine uygun olarak daha modern bir konseptte sahip olduğunu belirten Avustralya ise, essentially kelimesinin solely kelimesine nazaran BM’nin yetkilerinin daha geniş bir yorumlanmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Avustralya delegesinin sözleri İngilizce metinde şu şekilde yer almaktadır: ‘He paid a tribute to the contribution of Latin American jurists on this problem and asked the Delegates from the Latin American countries to consider whether the word "essentially" was not more appropriate and provided a broader interpretation of the Organization's power than the word "solely"’. Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, s.512. Temsilcinin ‘essentially’ kelimesinin kullanılmasıyla (solely kelimesine nazaran) BM’nin yetkilerinin daha geniş yorumlanacağını belirttiği bu ifadesinde kurduğu bağlantının doğru olmadığı ve essentially kelimesinin kullanımıyla BM’nin yetkileri solely kelimesinin kullanımına göre daha dar yorumlanacağı gerekçesiyle tutanaklara doğru geçip geçmediğine ilişkin şüpheler mevcuttur. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.55.

diğer özelliğidir.¹⁸⁵ Aslında Şarta eklenen müdahale kavramıyla daha önce anlattığımız şekliyle uluslararası hukukun bir müessesesi olarak müdahale teriminden değil de (teknik terim olarak) daha önceki düzenlemelerde yer aldığı haliyle genel manada bir karışma eyleminden bahsedildiğini söyleyebiliriz.¹⁸⁶ Zira müdahale kavramının zorlayıcı unsur içermesi, milli yetki alanı itirazı ileri sürülmesine bile BM'nin ve VII. Bölümde Konseyin alacağı zorlayıcı tedbirler haricinde, hiçbir girişiminin gerçek manada müdahale olarak nitelendirilmeyeceği sonucuna götürmektedir. Şartı kaleme alanların amacından yola çıkarak bir değerlendirme yaptığımızda, müdahale kavramı ile önlemek istedikleri bir devletin milli yetki alanına ait meselelere ilişkin BM'nin *'herhangi bir faaliyeti'*¹⁸⁷ Müdahaleyi otoriter ya da diktatoryal baskılar olarak tanımlayan Lauterpacht, 2.madde 7.paragrafta yer alan müdahale kavramını bu tanımdan yola çıkarak değerlendirmiş ve BM organlarının alacakları tavsiye kararlarının müdahale olarak nitelendirilmeyeceğini ve bu nedenle de bağlayıcı niteliği olmayan tavsiye kararlarına karşı milli yetki alanı itirazının ileri sürülemeyeceğini iddia etmiştir.¹⁸⁸ Hükümde yer alan müdahale kavramının gerçek manada kullanıldığını iddia etmek milli yetki alanı ilkesini *'ölü bir ibare'*¹⁸⁹ yapmanın yanısıra 7.paragrafın absürt bir hal almasına da neden olacaktır. Nitekim hükmün ilk kısmı BM Şartı kapsamında varlığı mümkün olmayacak müdahaleleri engellerken, ikinci kısımda müdahale olabilecek tek durumu istisna ile dışarda tutmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında

¹⁸⁵ Resmi Gazete'de yer alan tercümede müdahale terimine yer verilmemiş, karşılık olarak da karışma ifadesi kullanılırken, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi tarafından yayınlanan (2012) Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın Türkçe çevirisinde müdahale kavramı yer almaktadır.

¹⁸⁶ Çelik, müdahale kavramının Şart'taki anlamını lato sensu (geniş manada) ve stricto sensu (dar manada) inceleyerek sorunu 'bir yorum meselesi' olarak görmüştür. Çelik, Birleşmiş Milletler Şartının 2.madde 7.paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri, 1955, ss.12-27. Her ne kadar yazarın ulaştığı sonuçlara katılıyor olsak da meselenin bir yorum meselesi olmadığını nitekim Şartı kaleme alanların müdahale kavramını geniş manada yorumlamak için ayrı bir kavram olarak interference kavramını tercih edebileceklerini iddia ediyoruz. Ayrıca Çelik'in çalışmasında görüşlerine yer verdiği müellifler arasında yer alan Leland M.Goodrich ve Edvard Hambro'nun Şartta yer alan müdahale kavramını tenkit ettiklerini 'bunun yerine daha uygun bir kelimenin tercih edilmesi gerektiğini' belirtmiş olmalarına rağmen bu yazarlara müdahale kavramını geniş yorumlayanlar arasında yer vermiştir. s.16.

¹⁸⁷ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.772. (by the term 'to intervene' any activity of the Organization may be understood). Meray da metni kaleme alanların niyetinin *'VII. Bölümde yer alan zorlama tedbirleri haricindeki her türlü faaliyet'i* müdahale olarak değerlendirmek olduğunu belirtmiştir. Meray, *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına göre Milli Yetki Meselesi*, 1952, s.182. Bir diğer ifade ise Paul Berthoud'un müdahale ile amaçlanın 'mesele ile herhangi bir şekilde alakadar olma hakkından mahrum bırakma' olduğunu ifade etmiştir. Çelik, Birleşmiş Milletler Şartının 2.madde 7.paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri, 1955, s.17.

¹⁸⁸ Çelik, Birleşmiş Milletler Şartının 2.madde 7.paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri, 1955, s.15-16.

¹⁸⁹ Çelik, a.g.e., s.23.

BM Şartının 2.maddesi 7.paragrafında yer alan müdahale kavramının tam olarak karışma eylemine karşılık geldiğini söyleyebiliriz.¹⁹⁰

Daha önceki düzenlemelerde milli yetki alanı ilkesiyle uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak örgütün karışmasını engelleme amacı sonuç itibarıyla BM Şartında da yer almaktadır ve bir devletin milli yetki alanına ait meselelere ilişkin Güvenlik Konseyi VI. Bölüm çerçevesinde tavsiye kararları veremeyecektir.¹⁹¹ Her ne kadar ilk amacı barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümü olan bir uluslararası örgütün, uyuşmazlığın milli yetki alanına ait bir meseleden kaynaklanması durumunda hiçbir şekilde müdahale edemeyecek olması örgütün kuruluş amacıyla bir uyumsuzluğa işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Norveç temsilcisi San Fransisko görüşmelerinde söz konusu uyuşmazlıklarda Konseye verilen tek yetkinin zorlama tedbirleri alma yetkisi olmasının, uyuşmazlıkların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmadan çözülmesini engelleyecek nitelikte olduğunu belirtmiştir.¹⁹² Konseyin sıfır yetkisinden bir anda zorlayıcı tedbirler alma yetkisine geçişini değerlendiren Kelsen ise zorlayıcı tedbirler alma yetkisini üye devletlerin meselelerine müdahalede alınacak en radikal yöntemler olarak tanımlamıştır. Özü itibarıyla bir devletin milli yetkisine ait meselelere ilişkin uyuşmazlığın barışı tehdit edecek ya da bozacak seviyeye gelmeden önce Konseyin müdahale edememesini anlaşılır bulmayan Kelsen, Konseyin soruşturmada bulunma, uyuşmazlığa uygun düşen düzeltme usul ve tarzlarını tavsiye etme yetkilerinin olmamasını da eleştirmiş ve aslında BM Şartı 2/7. maddesinin ikinci cümlesindeki istisnanın ancak VII. Bölümün tamamına uygulanması ile Örgütün amaçlarına uygun bir şekilde hareket edilmiş olacağını belirtmiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ Resmi Gazete'deki Türkçe tercümenin sehven de olsa 'amaçlanan anlamı' taşıdığını düşünüyoruz.

¹⁹¹ Milli yetki itirazı ile Konsey 33/2'ye göre tarafların uyuşmazlıklarını kendi seçecekleri yollarla çözmeye davet edemeyecek; 34'e göre süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürecek nitelikteki uyuşmazlıkları soruşturmayacak ve bu niteliğe sahip olup olmadığını da tespit edemeyecek; 36/1'e göre uygun düzeltme yöntem ya da yollarını tavsiye edemeyecek; 37/2'ye göre de başka çözüm yöntemi tavsiye edemeyecektir.

¹⁹² Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, Commission I, General Provisions, s.430-432. Norveç Güvenlik Konseyinin uyuşmazlıkların çözümünde yetkisiz bırakılmasını gerekçe göstererek yeni teklifi 'retrogression-gerileme' olarak nitelendirmiştir. Volume VI, s.432. Peru ise, birçok hukukçunun, uluslararası hukuk hocalarının da aynı görüşü paylaştığını vurgulayarak, Milletler Cemiyeti Misakı ile birlikte değerlendirildiğinde teklifin geriye doğru giden bir adım (retrograde step) olduğunu belirtmiştir. Volume VI, s.495.

¹⁹³ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.789.

2.3.4. Müdahalenin İstisnaları

İçişlerine müdahale etmeme ilkesi uluslararası hukukun yerleşik bir kuralı haline gelmiş olsa da her dönemde devlet pratiğinde müdahaleler var olmaya devam etmiştir.¹⁹⁴ Nikaragua Davasında Divan, prima facie içişlerine müdahale etmeme ilkesine aykırı bir davranışın gerekçesinin hukuka aykırılığa dair değerlendirmelerin esasını oluşturduğunu belirtmiş, ABD'nin Nikaragua'ya müdahalesinin gerekçelerinin modern uluslararası hukukta yeri olmaması nedeniyle de içişlerine müdahale ilkesinin ihlal edildiğine yönelik kararını açıklamıştır.¹⁹⁵ Görüldüğü üzere Divan içişlerine müdahale olarak nitelendirilen bir davranışın hukuka aykırılığını, davranışa ilişkin ileri sürülen gerekçeler üzerinden değerlendirmiştir. Divan ayrıca bir devletin 'yeni bir hak ya da daha önce görülmemiş bir istisna ileri sürerek' mevcut teamül kuralının, diğer devletler tarafından da paylaşılması kaydıyla, değiştirilebileceğine de işaret etmiştir. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak müdahalelerin gerekçeleri ya da bir istisnaya dayanması, içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilip edilmediğine dair değerlendirmelerin esasını teşkil etmektedir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere sıfat-ı arızada aslanan ademdir kuralının yorumlanmasıyla ulaşılan ve bir yorum ilkesi olarak kabul edilen 'sıfat-ı asliye kaide, sıfat-ı arizi ise istisnadır' ifadesi ile de uluslararası hukuk düzeninde müdahalelerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine istisna oluşturma suretiyle varlık kazanabileceğini söyleyebiliriz.¹⁹⁶ Kaidelerin geniş, istisnaların ise dar yorumlanması gereğince müdahaleleri hukuka uygun hale getiren gerekçelerin de dar yorumlanması icap etmektedir. Lowe, yasağın kendisinin ve kapsamındaki belirsizliklerin ancak istisnasının geniş yorumlanabildiği ya da alt sınırların makul derece olduğu sürece devletler için sorun oluşturmayacağını düşünmektedir.¹⁹⁷ Nitekim yasağın istisnalarının belirsizliği ve üzerinde uzlaşa sağlanamaması da devletlerin bağımsızlığının bir sonucudur. Bunun yanında devletlerin asli hakları, uluslararası ilişkilerin şekil ve mahiyetlerinden fiilen müteessir olmakta, hayatın ve realitelerin

¹⁹⁴ 1986'da Divan Nikaragua Davasında içişlerine müdahale etmeme ilkesine aykırı davranışların sıklıkla gerçekleştiğini belirtmiştir. (examples of trespass against this principle are not infrequent) ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 202.

¹⁹⁵ ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag. 207. (The significance for the Court of cases of State conduct prima facie inconsistent with the principle of non-intervention lies in the nature of the ground offered as justification)

¹⁹⁶ Yorum ilkeleri için bkz. Gözler, K. (2012). 'Yorum İlkeleri', içinde *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, ss.15-119, s. 36.

¹⁹⁷ Lowe, *International Law*, 2007, s.109.

icaplarına göre de değişime ve sınırlandırmalara maruz kalmaktadır.¹⁹⁸ Uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın (interdependece) artması ile de hududunda ve şümulunda değişim geçiren egemenlik hakkının, devletin ülkesel sınırları içerisinde münhasır yetkili olduğu ve iç işlerinde serbestçe hareket ettiği alanın da daralması anlamına gelmektedir.¹⁹⁹ Dolayısıyla da egemen devlete dışardan gelebilecek zorlayıcılık unsuru içeren müdahalelerin gerekçelerinin zamanın gereklilikleri içerisinde yer almasıyla da müdahalelerin bazı koşullarda hukuki bir statü kazanması mümkündür.

Müdahale etmeme ilkesinin de birçok hukuk kuralı gibi istisnaları vardır.²⁰⁰ Lowe ilkenin ‘tam olarak tanımlanmamış istisnalar bütünü’ olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹ Kunig ise devletlerin müdahale etmeme ilkesinin kapsamını siyasi doktrinlerle daraltmaya çalıştıklarını ve müdahaleleri hukukileştirme çabalarının, istisnaların tanımlanmasını zorlaştırdığını ifade etmiştir.²⁰² Öğretide zamanın ilke ve değerlerine göre müdahalelerin gerekçelendirilmesinde farklılıklar yaşansa da birçok yazar insani gerekçelerle gerçekleştirilen müdahalelerin hukuka uygun olduğunu benimsemiştir. 19. yüzyıl uluslararası hukukçularından Phillimore, müdahalelerin gerekçelerini devletlerin içişlerine yönelik meseleler ile uluslararası barış ve

¹⁹⁸ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.370. Alsan ‘bağımsızlık ve egemenlik hakkı, varlığını koruma hakkı, eşitlik hakkı, ticaret hakkı, karşılıklı saygı hakkı’nı devletlerin asli hakları olarak belirtmiştir. ss. 375-401. Devletlerin vazifelerini ahlaki ve hukuki vazifeler olarak ikiye ayıran yazar, hukuki vazifeler başlığında ise asli haklara riayet, uluslararası hukukun kurallarına riayet ile ahde vefa ilkesi ve müdahale etmeme ilkelerine yer vermiştir. ss. 413-427.

¹⁹⁹ Akla gelebilecek her alanda devletlerarası ilişkilerin kurulduğu 21.yüzyılda bu ilişkileri düzenleyen uluslararası hukukun alanı genişlerken, devletlerin ülkesel yetki alanına giren meselelerde ise kategorik daralmalar görülmektedir. Friedmann bu değişimi ‘vertical extension’ olarak ifade etmiştir. Friedmann, W. (1962). ‘The Changing Dimension of International Law’, *Columbia Law Review*, 62(7), ss.1147-1165, s.1153. 1950’lerin sonu 1960’ların başında, Jenks, Friedmann ve Röling gibi bazı uluslararası hukukçular, değişime ilişkin kaleme aldıkları çalışmalarında uluslararası toplumun ortak değerlerine, refahına ilişkin bir değişikliğin, uluslararası hukuktaki biçimsel değişimlerden (ikili ilişkilerden çok taraflı ilişkilere doğru değişim) daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Jenks, C. W. (1958). *The Common Law of Mankind*, London Institute of World Affairs, New York: Frederick A. Praeger Inc., s.17; Friedmann, W. (1959). *Law in a Changing Society*, Berkeley: University of California Press, s.417-419; Röling, B. V. A. (1960). *International Law in an Expanding World*, Amsterdam: Djambatan, s.213.

²⁰⁰ Müdahale etmeme ilkesinin istisnaları aynı zamanda müdahalelerin hukuka uygunluk gerekçeleri olarak da adlandırılmaktadır. Kunig müdahale etmeme kuralının başından itibaren sayısız istisnalara konu olduğunu belirterek müdahalelerin dayandıkları gerekçeleri açıklamıştır. Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag. 28.

²⁰¹ Lowe, *International Law*, 2007, s. 107. Lowe müdahalelerin gerekçelenmesine hatta bazı şartlarda çok dar yorumlanmasına rağmen bütün devletlerin müdahalelerin yasallığını kabul etmediğini iddia etmektedir. s.108.

²⁰² Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag. 28. Kunig, ABD’nin Dominik Cumhuriyeti’ne 1965’teki müdahalesinin Johnson Doktrini ile gerekçelendirmesi, Sovyetler’in Brejnev Doktrini ile de sosyalist ülkelerdeki siyasi değişiklikleri engellemesini örnek vermiştir.

güvenliğe dair meseleler olmak üzere iki ayrı başlıkta incelemiş; meşru müdafaa, garantör devletin hakları, selef (predecessor) devletin hak ve çıkarlarının korunması ve davet sebebiyle gerçekleştirilen müdahalelerin devletlerin içişlerine yönelik olduğunu, insanlığın genel menfaatini ve bir devletin vatandaşlarını dini baskılardan koruma ile güç dengesinin korunması için gerçekleştirilen müdahalelerin de uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditleri önlemek için gerçekleştirilen müdahaleler olduğunu belirtmiştir.²⁰³ Lawrence de müdahalelerin gerekçelendirilmesinde hukuki bir hakka dayanan müdahaleler ile hukuka aykırı fakat bazı durumlarda mazur görülebilecek müdahaleler olarak ikili bir ayrıma gitmiştir.²⁰⁴ Açık bir şekilde hukuka uygun (hukuk kuralı) olarak gerçekleştirilen müdahaleleri de iki başlıkta incelemiştir. Birincisi antlaşmadan doğan bir hakkın tesisi, genel kullanım itibariyle garantörlük antlaşmaları, ikincisi de uluslararası hukukun temel bir kuralına yönelik açık ihlali durdurmak için yapılan müdahalelerdir.²⁰⁵ Nitekim devletler önceden bir antlaşmayla kabul ettikleri bir hakkın tesisi ve kullanımına rıza gösterdikleri için bu hakka ilişkin bir müdahale aslında hukukun uygulanması durumunu ifade ederken, uluslararası hukuk kurallarının ihlaline yönelik müdahaleler ise ait oldukları uluslararası toplumun hukuk düzenini koruma taahhüdünden kaynaklanmaktadır. Bu müdahalelerin kesinlikle hukuki olduğunu savunan Lawrence, söz konusu eylemlerin uluslararası hukukun temel kuralı olan devletlerin bağımsızlığı ilkesini ihlal etmediklerini belirtir. İkili ayrımında diğer müdahaleler ise prima facie hukuka aykırı olan ve devletlerin bağımsızlıklarını ihlal edici nitelikteki müdahalelerdir. Bu tür müdahalelerin ileri sürülen gerekçelerle hukuka uygun hale gelebileceğini belirten

²⁰³ Phillimore, R. (1854). *Commentaries upon International Law*, Vol.I, Philadelphia: T. And J.W. Johnson, s.315.

²⁰⁴ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s. 126-127.

²⁰⁵ Lawrence birinci duruma (interventions in pursuance of a right to intervene given by treaty), 1901'de Küba ile ABD arasında imzalanan antlaşmaya uygun olarak ABD'nin 1906'da Küba'ya müdahalede bulunmasını; ikinci duruma (interventions in pursuance of a right to intervene given by the common law of nations) ise 1900'de Çin'in yabancı elçilere saldırısına karşılık Avrupalı devletlerin müdahalede bulunmasını örnek vermiştir. Yabancı elçilere saldırıda uluslararası hukukun çok önemli bir kuralı olan diplomatik temsilcilerin dokunulmazlığı ilkesinin ihlal edilmesi bütün devletleri ilgilendirdiği için uluslararası hukukun açık ve temel ilkelerinin ihlallerine karşılık olarak diğer devletlerin ortak harekete geçmesi gerektiği ifade edilmiştir. Benzer bir örnek de 1866'da Birleşik Devletlerin 3.Napolyon'un Meksika'dan askerilerini çekmesi için Meksika'ya karşı gerçekleştirdiği müdahaledir. Hukuka aykırı bir müdahaleyi engellemek ya da sonlandırmak için ABD'nin hareketini uluslararası hukukun, hukuka aykırı eylemlere karşı verdiği tepki olarak nitelendirilmekte ve bir hukuk kuralı olarak müdahalenin varlığına işaret etmektedir. Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s. 125-127.

Lawrence, yine de bu müdahalelerin kesin bir şekilde hukuka uygunluklarının iddia edilemeyeceğini savunmaktadır.²⁰⁶ Müdahalelerin nedenleri değerlendirilerek hukuka aykırılıklarının ortadan kalkabileceği durumları ise yakın ve doğrudan bir tehlikeyi önlemek adına (duty of self-preservation), insanlık adına (ground of humanity), güç dengesini korumak için (preservation of the balance of power ya da duty of preserving international society) gerçekleştirilen müdahaleler olarak belirtmiştir.²⁰⁷ Müdahalelerin devletin bağımsızlığına ve ülkesi üzerindeki üstünlüğüne bir saldırı mahiyetinde olduğu için genel bir hak olarak ileri sürülemeyeceğini belirten Oppenheim ise haklı gerekçelerle müdahalelerin uluslararası hukukta kabul edilebileceğini belirtmiştir.²⁰⁸ Lawrence'e benzer bir ayırım yapan Oppenheim müdahalelerin hukuka uygunluğunu değerlendirirken müdahaleleri bir hakka dayanan müdahaleler ile herhangi bir hakka dayanmayan müdahaleler olarak ikiye ayırmıştır. Bir hakka dayanan müdahaleleri şu şekilde sıralamıştır: himaye altındaki (protectorate) ya da tabi devletlere (vassal state) karşı girişilen müdahaleler, devletin yurtdışındaki vatandaşlarını korumak için gerçekleştirdiği müdahaleler, uluslararası bir anlaşmadan kaynaklı yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde antlaşmanın tarafı olan devlet tarafından gerçekleştirilen müdahaleler, yine bir anlaşmayla dış ilişkilerinde başka bir devlete imtiyaz verilmesine rağmen aynı meseleler üzerinde devletin tek taraflı işlem yapması halinde gerçekleştirilen müdahaleler ile son olarak da uluslararası hukukun evrensel kabul edilmiş ilkelerinin ihlal edilmesi halinde devletlerin ihlal eden devlete karşı gerçekleştireceği müdahalelerdir.²⁰⁹ Oppenheim'ın bu son müdahale hakkına ilişkin olarak herkes tarafından kabul edilen bir uluslararası hukuk ilkesinin ihlaline karşı diğer devletlerin müdahale hakkını savunması, yazarın uluslararası kamu düzeninin tesisi ve muhafazasının devletlerin egemenlik ve bağımsızlık hakkından önce geldiği yaklaşımını benimsediğini göstermektedir. Herhangi bir hakka dayanmayan müdahaleleri ise devletin varlığını koruma ve güç dengesinin muhafazası adına gerçekleştirilen müdahaleler olarak ifade etmiştir.²¹⁰ Güç

²⁰⁶ Lawrence, *a.g.e.*, 1895, s.127.

²⁰⁷ Lawrence, *a.g.e.*, 1895, s.127-134.

²⁰⁸ Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.183.

²⁰⁹ Oppenheim, *a.g.e.*, 1905, s.183-184. Oppenheim son duruma örnek olarak bir devletin, başka bir devletin açık denizlerdeki ticaret gemisi üzerinde yetki kullanmasını iki devlet arasındaki bir mesele olarak değerlendirilmeyeceği ve açık denizlerin serbestliği ilkesinin evrensel kabulünden dolayı da bütün devletlerin müdahale hakkı olduğunu belirtmiştir.

²¹⁰ Oppenheim, *a.g.e.*, 1905, s.185.

dengeşinin korunmasını uluslararası hukukun mevcudiyeti için elzem gören Oppenheim, uluslararası toplumun üyeleri arasındaki dengenin sağlanmasını uluslararası hukukun var olma şartı olarak değerlendirmiş ve güç dengesinin muhafazası adına gerçekleştirilen müdahalelerin hem devlet pratiğinde hem de doktrinde kabul edildiğini belirtmiştir.²¹¹ İnsani gerekçelerle müdahalelerin bir hakka dayanmadığını ve bu konuda bir hukuk kuralı olmamasına rağmen haklılığının ileri sürülebileceğini belirten Oppenheim, toplumun ve devletlerin insani müdahalelerden yana olduğunu ve ileride insani gerekçelerle gerçekleştirilen kolektif müdahalelerin bir uluslararası hukuk kuralı olabileceğini de ayrıca belirtmiştir.²¹² Hershey ise müdahaleleri, zulüm ve baskıya son vermek için insani ve ahlaki gerekçelerle müdahale (interventions on grounds of morality or humanity), güç dengesinin muhafazasını sağlamak için siyasi temelli müdahale (interventions on grounds of policy or interest), yabancı ülkelerde yaşayan vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlamak için hukuki gerekçelerle müdahale (interventions on so-called legal grounds) olmak üzere 3'e ayırmıştır.²¹³ Alsan ise müdahaleleri münferit ve müşterek ile siyasi ve askeri olmak üzere iki farklı kategoride değerlendirmiş, hukuka yabancı politika problemi (güç politikası gereğince) olarak müdahalelerin siyasi esaslara dayalı olduğunu vurgulamıştır.²¹⁴ Edward Hall ise müdahaleleri kendini koruma hakkı (right of self-preservation), haksızlıklara karşı koyma hakkı (a right of opposing wrong-doing), antlaşmadan doğan bir hak (the duty of fulfilling engagements) ve dostluk ilişkileri gereğince müdahaleler olmak üzere dörde ayırmıştır ve bu kategorileri genel uygulamalardan ayırarak hukuka uygunluklarını iddia etmiştir.²¹⁵ Görüldüğü üzere insani müdahale kavramının literatürde yerleşiklik kazanmaya başladığı 19.yüzyılda müdahalelerin haklı gerekçelerle hukuka uygun hale gelebileceğine dair öğretilerde bir uzlaşma olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

²¹¹ Oppenheim, *a.g.e.*, 1905, s.186. Yazar, 1886 ve 1897'deki Türkiye-Yunanistan arasındaki çatışmaları engellemek, 1815 Viyana Düzeni'ni korumak için Avrupalı devletlerin müdahalesini örnek olarak vermiştir.

²¹² Oppenheim, *a.g.e.*, 1905, s.186-187.

²¹³ Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s.237-238.

²¹⁴ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, İkinci Cilt*, 1951, s.421-423.

²¹⁵ Hall, *International Law*, 1880, s.241-242.

2.3.5. İnsani Müdahalenin Mahiyeti ve Muhtevası

2.3.5.1. Genel olarak

Uluslararası ilişkilerde insani müdahalelerin hukukiliği ve meşruluğu ile hak olarak iddia edilip edilemeyeceği konusunda her zaman farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Bunun temelinde uluslararası hukuk kurallarının mahiyetinin ve muhtevasının zaman içerisinde geçirdiği değişimler vardır. Almanların ‘zeitgeist-zamanın ruhu’ terimi ile ifade ettikleri Mecelle’de ‘ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkar olunamaz’ şeklinde yer alan zamandaki değişimin kurallarda da değişikliğe neden olması gerçeği insani müdahalelere ilişkin hukuka aykırılık iddialarını da zayıflatmaktadır.²¹⁶ Mutlak egemenlik anlayışının kabul edildiği dönemlerde devletin iradesine aykırı bir davranışın kabul edilemezliği müdahalelerin reddini gerektirmiştir.²¹⁷ Egemenliğin nispiliği görüşünün benimsenmesi, toplumsal farkındalıkların artması, insan haklarının uluslararasılaşması insanlığın ve toplumun üstün değerlerinin korunması anlayışını geliştirirken insani gerekçelerle yapılan müdahalelere yönelik yaklaşımlarda da değişim yaşanmış ve insani müdahaleler öğretide ve pratikte meşruiyet kazanmıştır. Her ne kadar uluslararası ilişkilerde insani müdahale için bir meşruiyet kazanımından bahsediyor olsak da hukuk alanında aynı başarıdan bahsetmek zordur.²¹⁸ Bir kuvvet kullanma biçimi olan insani

²¹⁶ UAD Namibya Davası Danışma Görüşünde ‘uluslararası bir belge, yorum tarihindeki geçerli olan hukuk kurallarına göre yorumlanmalı ve uygulanmalıdır’ diyerek zamanın hukuk kuralları üzerindeki etkisini teyit etmiştir. ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion of 21 June 1971, parag.53.

²¹⁷ Her ne kadar mutlak egemenlik anlayışı müdahaleyi reddetse de anlayışın hüküm sürdüğü dönemlerde bazı durumlarda müdahalenin meşru ve hukuki olduğu kabul edilegelmiştir. Kelsen de müdahalenin topyekün reddine karşıdır. Kelsen, *The Law of the United Nations*, 1951, s. 770.

²¹⁸ Müdahalelerin konumlandırılmasında sıklıkla kullanılan meşruiyet (legitimacy) ve hukuka uygunluk (legality ya da lawfulness-conformity with international law) kavramları arasındaki ayrımın bazen kasıtlı olarak belirsizleştirildiğini (legitimacy and legality are sometimes deliberately blurred) ifade eden Wood, bu iki kavram arasındaki bulanıklığın politika için iyi, hukuk için ise kötü olduğunu belirtmiştir. Wood, M. (2013). ‘International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?’, *Indian Journal of International Law*, 53(3), ss.345-367, s.350. Franck ise insani müdahalelerin yasallık arayışında katı pozitivist yaklaşımın sorunları çözmede yeterli olmayacağını, adalet, sağduyu ve ahlaki değerler üzerinden hukuk kuralının ihlali ‘hafifletici koşullar’ ile hukuka uygunluk kazandırılması gerektiğini savunmaktadır ve böylece hukuk kuralı yorumlanırken buyruk ile ahlaki öngörü arasındaki açık kapanacaktır. Her durumun kendi içinde analiz edilmesi ile müdahalenin gerekliliğine yönelik bir kararın yasallık ile meşruluk arasındaki arayı kapatmaya yarayacağını belirten yazar, hukuk kuralının kelimelerinin, kuralın ruhuyla/amacıyla buluşması hukukilik ile ahlakilik arasında köprü kuracağını ve böylece bir hukuk kuralının ihlali gibi görünebilecek müdahalenin haklı görülebileceğini mümkün olacağını ifade etmiştir. Franck, T. (2006). ‘Legality and Legitimacy in Humanitarian Intervention’, *American Society for Political and Legal Philosophy, Nomos*, Vol.47, ss.143-157. Her durumun kendi içinde analizine ilişkin olarak da Güvenlik Konseyi

müdahalelerin jus cogens nitelik atfedilen kuvvet kullanma yasağından dolayı normatif bir yapı kazanması çok zordur. Nitekim BM Şartının lafzi yorumunda bir kuvvet kullanımı pratiği olarak insani müdahalelerin yasaklandığı görüşünü benimseyenler de vardır.²¹⁹ Ayrıca insani müdahalelerin normatif yapı kazanmasına yönelik öğretilerdeki mücadele devletlerin münferit uygulamalarından dolayı bir teamül oluşumuna da engel olmaktadır. Bu şartlar altında mevcut uluslararası hukukun, insani müdahalelerin bir hak teşkil etmesine ilişkin iddiaları temelsiz bıraktığı söylenebilir. Buna rağmen insani müdahalelere duyulan ihtiyaç, kavramın pozitif hukuktaki varlık mücadelesini Koruma Sorumluluğu kavramında ele alacağımız gibi bir hak üzerinden değil, sorumluluk üzerinden devam ettirdiği görülmektedir.²²⁰ Her ne kadar insani gerekçelerle bir başka devlete karşı kuvvet kullanmayı ifade eden kavramların içerikleri belirli noktalarda benzerlikler gösterse de her kavramın hukuka uygunluk nedenlerinin, kapsam ve sınırlılıklarını kendi içerisinde incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir. Kavramlar arasındaki farklılıklar aynı zamanda uluslararası hukukun ve uluslararası toplumun değişim/dönüşüm ve gelişim aşamalarıyla da paralellik göstermektedir. İnsani müdahalenin çatıştığı ilkelerden olan devletlerin egemenliği ilkesinin, insani müdahalenin meşruiyet zemini bulmasına imkan verecek şekilde farklı yorumlandığı görülmektedir. Mutlak egemenlikten nispi egemenliğe geçiş ve son olarak da ‘sorumluluk olarak egemenlik (sovereignty as responsibility)’ anlayışına doğru eğilim, tartışmaların kaygan bir zeminde ilerlemesine neden olmuştur. Ayrıca devlet egemenliği ilkesinin, halkına karşı ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri gerçekleştiren bir devletin koruyucu kalkanı olarak kullanılmasına karşı uluslararası toplumun tepkisinin her geçen gün

kararlarını örnek veren Franck, Konsey’in her durumu koşulları içerisinde değerlendirmesinin de aslında Şartla uyumlu olmadığını iddia etmiştir. s.155

²¹⁹ Franck, a.g.m., 2006, s. 155. Yazarın ifadesi şu şekildedir: ‘the strict letter of the Charter prohibits humanitarian intervention’.

²²⁰ Stowell 1921’de yayınladığı ‘Intervention in International Law’ kitabında insani müdahalenin hukukiliğini savunan ve reddeden yazarları liste halinde yer vermiştir. Klasik dönem uluslararası hukukçuların birçoğu insani müdahalenin yasal olduğunu savunmuştur. Grotius, Vattel, Woolsey, Arntz, Hall, Pillet, Antoine Rougier bizim de bu çalışmamızda yer verdiğimiz yazarların birkaçıdır. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.55-56. Kavrama kuşkuyla yaklaşıp hukukiliğini reddeden yazarlar arasında ise Nassau Senior, Mountague Bernard, Halleck, Harcourt, Strauch, Gareis vd. yer almaktadır. Nassau Senior, bir ulusun egemen iradeye karşı ileri sürebileceği bir hakkının olmadığını ve böyle bir hak olsa dahi üçüncü bir tarafın bu hakkın ileri sürülmesinde herhangi bir dahlinin olmasının hukuka uygun olamayacağını iddia etmiştir. Harcourt, müdahalenin hukuktan ziyade politik bir mesele olduğunu belirterek hukukiliğini reddetmesine rağmen ahlaki düşünce temellerine dayalı müdahaleyi kabul etmiştir. Fakat genel düşünce devletin bağımsızlığı kapsamında bir başka devletin gelip polis hizmeti sunmasına yönelik eleştiriler üzerinedir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s. 58.

artması, egemenliğin insani müdahalelerin hukuka aykırılığında ileri sürülemeyeceğine dair yaklaşımların kurumsallaşmasını hızlandırmaktadır. Diğer çatışan ilkelerden içişlerine müdahale etmeme ilkesi de günümüzde devletlerarası işbirliğinin ve karşılıklı bağımlılığın artması ile devletin milli yetki alanının sınırlarının gittikçe daralmasıyla büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Nitekim 20.yüzyılın başlarında USAD, milli yetki alanının kapsamının uluslararası ilişkilerin gelişimine göre değişiklik göstermekte olduğunu ifade ederken, uluslararası hukukun gelişmesiyle de hayatın her alanını düzenleme kabiliyetine dikkat çekmiştir.²²¹ Politis'in '*uluslararası ilişkiler ne kadar fazla gelişirse devletler o kadar az hür olurlar*' ifadesi de benzer bir yaklaşımı yansıtmaktadır.²²² İnsani müdahalenin çatıştığı son fakat en önemli ilke ise kuvvet kullanma yasağı ilkesidir. Uluslararası hukukun evrimsel sürecinde en büyük değişimin yaşandığı alanlardan biri olan insani değerlerin evrenselliği düşüncesinin, uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukukun kurallarının uluslararası toplumun vicdanını şoke edecek şekilde ağır ve ciddi ihlallerine yönelik gerçekleştirilen insani müdahalelerde kuvvet kullanılmasına ilişkin bakış açısında da değişim görülmekte ve kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olabileceğine dair tartışmalar uluslararası hukukun gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Nitekim 2000'lerde yeni bir kavram olan Koruma Sorumluluğu ile insani gerekçelerle müdahalelerin tekrardan gündeme gelmesi çatışan ilkelere rağmen benzer kavramların varlığına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Bu gelişmeler ışığında insani gerekçelerle bir başka devlete karşı kuvvet kullanma anlamına gelen 'insani müdahale' kavramının uluslararası hukuktaki yeri ve normatif yapısına ilişkin değerlendirmeler kavramın kendisine has özellikleriyle ele alınacaktır.

2.3.5.2. Tanımı

19.yüzyıl kavramı ve kuramı olarak kabul edilen insani müdahale kavramının ilk kullanımı Edward Hall tarafından 1880 yılında yayınlanan Uluslararası Hukuk kitabında yer almaktadır.²²³ Uygulamadaki ilk örneklerine ise 19.yüzyılda

²²¹ Divanın 1923 Tunus ve Fas arasındaki Vatandaşlık Kararnamesine ilişkin vermiş olduğu danışma görüşü daha önceki sayfalarda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

²²² Politis, N. (1946). 'Devletlerarası Hukukun Geçirmekte Olduğu Tekamül', çev. İlhan Lütem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.565-580, s.571.

²²³ Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.51; Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s.24; Heraclides, A. ve Dialla, A. (2015). *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, UK: Manchester University Press, s.12; Graham, *Humanitarian Intervention in International Law as*

rastlanmaya başlanmıştır.²²⁴ 1820'lerin sonlarında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yunanların ayaklanarak isyan çıkarmaları ve bağımsızlık hareketlerinde yaşanan çatışma ortamında, diğer devletlerin dahil olması ilk insani gerekçelerle müdahale örneği olarak kabul edilmektedir.²²⁵ Yunanistan örneğinde, Fransa, Rusya ve İngiltere'nin, Yunanlılara yardım etme amacıyla Osmanlı'ya insani müdahalede

Related to the Practice of the United States, 1924, s.314. Edward Hall, müdahaleyi sınıflandırırken insani müdahale kavramından açık olarak bahsetmemiş, haksızlıklara karşı koyma hakkı (a right of opposing wrong-doing) kategorisinde değerlendirdiği insani müdahaleyi, ahlaka mugayir davranışlara karşı (against immoral acts) müdahale olarak açıklama yoluna gitmiştir. Sadece konuya ilişkin bir dipnotta 'humanitarian intervention' kavramına yer vermesi Hall'ün bir kavram yaratma amacıyla kullanmadığına işaret etmektedir. Hall, *International Law*, 1880, s. 241-245. Chesterman, Hall'ü insani müdahale terimini ilk kullanan kişi olarak işaret ederken kastedilenin 'humanitarian intervention' kavramı olduğunu belirtmiş, insani gerekçelerle müdahale (intervention on the ground of humanity), insanlık menfaati adına müdahale (intervention on behalf on the interest of humanity) ya da kötü/menfur şartların (abhorrent conditions) kaldırılması gibi aynı anlama gelebilecek ifadelerle İngilizce yazılmış daha eski metinlerde yer verildiğini de eklemiştir. Kavramın Fransızcasının geçmişinin çok daha eskilere dayandığını da ayrıca eklemiştir. Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s.24. Anlam olarak en eski kullanımın ise Vitoria'ya ait olduğu söylenmektedir. 1539'da Salamanca Üniversitesindeki konuşmasında insani gerekçelere dayanan müdahale (intervention on grounds of humanity) ifadesini kullanmıştır. Sulyok, G. (2000) 'Humanitarian Intervention: A Historical and Theoretical Overview', *Acta Juridica Hungarica (Hungarian Journal of Legal Studies)*, Vol. 41, No. 1-2, ss. 79-109, s.83. Kavramın ilk kullanımına ilişkin farklı görüşler de vardır. Stowell, Rougier ve Fedozzi insani gerekçelerle müdahale kuramını ilk ortaya atan kişinin Profesör Arntz olduğunu söylemişlerdir. Fedozzi, Arntz'in müdahale için hukuki bir temel oluşturmaya çalışan ilk kişi olduğunu da söylemiştir. Aktaran Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.469. Fakat Profesör Arntz kendisinden önce Woolsey'in 1860'da yayınladığı Uluslararası Hukuk kitabında insani müdahaleye yer verildiğini iddia etmiştir. Woolsey, kitabının 1872'deki 3.baskısında 'interference on the score of religion and humanity' başlığında Avrupalı Devletlerin 1827'deki Osmanlı'ya müdahalesini örnek göstererek insani gerekçelerle müdahalelere yer vermiş fakat kavram olarak insani müdahale terimini kullanmamıştır. Woolsey, T. D. (1872). *International Law*, 3.baskı, New York: Scribner, Armstrong and Co., s. 73-74.

²²⁴ Müdahale ile savaşın birbirinden ayrılması nazarıyla böyle bir tespitte bulunduk. Nitekim haklı savaş kuramı kapsamında haklı neden ile başka bir devlete kuvvet kullanma eylemi savaş durumunu yansıtmaktaydı. Her ne kadar kuvvet kullanımı içeriyor olsa da müdahaleler savaş halini ihdas etmemektedir. Menemencioğlu, E. (1938). *Devletler Umumi Hukuku, I.Cilt*, İstanbul: Devlet Basımevi, s. 244. Hershey de müdahale olarak değerlendirilmemesi gereken davranışları listelemiş ve müdahalenin savaştan kesin bir şekilde ayrıldığını ifade etmiştir. Müdahalenin savaşa dönüşme ihtimali vardır ama savaşın kendisi değildir. Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s. 236. Bununla birlikte müdahaleyi düşmanca davranış olarak niteleyen Edward Hall ise devletin bağımsızlığına karşı bir saldırı olduğu için müdahale edilen devlet tarafından savaş nedeni sayıldığını ifade etmiştir. Müdahale eden devlet için de açıkça savaştan kaçınmak için bir zorlayıcı tedbirdir. Hall, *International Law*, 1880, s.240.

²²⁵ Heraclides and Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015, s.105. 19.yüzyıl insani müdahale pratiklerine bakıldığında hemen hemen tüm müdahalelerin dönemin Avrupa devletlerinin Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenmeleri neticesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Le Fur 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupalı Devletlerin gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerin 'insanlık adına yapılan müdahaleler' olduğunu 'azınlıkların himayesini insan hakları himayesi istikametine çevirdiğini' ifade etmiştir. Aktaran, Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, I.Cilt*, 1955, s.424. Stowell Yunanlıların bağımsızlık mücadelesinde Avrupalı devletlerin müdahalesini çatışma metoduna ve uyumsuzluklara son vermekten ziyade daha çok self determinasyon hakkının korunması amacıyla gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s. 126.

bulundukları görüşü doktrinde hakimdir.²²⁶ Brownlie'ye göre, 1860'ta Lübnan'da Maruniler ile Dürziler arasındaki etnik çatışmaların (iç savaş) Şam'a sıçraması ve Şam'da 10 bini aşkın Hristiyan Maruninin katledilmesi sürecinde Osmanlı Devletinin Marunilerin can güvenliğini korumakta gecikmesi üzerine Fransızların Marunilerin koruyuculuğunu üstlenerek Beyrut'a asker göndermesi gerçek manada bir insani müdahale örneğidir.²²⁷

İnsani müdahale ya da insancıl müdahale bir devletin halkını/vatandaşlarını zulümden korumak için o devlete karşı gerçekleştirilen kuvvet kullanılmasını içeren bir müdahale çeşididir.²²⁸ Holzgreffe kuvvet kullanma tehdidini de tanım içerisine alarak, insani müdahaleyi bir devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği temel insan haklarına yönelik yaygın ve ağır (kitlese) hak ihlallerini önlemeye veya sona erdirmeye yönelik diğer devlet ya da devlet grupları tarafından söz konusu devlete karşı, rızası alınmaksızın, kuvvet kullanılması veya tehdidinde bulunulması olarak ifade etmiştir.²²⁹ Stowell, insani müdahaleyi uluslararası hukukun zulme karşı hak arama kurumu olarak nitelendirmiştir.²³⁰ Walzer ise toplumsal vicdanı şok edici

²²⁶ 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı'ya müdahalesini 'Hristiyanlara yönelik zulmü durdurma' amacıyla gerçekleştirdikleri iddia edilmektedir. Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.442. Fransa 1792'de diğer halkların özgürlük mücadelesine yardımcı olmak için müdahalenin gerekli olduğu tüm durumlara müdahale hakkı olduğunu ilan eden bir bildiri yayınlamıştır. Fransa'nın iç hukukundaki bu düzenleme uluslararası ilişkilerdeki davranışlarının gerekçesini teşkil edecektir. Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag.15. Fakat Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesine göre bir devlet uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemenin gerekçesi olarak iç hukukunu ileri süremez. 1969 Vienna Convention on Law of Treaties, Art.27.

²²⁷ Brownlie, I. (1964). 'The Place of the Individual in International Law', *Virginia Law Review*, Vol.50, No.3, ss.435-462, s. 451. Stowell de Fransızların 1860 Ağustos-1861 Haziran Suriye işgalini dini mezalimi engellemek için gerçekleştirilen tipik bir insani müdahale örneği olduğunu belirtmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.63. Görüldüğü üzere ilk insani müdahale örneklerinde 'religious persecution' insani gerekçelerin nedenini oluşturmaktadır. Lawrence bu müdahalenin kesinlikle hukukun kapsamında olmadığını, ahlaki bir yükümlülük olarak gerçekleştiğini belirtmiştir. Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.129.

²²⁸ Wood, insani müdahale teriminin iki farklı şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Geçmişte daha çok bir devletin başka bir ülkede yaşayan vatandaşlarını korumak için kullanılırken, yakın zamanda bir halkı, kendi devletin baskı ve şiddetinden korumak için kullanıldığını belirtmiştir. Wood, *International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?*, 2013, s.360.

²²⁹ Holzgreffe, J.L. (2003). 'The Humanitarian Intervention Debate', içinde J.L. Holzgreffe ve Robert O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, UK: Cambridge University Press, ss.15-53, s.18. Stowell kuvvetin kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın bağımsız bir devletin uluslararası hukuka uygun bir şekilde egemenlik yetkilerini kullanmasının engellenmesi durumunda müdahalenin gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca Stowell, Halleck, Morier, Rossi, Martens, Berner gibi yazarların kuvvet kullanmanın müdahale için şart olmadığını, kuvvet kullanma tehdidinin de yeterli olduğunu savunduklarını aktarmıştır. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s. 317-320.

²³⁰ Stowell, *a.g.e.*, 1921, s. 51. Stowell insani müdahaleyi hak ve adalete uygun hareket etmesi beklenen bir hükümdarın, sürekli olarak halkına karşı zulmetmesi, keyfi davranışlarda bulunarak

davranışlara karşı bir tepki olarak değerlendirdiği insani müdahaleyi, bir hükümetin kendi halkını ya da halkının bir grubunu katletmesi durumunda, yabancı bir devletin ya da devletler koalisyonunun, vahşeti durdurmak ve aynı zamanda hükümeti de değiştirmek ya da değiştirme sürecini başlatmak için kuvvet kullanması olarak tanımlamıştır.²³¹ Arntz, insani müdahalenin hukuken kabul edilebilmesinde ‘devletlerin birlikte yaşamasını imkansız hale getirme’ davranışını temel almıştır.²³² Rougier ise en üstün yasa olarak nitelendirdiği insanlık yasalarını -insanlığın ve toplumun üstün değerlerini- (the law of humanity) insani müdahalelerin hukuki gerekçelendirmesine temel almış ve bu yasalara aykırı davranışların yaptırımı olarak insani müdahalenin hukukiliğini kanıtlamaya çalışmıştır.²³³ Kunig de sistematik

yetkisini aşması üzerine halkı korumak için bu devlete karşı haklı amaçla güç kullanılması olarak tanımlamıştır. s.53.

²³¹ Walzer, M. (2006). *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustrations*, 4.baskı, New York: Basic Books, s. 11, 107. Walzer halka karşı ağır şiddet uygulayan hükümetlerin suç işlediklerini ve insani müdahaleyi de aynı ulusal toplumlardaki kamu düzeni ve kamu güvenliğininin sağlanmasından sorumlu olan kolluk kuvvetlerinin suç sayılan eylemlere vermiş oldukları tepkiye benzetmiştir. s.106. Benzer değerlendirmeleri Brownlie de yapmıştır. Zulme karşı müdahale etmeyi bir polis tedbiri olarak değerlendiren Brownlie devletin egemenliğine ilişkin hiçbir değişikliğin gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca polis tedbiri alma kudretini ancak güçlü devletlerin yapabileceğini ve bu nedenle de kötüye kullanıma müsait olduğunu belirtmiştir. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1991, s. 338. Egemenliğin değişimine ilişkin farklı bir yaklaşım benimseyen Borchard ve Rougier, müdahale eden ile müdahale edilen devlet arasında bir egemenlik transferi olabileceğini savunmuştur. Borchard insan haklarının ‘alışkanlık’ (habitually) olarak ihlal edilmesi durumunda uluslararası toplum adına bir ya da daha fazla devletin müdahale edebileceğini ve hatta müdahale edilen devletin egemenliğinin yerine geçici olarak kendi egemenliğini ikame ederek bazı tedbirler alabileceğini savunmuştur. Borchard, E. M. (1925). *The Diplomatic Protection of Citizen Abroad, or the Law of International Claims*, New York: The Banks Law Publishing Co., s.14. Diğer yandan insani müdahalelerin demokratikleşme hareketleri olduğunu iddia eden Walzer, bir hükümetin halkına karşı agresif ve saldırgan tutumunun yanında katliam yapma eğiliminin olmasını o hükümetin zorla değiştirilmesinde meşru gerekçe olarak değerlendirmektedir. Walzer, *a.g.e.*, 2006, s.X-XI. Bununla birlikte insani müdahalenin gerekliliğini ifade ederken birçok yazar tarafından kullanılan ‘shock the conscience of mankind’ ifadesi halkın yaşadığı baskı ve şiddetin çok ağır ve ciddi boyutlarda olduğuna vurgu yapmaktadır. ABD benzer bir kullanımı 1890’ların sonunda Küba’da yaşananlar için kullanmış, İspanyolların Küba halkına karşı giriştikleri katliamlara yönelik Amerikan Kongre’sinde müdahale kararı alınırken, Küba’daki ‘tiksindirici/menfur-abhorrent’ koşulların ‘Birleşik Devletler halkının vicdanını sarstığı’ ifade edilmiştir. Swatek-Evenstein, M. (2020). *A History of Humanitarian Intervention*, UK: Cambridge University Press, s.8.

²³² Aktaran Stowell, *a.g.e.*, 1921, s.53. Arntz, bir devletin egemen haklarını kullanırken insanlık ilkelerini ihlal etmesi durumunda diğer devletlerin ‘hukuka uygun bir şekilde insani müdahalede bulunma hakkını kullanabileceklerini’ belirtmiş, (the right of intervention may lawfully be exercised) insanlık ilkelerinin ihlalini ise iki şekilde ele almıştır. Birisi diğer bütün düşünürler gibi insani müdahalenin gerekçesini oluşturan adaletsiz, baskıcı ve zalim bir yönetimin mevcudiyeti iken diğeri devletlerin menfaatlerine aykırı tedbirlerin mevcudiyetidir. s.53. Benzer ifadeler yer veren Stowell ise bütün toplumların ve hukukun temel ilkesi olan ‘devletlerin evrensel kabul edilmiş insan haklarını ihlal etmekte ısrar etmeme’ ilkesinin varlığına işaret ederek, diğer devletlerin haklarına ve çıkarlarına da zarar verici davranışlarda ısrar edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Stowell, *a.g.e.*, 1921, s.51-52.

²³³ Heraclides and Dially, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015, s.12. İnsani müdahale eylemlerine hukuki bir nitelik kazandırmak için uğraşan Rougier’in insani müdahale yaklaşımı, insanlık yasalarına aykırı davranışlarda bulunan bir devletin kendi iç egemenlik alanı

olarak kötü muamelelere maruz kalan halkın silahlı kuvvet kullanımı ile korunması olarak tanımlarken, sistematik insan hakkı ihlallerinin uluslararası hukuk tarafından tüm devletlere diğer egemen birimlerin içişlerine müdahale etmeme hususunda koyulan hukuki yükümlülüklerin sınırlarını aştığını savunmuştur.²³⁴ Lauterpacht ise iç işlerine müdahale yasağı ilkesinden hareketle ele almış, iç yetki alanının sınırını ‘insanlığa karşı zulmün’ başladığı yerde sonlandırarak insani müdahalenin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaya yönelik bir tutum sergilemiştir.²³⁵ Oppenheim, devletin ülkesi üzerinde egemenlik kapsamında tebaasına istediği gibi davranma hakkına (discretion) sahip olduğuna dair genel bir kabule rağmen, takdir yetkisinin sınırsız olmadığını ve devletin vatandaşlarına karşı temel insan haklarını inkar edecek ve insanlığın vicdanını sarsacak şekilde baskı ve zulüm yapmasının takdir yetkisinin sınırını aşarak, söz konusu devletin meselesi olmaktan çıktığını ve insanlık adına diğer devletlerin müdahalesine hukuken izin verileceğini (legally permissible) belirtmiştir.²³⁶ Grotius’un bir devletin kendi tebasına karşı kötü muamelede bulunmasını durdurmanın temelinde de insan haklarının görmezden gelinemeyeceği düşüncesi yer almaktadır.²³⁷ Görüldüğü üzere insani müdahale yaklaşımlarının temelinde devletin bugüne kadar mutlak egemenlik yetkisini özgürce kullandığı ülke toprakları üzerinde artık vatandaşlarının temel insan haklarına saygı göstermek zorunda olduğu kabulü yer almaktadır. Bu durumda insan haklarının uluslararasılaşma sürecinin BM’nin kuruluşundan çok daha öncelerde başladığı ve bu

üzerinde diğer devletlerin uluslararası denetim hakkının kabulüne dayanır. Stowell, *a.g.e.*, 1921, s.53. Rougier, ‘Reveu Generale de Droit International Public’ dergisinde 1910’da yayınlanan ‘La theorie de l’intervention d’humanite’ başlıklı çalışmasında insani müdahale kuramını açıklığa kavuşturmak için müdahale etmeme kavramı (the non-intervention doctrine) üzerinden kapsamlı bir değerlendirme yapmış, dayanışma yasası (law of solidarity) içerisinde bir insanlık hukuku (law of humanity) olduğu sonucuna varmıştır. Böylece devletlerin mutlak egemenliği ve eşitliği ilkelerinin ‘zafiyetini’ (weakness) göstermeye çalışarak müdahale etmeme doktrinine kesinlikle karşı çıkmıştır. Aktaran Stowell, *a.g.e.*, 1921, s.526.

²³⁴ Kunig, *Intervention, Prohibition of*, 2012, parag.37.

²³⁵ Lauterpacht, H. (1946). ‘The Grotian Tradition in International Law’, *British Yearbook of International Law*, 23, ss.1-53, s. 46.

²³⁶ Jennings, R. ve Watts, A. (1996). *Oppenheim’s International Law, Volume I, Peace*, 9.baskı, Harlow, Essex: Longman, s.442. Yazara göre tek bir devletin müdahalesi kötüye kullanıma imkan vererek, kavramın hukuki bir uygulama olması durumunu zayıflatabilecektir. Bu nedenle de devletler grubu tarafından gerçekleştirilecek ortak (kolektif) insani müdahaleyi desteklemiştir.

²³⁷ Lauterpacht, *The Grotian Tradition in International Law*, 1946, s. 46. Grotius, insani müdahaleye izin verilebilecek bir durumu ‘kralın kendisini halkının düşmanı olarak göstermesi’ şeklinde tasvir etmiştir.

sürecin BM ile hızlanarak pozitif uluslararası hukukun konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²³⁸

2.3.5.3. Hak ve ödev iddiaları

İnsani müdahale kavramının niteliğine ilişkin öğretide iki farklı ifade dikkat çekmektedir: insani müdahale hakkı ve insani müdahale ödevi/yükümlülüğü. İnsani müdahale hakkını savunan yazarların görüşleri ahlaki düşünce temelinden ziyade hukuki mülahazalara dayanmaktadır. Grotius kendinden önce gelen düşünürlerin baskı altındaki halklara yardım etme amacıyla kuvvet kullanılmasını ahlaki bir görev olarak değerlendirmelerini kabul etmemiş, insani müdahale gerekçesi ile savaşa başvurmanın bir hak mı yoksa yükümlülük mü olduğuna ilişkin olarak şu soruyu sormuştur: ‘bir halk, başka bir halkı haksızlığa karşı savunmak zorunda mıdır? Platon’un ‘zorbalıkla karşılaşan bir kimseyi savunmayanların cezalandırılması gerektiği’ düşüncesini kabul etmeyen Grotius, müdahaleyi yükümlülüğten ziyade bir hak olarak değerlendirmiştir.²³⁹ Fakat Rougier, 19. yüzyıldan önce Grotius ve diğer düşünürlerin ‘komşu devletlerdeki baskıcı ve zorba yönetime’ karşı savaşıma fikrinin, Antik Yunan dönemi örneklerinde rastlanılan ‘hukuki bir karakterden ziyade ahlaki nitelikteki’ belirsiz bir teoriye dayandığını iddia etmiştir.²⁴⁰ Buna karşılık olarak da insani müdahale hakkının var olması için insani müdahaleyi öngören yasal bir hükmün olması gerektiğini belirtmiş ve bu hükmün toplumun dayanışmasına ilişkin ilkelerde yer aldığını iddia ederek insani müdahaleyi bir hak olarak değerlendirmiştir.²⁴¹ Benzer şekilde bir devletin üzerinde mutlak egemenlik

²³⁸ Nitekim 19.yüzyıl uluslararası hukukçularının insani müdahale yaklaşımlarının esasını insan hakları oluşturmaktadır. Stowell, Arntz, Rougier ve birçok yazar ‘law of humanity’ kavramına atıf yaparak ‘devlet egemenliği ve bağımsızlığına saygı duyulması’ kadar ‘insanlık ilke ve yasalarına’ da saygı duyulması gerektiği vurgulanmıştır. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.53.

²³⁹ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 1967, s.170. Seneca’nın ‘kendi halkımdan olmayan bir halkı ezen birisine karşı savaşa girişebilirim’ düşüncesini paylaşan Grotius açıkça bazı ülkelerin suçsuz halkları baskıdan koruma adı altında insani müdahale hakkını kötüye kullanabileceklerini belirtmiş fakat bu durumun hakkın kendisini ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini de ifade etmiştir. s. 171-172. Fakat Stowell Grotius’un hukuku uygulamak için müdahale etme yükümlülüğünü benimsediğini belirtmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.490. Hershey de insani müdahalenin kötüye kullanılmasını engellemek için kolektif müdahale gerçekleştirilmesini ya da temsil/vekil suretiyle yapılabileceğini tavsiye etmiştir. Aktaran Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s.41.

²⁴⁰ Heraclides and Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015, s.17. Rougier Grotius ve diğer düşünürlerin insani müdahaleye ilişkin yaklaşımlarının ahlaki değerlerden beslenmesinin sebebinin, bu yazarların tabii hukuk düşüncesini savunuyor olmalarına bağlamıştır. Aslında Rougier, tabii hukukun, hukuku ahlaki öğelerden ayırtırmayan yapısından ötürü de tabii hukuk görüşüne sahip olan herkesin insani müdahaleleri salt hukuki perspektiften değerlendiremeyeceğini de zımnen ima etmiştir.

²⁴¹ Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.52.

iddiasında bulunduğu halkının haklarını göz ardı etmesi durumunda uluslararası hukukun diğerk devletlere insani gerekçelerle müdahalede bulunma yetkisi verdiğini söyleyen Borchard de müdahale etmeyi bir hak olarak değerlendirmiştir.²⁴² Alsan ise müdahale bir hak mıdır yoksa müdahale etmeme bir vazife midir sorusuna devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının temel ilke olması nedeniyle müdahalenin bir hak olarak kabul edilmesinden ziyade, müdahale etmeme vazifesinin bir yükümlülük olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını savunmuştur.²⁴³ Puffendorf ise baskı altındaki halklara yardım etmenin sadece bir hak olmadığını aynı zamanda ödev (duty) de olduğunu, fakat bu ödevin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükler gibi değil, tam olmayan, eksik bir ödev olduğunu savunmuştur.²⁴⁴ Günther müdahale yükümlülüğünü kabul ederken uluslararası toplumun (society of states) haklarının her bir devletin haklarından üstün olduğu vurgusunu yapmıştır.²⁴⁵ Brownlie ise kendi vatandaşına kötü muamelede bulunmayı egemenliğin kötü kullanımı (suistimali-abuse) olarak değerlendirmiş, diğerk devletlerin bir reaksiyon verme sorumluluğu altında olduğunu belirterek müdahale etme ödevine vurgu yapmıştır.²⁴⁶ Benzer bir durum Milletler Cemiyeti sisteminde barışın korunması, üye devletlerin toprak bütünlüğünün sağlanması ve savaş tehdidine karşı tedbirler alınması gibi durumlarda Misakın örgüte, devletlerin iç ve dış işlerine müdahalede bulunmasına izin verecek şekilde düzenlenmesi, müdahalenin örgüt bünyesinde bir ödev/yükümlülük olarak değerlendirildiğine de işaret etmektedir.²⁴⁷ İnsani müdahaleyi hukukun değil devletlerin bireyler gibi yapmak zorunda oldukları ahlaki

²⁴² Borchard, *The Diplomatic Protection of Citizen Abroad*, 1925, s.14. Borchard, insanlık hakları (rights of humanity) üzerinden meseleyi ele alırken insan haklarının uluslararası hukukta esaslı yaptırımların konusu olduğu iddiasından yola çıkmış ve bir devletin insan haklarını tanımamasını uluslararası topluma üyeliğin bir koşulu olarak değerlendirmiştir.

²⁴³ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, İkinci Cilt*, 1951, s.422. Bazı müelliflere göre ‘hak kelimesi ile müdahale kelimesinin yan yana kullanılması herşeyden evvel hak kelimesinin suistimalidir. Sözde müdahale hakkı kuvvetli devletlerin zayıf devletler aleyhine vaki tecavüzlerini gizlemek için icat edilmiştir.’ Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.513.

²⁴⁴ ‘the assistance of the oppressed is not only a right but a duty, though an ‘imperfect duty’ and not an obligation, as in the case of contract.’ Heraclides and Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015, s.23.

²⁴⁵ Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.490.

²⁴⁶ Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1991, s.338.

²⁴⁷ Misakın 11. maddesinin ilk paragrafı savaşın ya da savaş tehdidinin Cemiyeti bütünüyle ilgilendirdiği için ve Cemiyetin uluslararası barışı korumak için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğunu açıkça belirtmektedir.

seçim alanına sokan Walzer, bir ihtiyaç olarak tercih edilebileceğini fakat hak ya da dev niteliğinde bir hukuk kuralı olmadığını savunmuştur.²⁴⁸

İnsani gerekçelerle gerçekleştirilen müdahale kuramına yönelik itirazların temelinde bu kuramı bir hak olarak değerlendirenlerin keyfi kullanımına yol açacağı ve bu durumu engelleyebilecek bir sistemin olmaması yer almaktadır. Bir hakkın tesisi salt hukuki mülahazalara dayansa da kullanımı siyasi mülahazaları da kapsamasa bakımından siyasi iradede bağımsız bir müdahalenin dşnlemeyeceği öğretide oldukça yaygındır. Nitekim Oppenheim müdahalelerin savaşlar gibi de facto politika meselesi olduğunu belirtmiş, bir hakka dayanan müdahalelerde bile devletlerin istedikleri takdirde (not compulsory, solely discretionary) ve ulusal çıkarlarına göre müdahalede bulunacaklarına vurgu yaparak müdahale kararının siyasi bir mesele olduğunu savunmuştur. Ayrıca g dengesinin muhafazası için gerçekleştirilen müdahalelerde de devletlerin tarihsel gelişimi ile birlikte g dağılımının tedrici değerilişiminin gerçekleştiğini, güç dengesinin tehlikede olup olmadığının ve bir müdahalenin gerekliliğinin devletlerin takdirine bırakılmasının ancak siyaseten açıklanabileceğini belirttikten sonra hiçbir devletin önemli bir çıkarı olmadığı sürece bir diğer devletin iç işlerine asla müdahalede bulunmayacağını savunmuş, devletin istediği takdirde de müdahaleler için hukuki bir gerekçe bulmasının ya da iddia etmesinin çok kolay olduğunu da ifadelerine eklemiştir.²⁴⁹ Müdahalelerin siyasi esaslı olmasına dikkat çeken yazarlar arasında Hershey, Lawrence ve Alsan da yer almaktadır. Lawrence müdahalelerin birçok durumda siyasi amaç temelinde gerçekleştiğini iddia ederken, insani müdahaleyi hukukun ötesinde (*a high act of policy above and beyonde the domain of law*) siyasal bir eylem olarak nitelendirmiştir.²⁵⁰

²⁴⁸ Walzer, *Just and Unjust Wars*, 2006, s.106.

²⁴⁹ Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.187. Fakat yazar müdahalelerin de facto politika meselesi olmasının devletlerin refahı için bir tehlike oluşturmayacağını, devletlerin birçok menfaatinin ortak olmasına bağlamıştır. Oppenheim uluslararası alanda bir hukuk düzeninin kurulmasının ve muhafazasının devletlerin bekası için bir güvence oluşturması nedeniyle uluslararası hukuk kurallarına riayet edilmesinin bütün devletlerin menfaatine olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de haklı bir gerekçeye dayanmayan müdahalelerin, uluslararası hukukun ilkelerini ihlal ettiği için bütün devletlerin müdahalede bulunma hakkı olduğunu, devletlerin uluslararası kamu düzenini korumak için ihlal eden devlete karşı müdahalede bulunma hakkına sahip olduklarını teyit etmiştir. s.188.

²⁵⁰ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.129, 125. Yazar ayrıca ahlaki açıdan Kant'ın düşüncelerine benzer şekilde 'yerine getirmenin övgüye değer' bir dev olduğunu belirtmiştir. Hershey bütün müdahaleler siyasi niteliklidir gibi bir iddiada bulunmamıştır onun yerine müdahalelerin bir kısmının siyasi temelleri olduğunu belirtirken, Alsan daha önce de bahsettiğimiz

Siyasi çıkar amaçlı gerçekleştirilen bir müdahalede insani gerekçelerin ileri sürülerek bir hakkın kullanımı kapsamında müdahaleye hukukilik kazandırılmaya çalışılması uygulamalarda birçok defa tekrar edildiği için insani müdahaleye ilişkin ileri sürülen itirazların çıkış noktasında ‘kötüye kullanımın ayırt edilmesinin zorluğu’ yer almaktadır.²⁵¹ Siyasi çıkar amacı gütmeyen bir insani müdahalenin mevcudiyetini ispat etmek oldukça zordur. Nitekim devletler hiçbir zaman ulusal çıkarlarını ilgilendirmeyen bir vahşete dahil olmayı tercih etmemektedirler. İnsani müdahalenin bir ödev (duty) yükümlülük olarak değil hak olarak tercih edilmesinin temelinde de devletlerin çıkarları ciddi bir şekilde dahil olmadığı sürece güçlerini ve kaynaklarını ihlalleri düzeltmek için harcamayı göze almayacakları gerçeği yer almaktadır.²⁵²

İnsani müdahalede bulunma doktrininin hak veyahut ödev olarak telakki edilmesinde güç ilişkilerinin de etkisi görülmektedir. İnsani müdahale kavramı bir hak olarak değerlendirildiğinde sadece güçlü devletlerin bir başka devlette yaşanan insani kriz için silahlı kuvvet kullanma maliyetini üstleneceklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında devletlerin her insani krizde başka bir devlete karşı kuvvet kullanmayı tercih etmeyecekleri kavramın bir ödev olarak kabul edilmesini de engellemektedir. Eğer ödev olarak kabul edilse bile Puffendorf ve Kant’ın ifadesiyle ‘eksik ödev’ olacak yani yerine getirilmediğinde herhangi bir sorumluluk atfedilemeyecektir. Yine devletlere hak kavramındaki gibi ‘kullanma/uygulama hürriyeti’ sağlayacaktır. Devletlerin genel kurallardan ziyade durumun şartlarına göre

ikili sınıflandırmasında bir kategoriye ‘hukuka yabancı politika problemi’ olarak siyasi esaslara dayalı müdahalelere ayırmıştır.

²⁵¹ İnsani müdahaleler yakın zamanlara kadar daha ziyade Müslümanlık karşısında Hristiyanların menfaatlerinin korunmasında bir araç olarak kullanılmış ve Avrupalıların Müslüman devletler üzerindeki siyasi emellerinin tahakkuku için kullanılmıştır. Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.517. Alsan ise müdahaleyi, kuvvetli devletlerin zayıf devletlere karşı uyguladıkları bir usul olarak nitelemiştir. Bu şekilde uygulama alanı bulan müdahalenin eşitlik hakkına aykırı olduğunu ve imtiyaz teşkil ederek hak olarak ileri sürülemeyeceğini ifade etmiştir. Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, İkinci Cilt*, 1951, s.425.

²⁵² Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s.239. ‘it cannot be maintained that this is a duty as well as a right, for states cannot afford to spend their strength and resources in redressing wrongs unless their interests are seriously involved’. 1898 İspanya-Küba Savaşında ABD Kongresinden Küba’da yaşanan katliamları durdurmak için müdahale izni isteyen Başkan McKinley konuşmasında, Küba’da yaşanan önceki savaşların Birleşik Devletlerde büyük ticari kayıplara neden olduğunu, insanlık dramının Amerikan halkının vicdanını sarsarak ciddi şekilde rahatsız ettiğini ifade etmiştir. 11 Nisan 1898’de, Küba devrimcileri ile İspanya arasındaki savaşa son vermek amacıyla ABD Kongresinden Küba’ya müdahalede bulunmak için izni isteyen ABD Başkanı William McKinley’in konuşma metni için bkz. Special Message by US President McKinley, ‘Message to Congress Requesting a Declaration of War with Spain 11 April 1898’, *The American Presidency Project*, Online by Gerhard Peters ve John T. Woolley Erişim <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/message-congress-requesting-declaration-war-with-spain>.

uyarlanabilecek bir yaklaşımı savundukları da görülmektedir. Mesela İngiltere insani müdahaleye ilişkin her vakanın kendine has özellikleri olduğu için genel bir kural oluşturmanın zor ve istenmeyen bir durum (undesirable) olduğunu gerekçe göstererek, insani müdahalenin genel bir hak olarak formülasyonundan ziyade, geçmiş tecrübelerle BM Şartı 2/4.maddesinin geniş yorumlanmasını tercih etmektedir.²⁵³

2.3.5.4. Normatif yapısı

2.3.5.5. BM Öncesi

20.yüzyılın başlarına kadar devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmasını sınırlayacak herhangi bir normatif düzenlemenin olmadığı uluslararası hukuk düzeninde, devletler yine de birbirlerine karşı kuvvet kullandıkları durumları meşru göstermek için gerekçe aramışlardır. Bunlar arasında uygulamada en yaygın ‘hukuka uygun kuvvet kullanma’ gerekçeleri arasında meşru müdafaa, yabancı ülkelerde yaşayan baskı altındaki vatandaşları koruma (protection of nationals in abroad), iki devlet arasındaki antlaşmaya dayanan ya da devletin açık rızası ile talep edildiği durumlar yer almaktadır.²⁵⁴ Bu şartlarda kullanılan kuvvetin uluslararası ilişkilerde herhangi bir meşruiyet sorunu söz konusu olmamıştır. Bunlara ek olarak 19.yüzyıldan itibaren insani müdahaleler devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanımına meşruiyet kazandıracak yeni bir kavram olarak pratikte uygulanmaya başlamıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukuk tartışmalarının esasını teşkil etse de insani müdahale kavramının uluslararası hukuktaki kullanımı 19.yüzyılın sonlarına dayanmaktadır.²⁵⁵ Aslında insanın doğuştan evrensel, vazgeçilemeyen ve devredilemeyen birtakım haklara sahip olduğu düşüncesinin

²⁵³ Marston, G. (1993). ‘United Kingdom Material on International Law 1992’, *British Yearbook of International Law*, Vol.63, Issue 1, ss.615-841, s.635. BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun İngiltere temsilcisi Sir Michael Wood, İngiliz Hükümetinin yıllar boyunca insani krizleri önlemek için devletlerin ‘istisnai ve sınırlı- exceptional and strictly limited’ bir insani müdahale ‘hakkı’ olduğunu savunduğunu belirtmiştir. Wood, *International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?*, 2013, s.360.

²⁵⁴ Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s. 9. Hershey’e göre self preservation-kendini koruma, antlaşmalardan doğan haklar ve uluslararası hukuktan kaynaklanan haklar temelinde müdahale etmeme ilkesi uygulanamayacaktır. Hershey, *The Essentials of International Public Law*, 1912, s. 235. Hershey, devletlerin müdahalelerin hukuki gerekçelendirilmesinde uzlaşa sağladığı tek meselenin ‘self preservation’ olduğunu belirtmiş, farklı görüş ayrılıkları olsa da hukuka uygun diğer müdahalelerin bir antlaşmadan doğan hak gereğince ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşların can ve mal güvenliğini korumak için gerçekleştirilen müdahaleler olduğunu ifade etmiştir. s.237-238.

²⁵⁵ İnsani müdahale hakkı ile Koruma Sorumluluğunun temel dayanak noktasını teşkil eden insani gerekçelerin yani baskı ve şiddete maruz kalan halkın kurtarılması fikrinin ‘Haklı Savaş Kuramında’ savaşa başvurmanın haklı nedeni olarak kabul edildiğine değinmiştik.

ortaya çıkışıyla insani müdahale kavramının tohumlarının atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kişinin sırf insan olduğu için doğuştan bazı haklara sahip olduğu düşüncesinin sistemli bir izahı 17.yüzyılda gerçekleşmiş, fakat 20.yüzyıla kadar sadece nazari bir alanda gelişme göstermiştir. İnsan haklarının siyasi ve hukuki alanda uluslararası düzenlemelerin konusu olması II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiş ve devletler ancak BM'nin kurulmasından sonra insan hakları konusunda egemenliklerinin sınırlandırılmasına razı gelmiştir. İnsan haklarının uluslararasılaşmasıyla da 'bir ülkede insan haklarına dayalı bir düzeni gerçekleştirmek ve sürdürmek sadece o ülkenin siyasi sistemine bağlı olmadığı, diğer ülkelerin de aynı şekilde insan haklarına saygılı bir düzene sahip olması gerektiği' düşüncesi hayata geçmiştir.²⁵⁶ Bu paralelde 1830'lardan 1930'lara kadar 'insanlık menfaati' gözetilerek 'baskıcı yönetimlere karşı tebaanın hukukunu koruma amacıyla' insani müdahalelerde bulunulabileceği düşüncesi uluslararası ilişkilere hakim olmuştur.²⁵⁷ Bu düşünce öğretilde hakimiyetini arttırarak, uluslararası hukukta izin verilebilir bir durum olmaktan öteye giderek 'insani müdahalenin bir hak olduğunun' savunulmasına kadar ilerlemiştir.²⁵⁸

Vestfalya Barışı ile temelleri atılan ve klasik dönem uluslararası hukuk anlayışına hakim olan mutlak egemenlik yaklaşımının sınırların dokunulmazlığını kutsaması, müdahalenin ancak insani gerekçelerle gerçekleştirilmesi halinde mümkün olabileceği düşüncesini geliştirmiştir. Grotius ve Vitoria, bir devletin kendi vatandaşlarına kötü muamelede bulunması neticesinde o devlete karşı diğer devletlerin insani müdahalede bulunma hakkı olduğunu savunan ilk düşünürlerdir.²⁵⁹ Grotius 'De Jure Belli ac Paris (Savaş ve Barış Hukuku)' eserinin 'Başkaları adına Savaşa Girme' başlığında 'herkesin tabii hukuka göre hem kendi hem de başkalarının haklarını korumak üzere savaşa başvurabileceğini ve bunun da doğru ve onurlu bir davranış olduğunu' belirtmiştir.²⁶⁰ Vattel ise 'eğer bir Prens halkının temel haklarını ihlal ederse, halkın direnme hakkı meşruiyet kazanır, eğer ki zulüm halkın

²⁵⁶ Çağırın, M. E. (2017). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, 3.bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s.55.

²⁵⁷ Heraclides and Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015,s.12.

²⁵⁸ Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1991, s. 338.

²⁵⁹ Heywood, A. (2011). *Global Politics*, Palgrave Macmillan, s.318.

²⁶⁰ Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 1967, s. 169, 172. Grotius başkalarına yardımda bulunmayı haklı neden olarak kabul etmiş, insanlar arasındaki ortak hisimlik bağından dolayı, kim olursa olsun, herhangi bir kimsenin yararına savaşa haklı olarak girişilebileceğini savunmuştur. s. 170. İran'daki hristiyanların baskı altında olduklarını gören Roma İmparatorunun İranlılara karşı kuvvet kullanma ya da tehdidinde bulunmasını örnek vermiştir.

dayanamayacağı bir seviyeye ulaşırsa, herhangi bir yabancı güç baskı altındaki bu halka yardım etme hakkına sahiptir’ diyerek bir halkı kendi hükümdarlarının baskısından kurtarmak için diğer devletler tarafından kuvvete başvurulmasını ‘haklı bir neden’ olarak değerlendirmiştir.²⁶¹

Devletlerin egemen eşitliği ilkesinin hakim olduğu 19.yüzyılda ise devletlerin birbirlerinin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duyma yükümlülüğünün ihlali anlamına gelen müdahalenin, ancak üstün başka bir kural ile yasal zemine kavuşabileceğini savunan Hall, hukukiliği tartışmasız kabul edilen tek müdahalenin devletin kendini koruma hakkına (self-preservation) ilişkin olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen, devletlerin hukuka aykırı eylemlere karşı koyma özgürlüğü olduğunu savunmuş, bir devletin hukuku ağır ve ciddi şekilde ihlal etmesinin sonuçsuz kalmaması gerektiğini ve diğer devletlerin bu hukuksuzluğa karşı koyma hakkı olduğunu ileri sürerek uluslararası ilişkilerde hukuka aykırılıklara karşı kuvvet kullanılmasını, etkili bir uluslararası hukukun var olabilmesi için ‘gerekli koşul’ olarak değerlendirmiştir.²⁶² Böylece klasik dönem uluslararası hukukun sadece devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri düzenlediği yaklaşımından ayrılmaya, bir hükümetin kendi tebaasına yönelik baskıcı, zalimane davranışlarını ya da bir iç savaş sırasında kitlesel katliamların yaşanmasının da uluslararası hukukun kapsamı içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur. 1898’de Birleşik Devletlerin Küba’ya müdahalesinde dönemin başkanı McKinley ‘şu an Küba’da korkunç bir sefalet, barbarlık ve açlık yaşanmaktadır ve biz bunun başka bir ülkede yaşandığını ve bizi ilgilendirmedığını söyleyemeyiz, insanlık adına tam kapımızın önünde yaşanan bu katliamı durdurmak bizim özel görevimizdir’ diyerek bireysel olarak devletlerin harekete geçme özgürlüğüne sahip olduğuna işaret etmiştir.²⁶³ Stowell, Küba

²⁶¹ Wolf, D. (1988). ‘Humanitarian Intervention’, *Michigan Journal of International Law*, Vol.9, Issue 1, ss. 333-366, s.335. Vattel baskı altındaki halkın direnişe geçmesi şartıyla insani gerekçelerle müdahalede bulunabileceğini savunmuştur. Heraclides and Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, 2015, s.23. Aslında ‘ius defendendi innocentes a morte iniusta’ ilkesini ortaya atan Vattel, müdahalelerin genel olarak hukuka aykırılığını savunmasına rağmen, baskı altındaki insanları korumak için müdahalelere bu haklı gerekçelerinden dolayı izin verilebileceğini belirtmiştir. Rodogno, *Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century*, 2016, s.22.

²⁶² Hall, *International Law*, 1880, s. 245. Hall’e en sert eleştiri Stowell’dan gelmiştir. Stowell, Hall’ün ulusal çıkar ve İngiliz siyasetini hukuki ilkeler temelinde meşrulaştırma çabasının insani müdahale ile ilgili tartışmalarını tutarsız hale getirdiğini, zorunluluk çerçevesinde müdahaleyi çok geniş değerlendirerek, insani müdahale hakkını çok dar yorumladığını belirtmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.491.

²⁶³ Special Message by US President McKinley, 11 April 1898. Metnin orijinali: ‘In the cause of humanity and to put an end to the barbarities, bloodshed, starvation and horrible miseries now

müdahalesini insani gerekçelerden ziyade Amerikan çıkarları için gerçekleştirilmiş bir müdahale olduğuna ilişkin eleştirilere rağmen en önemli insani müdahale örneklerinden biri olarak değerlendirmiştir.²⁶⁴

Milletler Cemiyeti kurulana kadar devletlerin savaşa başvurması hiçbir şekilde kısıtlanmadığı için bir devletin diğer bir devlete karşı kuvvet kullanmasının hukuka aykırılığı söz konusu değildir.²⁶⁵ Bu nedenle de kuvvet kullanma hukuku bakımından insani müdahalenin hukuka aykırılığının iddia edilmesi geçerli bir argüman olmayacaktır. Fakat bu dönemde hukuka aykırılığa ilişkin en önemli argüman müdahalelerle devlet egemenliğinin doğal sonucu olan müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilecek olmasıdır. Bununla birlikte içişlerine müdahale etmeme ilkesi Milletler Cemiyeti ile yavaş yavaş görünürlük kazansa da BM sonrası dönemde kurumsallaşmış bu nedenle de müdahalelerin BM öncesi dönemde sadece devletlerin egemenliğinin ihlal edilemezliği yaklaşımı bağlamında hukuka aykırılıkları iddia edilmiştir. Her ne kadar düşünsel alanda insanlık yasaları adı altında temel hak ve hürriyetlerin kutsanması söz konusu olsa da BM'nin kuruluşuna kadar insan hakları meseleleri uluslararası düzenlemelerin konusu olmadığı için iki savaş arası dönemde devletlerin iç yetki alanına giren bir mesele olarak genel kabul gördüğünü ve 'uluslararası koruma'dan yararlanamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.²⁶⁶ İnsani

existing there, and which the parties to the conflict are either unable or unwilling to stop or to mitigate. It is no answer to say this is all in another country, belonging to another nation, and is therefore none of our business. It is our special duty, for it is right at our door'. Başkan McKinley Küba'ya müdahale girişiminde bulunma gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır: Küba'da yaşanan insani kriz, Küba'daki Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliklerinin tehdidi, yatırımların ve ticari ilişkilerin zarar görmesi ve bölgenin barış ve güvenliğinin tehlike altında olması.

²⁶⁴ Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.481. Le Fur ise ABD'nin Küba müdahalesini hukuksuz olarak nitelendirmiş, insani müdahalede müdahale eden devletin bir çıkarının olmaması gerektiğini belirtmiştir. Aktaran Stowell, s.506. Walzer ise sadece insani gerekçelerle gerçekleştirilen müdahalelere örnek bulamadığını belirtmiştir. Devletlerin askerlerini sadece hayat kurtarmak için diğer devletlere göndermediğini çünkü yabancıların hayatlarının ulusal karar alıcılar nezdinde asker gönderecek kadar ağırlıklı bir öneme sahip olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte Küba ve Bangladeş müdahalelerinde diğer gerekçelerin yanında insani gerekçelerin de yer aldığını belirtmiştir. Walzer, *Just and Unjust Wars*, 2006, s.101. Rougier de benzer yaklaşımı benimsemiş ve müdahalelerdeki insani gerekçelerin tek motivasyon olamayacağını belirtmiştir (humanitarian consideration will never be the sole motive). Aktaran Franck, T. (2010). 'Humanitarian Intervention', iç. *The Philosophy of International Law*, s.533.

²⁶⁵ Aybar, mutlak egemenlik prensibinde harb açmanın mutlak bir hak olduğunu ve devletlerin herhangi bir sebeple, hatta hiç sebepsiz, birbirlerine harb ilan edebileceklerini, I. Dünya Savaşından önce harb hakkının mutlak mahiyetinden şüphe edilemeyeceğini belirtmiştir. Aybar, *Tarafsızlık*, 1943, s.212.

²⁶⁶ Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Etabli meselesini (Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesi) incelerken, ihtilafın Lozan Antlaşmasının tefsirine yönelik olması hasebiyle uluslararası hukuka ait bir mesele olduğunu, idare ile ahali arasında zuhur eden bir iç hukuk münasebeti olmadığını belirtmiştir. PCIJ, *Exchange of Greek and Turkish Populations* (Lausanne Convention VI, January 30th, 1923,

müdahalelerin de insan hakları ihlallerine yönelik bir reaksiyon olması nedeniyle ‘devletlerin egemen eşitliği’ ilkesi çerçevesinde devletlerin egemenlik ve bağımsızlığına aykırı bir davranış olarak değerlendirilerek hukuka aykırılık iddialarıyla reddedildiği görülmektedir. Devletin uluslararası hukuk düzenince korunan egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün bir başka devlet tarafından ihlal edilmesi ancak ihlal edici eylemin de hukuk düzeni tarafından izin verilen bir eylem biçimi olmasıyla mümkündür. Bununla birlikte BM’den önce hem kuvvet kullanma yasağı hem de müdahale etmeme ilkesi uluslararası pozitif hukukta düzenlenmediği için bu dönemde insani müdahalelerin kesin bir dille hukuka aykırılığını iddia etmek de zordur. Buna rağmen doktrinde ileri sürülen gerekçeler politik değerlendirmelerin ürünü olarak müdahalelere meşruiyet kazandırmaya yönelik ele alınmış ve ahlaki yönden haklılaştırılarak hukukilik kazandırılmaya çalışılmıştır.²⁶⁷

BM kurulmadan önceki dönemlerde insani müdahale hakkı kapsamında gerçekleştirilen bir müdahalenin hukuka aykırılığı iddia edilirken söz konusu dönemin hukuk kuralları ışığında bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Söz konusu dönemde insani müdahale hakkının varlığının tespiti ile ilerleyen dönemlerde böyle bir hakkın varlık göstermeye devam ettiği iddiasını farklı değerlendirmek lazım gelmektedir. Uluslararası hukukun gelişimi neticesinde karşılaşılan değişimlerle söz konusu hak korunmadığı takdirde kaybedilmesi söz konusudur.²⁶⁸

Article 2), Advisory Opinion, 21 February 1925, Series B: Collection of Advisory Opinions (1923-1930), B10.

²⁶⁷ İnsani müdahaleler her dönem siyasetle ilişkilendirilmiştir. Divan Nikaragua Davasında Birleşik Devletlerin Nikaragua’nın iç işlerine karışmasının gerekçesini insani nedenlere dayandırmadığını, Nikaragua’nın iç politikasına, ideolojisine, silahlanma seviyesine ve dış politikasındaki yönelime dayandığını ve bu gerekçelerin uluslararası hukukun bir kuralının varlığına yönelik olmaktan ziyade uluslararası politikaya yönelik açıklamalar olması nedeniyle kabul etmemiştir. ICJ, Nikaragua Case, Merits, 1986, parag. 207.

²⁶⁸ Milli yetki ilkesinden bağımsız olarak ‘her hukuki olgunun kendisiyle ilgili bir uyumsuzluğun ortaya çıktığı veya çözüme kavuşturulması gerektiği döneme ait olan hukuk ile değil, kendisiyle çağdaş olan hukukun ışığında değerlendirilmesi gerektiğine’ dikkat çeken Max Huber, Palmas Adası Davasında Amerika’nın ve Hollanda’nın egemenlik iddialarını değerlendirirken ‘zamanlararası hukuk’ kavramını kullanmış ve birbirini takip eden dönemlerde hakim olan değişik hukuk sistemlerinden hangisinin belirli bir davaya uygulanacağı meselesini ‘hakkın doğuşu ile hakkın varlığı’ arasında ayırım yaparak cevaplamaya çalışmıştır. Hakkın doğuşuna sebep olan fiili gerçekleştiği dönemde mevcut olan hukukla, hakkın varlığını diğer bir ifadeyle hakkın tezahürünü ise hukukun evriminin gerektirdiği koşulları takip ederek değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, 1928, s. 839-847. Dolayısıyla da zamanlararası hukuk doktrini uluslararası hukuku sadece kuralların statik bir yorumu olarak değil, dinamik bir hukuk sistemi olarak değerlendiren bir yaklaşımın ürünüdür. Elias, T. O. (1980). ‘The Doctrine of Intertemporal Law’, *The American Journal of International Law*, Vol.74, No.2, ss. 285-

2.3.5.6. BM sonrası

BM ile yerleşik bir kural haline gelen içişlerine müdahale yasağı ile kuvvet kullanma yasağı ilkelerinin günümüz hukuk düzenindeki hakim konumları nedeniyle bu ilkelerle çatışma potansiyeli olan herhangi bir kavramın hukuki statüsünü belirsizlik içerisinde bırakmaktadır. Fakat uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler ve insan haklarının uluslararası alanda korunması içişlerine müdahale yasağının kapsamını daraltmış ve insan haklarına ilişkin meselelerde uygunlanma kabiliyetini zayıflatmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Vestfalyan egemenlik anlayışı önem kaybederken, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi konular önem kazanmaya başlamış ve birçok mesele içişlerine müdahale etmeme ilkesinin kapsamı dışında kalmıştır. Buna rağmen kuvvet kullanma yasağı hala günümüz uluslararası hukuk düzeninin temel taşları arasında yer almaktadır ve devletlerin insani gerekçelerle de olsa başka bir devlete karşı kuvvet kullanarak müdahalede bulunması prima facie hukuka aykırı bir davranış olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁹ Nitekim bir hukuk düzeninde herhangi bir davranışın/eylemin mevcut hukuk kuralları ile çatışması durumunda hukuka aykırılıktan, diğer bir ifadeyle çatışma içerisinde olunan hukuk kuralının ihlalden söz edilir. Bir devletin başka bir devletin içişlerine ya da ulusal yetki alanına karışma anlamına gelen müdahale de müdahale yasağı ile hukuka aykırı hale gelmiş ve söz konusu hukuk kuralı ihlal edilmiştir. Yerleşik bir normla çatışan bir davranışın hukuka aykırılığını ortadan kaldıran tek durumun o davranışta mevcut olan hukuka uygunluk nedeni olması hasebiyle de müdahalelerde hukuka uygunluk nedeni aranmıştır. Hukuk düzenindeki bir davranışın gerçekleştirilmesine başka bir hukuk kuralı tarafından izin veren hukuka uygunluk nedeni, davranışın mevcut hukuk kuralı ile çatışması halinde sorumluluğu ortadan kaldırarak davranışı hukuka uygun hale getirecektir. Kısacası bir davranışın norm ile

307, s.291. Uluslararası antlaşmaların yaşayan bir belge olarak nitelendirilmesinde de zamanlararası hukuk doktrininin etkisi söz konusudur. Nitekim UAD da Namibya Davasında ‘bir uluslararası belgenin yorumlandığı tarihteki mevcut hukuka göre yorumlanması ve uygulanması gerektiğini’ belirtmiştir. ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, Advisory Opinion, 1971, parag. 53.

²⁶⁹ BM Şartında kuvvet kullanımına ilişkin hükümler incelendiğinde insani gerekçelerle müdahalelerde kuvvet kullanılabileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Zifcak, S. (2009). *United Nations Reform: Heading North or South?*, Routledge, s. 107. Zifcak ayrıca BM Şartı 2/4’te yer alan kuvvet kullanma yasağının amacının devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlıklarını hedef olmak olduğunu ifade ederek, insani müdahalelerin amaçlarının farklı olduğunu, kitlesel ölümlerden halkı korumak amacının 2/4 kapsamında değerlendirilmeyeceğini şeklinde bir yoruma da uygun olduğunu belirtmiştir.

salt çatışması hukuka aykırılık teşkil etmesi için tek başına yeterli değildir. Benzer şekilde müdahaleye de başka bir hukuk kuralı izin verdiği takdirde hukuka aykırılıktan söz etmek doğru olmayacaktır. Kaidenin varlığının ispata ihtiyacı olmadığına hükmeden Mecelle'nin, istisnanın yokluğunun kabul edildiği, varlığının ise ispatlanması gerektiğini belirten 'beyyine hilaf-ı aslı ispat içindir' kuralına dayanarak diyebiliriz ki müdahale yasağının istisnasının yani müdahalelerin hukuka aykırılığını ortadan kaldıran hukuka uygunluk nedenlerinin pozitif hukukta varlık göstermesi, ispatlanması gerekmektedir. Bugünkü uluslararası pozitif hukukta kuvvet kullanma biçimi olarak müdahalelerin hukuka uygunluk nedenleri arasında ilgili devletin rızası (davetle müdahale), bireysel ya da kolektif meşru müdafaa ve son olarak da BM Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliğin bozulması, tehdidi veya bir saldırı eylemine karşı alacağı zorlayıcı önlemler yer almaktadır.²⁷⁰ Bu üç durumdan birisi gerçekleştiği takdirde, müdahale yasağı uygulanma kabiliyetini yitirecek ve artık söz konusu davranış hukuk ihlali olarak değerlendirilmeyecektir.²⁷¹ Bir müdahale çeşidi olan insani müdahale hakkında ise hukuka uygunluk nedeni olarak insani gerekçeler ileri sürülmesi yukarıda ifade edilen kuvvet kullanmaya ilişkin üç istisna içerisinde yer almayan insani gerekçelerin müdahalelerin normatif yapısına yönelik tartışmaların farklı bir zeminde ilerlemesine yol açmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insancıl hukukun kurallarının ağır ve ciddi ihlallerine uluslararası toplumun vermek zorunda olduğu hukuki bir tepki şeklinde kendine zemin oluşturan müdahale olgusu normatif yapısını, Koruma Sorumluluğu kavramı ile korumayı amaçladığı değerler üzerinden tekrardan tartışmaya açmıştır.

²⁷⁰ Doyle, M. W. (2015). *The Question of Intervention John Stuart Mill and the Responsibility to Protect*, Yale University Press, s.6-7. Meray hukuk tekniği bakımından kusursuz iki müdahale şekli olduğunu ve bunların bir antlaşmaya dayanan müdahale ile devletin resmi talebine dayanan müdahaleler olduğunu belirtmiş, Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesinde başvurulacak tedbirlerin klasik anlamda müdahale sayılamacağını ifade etmiştir. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş II.Cilt*, 1962, s. 366.

²⁷¹ İstisnaların ya da hukuka uygunluk nedenlerinin mevcudiyeti müdahale yasağı ilkesinin/kuralının zayıfladığı sonucunu çıkarmamaktadır. Nicaragua Davasında Divan 'mevcut bir hukuk kuralı ile çatışan davranışın istisnalar ya da hukuki gerekçelerin varlığının ileri sürülerek hukuka uygunluk iddiasında bulunulmasını, söz konusu kuralı zayıflatmaktan ziyade kuralı onaylayıcı bir yaklaşım' olarak değerlendirmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, parag.186. Bununla birlikte Divan, kuvvet kullanımını içeren bir eylemin gerekçelendirilmesinde ileri sürülen nedenleri değerlendirmelerine alarak söz konusu eylemin hukuka aykırılığını ortadan kaldıracı ve uyumsuzluğa uygulanabilecek bir başka teamül hukuku kuralının var olup olmadığının da incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. ICJ, Nicaragua Case, parag.201.

Her ne kadar insani gerekçelerle gerçekleştirilmiş olsa da insani müdahale en nihayetinde egemen devlete karşı kuvvet kullanımını içeren bir eylem biçimidir.²⁷² Bu nedenle de 1945 sonrası uluslararası hukuk düzeninde insani müdahale hakkının hukuki mahiyeti devlet pratiğinde ve doktrinde oldukça tartışmalıdır. Lowe’a göre ‘bir müdahalenin hukuka uygunluğu, gerçekleştirildiği nedenlere bağlıdır’.²⁷³ Bu durumda insani değerler gibi ulvi bir amaca hizmet eden müdahalelerin hukuka aykırılığı mevzu bahis olmayacaktır. Lauterpacht ise insani müdahalenin hiçbir zaman pozitif hukukun bir parçası haline gelmediğini, fakat her zaman uluslararası ilişkilerde kendine yer bulduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ Lawrence da öğretide insani gerekçelerle müdahalelerin hukuki olduğuna dair birçok görüşün olmasına rağmen devletlerin komşularının barbarlığını önleme yükümlülüğünün uluslararası hukukun kuralları arasında olmadığını belirtmiştir.²⁷⁵ Bununla birlikte Lawrence nesnel bir değerlendirme sonucu gerçekleştirilen ve kişisel çıkarlara hizmet etmeyen bir müdahaleyi de uluslararası hukukun yasaklamadığını, müdahalelerin bir ‘hak’ olduğu istisnai durumların var olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Franck’a göre, devletlerin bireysel ya

²⁷² İnsani müdahale baskı altındaki halk adına kuvvet kullanılmasıdır. Walzer, *Just and Unjust Wars*, 2006, s.104.

²⁷³ Lowe, *International Law*, 2007, s. 109. ‘The lawfulness of an intervention turns upon the reasons for which it is undertaken.’

²⁷⁴ Lauterpacht, *The Grotian Tradition in International Law*, 1946, s. 46. Hatta Lauterpacht insani gerekçelerle müdahale düşüncesinin BM Şartı’nda temel hak ve özgürlüklere yer verilmesine zemin hazırladığını belirtmiştir. Stowell bu konuda farklı bir yorum yapmıştır. Her topluluğun ‘evrensel olarak kabul edilmiş insanlık onuruna ilişkin ilkelere’ sahip olduğunu ve bu ilkelerin açık ve ısrarlı ihlal edilmesinin, 1907 La Haye Kara Savaşı Kuralları Sözleşmesinin Giriş kısmına (Preamble) binaen uluslararası hukukun ihlali olduğunu belirtmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.52. Söz konusu kısımda çatışan tarafların ‘medeni toplumlar arasındaki yerleşik teamüllere, insanlık ilkelerine (the laws of humanity) ve kamu vicdanının gerekli kıldığı’ hususlara uyma zorunluluğu belirtilmiştir. Bu durumda Stowell’e göre insani müdahale kavramının pozitif hukukun da konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta Stowell, insanlık ilkelerinin ısrarla değil de ara sıra (occasional abuses) ihlal edilmesinin uluslararası hukuka değil uluslararası ahlaka aykırı olduğunu ifade ederek bir ayrıma dikkat çekmiştir. Sözleşmenin metni için bkz. International Committee of the Red Cross, *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*, 1907.

²⁷⁵ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s. 128-129. Bir kuralın uluslararası hukukta varlığına yönelik bir tespitte bulunabilmek için varlığından emin olunan diğer ilke ve kurallarla ilişkisi üzerinden değerlendirme yapılması gerektiğini savunan Lawrence, insani gerekçelerle müdahaleleri de varlığından emin olduğu devletlerin egemenliği ve bağımsızlığı ilkeleriyle birlikte ele aldığı için müdahalelere yönelik olumsuz bir tutum sergilemiştir.

²⁷⁶ Lawrence, *a.g.e.*, s.125, 129. Lawrence, uluslararası hukuk düzeninde devletin bir davranışının hukuka uygunluğunu ilan etmekle söz konusu eylemin bir kuralın istisnası olarak hukuka aykırılığını ortadan kaldırmak arasında büyük bir fark olduğunu ifade ederek, insani müdahalenin bir hukuk kuralı olmadığını fakat baskı ve şiddetin çok ağır bir şekilde devam etmesi halinde bunu sonlandırmak için müdahale eden bir devleti uluslararası hukukta hiçkimsenin ‘wrongdoer’ olarak nitelemeyeceğini (hukuka aykırı bir fiili olmadığını) belirtmiştir. s.129. Aslında Lawrence’in müdahalelere karşı yaklaşımı nettir: Müdahaleler hukuka aykırıdır, fakat insani temellere dayandığında hukukun göz ardı edilebileceğini savunur. İhlal edildiğinden dolayı hukukun ortadan kalkmadığını, olağanüstü

da bölgesel uluslararası örgütler aracılığıyla gerçekleştirmiş oldukları müdahale pratikleri ‘bir istisna modelinin’ ortaya çıkmakta olduğunu göstermektedir.²⁷⁷

UAD’nin Nikaragua Davasında ABD’nin Nikaragua’ya müdahalesinin uluslararası hukuka aykırılığını tespit ederken içişlerine müdahale olarak nitelendirilen bir davranışın hukuka aykırılığını, davranışa ilişkin ileri sürülen gerekçeler üzerinden değerlendirmesi, Divanın ‘gerekçelerin’ ehemmiyeti ölçüsünde prima facie içişlerine müdahale olarak kabul edilen bir davranış için hukuka uygunluk durumunun oluşabileceğine dair bir yaklaşımı benimsediği şeklinde yorumlayabiliriz. Nitekim Divan ABD’nin gerekçeleri arasında insani endişelerin yer almadığını belirtmiş, gerekçelerin iç politika, ideoloji, silahlanma seviyesi ve dış politikadaki yönelimlere dayandırılması neticesinde ABD’nin eylemlerini hukuka aykırı bulmuştur.²⁷⁸ Divana göre bu gerekçeler uluslararası politika alanına aittir ve bir uluslararası hukuk kuralına dayanmamaktadır.

İnsani gerekçelerle müdahalelerin hukuka uygunluk tartışmalarında BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın NATO’nun 1999’da Kosova’ya gerçekleştirdiği müdahalenin önemli bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. BM Şartının VII. Bölüm çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ya da bozan bir durum ile bir saldırı eyleminin varlığına ilişkin bir tespit olmadığı gibi ortak meşru müdaafa hakkının uygulanması kapsamında da değerlendirilmemesi nedeniyle söz konusu müdahalenin BM Şartının kuvvet kullanma hükümlerine uymadığı belirtilerek hukuka aykırı bir müdahale olarak nitelendirilmiştir.²⁷⁹ Hukuka aykırılık tespitine rağmen müdahalenin gerekçeleri ahlaki açıdan da değerlendirilmiş ve ‘meşru-legitimate’ bir müdahale olduğu belirtilmiştir.²⁸⁰

durumlarda izin verilen bu hukuka aykırı davranışların ortada bir hukuk kuralı olmadığı anlamına gelmeyeceğini de belirtmiştir. Her ne kadar Lawrence insani müdahaleleri övgüye değer bir eylem biçimi olarak nitelendirse de ‘erdemli yüceltmek’ için ‘düzenin altüst edilemeyeceğini’ vurgulayarak insani müdahalenin bir hukuk kuralı olmadığına altını çizmiştir.

²⁷⁷ Franck, *Legality and Legitimacy in Humanitarian Intervention*, 2006, s. 155. ‘the strict letter of the Charter prohibits humanitarian intervention’

²⁷⁸ Divan ABD’nin Nikaragua’ya karşı gerçekleştirmiş olduğu kuvvet kullanımını da içeren faaliyetlerinin uluslararası hukuka uygunluğunu sadece kolektif meşru müdafaa hakkı üzerinden iddia ettiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Divan ABD’nin faaliyetlerinin hukuka aykırılığını ortadan kaldıracak ve aradaki uyuşmazlığa uygulanabilecek iddia edilen gerekçelerden farklı bir uluslararası hukuk kuralı olup olmadığını da araştırmıştır. ICJ, *Nicaragua Case, Merits*, 1986, parag. 207.

²⁷⁹ *Kosova Report, Independent International Commission on Kosova*, 2000, s.4.

²⁸⁰ A.g.e., s.4.

İngiltere Dışışleri Ofisi 1986'da insani müdahale hakkının mevcudiyetinin uluslararası hukuk camiasında kabul edilmemesinin üç nedeni olduğunu belirtmiştir. Bu nedenler, BM Şartı ve uluslararası hukukun spesifik olarak böyle bir hakkı düzenlememesi, devlet pratiklerinde özellikle de 1945 sonrasında gerçek manada insani gerekçelerle gerçekleştirilen müdahalelerin çok az olması ve son olarak da kötüye kullanımının normatif statü kazanmasına engel olması şeklinde sıralanmıştır.²⁸¹

²⁸¹ Marston, G. (1987). 'United Kingdom Material on International Law 1986', *British Yearbook of International Law*, Vol.57, Issue 1, ss.487-654, s.618.

3. KORUMA SORUMLULUĞU

3.1. İnsani Müdahalelerin Gerekliliğine Yönelik Siyasi İradenin Oluşması

İnsani müdahale Soğuk Savaş sonrası dönemde çokça tartışılmış, devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine karışılmaması ilkeleri ile içerik yönünden çatışması nedeniyle de hem devletler tarafından hem de uluslararası hukukçular tarafından bir hak olarak iddia edilemeyeceği düşüncesi kabul görmüştür. Devletin kişiliğine, siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına karşı tehdit ya da silahlı ve diğer bütün formlarıyla müdahalelerin uluslararası metinlerde kınanması da yine insani müdahalelerin normatif bir değer kazanmasını engellemiştir. Buna rağmen insani krizlerin artarak devam etmesi, temel insan hakları ihlal edilen halkların korunması sorununu canlı tutarak, insani gerekçelerle müdahalelerin uluslararası hukukun yerleşik ilkeleriyle çatışmasına rağmen sisteme bir şekilde entegre edilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmiştir.

Devletlerin kuvvet kullanmaya ilişkin güçlü bir hukuki dayanaklarını olsa da insani müdahalelerin *hukuki bir meseleden ziyade bir politika meselesi*²⁸² olarak değerlendirilmesi nedeniyle, insani müdahaleye yönelik öncelikli olarak siyasi bir iradenin oluşması gerekmektedir. BM eski Genel Sekreteri Perez'in, baskı altındaki halkların korunmasının sınırlar ve kurallardan üstün olduğu inancının toplumsal kabulüne dikkat çekmesi ahlaki yönden insani müdahalelerin meşruiyet kazanmakta olduğuna işaret etmektedir.²⁸³ 1992'de Avrupa Siyasi İşbirliği (European Political Co-operation), birliğin ve üye devletlerin insan hakları alanındaki faaliyetlerinde devlet egemenliğinin insan hakları ihlallerine izin verecek şekilde yorumlanamayacağını açıkça ifade etmiş, insan haklarının ve temel hürriyetlerin korunması ve teşvik edilmesinin uluslararası toplumun meşru bir görevi olduğunu vurgulamıştır. Siyasi iradenin meşruiyet sorunu yaşamayan bu ahlaki sorumluluğu hukuki alana taşıyarak normatif yapı kazandırması gerekmektedir. 20.yüzyılın son Genel Kurul toplantısında ABD eski Başkanı Bill Clinton'ın kitlesel katliamları ve yerinden edilmeleri önlemek ve durdurmak için uluslararası toplumun ortak bir sorumluluk üstlenmesi gerektiğini dile getirirken 'gerçek dünyada ilkelerin sıklıkla

²⁸² Wood, International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?, 2013, s. 349. Lawrence de müdahalelerin bir politika meselesi olduğunu belirtmektedir. Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.125.

²⁸³ Alston, P. (1990). 'The Security Council and Human Rights: Lessons to be Learned from the Iraq-Kuwait Crisis and Its Aftermath', *Australian Yearbook of International Law*, 13, ss.107-176, s.128.

çatışıyor olmasına rağmen, zor seçimlerin muhakkak yapılması gerektiği' vurgusunu yeni yüzyılda insani müdahalelere yönelik yeni gelişmelerin olacağına ve bu konuda siyasi bir iradenin ortaya çıkmakta olduğuna işaret ettiğini kabul edebiliriz.²⁸⁴ Aynı zamanda NATO'nun Kosova'ya müdahalesinden sonra gerçekleştirilen ilk Genel Kurul toplantısı olması nedeniyle de dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan da yıllık raporunu Kurul'a sunarken yapmış olduğu konuşmasında, kitlesel katliamları ve ağır insan hakkı ihlallerini durdurmak amacıyla daha etkili politikalar oluşturmaları için üye devletleri birlik olmaya çağırmıştır.²⁸⁵ Uluslararası toplumun çatışan menfaatler arasında bir uzlaşa sağlayamamasını *trajedi* olarak değerlendiren Annan, insani krizlere hızlı ve etkili bir şekilde karşılık verilebilmesi için BM'nin rolünün ve faaliyetlerinin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ifade ederek, 21.yüzyılda barış ve ilerlemenin sağlanabilmesi için ortaya çıkan yeni aktörlere, yeni krizlere ve yeni sorumluluklara BM'nin uyum sağlaması gerektiğini dile getirmiştir. BM Şartının insani krizlere müdahalede eksiklikleri (deficiencies) olduğuna ilişkin tartışmalara cevaben de BM Şartını 'yaşayan bir belge (living document)' olarak

²⁸⁴ ABD Başkanı Bill Clinton'un 1999 BM Genel Kurul Toplantısındaki konuşması için bkz. UN Doc. A/54/PV.6, General Assembly 54th session, 6th plenary meeting, 21 Eylül 1999, New York, s.2-6. 'In the real world, principles often collide and tough choices must be made.' Başkan ayrıca soykırma yönelik uluslararası toplumun 'bir daha asla' sözünün gerçek manada faaliyete geçirilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. (it's easy to say 'never again' but much harder to make it so. Promising too much can be as cruel as caring too little.) Clinton'un da vurguladığı günümüz uluslararası hukuk düzeninde çatışan ilkelerin bir şekilde uzlaştırılması gerektiğine dair inanç Gabcikovo-Nagymaros Davasında Hakim Weeramantry tarafından kalkınma hakkı ile çevrenin korunması ilkelerinin çatışması bağlamında dile getirilmiştir. Karara ayrı görüşünde Hakim Weeramantry geliştirmekte olan bir norm niteliğiyle 'sürdürülebilir kalkınma' ilkesinin uluslararası hukukun ilkeleri arasında yer alan çevrenin korunması ile kalkınma hakkının yaşadığı çatışmayı çözerek, rekabet eden talepleri dengelemekte olduğuna vurgu yapmıştır. Kalkınma hakkı ile çevrenin korunması ilkesinin birbirleriyle çatışmasını engelleyecek 'uzlaştırıcı bir ilke (principle of reconciliation)' olarak sürdürülebilir kalkınmayı bir kavramdan öte 'norm niteliğinde' değerlendiren Weeramantry, sürdürülebilir kalkınmanın 'normatif bir anarşi durumundan' kaçınmak için uyumlaştırma ve uzlaştırma amacının olduğunu belirtmiştir. ICJ, Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project, Hungary-Slovakia, Judgment of 25 September 1997, Separate Opinion of Vice President Weeramantry, s.90-96.

²⁸⁵ Kofi Annan'ın BM Genel Kurulunda yapmış olduğu bu konuşmanın tutanakları için bkz. UN Doc. A/54/PV.4, General Assembly 54th session, 4th plenary meeting, 20 Eylül 1999, New York, s.1. BM Şartı 98.madde gereğince Genel Sekreter, örgütün çalışmaları hususunda Genel Kurula yıllık raporlar sunar. Genel Kurul'un 54.toplantısı aynı zamanda 20.yüzyılın son Genel Kurul toplantısı olması nedeniyle Annan'ın konuşması örgütün çalışmalarından ziyade, gelecek yüzyılın yaklaşımına ilişkin genel bir değerlendirme şeklinde olmuştur. Genel Sekreter, 1999 yılının Yıllık Raporunda ağır insan hakları ihlallerine yönelik toplumsal bir bilinç oluştuğunu ve siyasi gücü etkileyerek Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasını sağladığını belirterek insan hakları hukuku ile insancıl hukuk alanlarında uluslararası düzenlemelerin sayısında artış yaşanmasını, insani krizlere yönelik uluslararası hukukun normatif yapıya ilişkin bir reaksiyonu olarak değerlendirmiştir. Kosova'ya müdahalede Güvenlik Konseyinin birlik olup bir karar alamamasını Konsey içindeki farklılıklar ile birlikte uluslararası toplumda daha geniş çapta ayrılıkların olmasına (uluslararası hukukun klasik egemenlik ekolünü benimseyenler ile ağır insan hakkı ihlallerine müdahalede bulunmanın ahlaki bir zorunluluk olduğunu benimseyenler arasında) ve bir uzlaşının sağlanamaması ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. UN Doc. A/54/1, Report of the Secretary-General on the work of the Organization, 1999, s.8. parag.65-66.

nitelendirmesi Şartta yer alan ilkelerin günün koşullarına göre yorumlanması gerektiğine olan inancı paylaştığını göstermektedir.²⁸⁶ Nitekim Şartta yer alan ilkelerin insani müdahalenin kurumsallaşmasını engellemesi uygulamada da keyfilik oluşturarak, Ruanda örneğinde olduğu gibi ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerine uluslararası toplumun sessiz kalmasına ya da Kosova örneğindeki gibi uluslararası toplumun tam bir birlik içinde hareket edememesine neden olmaktadır. Dolayısıyla insani müdahalenin normatif bir yapı kazanmasına engel teşkil eden ilke ve kuralların günün koşullarına göre yorumlanarak yeniden tanımlanması uygulamada yaşanan zorlukların da aşılmasını sağlayacaktır. Annan bu bağlamda müdahale, ulusal çıkar ve egemenlik kavramlarının yeniden tanımlanmasına ilişkin önerilerde bulunmuştur.²⁸⁷ İnsani müdahalelerde kuvvet kullanılmasını tek seçenek olarak değerlendirmeyen Annan, ‘müdahale’ kavramının barışçıl yöntemleri (barışı koruma, insani yardım, yeniden inşa, önleyici sorumluluk) de içerecek şekilde geniş tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak da Şartta yer alan demokrasi, çoğulculuk, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerler üzerinde devletlerin birleşerek ‘ulusal çıkar’ kavramını yeniden ve daha geniş bir şekilde tanımlamaları gerektiğini belirterek, gerçek dünyada artık ‘ortak çıkar’ın ulusal çıkar olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁸ Son olarak işaret ettiği kavram olan devlet egemenliğine ilişkin olarak da küreselleşme ve uluslararası işbirliğinin günümüz uluslararası ilişkilerdeki hakimiyeti nedeniyle egemen devletin yeniden tanımlandığını ve artık devletin

²⁸⁶ Annan BM Şartının amacının halkı korumak olduğunu vurgularken, halkını istismar edenleri BM çerçevesinde korumanın söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Kofi Annan, Two Concepts of Sovereignty, The Economist, 16 Eylül 1999. BM Şartının giriş kısmında da belirtildiği üzere Şartın ‘halklar’ adına yazıldığını ve amacının da uluslararası barışı korumak olduğu gibi ayrıca insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine olan inancı yeniden teyit etmek olduğunu belirtmiş ve Şartın halkların egemenliğini koruduğunu, hiçbir zaman hükümetlerin insan haklarını ihlal ederken kullanabilecekleri bir kalkan olmadığını ifade etmiştir. Egemenliğin sadece güç değil sorumluluk anlamına da geldiğini ifade eden Annan, savaş suçluları ve kitlesel ölümlerin faileri için ülke sınırların bir koruma olarak görülmemesini, soykırım gibi uluslararası suç niteliği taşıyan durumların neredeyse her zaman devlet yetkililerinin doğrudan katılımı olmasa da sessiz kalması ile işlendiğini ve devletin içişlerine müdahale etmeden soykırımı önlemenin pek mümkün olmadığını belirtmiştir.

²⁸⁷ Annan’ın Genel Kurulda yıllık raporunu sunarken yapmış olduğu konuşma ile raporda yer alan insani müdahaleyle ilişkin açıklamalar arasında dikkatimizi çeken bazı farklılıklar vardır. Mesela raporda Güvenlik Konseyinin Ruanda’da sessiz kalmasının nedenleri arasında müdahalelerin maliyetinin yüksek olmasından dolayı devletlerin müdahale etmede isteksiz olmaları ile devletlerin müdahalelerde kuvvet kullanılmasının başarı ile sonuçlanmasına yönelik şüphelerinin de olmasının yer aldığını belirtmiştir. UN Doc. A/54/1, s.8, parag.67. Annan Raporda klasik egemenlik anlayışından kaynaklanan bir hareketsizliği dile getirmiş fakat Genel Kurulda yapmış olduğu gibi egemenliğe dair yeni yaklaşımlardan bahsetmemiş, diğer çatışan ilke ve kavramlara yönelik çözüm önerilerinde bulunmamıştır.

²⁸⁸ UN Doc. A/54/PV.4, s.3. (The collective interest is the national interest)

'halka hizmet eden bir birim'²⁸⁹ olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁰ Böylece klasik egemenlik anlayışına göre artık hareket edilemeyeceği ve bu nedenle

²⁸⁹ UN Doc. A/54/PV.4, s.1. (The state is now widely understood to be the servant of its people, and not vice versa) Annan'ın ifade ettiği düşüncenin izlerinin 17.yüzyıl sosyal sözleşme kuramına kadar gittiği görülmektedir. Sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımında devletin menşei toplumsal sözleşmeye istinat ettiren nazariyenin yer aldığı görülmektedir. İnsanların tabiat halinden cemiyet haline geçmeye karar vermeleri ile egemenliği ve egemenliğin kullanımını kendilerini idare edecek olan siyasi teşkilata devrettikleri bu görüşe göre siyasi iktidar sözleşme gereğince kendilerine düşen vazifeleri yapmaları gerekmektedir. Devlet vazifelerini yerine getirmediği takdirde sözleşmenin de fesholunabileceğini savunurlar. Toplum sözleşmesi nazariyesinin Orta Çağ dönemi savunucularından Marsile de Padoue (1270-1342) insanların hür bir biçimde yaşadıkları tabiat halinden anarşi ve güvensizlik endişeleri ile vazgeçerek siyasi toplulukları meydana getirdikleri, egemenliğin devrini değil istimalini bıraktıkları hükümdarın bu egemenliği halkın menfaatini gözeterek kullanması gerektiğini aksi takdirde sözleşmenin feshedileceğini iddia etmiştir. Akbay, M. (1945). 'Devletin Menşei İçtimai Mukaveleye İstinat Ettiren Nazariyeler', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Sayı.4, ss.85-109, s.87. 17.yüzyıl düşünürlerinden Hobbes, Lucke, Grotius, Spinoza, Bossuet, Puffendorf eserlerinde devletin menşei toplumsal sözleşmeye dayandırmışlardır. Akbay, s.88. Devlet ve halk arasındaki ilişkinin doğasını açıklayan toplum sözleşmesi kuramcılarının yaklaşımları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında egemen gücün kurulmasının nedeninin vatandaşların korunması düşüncesi olduğu görülmektedir. Hobbes birey-birey ve birey-devlet ilişkisi üzerinden otokratik devlet biçimini anlattığı Leviathan (1651) adlı eserinde devleti, insanı insandan korumak için antlaşmayla oluşturulmuş bir birim olarak tasvir ederken, devletin koruyucu rolünü merkeze almış, devredilemez, bölünemez ve parçalanamaz bir devlet anlayışı ile mutlak egemenliği savunmuştur. Hobbes, haklar ve ödevlerin olmadığı doğa durumunu aynı zamanda savaş durumu olarak nitelerken, doğa durumunun kaçınılmaz çatışma halinin, denetleyici ve buyurgan bir devlet anlayışıyla önenebileceğini belirtmiştir. Toplum sözleşmesiyle bireylerin yaşam hakkı dışındaki özgürlüklerinden devlet lehine feragat etmesinin Leviathan'ı (ölümlü Tanrı-Kral devlet) doymak bilmeyen bir canavara dönüştürmesi, Locke'un eleştirilerine neden olmuş ve Locke Leviathan'ı ehlileştirerek devletin varlık sebebini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bunun için de toplum sözleşmesini yeniden kurgulamaya çalışmıştır. Locke doğa durumunu Hobbes gibi tam bir çatışma ve savaş hali olarak nitelendirmemiş, insanların özgür, eşit ve bağımsız olsalar da doğa yasaları uyarınca, birbirlerinin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına saygı göstermek zorunda oldukları bir durum olarak tasavvur etmiştir (Liberal Devlet anlayışı). Bireylerin anlaşmazlıkları çözebilmek, zararları giderebilmek amacıyla bağımsız/tarafsız bir üst otorite oluşturmak için devlet kurmayı kabul ederek doğa durumunu terk etmek istediklerini belirten Locke, sivil otoriteye itaat etme yükümlülüğünün koşulu olarak da her bir bireyin mülkiyet hakkı da dahil olmak üzere bütün doğal haklarının korunmasını ileri sürmüştür. Bu şartları ihlal eden devletin devrilmesinin de hukuken uygun olduğunu belirterek, direnme hakkını savunmuştur. Toplumsal sözleşmeyi savunan bir diğer düşünür Rousseau ise doğa durumunda insanların yalnız olmalarına rağmen sağlıklı, mutlu ve özgür olduklarını fakat aile ve komşularıyla birarada yaşamalarıyla toplumsal yaşamın gelişmesi aynı zamanda çatışma ortamı yarattığını, özel mülkiyet anlayışının eşitsizlik yaratarak hukuku ve devleti vazgeçilmez kıldığını belirtmiştir. Sivil toplumun herkes için barışı sağlaması ve mülkiyete sahip olanlar için de mülkiyet hakkını sağlaması gibi iki amaca hizmet ettiğini belirten Rousseau, gerçek bir toplum sözleşmesinin olabilme ihtimaline de inanmaktaydı ve genel irade kuramı ile bireylerin kendi özgür iradeleriyle oluşturdukları devletin, halktan ayrı bir birim olmadığını belirttiği halk devleti anlayışında, devlete itaatin zorunlu olduğunu savunmuştur. Halk egemenliğini savunduğu halk devleti anlayışının totaliter devletle yakın ilişkisi olduğu görülmektedir. The Editors of Encyclopedia Britannica, Social Contract, in Hobbes, in Locke, in Rousseau. Erişim: <https://www.britannica.com/topic/social-contract>

²⁹⁰ İnsani müdahalelerin hukuki bir zemine kavuşması için en çok mücadele edenler arasında yer alan Kofi Annan birçok platformda insani krizlerin önlenmesi ve durdurulmasında uluslararası toplumun sorumluluğu olduğuna vurgu yaparak bu konuda uluslararası düzeyde bir siyasi irade oluşturmaya çalışmıştır. Genel Kurula sunulan yıllık raporların haricinde, kişisel değerlendirmelerinin yer aldığı 'We the Peoples' Raporunda (2000), gazete ve dergilere yazmış olduğu makaleler ile üniversite ve enstitülerde yapmış olduğu konuşmalarda da tüm insanlığın barış ve güvenlik içinde yaşayabilmesi için uluslararası toplumun birlik içinde ve sorumlulukla hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. 2001

de devlet egemenliğinin ihlal edilemezliği ileri sürülerek insani krizlere kayıtsız kalınamayacağı BM bünyesinde en üst düzeyde dile getirilmiştir.

İnsan haklarının ağır ve sistematik ihlalini etkili bir şekilde önleme ihtiyacının evrensel kabulüne işaret eden siyasi iradenin 2000 yılının Genel Kurul toplantılarında daha belirgin bir hale geldiğini söylebiliriz. Genel Kurulda ‘Milenyum (Binyıl) Zirvesine katılan Devlet ve Hükümet Başkanları, 21.yüzyılın uluslararası ilişkilerine hakim olacak ‘değerler, ilkeler ve hedefleri’ ortaya koyan Milenyum Deklarasyonunu oybirliği ile kabul ederek, insan onurunu koruma, eşitlik ve adaleti sağlamak adına tüm insanlığa karşı ortak bir sorumluluk taşıdıklarını belirtmişlerdir.²⁹¹ Mevcut kavram ve yöntemlerle insani krizlerin çözümsüz kaldığına işaret eden Annan, devletlerin insani müdahale kavramına yönelik eleştirilerinden dolayı Zirveye katılan liderlere seslenerek ‘eğer insani müdahale devletlerin egemenliğine karşı kabul edilemez bir saldırı oluşturuyorsa, insanlığın ortak

yılında BM ile birlikte ‘daha iyi örgütlenmiş ve daha barışçıl bir dünya-for their work for a better organized and more peaceful world’ için yaptıkları çalışmalarından dolayı Nobel Barış Ödülü kazanan Annan BM’nin yeniden etkin ve saygın bir örgüt olması için mücadele etmiştir. Annan 1998’de Ditchley Foundation’da yaptığı konuşmada küçük devletlerin büyük güçlerin müdahalesinden korktukları için devletlerin egemen eşitliği ilkesine karşı aşırı hassasiyet gösterdiklerini belirtmiş ve yaşadığımız yüzyılda birçok müdahale örneğinin yaşandığına dikkat çekerek, müdahale kavramının neredeyse işgal ile aynı anlamda kullanılmasını eleştirmiştir. Polisin kavgayı sonlandırması için müdahalede bulunmasıyla; öğretmenin okullardaki saldırganlıkları önlemek için müdahalede bulunmalarına veya doktorun cerrahi müdahalesi ile hastalarını iyileştirebilmesine kadar birçok durumla benzerlikler kuran Annan, müdahalelerin yaşamın bir parçası olduğunu ve BM’in bir polis ya da doktor gibi ciddi sorunlara müdahale etmeyecekse neden kurulduğunun sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir. BM olarak işlerinin müdahale etmek, mümkün olduğunca çatışmaları önlemek ve durdurmak olduğunu belirterek, bunların hiçbirisi mümkün olmadığında ise en azından çatışmaları kontrol altına alma ve yayılmasını önleme vazifesinin uluslararası örgüt olarak kendilerinden beklendiğini de sözlerine eklemiştir. Press Release SG/SM/6613, Secretary General Reflects on ‘Intervention’ in 35th Annual Ditchley Foundation Lecture, 26 June 1998. Dag Hammarskjöld Foundation’da yaptığı konuşmasında da ‘BM’nin varlığını devam ettirebilmesi ve dinamizmini koruyabilmesinin, değişen gerçeklere uyum sağlayarak güçlü devletlere karşı zayıf devletleri koruma görevini yerine getirmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Kofi Annan, Dag Hammarskjöld and 21st Century, The Fourth Dag Hammarskjöld Lecture, Uppsala 2001. Annan’ın kavramlara, değer ve ilkelere yapmış olduğu vurguları ‘nominalizm’ olarak değerlendiren David Rieff, Annan’ın her uyuşmazlığın iyi niyetle çözülebileceğine dair inancını eleştirmiş, iletişim eksikliğinin çok daha ötesinde gerçek dünyada aşılamayacak farklılıkların olduğunu ifade etmiştir. BM bünyesinde düzenlenen uluslararası konferanslarda aynı şeylerin sürekli tekrarlandığını, bir önceki zirvede koyulan hedeflerin teyit edilerek ileriye dönük yeni tarihlerin belirlendiğini belirtmiş, BM Genel Sekreterliğini de felsefi nominalizmin son kalesi olarak nitelendirmiştir. Rieff, D. (2001). ‘The Millennium Assembly’, *Global Governance*, Vol.7, No.2, ss.127-130.

²⁹¹ BM Genel Kurulu 1998 yılında 53/202 sayılı kararla, 2000 yılının benzersiz ve sembolik olarak ilgi çekici olmasından dolayı 2000 yılı oturumunu ‘Birleşmiş Milletler Milenyum Meclisi’ olarak ilan etmiş ve bu dönem (55.dönem) Genel Kurul toplantılarının üç gününü Milenyum Zirvesine ayırmıştır. UN Doc. A/RES/53/202, The Millennium Assembly of the United Nations, 12 Şubat 1999. Milenyum Zirvesi sonucunda liderler tarafından oybirliği ile kabul edilen Milenyum Deklarasyonu için bkz. UN Doc. A/RES/55/2, General Assembly, United Nations Millennium Declaration, 8 Eylül 2000. Bildirgede yer alan uluslararası ilişkiler için gerekli olduğu düşünülen altı temel değer özgürlük, eşitlik, dayanışma, hoşgörü, doğaya saygı, ortak sorumluluktur. UN Doc. A/RES/55/2, s. 2.

değerlerinin temelden sarsıldığı Ruanda ve Srebrenitsa gibi insan haklarının ağır ve sistematik ihlallerinin yaşandığı durumlara nasıl cevap vermeliyiz’ sorusuyla çok önemli bir ikileme dikkat çekmiş ve liderleri yeni bir oluşum için birlikte yeniden düşünmeye sevk etmiştir.²⁹²

3.2. ICISS’nin Kurulması ve Koruma Sorumluluğu Raporunun Hazırlanması

Annan’ın kitlesel insan hakkı ve insancıl hukuk ihlallerine nasıl yanıt verilmesi gerektiğine yönelik uluslararası toplumu yeni bir fikir inşa etmeleri için birlik olmaya davet eden çağrısına cevaben Kanada Başbakanı Jean Chretien 7 Eylül 2000’de Genel Kurulda yapmış olduğu konuşmasında, uluslararası uzlaşi inşa etme çabaları doğrultusunda Kanada’nın öncülüğünde bağımsız bir ‘Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu (ICISS)’nun kurulmakta olduğunu duyurmuştur.²⁹³ 21.yüzyılda insani krizlere kayıtsız kalınmamasına yönelik temel

²⁹² UN Doc, A/54/2000, 27 Mart 2000. We the Peoples ya da diğer adıyla Milenyum Raporunda Annan ‘Korkudan Kurtulma Hürriyeti- Freedom from Fear’ üstbaşlığında müdahale ikilemine- Addressing the dilemma of Intervention’ yer vererek, insani müdahalelerin devletlerin içişlerine karışmak için gerekçe olarak kullanılabilmesi, devlet içindeki ayrılıkçı hareketleri kasıtlı olarak cesaretlendirebileceği ve uygulamadaki farklılıkların kavrama ilişkin belirsizliklere neden olarak bir ikilem oluşturduğunu ifade ederek, kavramın siyasi zorluklarına rağmen çözümsüzlüğün/hareketsizliğin de kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Egemenlik de dahil olmak üzere hiçbir hukuk ilkesinin insanlığa karşı işlenen suçlar için bir kalkan olarak kullanılamayacağını, insani krizlerde barışçıl yöntemlerin tüketilmesine rağmen bir çözüme kavuşulmaması üzerine BM Güvenlik Konseyi’nin ahlaki vazife (moral duty) ile uluslararası toplum adına hareket ederek ihlalleri durdurması gerektiğini belirtmiştir. s.34, parag.219. Annan’ın Konseyin ahlaki sorumluluğunu dile getirmesi oldukça gariptir. Nitekim Konsey bugüne kadar ahlaki bir sorumluluk gereği hiç harekete geçmemiştir. Annan aynı soruyu Genel Kurulda tekrar yinelemiş, uluslararası toplumun hangi durumlarda ve ne zaman sorumlu olacağını da sorularına ekleyerek, Cezayir eski Dışişleri Bakanından uzmanlardan oluşan bir panel kurmasını talep etmiştir. UN Doc. A/55/1, Report of the Secretary-General on the work of the Organization, 2000, s.5, parag.38. Annan’ın bu çağrısını Bernard Kouchner ‘Du devoir d’ingerence au pouvoir d’ingerence (from the duty to interfere to the power to interfere) çalışmasının ‘Changing the Law by Breaking It’ başlığında ‘devlet egemenliğinin ihlal edilemezliği ilkesinin kesin olarak ihlal edildiği (with this statement, the prohibition against violating state sovereignty had been breach, once and for all) şeklinde yorumlamıştır. Morgenthau Lecture on Ethics and Foreign Policy’nin İngilizce tercümesinden faydalanılmıştır. The Changing Role of Humanitarianism: A Study Guide to the Work of Bernard Kouchner, Morgenthau Lectures (1981-2006), Morgenthau Lecture on Ethics and Foreign Policy, 22 Eylül 2004.

²⁹³ Kanada Başbakanının 2000 yılı BM Genel Kurul Toplantısı’ndaki konuşması için bkz. UN Doc. A/55/PV.6, General Assembly 55th session, 6th plenary meeting, 7 Eylül 2000, New York, s.16-17. Başbakan komisyona ilişkin herhangi bir detaylı açıklama yapmamış, Kanada Dışişleri Bakanının yakın zamanda komisyonun kuruluş nedenini ve görevlerini açıklayacağını belirtmiştir. Gareth Evans (Avustralya) ve Mohamed Sahnoun’nun (Cezayir) eşbaşkanlığındaki Komisyon’da Gisèle Côté-Harper (Kanada), Lee Hamilton (ABD), Michael Ignatieff (Kanada), Vladimir Lukin (Rusya), Klaus Naumann (Almanya), Cyril Ramaphosa (Güney Afrika), Fidel Ramos (Filipinler), Cornelio Sommaruga (İsviçre), Eduardo Stein (Guatemala) ve Ramesh Thakur (Hindistan) yer almıştır. 2000’de Kanadalı yetkililer Don Hubert, Heidi Hulan ve Jill Sinclair ICISS’i kurmak için girişimde bulunmuş, Kanada’nın Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy ise böyle bir girişimin etkili olabilmesi için politik desteğe ihtiyaç olduğunu ve bu nedenle de Kofi Annan’dan Komisyonu desteklemesini ve Komisyonun çalışmaları bitiminde sunacağı raporu onaylamasını istemiştir. Fakat Annan politik

prensiplerin belirlenmesi için 14 Eylül 2000’de çalışmalara başlayan Komisyon, meseleye ilişkin kapsamlı tartışmalar yürüterek, Aralık 2001’de insani müdahale kavramının yeniden formüle edildiği Koruma Sorumluluğu Raporunu hazırlamıştır.²⁹⁴ Rapor Kanada’nın BM Daimi Temsilcisi Paul Heinbecker tarafından Genel Kurulda görüşülmesi için Genel Sekreterliğe gönderilmiştir.²⁹⁵

Komisyon, müdahale ve egemenliğin çatışan taraflarını uzlaştırmak için insani müdahalelerin hukuki, ahlaki ve siyasi boyutlarını da içeren tartışmalar yürütmüş, hükümetlerden, akademiden, sivil toplum kuruluşlarından, uluslararası örgütlerden, düşünce kuruluşlarından ve siyasilerden de görüş alınarak herkes için ortak değerler taşıyan evrensel ilkelere dayalı bir rapor hazırlamıştır.²⁹⁶ Komisyon üyelerinin farklı coğrafi bölgelerden seçilmesi ve bölgesel konsültasyonlarla çalışmaların derinleştirilmesi, Koruma Sorumluluğu kavramını Batı’nın liberal düşünce geleneğinin bir ürünü olma sıfatından kurtararak uluslararası uzlaş neticesinde oluşturulmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Fakat yine de kavramın emperyalist düşüncelerin bir uzantısı olarak değerlendirilmesine engel olunamamıştır. 21.yüzyılda emperyalizmin truva atı olarak değerlendirilen Koruma Sorumluluğu kavramının devletlerin içişlerine karışmak için insan haklarının politika aracı olarak kullanıldığı iddia edilmektedir.²⁹⁷ İnsani müdahaleyi eleştirenlerin aynı

gerekçelerle BM’nin dışında bir oluşumla politik destek sağlanmasını önermiştir. Bu gelişmelerle ve Annan’ın önerisi doğrultusunda Axworthy, Kanadanın siyasi desteğiyle yeni bir komisyon kurulması üzerinde çalışmalara başlamıştır.

²⁹⁴ Sorumluluğu Raporunun hazırlanmasındaki diğer itici güç ise Brundtland Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Commission on Environment and Development)’nin hazırlamış olduğu 1987 Brundtland Raporu diğer adıyla Ortak Geleceğimiz Raporudur. Çevrenin korunması ve ekonomik kalkınmanın çatışmasını dengeleyecek bir kavram olarak ‘sürdürülebilir kalkınma’ ilkesinin belirlenmesinden ilham alan ICISS, Koruma Sorumluluğu Raporunda benzer şekilde müdahale ve devlet egemenliği kavramlarını çatışmasını önleyecek yeni bir kavram ortaya çıkarmıştır. ICISS Raporu, 2001, s.81. Sürdürülebilir Kalkınma ilkesinin uluslararası hukukta normatif yapı kazanma serüveni Koruma Sorumluluğu kavramı ile benzerlik göstermektedir. Sürdürülebilir Kalkınma ilkesinin serüveni için bkz. Sarıbeyoğlu Skalar, M. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma, Kavram, İlkeler ve Yargısal Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları.

²⁹⁵ UN Doc. A/57/303, General Assembly, Letter dated 26 July 2002 from the Permanent Representative of Canada to the United Nations addressed to the Secretary-General, 14 Ağustos 2002.

²⁹⁶ ICISS Raporu, 2001, s.VII ve s.2-3.

²⁹⁷ Her ne kadar evrensel değerler üzerine geliştirilmiş bir kavram olsa da Koruma Sorumluluğunun Batı’nın liberal düşünce geleneğinin insan haklarını araç olarak kullanarak emperyalizmi tekrardan canlandıracağına dair eleştiriler de sık sık gündeme gelmektedir. Miguel d’escoto Brockmann’in, BM Genel Kurulunun 63.dönem Başkanı olarak yapmış olduğu konuşmada Koruma Sorumluluğu kavramını ‘yeniden dekore edilmiş sömürgecilik-redecorated colonialism’ olarak nitelendirmiştir. Neil MacFarquhar, When to Step in to Stop War Crimes Causes Fissures, NY Times, 22 Temmuz 2009, <https://www.nytimes.com/2009/07/23/world/23nation.html>; Weiss, T. G. (2014). ‘Military Humanitarianism’, *The Washington Quarterly*, Vol.37, Issue 1, ss.7-20, s.8; Thakur, R. (2012). ‘The Responsibility to Protect: Retrospect and Prospect’, içinde *Responsibility to Protect: Peacekeeping*,

gerekçelerle Koruma Sorumluluğunu da eleştirmesi kaçınılmazdır. Fakat insani müdahalenin kapsamının belirsizliğinin ve karmaşıklığının Koruma Sorumluluğu konseptinde giderilmeye çalışıldığı bilhassa devletlere tek taraflı (unilateral) müdahale hakkı tanımayarak ve BM Güvenlik Konseyinin yetkin otorite olarak belirlenmesi ile tartışmaların farklı bir zeminde ilerlemesi gerekmektedir.

3.2.1. Raporun İçeriği

Giriş kısmında da ifade edildiği üzere rapor insani müdahale hakkına ilişkindir.²⁹⁸ Raporun temelinde ‘egemen devletin kendi vatandaşlarını kitlesel ölüm ve tecavüzler ya da açlık gibi önlenabilir felaketlerden koruma sorumluluğu olduğu, bu sorumluluğunu yerine getir(e)mediği, ya da söz konusu fiillerin müsebbibi olduğu takdirde sorumluluğun daha geniş bir topluluk (devletler topluluğu) tarafından

Diplomacy, Media and Literature Responding to Humanitarian Challenges, Ursula Mathis-Moser (ed.), Innsbruck University Press, ss-23-33, s. 26; Badescu, C. G. (2011). *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights*, Routledge, s.112. İnsani müdahale hakkına Afrika Birliği Kurucu Antlaşmasında yer verilmesi kıtanın dış müdahalelerden özellikle de Batı merkezli müdahalelerden korunması düşüncesinin bir ürünüdür. Bölgede yaşanan uyuşmazlıkların bölgesel uzlaşa ile çözülmesi, barışçıl yolların tüketilmesi ve askeri müdahalelerin ise son çare olarak örgüt organları aracılığıyla gerçekleştirilmesine yönelik siyasi irade Afrika’ya dışardan emperyalist müdahaleleri engellemeyi ve uyuşmazlıklara kendi içinde çözüm bulma arzusu taşıdığını göstermektedir. Benzer durum Asya bölgesi içinde geçerlidir. ASEAN bölgeyi Batı merkezli düzenlemelerden uzak tutmaya çalışmış, bölgesel konsensüse odaklanmıştır. Weiss, koruma sorumluluğunun Batı hegemonyasının örtmecesi (euphemism) olarak algılandığını belirtmiştir. Weiss, T. G. (2016). *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, 3.baskı, Polity Press, s.433. Cezayir Başkanı Bouteflika da 1999 Genel Kurulunda Annan’ın egemenliğin insan haklarının ağır ve ciddi ihlallerinde ileri sürülemezliğine ilişkin yapmış olduğu konuşma sonrasında söz almış ve BM’nin baskı altındaki halklara yardım etme hakkı ve ödevi olduğunu inkar etmediklerini, fakat egemenliğin de altının boşaltılarak yok edilmesine mücadele etmeyeceklerini ifade ederken batı merkezli müdahalelere aşırı duyarlı olduklarını göstermiş, Güvenlik Konseyinin karar alma sürecine dahil olmadıkları için eşitsiz bir dünyada egemenlik ilkesinin tek koruyucu kalkanları olduğunu belirterek insani müdahalelere temkinli yaklaşıtlarını belirtmiştir. Venezuela Başkanı Hugo Chavez de koruma sorumluluğunun zayıf ülkelere müdahale etmeyi kolaylaştırarak güçlülerin çıkarlarına hizmet edeceğini belirtmiştir. Weiss, *Humanitarian Intervention*, 2016, s.434.

²⁹⁸ ICISS Raporu, 2001, s.VII. Doktrinde de Koruma Sorumluluğu kavramının özü itibariyle insani müdahale kavramıyla aynı olduğunu ifade eden birçok yazar bulunmaktadır. Molier ‘responsibility to protect: old wine in new bottles’ ifadesiyle eski bir kavramın yeni ambalajla tekrardan kamuoyunun gündemine getirildiğini belirtmiştir. Molier, G. (2006). ‘Humanitarian Intervention and The Responsibility to Protect After 9/11’, *Netherlands International Law Review*, LIII, ss.37-62, s.47. Fröhlich de koruma sorumluluğunu, insani müdahale kavramının ve pratiğinin yeniden biçimlendirme (reform) ve tanımlama (reframe) girişimi olarak değerlendirmiştir. Fröhlich, M. (2015). ‘The Responsibility to Protect, Foundation: transformation and application of an emerging norm’, içinde *The Emergence of Humanitarian Intervention: Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present*, Fabian Klose (ed.), Cambridge University Press, ss.299-330, s.299. İçeriksiz siyasi retorik olarak tanımlayan Laurence Boisson de Chazournes ve Luigi Condorelli ise kavramın nihayetinde siyasi bir tasarruf olduğunu ifade etmiştir. Aktaran Arsava, F. (2011). ‘Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu’, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, ss.101-124, s. 118. Chomsky ise koruma sorumluluğunu insani müdahalenin ‘kuzeni’ olarak konumlandırmış ve emperyal müdahalelere kapı aralayan bir araç olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. UN Press Release, GA/10847, Delegates Seek to End Global Paralysis in Face of Atrocities as General Assembly Holds Interactive Dialogue on Responsibility to Protect, 23 Temmuz 2009.

üstlenileceği aşamalı bir sorumluluk anlayışına dayalı toplulukların temel haklarını koruma düşüncesi yer almaktadır.²⁹⁹ Raporda, insani müdahale hakkının olup olmadığı, böyle bir hak varsa ne zaman, nasıl ve kim tarafından kullanılacağı gibi soruların cevaplandırılmaya çalışılmasına rağmen devletler topluluğunun sorumluluğunun mahiyeti ve muhtevasına ilişkin konular atlanmıştır.

Koruma Sorumluluğu Raporunun girişinde yer alan özetle kavrama yön veren ilkeler yer almaktadır.³⁰⁰ *Temel İlkeler* başlığında devlet egemenliğinin sorumluluk anlamına geldiği ve devletin halkını koruma sorumluluğunun öncelikli/birincil olduğu ifade edilmektedir. İkinci temel ilke ise halkın iç savaş, isyan, baskı veya devletin işlevlerini yerine getirememesi gibi nedenlerden dolayı ciddi zarar görmesi ve söz konusu devletin de bu durumu durdurma ya da önlemede başarısız ya da isteksiz olması halinde uluslararası toplumun sorumluluğunun doğmasıdır. Bu durumda devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesi yerini ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinde bireylerin uluslararası korunmasına bırakmaktadır. Devletler topluluğuna yol gösterici bir ilke olarak *Koruma Sorumluluğunun Dayanakları* (foundation) başlığında ise sorumluluğun egemenliğin mündemiç bir özelliği olduğu, Güvenlik Konseyinin BM Şartının 24.maddesi gereğince uluslararası barış ve güvenliği koruması sorumluluğu, uluslararası insan hakları ve insancıl hukuktan doğan yükümlülükler ve son olarak da devletlerin, bölgesel örgütlerin ve Konseyin uygulamaları yer almaktadır. Üçüncü başlıkta *Koruma Sorumluluğunun Unsurları* olarak önleyici sorumluluk, harekete geçme sorumluluğu ve barışın yeniden tesis edilmesi sorumluluğu belirtilmiştir. Dördüncü başlıkta da *Koruma Sorumluluğunun Öncelikleri* yer almaktadır. Koruma Sorumluluğu kapsamında müdahalenin gerçekleştirilmesinden evvel muhakkak önleme seçeneklerinin tüketilmesine işaret edilmekte, zorlayıcı önlemlerin en sona bırakılması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁰¹ *Askeri Müdahalenin İlkeleri* ise 4 başlıkta ele alınmıştır: Haklı Neden Eşiği (The Just Cause Threshold), Önleyici Tedbirler (The Precautionary Principles), Meşru Otorite (Right Authority), Operasyonel İlkeler (Operational Principles). Haklı neden eşiği başlığında öncelikle ciddi ve telafisi mümkün olmayan bir zararın gerçekleşmesi ya

²⁹⁹ ICISS Raporu, 2001, s.VIII. Raporda uluslararası toplum kavramına karşılık gelen international community teriminin devletler topluluğunu ifade etmek için kullanıldığı belirtilmiştir. Bu konuyu uluslararası toplum bahsinde detaylı bir şekilde analiz edeceğiz.

³⁰⁰ ICISS Raporu, 2001, s.XI.

³⁰¹ ICISS Raporu, 2001, XI.

da gerçekleşme tehlikesinin mevcut olması şart koşulmuştur. Haklı neden olarak da geniş çaplı ölümler ve geniş çaplı etnik temizlik faaliyetleri belirlenmiştir.³⁰² Önleyici Tedbirler başlığında iyi niyet ya da doğru amaç (right intention), son çare (last resort), orantılılık (proportional means) ve makul bir başarı beklentisi (reasonable prospects) diğerk bir ifadeyle olumlu gelişme beklentisi yer almaktadır. Meşru otoritenin ele alındığı üçüncü başlıkta ise insani gerekçelerle müdahalelerde BM Güvenlik Konseyinden daha uygun bir otorite olmadığı belirtilmiş ve açıkça yetkili organ olarak Konsey işaret edilmiştir. Raporda açıkça Konseyin yetkili merci olarak belirlenmesine rağmen Konseyin işleyemediğı durumlar için de alternatiflerin değerkendirildiğı görölmektedir.³⁰³ Veto yetkisinin kullanılarak Konseyden bir karar çıkmasının engellenmesi durumunda Genel Kurulun *Barış için Birlik Kararı*na dayanarak olağüstü özel toplantı (emergency special session) düzenlenmesi ve meselenin Genel Kurulda görüşölerek özömsüz bırakılmaması öngörölmüştür. Bu ayrıntı uluslararası toplumun Konseyin karar alamaması nedeniyle soykırım gibi ağır insani krizlere kayıtsız kalmamasını sağlayacak bir B Planı niteliğindedir. Bir diğerk alternatif ise Şartın VIII.Bölümü *Bölgesel Antlaşmalar* kapsamında Konseyin izin ve yetkisi doğrultusunda bölgesel kuruluşlar vasıtasıyla müdahalede bulunulmasına ilişkindir. Göröldüğü üzere rapor öncelikli olarak kuvvet kullanma yetkisinin Konseyde olduğunu kabul etmektedir. Fakat geçmiş tecrübelerden yola çıkarak Konseyin bu sorumluluğunu yerine getirmediğı takdirde insani krizlerin durdurulması için ilgili devletlerin durumun ciddiyeti ve acilen harekete geçilmesi gerekliliğini dikkate alarak diğerk yöntemleri de değerkendirebileceklerdir. Böylece ICISS BM'nin itibar ve güvenilirliğinin zedelenmesini de önlemeye çalışmakta, herhangi bir özöümün Şart (ya da Örgüt) bünyesinde gerçekleştirilmesine özen göstermektedir.³⁰⁴

Raporda ayrıca müdahalede uygulanacak *Askeri Harekata İlişkin İlkeler* de yer almaktadır: kesin hedeflerin belirlenmesi, açık yetkiler çerçevesinde yürütölmesi, komuta zincirinin olması, orantılılık ilkesi doğrultusunda aşamalı ve sınırlı kuvvet

³⁰² ICISS Raporu, 2001, XII.

³⁰³ ICISS Raporu, 2001, XIII.

³⁰⁴ Annan'ın gelecek yüzyılın insan güvenliği ve müdahalelere yönelik beklentilerini dile getirdiğı 1999 Genel Kurul toplantısındaki 'Şartta yeralan ilkeleri koruyarak insan haklarını savunma ve eğer BM içerisinde bir çözüm öngörölmezse BM dışında bir platformda barış ve adaletin sağlanmaya çalışılmasının ciddi bir tehlike oluşturaına' yönelik ifadelerinden ilham alarak ICISS BM'nin müdahale ikileminin özöümün merkezinde olmasına yönelik görüşleri paylaşmıştır. ICISS Raporu, 2001, s.2.

kullanılması, uluslararası insancıl hukuk kurallarına sıkı sıkıya bağlılık ve insani yardım kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde olma gibi.³⁰⁵

Koruma Sorumluluğu kavramı raporda *Önleyici Sorumluluk, Harekete Geçme Sorumluluğu ve Barışın Yeniden Tesis Edilmesi Sorumluluğu* olmak üzere 3 sütun üzerine inşa edilmiştir.

3.2.2. Rapordaki Terminoloji Değişimi

Bu çalışmanın birinci bölümünde de bahsettiğimiz üzere insani gerekçelerle müdahaleler köklü bir geçmişe sahiptir. Zulüm gören halka yardım etme düşüncesi Orta Çağ Haklı Savaş Geleneğinin temelleri üzerine inşa edilmiş, 20.yüzyılda İnsani Müdahale Hakkı olarak adlandırılmış ve günümüzde Koruma Sorumluluğu kavramı ile yeniden formüle edilmiştir. Koruma Sorumluluğu kavramının Haklı Savaş Geleneği ile bağlantısı olduğunu haklı savaş kriterleri olarak formüle edilmiş ilkelere, Raporda Askeri Müdahale İlkeleri olarak yer verilmesi bağlamında ifade etmiştik. Bununla birlikte raporda açıkça devletlerin diğer devletlerde yaşayan insanların korumasına dair bir sorumlulukları olduğuna dair kabul görmüş bir düşünceden bahsedilmiş ve bu düşüncenin geçmişten gelen bir uygulama olduğuna vurgu yapılmıştır.³⁰⁶ Her ne kadar raporda Koruma Sorumluluğu kavramının insani müdahale hakkı üzerine bir çalışma olduğu açıkça ifade edilmiş olsa da raporun birçok yerinde spesifik olarak *insani müdahale* ya da *insani müdahale hakkı* terimleri kullanılmamıştır. Buna ilişkin olarak da raporda ‘insani müdahale kavramının uzun bir tarihi geçmişi, yaygın, bilinen bir kullanımı ve belirli bir müdahale kategorisine hitap ediyor olmasına rağmen tercih edilmediği ve yerine ‘*intervention (military) for human protection purposes*’ ifadesinin kasıtlı olarak kullanıldığı’ belirtilmiş; gerekçesinde de insani yardım kuruluşlarının ve insani yardımla bağlantılı diğer sektörlerde çalışanların ‘insani-humanitarian’ teriminin askeri operasyonlarla ilişkilendirilmesinden (militarization of the word ‘humanitarian’) rahatsızlık duymaları ve kavramın bu bağlamda kullanılmasını onaylamadıkları ifade

³⁰⁵ ICISS Raporu, 2001, s.XIII.

³⁰⁶ ICISS Raporu, 2001, s.16. Raporda uluslararası topluluğun üyelerinin hem kendi vatandaşlarını hem de diğer devletlerde yaşayan vatandaşları koruma sorumluluğu (sorumluluğun yerine getirilme şeklinden bağımsız olarak) olduğu fikrini destekleyen geniş çapta uygulama ve hukuk kuralları olduğu belirtilmiştir.

edilmiştir.³⁰⁷ Nitekim siyasi söylemlerde de askeri müdahalelerin ‘insani’ yönü olup olmadığı da eleştirilmiş, kuvvet kullanılan bir durumun ‘insani’ olamayacağı birçok defa ileri sürülerek kavramın içeriğinden ziyade kendisine yönelik eleştiriler uzun bir süre siyasi gündemi meşgul etmiştir.

İnsani müdahale kavramı değerlendirilirken müdahalenin insani amaçlarla gerçekleştirilmesi gerekliliği ifadesindeki insanilik kavramıyla ‘devlet ya da devlet dışı aktörler aracılığıyla bireylerin durumunun ve refahının iyileştirilmesi’³⁰⁸ vurgulanmaktadır. Burada *insani* kavramı ile gerçekleştirilecek eylemin insani amaçlar taşıması gerektiği belirtilmektedir.³⁰⁹ Söz konusu müdahalenin sistematik ve ciddi insan hakları ihlallerini önlemek, durdurmak ve sonuçlarını ortadan kaldırmak saikiyle gerçekleşmesi neticesinde insani nitelmesi amacına hizmet etmiş olacaktır. Fakat gerçekte devletler nadiren *yalnızca* insani amaçlı müdahaleye başvururken³¹⁰, ilaveten diğer gerekçelendirmelere de (söz konusu bölgenin istikrar ve güvenliğinin tehdit altında olması gibi) başvurdukları da görülmektedir.³¹¹

Kelime seçimine yönelik bir diğer farklılık ise hak ve sorumluluk üzerinedir. İnsani müdahalenin bir hak olarak telakki edilmesinin yaratmış olduğu huzursuzluklar raporda dile getirilerek, insani müdahale hakkının geçersiz, modası geçmiş (outdated), çatışmacı (confrontational) ve işe yaramayan (unhelpful) bir kavram olmasından dolayı da yeni bir kavram oluşturulmuştur.³¹² Hak kavramıyla ifade edildiğinde insani müdahalelerin, korunma ihtiyacında olan kesimden ziyade

³⁰⁷ ICISS Raporu, 2001, s. 9. Bu terminoloji değişimini eleştiren Kouchner, koruma sorumluluğu ile müdahale hakkı arasında bir fark olmadığını, koruma sorumluluğunun üstü kapalı da olsa katliamları önleme belgesine verilen bir isim olduğunu belirtmiş, Fransızlar tarafından icat edilen müdahale hakkının artık uluslararası topluma hitap eden bir hukuki belge arasında yer aldığını ifade etmiştir. Morgenthau Lectures (1981-2006).

³⁰⁸ Murphy, S. D. (1996). *Humanitarian Intervention The United Nations in an Evolving World Order*, Procedural Aspects of International Law Series, University of Pennsylvania Press, s. 8.

³⁰⁹ Richmond, D. (2003). ‘Normativity in International Law: The Case of Unilateral Humanitarian Intervention’, *Yale Human Rights and Development Law Journal*, Vol. 6, Is.1, s. 49.

³¹⁰ Samuel Berger Amerika’nın yalnızca insani amaçla kuvvet kullandığı tek örneğin 1992 Somali müdahalesi olduğunu ifade etmiştir. Berger, S. R. (2000). ‘A Foreign Policy for the Global Age’, *Foreign Affairs*, Vol.79, No:6, ss.22-39. s.30. Müdahalenin bir hak olarak algılanması müdahaleyi keyfileştirmeye (discretionary) yol açmakta, müdahale eden ile edilen devlet arasında zımnî bir hiyerarşi yaratmaktadır. Devletin kendi çıkarlarına hizmet edeceğini düşündüğü bir insani müdahaleyi gerçekleştirirken ulusal çıkarlarını ‘insanilik’ kisvesi altında gerçekleştirdiklerine dair eleştirilerin sürekli olarak dile getirilmesi müdahale tartışmalarının temelinde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı ise hem müdahale taraftarları için hem de karşıtları için hukuki gerekçe oluşturmakta zorlanan bir enstrümandır. Arbour, L. (2008). ‘The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice’, *Review of International Studies*, Vol.34, No.3, ss.445-458, s. 447.

³¹¹ Berger, A Foreign Policy for the Global Age, 2000, s.30.

³¹² ICISS Raporu, 2001, s.11, 16 ve 17.

müdahale eden devletin önceliklendirilmesine sebebiyet verdiği, müdahaleden önce mevcut krizin önlenmesi ve müdahale sonrasında barışın inşası gibi süreçlerin ihmal edilmesine neden olduğu ve son olarak da devlet egemenliğiyle müdahalelerin karşı karşıya getirilerek, egemenliğin korunmasına yönelik girişimlerin insancıl olmamakla nitelendirilmesine zemin oluşturduğu belirtilerek ‘hak’ bağlamında bir yaklaşımın benimsenmediği ifade edilmiştir.³¹³ İnsani gerekçelerle müdahalelerde toplu katliamlara, açlığa, sistematik tecavüzlere maruz kalan ve korunmaya ihtiyacı olan insanları merkeze alan yeni bir yaklaşımın benimsendiğini ifade eden ICISS, aynı zamanda bu önlenabilir felaketlerde öncelikli sorumluluğu devletin kendisine yüklemektedir.³¹⁴ Sorumluluk kavramıyla devletin içerde kendi halkına dışarda ise uluslararası topluma karşı sergilediği davranışlarının hesap verilebilir olmasına dikkat çekilmektedir.³¹⁵ Ayrıca insani müdahale kavramında eleştirilen sadece kuvvet kullanmaya yönelik kategorik daralmanın Koruma Sorumluluğunda önleme sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu kapsamında genişletildiği görülmektedir. Terminolojideki değişimlerin kavramın hukukilik ve meşruluğuna yönelik bir değerlendirme içermediği görülmektedir. Nitekim ICISS de kavramın ‘hukukilik ve meşruluk’ problemlerini çözme iddiasında olmadığını açıkça ifade etmiştir.³¹⁶ Bununla birlikte insani müdahalenin yeniden formülasyonunun hukukilik ve meşruluk sorunlarını çözmeye yardımcı olacak siyasi iradenin oluşmasına katkı sağladığı da inkar edilemez.

3.2.3. Rapordaki Egemenlik Kavramının Dönüşümü

19.yüzyılda devletin ülkesi üzerindeki mutlak hakimiyeti şeklinde tezahür eden egemenlik anlayışında, devletin ülkesel sınırları üzerinde iradesini engelleyecek dışardan herhangi bir zorlayıcı faaliyetin kabul edilemezliğine dair şüphe yoktur. Nitekim müdahalelerin diktatoryal bir davranış olduğuna ilişkin öğretilerdeki uzlaşıya da müdahale bahsinde yer vermiştik. Bununla birlikte devletin ülkesi üzerindeki egemenlik yetkisini münhasır kullanma hakkına bağlı olarak bazı görevleri olduğu da

³¹³ ICISS Raporu, 2001, s.16.

³¹⁴ ICISS Raporu, 2001, s.17.

³¹⁵ Welsh, J., Carolin J., Thielking, ve MacFarlane, S. N. (2005). ‘The Responsibility to Protect: Assessing the report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty’, içinde *International Commissions and The Power of Ideas*, Ramesh Thakur, Andrew F.Cooper ve John English (ed.), United Nations University Press, ss.198-221, s. 201.

³¹⁶ ICISS Raporu, 2001, s.18.

kabul edilmiştir.³¹⁷ Karşılıklı bağımlılıkların artması, teknolojinin gelişmesi, insani değerlerin önceliklenmesi gibi gelişmelerle birlikte mutlak egemenlik yerini nisbi egemenlik yaklaşımına bırakarak devletlerin söz konusu hak ve ödevlerini bu yeni şartlara uydurma gerekliliği hasıl olmuştur. Devletlerin teoride uzlaştığı fakat uygulamada egemenliklerinin ihlal edilemezliği ilkesine sıkı bir bağlılık göstermeleri egemenlikle çatışan kavram ve ilkelerin gelişme sürecini yavaşlatmış ve standart, tekdüze bir uygulamanın oluşmasını da engellemiştir. İnsani gerekçelerle müdahale olgusunun merkezinde devletlerin egemenliği ilkesinin yer almasından dolayı benzer kavramların karşılaştığı direnç ancak egemenliğin dönüşümüyle mümkün olabileceği için yeni bir kavram olarak ileri sürülen Koruma Sorumluluğunun temelleri bu dönüşüm üzerine inşa edilmiştir. 1980’lerden itibaren toplum vicdanını şoke edecek derecede ağır ve ciddi insani krizlerin yaşanması ve özellikle de milyonlarca insanın Ruanda’da soykırıma uğramasına uluslararası toplumun kayıtsız kalarak herhangi bir müdahalede bulunmaması meseleye ilişkin bir çözüm bulunmasının aciliyetini ve gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. ICISS çözüm için öncelikle uluslararası hukuk düzeninde korunan devlet egemenliği, toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine müdahale etmeme ilkeleriyle çatışma eğiliminde olan halkları baskı ve şiddete karşı koruma şuuruyla uluslararası toplumun harekete geçmesi yükümlülüğünü uzlaştırmaya çalışmıştır. Uzun yıllardır çözülmeyen bu ilkeler çatışmasına ICISS, terminoloji değişimi, kriterlerin netleştirilmesi, kapsam ve sınırlılıkların belirtilmesi, yetkili otoritenin tespiti, önleme mekanizmalarının eklenmesi ve en önemlisi ‘sorumluluk olarak egemenlik’ yaklaşımının

³¹⁷ Palmas Adası Davasında Hakim Huber ülkesel egemenliğin kendisini olumsuz yönüyle, yani diğer devletlerin faaliyetlerini dışlamakla sınırlamadığını belirtmiştir. Tütüncü’nün yorumuyla ‘egemenlik tamamıyla olumlu (beneficial) haklardan mütekip değildir ve egemen devletin kendi ülkesi içindeki olaylardan diğer devletlerin makul menfaatlerine gelecek zararlardan, bunları önlemek ve azaltmak suretiyle özen göstermesi ve bunu sağlamadaki başarısızlığının sorumluluğunu kabul etmesidir’. Tütüncü, A. N. (1997). ‘Karar İncelemesi: Trail Smelter Hakem Kararı Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti’, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt.55, Sayı.4, ss.313-340, s.314. Max Huber kararın devamında ‘ülkesel egemenlik bir devletin faaliyetlerini icra etmesi münhasır hakkını içerir ve bu hakkın doğal sonucu olarak bir de vazifesi (hakkı bağlı olan bir görev) vardır: ülkesi içerisinde diğer devletlerin haklarını koruma yükümlülüğü’ olduğunu ifade etmiş ve diğer devletlerin hakları arasında ‘barış ve savaş zamanında toprak bütünlüklerinin ve dokunulmazlıklarının ihlal edilmemesi hakkı ile yabancı ülkelerdeki vatandaşlarını koruma hakkına’ yer vermiştir. Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, 1928, s. 839. Devletlerin görevlerine ilişkin olarak verebileceğimiz bir diğer örnek ise UAD’nın Korfu Davasında ifade ettiği temel insani mülahazalardır (elementary considerations of humanity): ‘her devletin kendi topraklarının diğer devletlerin haklarına aykırı fiiller için kullanılmasına izin vermeme yükümlülüğüdür’. ICJ, The Corfu Channel Case, 1949, s.22.

benimsenmesiyle farklı bir perspektiften bakarak Koruma Sorumluluğu kavramını geliştirmiştir.

Koruma Sorumluluğu Raporunda egemenlik kavramı yeniden tanımlanmış, *Vestfalyan sistemin egemenlik anlayışından*³¹⁸ farklı bir şekilde, devletin egemen olma statüsünün halkına karşı yükümlülüklerini tanıma şartına bağlı olduğu ifade edilmiştir.³¹⁹ Böylece rapor egemenliği şarta bağlayarak sadece devletin haklarını değil görevlerini/sorumluluklarını da belirlemektedir.³²⁰ ICISS toplantılarında katılımcılar arasında egemenliğin iki yönlü sorumluluk (dual responsibility) içerdiği üzerine bir uzlaşa olduğu ve devletlerin diğer devletlerin egemenliklerine saygı duyma sorumluluğunun yanında içerde de kendi halkının temel insan haklarına ve insanlık onuruna saygı duyma sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Egemenliğin anlamına ilişkin bu yeni, modern yaklaşımın aynı zamanda uluslararası insan hakları sözleşmelerinde, BM uygulamalarında ve devlet pratiğinde benimsendiğine dikkat çekilerek Koruma Sorumluluğu kavramının merkezinde egemenliğin iki yönlü sorumluluğunun yer aldığı belirtilmiştir.³²¹ Raporda Francis Deng'in egemenliği, halkı önlenabilir felaketlerden korumada devletin öncelikli sorumluluğu olduğu

³¹⁸ Vestfalyan egemenlik anlayışında devlet ülkesi içinde en yüksek bağımsız otorite olarak siyasi, sosyal ve ekonomik düzenini özgürce belirlemekte, ülkesi dışında da bağımsız bir birim olarak diğer devletlerle yine kendi özgür iradesiyle ilişkilerde bulunabilmektedir. Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011, s.102. Vestfalyan sistemde egemenliğin devletlerin uluslararası hukuk kişiliğini ifade etmesi oldukça önemlidir ve sistemde devletlerin egemen eşit birimler olması uluslararası ilişkilerde düzen, istikrar ve öngörülebilirlik sağlamaktadır. Glanville, devletin sadece haklara sahip olduğu sorumluluklarının olmadığı bu geleneksel egemenlik yaklaşımının son dönemlere kadar benimsemeye devam ettiğini belirtmiştir. Morgenthau, Thompson, Vincent, Krasner ve Robert Jackson gibi isimlerin müdahale etmeme ilkesini egemenliğin doğal/mantıki bir sonucu olduğunu kabul ettiklerini belirtmiş, egemenliğin temel ilkesinin diğer devletlerin içişlerine müdahaleden kaçınmak olduğunu savunan realist argümanlara yer vermiştir. Glanville, L. (2010). 'The Antecedents of 'Sovereignty as Responsibility'', *European Journal of International Relations*, 17 (2), ss. 233-255, s. 233-234. McGoldrick içişlerine müdahale yasağının BM Şartı'nda yer verilmesini devlet merkezli Vestfalyan dünya düzeninin teyidi olarak tanımlamıştır. McGoldrick, *The Principle of Non-Intervention: Human Rights*, 1994, s.88.

³¹⁹ ICISS Raporu, 2001, s. 7, para. 1.33. (the conditions under which sovereignty is exercised-and intervention is practised-have changed dramatically since 1945) Raporun Devlet Egemenliğinin Etkileri (The Implications for State Sovereignty) başlığında egemenliğin uygulanmasına ilişkin şartların 1945'ten günümüze önemli ölçüde değiştiğini ve uluslararası hukukun gelişimiyle birlikte yalnızca insan hakları alanında değil birçok alanda devletlere kısıtlamalar getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca insan güvenliği (human security) kavramının da ortaya çıkması ile birlikte devletin kendi halkına karşı davranışlarında yeni beklentilerin ve taleplerin oluşmasına da yol açtığı belirtilmiştir.

³²⁰ Weiss, T. G. (2016). 'The Turbulent 1990s: R2P Precedents and Prospects', içinde *The Oxford Handbook of The Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), Oxford University Press, s.65. Weiss devletin halkını geniş çaplı ölümlerden ve diğer ağır hak ihlallerinden koruması sorumluluğunu vurgularken, açıkça bu sorumluluğunu yerine getirememesi durumunda egemenliğin ortadan kalktığını iddia etmektedir. (its sovereignty is abrogated).

³²¹ ICISS Raporu, 2001, s.18.

şeklinde yeniden tanımlandığı ‘sorumluluk olarak egemenlik-sovereignty as responsibility’³²² yaklaşımı benimsenmiştir.³²³ Bu yaklaşımla egemenliğin

³²² Sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımı bir kavram olarak ilk defa Francis Deng, Sadikiel Kimaro, Terrence Lyons, Donald Rotchild ve I. William Zartman’ın 1996’da yayınladıkları ‘Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa’ adlı kitapta kullanılmıştır. Aslında Deng bir yıl önce tek başına yayınladığı ‘Frontiers of Sovereignty: A Framework of Protection, Assistance, and Development for the Internally Displaced’ başlıklı makalesinde egemenliğin sorumluluk yönünden bahsetmiş, fakat ‘sorumluluk olarak egemenlik’ kavramını hiç kullanmamıştır. Egemenliğin meşru olabilmesi için en azından halkın belirli bir düzeyde korunması ve temel ihtiyaçlarının sağlanması gerektiğini belirten Deng, normal şartlarda devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirdiğini belirtmiş, yerine getiremediğinde de uluslararası toplumdan yardım talebinde bulunulabileceğini ifade etmiştir. Şayet hükümetler söz konusu sorumluluklarını yerine getirmediklerinde ve halkın çoğunluğunun yaşamının tehdit altında olması durumunda ise uluslararası toplumun gerekeni yapacağını belirten Deng’in özü itibarıyla ‘sorumluluk olarak egemenlik’ kavramından bahsettiği görülmektedir. Bu makalede devletin halkına karşı sorumluluklarını ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (internally displaced persons-IDPs) özelinde değerlendiren Deng, iç çatışmalarda zarar gören halkın uluslararası toplum tarafından korunması ihtiyacı ile ulusal egemenliğe saygı ilkesi arasında bir dengenin sağlanmasına yönelik çabaların temelinde egemenliğin halka karşı sorumluluk olduğu (sovereignty carries with it responsibilities of the population) yaklaşımının yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Deng, F. (1995). ‘Frontiers of Sovereignty: A Framework of Protection, Assistance, and Development for the Internally Displaced’, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 8, Issue. 2, ss.249-286. Buna rağmen ‘sorumluluk olarak egemenlik’ kavramının kullanıldığı ilk çalışma yukarıda bahsettiğimiz 1996 tarihli kitaptır. Bu kitap adından da anlaşılacağı üzere kavrama açık bir şekilde yer vermektedir. Bir devletin egemenliğinin ihlal edilmemesi talebinin meşru olabilmesi için sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmesi gerektiği vurgulanmış, devletin kendi halkına karşı sorumluluğunun yanında aynı zamanda devletin uluslararası topluma karşı da sorumlu olduğu, hesap verilebilirliğin sadece kendi halkına karşı değil, uluslararası topluma karşı da ileri sürülebileceği anlamına geldiği belirtilmiştir. İç çatışmalarda karşılaşılan zorluklardan birinin çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve ulusal, bölgesel ya da evrensel çözümüne yönelik etkili mekanizmaların kurulması, uygulanması olduğu belirtilirken bir diğer zorluğun ise çatışmalardan etkilenenlere gerekli korumanın asgari düzeyde de olsa sağlanması gerekliliğine rağmen devletlerin istekli olmamalarından ya da kapasitelerinin yeterli olmamasından dolayı söz konusu korumayı sağlayamaması olduğu belirtmiştir. Deng, F., Kimaro, S., Lyons, T., Rotchild, D. ve Zartman, W. (1996). *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*, Washington D.C: The Brookings Institution, s.1. Deng’in ve arkadaşlarının kaleme aldığı bu çalışma ICISS’in raporunda yer verilen Koruma Sorumluluğunun çatışmaların önlenmesi, halkın temel hak ve hürriyetlerinin korunması, egemenliğin sorumluluk yönü gibi bütün temel değerlere yer vermektedir. Egemenliğin artık içişlerine dışardan gelebilecek müdahalelere karşı bir kalkan olarak kullanılamayacağı belirten Deng daha sonra Cohen ile birlikte kaleme aldığı makalesinde sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımını Koruma Sorumluluğu konseptiyle birlikte ele almıştır. Yine IDPs özelinde çatışma ve insan hakları ihlallerinde devletin sorumluluklarının ifade edildiği çalışmada sorumlulukların ve hesap verilebilirliğin sadece halka karşı değil uluslararası topluma karşı ileri sürüldüğüne ilişkin daha önceki ifadelerin tekrarlandığı görülmektedir. Bu çalışmada Deng, egemenliğin pozitif yönünü merkeze alarak tasvir ettiği sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımı ile egemenliği iyi yönetime (good governance) bir engel olarak değerlendirmek yerine, demokratik yönetime uygun olarak devletin yetki alanındakilere karşı hesap verilebilirliği üzerinden değerlendirmekte ve devleti kendi halkını koruma sorumluluğunu temel almaktadır. Dolayısıyla da devletin egemenliğini korumanın en iyi yolunun sorumluluklarını yerine getirmek olduğu ifade edilmektedir. Hatta Deng sorumluluk olarak egemenlik konseptinin devletlerin uluslararası müdahalelere maruz kalma endişesini hafifleterek, insan hakları ve insancıl hukuka uygun davranmalarını sağlayacağını da belirtmiştir. Cohen, R. ve Deng, F. (2016). ‘Sovereignty as Responsibility, Building Block for R2P’, içinde *The Oxford Handbook of The Responsibility to Protect*, s.75-82. Deng 1992’de BM Genel Sekreterliğinin ‘Ülke içinde Yerinden Edilmiş Kişiler (Internally Displaced Persons-IDPs) Temsilciliğine’ atanmış ve bu alanda çalışmalarda bulunmuştur, bu nedenle de sorumluluk olarak egemenlik kavramını daha çok IDPs ile ilgili çalışmalarda kullanmıştır.

³²³ ICISS Raporu, 2001, s.13, para. 2.14-2.15.

sorumluluk yönünün ön plana çıkması, Koruma Sorumluluğu ile insani müdahale kavramından farklı olarak ulusal ve uluslararası düzenlemelerin amacı olan bireylerin *korunmasına* odaklanıldığını göstermektedir. Nitekim halkını korumanın egemenlik kavramına mündemiç olduğu da raporda vurgulanmıştır. Egemenlik ve sorumluluk arasındaki ilişkinin birbirini beslediğine dikkat çeken Deng'in ayrıca egemenliğin doğal bir sonucu olarak devletin sahip olduğu işlerine müdahale yasağı gibi bir takım hakları talep edebilmesinin meşruiyetini de bu sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirilmesi şartına bağladığı görülmektedir.³²⁴

Deng'in de yer verdiği devletin davranışlarının hesap verilebilirliğini kapsayan egemenlik anlayışının ilk izlerinin Gentili de görüldüğü söylenmektedir. Chesterman, egemenin hesap verebilirliği fikrini ilk ifade edenlerden birinin Gentili olduğunu söylemiş, Gentili'nin egemene görevlerini hatırlatacak ve egemeni sınırlandıracak bir mekanizmanın olması gerektiğine dikkat çektiğini belirtmiştir.³²⁵ Çalışmanın ilk bölümünde yer verdiğimiz Haklı Savaş Geleneğinde ilk çağlardan itibaren egemenin halkına zulmetme serbestiyetine sahip olmadığı ve böyle bir durumda diğer egemen devletlerin halkı tiranlardan kurtarmayı bir hak/ödev/yükümlülük olarak gördüklerinden ve söz konusu devlete karşı kuvvet kullanmalarından/savaşa başvurmalarından bahsetmiştik. Her ne kadar dönemin düşünürleri tarafından *sorumluluk olarak egemenlik* kavramı açıkça kullanılmamış olsa da eski dönemlerden itibaren egemenliğin halkı koruma sorumluluğunu da içerdiği yaklaşımının öğretide benimsendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Vattel de tiran ya da baskıcı yönetimlerin olduğu egemen devletlerin müdahale etmeme ilkesinin getirdiği korunmadan yararlanamayacağını belirtmiştir.³²⁶

³²⁴ Deng ve diğerleri, *Sovereignty as Responsibility*, 1996, s.1.

³²⁵ Chesterman, *Just War or Just Peace*, 2001, s.14. Yazar, devletin eylemlerinde hiçbir sınıra tabi tutulmadığını, hesap vermesinin söz konusu olmadığını en hararetli savunulardan birinin de Hobbes olduğunu belirtmiştir. Hobbes, efendi-köle ilişkisini devlet ile vatandaş arasında kurmuş, devletin vatandaşına, efendinin kölesine vereceği zarardan daha fazla bir zarar veremeyeceğini iddia etmiştir. s.16. Sorumluluk olarak egemenlik kavramının tarihsel derinliğini inceleyen Glanville, sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımının 17. ve 18. yüzyıla uzanan bir geçmişi olduğunu belirtmiş, hatta mutlak egemenlik anlayışının erken dönem teorisyenlerinin bile devlete bazı görev ve sorumluluklar attettiklerine dikkat çekmiştir. Doğal hukuk ya da ilahi yasalar aracılığıyla insanların güvenliğinin korunması ve şiddet/baskı (despotism) yönetiminden halkları kurtarma adına müdahale hakkının kabul edildiğine işaret eden Glanville, 'egemenliğin halkın korunmasından sorumlu olma' anlamında kullanıldığı halk egemenliği (popular sovereignty) düşüncesinin Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız İhtilallerinde açıkça ifade edildiğini savunmuştur. Glanville, *The Antecedents of 'Sovereignty as Responsibility'*, 2010, s.235.

³²⁶ Aktaran Glanville, a.g.m., 2010, s.236.

Devletin bu sorumluluğu yerine getir(e)mediği takdirde bir diğer kavram olarak ikincil sorumluluk (residual responsibility) sahibi olarak uluslararası toplumun harekete geçmesini öngören bu aşamalı sorumlulukta devletler topluluğunun halkın korunması hususunda oluşan boşluğu doldurması amaçlanmıştır.³²⁷ Devletin kendi halkına karşı sorumluluğu konusunda yöneltilebilecek herhangi bir eleştirinin olması mümkün değildir. Uluslararası toplumun Koruma Sorumluluğu çerçevesinde meseleye müdahalede bulunması devletin kendi sorumluluğunu yerine getiremediği takdirde mümkün olmaktadır. Devletlerin egemenlik ilkesinin ihlali olarak değerlendirilen bu durum aynı zamanda devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlali olarak da algılanmaktadır. Fakat günümüz uluslararası ilişkilerinde insan haklarının uluslararasılaşmasıyla birlikte devletlerin uluslararası insan hakları hukukundan doğan yükümlülükleri gereğince yetkisi altında bulunan herkesin temel hak ve hürriyetlerden faydalanmasını sağlaması gerekmektedir.³²⁸ Dolayısıyla Koruma Sorumluluğu kavramının tartışıldığı noktada insan haklarının ağır ve ciddi ihlallerinin söz konusu olması, meselenin artık bir devletin milli yetki alanına ait olmaktan çıkarak uluslararasılaşmasına neden olmaktadır. Nitekim ABD eski Başkanı Jimmy Carter BM Genel Kurulunda ‘üye devletlerin hiçbirinin vatandaşlarına yönelik kötü muamelelerini kendi iç meselesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini’ iddia edemeyeceğini açıkça dile getirmiştir.³²⁹

³²⁷ Cohen ve Deng, *Sovereignty as Responsibility, Building Block for R2P*, 2016, s.87.

³²⁸ BM’nin uluslararası sözleşmeler aracılığıyla uluslararası insan hakları standardı geliştirmesi, egemenliğin mutlak kabul edildiği devlet merkezli uluslararası sistem yaklaşımından, devletin kendi vatandaşlarına yönelik davranışlarının uluslararası kurumlar aracılığıyla denetlenmesinin mümkün olduğu bir sisteme doğru evrildiğini göstermektedir. Cohen ve Deng, *Sovereignty as Responsibility, Building Block for R2P*, 2016, s.75. Devletlerin uluslararası sözleşmeler ile bu sözleşmelerin denetim mekanizmalarına taraf olmaları, bireysel insan hakkı ihlallerini de uluslararasılaştırmıştır. Böylece temel insan haklarının korunmasına yönelik devletler sadece kendi vatandaşlarına karşı değil aynı zamanda uluslararası topluma karşı da sorumlu olmaktadır. Ayrıca temel insan haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelerin yapılmaya başlanmasıyla da hümaniteryan yaklaşımlar devlet pratiğinde görülmeye başlanmıştır. Hümaniteryan düşünce, 19. ve 20.yüzyılda yapılan antlaşmalarla uluslararası davranış standartları oluşturmaya başlamıştır. Düşüncenin ilk örneklerine Avrupalıların 1815 Viyana Kongresinde ‘insanlığı rahatsız eden bir bela’ olarak köleliği kaldırma girişimleri örnek verilebilir. 1890 Brüksel Antlaşması ile de hayata geçirilmeye başlanmıştır. Allain, J. (2012). *The Law and Slavery*, Leiden: Nijhoff, s.28. Hümaniteryan düşüncelerle gerçekleştirilen en önemli uluslararası antlaşmalar ise 1907 La Haye Sözleşmeleri ve 1926 Cenevre Sözleşmeleridir. Heywood, *Global Politics*, 2011, s.304-305.

³²⁹ Address by the President (Carter) Before the UN General Assembly, March 17, 1977, American Foreign Policy Basic Documents 1977-1980, US Department of State, Washington 1983, s.2. Raporda benzer ifadeler kullanılarak devlet egemenliğinin halkına istediği gibi davranma hakkı verecek kadar sınırsız bir kavram olarak tanımlanmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. ICISS Raporu, 2001, s.8.

3.2.4. Koruma Sorumluluğunun İnsan Güvenliği Kavramı ile İlişkisi

Bireylerin korunmasını merkezine alan ICISS, Koruma Sorumluluğu Raporunda uluslararası ilişkiler literatürüne yeni giren *insan güvenliği* (human security) yaklaşımını benimseyerek Koruma Sorumluluğu konsepti ile aralarında yakın bir ilişki kurmuştur. İnsan güvenliği kavramı raporda bireylerin fiziki güvenliklerinin sağlanmasıyla beraber ekonomik ve sosyal refah düzeylerinin iyileştirilmesi, insan onuruna ve varoluş değerlerine saygı duyulmasını içeren insan haklarının ve temel hürriyetlerin korunması olarak tanımlanmıştır.³³⁰ Dolayısıyla da insan güvenliği kavramı, devlet içindeki siyasal şiddete maruz kalan insanların fiziki güvenliğinden günlük hayatlarında iyi olma durumuna kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.³³¹ 1990'lardan sonra literatüre giren kavram ulusal egemenlik kavramının geçirmiş olduğu dönüşümden de ivme kazanarak uluslararası düzenlemelerin konusu olmuştur.

İnsani güvenlik kavramı 1994'te BM Kalkınma Programının (UN Development Programme-UNDP) yayınlamış olduğu İnsani Kalkınma Raporuyla kavramsallaşmıştır. UNDP'nin Raporu aynı zamanda geleneksel güvenlik yaklaşımlarının terk edilmesine yönelik bir manifesto niteliğindedir. Devletin uluslararası sistemin tek aktörü olduğu dönemlerdeki klasik güvenlik yaklaşımında devletin sınırlarının korunması aracılığıyla güvenliğinin sağlanması amaçlanmış, dolayısıyla da güvenlik algısı uzun süre boyunca dar yorumlanarak devletlerin dış saldırılardan korunması, dış politikada ulusal çıkarların korunması ya da nükleer saldırı tehditlerine karşı küresel güvenliğin sağlanması şeklinde geleneksel tehdit alanları belirlenmiştir. İnsani Kalkınma Raporuyla insan güvenliğine yapılan vurgu, güvenlik yaklaşımının geniş yorumlanmasını gerektirmiş, devletin güvenliğini merkeze alan çalışmalarda radikal bir dönüşümü sağlamıştır.³³² Rapor, insan güvenliğini değerlendirirken insan güvenliğinin evrensel bir mesele olması, bileşenlerinin birbirine bağımlı olması, erken önleme mekanizmalarıyla müdahaleye gerek kalmadan kolayca garanti altına alınabilir olması ve insan merkezli olması gibi

³³⁰ ICISS Raporu, 2001, s.15.

³³¹ Tangör, B. (2012). 'Kurumsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları', *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, No.30, ss.59-92, s.61.

³³² Ovalı, A. Ş. (2006). 'Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 10, ss.3-52, s.4.

dört temel özelliğe vurgu yapmıştır.³³³ Güvenlik konseptinin değişimi ülkesel güvenlikten insan güvenliğine öncelik verilerek gerçekleştirilmiştir. İnsan güvenliği yaklaşımının devletin tek aktör olduğu sistem anlayışından uzaklaşılması ve insan haklarının uluslararasılaşmasıyla da ilgilidir. Bununla birlikte insan güvenliği yaklaşımı devlet güvenliğini ortadan kaldırmamış yeni bir yaklaşım olarak insanı önceliklendirmiştir. UNDP Raporu aynı zamanda insan güvenliğine yönelik tehditleri de yedi temel kategoride ele almıştır: iktisadi güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, birey güvenliği, toplum güvenliği ve siyasal güvenlik.³³⁴ İnsan güvenliğine yönelik bu tehditler ülke dışından gelebileceği gibi bireyin yaşadığı devletin kendisinden de kaynaklanabilmektedir. Ulusal kaynakların hala geleneksel güvenlik anlayışındaki tehditlere harcanması, silahlanmaya yönelik yatırımlar yapılması suretiyle de devletlerin halkını açlık, hastalık, yetersiz barınma, işsizlik, çevresel bozulma gibi yeni tehditlerden koruyamaması söz konusudur.

Koruma Sorumluluğu Raporunun da ifade ettiği bireylerin devlete karşı korunması gerektiği anlayışı insan güvenliğinin kavramsallaşmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Güvenlik konseptinin içine devletlerle birlikte bireylerin de alınmasına yönelik evrensel kabulün oluşması Koruma Sorumluluğuna yönelik yaklaşımları da etkilemektedir. Nitekim insani müdahaleler sadece devlet egemenliği ile ilgili bir mesele değildir, insan güvenliğini de temelden ilgilendirmektedir. Birbirini besleyen bu iki konsept, BM bünyesinde gelişerek yerleşiklik kazanmakta ve uluslararası düzenlemelerin konusu olmaktadır.

3.2.5. Harekete Geçme Sorumluluğu

ICISS'nin Koruma Sorumluluğu Raporunun merkezinde, egemen devletin kendi vatandaşlarını önlenabilir ya da durdurulabilir büyük felaketlerden koruma sorumluluğu altında olduğu fakat söz konusu devletin bu sorumluluğu yerine getir(e)mediği durumlarda halkı koruma sorumluluğunun uluslararası topluma geçtiği düşüncesi yer almaktadır.³³⁵ Raporda uluslararası toplumun sorumlulukları ise *insani krizi önleme*, insani kriz durumunda *harekete geçme* ve müdahaleden sonra

³³³ Human Development Report 1994, United Nations Development Programme (UNDP), Oxford University Press, 1994, s.22-23. Birbirine bağımlılık (interdependent) ile açlık, salgın hastalıklar, kirlilik, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve etnik çatışmaların artık ulusal sınırlar içerisinde sınırlanmış meseleler olmadığı, sonuçlarının sınırların ötesine taşındığı belirtilmiştir.

³³⁴ Human Development Report 1994, s.24-25.

³³⁵ ICISS Raporu, 2001, s.VIII.

yeniden inşa olarak üç aşamalı bir sorumluluk yaklaşımı ile ifade edilmiştir.³³⁶ Biz bu çalışmada insani gerekçelerle müdahaleler bağlamında Koruma Sorumluluğu kavramını incelediğimiz için diğer sorumluluk türlerini kapsam dışında bırakarak sadece harekete geçme sorumluluğu üzerinden Koruma Sorumluluğunun normatif yapısını inceleyecek, pozitif uluslararası hukuktaki yeri ve varlığına ilişkin değerlendirmelerde bulunacağız.

Devletlerin egemenlik ilkesinin ihlalinin uluslararası hukuk düzeninin ihlali anlamına gelmesi, son yıllarda yaşanan iç silahlı çatışmalara karşı seyirci kalınmasına neden olmuştur. Her ne kadar uyuşmazlıklar devletin ulusal yetki alanına giren bir meseleden kaynaklanıyor olsa da çatışmaların yoğunlaşması ile uyuşmazlıkların sınırları aşarak uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu görülmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası aynı zamanda uluslararası hukuk düzeninin bekası için de gereklidir. Uluslararası toplumun üyesi olarak devletlerin de uluslararası toplum menfaatine yönelik sorumlulukları arasında bu ortak menfaati ve toplumun değerlerini tehlikeye atan davranışlardan kaçınma ödevi yer almaktadır. Lawrence, her devletin nasıl ki kendi varlığını koruma hakkı varsa uluslararası toplumun da ‘varlığını koruma ödevi’ olduğunu belirterek, toplumun varlığını ve düzenini tehlikeye atan bir davranış sona erdirmek için harekete geçme hakkının varlığına işaret etmiştir.³³⁷ Dolayısıyla da uluslararası hukuk düzenini tehlikeye atacak sosyal düzene karşı davranışların uluslararası toplumun çıkarları doğrultusunda kısıtlanması gerektiğini söylemek kamu düzeninin korunması düşüncesinin tabiatına uygundur.³³⁸ Koruma Sorumluluğu da merkezine insanı alarak uluslararası hukuk düzenini koruma amacıyla uluslararası toplumun ‘düzen bozucu’ eylemlere karşı geliştirmiş olduğu bir tepki biçimidir. Bu tepkinin bir sorumluluk bilinciyle yerine getirilmesi gerektiği düşüncesi ortak değerlerin korunduğu bir kamu düzeninin varlığına işaret etmektedir. Kamu düzeninin korunması için de uluslararası toplumun üyesi her devlet uluslararası hukuktan doğan sorumluluklarını yerine getirerek halkının temel hak ve hürriyetlerden

³³⁶ ICISS, insani müdahale tartışmalarına önleme, askeri nitelikte olmayan zorlayıcı tedbirler, askeri operasyon ve çatışma sonrası yeniden inşa şeklinde müdahalelerin eylem yelpazesini genişleterek katkıda bulunmuştur. Welsh, Carolin, Thielking ve MacFarlane, *The Responsibility to Protect*, 2005, s.200. Buna rağmen ICISS’in geniş bir uzlaşa sağlanmasını engelleyecek siyasi güçleri hafife aldığı da ifade edilmiştir.

³³⁷ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.133.

³³⁸ Lawrence, *a.g.e.*, 1895, s.133.

faaydalanmasını sağlamalıdır. Devletin bu sorumluluğunu yerine getirmemesi i çatışmaları da beraberinde getireceğinden söz konusu sorumluluğun çok geniş kapsamlı olması lazım gelmektedir. Nitekim devletin içerisindeki i çatışmaların yeni güvenlik endişeleri oluşturarak barış ve güvenliği tehdit etmesi uluslararası sistemin etkin çalışmasını engelleyebilecektir. Uluslararası sistemin etkin işleyebilmesi için sistemin parçalarının da birbirleriyle uyumlu olması gerekmektedir. Bu nedenle de uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu barış ve güvenliği sağlama ve uluslararası hukuk düzenini koruma sorumluluğunun kapsamı içerisinde değerlendirilmelidir.

ICISS Raporunda Koruma Sorumluluğu ile uluslararası toplumun sahip olduğu sorumluluğun ikincil karakterde olduğu, gerçekleşmesi muhtemel bir felaketi nleme/engelleme, felaketin gerçekleşmesi durumunda da felaketi en kısa sürede ve etkin bir şekilde durdurma sorumluluğunun öncelikle ve ilk aşamada devletin kendisinde olduğu belirtilmiştir. Uluslararası toplumun meseleye müdahil olması, devletin kendi vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getir(e)memesinden kaynaklanmaktadır. Bir halkı büyük felaketlerden koruma yetkisinin/görevinin devlet ile uluslararası toplum arasında bir çatışmaya yol amaması için egemenlik-sorumluluk arasındaki dengenin kurulması ve gözetilmesi Koruma Sorumluluğu doktrininin felsefi temellerini oluşturmaktadır. Dengenin bozulması ile sorumluluklarını yerine getirmeyen egemen devlete karşı harekete geçme sorumluluğu kapsamında uluslararası topluma karşı ikincil nitelikli bir sorumluluk doğmaktadır.

Harekete geçme sorumluluğu, önleyici tedbirlerin başarısız olması ve devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getir(e)memesi halinde uluslararası toplumun ikincil sorumluluk (residual responsibility) erevesinde zorlayıcılık unsuru olarak politik-diplomatik³³⁹, ekonomik³⁴⁰, adli (judicial) ve askeri tedbirler³⁴¹ öngörmesi şeklinde

³³⁹ Diplomatik ilişkilerin sınırlandırılması ya da kesilmesi, diplomasi temsilcilerinin geri gönderilmesi, siyasilere seyahat kısıtlamaları, uluslararası ve bölgesel örgütlerdeki üyeliklerin askıya alınması veya örgütlerden çıkarılma şeklinde tezahür edebilir.

³⁴⁰ Genel anlamda uygulanan ekonomik yaptırımların devletin kendisinden çok sivil halka zarar vermesi ve mevcut durumu daha da ktleştirmesi nedeniyle artık başvurulmamakta yerine hükümeti, siyasi aktörleri, aristokrasiyi, terör organizasyonlarını hedef alan akıllı veya hedefli yaptırımlar tercih edilmektedir. Böylece sivil halkın zarar görmesi engellenmeye ya da en aza indirgenmeye çalışılmaktadır. Petrol gibi gelir getirici aktiviteilerin ihracatını sınırlamaya yönelik yaptırımlar ve uçuş yasakları (aviation bans) gibi akıllı yaptırımlar arasında tercih edilmektedir.

ifade edilmiştir.³⁴² Son çare olarak tasavvur edilen askeri müdahalelerin insani krizin ağır ve ciddi boyutlara ulaşması, barışçıl yöntemlerin tüketilmesi ve diğer zorlayıcı tedbirlerin başarısız olması halinde gerçekleştirilmesi söz konusudur. İstisnai ve olağandışı bir uygulama (exceptional and extraordinary measure) olarak nitelendirilen askeri müdahalelerin ancak ciddi ve telafisi mümkün olmayan bir zararın gerçekleşmesi ya da gerçekleşme tehlikesinin mevcut olması durumlarında gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır.³⁴³ Nitekim Lawrence de insani gerekçelerle müdahaleyi değerlendirirken, her meselenin kendi şartları çerçevesinde ele alınması gerektiğini, olağanüstü durumlarda da hukukun koyduğu sınırların göz ardı edilebileceğini savunmuştur.³⁴⁴

Egemen bir devletin ülkesi içerisinde yaşanan insani krize uluslararası toplumun kayıtsız kalmayarak söz konusu ‘halkı koruma’ sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini belirten Koruma Sorumluluğu doktrini, uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu ile halkına karşı öncelikli sorumluluğunu yerine getirmeyen devlete karşı zorlayıcı tedbirlerin alınması düzenlemektedir. Böylelikle halkı koruma sorumluluğunun devletin öncelikli alanından çıkarak daha geniş bir topluluk olan uluslararası topluma geçişi gerçekleşecektir. Fakat bu devir teslimin tam olarak ne zaman, hangi aşamada gerçekleşeceği en tartışmalı konulardan biridir. Oppenheim insani gerekçelerle müdahalelerin hukuki yapısını sorgularken ‘uluslararası hukuka göre müdahaleyi gerektiren insanlık dışılığın miktarının (the amount of inhumanity) ne olduğuna yönelik kararı kimin vereceği’ meselesinin en temel sorunlardan biri

³⁴¹ Silah ambargosu ve askeri işbirliği ve eğitim programlarının sona erdirilmesi askeri alanda öngörülen diğer tedbirler arasında yer almaktadır.

³⁴² ICISS Raporu, 2001, s.29.

³⁴³ ICISS Raporu, 2001, s.32. Koruma sorumluluğunu insani müdahale doktrininden farklılaştıran askeri müdahalenin aşamalarını detaylı bir şekilde ele alma ve sistematik bir çerçeveye oturtma girişimiyle müdahaleyi gerektiren durumların belirtilmesi insani müdahale kavramının revizyonunda önemli bir sorunu çözmeye yönelik atılmış adıma işaret etmektedir. Brownlie insani müdahalenin belirsiz bir kuram olmasının nedenini savunucuların birçok farklı durumlarda müdahaleyi gerekli görmesine bağlamıştır. Bazı yazarlar bir ulusun baskı altında olmasını müdahale için gerekli ve yeterli olarak değerlendirirken, bir kısım yazarlar da müdahale eden devletin suça ve katliama son verme amacının olmasını yeterli görmüşlerdir. Diğer yaklaşımlar arasında bir tiranın hüküm sürmesi, halkın baskı ve zulme uğraması, dini baskılar (religious persecution) ve son olarak da hükümetin zayıf olması ya da anarşiye yol açabilecek yanlış yönetimin hüküm sürmesi insani müdahalede meşruiyet vasıtaları olarak kullanılmıştır. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1991, s.338. Bu gerekçelerin insani müdahaleyi hukukileştirmede, sadece hukuka aykırı bir eylem olan müdahalenin mazur görüleceği ifade edilmiştir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s. 525.

³⁴⁴ Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.129.

olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁵ İnsani krizlerde uluslararası toplumun sorumluluğunun ne zaman ortaya çıkacağı sorusu aynı zamanda insani gerekçelerle müdahalelerin hukukilik ve meşruluk sorunsalında da bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Raporda ‘toplumsal vicdanı şoke eden’ (shock the conscience of mankind) şiddet olaylarının yaşandığı durumlar ile uluslararası güvenliğe karşı bir tehlikenin tespit edildiği durumlar *extreme case* olarak adlandırılmış ve belirtilen olağanüstü durumlarda içişlerine müdahale etmeme ilkesi uygulanmayarak silahlı kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴⁶ Uluslararası hukukta bugün uluslararası barış ve güvenliği tehdit etme eşiğinin ne olduğu kesin bir şekilde saptanmadığı gibi bu kavramlar da spesifik olarak belirli bir eşiği ifade etmekten uzaktır. Her ne kadar söz konusu kavramlarda belirginlik ve kesinlik olmasa da raporda askeri müdahale için gerekli şartların ele alındığı ‘haklı neden eşiği’ başlığında, ciddi ve telafisi mümkün olmayan bir zararın gerçekleşmesi ya da gerçekleşme tehlikesinin mevcut olması şart koşularak nispeten askeri müdahaleler için bir temel kriterler belirlenmiştir.³⁴⁷ Nitekim Koruma Sorumluluğunun insani müdahale kavramından farklılaşma yolunda belirginlik ve sınırlılılık iddialarının desteklenmesi için askeri müdahalelerin gerçekleşme eşiğinin daha net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. ‘Geniş çaplı ölümler’ ve ‘geniş çaplı etnik temizlik faaliyetleri’ gibi ifadelerin askeri müdahalelerin zamanına ilişkin tam bir belirginlik ifade ettiği söylenemez. Bu kısmi belirsizliklere rağmen ICISS Raporunda BM Şartının kuvvet kullanma yasağı hükmünün insani gerekçelerle müdahalelerde mutlak kabul edilemeyeceği belirtilerek, Koruma Sorumluluğunun uygulanması gereken durumların kuvvet kullanma yasağı ile çatışma oluşturmayacağı iddiası da komisyon üyelerinin olağanüstü durumlarda uygulanacak uluslararası hukuk kurallarının farklılaşabileceğine dair bir yaklaşımı benimsediklerine işaret etmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz Aaland Adaları Uyuşmazlığında Hukukçular Komitesi de benzer iddialarda bulunmuş, genel değerlendirmelerden ayrı olarak durumun şartlarına göre özel değerlendirmeler yapılması gerektiğini ve uluslararası

³⁴⁵ Oppenheim, *International Law A Treatise*, 1905, s.187.

³⁴⁶ ICISS Raporu, 2001, s.31.

³⁴⁷ ICISS Raporu, 2001, s.32.

toplumu siyasi ve hukuki açıdan ciddi anlamda ilgilendiren meselelerde pozitif hukukun normal kurallarının uygulanamayacağını belirtmişlerdir.³⁴⁸

3.3. Koruma Sorumluluğunun Kurumsallaşma Girişimleri

Milenyum Deklarasyonundan kısa bir süre sonra BM Genel Kurulu ‘Zirvenin siyasi iradesini ve ivmesini ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sürdürme’ gereğini vurgulayarak taahhütlerin somut eylemlere dönüştürülmesini sağlamak adına BM Genel Sekreterini Deklarasyonun amaçlarına ulaşabilmesi için uzun vadeli bir yol haritası çıkarması için görevlendirmiştir.³⁴⁹ Ayrıca Genel Sekreterden her beş yılda bir deklarasyonda belirlenen hedeflerin uygulanmasına yönelik kaydedilen ilerlemeler hakkında kapsamlı bir rapor hazırlaması da istenmiştir.³⁵⁰ 2005 yılında yapılacak olan Dünya Zirvesinde liderlere Deklarasyonun uygulanmasına ilişkin kapsamlı bir rapor sunabilmek için Annan birçok panel düzenlemiş ve geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Koruma Sorumluluğu kavramının kurumsallaşmasına hız kazandıran bu çalışma ve raporları analiz ederek, bu başlıkta, bağımsız bir uluslararası komisyon olan ICISS’nin hazırlamış olduğu raporun BM bünyesinde nasıl değişim geçirdiğini aşamalı olarak ortaya koymak istiyoruz.

3.3.1. 2004 Tehditler, Zorluklar ve Değişim Üst Düzey Paneli

Eylül 2003’ten itibaren BM bünyesinde Genel Sekreter öncülüğünde üst düzey paneller düzenlenmekte ve her panelde belirli konular tartışılarak panel sonunda tartışılan konulara ilişkin bir rapor yayımlanmaktadır. 2004’te dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından ‘Tehditler, Zorluklar ve Değişim’ başlıklı bir üst düzey panel düzenlenmiştir. Dünyanın dört bir yanından deneyimli politikacı ve diplomatlardan oluşan bir kadroyla uluslararası barış ve güvenliğe yönelik güncel tehditler değerlendirilmiş, bu tehditlerle başa çıkmada mevcut politika ve kurumların yeterliliği sorgulanmış ve kolektif güvenliği sağlamak için BM’nin güçlendirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur. Kolektif güvenlik sistemini güçlendirmek için organize edilen Panel sonunda ‘Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz (A

³⁴⁸ bkz. dipnot 161.

³⁴⁹ UN Doc. A/RES/55/162, General Assembly, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, 18 Aralık 2000, parag.18.

³⁵⁰ UN Doc. A/RES/55/162, parag.19.

More Secure World: Our Shared Responsibility)' başlıklı bir rapor yayınlanmıştır.³⁵¹ Raporun giriş kısmında kolektif güvenliğin üç sütundan oluştuğu belirtilmiştir. İlk sütun sınır tanımayan tehditlerdir, bu nedenle de birbirleriyle bağlantılı olarak ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde dikkate alınmalıdır. Bir diğer sütun ise hiçbir devletin, ne kadar güçlü olursa olsun, güncel tehditlere karşı tek başına kendisini korumasının mümkün olmadığıdır. Son olarak da devletlerin her zaman için kendi halkını koruma ve diğer devletlerin haklarına saygılı olma sorumluluklarını yerine getirmesinin ya da yerine getirme konusunda istekli olmasının varsayılacak olmasıdır. Kolektif güvenlik sisteminin dahil olduğu bu sütun Koruma Sorumluluğu Raporunda yer alan devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getir(e)mediği takdirde uluslararası toplumun sorumluluğunun doğmasına ilişkindir.³⁵² Raporda mevcut kolektif güvenlik sisteminin geniş çaplı ağır insan hakkı ihlallerinin ve soykırımın yaratmış olduğu problemlerle başa çıkmakta zayıf olduğu belirtilerek, egemenlik ve koruma sorumluluğu ilişkisine yer verilmiştir. Egemenliğin dokunulmazlığı anlayışının katı bir şekilde benimsenmesi nedeniyle de insani krizlerde müdahaleye yönelik tereddütlerin hala aşılamamasının BM'de normatif zorluklara neden olduğu ifade edilmiştir.³⁵³

Koruma Sorumluluğu Raporunda yer alan 'sorumluluk olarak egemenlik' yaklaşımına HLP Raporunda da değinilmiş, devletlerin BM Şartını imzalarken egemenliği sadece bir ayrıcalık olarak değil aynı zamanda sorumluluk olarak da kabul ettiklerine dikkat çekilmiştir. Vestfalyan sisteminin egemenlik algısının ne olup olmadığının tartışılmasına dahi lüzüm görmeyerek günümüz koşullarında egemenliğin açıkça halkının refahını gözetme ve uluslararası topluma karşı bu sorumluluklarını yerine getirme olduğu belirtilmiştir.³⁵⁴ Devletlerin bu

³⁵¹ A more secure world: our shared responsibility, Report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change, UN Doc. A/59/565, General Assembly, 2 Aralık 2004, s.11. Bundan sonra kısaca HLP Raporu olarak anılacaktır.

³⁵² Dostlar Grubu (Group of Friends-Cezayir, Avustralya, Kanada, Şili, Kolombiya, Almanya, Japonya, Kenya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Pakistan, Singapor, İspanya ve İsveç) Ocak 2005'te Mexico City'de yapmış oldukları toplantıda HLP Raporundaki yeni kolektif güvenlik sistemine ilişkin tavsiyeleri de değerlendirmişlerdir. Grup, kolektif güvenlik sisteminin insan güvenliğine yönelik tüm tehditleri içerecek şekilde çok kapsamlı bir şekilde ele alan HLP Raporunu ve önerilen güncel tehditlerin çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması önerilerini desteklerini belirtirken ayrıca Koruma Sorumluluğu kavramını da içeren birçok başlığı geliştirmeyi kabul ettiklerini de ifade etmişlerdir. UN Doc. A/59/705, General Assembly, Statement of the Group of Friends for the reform of the United Nations, 18 Şubat 2005.

³⁵³ HLP Raporu, 2004, s.23, parag.36.

³⁵⁴ HLP Raporu, 2004, s.22, parag.29.

sorumluluklarını yerine getirmedikleri takdirde, uluslararası toplumun sorumluluk olarak BM Şartı ve İHEB'e göre gerekli korumayı sağlamak için harekete geçeceği vurgusu, Panelde Koruma Sorumluluğu konseptinin benimsendiğini göstermektedir. Daha güvenli bir dünyayı amaçlayan raporda, Koruma Sorumluluğunun evrensel kabulü arzulanmış, devletlerin sorumluluklarını yerine getiremediği takdirde de bireylerin güvenliğini sağlama sorumluluğunun uluslararası topluma geçişi kolektif güvenlik sisteminin en önemli parçası olarak ilan edilmiştir.

Koruma Sorumluluğu konsepti bağlamında kuvvet kullanımına ilişkin olarak da halkları kitlesel katliamlardan koruma konusunda BM Şartının olması gerektiği kadar net ve belirgin olmadığı eleştirilerek, Soykırım Sözleşmesine başvurulmuş, devletlerin sözleşmeyle uluslararası suç olarak kabul ettikleri soykırımı önleme ve cezalandırma taahhüdüde bulundukları belirtilmiştir.³⁵⁵ BM Şartı, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerlerine olan inancı tekrar tekrar vurgularken, halkların ağır ve sistematik ihlallerden korunması için harekete geçilmesine karşı çıkması aslında çok da rasyonel bir tutum değildir. Güvenlik Konseyinin VII. Bölüm çerçevesinde 'uluslararası barış ve güvenliği tesis etme ve sürdürme' yetkisiyle egemen bir devlete karşı kendi ülkesi içerisinde gerçekleşen olaylara yönelik olarak kuvvet kullanmasının yasak olduğuna dair iddiaları da yine Soykırım Sözleşmesi üzerinden değerlendirilmiş, soykırımın uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği, içişlerine müdahale etmeme ilkesinin de soykırım, geniş çaplı insancıl hukuk ihlalleri ve etnik temizlik faaliyetleri gibi diğer katliamları korumak için kullanılamayacağı savunulmuştur. Rapor bu eylemlerin uluslararası güvenliğe tehdit oluşturduğu ve bu nedenle Güvenlik Konseyinin harekete geçmesi gerektiği şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Panelde tartışılan konulara dikkat ettiğimizde ICISS'nin Koruma Sorumluluğu Raporunun kapsamı ile uyuştuğunu görmekteyiz. Nitekim panelde güncel tehdit unsurları ve zorluklar belirlenerek bir değişimin nasıl olması gerektiğine yönelik açıklamalar yapılmış, egemenliğin dönüşümüne ilişkin ortak bir yaklaşım sergilenmiştir. HLP raporunun ana teması tehditler, zorluklar ve değişimdir. ICISS'nin Koruma Sorumluluğu raporu bu temalarla esasında yakından ilişkilidir. Nitekim değişen tehditlerle ilgili olarak ICISS de insan güvenliği sorununa dikkat

³⁵⁵ HLP Raporu, 2004, s.56, parag.200.

çekmiş insan güvenliği konseptinin uygulamadaki en büyük destekçisinin Koruma Sorumluluğu olduğuna zımnen vurgu yapmıştır. Koruma Sorumluluğu uluslararası hukukun yerleşik ilkeleriyle çatıştığı için kurumsallaşma sürecinde normatif zorluklarla karşılaşmaktadır. Koruma Sorumluluğundaki gibi ilke ve değerlerin çatışmasının uygulamalarda aksaklılara neden olması HLP Raporunda bir ‘zorluk-challenge’ olarak ele alınmıştır. HLP Raporunun değişime yönelik çağrısı da yine Koruma Sorumluluğu kavramının normatif statü kazanmasıyla dikkate alınmış olacaktır. Paneldeki Koruma Sorumluluğuna yönelik farkındalık, HLP Raporunda ‘gelişmekte olan bir norm - emerging norm’ ifadesiyle somutlaşmıştır.³⁵⁶

3.3.2. 2005 Daha Geniş Özgürlüklere: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru

Daha Geniş Özgürlükler Raporu (In Larger Freedom), daha önce de ifade ettiğimiz Genel Kurulun 55/162 sayılı kararı doğrultusunda ve BM Genel Kurulunun 2005 yılı toplantılarının (2005 Dünya Zirvesi) gündemini de oluşturmak adına Milenyum Deklarasyonunda belirlenen hedeflerin gözden geçirildiği ve uygulamada kaydedilen ilerlemelerin kapsamlı bir şekilde ele alındığı BM Genel Sekreteri raporudur.³⁵⁷ Kalkınma, güvenlik, insan hakları ve BM reformu konuları üzerine değerlendirmelerin yer aldığı rapor dört başlığa ayrılmıştır: Yoksulluktan Kurtulma Hürriyeti, Korkudan Kurtulma Hürriyeti, Onurlu Yaşama Hürriyeti ve BM’nin Güçlendirilmesi. İnsani gerekçelerle müdahale yaklaşımına yönelik değerlendirmeler ise raporun hem güvenlik başlığında ‘kuvvet kullanma’ hususunda, hem de insan hakları başlığında ‘hukukun üstünlüğü’ bahsinde yer almaktadır.

ILF Raporundaki güvenliğe yönelik değerlendirme ve tavsiyeler büyük ölçüde HLP Raporunda yer alan tehditlere dayanmaktadır. Bu tehditlere karşı koyabilmek ve uluslararası barış ve güvenliği muhafaza edebilmek için kuvvet kullanımına dair endişeleri de giderecek yeni bir güvenlik sistemi için fikir birliği çağrısında bulunulmuştur.³⁵⁸ BM Şartının dar yorumlanarak yeni güvenlik tehditlerinin üstesinden gelmenin mümkün olmadığı vurgusu aynı zamanda Şartın kuvvet kullanma yasağına dair yeni yorumların ve yaklaşımların benimsenmesi gerektiğine

³⁵⁶ HLP Raporu, 2004, s.57, parag.203.

³⁵⁷ UN Doc. A/59/2005, General Assembly, In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all, Report of the Secretary-General, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, 21 Mart 2005. Bundan sonra kısaca ILF Raporu olarak anılacaktır.

³⁵⁸ ILF Raporu, 2005, s. 25, parag.81.

dair bir inanca da işaret etmektedir. Yakın veya gizli tehditlere karşı önalcı (preemptive) kuvvet kullanma, gizli tehditlere karşı önleyici (preventive) kuvvet kullanma ve son olarak da diğer devletlerin vatandaşlarını soykırım veya benzer suçlardan koruma amaçlı kuvvet kullanımlarına dair devletlerarasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için Güvenlik Konseyinin bu durumlarda kuvvet kullanmaya ilişkin ilkeleri tanımlayıcı/belirleyici bir karar almasını tavsiye etmektedir.³⁵⁹ Görüldüğü üzere raporda, yeni güvenlik sisteminin halkalarından birini Koruma Sorumluluğu konsepti oluşturmaktadır. Soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı diğer suçların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu belirtilerek insanlığın kurtarıcılığı rolü de açıkça Güvenlik Konseyine teslim edilmiştir. Ayrıca ILF Raporunda ICISS'nin Koruma Sorumluluğu konseptinden farklı olarak, insanlığı soykırım ve benzer suçlardan korumada Güvenlik Konseyine alternatif yöntemler bulma amacının olmadığı vurgulanmıştır. Konseyi tek yetkili otorite olarak gören Rapor sadece Konseyin etkin işleyebilmesi için tavsiyelerde bulunmuş, devletlerin Koruma Sorumluluğu kavramını benimsemeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Raporun hazırlanma sebeplerinden biri de beş yıllık zaman zarfında (2000-2005) kaydedilen ilerlemeleri göstermek olduğu için hedeflerin uygulanmasına yönelik yapısal sorunlara da ciddi anlamda dikkat çekilmiştir. Mesela raporun yapısal sorunlara yönelik çözüm önerilerinden birisi 1946'da ECOSOC tarafından kurulan İnsan Hakları Komisyonunun yerine yeni bir organ olarak İnsan Hakları Konseyinin kurulmasının teklif edilmesidir. Komisyonun üye devletlerin kendi insan hakları karnelerini temize çektikleri bir platform olarak algılanmasının BM'nin güvenilirliğine zarar vermesinin yanında ayrıca insan hakları alanında istenilen hedeflere ulaşmayı da engellediğine dikkat çeken Annan, insan haklarının korunmasını ve teşvik edilmesini sağlaması için BM'nin güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Koruma Sorumluluğu konseptinin ILF Raporunda ele alındığı bir diğer başlık ise Onurlu Yaşama Hürriyeti'dir. Ağır insan hakkı ihlallerine karşı koruma sağlama konusunda mevcut hukuki düzenlemeler 'zengin', normlar ise 'etkileyici' olarak nitelendirilirken asıl meselenin hukukun uygulanmasına ilişkin olduğu

³⁵⁹ ILF Raporu, 2005, s. 33, parag.126.

görülmektedir.³⁶⁰ Milenyum Deklarasyonundaki taahhütlerin hayata geçirilerek, keyfi uygulamaların engellenmesi, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi Raporun temel hedefleri arasında yer almaktadır. Nitekim insan onuruna saygının sağlanmadığı sürece güvenlik ve kalkınma çalışmalarının da başarılı olamayacağı ifadesi raporun ele aldığı konuların birbirinden bağımsız olarak çözüme kavuşturulamayacağına işaret etmektedir.³⁶¹ Uluslararası toplumun soykırım ve diğer kitlesel insan hakları ihlalleri ile mücadelesinde BM'nin kayıtsız kalmasının doğru olmayacağı ifade edilmiş, kolektif güvenlik sistemi içerisinde Koruma Sorumluluğu kavramının benimsenmesi ve hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁶² ILF Raporunda HLP Raporuna benzer şekilde, egemenlik ve sorumluluk arasındaki ilişki ön plana çıkarılarak, devletin halkını korumasının egemenliğin esasını oluşturduğu belirtilerek ICISS'nin merkeze aldığı sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. ICISS'deki 'egemenin sorumsuzluğu kültürünün' ulusal ve uluslararası hesap verilebilirlik kültürüne dönüşümü olgusu, ILF'de devletlerin kendi vatandaşlarına ve birbirlerine karşı sorumluluklarının hesap verilebilirliğinin yeni mekanizmalarda garanti altına alınması şeklinde yer bulmuş, bu konuda Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'nin kuruluşu çok büyük bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir.

Devletin bu sorumluluğunu yerine getir(e)mediği takdirde ise uluslararası toplumun diplomatik, insani ve diğer yöntemlerle insan haklarını koruma ve halkın temel hürriyetlerden faydalanmasını sağlama sorumluluğu olduğu, söz konusu yöntemlerin yetersiz kalması durumunda ise Güvenlik Konseyinin BM Şartı gereğince harekete geçerek zorlayıcı tedbirler almasının gerektiğine dair değerlendirmeler ise Koruma Sorumluluğu kavramının kullanım ve içeriğinin ICISS Raporuyla benzer şekilde kaleme alındığını göstermektedir. ILF'de önerilen Konseyin kuvvet kullanmasına yönelik belirleyici ilkelerin ICISS Raporunda Askeri Müdahalenin İlkeleri başlığında yer alan 'Önleyici Tedbirlere Dair İlkeler' ile tamamen benzer olduğunu söyleyebiliriz.³⁶³ Son olarak da HLP Raporundaki

³⁶⁰ ILF Raporu, 2005, s. 35, parag.132. İnsan güvenliğinin sağlanması konusunda uluslararası insancıl hukukun retorik ve realite arasındaki uçurumun hiçbir alanda bu kadar keskin ve ölümcül olmadığı vurgusu da yine uygulamalara ilişkin eksiklikleri gözler önüne sermektedir. s.35, parag.134.

³⁶¹ ILF Raporu, 2005, s. 34, parag.128; s.6, parag.17.

³⁶² ILF Raporu, 2005, s. 35, parag.135.

³⁶³ ICISS Raporu ile ILF Raporunda ilkeler arasında bazı terminoloji farklılıkları bulunmaktadır. Mesela ICISS'de right intention olarak ifade edilen iyi niyet ya da doğru amaç ilkesine ILF'de proper

‘gelişmekte olan norm’ ifadesine atıf yapılarak ILF ile Koruma Sorumluluğuna verilen destek güçlendirilmiştir. Raporlarla Koruma Sorumluluğunun kolektif güvenlik sisteminin içine dahil edilmesi kavramsallaşma sürecine hız kazandırmıştır.

3.3.3. ICISS, HLP ve ILF Raporlarına Yönelik Devletlerin Yaklaşımları

Milenyum Deklarasyonunun uygulanmasına yönelik kaydedilen gelişmelerin kapsamlı bir şekilde ele alındığı ve Deklarasyonda taahhüt edilen hedeflerin gerçekleşmesine dair tavsiye ve görüşlerin yer aldığı ILF Raporu, değerlendirmeleri için devletlerin dikkatine sunulmuş ve iki hafta süren toplam altı oturumda 83 temsilci yorumlarını, gözlemlerini ve önerilerini paylaşmıştır.³⁶⁴ ILF Raporu, yukarıda da bahsettiğimiz üzere sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımını benimseyerek Koruma Sorumluluğu kavramına ‘gelişmekte olan bir norm’ olarak yer vermiştir. Bu nedenle devletlerin bu konudaki görüşleri ve değerlendirmeleri kavramın normatif değerine yönelik siyasi iradeyi tahlil etmemize yardımcı olacaktır. Ayrıca Koruma Sorumluluğu kavramına devletlerin en üst yetkilileri tarafından getirilen eleştiriler uluslararası teamül hukukunun oluşumuna yönelik opinio jurisin varlığına ilişkin bir değerlendirme yapmamıza da yardımcı olacaktır.

ILF’nin gündem maddesi olduğu 6 Nisan 2005’teki ilk oturumda Avrupa Birliği adına konuşma yapan Lüksemburg temsilcisi, egemenliğin aynı zamanda sorumluluk olduğunu ve güvenlik sorunlarının artık insan güvenliğini de içerdiğini belirterek, insan hakları ihlallerinin ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmemesinin barış ve güvenliği tehdit ettiğini, bu nedenle de Koruma Sorumluluğu kavramını benimsediklerini ifade etmiştir.³⁶⁵ Afrika Devletler Grubu adına konuşan Malawi temsilcisi ise, ILF’de öngörülen yeni kolektif güvenlik sistemini Koruma Sorumluluğu konseptiyle tanımlamanın zorluğuna işaret ederek, insan haklarının korunması amacıyla devletlerin egemenliklerinin, bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin ihlal edilemeyeceğine vurgu yapmıştır.³⁶⁶ İngiliz temsilci, insan

purpose olarak yer verilmiştir. Yine benzer şekilde ICISS de ‘reasonable prospects’ kavramıyla ifade edilen olumlu gelişme beklentisi ILF’de reasonable chance of success ile makul başarı şansı kastedilmiştir. ICISS’in last resort (son çare) ilkesi ILF’de kuvvet kullanma haricindeki yöntemlerin tehdidi durdurmada başarılı olma ihtimalinin değerlendirilmesi gerektiği şeklinde ifade edilmiştir. Orantılılık ilkesi için ise iki rapor arasında herhangi bir farklılık görülmektedir. ILF ilkeleri için bkz. ILF Raporu, 2005, s. 33, parag.126. ICISS İlkeleri için bkz. ICISS Raporu, 2001, s. XII.

³⁶⁴ BM Genel Sekreterinin ILF Raporunu Genel Kurula sunuşu için bkz. UN Doc. A/59/PV.83, General Assembly, 59th Session, 83rd plenary meeting, 21 Mart 2005.

³⁶⁵ UN Doc. A/59/PV.85, General Assembly, 59th session, 85th plenary meeting, 6 Nisan 2005, s.10.

³⁶⁶ UN Doc. A/59/PV.85, s.22.

haklarının korunması hususunda ILF Raporunu memnuniyetle karşıladıklarını ifade ederken soykırım, savaş suçları, insancıl hukuk ve insan haklarının ağır ihlallerine uluslararası toplumun kayıtsız kalmasının mümkün olmadığını ve Koruma Sorumluluğu kavramının da bu duruma bir çözüm olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ İngiltere'nin kavramı hemen benimsediklerini açıklamaları süpriz değildir nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde insani müdahale hakkının hukukiliği tartışmalarında insani gerekçelerle müdahalelerin uluslararası hukuka uygun olduğuna dair bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. BM Güvenlik Konseyinin 1991'de almış olduğu 688 sayılı karara ilişkin İngiltere'nin Savunmadan Sorumlu Devlet Bakanı Malcolm Rifkind'in 27 Ağustos 1992'de BBC Radyo ile yapmış olduğu röportajda kendisine yöneltilen 'Konseyin müttefik kuvvetlerin bölgeye girmesine açık bir şekilde yetki vermemesine ilişkin olarak müdahalenin hukuka uygunluğu' sorusuna, 'uluslararası hukukta genel bir müdahale hakkının olduğu' cevabını vermesi insani gerekçelerle müdahaleleri desteklediklerine işaret etmektedir. Bir halkın çok büyük acılar çekmesi ihtimaline ilişkin diğer devletlerin harekete geçmesinin, uluslararası hukukun temelinde yer aldığını belirten Rifkind, insani müdahale hakkının 20.yüzyılda herkes tarafından kabul edildiğini de ayrıca belirtmiştir.³⁶⁸

İkinci oturumda söz alan Pakistan, Bağlantısızlar Hareketi ve Grup 77 devletlerinin görüşlerinin HLP ve ILF Raporlarında karşılık bulamadığını belirterek bu iki raporda benimsenen yaklaşımları ve önerileri kabul etmemişlerdir.³⁶⁹ Raporlarda güvenlik ve barış alanında önerilen yeni kolektif güvenlik yaklaşımının evrensel işbirliğinden ziyade müdahale ve zorlama aracı olarak tasarlandığı iddiasıyla BM Şartının kuvvet kullanmaya yönelik hükümlerinin yeniden yorumlanmasına şiddetle karşı çıkan Pakistan, bu yeni yaklaşımın müdahaleleri kolaylaştıracağını ifade etmiştir. Keza Pakistan Temsilcisi Koruma Sorumluluğunu büyük ve güçlü devletlerin müdahaleleri için kullanılacak yeni bir araç olarak değerlendirerek karşı çıkmıştır. Pakistan'ın dikkat çektiği önemli bir husus ise uluslararası toplumun soykırım ve diğer ağır insan hakkı ihlallerine karşı halkları

³⁶⁷ UN Doc. A/59/PV.85, s.26.

³⁶⁸ Marston, United Kingdom Material on International Law 1992, 1993, s.824. İnsani müdahale hakkı İngilterenin resmi politikası haline geldiğine bir diğer örnek de 2003'te İngiliz Başsavcının Irak müdahalesinde kuvvet kullanımının hukuka aykırılığını ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirmelerdir. Başsavcı 'uluslararası hukukta üç durumda kuvvet kullanılabileceğini ve bunlardan birinin de insani krizleri önlemek için olduğunu' belirtmiştir. Wood, International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?, 2013, s.280.

³⁶⁹ UN Doc. A/59/PV.86, General Assembly, 59th session, 86th plenary meeting, 6 Nisan 2005, s.5.

koruması hususunun mevcut uluslararası hukukta özellikle de insancıl hukukta temeli olduğunu, Ruanda ve Srebrenitsa’da Koruma Sorumluluğu gibi müdahaleci doktrinlerin olmadığı için değil siyasi iradenin başarısız olduğu için kayıtsız kalındığını eklemiştir.³⁷⁰

Cezayir ise hem ILF Raporunu hem de Koruma Sorumluluğunu eleştirmiş, BM’nin zayıf düştüğünü fakat bu rapor ve önerilerin BM’yi tedavi edemeyeceğini belirtmiştir.³⁷¹ İnsani müdahale hakkı ya da ödevi gibi konseptlerin Şartta ya da uluslararası hukukta hiçbir dayanağı olmadığını belirterek yeni bir norm olarak servis edilen Koruma Sorumluluğunun aceleyle getirilmeden, içişlerine müdahale etmeme ve devlet egemenliğine saygı duyulması gibi ilkeler üzerindeki siyasi ve hukuki sonuçlarının derinlemesine tartışılması ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.³⁷² Mısır da ILF Raporunda yer alan Koruma Sorumluluğu teorisinin devletlerin içişlerine müdahalede yeni bir dönemi başlatabileceğini ve ulusal egemenlik ilkesine yönelik bir tehdit haline gelebileceğini belirterek kavrama karşı olduklarını açıkça dile getirmiştir. Görüşlerinin temelinde ise Koruma Sorumluluğu kavramının hukuki dayanaklarının belirsiz olduğu yer almaktadır.³⁷³ Kolombiya’nın kuvvet kullanma, insani müdahale ve Koruma Sorumluluğu konularına yönelik girişim ve önerilerin dikkatle incelenmesi gerektiğini belirtmeleri kavrama tedirginlikle yaklaştıklarına işaret etmektedir. Şili’nin açıklamalarına bakıldığında Koruma Sorumluluğu kavramına karşı olmadıklarını fakat üzerinde daha fazla görüşülmesi gerektiğine dair istekleri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Koruma Sorumluluğunun insani müdahale hakkının kabulü ya da devletlerin içişlerine müdahale etmek için bir gerekçe olarak kullanılacağı anlamına gelmediğini belirten Şili temsilcisi kavramın kitlesel insan hakkı ihlalleri ya da soykırım gibi olağandışı durumlarda devletin sorumluluklarını yerine ‘getiremediğinde’ Güvenlik Konseyinin söz konusu devletin vatandaşlarını korumasına ilişkin uluslararası yükümlülüğünün oluştuğuna işaret ettiğini belirtmiştir.³⁷⁴ Şili’nin dikkat çeken bir diğer açıklaması ise ILF’de de yer alan soykırım gibi suçların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğudur. San Marino da insani krizlere karşı harekete geçmede Koruma Sorumluluğu kavramının

³⁷⁰ UN Doc. A/59/PV.86, s.5.

³⁷¹ UN Doc. A/59/PV.86, s.7.

³⁷² UN Doc. A/59/PV.86, s.9.

³⁷³ UN Doc. A/59/PV.86, s.13.

³⁷⁴ UN Doc. A/59/PV.86, s.20.

dayanak oluşturmasını kabul ederken, her ne kadar bütün devletlerin bireysel sorumluluğu olsa da kolektif sorumluluğun uygulamada Konseyin yetkisinde olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁵

nc oturumda ise Fransa Koruma Sorumluluğunu benimsediklerini belirtirken Rusya karşı olduklarını ifade etmiştir. ILF Raporunda ‘gelişmekte olan bir norm’ olarak ifade edilmesinden duydukları rahatsızlığı dile getiren Rus temsilci, *uluslararası bir normun oluşabilmesi* için uluslararası toplumda geniş çaplı kabulün gerektiğini, fakat koruma sorumluluğu için böyle bir kabulün gerçekleşmediğini iddia etmiştir.³⁷⁶ Soykırım ya da kitlesel insan hakkı ihlallerinin uluslararası toplumun müdahalesini gerektirdiğini fakat sadece BM şartı VII. Bölüm gereğince Güvenlik Konseyinin söz konusu durumun uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu tespit etmesi ve müdahaleye izin ya da yetki vermesiyle mümkün olacağını belirtmiştir. Güney Kore de Koruma Sorumluluğu kavramını kabul etmekle birlikte, devlet egemenliğine saygı ilkesinin insani krizlerin önlenmesi için uluslararası toplumun müdahalesine engel olmasına müsade edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. İran Koruma Sorumluluğunu belirsiz ve tartışmalı bir konsept olarak değerlendirmiş, uluslararası toplumun soykırım, savaş suçu ve insanlığa karşı suçlarda kayıtsız kalmaması gerektiğini belirtmiştir. İran’a göre BM’nin daha önceki insani krizlerde başarısız olmasının sebebi güçlü devletlerin bu yönde bir irade göstermemeleridir.³⁷⁷ Ayrıca İran temsilcisi, Koruma Sorumluluğunun bazı devletlerin siyasi amaçlarına hizmet etmek için kullanılabileceği ihtimalinden de endişe ettiklerini, bu nedenle de yeni bir konseptin takdiminden ziyade egemenlik ilkesine saygılı bir şekilde BM şartının ilgili hükümlerinin uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Japonya ise insani krizlere yönelik Koruma Sorumluluğu kavramı üzerinde daha çok düşünülmesi gerektiğine dikkat çekerek, askeri müdahalelerden daha çok insani krizleri nleme ve çatışma sonrası barışın inşasına önem verilmesine vurgu yapmıştır.³⁷⁸ Japonya’nın ILF ve ICISS Raporlarında yer alan insan güvenliği kavramı ile Koruma Sorumluluğu arasındaki ilişkiye dair çıkarımları oldukça farklıdır. Japonya Daimi Temsilcisi Kenzo Oshima, insan güvenliği kavramının tam olarak BM şartında yer aldığı şekliyle ‘temel insan

³⁷⁵ UN Doc. A/59/PV.86, s.24.

³⁷⁶ UN Doc. A/59/PV.87, General Assembly, 59th session, 87th plenary meeting, 7 Nisan 2005, s.6.

³⁷⁷ UN Doc. A/59/PV.87, s.18.

³⁷⁸ UN Doc. A/59/PV.87, s.29.

haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerlerine olan inancı teyit etmek' olduğunu belirterek, Koruma Sorumluluğu kavramından ziyade insan güvenliği kavramına öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁷⁹ Halbuki Koruma Sorumluluğunun temelinde yer alan sütunlardan biri de insani krizleri önleme sorumluluğudur. Her ne kadar ICISS Raporundaki önleme sorumluluğu ILF Raporunda çok açık ve detaylı bir şekilde dile getirilmemiş olsa da ILF Raporundaki Koruma Sorumluluğunun ele alındığı başlıkta önleme sorumluluğuna ilişkin olarak Annan'ın 2004'te açıklamış olduğu beş maddelik Soykırım Önleme Hareket Planında (Action Plan to Prevent Genocide) yer alan tüm adımlara değinilmiştir.³⁸⁰

Dördüncü oturumda Uganda, ILF Raporunda yer alan Koruma Sorumluluğu kavramını memnuniyetle karşıladıklarını belirtirken kavramın kötüye kullanımına engel olmak için Güvenlik Konseyinin izin ve yetkisiyle sadece soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarda işletilmesini önermiştir.³⁸¹ Norveç, Genel Sekreterin soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarda ortak harekete geçme normu olarak Koruma Sorumluluğu yaklaşımını onayladıklarını ifade ederek, bir devletin halkına karşı kendi sorumluluğunu yerine getirmediği takdirde, uluslararası toplumun sessiz kalmayarak, diplomatik, insani ve diğer yöntemlerle sivil nüfusun temel hak ve hürriyetlerini koruma sorumluluğunu yerine getireceğini belirtmiştir.³⁸² Bu yöntemlerin yeterli olmadığı durumlarda da Konseyin harekete geçme sorumluluğu olduğunu eklemiştir. Endonezya da Genel Sekreterin raporunda yer verdiği Koruma Sorumluluğu kavramının gerekçelenmesinde ahlaki kriterlerin yer aldığını belirtirken, kavramın siyasi ve hukuki temellerinin eksik kaldığına işaret etmiştir.³⁸³ Yeni Zelanda, Avustralya, Lihtenştayn ve İzlanda da yine aynı oturumda söz almışlar ve kavramı benimsediklerini belirtmişlerdir.

Beşinci oturumda Polonya temsilcisi uluslararası güvenlik sisteminin yeni bir yaklaşımla ele alınması gerektiğine inandıklarını, artık devlet güvenliğinden ziyade

³⁷⁹ Ministry of Foreign Affairs of Japan, Statement by H.E. Ambassador Kenzo Oshima Permanent Representative of Japan to the United Nations on the Informal Thematic Consultation of Cluster III, 19 Nisan 2005. Fröhlich'e göre de Annan'ın ILF Raporunda önleme, barışı inşa, kuvvet kullanma ilkelerine atıflar olmasına rağmen daha çok merkezde Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanması durumu vardır. Fröhlich, *The Responsibility to Protect*, 2015, s.315.

³⁸⁰ ILF Raporu, 2005, s.35, parag.134. Annan'ın ILF Raporunda atıf yaptığı 'Soykırım Önleme Hareket Planı' için bkz. UN Doc, Press Release, SG/SM/9197 AFR/893 HR/CN/1077, Action Plan to Prevent Genocide, 7 Nisan 2004.

³⁸¹ UN Doc. A/59/PV.88, General Assembly, 59th session, 88th plenary meeting, 7 Nisan 2005, s.8.

³⁸² UN Doc. A/59/PV.88, s.13.

³⁸³ UN Doc. A/59/PV.88, s.26.

insan güvenliğinin merkeze alınmasını, sınırların değil insan hayatının korunmasına önem verilmesini, devletin sadece hakları değil aynı zamanda sorumluluklarının da olduğu gibi ILF Raporunda yer alan birçok yaklaşımla birlikte Koruma Sorumluluğunu da benimsediklerini ifade etmiştir.³⁸⁴ Bulgaristan da Koruma Sorumluluğu konseptini benimsediklerini belirterek uygulanması halinde soykırım ve diğer insanlığa karşı suçların önlenebileceğini ve Güvenlik Konseyinin bu konuda liderlik etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁸⁵ Küba temsilcisine göre ise Koruma Sorumluluğu kavramı destek bulamamış ve Örgüte üye devletlerin önemli bir grubu içinde güçlü bir direnç ile karşılaşmıştır.³⁸⁶ Kavrama yönelik en ağır eleştirilerin Küba temsilcisinden geldiğini söyleyebiliriz. Koruma Sorumluluğunu insani müdahale hakkı olarak değerlendiren Küba temsilcisi, kavramın kabulünü intihar olarak (It would be suicidal to endorse the so-called right to intervention) nitelemiştir. Vietnam'ın Koruma Sorumluluğunu 'gelişmekte olan bir norm' olarak görmedikleri ifadesi kavramı benimsemediklerine işaret etmektedir. Venezuela ise 'sözde uluslararası toplumun' soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarda ortak harekete geçme sorumluluğu adı altında zayıf devletlerin içişlerine müdahale edeceklerini ifade ederken aslında kavramdan ziyade Güvenlik Konseyini eleştirmişlerdir. Vietnam'a göre Konsey güney devletlerine karşı çifte standart uygulamaktadır ve Koruma Sorumluluğunun verdiği yetkiyle de birkaç devletin ihlalci olarak niteledikleri devletlere karşı zorlayıcı tedbirler alarak cezalandırmalarını sağlayacaktır.³⁸⁷ Koruma Sorumluluğu kavramını ortaya atan Kanada ise hem ICISS hem de ILF Raporunu tam olarak desteklediklerini ifade ederken, diğer devletlere cevaben de nesnel değerlendirmelerle kavramın daha iyi anlaşılacağını belirtmiştir.³⁸⁸

Altıncı ve son oturumda söz alanlardan Meksika, ILF'de insan haklarına yönelik tavsiyelerden biri olan İnsan Hakları Komisyonu yerine İnsan Hakları Konseyinin kurulmasını olumlu bir gelişme olarak kaydederken, yeni organın insan hakları konusunda çoğulcu bir yaklaşımı benimsemesi için siyasi ortamın

³⁸⁴ UN Doc. A/59/PV.89, General Assembly, 59th session, 89th plenary meeting, 8 Nisan 2005, s.4.

³⁸⁵ UN Doc. A/59/PV.89, s.10.

³⁸⁶ UN Doc. A/59/PV.89, s.15.

³⁸⁷ UN Doc. A/59/PV.89, s.24.

³⁸⁸ UN Doc. A/59/PV.89, s.27.

oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁹ İnsan Hakları Konseyinin ayrıca insani krizlere yanıt verme ve önleme kapasitesine de sahip olması gerektiğine işaret ederek, fonksiyonları arasında Koruma Sorumluluğunun ilkelerinin uygulanmasının da yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Tanzanya temsilcisi ise Başkanlarının sözlerinden alıntı yaparak Koruma Sorumluluğu kavramını benimsediklerini, devletlerin kötü yönetim ve insan hakkı ihlallerini örtmek için devlet egemenliği ve içişlerine müdahale etmeme ilkesini kötüye kullandıklarını belirtmiştir.³⁹⁰ Ruanda’da yaşanan soykırım ve ardından bölgede yaşanan yoğun mülteci akımının artık devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesinin sınırsız ve mutlak olarak algılanmasının mümkün olmadığına işaret ettiğini, barışın sürekliliği ve güvenliğin sağlanabilmesi için askeri müdahalelerin her zaman için bir seçenek olması gerektiği belirtilmiştir.

Genel Kurul oturumlarında söz almasına rağmen Çin’in BM Daimi Temsilcisi Wang Guangya, ILF Raporuna ilişkin değerlendirmelerin detaylı bir şekilde ele alındığı ve Çin’in BM’deki reform çalışmalarına yönelik tutumunun da yer aldığı bir mektubu BM Genel Sekreterliğine göndermiştir.³⁹¹ BM Şartının kuvvet kullanma hükümlerinin açık olduğunu, meşru müdafa haricinde kuvvet kullanmayı gerektirecek herhangi bir durumun da Güvenlik Konseyinin iznine bağlı olduğunu belirttikleri mektupta, Şartın 51.maddesinin yeniden yorumlanması ya da değiştirilmesine ihtiyaç olmadığı vurgulanmış, kuvvet kullanımına ilişkin olarak da ILF’nin belirlediği kriterleri eleştirerek, her duruma uygulanacak kurallar ve ilkeler belirlenmesini ‘gerçekçi olmamakla’ nitelendirmiştir. Çin’in, kuvvet kullanmayı gerektirecek acil bir tehditin mevcut olup olmadığını Konseyin Şartın VII.Bölümüne göre değerlendireceği vurgusu da dikkat çekmektedir. BM’nin güçlendirilmesi ve reform başlıklarına ilişkin olarak ise Şartın amaç ve ilkelerinin garanti altına alınması, egemen eşitlik ve içişlerine müdahale etmeme ilkesinin reform çalışmalarından korunması gerektiğini ifade eden temsilci ayrıca Koruma Sorumluluğu kavramına ilişkin değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bir devletin ülkesi içerisinde yaşanan iç huzursuzlukların karmaşık konular olması nedeniyle

³⁸⁹ UN Doc. A/59/PV.90, General Assembly, 59th session, 90th plenary meeting, 8 Nisan 2005, s.10.

³⁹⁰ UN Doc. A/59/PV.90, s.26.

³⁹¹ UN Doc. A/59/842, General Assembly, Letter dated 8 June 2005 from the Permanent Representative of China to the United Nations addressed to the Secretary-General, Position Paper of the People’s Republic of China on the United Nations Reforms, 10 Temmuz 2005.

devletin sorumluluğunu yerine getirme kapasitesini değerlendirirken sağduyulu olunması ve gereksiz müdahalelere izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. İnsani krizlere verilecek tepkilerin de kesinlikle BM Şartına uygun olması ve ilgili ülkenin görüşlerinin dikkate alınması çağrısı Çin'in insani gerekçelerle müdahale olgusuna karşı duruşunu ortaya koymaktadır. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Çin, Koruma Sorumluluğu kavramıyla birlikte insani gerekçelerle müdahalelerin hiçbir formunu kabul etmemektedir.

Genel Sekreterliğe diğer devletlerden ve devlet gruplarından benzer mektuplar gönderilmiş, ILF Raporu ve BM Reformuna yönelik yaklaşımlar dile getirilmiştir. Bu minvalde bir diğer örnek ise Rusya ve Çin'in ortaklaşa gönderdiği mektuptur. Rusya ve Çin'in 21.yüzyılın uluslararası düzenine ilişkin olarak yapmış oldukları ortak açıklamada tüm devletlerin birbirlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine karşılıklı saygı duymalarını, saldırmazlık ve içişlerine karışmama ilkelerini de tam manasıyla uygulamaları gerektiği ifade edilmiştir. En dikkat çekici ifade ise insan hakları-egemenlik ilişkisi üzerine yapılan değerlendirmelerde yer almaktadır. İnsan haklarının uluslararası korunmasının, egemen eşitlik ve içişlerine karışmama ilkelerinin katı bir şekilde savunulmasına dayandığı ifade edilmiştir.³⁹² Bu ifadeler Rusya ve Çin'in egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerinin ihlal edilemezliğini savunması ve Koruma Sorumluluğu raporlarında ifade edilen sorumluluk olarak egemenlik anlayışının benimsenmediğine işaret etmektedir. Kuvvet kullanma tekeline sahip olan Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisinin Koruma Sorumluluğu kavramına ve merkezinde yer alan egemenliğin dönüşümü ile ağır insan hakkı ihlallerine karşı toplulukları koruma sorumluluğunun aşamalı olarak uluslararası topluma geçişine yönelik olumsuz yaklaşımları, kavramın hukuki bir değer kazanması için oluşturulmaya çalışılan siyasi iradenin de büyük güçler nezdinde tam olarak oluşmadığına işaret etmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) 33. Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında BM Reformu ve Güvenlik Konseyinin Genişletilmesine yönelik alınan kararda BM

³⁹² UN Doc. A/59/875, General Assembly, Letter dated 15 July 2005 from the Permanent Representative of China and the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General, Joint Statement by the People's Republic of China and the Russian Federation on the International Order in the 21st century, 18 Temmuz 2005.

Genel Sekreterinin ILP Raporuna yönelik değerlendirmeler yer almaktadır.³⁹³ Kararda, ILF Raporunun neredeyse tamamında, İKÖ devletlerinin ve diğer birçok devletin görüşlerinin gözardı edildiği belirtilerek, İKÖ'nün dahil edilmediği reform tekliflerini kabul etmeyecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca BM Şartının uygulanması hususunda üye devletlerin kaygıları da dile getirilmiş, Şartın ilke ve amaçlarına sıkı sıkıya bağlı olunması gerektiği, özellikle de egemenlik, toprak bütünlüğü ve içişlerine karışmama ilkelerinin ihlal edilemezliği vurgulanmıştır. ILF Raporunda yer alan birçok başlık ve öneriye yönelik eleştirilerde bulunan İKÖ devletleri, Koruma Sorumluluğu konseptinden endişe duyduklarını dile getirirken, üye devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve içişlerine karışmama ilkelerini ihlal edebilecek hiçbir tavsiyeyi de kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. İnsan Haklarına yönelik bir diğer kararda da aynı endişeler tekrarlanmış, insan hakları bahane edilerek içişlerine karışmama ve ulusal egemenliği ihlal etmeme çağrısında bulunmuşlardır. Egemenlik ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerine yapılan bu vurgular İKÖ'nün Koruma Sorumluluğu kavramını HLP ve ILF Raporlarında yer aldığı şekliyle benimsemediklerine işaret etmektedir.

HLP ve ILF Raporlarına ve Koruma Sorumluluğu konseptine yönelik bir diğer değerlendirme de Bağlantısızlar Hareketinden (Non-Aligned Movement–NAM) gelmiştir. Bakanlar Konferansının yayımlamış olduğu Bildiride BM Şartında yer alan uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek için kuvvet kullanmaya ilişkin hükümlerin yeterli olduğu, Güvenlik Konseyinin ILF ve HLP Raporlarında önerilen kuvvet kullanma ilkelerini belirleyen bir karar almasına gerek olmadığı ifade edilmiştir.³⁹⁴ Şartın 51.maddesinin yeniden düzenlenmesine ya da Genel Sekreterin raporlarında ifade ettiği şekliyle yeniden yorumlanmasına ilişkin görüşün NAM devletleri tarafından benimsenmediği de ayrıca ifade edilmiştir. Bildiride Bakanlar, BM Şartında ya da uluslararası hukukta hiçbir dayanağı olmadığı gerekçesiyle insani müdahale hakkını reddetmişlerdir. Fakat Koruma Sorumluluğu kavramı için bu kadar açık bir şekilde karşı olduklarını belirten ifadelere yer verilmemiştir. Sadece iki kavram arasında benzerlikler olduğu ifade edilerek Koruma Sorumluluğu kavramına

³⁹³ UN Doc. A/59/884-S/2005/522, General Assembly, Security Council, Letter dated 25 Temmuz 2005 from the Permanent Representative of Yemen to the United Nations addressed to the Secretary-General, Resolutions on Political Affairs, adopted by the 32nd Session of the Islamic Conference of Foreign Ministers, Sana'a, Republic of Yemen, 15 Ağustos 2005.

³⁹⁴ UN Doc. A/59/880, General Assembly, Note verbale dated 13 July 2005 from the Permanent Mission of Malaysia to the United Nations addressed to the Secretary-General, 26 Temmuz 2005.

temkinli yaklaştıkları görülmektedir. Koruma Sorumluluğu kavramının içişlerine karışmama ve müdahale etmeme ilkeleri ile toprak bütünlüğü ve egemenlik ilkelerine etkilerinin neler olduğunu dikkatli bir şekilde inceleyeceklerini belirtmişlerdir.

BM'ye üye devletlerin Koruma Sorumluluğu konseptini kabul etseler dahi devletin öncelikli sorumluluğu kısmına yoğunlaşıp diğer alternatifleri yok sayacak kadar daralttıkları görülmektedir. Nihayetinde ICISS ve Annan Raporlarında devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getirmemesi halinde uluslararası toplumun kayıtsız kalmaması için bir eylem planı öngörmesi kısmının devletler nezdinde benimsenmesi hususunda sıkıntı olduğunu görmekteyiz. Koruma Sorumluluğu konseptinin bu kısmını tamamen içişlerine müdahale olarak algılayan devletler BM ilkelerine atıf yaparak karşı çıkmışlar ve egemenlik ilkesi ile onun doğal bir uzantısı olan içişlerine müdahale yasağı ilkesinin ihlal edilemezliğini savunmuşlardır. Soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç ve savaş suçları gibi olağandışı durumlarda bile BM Şartı VI.Bölüm çerçevesinde barışçıl yolların aranması salık verilmiştir. Her ne kadar Koruma Sorumluluğu kuvvet kullanımına varmayan barışçıl ve diğer yöntemlerin tüketilmesi şartını içeriyor olsa da, devletler sadece askeri müdahale kısmına odaklanarak kavrama karşı bir direnç oluşturmuşlardır. Hatta Cezayir, Belarus, Küba, Mısır, İran, Pakistan, Rusya ve Venezuela Koruma Sorumluluğu kavramının 2005 Dünya Zirvesi için hazırlanan taslakta yer almaması üzerine görüş belirtmişlerdir.³⁹⁵ Bağlantısızlar Hareketinin taslak metin için vermiş oldukları değişiklik teklifinde Koruma Sorumluluğuna hiç yer vermedikleri görülmektedir.³⁹⁶ Kavrama yönelik şüphelerin ve açık muhalefetin merkezinde rızaya dayanmayan askeri operasyonların meşrulaştırılması, müdahalelere hukuki bir altyapı kazandırılarak zayıf devletlerin egemenliklerinin erozyona uğratılması endişesi yer almaktadır. Bu endişe gelişmekte olan ülkelerin üstün bir değer taşımasına rağmen insani gerekçelerle müdahalelere karşı çıkmalarına neden olmuştur. Sömürgeciliğin devamı olarak algılanan güçlü devletler tarafından zayıf devletlere karşı kötüye kullanılmaya müsait benzer kavramların sürekli aynı tepkiler ve endişelerle karşılaşıyor olması toplumları kitlesel vahşetten korumak için sarfedilen çabaları da sonuçsuz bırakmaktadır. Buna rağmen birçok devletin insan haklarının uluslararası korunmasına yönelik ortaya koymuş

³⁹⁵ Stahn, Responsibility to Protect, 2007, s. 108.

³⁹⁶ Proposed Amendments by the Non-Aligned Movement to the Draft Outcome Document of the High-Level Plenary Meeting of the General Assembly (A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2), 1 Eylül 2005.

oldukları siyasi irade, Koruma Sorumluluğu kavramına taslak metinde yer verilerek kavramın hayatta kalmasını sağlamıştır. Gelişmekte olan bir norm için kaydedilen bu ilerleme oldukça önemlidir. Ayrıca insan haklarının gelişimi devlet egemenliği lehine karineyi zayıflatırken, halkı temel hak ve hürriyetlerinden ağır ve ciddi boyutlarda mahrum eden ve bunu devlet politikası haline getiren devletlere müdahale edilmesine yönelik bir kabulü de güçlendirmektedir.³⁹⁷ Ayrıca Brezilya'nın Genel Kurulda ifade ettiği üzere II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninin zorla dayatılması (zorla ihdas etmek) için BM kurulmamıştır, ancak barışçıl çözümlerin uygulanabilir olmadığı kanıtlandığında zorlayıcı tedbirlere başvurularak düzen korunmaya çalışılacaktır.³⁹⁸

3.3.4. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi

ICISS'nin Koruma Sorumluluğu kavramıyla yeniden formüle ettiği insani gerekçelerle müdahale olgusu BM Genel Sekreterinin Milenyum Deklarasyonunun hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlediği panellerde güvenlik ve insan hakları başlıklarında tartışılarak BM'nin güçlendirilmesi için öngörülen yeni kolektif güvenlik sistemi içerisine dahil edilmiştir. Fakat bu çalışmaların hepsi en nihayetinde Genel Sekreterin öngörülerini, değerlendirmeleri ve tavsiyelerini içermektedir. Nitekim yukarıda da örneklendirdiğimiz üzere devletlerin raporda yer alan konulara ve tavsiyelere ilişkin görüşleri farklılıklar göstermektedir. BM Genel Kurul Başkanı Jean Ping, Annan'ın Raporunu ve devletlerden gelen görüş ve tavsiyeleri de dikkate alarak 2005 Dünya Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanlarına sunulmak üzere taslak bir metin hazırlamıştır. Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin aslında üç taslak metni vardır. Ping'in hazırladığı ilk taslak 8 Haziran 2005'te Genel Kurulda tartışılmıştır. Bu ilk taslakta, ILF Raporundan farklı olarak Koruma Sorumluluğunun işletilebileceği suçlara savaş suçları eklenmiştir (ILF Raporunda Koruma Sorumluluğu soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarla sınırlandırılmıştı). ILF'den farklı olarak taslakta uluslararası toplumun devletlerin halkı Koruma Sorumluluğunu yerine getirmesini teşvik etme ve yardım etmesi gerektiğine de yer verilmiştir.³⁹⁹ Gözden geçirilmiş ikinci taslakta ise ana tema aynı kalmakla birlikte

³⁹⁷ Ignatieff, M. (1999). 'Human Rights: The Midlife Crisis', *The New York Review*, 20 Mayıs 1999.

³⁹⁸ UN Doc. A/60/PV.9, s.5-6.

³⁹⁹ UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1, Draft outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 8 Haziran 2005, s.15, parag.72.

kelime seçimlerinde bazı küçük değişiklikler yapılmıştır.⁴⁰⁰ Fakat ilk taslaktan ayrılan en önemli özellik revize edilen taslağa kuvvet kullanmaya ilişkin barışçıl yöntemlerin başarılı olmamasının yanında ‘devletin sorumluluğunu yerine getirememesi ya da getirme iradesinin olmaması’ ifadesinin eklenmesidir.⁴⁰¹ Üçüncü taslakta ise ilk iki taslakta olmayan önleme sorumluluğu ve erken uyarı sistemine yer verilmiştir. Ayrıca diğer taslaklarda geçen uluslararası toplumun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yöntemlerle korumayı sağlama ‘sorumluluğu’ bu raporda yükümlülük terimi ile ifade edilmiştir. Fakat en önemli ekleme ise soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlarda Güvenlik Konseyinde veto yetkisinin kullanılmamasına ilişkin bir hükme yer verilmesidir.⁴⁰² Bu son taslak yükümlülük kavramına yer vermesinden dolayı Amerikan Temsilci John Bolton tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmış ve taslak metin üzerinde birçok değişiklik önerisinde bulunulmasına sebep olmuştur.⁴⁰³

Genel Kurul birçok toplantı ve uzun süren müzakerelerden sonra taslağa son şeklini vererek 14-16 Eylül 2005 tarihlerinde yapılacak olan Devlet ve Hükümet Başkanları oturumunda değerlendirilmeye sunulmuştur. Son taslakta da Koruma Sorumluluğu konseptine yer verilmesi, bağımsız bir uluslararası komisyon olan ICISS’nin daha çok akademik bir karaktere sahip çalışmasının artık siyasi bir niteliği de olduğunu kanıtlamıştır.

2005 Dünya Zirvesinde taslak metin liderler tarafından onaylanmış ve Koruma Sorumluluğu kavramsallaşma sürecinde çok önemli bir aşamayı daha geride bırakmıştır. Çok kısa bir süre sonra da 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi, Genel Kurulda *oybirliğiyle* kabul edilmiştir.⁴⁰⁴ Böylece gelişmekte olan bir norm Genel

⁴⁰⁰ İlk raporda ‘the international community should, as necessary, encourage and help States’ ifadesi gözden geçirilmiş versiyonda ‘the international community should, as appropriate, encourage and help States’ olarak değiştirilmiştir. Uluslararası toplumun sorumluluğu kısmına ‘through the UN’ ifadesi eklenmiştir.

⁴⁰¹ UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.1, Revised draft outcome document of the high level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 22 Temmuz 2005, s.25, parag.113.

⁴⁰² UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2, Revised draft outcome document of the high level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 10 Ağustos 2005, s.27, parag.119-120.

⁴⁰³ Bolton’ın 1 Ağustos 2005’de atanması ve hemen birkaç gün içinde taslak metine 750 değişiklik teklifinde bulunması tepkiyle karşılanmıştır. Bu tutum ABD’nin, 2000 Milenyum Hedeflerini desteklemediğine dair tartışmalara yol açmıştır. Zifcak, *United Nations Reform*, 2009, s.155.

⁴⁰⁴ UN Doc. A/RES/60/1, General Assembly, 2005 World Summit Outcome, 24 Ekim 2005, 138, 139. ve 140. paragraflar, s. 30.

Kurul kararı ile bağlayıcı olmayan hukuk kuralları (soft law) arasında yerini almış, normun oluşma süreci kararla birlikte ivme kazanmıştır. Bir tavsiye kararı niteliği taşımasına rağmen Bildirgenin içeriği ve önemi göz önüne alındığında uluslararası toplumun Bildirgede yer alan ilkelere riayet edeceğine dair güçlü bir beklentinin mevcudiyeti de söz konusudur.⁴⁰⁵ Dolayısıyla beklentilerin devletlerin pratiği ile desteklenmesi halinde teamül hukukunun oluşumundan söz edilebilir. 2001’de ICISS’nin yayınladığı raporla başlayan süreç beş yıl gibi çok kısa bir sürede siyasi iradenin olurunı almış ve Bildirgenin Genel Kurulda kabulüyle de hukuki mülahazaların konusu olmaya başlamıştır.

Bildirgede Koruma Sorumluluğuna ‘halkı soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu’ başlığında 138, 139 ve 140. paragraflarda yer verilmiştir. 138.paragrafta her devletin kendi halkını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumakla sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu sorumluluğun aynı zamanda bu suçları uygun ve gerekli yöntemlerle önleme sorumluluğunu da gerektirdiği belirtilmiştir. Böylece devletlerin ‘sorumluluk olarak egemenlik’ anlayışını Koruma Sorumluluğu kapsamında benimsediklerini söyleyebiliriz. Uluslararası toplumun ise gerektiğinde bu sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda devletleri teşvik edeceği ve onlara yardımcı olacağı, BM bünyesinde erken uyarı sisteminin kurulmasını destekleyecekleri ifade edilmiştir.⁴⁰⁶ Böylece devletler, uluslararası toplumun üyeleri olarak söz konusu devletin sorumluluklarını yerine getirebilmesi

⁴⁰⁵ Oliver James Lissitzyn ‘International Law Today and Tomorrow’da, teamül hukukunun oluşumunda davranışların bir beklenti çerçevesinde gerçekleştirilmesi temelinden yola çıkmıştır. Devletlerin davranışlarındaki tekdüzeliğin ilerde de benzer davranışların devam edeceğine dair bir beklenti oluşturduğunu ve diğer devletler ya da aktörlerin politikalarını da bu beklentilere göre geliştirdiklerinden dolayı beklentilerin karşılanmasında yani davranışların aynı istikamette devam etmesinde ortak çıkar olduğunu belirtmiş, teamülün bu ortak çıkarı temsil ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte beklentilerin sadece fiili uygulamalarla değil, açıklama ya da bildiri gibi sözlü yöntemlerden de kaynaklanabileceğine dikkat çekerek, çok sayıda devletin yer aldığı ve hukuki bir meseleyi ele alan bir bildirinin bazı durumlarda ‘uluslararası norma tekabül eden genel bir konsensüsün göstergesi’ olarak kabul edilebileceğini belirterek, uzlaşa ile kabul edilen Genel Kurul bildirilerinin hukuki değere sahip olduğunu savunmuştur. Aktaran Schwebel, S. M. (1979). ‘The Effect of Resolutions of the UN General Assembly on Customary International Law’, *American Society of International Law*, Vol.3, ss.301-309, s.303.

⁴⁰⁶ Bildirgenin 138. maddesinin orjinal hali şöyledir: ‘138. Each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. This responsibility entails the prevention of such crimes, including their incitement, through appropriate and necessary means. We accept that responsibility and will act in accordance with it. The international community should, as appropriate, encourage and help States to exercise this responsibility and support the United Nations in establishing an early warning capability.’

için kapasitesini geliştirmesine yardımcı olma/destekleme sorumlulukları olduğunu teyit etmişlerdir. 139.paragraf ise aynı suçlardan halkları korumada uluslararası toplumun sorumluluğunu düzenlemektedir. Uluslararası toplumun, BM aracılığıyla, Şartın VI. ve VII. Bölümleri çerçevesinde uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yollarla halkları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumakla sorumlu olduğu belirtilmiş, barışçıl yöntemlerin tüketilmesine rağmen sonuç alınamadığı ve ulusal otoritelerin halkını belirtilen suçlardan korumada açıkça başarısız ya da yetersiz olması durumlarında ise Konsey aracılığıyla VII. Bölüm de dahil olmak üzere Şarta bağlı kalarak vaka bazında ve ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde kolektif harekete geçmeye hazır oldukları ifade edilmiştir.⁴⁰⁷ Devletlerin böylece belirtilen suçlara karşı kayıtsız kalmayacakları ve çok geniş bir yelpazede karşılık vermeyi taahhüt ettikleri görülmektedir. Kuvvet kullanımını içeren zorlayıcı tedbirlerin uygulanması hususunda da sadece Güvenlik Konseyini yetkili gördükleri ve olay bazlı bir değerlendirme yapılmasını kabul ettikleri görülmektedir. Paragrafın son kısmında ise Genel Kurulun, Şartın ve uluslararası hukukun ilkelerini göz önünde bulundurarak Koruma Sorumluluğunu ve olası etkilerini değerlendirmeye devam edeceği belirtilmiş, uluslararası toplum adına halkları söz konusu suçlardan korumak için devletlerin kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olunacağı ifade edilmiştir. Paragrafın bu son kısmıyla da aslında Koruma Sorumluluğunun kavramsallaşma sürecinin sona ermediği belirtilmiştir. Genel Kurulda kavramın olası etkilerinin değerlendirilmeye devam edileceği vurgusu Koruma Sorumluluğunun ‘gelişmekte olan norm’ niteliğinin zımnen kabulüne işaret etmektedir. Genel Kurulun uluslararası hukukun tedrici gelişimindeki rolü, Koruma Sorumluluğunun kurumsallaşma sürecinde de etkili olduğunu ve kavramın ilerleyen zamanlarda bir

⁴⁰⁷ Bildirgenin 139. maddesinin orjinal hali şöyledir: ‘139. The international community, through the United Nations, also has the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. In this context, we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII, on a case-by-case basis and in cooperation with relevant regional organizations as appropriate, should peaceful means be inadequate and national authorities are manifestly failing to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. We stress the need for the General Assembly to continue consideration of the responsibility to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and its implications, bearing in mind the principles of the Charter and international law. We also intend to commit ourselves, as necessary and appropriate, to helping States build capacity to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and to assisting those which are under stress before crises and conflicts break out.’

hukuk normu olarak kabul edilmesinde Genel Kurulda yapılacak değerlendirmelerin önemine dikkat ekildiği görülmektedir.

3.4. ICISS Raporu ile 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi Farkları

ICISS Raporunda yer aldığı ekliyle geni yoruma elverili olan Koruma Sorumluluğu doktrininin, Birlemi Milletlerin 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 138 ve 139. paragraflarıyla kapsamının daraltıldığı görülmektedir. Birçok başlık altında kavramın esasına dokunulmadan yapılan değişiklikler, HLP ve ILF Raporları ile Sonuç Bildirgesinin Taslak Metinleri aracılığıyla aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Biz bu çalışmada artık Koruma Sorumluluğu ile Genel Kurulda kabul edilmiş Sonuç Bildirgesinin 138 ve 139. paragraflarını kastediyor olacağız. Fakat yine de kavramın sınırlandırıldığı birkaç hususa değinmek istiyoruz.

3.4.1. Meru Otorite

ICISS Raporunda müdahaleye karar verecek meşru/doğru/yetkili otorite Güvenlik Konseyi olarak belirtilmiş, be daimi üyenin insani gerekçelerle müdahale gerektiren kararlarda veto kullanmamayı kabul etmeleri ngrlmtir. Konseyin makul bir süre içerisinde karar alamaması durumunda da Genel Kurulun ‘Barış için Birlik Kararı’ ile meseleyi ele alabileceği alternatif olarak kabul edilmiştir.⁴⁰⁸ Bir diğer alternatif ise bölgesel örgütler aracılığıyla harekete geçilebileceğine ilişkindir.

3.4.1.1. Güvenlik konseyi

ICISS Raporunda, Koruma Sorumluluğunun uygulanması gereken durumların uluslararası barış ve güvenliğe tam anlamıyla, doğrudan veya yakın bir tehdit oluturmasa bile, kitlesel ölümler nedeniyle Güvenlik Konseyinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁹ ICISS’nin Koruma Sorumluluğu kapsamında değerlendirdikleri olayların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmadığını açıkça belirtmesi, Konseyin VII. Bölüm çerçevesinde karar almasının yasal dayanağı olamayacağını göstermektedir. ILF Raporunda Annan ise farklı bir yaklaşım benimsemiş ve soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu savunmuştur.⁴¹⁰ Buna rağmen Dünya Zirvesi

⁴⁰⁸ ICISS Raporu, 2001, s.48.

⁴⁰⁹ ICISS Raporu, 2001, s.52.

⁴¹⁰ ILF Raporu, 2005, s.33, parag.125. Paragrafta uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için BM artının Konseye nleyici kuvvet kullanma yetkisi verdiği ifade edilmiş ve ‘threats are not imminent

Sonuç Bildirgesinde Koruma Sorumluluğu kapsamında değerlendirilen soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine dair herhangi bir ifade yoktur. Fakat 139.paragrafta yer alan ‘case by case basis’ ifadesiyle her bir olayın tekil olarak incelenmesi gerektiğinin belirtilmesi, genel bir tehdit nitelemesi yapılmasına imkan vermediği gibi tehdit oluşturmayacağı şeklinde yine genel bir nitelemenin de yapılamayacağına işaret etmektedir.

Koruma Sorumluluğu kapsamında Konseyin zorlayıcı tedbirlere başvurabilmesi için BM Şartının amaç ve ilkelerine uygun olarak (24/2), ‘uluslararası barış ve güvenliği koruma/sağlama’ amacıyla (24/1) hareket etmesi gerekmektedir. Konseyin yetkilerini sınırlandırmış gibi görünen bu hükümlere karşılık 39.maddenin Konseye ‘barışın tehdit edilmesi, bozulması ya da bir saldırı eyleminin varlığını’ saptama/tespit etme yetkisi vermesi daraltılmış sınırları tekrardan genişletmektedir. Nitekim uluslararası barışı tehdit eden eylemlere yönelik uluslararası hukukta tanımlayıcı/belirleyici bir enstrüman olmadığı için Konsey, bir durumun uluslararası barış ve güvenliği ‘tehdit’ edip etmemesine yönelik çok geniş bir takdir yetkisine sahiptir.⁴¹¹ Bu yetkinin de görünürdeki tek sınırı BM Şartında yer alan amaç ve

but latent’ şeklinde tehdit tanımlanmıştır. Paragrafın sonunda Koruma Sorumluluğu kapsamında değerlendirilen olayların da barış ve güvenliği tehdit ettiğinin belirtilmesi bu tehdidin yakın değil gizli olduğuna dair bir çıkarım yapmamıza sebebiyet vermektedir. Annan ayrıca raporun sonunda, 21.yüzyılda etkili bir şekilde kolektif güvenliğin sağlanabilmesi için Devlet ve Hükümet Başkanlarını uzlaşıda bulunmaya davet etmiş ve Güvenlik Konseyinden kuvvet kullanımına ilişkin ilkeleri belirleyen bir karar almasını ve bu ilkeler ışığında kuvvet kullanılmasına izin ve yetki verilmesini talep etmiştir. İlkeler arasında ‘soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı diğer suçlar da dahil olmak üzere uluslararası barış ve güvenliği korumak için önleyici tedbirleri de kapsayacak şekilde Konseyin kuvvet kullanma hakkı olduğu’ yer almaktadır. ILF Raporu, 2005, s.58, 6/h.

⁴¹¹ Kelsen 39.maddenin yorumunda ‘barışı nelerin tehdit edeceği’ kararının tamamen Güvenlik Konseyinin takdirinde olduğunu belirtmiştir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.727. Conforti de Kelsen ile benzer ifadeleri kullanmış ve 39.maddedeki ‘barışın tehdidi’ ifadesini çok ‘muğlak ve esnek’ bir ifade olarak nitelendirmiştir. Conforti, B. (2005). *The Law and Practice of the United Nations*, Third Revised Edition, Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, s.172. Berlin Krizi 1948’de Güvenlik Konseyinde tartışıldığında ABD Temsilcisi Konseye 39.maddede kullanıldığı şekliyle ‘barışa yönelik tehditin’ ne anlama geldiği sorusunu yöneltmiş ve ‘bir devletin taleplerine uyulmasını sağlamak için güç kullanması ya da güç kullanma tehdidinde bulunması’ durumunda barışa yönelik bir tehditin oluştuğunu belirtmiştir. Temsilci SSCB’nin Almanya’yı bölme amacıyla Berlinde uyguladığı ablukanın da Şartın VII. Bölümü bağlamında barışa yönelik bir tehdit oluşturduğunu açıkça ifade etmiştir. UN Doc. S/PV.363, Security Council 3rd year 363th meeting, 6 Ekim 1948, s.4. Kelsen ABD’nin ‘barışa yönelik tehdit’ tanımlamasını doğru bulmamış ve 39.maddedeki ‘barışa yönelik tehdit’ ile 2.madde 4.paragraftaki ‘kuvvet kullanma ve tehdidi’ ifadelerinin aynı kapsama sahip olmadıklarını belirtmiştir. s.727-728. Profesör Arntz ise kelime farklılıklarına rağmen bu kavramların eşanlamı olduğunu belirterek ABD Temsilcisi ile benzer düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Cryer, R. (1996). ‘The Security Council and Article 39: A Threat to Coherence?’, *Journal of Armed Conflict Law*, 1(2), ss.161-195, s.162.

ilkelere uygun hareket etmektir.⁴¹² Dolayısıyla Kelsen'in ifadeleriyle 'uluslararası hukukun her türlü ciddi ihlali ve özellikle de Şartın üyelere yüklediği yükümlülüklerin ihlalleri (kuvvet kullanma ve tehdidinden kaçınma yükümlülüğünün haricindekiler de dahil olmak üzere) barışa tehdit olarak' yorumlanabilecektir.⁴¹³ Simma ise iki devlet arasında silahlı çatışmaların yaşanması durumunu 'barışın bozulması' olarak nitelendirmiştir.⁴¹⁴ Bunun yanında Soğuk Savaş sonrasında Konseyde bir devletin içindeki aşırı şiddet eylemlerinin (extreme violence) genellikle barışa yönelik bir tehdit olarak nitelendirilebileceğinin kabul edildiğine de dikkat çeken Simma, dışardan müdahale olasılığı yüksek olan büyük çaplı bir iç çatışmanın her zaman barışa yönelik bir tehdit olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.⁴¹⁵ BM Güvenlik Konseyi, 31 Ocak 1992'de devlet ve hükümet başkanları düzeyinde toplanarak 'Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Güvenlik Konseyinin Sorumluluğu' başlıklı gündem maddesiyle 'devletlerarasında savaş ve askeri çatışmaların olmamasının tek başına uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yeterli olmadığını, ekonomik, sosyal, insani ve ekolojik alanlardaki istikrarsızlıkların da uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebileceğini' belirtmiştir.⁴¹⁶ Konseyin söz konusu ekonomik, sosyal, insani ve diğer meselelerin BM'ye üye bütün devletlerce ve uygun organlar aracılığıyla çözülmesine öncelik verilmesine yönelik ifadelerle de yer vermesi, VII. Bölümün silahlı çatışmaları da kapsamına aldığının Konseye üye devletlerce kabul edildiğine işaret etmektedir.⁴¹⁷ Konseyin ifadelerinde yer alan 'devletlerarasılık' kavramı, iç çatışmaların doğrudan uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmadığına ilişkin bir kabule işaret etmektedir fakat Konseyin uluslararası

⁴¹² Moeckli ve Fasel, Martenczuk, Tzanakopoulos ve Peters gibi bazı uluslararası hukukçuların 'uluslararası örgütlerin kendi iç hukuklarıyla, özellikle de kurucu belgeleriyle bağlı olduklarından, sadece amaç ve ilkelerin değil, BM Şartının tamamının Güvenlik Konseyinin eylemleri üzerinde yasal bir sınır teşkil ettiğini' savunduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu yazarlara göre Şartın Konseyin yetkilerine getirdiği sınırlamalar arasında 39.madde uyarınca barışa yönelik bir tehdidin varlığını tespit etme yükümlülüğü ve barışa yönelik bir tehdidin tespit edilmesi halinde orantılı tedbirler alma yükümlülüğü de yer almaktadır. Moeckli, D. ve Fasel, R. N. (2017). 'A Duty to Give Reasons in the Security Council: Making Voting Transparent', *International Organizations Law Review*, 14, ss.13-86, s.27.

⁴¹³ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.727. Kelsen BM Şartı 94.madde gereğince devletlerin taraf olduğu tüm uyuşmazlıklarda UAD'nın kararına uyma yükümlülüğünü yerine getirmemesinin de barışı tehdit edebileceği şeklinde iddiasını örneklendirmiştir. s.728.

⁴¹⁴ Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.609.

⁴¹⁵ Simma, *a.g.e.*, 1995, s.611.

⁴¹⁶ UN Doc. S/23500, Note by the President of the Security Council, 31 Ocak 1992, s.3.

⁴¹⁷ Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.608.

barış ve güvenliği tehdit eden iç savaşlara yönelik mevcut kararları genel bir nitelendirme yapmamıza müsaade etmemektedir.⁴¹⁸

Konseyin insani gerekçelerle VII. Bölüm kapsamında zorlayıcı tedbirler aldığı 688 sayılı karar Koruma Sorumluluğu konseptiyle oldukça benzerdir. Konseyin BM Şartıyla kendisine verilen uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması/korunması görev ve sorumluluğu kapsamında 1991 Körfez Krizinde Irak halkını ‘korumak’ için aldığı bu kararda ilk kez barışın tehdidindeki temel argümanı insani gerekçeler olmuştur.⁴¹⁹ Nitekim Irak’ın Kürtlere ve Şiilere uyguladığı şiddetin soykırım

⁴¹⁸ 1965’te Rodezya’daki ırkçı beyaz azınlığın tek taraflı bağımsızlık ilanının geçersizliği üzerine alınan kararların (S/RES/216 bağımsızlığın tanınmaması kararı, S/RES/217 ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararı, S/RES/221 Güney Rodezya’ya yapılan dış yardımların kesilmesi kararı) istenilen neticelere ulaşamaması üzerine Konsey 1966’da 232 sayılı kararı almış ve BM Şartının 39 ve 41.maddeleri çerçevesinde hareket ederek Rodezya’daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirtmiştir. UN Doc. S/RES/232, 16 Aralık 1966. Bir diğer örnek ise Haiti’de hükümete karşı gerçekleştirilen darbe sonucunda yaşanan olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesine ilişkin Konseyin almış olduğu kararlardır. Konsey’in 873 sayılı kararında ‘Haiti’nin Governors Island Antlaşmasına uymayarak yükümlülüklerini ihlal etmelerinin bölgede barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu’ tespit etmiş ve VII. Bölüm uyarınca hareket ederek daha önce almış olduğu tedbirleri tekrardan uygulamaya koymuştur. UN Doc. S/RES/873, 13 Ekim 1973. Konseyin 917 sayılı kararındaki uluslararası toplumun Haiti’de ‘demokrasinin yeniden tesis edilmesi’ ve ‘meşru hükümetin ülkeye geri dönmesi’ gibi hedefleri olduğunun belirtilmesi bir ülkenin demokratik yapısına karşı gerçekleştirilen hareketlerin de uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek nitelikte olduğu şeklinde yorumlanabilir. UN Doc. S/RES/917, 6 Mayıs 1994. Meseleye ilişkin bir diğer örnek de Konseyin Güney Afrika’ya yönelik almış olduğu kararlardır. Güney Afrikadaki ‘apartheid’ rejimine yönelik Güvenlik Konseyi ilk olarak 1960’ta 134 sayılı kararı almış ve apartheid rejiminin devam etmesi halinde uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atabileceği belirtilmiştir. UN Doc. S/RES/134, 1 Nisan 1960. Konsey 418 sayılı kararında ise yirmi yıldır devam etmekte olan apartheid rejiminin uluslararası barış ve güvenliği bozduğu (‘threat’ yerine ‘disturb’ kelimesini kullanılmıştır) tespitinde bulunmuş, Güney Afrika’nın politika ve eylemlerini göz önünde bulundurarak, silah ve ilgili malzeme edinmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik bir tehdit oluşturabileceğinden dolayı zorlayıcı tedbir olarak VII. Bölüm çerçevesinde silah ambargosu uygulanmasına karar vermiştir. UN Doc. S/RES/418, 4 Kasım 1977. Konseyin bu kararı almasında apartheid rejiminin yanı sıra Güney Afrikanın komşu devletlere yönelik saldırıları da etkili olmuş, söz konusu saldırıların uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehlike (danger) oluşturduğunu saptamıştır. Güney Afrika’nın Angola’ya saldırılarına ilişkin Konsey birçok karar almış ve saldırıların neticesinde ‘uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğini’ tespit etmiştir. UN Doc. S/RES/447, 28 Mart 1979. Dolayısıyla Konseyin barışın bozulduğuna ilişkin tespiti Güney Afrika’nın Angola’ya karşı saldırıları ve Angola’nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı gerçekleştirilmiş açık bir ihlalin varlığı sonucunda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Konsey 473 sayılı Kararda apartheid rejimini ‘insanlığın onur ve vicdanına karşı işlenen bir suç’ olarak nitelendirmiş ve diğer kararlarında ifade ettiği şekliyle uluslararası barış ve güvenliği bozabileceği (disturb) belirtilmiştir. UN Doc. S/RES/473, 13 Haziran 1980. Rodezya ve Güney Afrika olaylarından sonra Simma doktrinde insan haklarının kitlesel ihlali gibi devletin içinde yaşanan bir durumun Konsey’de barışa yönelik bir tehdit olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.612.

⁴¹⁹ Irak’ın 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgali etmesi ve 9 Ağustos’ta da Kuveyt’i ilhak ettiğini ilan etmesi üzerine, 17 Ocak 1991’de ABD öncülüğünde Çöl Fırtınası Operasyonu ile koalisyon güçleri Irak’a karşı askeri müdahale gerçekleştirmişti. Askeri müdahaleden sonra Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesiyle güç kaybeden Irak rejimine karşı Kürtlerin kuzeyde, Şiilerin ise güneyde ayaklanmaları Bağdat Hükümeti tarafından çok şiddetli bir biçimde bastırılmıştır. Bu süre zarfında Irak’ta yaşanan insan hakkı ihlallerinin ve kitlesel ölümlerin insanlığa karşı suç seviyesine gelmesinden dolayı uluslararası toplum meseleye müdahil olmuştur. Irak’taki baskı yönetimi şiddete zaman zaman ara

noktasına geldiği ve uluslararası toplumun söz konusu vahşete kayıtsız kalmayarak harekete geçtiği görülmektedir.⁴²⁰ Kararın oylamasında olumsuz oy kullanan devletler Yemen⁴²¹, Zimbabve⁴²² ve Küba⁴²³ Konseyin Irak'ın içişlerine müdahale

verse de devam etmiş ve şiddeti halkı baskılama politikasının bir aracı haline getirmiştir. Baskılara dayanamayanlar saldırılardan kaçan Irak halkının Türkiye'ye ve İran'a sığınması da yine meselenin BM Şartı 2/7'de ifade edilen ulusal yetki alanından çıkarak uluslararasılaşmasına ve bölgesel barışı tehdit eder hale gelmesine neden olmuştur. Bölge ülkelerinin (Türkiye ve İran) mülteci akımına karşı önlem alabilmek için Güvenlik Konseyine çağrıda bulunmaları sorunun resmi olarak uluslararasılaştığını göstermektedir. 688 sayılı kararın alınmasında asıl vurgulanan Türkiye ve İran'a karşı gerçekleşen mülteci akımlarıdır. Kuvvet kullanma kararının temel gerekçesini oluşturan bu durumun barış ve güvenliği bozduğu iddia edilerek müdahale edilmiştir. Eğer mülteci akımı gerçekleşmeseydi muhalif gruplara karşı Irak Hükümetinin gerçekleştirmiş olduğu şiddet eylemlerine yönelik Konsey müdahale etmeyebilirdi. Ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerinin varlığı, uluslararası insani yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasının engellenmesi Genel Kurulun 49/203 sayılı kararında da görülmektedir. UN Doc. A/RES/49/203, Situation of human rights in Iraq, 13 Mart 1995, Resolution adopted by the General Assembly. Ayrıca İnsan Hakları Komisyonu Özel Rapörtörü Max van der Stoel'in insan hakları raporunda, Irak'ta en çok baskı gören azınlık grubunun Kürtler olduğunu ifade etmiştir. Report on the situation of human rights in Iraq, submitted by Mr. Max van der Stoel, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, in accordance with Commission resolution 1993/74, E/CN.4/1994/58, 25 Şubat 1994, s. 53 parag.156. 688 sayılı kararın alınmasından bir gün sonra ABD öncülüğünde Huzuru Temin Operasyonu (Operation Provide Comfort) ile çok uluslu askeri kuvvet Kuzey Irak'ta konuşlanmış ve 36.paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Güvenli bölgenin alanı genişletilerek sığınmacılara insani yardımlar ulaştırılmaya çalışılmıştır. 688 sayılı kararın bizatihi kendisi herhangi bir zorlayıcı tedbir içermemektedir. UN Doc. S/RES/688, 5 Nisan 1991. Fakat karar sonucunda ABD, İngiltere ve Fransa'dan oluşan üçlü koalisyon 36.paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve Kürtlerin güvenliğini sağlamak için bölgeye asker göndermiştir. 25 Mayıs 1991'de BM Genel Sekreterliği ile Irak yönetiminin anlaşması üzerine BM'in bölgenin güvenliğini sağlamak için hafif silahlı 500 kişilik bir birlik göndermesi kararlaştırılmıştır. S/22663, 31 Mayıs 1991, Letter dated 30 May 1991 from the Secretary General addressed to the President of the Security Council, s.6-7.

⁴²⁰ White, N. D. (1996). 'Commentary on the Protection of the Kurdish Safe-Haven: Operation Desert Strike', *Journal of Armed Conflict Law*, Vol.1, No.2, ss.197-204, s.198

⁴²¹ Yemen delagasyonu kararı 'insani meseleleri ele almadığı için' desteklemediklerini belirtmiştir. 688 sayılı kararın oylamasında olumsuz oy kullanan Yemen, Konseyin BM Şartıyla kendisine verilen sorumluluklara sıkı sıkıya bağlı olma kuralından ayrılışının ilk örneği olarak değerlendirdiği bu kararla Konseyin 40 yıl boyunca devletlerin içişlerine karışmaktan sürekli olarak kaçınma geleneğini bozduğunu iddia etmiştir. Ayrıca insani meseleleri siyasallaştırması nedeniyle de karara karşı çıktıklarını ifade etmiş, kararda iddia edilen uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğine dair görüşü paylaşmadıklarını belirtmiştir. Bir diğer önemli eleştiri ise meselenin Güvenlik Konseyinin yetkisine girmediğini belirtmeleridir. Taslak kararın, Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sağlama temel işlev ve sorumluluklarından uzaklaştırdığını ifade ederek devletlerin içişlerine yönelik kararlar alma yolunu açması sebebiyle de ilerisi için kötü bir örnek oluşturma endişesi taşıdıklarını belirtmişlerdir. Son zamanlarda, BM Şartındaki kuralları aşmaya yönelik Konseyde artan bir eğilim gözlemlediklerini ifade eden Yemen temsilcisi, siyasi emeller için uluslararası hukukun kurallarının ve hukukun üstünlüğünün göz ardı edildiğine işaret etmiştir. UN Doc. S/PV.2982, Provisional Verbatim Record of the 2982th Meeting, 5 Nisan 1991, s.27-30.

⁴²² Zimbabve ise Irak'ta yaşananların salt iç mesele olduğunu ve bu konuda alınacak kararın BM Şartında belirtilen Konsey'in yetkileriyle uyuşmayacağını, bu nedenle de Irak'ta yaşanan insani krizin ve Türkiye ile İran'ın sığınmacı sorununun BM'nin uygun organları aracılığıyla çözümlenebileceğini belirtmiştir. UN Doc. S/PV.2982.

⁴²³ Küba ise toplantıda BM Şartı 2/7'ye vurgu yaparak, Irak'ta yaşananların bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ve Konsey ile BM'nin bir devletin içişlerine karışılmaması ilkesine bağlı kalma ve aynı zamanda bu ilkenin ihlal edilmemesini sağlama sorumluluğu altında olduğunu belirterek taslak metnin politik amaçlar taşıdığını belirtmiştir. Konsey'in insani meseleye ilişkin karar almasının da ayrıca BM'nin diğer organlarına verilmiş bir yetkiye de müdahale edildiğini belirten Mr. Quesada, sivil halkın yaşadığı insani krize ilişkin meselelerin Şartın IX. Bölümünde ele alındığını ve

etmesini eleştirmiş ve kararın insani amacından ziyade siyasi bir amaç taşıdığını iddia etmişlerdir.⁴²⁴ Irak temsilcisi de Konsey toplantısında sunulan taslak kararı, Irak'ın içişlerine hukuka aykırı bir müdahale olarak değerlendirmiş ve BM Şartının 2. maddesinin ihlal edildiğini belirtmiştir.⁴²⁵ Konseyin, insani yardım kuruluşlarının Irak halkına yardım götürmeleri için çağrıda bulunmasından ziyade, 6 Ağustos 1990'dan beri uygulanan ekonomik müeyyideleri kaldırması (Irak halkının üzerindeki en büyük baskının söz konusu ekonomik müeyyideler olduğu vurgulanmıştır) ve halkın yiyecek, tıbbi malzeme ve diğer ihtiyaçlarını alabilmelerini sağlaması talep edilmiştir. Bu eleştirilere rağmen kararın 'koruma' amacının insancıl hukuk bağlamında ele alındığı (karardaki insani yardım kuruluşlarının yardımları Irak halkına ulaştırmasının engellenmemesine ilişkin ifadeler), Konseyin yetkisi dahilinde olmamasına rağmen insan haklarının ve insancıl hukuk kurallarının uygulanmasını barış ve güvenlik ile ilişkilendirdiği görülmektedir.⁴²⁶ Ayrıca ilk kez

60.maddeyle de Genel Kurula yetki verildiğine işaret ederek, Konseyin bu konuda ciddi olduğunu ve acil harekete geçilmesi gerektiğini düşünüyorsa BM Şartında belirtilen kanallar aracılığıyla Genel Kurulda konunun ele alınması için girişimde bulunmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Şarta uygun hareket edilmiş olacağını ve Örgütün kimsenin vermediği yetkileri kendisine atfeden oligarşik bir grubun egemen olduğu bir sisteme dönüştürülerek, kendi iradelerini Örgüte empoze etmek isteyenlere engel olunabileceğini belirtmiştir. Üye devletlerin Konseyi manipüle etme ve sadece birkaç üyenin çıkarına uygun davranma eğilimine dair endişelerini dile getiren temsilci, Konseyin üye devletler tarafından BM Şartıyla kendisine verilen yetkilere uygun hareket etme yükümlülüğü altında olduğunu, bazılarının çıkarlarına hizmet etmek için Tanrı tarafından dünyada yaşanan bütün problemlerle ilgilenme izni verilmediğini belirtmiştir. Konseyin kendisine edindiği rolü eleştiren Küba temsilcisi, asıl ilgilenilmesi gereken konunun yetki sorunu olduğunu, Irak'ta yaşanan durumun önemi, meşruiyeti ve uygunluğu ile eşit derecede belki de daha acil bir öneme sahip olan bu yetki aşımının bütün üye devletleri ve tüm halkları etkileyerek uluslararası toplumun en temel menfaatine zarar verecek nitelikte olduğunu belirterek endişelerini bu minvalde dile getirmiştir. Küba temsilcisi ayrıca Ahtisaari'nin Genel Sekreterliğe sunmuş olduğu gözlemlere de değinerek Irak'ta sivil halkın yaşadığı zorlukların başında Konsey tarafından uygulanan ekonomik müeyyidelerin yer aldığını ve bu müeyyidelerin kaldırılarak halkın yiyecek ihtiyaçlarının karşılanabileceğini ve ciddi sağlık sorunlarının önüne geçilebileceğini de belirtmiştir. Konseyin bölgede yaşanan insani krizi kullanarak bir devletin içişlerine karışmasını samimi bulmadıklarını ifade eden Küba temsilcisi, Konseyin Irak'a uygulanan ekonomik müeyyidelere devam etme kararı almasını da içişlerine müdahaleye zemin hazırlama amaçlı olduğunu belirtmiştir. UN Doc. S/PV.2982, s. 42-52.

⁴²⁴ Schachter de Konseyin Irak'a askeri müdahale öngören 678 sayılı kararını gereksiz ve siyasi amaca hizmet eden bir karar olarak değerlendirmiştir. Böyle değerlendirmesindeki sebep ise 661 sayılı kararın giriş paragrafında bireysel veya ortak meşru müdafaa hakkının onaylanmasıydı. Schachter, O. (1991). 'United Nations Law in the Gulf Conflict', *The American Journal of International Law*, Vol.85, No: 3, ss.452-473, s.460. Quigley ise benzer eleştirilere yönelik olarak Konseyin böyle bir hakkın varlığını giriş paragrafında ifade etmeyeceği ve karar toplantılarında amacın ekonomik müeyyide olduğunu belirtmiştir. Quigley, J. (1992). 'The United States and the United Nations in the Persian Gulf War: New Order or Disorder', *Cornell International Law Journal*, Vol.25, Issue.1, ss.1-51, s. 39

⁴²⁵ UN Doc. S/PV.2982, Provisional Verbatim Record of the 2982th Meeting, 5 Nisan 1991, s.17.

⁴²⁶ Güvenlik Konseyine insancıl hukukun ya da daha geniş bir uygulama alanı olan insan haklarının uygulanması ile ilgili olarak açıktan bir yetki/görev/sorumluluk yüklenmediği buna rağmen insan hakları ile ilgili konularda Genel Kurul (13/1), ECOSOC (55/c ve 62/2) ve diğer alt organlar yetkilendirildiği görülmektedir. Her ne kadar BM Şartıyla açıktan yetkilendirilmemiş olsa da Konsey

bu kararlarla Konsey, egemen bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen silahlı çatışmaların ‘uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği’ tespitini yapmış ve çok geniş kapsamlı bir barış ve güvenlik yaklaşımını benimsemiştir. Görüldüğü üzere Konsey açık bir şekilde sadece insani gerekçelerle VII. Bölüm çerçevesinde kuvvet kullanımını içeren zorlayıcı tedbirlere başvurmamış, yaşanan insani krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit ederek söz konusu kararı almıştır.⁴²⁷ Zaten Şartın hiçbir maddesi Konseye insan haklarını koruma amacıyla

kararlarında insancıl hukukun uygulanmasının uluslararası barış ve güvenliğin tesisinde önemine dikkat çekerek insancıl hukuk meselelerini de yetki alanı içerisine dahil etmektedir. Nolte, ‘uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında başlıca sorumluluğun Konseye ait olduğunu ve bu bağlamda uluslararası insancıl hukukun kural ve ilkelerine saygı duyulmasını sağlama ve teşvik etme gerekliliğinin’ vurgulandığı 1502 sayılı kararının (S/RES/1502 (2003) Protection of United Nations personnel, associated personnel and humanitarian personnel in conflict zones) Konsey’in insancıl hukukun kurallarının uygulanmasını denetleme sorumluluğunu üstlendiğine örnek teşkil ettiğini belirtmiştir. Nolte, G. (2008). ‘The Different Functions of the Security Council with Respect to Humanitarian Law’, içinde *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer Welsh and Dominik Zaum (ed.), Oxford University Press, s. 520. Konseyin insancıl hukuk kapsamındaki rolünü 4 aşamaya ayıran Ted van Baarda’ya göre ilk evre Tabula Rasa evresidir (1945-1967) ve Konsey kuruluşundan 1967 Altı Gün Savaşlarına kadar silahlı çatışmaların insancıl yönüne ilişkin hiçbir karar almamıştır. İkinci evre ise Tereddüt (Reluctant Involvement) evresidir (1967-1979). Bu dönemde insani sebeplerle ilişkili ilk karar alınmıştır. İnsani koruma ve insani yardım ve mülteciler ile yerinden edinilmiş kişilerin güvenli geri dönüşü ile ilgili olan bu kararlar olaylara müdahil olma söz konusu iken Biafra ve Ogaden’deki silahlı çatışmalara karışmaması, ilk Körfez savaşına geç müdahil olması, Kıbrıs ve Lübnan barış güçlerindeki mandater değişimler Konseyin olaylara müdahil olma ile ilgili tereddütünü yansıttığını göstermektedir. Üçüncü evre ise Kısmi Müdahil (1980-1990) evresidir. Bu dönemde Konsey kararlarının sayısı 12’den 36’ya çıkmıştır. Dördüncü ve son evre is Tam Müdahil olma evresidir ve 1990’dan günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Kuveytin işgalinden sonra Konsey’in silahlı çatışmaların insani yönü ile ilgili alınan kararlarında ciddi bir artışın yaşandığı ve yaşanan insani krizlere uluslararası insani kuruluşlar eliyle çözüm arandığı fakat daha sonraları BM organları aracılığıyla direk müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde alınan kararlarda 7.bölüm çerçevesinde insancıl hukukun uygulanmasına yönelik ifadeler kullanılmış, insani yardımların ulaştırılmasının uluslararası barış ve güvenliğin tekrardan sağlanmasında önemli bir rolüne vurgu yapılarak insancıl hukukun ilkelerinin korunması için kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmuştur. Savaş suçlularının yargılanması için kurulan Ceza Mahkemeleri de ayrıca Konsey’in artık tam müdahil konuma geçtiğine işaret etmektedir. van Baarda, T. (1994). ‘The Involvement of the Security Council in Maintaining International Humanitarian Law’, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Volume 12, ss. 137-152. s.5. van Baarda’nın sınıflandırmasını çıkış noktası olarak Konseyin insancıl hukuk ile ilgili kararlarını yasama, yürütme ve yargı fonksiyonları bağlamında sınıflandıran George Nolte ise Konseyin insancıl hukukun uygulanması (yürütme fonksiyonu) ile ilgili aldığı kararları üç ayrı alt başlıkta incelemiştir: silahlı çatışmaların taraflarına genel olarak insancıl hukuk kurallarına uygun davranılması konusunda baskı yapılan kararlar; silahlı çatışmaların taraflarına belirli ve daha özel insancıl hukuk kurallarına uygun davranılması konusunda baskı yapılan kararlar; ve son olarak da insancıl hukukun uygulanması için Konsey’in önlem (institutional steps) aldığı kararlardır (S/RES/1674 (2006)). Nolte, a.g.m., 2008, s.521-522.

⁴²⁷ Konsey’in 39.madde kapsamında barışın bozulduğuna ya da tehdit edildiğine ilişkin bir tespitte bulunduğu her kararında zorlama tedbirlerine başvurmaması da mümkündür. Nitekim 39.madde, barışın tehdidi, bozulması ya da saldırı fiili halinde Konseyin barışın yeniden tesis edilmesi için tavsiyelerde bulunabileceğine de yer vermektedir. Mesela Konsey’in 1950’de Kore meselesine ilişkin aldığı 3 karar (25 Haziran 1950 tarihli 82 sayılı karar, 27 Haziran 1950 tarihli 83 sayılı karar, ve 7 Temmuz 1950 tarihli 84 sayılı karar) da 39.maddeye dayanarak tavsiye niteliğinde alınmış kararlardır. Civelek, J. (1990). ‘Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin

hareket etmesini sağlayacak bir yetki vermemektedir. Konsey, BM Şartına göre temel insan haklarından yaygın bir biçimde yoksun bırakılan halkları korumak için ya da yoksun bırakılmalarını önlemek için kuvvet kullanma hakkına sahip değildir. BM'nin kuruluş döneminde insan haklarının hala devletlerin milli yetki alanına ait meselelerden birisi olduğu kabulü de yine Konseyin bu konuda açıkça yetkilendirilmemesini açıklamaktadır. Bununla birlikte San Fransisko'da BM Şartını hazırlayan devletlerin Konseyin istenilen her durumda harekete geçmesini sağlayabilecek 39.maddenin Şarta eklenmesinde ısrar etmeleri ve 39.maddede belirtilen durumların tanımlanmasından kaçınmaları Konseyin yetkilerinin sınırının kasten muğlaklaştırıldığına işaret etmektedir.⁴²⁸

ICISS Raporunda öngörülen diğer alternatifler, HLP ve ILF Raporlarında yer almadığı gibi başka alternatifler de tavsiye edilmemiş, askeri müdahaleye karar verecek tek yetkili otoritenin Güvenlik Konseyi olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar alternatif yöntemler belirtilmiş de olsa ICISS Raporunda Konsey uluslararası toplum adına harekete geçebilecek en uygun ve en doğru otorite olarak belirtilmiştir. Koruma Sorumluluğuyla Konseye alternatif oluşturma amacı taşımadıkları gösterilmeye çalışılmış ve sadece Konseyin mevcut halinden daha iyi işlemlerini sağlamak adına çözüm önerilerinde bulunulduğu ifade edilmiştir.⁴²⁹ Bununla birlikte ICISS Raporunda, Konseyin veto kullanımını sınırlandıracak kurallar belirlenmesine ilişkin BM bünyesinde bazı çalışmaların yapıldığı ve devletlere sunulacak bir teklif hazırlığı olduğuna dair bir ifade de yer almaktadır. ICISS'nin desteklediği bu teklifte Konseyin beş daimi üyesinin insani krizlerin durdurulması ya da önlenmesi için harekete geçilmesi hususunda veto kullanmamasını düzenleyecek olan bir 'davranış kuralları-code of conduct' belirlenmesinin yer aldığı belirtilmektedir.⁴³⁰ Böylece

Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı', *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 10(1-2), ss. 13-47, s.11.

⁴²⁸ Simma, 39.maddenin hazırlık çalışmalarının (travaux preparatoires), Konseyin zorlayıcı tedbir alabilme yetkisinin önkoşullarının geniş yoruma açık olması niyetini ifade ettiğini belirtmiş, sınırlandırmaya yönelik herhangi tanımlama tekliflerinin San Fransisko'da ABD ve İngiltere tarafından reddedildiğini belirtmiştir. Bolivya'nın 'saldırı'nın tanımına metinde yer verilmesi teklifinin katılımcı devletlerden destek görmesine rağmen sponsor devletlerce kabul edilmemesini örnek olarak vermiştir. Simma, B. (1995). *The Charter of the United Nations, A Commentary*, Oxford University Press, s. 607-608.

⁴²⁹ ICISS Raporu, 2001, s.49. Raporda Konseyin Koruma Sorumluluğundaki rolü 'paramount importance' ifadesiyle nitelendirilmiştir. Konseyin çok önemli bir rolü olduğu belirtilirken, bu konuda münhasır yetkili olmadığı da eklenmiştir.

⁴³⁰ ICISS Raporu, 2001, s.51.

daimi üyelerin çok önemli ulusal çıkarlarının dahil olmadığı meselelerde, çoğunluğun sağlandığı kararların kabul edilmesini engellemek için veto kullanılmayacaktır.⁴³¹ Bu durumun daha önce de ‘yapıcı çekimserlik’⁴³² adı altında kullanıldığını ifade eden ICISS, BM Güvenlik Konseyinde de bu bağlamda yapıcı çekimserliğin benimsenmesini teklif etmiştir.⁴³³ Böylece Koruma Sorumluluğu kapsamındaki bir mesele Konseyde görüşüldüğünde dokuz olumlu oy sağlanması durumunda beş daimi üye veto yetkisini kullanmayacak ve askeri müdahaleleri de içeren zorlayıcı tedbir kararları alınabilecektir. Benzer bir öneri HLP Raporunda da yer almaktadır. Annan veto kurumunun anakronistik nitelikte olduğunu belirterek, kullanımının daimi üyelerin hayati çıkarlarının gerçek bir tehdit altında olduğu meselelerle sınırlandırılmasını, soykırım ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinde ise daimi üyelerin tamamen veto kullanmaktan kaçınmalarına dair taahhütte bulunmalarını istemiştir.⁴³⁴ ILF Raporunda ise daimi üyelerin veto kullanmamasına ilişkin herhangi bir ifade yer almamaktadır. Fakat raporda Koruma Sorumluluğu kapsamında kuvvet kullanılmasına izin verecek kararların alınması hususunda zımni

⁴³¹ BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesine tanınan veto hakkı aslında Şartta açıkça ifade edilmemiştir. 27. maddenin 3. paragrafında yer alan ‘daimi üyelerin hepsinin oyları dahil olmak üzere dokuz üyenin olumlu oyu’ ile veto hakkı tanımlanmıştır. Bir diğer ifadesi ise oybirliği ilkesi (unanimity clause)’dir. Veto hakkının Şarta eklenmesinin nedeni büyük güçlerin çıkarlarını korumak ve aralarındaki ciddi bir anlaşmazlığın savaşa varmadan çözülerek birlik içinde kalmalarını sağlamaktır.

⁴³² Yapıcı çekimserlik (constructive/positive abstention) terimi BM terminolojisinde yer almamaktadır. Avrupa Birliği (AB) literatürüne özgü bu kavramla genel olarak bir örgütün karar alma organlarında üye devletlerin oybirliği ile karar alınmasını engellemek için çekimser kalması ifade edilmektedir. AB’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında tüm kararların oybirliği ile alınması bazı üye devletlerin savunmaya ilişkin meselelerde ortak askeri faaliyetlere katılmak istememesi nedeniyle karar alınmasını engellemek için icad edilmiş bir usüldür. Yapıcı çekimser devletler söz konusu tedbirin/kararın AB’yi bağladığını kabul etmekte fakat uygulanmasına iştirak etmemektedir. AB Resmi İnternet Sayfası, EUR-Lex, Glossary, Abstention, constructive (positive abstention). Erişim <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/abstention-constructive-positive-abstention.html>. Bununla birlikte BM terminolojisinde farklı bir terimle ifade edilmese de Güvenlik Konseyinin karar alma usulünü düzenleyen BM Şartı 27.maddenin teamülen değişerek yapıcı çekimserlik düşüncesini yansıttığını söyleyebiliriz. Güvenlik Konseyinin bağlayıcı bir karar alabilmesi için daimi üyelerin olumlu oy kullanması gerektiği ifade edilen 27.maddenin lafzına göre kararın kabul edilebilmesi için beş daimi üyenin çekimser kalmaması, negatif oy kullanmaması ve oylamaya katılması gerekmektedir. Fakat Şartın bu hükmü zamanla daimi üyelerin çekimser kalması halinde kararın geçmesini engellememeyecek şekilde farklı yorumlanmıştır. Söz konusu hükümde şeklen hiçbir değişiklik yapılmamış, teamülen hükümdeki olumlu oy kullanma gereği tersine evrilmiştir. Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s. 173-174.

⁴³³ ICISS bu teklifi yaparken Genel Sekreterin ‘insanlığın ortak vicdanı Konseyde kendisine yer bulamazsa barış ve adaleti başka yerde arayacaktır’ ifadesine vurgu yaparak Konseye bir uyarıda bulunduğunu söyleyebiliriz. İnsani krizlerde Konseyin kayıtsız kalmasının otoritesini ve itibarını da tehlikeye atacağı ifade edilerek, çözümün bir parçası olmaları hususunda çağrıda bulunulmuştur.

⁴³⁴ HLP Raporu, 2004, s.68, parag.256. Raporda Genel Sekreterin önerdiği ilkeler genel olarak kuvvet kullanımına ilişkindir sadece Koruma Sorumluluğu kapsamında yer alan suçlara yönelik belirlenmiş ilkeler değildir.

olarak sınırlı bir veto hakkına yer verildiğini söyleyebiliriz. Nitekim ILF Raporunda amacın Konseye alternatif bulmak olmadığı sadece Konseyin daha iyi çalışmasını sağlamak olduğu belirtilmiş ve Konseyin kuvvet kullanmayı gerektirecek bir durumun olup olmadığını tespit edecek ilkeleri belirlemesi önerilmiştir.⁴³⁵ Belirlenen ilkelerin gerçekleşmesi durumunda daimi üyelerin veto hakkını kullanması engellenmiş olacak ve Konseyin kuvvet kullanımına ilişkin kararlar alabilmesi mümkün olacaktır. Genel Kurul Başkanı Ping'in hazırlamış olduğu taslakların ilk ikisinde veto kullanımına ilişkin açık bir ifadeye yer verilmemiş fakat ILF Raporunda yer alan kuvvet kullanmayı belirleyici ilkelerin oluşturulmasına yönelik tartışmalara devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴³⁶ ILF Raporunda ifade edilen kuvvet kullanmaya yönelik ilkelerin belirlenmesi yaklaşımı veto hakkının kullanılmasını kısıtlayıcı öğeler olarak değerlendirildiğinde taslaklarda da veto kullanımına ilişkin bir sınırlandırma iradesinin olduğu görülmektedir. İlk iki taslaktan farklı olmak üzere üçüncü taslakta açık ve net bir şekilde Güvenlik Konseyine soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlarda veto yetkisini kullanmamasına yönelik bir paragrafa yer verilmiştir.⁴³⁷ Devletlerden gelen karşıt görüşler neticesinde Sonuç Bildirgesinde bu paragrafa yer verilmemiştir. Bu nedenle 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde veto kullanımının sınırlandırılmasına ya da veto kullanmaktan kaçınılmasına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Hatta kuvvet kullanımına ilişkin önceki belgelerden çok keskin bir ayrıma gidildiğini de söyleyebiliriz. Annan'ın raporlarında vurgulanan güncel tehditlerle başedilebilmesi için BM Şartındaki kuvvet kullanımını düzenleyen hükümlerin yeniden yorumlanması ya da kuvvet kullanımına ilişkin ilkelerin belirlenmesi gibi önerilerin hepsine karşılık olarak 'BM Şartının uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tüm tehditlerle mücadele edebilecek yeterlilikte olduğu' vurgulanmıştır.⁴³⁸ Netice itibarıyla Bildirgede kuvvet kullanma meşruiyetinin sadece Güvenlik Konseyinin insiyatifinde olduğu kesinleşmiş ve Konseyin karar alamaması gibi durumlara yönelik hiçbir alternatif sunulmamıştır. Veto kullanımına ilişkin olarak da herhangi bir kısıtlamanın yer almadığı Bildirgede ek olarak kuvvet kullanma ilkelerine de değinilmemiştir. Uluslararası toplumun insanları soykırım,

⁴³⁵ ILF Raporu, 2005, s.33, parag.126.

⁴³⁶ İlk karar taslağı: UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1, s.11, parag.47. İkinci karar taslağı: UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.1, s.19, parag.76.

⁴³⁷ UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2, s.27, parag.120.

⁴³⁸ UN Doc. A/RES/60/1, s.22, parag.79.

etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi toplumun vicdanını sarsan krizlerden koruması, daimi üyelerin siyasi mülahazalarına bırakılmıştır. Bununla birlikte Koruma Sorumluluğu kapsamına giren meselelerde veto kullanılmamasına ilişkin münferit açıklamalar ve siyasi girişimler de gerçekleşmektedir. 2013'te Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, Genel Kurulda yapmış olduğu konuşmada, soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarının görüşüldüğü meselelerde veto kullanılmasının sınırlandırılmasına ilişkin müzakereler başlattıklarını açıklamış, Güvenlik Konseyinden kitlesel katliamlarda veto kullanmamayı düzenleyen 'davranış kuralları' belirlemeleri teklifinde bulunmuştur.⁴³⁹ Daha sonra yine Fransa, Meksika ile birlikte 'Kitlesel Ölümelerde Veto Kullanılmasının Durdurulmasına İlişkin Siyasi Bildirisini' Genel Kurula 2015'te imzaya sunmuştur.⁴⁴⁰ Güvenlik Konseyinin çalışma yöntemlerini geliştirmek için çalışan 27 üyeli Hesap Verebilirlik, Tutarlılık ve Şeffaflık Grubu, 2015 Temmuz'da 'Güvenlik Konseyinin soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarına ilişkin Davranış Kuralları' başlıklı, Konseyin tüm üyelerinin kitlesel ölümleri durdurmak ve önlemek için karar taslaklarına veto kullanmamaları çağrısında bulunan bir teklif sunmuştur.⁴⁴¹

3.4.1.2. Genel Kurul-barış için birlik kararı

Koruma Sorumluluğu kapsamında bir devletin halkını soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan koru(ya)maması durumunda uluslararası toplumun harekete geçerek temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen halkı koruması için kuvvet kullanabilmesi pozitif uluslararası hukukta ancak Güvenlik Konseyi ile mümkündür. Fakat Konseyin uluslararası barış ve güvenliği korumadaki öncelikli sorumluluğunu yerine getiremediğinde Genel Kurulun barış ve güvenliği koruması

⁴³⁹ UN Doc. A/68/PV.5, General Assembly, 68th session, 5th plenary meeting, 24 Eylül 2013, s.34.

⁴⁴⁰ 'Political Statement on the Suspension of the Veto in case of Mass Atrocities' bildiri metni için bkz. <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/2015-Political-Declaration-on-the-Suspension-of-the-Veto-En.pdf>. 13 Temmuz 2022 itibariyle 104 devlet bildiriye imzalamıştır. İmzalayan devletlerin listesi için bkz. Global Centre for the Responsibility to Protect, Official Document, List of Supporters of the Political Declaration on Suspension of Veto, 13 Temmuz 2022. <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-supporters-of-the-political-declaration-on-suspension-of-veto/>

⁴⁴¹ UN Doc. A/70/621-S/2015/978, General Assembly-Security Council, Letter dated 14 December 2015 from the Permanent Representative of Liechtenstein to the United Nations addressed to the Secretary-General, 14 Aralık 2015. 8 Haziran 2022 tarihi itibariyle 'Güvenlik Konseyi'nin soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarına ilişkin Davranış Kurallarını' imzalayan devlet sayısı 121'dir. İmzalayan devletlerin listesi için bkz. Global Centre for the Responsibility to Protect, Official Document, List of Supporters of the Code of Conduct regarding Security Council action against genocide, crimes against humanity or war crimes, as elaborated by ACT, 8 June 2022. Erişim <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-signatories-to-the-act-code-of-conduct/>

için harekete geçmesi mümkündür. Genel Kurulun yetkilerini düzenleyen 10.maddeye göre Kurul, Şartın kapsamına giren bütün meseleleri görüşebilecek ve tavsiyelerde bulunabilecektir. Genel mahiyette olan bu yetkinin yanında ayrıca 11.maddeyle de uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda bütün meseleleri görüşme ve gerekli gördüğü durumlarda tavsiyelerde bulunma yetkisi de verilmiştir.⁴⁴² Fakat Genel Kurulun bu yetkisi 12.maddede yer alan Güvenlik Konseyinin aynı meseleyle ilgilenmiyor olması şartıyla sınırlandırılmıştır. Nitekim Konsey uluslararası barış ve güvenlikle alakalı bir uyuşmazlığa yönelik sorumluluklarını yerine getirdiği ve Genel Kuruldan talepte bulunmadığı sürece, Genel Kurul herhangi bir tavsiyede bulunamayacaktır.⁴⁴³ 12. madde aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Güvenlik Konseyinin birincil sorumluluğu olduğunu belirten 24.maddeyle uyum içerisindedir. Buna rağmen Konseyin birincil sorumluluğu münhasıran (exclusive) sahip olduğu bir sorumluluk değildir⁴⁴⁴, Genel Kurulun da yer aldığı ortak bir sorumluluk söz konusudur. Yani Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sağlama ve koruma sorumluluğunu Genel Kurul ile paylaşmaktadır. Bu sorumluluk 1.maddede belirtildiği üzere Örgütü ve üyeleri de kapsamaktadır. Bununla birlikte uluslararası barış ve güvenliği koruma

⁴⁴² UAD, Genel Kurula 11.madde 2.paragrafla verilen yetkinin özel yetki-special power olduğunu belirtmiş fakat hiçbir şekilde bu yetkinin, son cümledeki sınırlandırma haricinde, 10.madde ya da 14.maddede düzenlenmiş genel yetkilerden farklı olmadığını eklemiştir. ICJ, Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinions of 20 July 1962, s.165.

⁴⁴³ Şartta açıkça ifade edilen bu durum UAD'nın Duvar Davası Danışma Görüşünde belirttiği üzere uygulamalarla değişikliğe uğramıştır. Genel Kurul, 8 Aralık 2003'te İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvarın hukuksal sonuçlarına ilişkin Divandan danışma görüşü talep etmiş, Divan da 9 Temmuz 2004'te görüşünü açıklamıştır. Danışma Görüşü talebi için bkz. UN Doc. A/RES/ES-10/14, Illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory, 12 December 2003. İsrail bu talebe ilişkin olarak Divanın yetkisinin olmadığını iddia ederek başvuruya itiraz etmiştir. İsrail'in UAD'nın davaya bakamayacağına yönelik iddiasının temelinde BM Şartı'nın 12/1'de düzenlenen Genel Kurulun Güvenlik Konseyinin ilgilendiği bir meseleye ilişkin karar alamayacağı hükmü yer almaktadır. Filistin meselesinin aynı zamanda Konseyde tartışılıyor olmasından dolayı Genel Kurulun kendisine verilen yetkiler doğrultusunda söz konusu meseleye ilişkin herhangi bir tavsiyede bulunamayacağını ifade eden İsrail, Divandan yetkisiz olduğuna dair karar vermesini istemiştir. İddiaları değerlendiren Divan ilk olarak danışma görüşü talebinin bir 'tavsiye' kararı olmadığını belirtmiştir. ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, 9 Temmuz 2004, para.25. Divan itirazı daha geniş bir çerçevede ele alarak, Konsey ile Genel Kurulun arasındaki 12.maddede öne çıkan yetki paylaşımına ilişkin değerlendirmelerde de bulunmuştur. Genel Kurulun Konseyin ilgilendiği meselelere ilişkin tavsiye kararı almayı reddettiği örneklerle yer veren Divan ayrıca Konseyin çalışmaları devam ederken Genel Kurulun aynı meseleye ilişkin tavsiye niteliğinde aldığı kararların olduğunu da belirterek 12.maddenin yorumunun zamanla geliştiğini/değiştiğini (evolve) ifade etmiştir. ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall, parag.27. Divan, Genel Kurul ile Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin aynı uyuşmazlıkları eşzamanlı olarak ele alma yönünde zamanla artan bir eğilim olduğunu da ayrıca belirtmiştir.

⁴⁴⁴ ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall, Advisory Opinion, 2004, parag.26.

sorumluluğunun paylaşımına dair bazı problemler yaşanmaktadır çünkü Şartta Konseyin birincil sorumluluğunu yerine getirmediği takdirde Genel Kurulun bu sorumluluğu devralarak VII. Bölüm çerçevesinde tavsiye kararları alabilmesi ve zorlayıcı tedbir öngörebilmesi açık ve net bir şekilde düzenlenmemiştir.⁴⁴⁵ Bu konuda izin verici bir hüküm olmadığı gibi yasaklayıcı bir hüküm de yoktur. Bu nedenle Konsey işlevini yerine getiremediğinde Genel Kurulun uluslararası barışı korumak için zorlayıcı tedbirler içeren tavsiye kararı alması zımni ya da geniş yorumla mümkündür. Nitekim Genel Kurulun ‘dünyanın en önemli siyasi tartışma forumu’ olması ve ‘uluslararası toplumun menfaatlerinin ifade edilebileceği bir platform’ sağlaması açısından Genel Kurulun yetkilerinin geniş yorumlanması anlaşılır gelmektedir.

BM’nin kuruluşundan kısa süre sonra uluslararası ihtilaflarda Konseyin daimi üyelerinin *veto yetkilerini kötüye kullanmaları*⁴⁴⁶ nedeniyle karar alınamaması bir

⁴⁴⁵ Şartın bazı hükümleri Kelsen’in de belirttiği üzere ‘net-belirgin’ değildir. Bu belirsizlikler bazen Kissinger’in ifadesiyle ‘constructive ambiguity’ olarak yorumlanır. Kasıtlı ve planlı olarak bir belirsizliğin yer aldığı hükümler aslında zayıflığa işaret etmemektedir. Annan’ın yaşayan belge, Cohen’in yaşayan bir ağaç, Pellet’in ‘yorum ve pratikle sürekli zenginleşen ve yaşayan bir belge’ olarak nitelendirdikleri BM Şartının günün koşullarına göre yorumlanması gerekir. Her meselenin Şart’ta açıkça düzenlenmiş olması beklenemez. Yorum, devlet uygulamaları, doktrin yargı kararları aracılığıyla belirsiz olan hükümler netleştirilebilir, yeniden formüle edilmezse bile yeniden yorumlanabilirler.

⁴⁴⁶ Veto hakkının kötüye kullanılması ifadesi de kendi içerisinde çelişkiler ifade etmektedir. Veto kelimesi ‘abuse’ fiiliyle kullanıldığı gibi ‘mala fide’ ile de nitelendirildiği örnekler mevcuttur. Fakat vetonun bir hak olup olmadığına ilişkin bir belirsizlik vardır. ‘Veto power’, ‘veto right’ ya da ‘veto privilege’ olarak ifade edilmesi de bu belirsizliğin sonucudur. ‘Obligation/duty’ ve ‘responsibility’ olduğuna ilişkin görüşler de olmakla beraber hak olarak değerlendirilmesi daha yaygındır. Lüksemburg temsilcisinin veto kullanımının bir ayrıcalık değil ağır bir sorumluluk olduğu vurgusuna karşılık Kosta Rica temsilcisi vetonun bir hak değil, ayrıcalık olduğunu ifade etmiştir. Polonya, Ukrayna, Meksika ve Fransa da ayrıcalık değil sorumluluk olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtirken İsrail ayrıcalık olarak ifade etmiştir. UN Doc. GA/12417, Meetings Coverage, General Assembly Plenary, General Assembly Adopts Landmark Resolution Aimed at Holding Five Permanent Security Council Members Accountable for Use for Veto, 76th session, 69th ve 70th meetings, 26 Nisan 2022. Veto kullanılmasının sınırlandırılması için girişimlerde bulunan Lihtenştayn da vetonun hem ayrıcalık hem de sorumluluk olduğunu belirtmiştir. İrlanda da benzer bir yaklaşımı benimsemiş, vetonun bir ayrıcalık olarak kabul edilemeyeceğini, uyumsuzlukların çözümü için belirli görev ve sorumluluk yüklediğini belirtmiştir. Global Centre for the Responsibility to Protect, References on the need for veto restraint by the UN Security Council in mass atrocity situations. Erişim <https://www.globalr2p.org/media/files/veto-restraint-references-4.pdf>. Fassbender ise vetoyu bir hak olarak değerlendirmiş fakat vetonun ayrıcalık ve sorumluluk arasında bağlantı olduğunu da ifade etmiştir. Fassbender, B. (1998). *UN Security Council Reform and Right of Veto: A Constitutional Perspective*, The Hague: Kluwer Law International, s.6. BM’de reform hareketlerinde de her zaman için veto en önemli mesele olmuştur. 26 Nisan 2022’de Genel Kurulda vetonun kullanılmasına ilişkin oybirliği ile alınan kararda Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinden birinin veto kullanması durumunda 10 gün içerisinde veto kullanılan meselenin görüşülmesi üzerine Genel Kurulun otomatik olarak toplanması ve veto kullanan daimi üyenin gerekçelerini rapor halinde sunmasını istemiştir. UN Doc. A/RES/76/262, General Assembly, Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council, 26 Nisan 2022.

sorun haline gelmeye başlayınca, Genel Kurul aracılığıyla çareler üretilmeye başlanmış ve 1950 tarihli 377 sayılı Barış için Birlik (Uniting for Peace) Kararı ile bir çözüm üretilmiştir.⁴⁴⁷ 377 sayılı Kararla, Güvenlik Konseyinin bir veya daha fazla daimi üyenin vetosu nedeniyle bloke edilerek uluslararası barış ve güvenliği sağlama görevini yerine getirememesi söz konusu olduğunda Genel Kurul, barışın bozulması ya da tehdidi ile saldırı fiilinin mevcudiyeti halinde uluslararası barış ve güvenliğin tekrardan sağlanması ve muhafaza edilmesi için üye devletlere yönelik, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere ortak tedbirler içeren tavsiye kararlar alabilecektir.⁴⁴⁸ 1950’de Kore’de, 1956’da Mısır’da, 1960’ta Kongo’da ve son olarak da Ukrayna krizinde olmak üzere günümüze kadar toplam 13 meselede 377 sayılı Karar uygulanmıştır.⁴⁴⁹

Örgüt organları arasında bir yetki çekişmesi olarak da değerlendirilen bu karar BM Şartını fiilen ve usulüne aykırı bir biçimde değiştirme iddialarıyla doktrinde eleştirilmiştir.⁴⁵⁰ Kelsen’in ‘ex injuria jus non oritur- hukuka aykırılıktan hukuk yaratılmaz’ ilkesinin istisnası olarak değerlendirdiği 377 sayılı kararın BM’nin eski hukukuyla uyumlu olmadığını belirtmesi 377 sayılı kararla aynı zamanda yeni bir kural (yeni bir yorum) yaratıldığını ima ettiğini söyleyebiliriz.⁴⁵¹ Genel Kurulun 377 sayılı kararla zımni yorum tekniğine başvurduğunu belirten Çağırın ise bu yorum

⁴⁴⁷ UN Doc. A/RES/377 (V), Uniting For Peace, 3 Kasım 1950. Bundan sonra 377 sayılı Karar olarak anılacaktır. Kararın bilinen bir diğer adı da Acheson Planı’dır.

⁴⁴⁸ Barış için Birlik Kararı, A/1. 377 sayılı Karar kapsamında Genel Kurulun silahlı kuvvet kullanımını içeren tek tavsiye kararı 498 sayılı Karardır. Diğer kararlarda VII. Bölüm çerçevesinde zorlayıcı tedbirlere başvurulmamış, uluslararası hukuk ihlallerini kınama, hukuka aykırılıkların ortadan kaldırılması, ihlallerin sona erdirilmesi şeklinde zorlayıcı tedbir içermeyen kararlar alınmıştır.

⁴⁴⁹ 2022 yılında yaşanan Ukrayna- Rusya krizi Güvenlik Konseyinde bir karar taslağı üzerinden görüşülmüş fakat daimi üyelerden Rusyanın veto yetkisini kullanması nedeniyle taslak kabul edilmemiştir. Taslak Karar için bkz. UN Doc. S/2022/155, Draft Resolution, 25 Şubat 2022. Taslak karara Rusya olumsuz oy kullanırken, Çin, Hindistan ve Birleşik Arap Emirlikleri çekimser oy kullanmıştır. UN Doc. S/PV.8979, 25 Şubat 2022, s.6. Rusya’nın taslak kararı veto ederek, Konseyin uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususundaki birincil sorumluluğunu yerine getirmesini engellemesi üzerine, Konsey bu defa Genel Kuruldan olağanüstü özel toplantı (emergency special session) düzenlemesi ve meselenin Genel Kurulda görüşülmesini talep ettiği 2623 sayılı kararı almıştır. UN Doc. S/RES/2623 (2022), Resolution 2623 (2022), Adopted by the Security Council at its 8980th on 27 February 2022. Bunun üzerine mesele Genel Kurulda görüşülmüş ve Kurul 1 Mart’ta ‘Ukrayna’ya Saldırı’ Kararını almıştır. UN Doc. A/ES-11/L.1, General Assembly, Agression against Ukraine, 1 Mart 2022. Ukrayna’ya Saldırı Kararında (ES-11 Kararı) Barış için Birlik Kararına atıf yapılarak Konseyin birincil sorumluluğunu yerine getirmesinin engellendiği tekrardan vurgulanmıştır. Ukrayna kararında özetle, Rusya ve Belarus’un Ukrayna’ya karşı kuvvet kullanması kınanmış, askeri kuvvetlerin hemen geri çekilmesi ve insani yardımların ulaştırılması talep edilmiştir.

⁴⁵⁰ Gündüz, A. (2000). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 4.Bası, İstanbul: Beta Basım, s.114.

⁴⁵¹ Kelsen, H. (1954). *The Law of the United Nations, A Supplement to the Law of the United Nations*, s.912.

neticesinde barış ve güvenliğin korunması görevinin sadece Güvenlik Konseyinin değil, bir bütün olarak BM örgütünün amacı olduğunu ve Konseyin veto yetkisinin kötüye kullanılmasından dolayı görevini gerçekleştirememesi üzerine örgütün genel temsili organı olan Genel Kurulun bu amacı gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir.⁴⁵² Simma'nın da önemine dikkat çektiği ve BM'nin en önemli hedefi olarak nitelendirdiği⁴⁵³ Şartın 1/1.maddesinde ifade edilen Örgütün 'uluslararası barış ve güvenliği sağlama amacının' *gerekirse diğer organlar aracılığıyla* gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim uluslararası barış ve güvenliği korumak için kurulmuş bir örgüt olan BM'nin, bir daimi üyenin vetosu nedeniyle amacını gerçekleştiremiyor olması örgütün zayıflığına işaret ederken aynı zamanda güvenilirliğini de olumsuz etkilemektedir. Kuruluşundan itibaren ilk 5 yıl içinde yaklaşık 50 defa veto hakkının kullanılması, barışın korunmasına yönelik siyasi iradenin oluşamamasından ziyade sistemin işlememesine yönelik bir iradeye işaret etmekte ve dolayısıyla da örgütün belirlenen hedeflere ulaşmakta sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır. BM'nin kuruluşundan itibaren Genel Kurulda 377 sayılı kararın alındığı 3 Kasım 1950 tarihine kadar alınan toplam 43 kararın tamamında sadece Sovyetler Birliği veto kullanmıştır.⁴⁵⁴ Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi kararlarının hazırlanmasında etkili olamaması nedeniyle bir strateji olarak her kararı veto etmesi sistemin çalışmamasını çalışmasına tercih ettiklerini göstermektedir.⁴⁵⁵ Acheson, Genel Kurulda yaptığı tarihi konuşmasında ortak güvenlik sisteminin önündeki en büyük engeli Sovyetler Birliği'nin politikalarının oluşturduğunu ifade etmiş, bu tikanıklığı açmak ve ortak güvenlik sistemini güçlendirmek için Genel Kurulun rolünü ön plana

⁴⁵² Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.320. 377 sayılı kararın Genel Kurulun Birinci Komitesinde tartışıldığı zaman Amerikan temsilci barışı koruma sorumluluğunun 5 büyük güçlerin tekelinde olmadığını belirtmiş, İngiliz temsilci de üye devletler ile Genel Kurulun da barışı korumak için Şarttan doğan ortak hareket etme yükümlülüğü olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte örgütün kendisine ve üyelere atfedilen bu yükümlülük sonucunda Genel Kurulun sadece tavsiye kararları alabileceği belirtilerek Güvenlik Konseyinin özel dizayn edilmiş fonksiyonlarını Genel Kurula devretmek anlamına gelmediğini vurgulanmıştır. Nitekim, Kurul'da üye devletlerinin çoğunluğu tarafından desteklenen bir tavsiye kararının önemi üye devletleri harekete geçirmeye de teşvik edecektir. UN Doc. A/C.1/SR.354, s.84.

⁴⁵³ Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s. 608.

⁴⁵⁴ BM'in resmi internet sayfasında Dag Hammarskjöld Library tarafından hazırlanan Güvenlik Konseyi Veto Listesinin tamamı (2022 yılı da dahil) için bkz. United Nations Security Council Veto List, https://www.un.org/depts/dhl/resguide/scact_veto_table_en.htm. Bugüne kadar yaklaşık 240 kararın veto edildiği Konseyde en fazla kararı bloke eden devlet Rusya'dır. 100'ün üzerinde kararı veto eden Rusya Aralık 1955'e kadar olan tüm vetoların (57) tek sorumlusudur.

⁴⁵⁵ Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.321.

çıkartırken, BM'nin hayatta kalmasının yanında gelişimine de katkı sağladıklarını belirtmiştir.⁴⁵⁶

BM'nin en temel/yüksek hedefi olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ikincil sorumluluk sahibi olarak Genel Kurulun Şartın 1. maddesi kapsamında kendisine verilen 'ortak etkili tedbirler' alma yetkisinin zorlayıcı ortak tedbirleri de içerdiğini belirten Klein ve Schmahl, tartışıldığı gibi bu yetkinin 377 sayılı kararla Genel Kurula verilmediğini, Şartın özünde ifadesini bulan ve Genel Kurulda zaten var olan yetkinin 377 sayılı Kararla ortaya çıktığına işaret etmiştir.⁴⁵⁷ BM'nin Bazı Giderleri Davasında UAD, BM'nin temel ilke ve amaçları arasında yer alan uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacının birincil öneme sahip olduğunu belirtmiş, Şartta yer alan diğer bütün amaçların yerine getirilmesinin barış ve güvenliğin sağlanmış olması şartına bağlı olduğunu ifade etmiş ve Konseyin uluslararası barış ve güvenliği koruma yetkisini oldukça geniş yorumlamıştır.⁴⁵⁸ Bununla birlikte Divan BM Şartında yer alan amaçların bizatihi çok geniş bir alana nüfuz ettiğini belirtmiş fakat bu alanın ve amaçların gerçekleşmesini sağlayacak yetkilerin sınırsız olmadığını da vurgulamıştır.⁴⁵⁹ Divan aslında uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu organ olan Konseyin yetkilerinin sınırsız olmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Güvenlik Konseyi birçok meselede daimi üyelerin veto kullanması nedeniyle karar alamayarak uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğunu yerine getirememiştir.

Bir diğer tartışma konusu ise 377 sayılı Kararın Genel Kurulun 10.madde kapsamında sahip olduğu yetkilerini arttırmasına yönelik 'yetki aşımı' meselesidir. ABD delegasyonu Şartın 10.maddesinin Kurula zaten çok geniş yetkiler verdiğini

⁴⁵⁶ UN Doc. A/PV.279, General Assembly, Fifth Session, 279th plenary meeting, 20 Eylül 1950.

⁴⁵⁷ Klein, E. ve Schmahl, S. (2012). 'Article 10', içinde *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus ve Nikolai Wessendorf (ed.) Volume 1, 3.baskı, Oxford Commentaries on International Law, s. 475.

⁴⁵⁸ ICJ, Certain Expenses of the United Nations, Advisory Opinion, 1962, s.168.

⁴⁵⁹ Divan Konseyin uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda alacağı tüm önlemlerin, 43.madde çerçevesinde yapılacak antlaşmalar kanalıyla finanse edilmesi gerektiği konusunda ısrar eden görüşlerin Konseyin Şartın başka bir hükmü kapsamında hareket etme olasılığını dışarda bırakarak hareket kabiliyetini sınırlandırdığını belirtmiş ve Konseyin Şart kapsamındaki yetkilerinin bu şekilde sınırlandırılmasını kabul etmemiştir (the Court cannot accept so limited a view of the powers of the Security Council under the Charter). ICJ, Certain Expenses of the United Nations, Advisory Opinion, 1962, s.167. Kısacası Divan yetkilerin sınırsız olmadığını belirtirken sınırların bu kadar daraltılmasını da kabul etmemiştir.

iddia ederek, bu geniş yetkilerin tek sınırının 12.madde olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁰ Simma 10.maddede yer alan 12.madde istisnasını usuli kısıtlama (procedural restriction) olarak değerlendirmiş ve amacının uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda Güvenlik Konseyinin işlevlerini yerine getirmesini sağlamak ve Genel Kurulun aynı konuya ilişkin vereceği tavsiye kararlarıyla çakışmasını engellemek olduğunu belirtmiştir.⁴⁶¹ Ayrıca bu kısıtlamanın geçici (temporal) olduğuna da vurgu yapmıştır.

377 sayılı Kararın alınmasını Genel Kurulun yetki aşımı olarak değerlendiren görüşlere katıldığını ifade eden Çağırın ise VII. Bölüm işlevlerinin Genel Kurula transferinin BM'nin varlık sebebi olan Ortak Güvenlik Sisteminin dayandığı siyasi anlayışla uyummadığını ve Şartta öngörülen kurumsal dengeyi bozacak hatta tamamen ortadan kaldıracak bir tasarruf olduğunu belirtmiştir.⁴⁶² Her ne kadar Genel Kurul, VII. Bölüm çerçevesinde Güvenlik Konseyine verilen yetkileri yerine getiriyor olsa da Konsey kararlarının bağlayıcılık niteliğini Genel Kurul kararlarında görememekteyiz.⁴⁶³

Tartışmaların bir diğer konusu da 377 sayılı kararda Genel Kurulun ortak tedbirler almasına yöneliktir fakat Genel Kurulun ortak tedbir alma konusunda 377

⁴⁶⁰ Goodrich, L. M. ve Simons, A. P. (1955). *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, Washington D.C.: The Brookings Institution, s. 431. 377 Sayılı Kararın Genel Kurulun Birinci Komitesinde görüşüldüğü sırada ABD Temsilcisi, San Fransisko görüşmelerinde zayıf devletlerin (small powers) Konseyin birincil sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda, Genel Kurula VI. ve VII. Bölümler kapsamında meseleye müdahil olarak tavsiye kararı alabilecek yetkinin verilmesiyle şartıyla Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto hakkının Şarta eklenmesini kabul ettiklerini belirterek Sovyetlerin de bu durum karşısında 10.maddenin kapsamının genişletilmesini onayladığını ifade etmiştir. UN Doc. A/C.1/SR.354, General Assembly, 5th Session, First Committee 354th meeting, 'United action for Peace', 9 Ekim 1950, s. 64, parag. 10. Bir başka kaynağa göre de veto hakkı Şarta eklenirken zayıf ve küçük devletler karşı çıkmış fakat veto hakkının olmayacağı bir Şartın da mümkün olmayacağı ve devletlerin böyle bir durumu göze alamadıkları için veto hakkının Şarta eklenmesine razı geldikleri belirtilmiştir. Fakat devletler bunun için bir şart ileri sürmüşlerdir: Genel Kurula 'her meseleyi görüşme ve tavsiye kararı alma yetkisinin' verilmesi yani 11.maddenin 2.paragrafı. Krasno, J. ve Das, M. (2008). 'The Uniting for Peace Resolution and Other Ways of Circumventing the Authority of the Security Council', içinde *The UN Security Council and The Politics of International Authority*, Bruce Cronin ve Ian Hurd (ed.), Routledge: Taylor and Francis Group, ss.173-195, s.176. Peru da 377 sayılı kararın tartışıldığı toplantıda vetonun Konseyi ve genel olarak da örgütü paralize eden etkisine işaret ederek, vetonun 'oybirliğini gerçekleştirme ödevi' amacından sapılarak bir hak olarak değerlendirildiği temelinde veto hakkını eleştirmiştir. Krasno ve Das, a.g.m., 2008, s. 179.

⁴⁶¹ Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.231.

⁴⁶² Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.322.

⁴⁶³ Çağırın'a göre Genel Kurul, Güvenlik Konseyinin görevlerini yerine getirerek Güvenlik Konseyini ikame etmektedir, fakat Konsey gibi bağlayıcı karar alma yetkisine sahip değildir. Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.321.

sayılı kararı ilk örnek değildir. Örgütün ilk yıllarında İspanya Meselesinde⁴⁶⁴ ve Yunan Meselesinde⁴⁶⁵ de Genel Kurul ortak tedbirler içeren kararlar almıştır. Fakat

⁴⁶⁴ İspanya'daki Franco rejiminin varlığının uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek nitelikte olmasına ilişkin tartışmalar 'İspanya meselesi' başlığıyla 1946'da BM'de birbiriyle bağlantılı iki ayrı başlıkta değerlendirilmiştir. İlki Genel Kurul'un 9 Şubat 1946 tarihli 32(I) sayılı kararıdır. UN Doc. A/RES/32 (I), General Assembly, Relations of Members of the United Nations with Spain, 9 Şubat 1946. İspanya'nın BM'ye üyeliğine kabul edilmemesine ilişkin bu kararda Franco iktidarının, Mihver Devletlerinin desteğiyle kurulduğu, kökeni-mazisi, mahiyeti ve saldırgan devletlerle yakın ilişkisi nedeniyle üyelik için gerekli niteliklere sahip olmadığı belirtilmiş ve İspanya'nın BM'e üyeliği BM Şartının 4.madde 2.paragrafı çerçevesinde Güvenlik Konseyinin tavsiyesi Genel Kurulun kararıyla kabul edilmemiştir. BM İspanya ile gelecekteki ilişkilerini bu kararı dikkate alarak yürütecektir. Diğer bir başlık ise Polonya'nın, 9 Nisan 1946'da BM Genel Sekreterliği'ne göndermiş olduğu mektupla Franco hükümetinin faaliyetlerinin uluslararası anlaşmazlığa (international friction) neden olarak uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği iddiasıyla Güvenlik Konseyi'nin karar almasına ilişkindir. UN Doc. S/34, 10 Nisan 1946, Letter from the Polish Ambassador to the Secretary General Dated 9 April 1946. Konsey İspanya meselesini 15 Nisan 1946 tarihindeki 32.toplantısının gündemine alarak, Polonya'nın Franco Hükümeti ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi çağrısında bulunduğu *taslak kararı* üzerinden Franco rejiminin varlığının ve faaliyetlerinin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek nitelikte olup olmadığını tartışmaya başlamıştır. Polonya'nın 17 Nisan 1946'da Konsey'in 34.toplantısında sunmuş olduğu taslak kararın tam metni için bkz. Repertoire of the Practice of the Security Council, 1946-1951, Chapter XI, Case 1, s. 424. Polonya taslak kararda Franco rejiminin varlığının ve faaliyetlerinin uluslararası anlaşmazlığa neden olduğunu ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğünü iddia ederek Konseyin 39. ve 41.maddelerle kendisine verilen yetkileri kullanarak harekete geçmesini ve İspanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini talep etmiştir. Repertoire of the Practice of the Security Council, 1946-1951, Chapter XII, Consideration of the Provisions of Article 2(7) of the Charter, ss.453-478. s.456. Polonya'nın karar taslağının tam metni için bkz. Repertoire of the Practice of the Security Council, 1946-1951, Chapter XI, Case 1, s. 424. Fakat Konseyde İspanya meselesi devletler tarafından iç yetki alanına giren bir mesele olarak değerlendirildiği için bir karar alınamamıştır. Konseyin VI. ve ya VII. Bölüm kapsamında bir karar alamaması üzerine bazı üye devletler arasında görüş ayrılıkları olmuştur. Devletler, milli yetki alanına ilişkin bir meselede de Konseyin ancak VII. Bölüm çerçevesinde harekete geçebileceğini ve bunun için de 39.maddede belirtildiği üzere barışın tehdit edilmesi, bozulması ya da saldırı eyleminin gerçekleşmiş olması gerektiğini ileri sürerek, Franco rejiminin barışı bozduğuna ya da tehdit ettiğine dair somut bir kanıt olmadığını, dolayısıyla da 39. ve 41. maddelerin uygulanamayacağını belirtmişlerdir. Hollanda, Franco rejiminin gerçek anlamda uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmediğini, Franco'nun iktidarda kalıp kalmamasının da İspanya'nın iç meselesi olduğunu dile getirerek, 2.madde 7.paragrafta ifade edilen milli yetki alanının söz konusu olduğunu dile getirmiştir. Security Council Official Records, 1st year: 34th meeting, 17 Nisan 1946, s. 177. İngiltere ise herhangi bir devletin siyasi rejiminin şüpheye yer bırakmaksızın milli yetki alanına ilişkin bir mesele olduğunu belirtmiştir. Bir devletin milli yetki alanına ancak VII. Bölüm zorlayıcı tedbirler çerçevesinde müdahalede bulunulabileceği ve bunun için de 39.madde bağlamında barışın tehdidinin, bozulduğunun ya da bir saldırı eyleminin gerçekleştiğinin tespit edilmesi gerektiğini belirten İngiltere İspanya için böyle bir durumun mevcudiyetinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Security Council Official Records, 1st year: 46th meeting, 17 Haziran 1946, s.345. Sovyetler Birliği ise iddia edildiği gibi İspanya'daki durumun uluslararası barışı tehdit etmediğini, iddiaların gerçeklerden çarpıtıldığını ve hukuki dayanaktan yoksun olduğunu belirterek, bir devletin milli yetki alanına ancak uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği sürece müdahale edilebileceğini belirtmiştir. Repertoire, Chapter XII, s. 457-458. Brezilya da İspanya meselesinin Konsey'in yetkisi içerisinde olmadığını belirtirken, hükümet şeklinin menşei ne olursa olsun, uluslararası alana ait olmadığını ve özü itibarıyla ulusal bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Security Council Official Records, 1st year: 35th meeting, 18 Nisan 1946, s.194. İtirazlara rağmen, Fransa Franco rejiminin San Fransisko, Londra ve Potsdam Konferanslarında ABD, Rusya ve İngiltere tarafından yeni kurulan uluslararası düzen uyumsuz olduğunun belirtilmesinin meselenin milli yetki alanına ait olmadığını kanıt olduğunu ifade etmiştir. Repertoire, Chapter XII, s. 457. Meksika ise faşist bir rejimin varlığının barışa tehdit oluşturduğunu ifade etmiş ve milli yetki alanı itirazlarını temelsiz bulmuştur. Security Council Official Records, 34th meeting, s.173. Konseyin karar alamaması üzerine Polonya'nın teklifiyle mesele Genel Kurulda

görülmeye başlanmıştır. Security Council Official Records, 1st year: 79th meeting, 4 Kasım 1946. İspanya meselesi bir devletin siyasi rejiminin özü itibarıyla o devletin milli yetki alanına tabi olmadığı gerekçesiyle Genel Kurulda tartışılmış ve 39 (I) sayılı karar alınmıştır. UN Doc. A/RES/39(I), Relations of Members of the United Nations with Spain, 12 Aralık 1946. Genel Kurulun tüm devletlerden Madrid’de bulunan diplomasi temsilcilerini geri çağırması ve BM’nin Uzmanlık Kuruluşlarından Franco Hükümetinin çıkarılması yönündeki tavsiye kararı Barış için Birlik Kararında olduğu gibi bir ortak tedbir kararıdır. Genel Kurulda karar alınırken, Peru, bu tür bir kararın ancak barışa yönelik herhangi bir tehdide karşı koruma önlemi olarak VII. Bölüm gereğince Güvenlik Konseyinin alabileceğini belirtmiştir. Konseyin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit tespitinde bulunmamasını, Genel Kurulun aldığı kararın 39.maddeyle uyum içerisinde olmadığının gerekçesi olarak değerlendiren Peru, 39 (I) sayılı kararın içeriğinde yer alan tedbirlerin (diplomasi temsilcilerinin ve bakanların geri çağırılması) nitelik itibarıyla 41.maddeyle Konseye verilen yetkiler olduğunu ifade etmiştir. UN Doc. A/PV.59, General Assembly, 59th plenary meeting, 12 Aralık 1946, s.1216. Simma 39(I) sayılı kararı, 41.madde kapsamında değerlendirilen zorlayıcı tedbirlerden diplomatik ilişkilerin kesilmesine neden olacak bir tedbir kararı olarak nitelendirmiştir. Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.234. Goodrich ve Simons ise bu durumu ‘üye devletlerin tavsiyeleri bireysel olarak benimsedikleri/uyguladıkları sürece, Konsey’in ortak tedbirler alabileceği’ şeklinde yorumlamıştır. Goodrich ve Simons, *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, 1955, s.429. Genel Kurulun almış olduğu bu kararda uluslararası barış ve güvenliği koruma iddiasında olmadığını belirten Goodrich ve Simons da Peru temsilcisinin görüşlerini paylaşmakta ve 39 (I) sayılı kararlar öngörülen ortak tedbirlerin, Konseyin barış ve güvenliği sağlamak için 41.madde gereğince alabileceği karar türünden olduğunu belirtmiştir.

⁴⁶⁵ 24 Ağustos 1946’da Ukrayna BM Genel Sekreterliğine gönderdiği mektupta Yunanistan-Arnavutluk sınırında yaşananların bölgenin barış ve güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle BM Şartı 35/1’e göre Güvenlik Konseyinin dikkatini çekmek istemiş, Konseyden de meseleyi görüşmesini ve gerekli tedbirleri almasını istemiştir. Ukraynanın mektubu için bkz. UN Doc. S/137, Security Council, Telegram from the Minister of Foreign Affairs of the Ukrainian Soviet Socialist Republic to the Secretary General, dated 24 August 1946. Yunanistan ve Arnavutluk arasındaki uyuşmazlıkların Balkan Yarımadasının barış ve güvenliğine tehdit oluşturması iddiasının Güvenlik Konseyinin gündemine alınmasına ilişkin tartışmalar yaşanmış bazı devletler uyuşmazlığın iç yetki alanına ait bir meseleye ilişkin olduğu iddiasıyla Konseyin gündemine alınmamasını istemişlerdir. Tartışmalar için bkz. UN Doc. S/PV.58, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 30 August 1946. Fakat 3 Eylül’de yapılan oylama ile mesele Güvenlik Konseyinin gündemine alınmıştır. UN Doc. S/PV.59, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 3 September 1946. Konsey, Yunanistan meselesini ele alarak bölgede yaşanan gelişmelerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edip etmediğini tartışmaya başlamıştır. 20 Eylül’de ABD, Yunanistan’ın azınlıklara yapmış olduğu muamelelerin ve sınırda yaşandığı iddia edilen çatışmanın incelenmesi için bir araştırma komisyonu kurulmasını talep etmiştir. Fakat Sovyetler Birliğinin vetosu nedeniyle karar kabul edilmemiştir. UN Doc. S/PV.70, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 20 September 1946. Meselenin tekrar gündeme alınmasına yönelik kararın reddedilmesi üzerine mesele kendiliğinden kapanmıştır. Fakat daha sonra bu defa da Yunanistan’ın başvurusuyla Güvenlik Konseyinin gündemine alınması teklifinde bulunulmuştur. Yunanistan’ın gönderdiği mektupta Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya’nın Kuzey Yunanistan’daki komünist gerillaları destekleyerek ülkesinin toprak bütünlüğünü ve kamu düzenini bozmaya çalıştıklarını belirterek durumun araştırılmasını talep etmiştir. UN Doc. S/203, Security Council, Letter from the Acting Chairmen of the Delegation of Greece to the Secretary-General, dated 3 December 1946, and Enclosed Memorandum, 4 Aralık 1946. Bunun üzerine ABD bir araştırma komisyonu (commission of investigation) kurulması için karar taslağı sunmuş ve 19 Aralık’ta karar kabul edilmiştir. Komisyon çalışmalara başlamış, tespitlerle birlikte tavsiyeler de içeren bir rapor hazırlamıştır. Sovyetlerin vetosu nedeniyle Konseyde komisyon raporunda yer alan tavsiyeleri içeren herhangi bir karar alınamamıştır. Güvenlik Konseyinin veto hakkının kullanılması nedeniyle bloke olması üzerine ABD meselenin Şartın 12.maddesi gereğince Genel Kurulda görüşülmesini teklif etmiştir. UN Doc. S/552, Security Council, Draft Resolution on the Greek Question Submitted by the Representative of the United States at the 202 meeting of the Security Council, 15 Eylül 1947. Taslak kabul edilmiş ve mesele Genel Kurula havale edildiği için Konseyde kapatılmıştır. Güvenlik Konseyinin veto nedeniyle karar alamaması oldukça eleştirilmiş, devletler Konseyin kayıtsız kalarak harekete geçememesinden dolayı hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bu siyasi atmosferde meselenin Genel Kurulda ele alınması uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda Kurulun önemini ortaya çıkarmıştır. Genel Kuruldaki

asıl mesele ortak tedbirlerin mahiyetine ve muhtevasına yöneliktir. Veto yetkisini kullanarak Konseyi bloke eden ve Barış için Birlik Prosedürünün ortaya atılmasına sebebiyet veren Sovyet Birliği, ortak tedbirlerin zorlayıcı tedbirler olduğunu ifade ederek, Genel Kurulun zorlayıcı tedbirler içeren tavsiye kararları almasını 24.maddede açıkça belirtilen Güvenlik Konseyinin birincil sorumluluğunu ve 27.maddenin 3.paragrafında yer alan oybirliği ilkesini ihlal ettiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁶ İddia edilen bu ihlallerin belki de en önemlisi, 377 sayılı Kararın BM Şartının 11.maddesinin 2.paragrafına da açık bir şekilde aykırılık taşıdığına ilişkindir. Şartın ilgili paragrafında Genel Kurulun ‘eylem gerektiren meselelerin hepsinde Konseye başvurması gerektiği’ ifadesinin Güvenlik Konseyine bir imtiyaz verdiğini belirten Sovyet temsilci, Genel Kurulun alacağı tavsiye kararlarının ‘bir eylem içermesi’

Yunan meselesi görüşmeleri neticesinde 21 Ekim 1947’de 109 (II) sayılı karar ile BM Balkanlar Özel Komisyonu (UNSCOB) kurulmuştur. UN Doc. A/RES/109 (II), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 21 Ekim 1947. Komisyonun çalışmaları neticesinde bir rapor yayınlanmış ve raporda Yunan gerillaların Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya’dan, hükümetlerin bilgisi dahilinde, büyük çapta yardım aldıkları ve durumun devam etmesi halinde ‘Yunanistan’ın toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına bir tehdit oluşturacağı, Balkanlardaki barışı bozabileceği’ belirtilerek, ‘Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya’nın BM Şartının amaç ve ilkelerine aykırı hareket ettikleri’ tespit edilmiştir. UN Doc. A/574, General Assembly, The Report of the United Nations Special Committee on the Balkans, June 1948. Rapordaki tespitlere ve tavsiyelere yönelik Genel Kurul ilk olarak 27 Kasım 1948’de 193 (III) sayılı kararı almıştır. Kararda Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya’nın Yunan Hükümeti’ne karşı savaşı gerillalara yaptıkları yardımları derhal durdurmaları, anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülmesi için Yunanistan ile işbirliği yapmaları ve diğer tüm devletleri de Yunanistan’a karşı savaşı gerillalara yardıma yönelik herhangi bir eylemden kaçınmaları hususunda tavsiyede bulunmuştur. UN Doc. A/RES/193(III), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 27 Kasım 1948. Genel Kurulun yardımların Balkanlardaki barışı tehdit ettiği ve Yunanlılarla savaşımlara karşı hiçbir şekilde destek sağlanmaması çağrısına Arnavutluk ve Bulgaristan’ın aldırış etmemesi ve gerillalara yardımlarına devam etmeleri üzerine bir yıl sonra bir karar daha almıştır. Kararda Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya’nın Yunan Hükümetine karşı savaşı gerillalara yardımlarının devam ettiği ve bu yardımlar sonucunda gerillaların Yunanistan’a karşı yeni silahlı eylemler gerçekleştirildiği belirtilerek barışa yönelik tehlikenin tedirgin edici boyutlara ulaştığı, bu nedenle de yardımların derhal durdurulması çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca kararda, tüm devletlere, Yunanistan’a karşı savaşı silahlı gruplara doğrudan ya da diğer devletler aracılığıyla yardım edici davranışlardan kaçınmaları ve Arnavutluk ve Bulgaristan’a silah ve diğer savaş malzemelerinin doğrudan ya da dolaylı olarak sağlanmasından kaçınmaları tavsiye edilmiştir. Devletlerin Arnavutluk ve Bulgaristan ile ilişkilerini de bu devletlerin Genel Kurulun tavsiyelerine uydukları ölçüde yürütmeleri de tavsiye edilen bu kararda tüm üyelere yönelik politik ve ekonomik olmak üzere ortak tedbirler öngören tavsiye kararı almıştır. UN Doc. A/RES/288 (IV), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 18 Kasım 1949. Görüldüğü üzere 377 sayılı Karardan daha önce de uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atan davranışlara son vermek adına Genel Kurul tarafından ortak tedbir kararları alınmıştır. Goodrich ve Simons’a göre Yunan Meselesinde Genel Kurul uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atan devletlere karşı ortak tedbirler içeren tavsiye kararı alma yetkisini 377 sayılı Karardan daha önce de kullanmıştır. Goodrich ve Simons, *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, 1955, s.430.

⁴⁶⁶ UN Doc. A/C.1/SR.357, General Assembly, 5th Session, First Committee, 357th meeting, ‘United action for Peace’, 10 Ekim 1950, s. 84-85, parag. 39-44. Sovyetler Birliği temsilcisi 10.madde çerçevesinde alınan ve bir eylem içeren tavsiye kararlarının hiçbir hukuki anlam taşımadığını da ayrıca belirtmiştir.

durumunda Konseye başvurmamasını Şarta aykırılık olarak değerlendirmiş ve hükmün ihlal edildiğini savunmuştur. Temsilcinin açıkça ifade ettiği şey Genel Kurulun zorlayıcı tedbirler içeren tavsiye kararları alamayacağıdır. Nitekim söz konusu hükümde ifade edilen eylemin zorlayıcı tedbir olarak nitelendirilmesi ve ancak Konsey tarafından VII. Bölüm çerçevesinde alınacak türden bir tedbir olması, Genel Kurulun Konseye başvurmadan alacağı bu nitelikteki tedbirleri içeren bir tavsiye kararının 11/2. maddesini ihlal edeceği temelsiz bir iddia değildir. Bu iddia Genel Kurulun ve Birinci Komitenin toplantılarında oldukça tartışılmış ve farklı yorumlamalara konu olmuştur. İlk olarak Sovyetlerin ‘eylem’ itirazına İngiltere, ‘eylem’ kelimesinin Şartta açık bir şekilde tanımlanmadığını belirterek karşılık vermiştir.⁴⁶⁷ Fakat kastedilenin ‘zorlayıcı tedbir’ olabileceğini de belirten İngiliz temsilci, normal şartlarda bu türden zorlayıcı tedbirleri Güvenlik Konseyinin öngörebileceğini, Genel Kurulun zorlayıcı tedbir alma yetkisinin olmadığını kabul ettiklerini de ifade etmiştir. Tartışmanın esasına ilişkin olarak da Konseye başvurulmasına rağmen, Konseyin işlevini yerine getirmemesi durumunda söz konusu hükmün Genel Kurulun 10.maddeyle kendisine verilen yetkiler çerçevesinde tavsiye kararlar almasını engelleyemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁶⁸ Goodrich ve Simons da Sovyetlerin argümanına ilişkin olarak 11/2. maddesindeki ‘eylem’ ifadesinin zorlayıcı tedbirler kavramına karşılık olarak kullanıldığını ve Konseyin VII. Bölüm 41 ve 42. maddeleri gereğince alabileceği bir tedbir türü olduğunu ve Genel Kurulun 10.maddeden kaynaklı yetkilerini sınırlandırmadığını belirtmiştir.⁴⁶⁹ Gerekçesinde ise 10.maddenin tek sınırlamasının Genel Kurulun tavsiye kararı almasına yönelik olduğunu ve hiçbir durumda 41 ve 42. maddelerin düzenlemiş olduğu türden bir zorlayıcı tedbir içeren tavsiye kararları alamayacağına dair bir hükmün Şartta yer almadığına vurgu yapmıştır. Kelsen de hükümde ifade edilen eylemlerin zorlayıcı tedbir manasında kullanılacak şekilde dar yorumlanması gerektiğini ve hatta silahlı

⁴⁶⁷ Bu tartışmalardan yaklaşık 10 yıl sonra 1962’de UAD BM’nin Bazı Giderleri Danışma Görüşünde Şartın 11.maddesinin 2.paragrafında yer alan ‘eylem’in türüne ilişkin son sözü söylemiş ve tartışmaları sonlandırmıştır. Divan, ilgili hükümde yer alan eylemin zorlayıcı tedbir (coercive or enforcement action) olduğunu belirtmiştir. ICJ, *Certain Expenses of the United Nations*, Advisory Opinion, 1962, s.164. Divan 11/2’nin sadece barış ve güvenliğe ilişkin genel meselelere uygulanmakla sınırlandırılmadığını da eklemiştir. Söz konusu paragraftaki eylemin Güvenlik Konseyinin VII. Bölüm kapsamında yetki alanına giren zorlayıcı tedbirler manasına geldiğini vurgulamıştır.

⁴⁶⁸ UN Doc. A/C.1/SR.364, General Assembly, 5th Session, First Committee 364th meeting, ‘United action for Peace’, 16 Ekim 1950, s. 130, parag. 11.

⁴⁶⁹ Goodrich ve Simons, *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, 1955, s. 432.

kuvvet kullanma olarak daha da dar bir kategoriye ait olabileceğini belirtmiştir.⁴⁷⁰ Netice itibarıyla uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici ya da bozucu veya saldırı fiili niteliğindeki bir uyuşmazlığın ya da durumun ilk olarak Genel Kurula getirilmesi halinde Kurul uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluğa sahip olan Konseye başvurmakla yükümlüdür. Konsey işlevini yerine getirdiği sürece Kurulun herhangi bir karar alması mümkün değildir. Şayet Konsey işlevini yerine getir(e)mezse Genel Kurul ortak tedbirler içeren tavsiye kararları alabilecektir. Bu duruma engel bir hüküm bulunmamaktadır. Eğer Sovyetler'in argümanı kabul edilirse, Konseyin işlevlerini yerine getiremediği durumlarda bile Genel Kurulun karar alması engellenecek ve barış ve güvenliğin korunması hususunda Genel Kurul yetkisiz kalacaktır. Bu durum BM Şartının ilke ve amaçlarıyla örtüşmemekte, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için ortak tedbir alınmasını öngören 1. maddenin uygulanmasını engellemekle birlikte Şartın ilkelerine, amaçlarına ve ruhuna da aykırı olacaktır.

Genel Kurulun tavsiyelerde bulunma yetkisinin sınırları üzerine değerlendirmelerde bulunan Simma, sınırlandırmaların 11/2. maddesinden kaynaklandığının belirsiz olduğunu ve farklı yorumlanabileceğini belirtmiştir.⁴⁷¹ Biçimsel ve geçici bir sınırlandırma olduğunu iddia eden görüşlere göre 11/2. maddesi Kurulun tavsiyede bulunma selahiyetine ilişkin bir sınırlandırma değildir⁴⁷², diğer görüşe göre de 11/2. maddesi Genel Kurulun hareket özgürlüğüne ilişkin bir sınırlandırmadır ve zorlayıcı tedbirler içeren kararlar almasını engelleyecek niteliktedir.

⁴⁷⁰ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 962. Buna rağmen Kelsen diğer yorumları da dikkate alarak değerlendirmeler yaptığında 'action' kelimesinin kapsam olarak çok sınırlandırılmasının da tartışmaya açık olduğunu söylemiştir. Gerekçesinde de Şartı hazırlayanların 'action' kelimesinin çok dar bir yorumunu amaçlasalardı bu niyetlerini metin üzerinde bir şekilde ifade edeceklerini belirterek kelimenin herhangi bir şekilde nitelendirilmemesinin geniş yorumun amaçlandığına işaret etme ihtimali olduğunu da belirtmiştir. s.964.

⁴⁷¹ Kelsen, Genel Kurulun 11.maddenin 2.paragrafı kapsamında yetki kullanması halinde üç tür sınırlandırmaya tabi olduğunu belirtmiştir. Birincisi uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin meseleler olması; ikincisi eylem gerektiren meselelerin Güvenlik Konseyine gönderilmesi, son olarak da üyelere herhangi birinin veya Güvenlik Konseyinin veya örgüt üyesi olmayan bir devlet tarafından 35/2 uyarınca getirilmesi. Buna rağmen Genel Kurul 10.madde kapsamında yetki kullansaydı tek bir sınırlandırma söz konusu olacaktı: 12.madde hükümleri. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s. 201-207. Kelsen, Genel Kurula 10.madde ve 11/2 ile verilen yetkileri mukayese ettiğinde bazı garipliklerle karşılaşmıştır. 11/2'de spesifik olarak belirtilen barış ve güvenliğe ilişkin meseleler aynı zamanda Şartın kapsamına giren meseleler olduğu için konu itibarıyla 10.madde 11/2'yi kapsamaktadır. İki maddede de 12.madde şerhi vardır. Fakat 11/2 ile verilmeyen zorlayıcı tedbirleri içeren tavsiye kararları alma yetkisinin 10.madde ile verilen yetkinin içerisinde kaldığı görülmektedir.

⁴⁷² Simma, *The Charter of the United Nations*, 1995, s.231.

377 sayılı Karar aynı zamanda BM sisteminin beş daimi üyenin kendi aralarında uzlaşması halinde işleyecek şekilde dizayn edildiğini ve büyük güçlerin kendi aralarındaki bir uyumsuzlukta sistemin işleyemeyeceği gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin '*hangi eylemlerin gerekli olduğuna yalnızca Konseyin karar vereceği ve herhangi bir eylemin gerekli olmadığına da yine sadece Konseyin karar verebileceği*'⁴⁷³ şeklinde sistemi özetleyen ifadesi, BM'yi kuranların asıl amacı hakkında da bir çıkarım yapmamızı sağlamaktadır. Nitekim Tomuschat de 377 sayılı Kararla Konseyden Genel Kurula doğru sorumluluğun yer değiştirmesinin Şartı hazırlayanların gerçek niyetleriyle tutarlı olmadığına işaret etmiştir.⁴⁷⁴ Bununla birlikte Kararın BM hukuk düzeninin ayrılmaz bir parçası haline

⁴⁷³ Goodrich ve Simons, *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, 1955, s. 431.

⁴⁷⁴ Tomuschat, C. (2008). *Uniting for Peace*, United Nations Audiovisual Library of International Law, s.3. 377 sayılı Karar taslağının tartışıldığı zaman, Kararın BM'i hazırlayanların örgüt içindeki işlevlerin dağılımına yönelik iradesine aykırı olduğunu belirtenlere cevaben Amerikan Temsilci Benjamin Cohen Şartın beklenmedik değişimlere tepki verebilmesi için esnek bir şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmiş ve hukuki açıdan destekleyici olarak ABD Anayasa Mahkemesinin McCulloch v Maryland Kararını örnek vermiştir. McCulloch v Maryland, 17 US 316 (1819). Franck, T. (2004). *Recourse to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks*, UK: Cambridge University Press, s.33. McCulloch v Maryland Davasında ABD Anayasa Mahkemesi, Anayasanın Kongreye açıkça vermediği, ancak açıkça verilen diğer yetkileri etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için Kongrenin 'zımni' yetkilerinin olduğunu kabul etmiştir. Genel Kurulun yetkilerini düzenleyen hükümlerin yorumlanmasında uygulanan metodlarla da farklı yaklaşımların benimsenmesi mümkündür. Hukuki yorum teorilerine baktığımızda niyet selci (intentionalism), amaçsal (purposivism) ve metinselci (textualism) teorilerin farklı çıkarımlarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Tomuschat'ın ifade ettiği gibi niyet selci teoride, Genel Kurulun yetkilerini, Şartı hazırlayanların Güvenlik Konseyinden Genel Kurula doğru bir sorumluluk transferini zorlayıcı tedbirler içeren kararlar almasına imkan verecek şekilde yorumlanması niyetini taşımadıklarını söyleyebiliriz. Aynı zamanda amaçsal teoriyle de 1.maddede yer alan örgüte ve üyelere verilen uluslararası barış ve güvenliğin korunması için etkin ortak tedbirler alma ifadesi Şartı hazırlayanların amacının kalıcı barışı sağlamak olduğu, dolayısıyla da Genel Kurulun zorlayıcı tedbirler alabilmesiyle barışın yeniden tesisinin mümkün olması Genel Kurulun yetkilerinin geniş yorumlanmasına izin verecektir. Nitekim literatürde 'BM Şartı'nın amacı ve ruhu' ifadesi oldukça yaygın kullanılmakta birçok mesele analiz edilirken Şartın ruhuna uygun olacak şekilde yorumlar yapılmaktadır. Şartın savaş sonrası yazılmış bir metin olması amacın ve ruhun gelecek nesilleri savaş belasından kurtarmak ve barış ortamını sağlamak olması da yine Şartın ruhuna ve amacına yönelik çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. Metinselci ya da lafzi yorumla her iki durum için de bir çıkarım yapabilmemizi sağlayacak ifadeler yer almamaktadır. Metindeki eksikliklere rağmen metne sadık kalarak yapılacak herhangi bir yorumun yapay doğruluğu kaçınılmaz olacaktır. Hukuk kuralı yorumlanırken ilk olarak metne sadık kalmanın isabetli olduğunu savunuyoruz fakat hükmün dili kapalıysa, menfaatler dengesinin gözetilerek, amaçsal ve niyet sel teorilerle birlikte, bağlamından da koparılmadan güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yorumlanması gerektiğini düşünüyoruz. Fuller'e göre hukuk kuralının amacını belirleyen güncel ihtiyaçlardır. Bu yorum yönteminde, hayatın değişken ve hareketli yapısına hukukun ayak uydurması düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle de BM Şartını yaşayan bir belge olarak nitelendiren Annan, Pellet, Cohen hükümlerin günün şartlarına göre yorumlanması gerektiğini vurgulayarak Genel Kurulun yetkilerini de geniş yorumladıklarını söyleyebiliriz. Nitekim Hakim Jessup Güneybatı Afrika Davasındaki karışık görüşünde yasaların uygulanmasının zamanın koşullarına ve toplum standartlarındaki değişikliklere kayıtsız kalamadığını, uluslararası antlaşmaların özellikle de anayasal nitelikteki çok taraflı antlaşmaların kesin/değişmez bir karaktere sahip olamayacağını (cannot have an absolutely immutable character) belirtmiştir. ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia

geldiğinin tamamen kabul edildiğini de belirtmiştir. Tomuschat ayrıca 377 sayılı kararın Genel Kurulun rolüne ilişkin olarak BM içerisindeki güç dengesini bozabilecek potansiyele sahip olduğunu fakat yalnızca Konseyin daimi üyelerinin politikalarından genel bir memnuniyetsizlik olması durumunda kullanılabilecek olmasının da söz konusu potansiyeli sınırlandırdığını ifade etmiştir.⁴⁷⁵

377 sayılı Kararın Koruma Sorumluluğu ile ilişkisi ise Güvenlik Konseyinin harekete geçmek için karar alamaması durumunda Genel Kurulun Konseye atfedilen yetkileri kullanmasına temel oluşturması açısından önemlidir. Konseyin Koruma Sorumluluğu kapsamındaki bir meselede karar alamaması üzerine uluslararası toplumun yaşanan insani krizlere kayıtsız kalmaması için alternatif olarak raporda Barış için Birlik Prosedürünün işletilebileceği belirtilmiştir. Çünkü ICISS koruma amaçlı askeri müdahalelere ilişkin Güvenlik Konseyinin başvurulacak ilk merci olduğunu belirtirken, son olmadığını da vurgulamış ve insani krizlere kayıtsız kalınmaması için alternatifler sunmuştur. İlk alternatif de Barış için Birlik Prosedürünü işletecek organ olan Genel Kuruldur. Görüldüğü üzere Güvenlik Konseyinin işlevlerini yerine getirememesi söz konusu olduğunda yine BM bünyesinde Genel Kurulda çözüm aranması önerilmiştir. Bununla birlikte ICISS'nin alternatif olarak öngördüğü bu durumun hukuki dayanağını oluşturmakta yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Güvenlik Konseyinin onayı olmasa dahi Genel Kurulun askeri nitelikte zorlayıcı tedbirler içeren tavsiye niteliğinde kararlar almasının (2/3 çoğunlukla) mümkün olduğu teyit edilirken, kararın tartışmalı içeriğinden ziyade prosedürüne odaklanılmış ve Genel Kurulun olağanüstü özel toplantı düzenleyerek meseleyi görüşmesi, askeri operasyon için bir nevi siyasi iradenin oluşmasını

v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment, 18 July 1966, Dissenting Opinion of Judge Jessup, s.439. Hakim Sir Percy Spender, BM'nin Bazı Giderleri Davası Danışma Görüşündeki ayrık görüşünde, antlaşmalardaki kelimelerin oluşturuldukları zamandaki anlamlarını taşıdıklarını fakat bu anlamın da ulaşmak istenen amaçla uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda BM'in amacının da savaş felaketinden gelecek nesilleri koruma, daha iyi yaşama koşulları sağlama, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olduğunu vurgulamış; Şartın organlara vermiş olduğu yetkilerin niteliğinin zamanla değişmeyeceğini fakat yetkinin kapsam ve sınırlarının sürekli değişen koşulları da içine alacak şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. ICJ, Certain Expenses of the United Nations, Advisory Opinion, 1962, Separate Opinion of Judge Sir Percy Spender, s.186-187. Hukuki Yorum Teorileri için bkz. Greenberg, M. (2021). 'Legal Interpretation', *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed), <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=legal-interpretation>. Bununla birlikte 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 31. ve 32.maddelerinde düzenlenen 'Antlaşmaların Yorumu'na ilişkin hükümler de dikkate alınarak BM Şartının yorumlanması gerekmektedir.

⁴⁷⁵ Tomuschat, *Uniting for Peace*, 2008, s.4.

sağlamaya yardımcı olması işlevi üzerinde durulmuştur.⁴⁷⁶ 377 sayılı kararın ICISS tarafından farklı yorumlandığını gösterecek bir diğer nokta ise raporda Genel Kurulun müdahalede bulunma yetkisinin olmadığına açıkça belirtilmesidir.⁴⁷⁷ Raporda sadece Genel Kurulda müdahalenin gerçekleştirilmesi lehine bir karar alınmasının siyasi sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Eğer Genel Kurulda üye devletlerin büyük çoğunluğu tarafından müdahaleyi destekleyen bir karar alınırsa, müdahalenin meşru bir zemine oturtulmuş olacağı ve bu siyasi atmosferin Güvenlik Konseyini harekete geçmeye teşvik edeceği ifade edilmiştir. Yani aslında 377 sayılı Kararın içeriğinden ayrı olarak, Genel Kurulun müdahalenin gerçekleştirilmesine dair devletlerarasındaki uzlaşmayı yansıtan bir karar almasının teklif edildiği görülmektedir. Fakat bunun için 377 sayılı Karar kapsamında Barış için Birlik Prosedürünün işletilmesine özel olarak ihtiyaç yoktur. Genel Kurulun üçte iki çoğunlukla alacağı her kararda siyasi iradenin tutumu üzerine çıkarım yapılabilir. Pellet'in 377 sayılı Karara ilişkin algının değiştiğini ifade etmesi ve kullanımının artık barışı koruma eylemleri ve olağanüstü özel toplantı düzenleme yetkisi olarak değerlendirildiğini belirtmesi ICISS'nin yaklaşımını da açıklamaktadır.⁴⁷⁸

ICISS'den farklı olarak 377 sayılı Kararın içeriğine odaklanarak, Koruma Sorumluluğu kapsamındaki bir meselede Genel Kurulun olağanüstü özel toplantı düzenleyerek meseleyi görüşmesi ve söz konusu toplantılarda askeri operasyon da dahil olmak üzere zorlayıcı tedbir öngören tavsiye kararları alabilmesi için ICISS Raporunda gerekli şartların altyapısının sağlanmadığını söylebiliriz. Nitekim 377 sayılı Karara göre Genel Kurulun olağanüstü acil toplanması gerekmekte; toplanabilmesi için de öncelikle barışın tehdit edilmesi ya da bozulması veya saldırı fiilinin gerçekleşmesi gibi durumların/iddiaların olması ve Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin de veto haklarını kötüye kullanarak Konseyin işlevini yerine getirmesini engellemesi gerekmektedir. Genel Kurul ancak bu şartlarda devreye girerek zorlayıcı tedbir içeren tavsiye kararı alabilecektir. Fakat 377 sayılı Kararın işletilebilmesi için gerekli olan barışın tehdidi, bozulması ya da saldırı fiiline benzer bir durumun yaşanması şartının Koruma Sorumluluğu konseptinde yer aldığını söylemek oldukça zordur. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile oldukça tartışmalı

⁴⁷⁶ ICISS Raporu, 2001, s.53.

⁴⁷⁷ ICISS Raporu, 2001, s.53.

⁴⁷⁸ Pellet, A. (2003). 'The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma's Commentary', *Michigan Journal of International Law*, Vol.25, Issue 1, ss.135-151, s.139.

hale gelen bu sorun ICISS Raporunda Güvenlik Konseyinin harekete geçme gerekçesinde de belirtilmiştir. Soykırım, etnik temizlik, savaş suçu ve insanlığa karşı suçların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmamasından ziyade kitlesel ölümlerin gerçekleşmesi olarak ifade edilen bu gerekçeler arasında uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturma ifadesi yer almamaktadır. Ayrıca Bildirgede de söz konusu eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğuna dair herhangi bir ifadenin olmaması 377 sayılı Kararın şartlarını a priori sağlamamaktadır. Konseyin her bir olayı kendi içerisinde değerlendirecek olması, genel olarak 377 sayılı Kararın uygulanabilir olmasını da etkilemektedir.

377 sayılı Kararla Genel Kurulun yetkileri geniş yorumlanmış olsa devletler Güvenlik Konseyinin veto nedeniyle tıkanıp her meselede bu karara başvurmamışlardır. 1999'da NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin Güvenlik Konseyinde oylamaya sunulmamasının sebebi olarak belirtilen Rusya'nın veto etme ihtimali, aynı meselenin Genel Kurula 377 sayılı Kararla getirilmemesini açıklamamaktadır.⁴⁷⁹ Suriye krizi 2011'de Güvenlik Konseyine getirildiğinde 'Suriye Hükümeti tarafından ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerinin gerçekleştirilmesini ve sivillere karşı kuvvet kullanılmasını' kınayan karar taslağının Çin ve Rusya'nın vetosu nedeniyle reddedilmesi ve daha sonraki bütün girişimlerin veto hakkının kullanılması nedeniyle engellenmesi bu krizin Güvenlik Konseyinde çözülemeyeceğini açıkça göstermiştir.⁴⁸⁰ Buna rağmen 377 sayılı Kararın Suriye

⁴⁷⁹ 1999 Şubatında Güvenlik Konseyinin geçici üyeleri arasında olan Kanada, meselenin Genel Kurulda 377 sayılı Karar kapsamında görüşülmesini teklif etmiştir. Kanada temsilcisi üç defa informal olarak Konseyde bu teklifi sunduklarını, fakat her defasında reddedildiklerini belirtirken meselenin kendine özgü yanları nedeniyle (Yugoslavya'nın Bağılantısızlar Hareketinin kurucusu olması nedeniyle) Genel Kurulda tartışılmamasının yanında 377 sayılı Karara yönelik de bir isteksizlik olduğunu da eklemiştir. Krasno ve Das, *The Uniting for Peace Resolution and Other Ways of Circumventing the Authority of the Security Council*, 2008, s. 187.

⁴⁸⁰ İlk karar taslağı 4 Ekim 2011'de Fransa, Almanya, İngiltere tarafından Konseye sunulmuş, Suriye Hükümetine insan hakkı ihlallerine ve sivil halka yönelik kuvvet kullanılmasına derhal son verilmesi çağrısında bulunulmuştur. UN Doc. S/2011/612, Security Council, 4 Ekim 2011. Rusya taslak kararı veto etmelerinin gerekçelerini ifade ederken Libya'da Konsey kararıyla Koruma Sorumluluğu uygulanırken amaçlananın tam tersi hareket edildiğini belirterek benzer durumun Suriye'de yaşanmayacağını da garantisini vermiştir. UN Doc. S/PV.6627, Security Council, 6627th meeting, 4 Ekim 2011, s.4. Birkaç ay sonra Konseyde tekrardan Suriye'de devam eden ihlallerin ve sivillere yönelik kuvvet kullanımının durdurulması için bir karar taslağı hazırlanmıştır. UN Doc. S/2012/77, Security Council, 4 Şubat 2012. Aynı şekilde Rus ve Çin vetosu nedeniyle karar kabul edilmemiştir. ABD temsilcisi Rice, veto kullanılarak Konseyin tek amacının yerine getirilmesinin engellendiğini ve Konseyin birkaç üye tarafından boş argümanlarla ve kişisel çıkarla rehin alındığını ifade ederek veto kullanılmasını kınamıştır. UN Doc. S/PV.6711, Security Council, 6711th meeting, 4 Şubat 2012, s.5. İngiltere'de karar taslağında veto kullanılmaması için tüm gerekli düzenlemeleri yaptıklarını ve ileri sürülecek bahanelere meydan vermediklerini ifade ederek veto kullanılmasının hiçbir geçerli

krizinde işletilmemesi ve Genel Kurulun zorlayıcı tedbirler içeren tavsiye kararı almaması 377 sayılı Kararın Konseyin tıkanıklığını açmak için alternatif olarak kullanılmasına yönelik taleplerin de azaldığını göstermektedir. Krasno ve Das'ın '377 Yaşıyor mu?' sorusuna vermiş oldukları 'canlı ve nefes alıyor, fakat sağlıklı değil' cevabının gerekçesinde de devletlerin bugün insan hakları ve insan güvenliğinin sağlanması karşısında önceliği hala devlet egemenliğine verdikleri gerçeği yer almaktadır.⁴⁸¹ Buna karşılık Carswell 377 sayılı Kararın bugünkü durumunun Konsey ile Genel Kurul arasındaki güç dengesinin yeniden kurulmasına bağlı olduğunu belirtmiştir.⁴⁸²

3.4.1.3. Bölgesel örgütler

ICISS Raporunda öngörülen bir diğer alternatif ise bölgesel örgütler ya da alt bölge örgütleri aracılığıyla kolektif müdahalenin gerçekleştirilmesidir. Rapor tek taraflı müdahalelerin yaşadığı meşruiyet krizinin uluslararası örgütler aracılığıyla gerçekleştirilen kolektif müdahalelerde yaşanmayacağını belirterek, ortak güvenlik sistemi içerisinde insani krizlere müdahale edilmesinde kararlılık göstermektedir.⁴⁸³ Daha önce de bahsettiğimiz üzere BM Şartında insani krizlere yönelik kuvvet kullanılmasına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle de bölgesel örgütlerin zorlayıcı tedbir içeren kararlar alabilmesini öncelikle genel olarak değerlendirmemiz gerekecektir. Genelden kastımız barış ve güvenliğe ilişkin bir meseleye ait olmasıdır. Bölgesel örgütlerin barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için ortak güvenlik sistemi içerisinde kuvvet kullanabilmesi mümkündür. BM Şartının 'Bölgesel Antlaşmalar' başlıklı VIII. Bölümünde bölgesel örgütlerin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolüne ilişkin düzenlenmeler yer almaktadır. 52.maddede bölgesel örgütlerin Şartın ilke ve amaçlarına uygun olarak uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin

gerekçesinin olmadığını belirtirken Rusya ve Çin'in Suriye halkı yerine zorba hükümeti destekleyerek sorumluluklarını yerine getirmediklerini vurgulamıştır. s.7. Alman temsilci Wittig ise yaşanan trajediyi rakamlarla ifade ederek, Konseyin birkez daha sorumluluklarını üstlenmeyerek uluslararası barış ve güvenliği koruma görevini yerine getiremediğini vurgulamıştır. s.4. Ayrıca karar taslağının silah ambargosu, insan hakkı ihlallerine yönelik soruşturma yürütecek bir komisyon görevlendirilmesi gibi zorlayıcı tedbirler içermediğini de ifade eden Wittig, kendi isteklerinden müzakerelerde uzlaşma sağlanabilmesi için vazgeçtiklerini de eklemiştir. s.5.

⁴⁸¹ Krasno ve Das, *The Uniting for Peace Resolution and Other Ways of Circumventing the Authority of the Security Council*, 2008, s. 191.

⁴⁸² Carswell, A. J. (2013). 'Unblocking the UN Security Council: The Uniting for Peace Resolution', *Journal of Conflict and Security Law*, Vol.18, No.3, ss.453-480, s.477.

⁴⁸³ Tek taraflı müdahaleleri kapsam dışı bırakmaktan ziyade tamamen reddeden ICISS, Koruma Sorumluluğunu açıkça BM ortak güvenlik sisteminin bir parçası haline getirmiştir.

meselelerde faaliyetlerde bulunabilecekleri ifade edilirken, zorlayıcı tedbirlere ilişkin hükmün yer aldığı 53.maddede ise bölgesel örgütlerin ancak Güvenlik Konseyinin kendi yetkisi altında almış olduğu zorlayıcı tedbirleri uygulayabilecekleri belirtilmiştir. Hükmün devamında Güvenlik Konseyinin izni olmaksızın bölgesel örgütlerin hiçbir şekilde zorlayıcı tedbir alamayacakları da belirtilmektedir. Bu durumda bölgesel örgütlerin insani gerekçelerle de olsa BM Güvenlik Konseyinin izni olmaksızın askeri müdahalelerde bulunması 53.maddeyi ihlal edecektir. Bölgesel örgütler 53.madde kapsamında barışın korunması için zorlayıcı tedbirler alma hususunda BM Güvenlik Konseyinin yerine geçme ya da Konseye alternatif oluşturmaları söz konusu değildir, aksine BM Şartıyla bölgesel örgütlere tamamlayıcı ve ikincil nitelikte bir rol verilmiştir. BM Şartında düzenlenen bu ilişki ayrıca BM Genel Kurulunun ‘Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması Hususunda Birleşmiş Milletler ve Bölgesel Düzenlemeler veya Kuruluşlar Arasındaki İşbirliğinin Geliştirilmesi Bildirisi’⁴⁸⁴ ile de teyit edilmiştir. Kelsen’e göre BM Şartıyla bölgesel örgütlere dolaylı olarak BM’nin organı gibi bir nitelik atfedilmiştir.⁴⁸⁵ NATO’nun 1999 Kosova müdahalesinin öncesinde ve sonrasında Konseyin izninin alınmamış olması müdahalenin hukuka aykırılığının temel nedenidir.⁴⁸⁶ Konseyin kuvvet kullanımından önce bölgesel örgütlere yetki/izin

⁴⁸⁴ UN Doc. A/RES/49/57, General Assembly, Declaration on the Enhancement of Cooperation between the United Nations and Regional Arrangements or Agencies in the Maintenance of International Peace and Security, 17 Şubat 1995. Bildirinin giriş kısmında uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde VI. Bölüm kapsamında bölgesel düzenlemelere başvurulabileceği; bölgesel düzenlemelerin ve kuruluşların önleyici diplomaside ve bölgesel ve uluslararası işbirliğinin artırılmasında önemli rolünün olduğu; barış ve güvenlik ile ilgili meselelerde BM’nin amaç ve ilkelerine uyumlu bir şekilde faaliyette bulunabilecekleri; barış koruma operasyonlarının gerçekleştirileceği devletin rızasının alınması gerektiği; barış ve güvenliğin korunmasında BM Güvenlik Konseyinin birincil sorumluluğunun olduğu teyit edilerek, işbirliğinin geliştirilmesinin ortak güvenlik sistemini de güçlendireceği belirtilmiştir. Bildiri ile bölgesel düzenlemelerin ve kuruluşların BM’nin çalışmalarını tamamlayıcı bir özellikte oldukları da tekrardan vurgulanmıştır. Bölgesel düzenlemelere katılan ya da kuruluşlara üye olan devletlerin bölgesel uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde Güvenlik Konseyine başvurmadan önce bu yapılara başvurmaları öngörülmüştür. (1/a) Kuvvet kullanımına ilişkin olarak da Konseyin yetkisi olmaksızın bölgesel düzenlemelerin ve kuruluşların zorlayıcı tedbirler alamayacağı bir kez daha açıkça ifade edilmiştir. (1/d)

⁴⁸⁵ Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.326. ‘Regional organizations may act as organs of the United Nations not only in settling local disputes, but also in taking enforcement action under the authority of the Security Council.’

⁴⁸⁶ NATO’nun 1999’daki Yugoslavya müdahalesi ile uluslararası hukukta askeri müdahale ve içişlerine karışma yasağı arasındaki çatışma çokça tartışılmıştır. Hatta ‘The Institut de Droit International’ o dönemki hukuki meselelere ilişkin (meşru müdafaa, insani müdahale, BM’nin daveti ve yetkisiyle askeri müdahale) özel bir komisyon kurmuştur. 2007’de Enstitünün Başkanı ‘BM’nin izni olmaksızın gerçekleştirilen askeri operasyonların, her ne kadar soykırımı, kitlesel ölümleri ve insanlığa karşı suçları sonlandırma amacı taşısa dahi, hukukiliğinin kabul edilmediğini dile getirmiştir. *Annuaire de l’Institut de Droit international*, Aktaran McWhinney, *Commentary on Declaration*, 2008, s. 4.

vermesi gerektiği açık bir şekilde Şartta belirtilmiş olmasına rağmen doktrinde ve uygulamalarda kuvvet kullanımından sonra da Konseyin söz konusu eylemleri onayladığı görülmektedir. Bu durumda bölgesel örgütlerin gerçekleştirmiş olduğu zorlayıcı tedbirler içeren eylemlerin 53.maddeye aykırılığı ileri sürülmemektedir. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu⁴⁸⁷ bünyesinde faaliyet gösteren Ateşkes Denetleme Grubunun 25 Ağustos 1990'da Liberya müdahalesinin⁴⁸⁸ öncesinde Konseyin açık bir yetki/izni söz konusu değildir. Fakat 22 Ocak 1991'de Güvenlik Konseyi adına açıklama yapan Konsey Başkanı üye devletlerin ECOWAS'ın Liberya'daki barışa katkı sağlamak adına yapmış oldukları çabaları takdir ettiklerini belirtmesi müdahaleyi onayladıklarına işaret etmektedir.⁴⁸⁹ Konsey 788 sayılı kararla, tarafların ateşkes antlaşmalarına (özellikle de Yamoussoukro IV Accord) uymamaları sonucunda Liberya'da durumun kötüleşerek 'uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini' belirtmiş ve VII. Bölüm kapsamında barış ve istikrarın sağlanması için Liberya'ya silah ambargosu uygulanmasına karar vermiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Ortak pazar ve ortak para birimine sahip ekonomik ve siyasi bir birlik oluşturma amacıyla 1975'te kurulan ECOWAS, ancak barış ortamında bu hedeflerine ulaşabileceğini belirterek bölgede barış ve güvenliğin korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için bazı hukuki düzenlemelerde bulunmuştur. Bunlardan birisi 1978 Saldırmazlık Protokolü bir diğeri ise 1981 Müdafaada Karşılıklı Yardım Protokolüdür. 1981 Protokolüne göre iki ya da daha fazla üye devlet arasında silahlı çatışma yaşanması durumunda (4/a) ulusal askeri birliklerden tahsis edilerek oluşturulan ve topluluğun hizmetine sunulan Müttefik Silahlı Topluluk Kuvvetleri (AAFC) (13/1) tampon görevi görmesi için çatışan birimler arasında gönderilmesine karar verilir (17). Bir üye devletteki dışardan planlanmış ya da desteklenmiş iç silahlı çatışmalarda (4/b) ise örgüt üye devletin talebi üzerine AAFC gönderir (6/3). Bir üye devlete dışardan tehdit ya da saldırı yöneltildiğinde olağanüstü durum koşulları bağlamında AAFC müdahale eder (16). Protokole göre AAFC'nin bütün müdahaleleri meşru kabul edilmiştir (15/1) fakat çatışma tamamıyla bir 'iç' mesele ise söz konusu uyuşmazlıklara AAFC müdahale etmeyecektir (18/2) Protokol metinleri için bkz. Ayissi, A. (ed.) (2001). *United Nations Institute for Disarmament Research, Cooperating for Peace in West Africa: An Agenda for the 21st Century*, Cenevre, s. 37-49.

⁴⁸⁸ 1990'da Liberya'da yaşanan iç savaşta binlerce sivil öldürülmüş ve yaklaşık bir milyon kişi de yerinden edilmiştir. Mensubu olan ülkelerde halkın refahını arttırmayı amaçlayan ECOWAS, Liberya'da yaşanan katliama sessiz kalmayarak, uyuşmazlıkları ve çatışmaları incelemek amacıyla örgüt bünyesinde kurulan Daimi Arabuluculuk Komitesini görevlendirmiştir. Liberya'daki iç savaşın sona ermesi için müzakereler başlatan Komite, 'Liberya'da hukuk ve düzenin tamamen çökmüş olduğunu ve anarşinin yaşandığını, mevcut hükümetin yönetme kabiliyetini kaybettiğini belirterek, barışın sağlanması, hukuk ve düzenin yeniden tesisi için ateşkes ilan etmiş ve Liberya'nın isteğiyle bölgeye barışı koruma birliği gönderilmiştir. Murphy, *Humanitarian Intervention The United Nations in an Evolving World Order*, 1996, s.146-160.

⁴⁸⁹ UN Doc. S/22133, Security Council, Note by the President of the Security Council, 22 Ocak 1991. Konsey Başkanı 7 Mayıs 1992'de tekrardan Konsey üyeleri adına bir açıklama daha yapmış ve aynı şekilde ECOWAS'ın 'Liberya uyuşmazlığını hızlı bir şekilde sonuçlandırmak için bitmek tükenmek bilmeyen çabalarını' takdir ettiklerini belirtmiştir. UN Doc. S/23886, Security Council, Note by the President of the Security Council, 7 Mayıs 1992.

⁴⁹⁰ UN Doc. S/RES/788 (1992), Security Council, Resolution 788, 19 Kasım 1992. Aslında ECOWAS BM Güvenlik Konseyinden yaptırım olarak VII. Bölüm kapsamında, kara, deniz ve hava yoluyla savaş malzemelerinin tedarik edilmesini engellemek için Liberya'nın ablukaya alınmasını talep etmiştir. UN Doc. S/24735, Security Council, Letter dated 28 October 1992 from the Permanent

Konseyin Liberya'ya yönelik 866 sayılı kararında ise kalıcı barışın sağlanması için barış antlaşmasının ve diğer alınan önlemlerin uygulanmasında ciddi bir ilerleme kaydedilip kaydedilmediğini gözlemlemek üzere Birleşmiş Milletler Liberya Gözlemci Misyonu (UNOMIL) kurulması kararlaştırılmış, kuvvet kullanımı içeren operasyonlara katılmadan ECOMOG'un sorumluluklarını yerine getirebilmesi için onlarla işbirliği yapması UNOMIL'in yetkileri arasında ifade edilmiştir.⁴⁹¹ Konseyin bu iki kararında da ECOWAS'ın bölge barışı için yapmış olduğu çabaları takdir etmesi, altbölge örgütü olarak ECOWAS'ın kapasite yetersizliğinin giderilmeye çalışılması ve oluşturulan barış koruma operasyonlarının mevcut ECOWAS birlikleriyle işbirliği içerisinde çalışılmasının ifade edilmesi göstermektedir ki Konsey ECOWAS'ın Liberya müdahalesini zımnen onaylamıştır.

İnsani gerekçelerle müdahalelerden ayrı olarak ECOWAS'ın müdahalesinin temelinde bölgenin barış ve güvenliği, istikrarın sağlanması gibi gerekçeler yer almakta, soykırım, etnik temizlik, kitlesel ölümler ya da insanlığa karşı suçlar gibi insani krizlere son verme gibi bir amaç ön plana çıkmamaktadır.⁴⁹² ICISS'nin bölgesel örgütlere biçtiği rolde açıkça ortak güvenlik sistemi içerisinde barış ve güvenliğin korunması amacıyla müdahaleler gerçekleştirilmesi yer almamaktadır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere ICISS Raporunda geniş çaplı kitlesel ölümlerin doğrudan uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturmadığı da açıkça ifade edilmişti. Buna rağmen geniş çaplı kitlesel ölümlerin bölge barışı için bir tehdit oluşturduğu görmezden gelinemez. Hatta raporda açıkça ifade edilmemiş olsa da insani krizlerin bölgesel sonuçlarına yer verilmesi krizin bölge barışına ciddi bir tehdit oluşturduğuna işaret etmektedir. Toplumsal vicdanı şoke edici insan hakkı ihlallerinin yanında insani krizin yaşandığı bölgede komşu devletlere doğru kitlesel göçün kaçınılmaz olması, isyancılar tarafından komşu ülkelerin topraklarının üs olarak kullanılması, siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerin durma noktasına gelmesi gibi

Representative of Benin to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 29 Ekim 1992. Konseye ayrıca Liberya Dışişleri Bakanı da Liberya Hükümeti adına bir mektup göndermiş ve ECOWAS'ın BM'den taleplerini onayladıklarını belirtmiş ve Konseyin mümkün olan en kısa sürede toplanarak Liberya'daki durumu görüşmelerini istemiştir. UN Doc. S/24825, Security Council, Letter dated 18 November 1992 from the Minister for Foreign Affairs of Liberia addressed to the President of the Security Council, 18 Kasım 1992.

⁴⁹¹ UN Doc. S/RES/866 (1993), Security Council, Resolution 866, 22 Eylül 1993.

⁴⁹² Konseyin 788 sayılı Kararının oylandığı oturumda söz alan Cote d'Ivoire, Gambiya, Senegal ve Togo, temsilcileri krizin insani boyutunun yanında çatışmaların ECOWAS gibi alt bölge örgütlerinin temel amacı olan ekonomik bütünleşmeyi de tehlikeye attığını belirtmiştir. UN Doc. S/PV.3138, Security Council, Provisional Verbatim Record of the 3138th meeting, 19 Kasım 1992.

birçok neden bölgede barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu kanıtlamaktadır. Bölgede yaşanan insani krizin boyutları tehdidin niteliğini de değiştirip uluslararası hale getirebilir. Dolayısıyla da bölge ülkelerinin insani krizlere hızlı ve etkili bir şekilde reaksiyon verilmesine yönelik güçlü çıkarları bulunmaktadır. ICISS'nin bölgesel örgütlerin kendi coğrafyalarındaki insani krizlere BM'den daha etkili ve hızlı bir müdahale gerçekleştirebileceği iddiası da bu gibi nedenlerden dolayı teoride geçerli argümanlara sahiptir. Bölgede barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesinde maksimum faydayı sağlayacak olmaları da reaksiyonun motivasyonudur. Raporda, bölgesel örgütlerin krizlerin temelinde yatan nedenleri (root cause) daha iyi analiz edebilmeleri, çatışmaların tarafı olan aktörlere aşına olmalarına rağmen pratikte müdahaleye daha isteksiz olduklarına dair bir kabulden de bahsedilmiştir. Bölgesel örgütlerin daha güçlü bir şekilde egemenlik ilkesine bağlı olduğu ve örgütlerde genellikle zayıf devletlerin sayısının güçlü devletlere oranla daha fazla olması içişlerine müdahale etmeme ilkesini kalkan olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Buna rağmen bölgesel örgütlerin kurucu antlaşmalarında açık bir şekilde müdahaleye izin veren hükümlere de rastlanmaktadır. Bu hususta en önemli örnek Afrika Birliği'nin Kurucu Antlaşmasıdır. 1963-1999 yılları arasında faaliyet gösteren Afrika Birliği Örgütü (OAU) Şartında yer almayan müdahale hakkı örgütün köklü değişimi ile Afrika Birliği (AU) olarak yeni bir oluşum aşamasında kurucu antlaşmaya eklenmiştir. Diğer bölgesel örgütlerde benzer bir hüküm olmaması nedeniyle AU'ya yakından bakmak, Koruma Sorumluluğunun bir hukuk normu niteliği kazanması halinde uygulanmasının nasıl olacağını test etmemizi sağlayacaktır.

36 yıllık faaliyet süresi boyunca OAU, Şartında belirlenen hedeflere⁴⁹³ ulaşmasına rağmen Örgütün bölgedeki büyük savaşları ve çatışmaları çözmede başarısız olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁴ Egemenlik, toprak bütünlüğü, sınırların

⁴⁹³ 1963'te kurulan OAU'nun dönemin ve bölgenin hakim ilke ve değerlerini yansıttığı Örgütün Şartında yer alan hedeflerden anlaşılmaktadır. OAU'nun temel hedefleri arasında Afrika kıtasını sömürgecilik ve apartheid kalıntılarından kurtarma, Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmayı sağlama; üye devletlerin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunma ve Afrika halkları için daha iyi yaşam koşullarını sağlamak için uluslararası işbirliğini gerçekleştirme/yoğunlaştırma yer almaktadır. Organization of African Unity Charter, Addis Ababa, 25 Mayıs 1963. Örgütün resmi internet sayfasında temel amaçlar arasında sömürgeciliğin ile apartheid rejiminin kalıntılarını ortadan kaldırma yer almasına rağmen OAU Şartında apartheid ya da ırk ayrımcılığına dair bir ifade yer almamaktadır.

⁴⁹⁴ Edo, V.O. ve Olanrewaju, M. A. (2012). 'An Assessment of the Transformation of the Organization of African Unity (OAU) to the African Union (AU), 1963-2007', *Journal of the Historical Society of Nigeria*, Vol.21, ss.41-69, s.44. Benzer ifadeler yer veren Çağırın da örgütün

dokunulmazlığı ve içişlerine müdahale etmeme ilkelerine sıkı bağlılık, devletlerarası uyuşmazlıkları çözmede olumlu sonuçlar doğururken, iç çatışmaların çözümünde örgütün etkili olamamasına neden olmuştur. Nijerya iç savaşı⁴⁹⁵ OAU'nun kayıtsız kalmasının en temel sebebinin Örgüt Şartının örgütün yetkilerini sınırlandırması olduğu doktrinde oldukça kabul görmüştür.⁴⁹⁶ En kapsamlı eleştiriyi yapan Yashpal Tandon, OAU'nun Nijerya krizini çözmede başarısız olmasının nedenlerini şu şekilde sıralamıştır: örgütün ayrılıkçı, müdahaleci ve sınır değişikliklerine karşı yaklaşımlarından dolayı muhafazakar bir yapıya sahip olması, kararlarını üye devletlere karşı uygulatamaması⁴⁹⁷, örgütün kusurlu devlete karşı 'toplularak kınama' haricinde başka bir yaptırımının olmaması ve son olarak da örgütün diğer

temel hedeflerine büyük ölçüde ulaştığını belirtmiş fakat faaliyette bulunduğu süre zarfında kıtada yaşanan çatışmaların eksik olmadığını da belirterek, OAU'nun demokrasi, temel hak ve hürriyetler konusunda pasif kalmasının 'diktatörler kulübü' olarak anılmasına neden olduğuna dikkat çekmiştir. Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.142. Edo ve Olanrewaju'nun Örgüt için yaptığı 'havlayan ama ısırmayan bir bulldog' benzetmesi yine güvenlik konusunda örgütün kapasitesinin yeterli olmadığına işaret etmektedir. Edo ve Olanrewaju, a.g.m., 2012, s.44. OAU'nun devletlerarası çatışmalarda iç çatışmalara kıyasla daha başarılı olduğu belirtilmektedir. Üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde başarısına Fas-Cezayir sınır anlaşmazlığı ile Kenya-Somali ve Somali-Habeşistan sınır çatışmaları örnek verilebilir. Karagül, S. ve Arslan, İ. (2014). 'Afrika'da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi', *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 10, Sayı 19, ss.57-98, s.64.

⁴⁹⁵ 1967-1970 yılları arasında süren Nijerya iç savaşı, merkezi hükümetin ağır ve sistematik şiddet eylemleri sonucunda İgboların ülkenin doğusunda bağımsızlıklarını ilan ederek 1967'de Biafra Cumhuriyetini kurlmalarıyla başlamıştır. Biafra savaşı olarak da anılan ve Nijerya'nın uyguladığı abluka sonucunda Biafra'daki yaklaşık iki milyon insanın açlık ve sefaletten öldüğü savaşın sonunda tekrardan Nijerya bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir.

⁴⁹⁶ Posibi, A.P. ve Canale, A. (2020). 'Historical Analysis of the Position of African Countries in the Nigerian Civil War, 1967-1970', *Asian and African Studies*, Vol.12, No.2, ss.302-311, s.306. (The OAU's role in the Nigerian civil war was almost a 'no-role'). Kahn ise Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinden çıkan kararların OAU'nun başarısızlığına işaret ettiğini, kararlarda çözüme yönelik hiçbir eğilimin olmadığını sadece Nijerya'daki merkezi hükümetin desteklendiğini belirtmiştir. Kahn, C. (1968). 'The OAU: Hurrying Nowhere?', *Africa Today*, Vol.15, No.5, ss.1-2, s.2; Rothchild, D. (1968). 'New Trends in African Integration', *Africa Today*, Vol.15, No.5, ss.6-8. Legum da yine OAU'nun üye devletlerin iç çatışmalarına özellikle de Nijerya'daki iç savaşa müdahale etmede başarısız olduğunu ifade etmiş, başarısızlığın örgütün doğasından kaynaklandığını belirterek iç savaşlara müdahale etmesi halinde OAU gibi örgütlerin hayatta kalamayacağını iddia etmiştir. Legum, C. (1975). 'The Organisation of African Unity-Success or Failure?', *International Affairs*, Vol.51, No.2, ss. 208-219, s.213. Bununla birlikte Oyeweso ve Olawale, OAU Şartının Amaçlar ve İlkelerin yer aldığı 2. ve 3.maddelerin (özellikle de 3/2'de milli yetki alanı ile 3/3'deki içişlerine müdahale etmeme ilkelerinin) örgütü sınırlandırdığını ifade etmiş, örgütün güvenlik örgütü olmadığını, üyeleri arasında işbirliğini geliştirme amaçlı bir kuruluş olduğunu, barışçıl yollardan çözüme ilişkin hedefler olsa da barış ve güvenliğe yönelik hedefleri gerçekleştirecek kapasite ve yapıya sahip olmadığını da belirtilmiştir. Oyeweso, S. ve Olawale, Y. (2021). 'Nigeria Civil War and Non-State Actors: Case of the Organisation of African Unity, 1967-1970', *Lapai Journal of Nigerian History*, Vol.13, No.2, ss.196-210. Ayrıca örgütün daimi ordusunun olmaması da bölge güvenliğini sağlama açısından olumsuz değerlendirilmelere neden olmuştur.

⁴⁹⁷ OAU'nun kararlarının bağlayıcılığının olmamasının en belirgin örneklerinden birisi de Nijerya iç savaşında Biafra bağımsızlığını ilan ettiğinde Ivory Coast, Gabon, Tanzanya ve Zambiya'nın yeni kurulan cumhuriyeti tanımamasının OAU tarafından engellenememesidir. Nitekim daha sonra Haiti ve Fildişi sahili de Biafra Cumhuriyetini tanımıştır.

devlet ve örgütlerle ilişkisi bağlamında zayıf bir örgüt olması (OAU'nun ve üyelerinin Afrika'nın problemlerini dışarı müdahalelerden izole edecek bir güce sahip olamaması).⁴⁹⁸

AU'nun Nijerya'daki iç çatışmalara tamamen kayıtsız kaldığı düşüncesini paylaşmıyoruz. Nitekim Biafra savaşının sürdüğü üç yıllık süre zarfında gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvelerinde alınan kararlarda Örgütün meseleye yaklaşımında bir değişim görülmektedir. 1967 kararında egemenliğe saygı ilkesine ve üye devletlerin toprak bütünlüğüne bağlılığın yeniden teyit edildiği, ayrılıkçı hareketlerin kınandığı ve uyuşmazlıkların Nijerya'nın içişlerine ait bir mesele olarak kabul edildiği görülmektedir. Uyuşmazlığın çözümünün öncelikli olarak Nijeryalıların kendi sorumluluğunda olduğu belirtilerek merkezi hükümetin desteklendiğine dair ifadeler de kararda yer almaktadır.⁴⁹⁹ 1968'de alınan kararda ise sivil nüfusun mücadelesinin büyük bir endişeyle takip edildiği belirtilerek, ayrılıkçı liderlerin barış ve güvenliğin yeniden tesisi için merkezi hükümetle işbirliği yapması çağrısında bulunulmuştur. Çatışmalara son verilmesi, insani yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, BM'nin ve OAU'nun tüm üye devletlerinin Nijerya'nın barışına, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar verecek eylemlerden kaçınmalarına yönelik çağrılarda da bulunulmuştur.⁵⁰⁰ 1969 Kararında ise Nijerya iç savaşının çözümünde OAU bünyesinde Afrikalı Hükümetlerin ortak hareket etmesinin hayati önemine dikkat çekilmiş, iç savaşın devamından ve sonuçlarından ciddi endişe duyulduğu belirtilmiştir. Kararda Örgütün Afrika'ya ve uluslararası topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olduğu vurgusu yapılmış, Şartın ilkelerine uygun olarak iç savaşın barışçıl yollarla çözülmesinde yardımcı olmaya kararlı oldukları belirtilmiştir.⁵⁰¹ Taraflara derhal müzakerelere başlama çağrısında bulunulması da artık örgütün yaşananlara kayıtsız kalmak

⁴⁹⁸ Aktaran Munya, P. M. (1999). 'The Organization of African Unity and Its Role in Regional Conflict Resolution and Dispute Settlement: A Critical Evaluation', *Boston College Third World Law Journal*, Vol.19, Issue 2, ss. 537-592, s. 573.

⁴⁹⁹ AHG/Res. 51 (IV), Resolution, Organization of African Unity, Resolutions and Declarations adopted by the 4th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Kinshasa, Kongo, from 11 to 14 September 1967.

⁵⁰⁰ AHG/Res. 54 (V), Resolution on Nigeria, Organization of African Unity, Resolutions adopted by the 5th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Algiers, from 13 to 16 September 1968.

⁵⁰¹ AHG/Res.58/Rev.1 (VI) Resolution on Nigeria, Organization of African Unity, Resolutions adopted by the 6th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Addis Ababa, from 6 to 10 September 1969.

istemediğine işaret etmektedir. Üç yıllık süre zarfında örgütün egemenlik, toprak bütünlüğü, iç işlerine müdahale etmeme gibi ilkelerden aşamalı bir şekilde vazgeçildiği, örgütün ağır insan hakkı ihlallerine daha fazla kayıtsız kalamayacağı ve krizin sona erdirilmesi sorumluluğun artık sadece ilgili devlette olmadığı yaklaşımına doğru bir geçiş gözlenmektedir. Dolayısıyla uluslararası toplumun baskısıyla örgüt seviyesinde açıklamaların insan güvenliğini de dikkate alan kapsamlı bir yaklaşıma doğru evrildiği görülmektedir. Tabi bu gelişmeler bölgesel bir örgütün kendi yetki alanı içerisinde yaşanan büyük çaplı insani krizlerle baş edebilmesi için yeterli değildir. Fakat üye devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve içişlerine müdahale yasağı gibi ilkelerin dokunulmazlığına yönelik tutumlarının OAU'nun iç çatışmalara anında müdahil olmasına imkan vermemiştir.

OAU'nun bölgedeki barış ve güvenliği sağlamada yetersiz olması, bölgede yaşanan uyuşmazlıkların, krizlerin ve savaşların devam etmesi üzerine örgütün yeniden yapılandırılma ihtiyacı gündeme gelmiş ve örgüt 1999'da yeni bir oluşum hazırlığına girmiştir. 11 Temmuz 2000'de Togo'da gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde kabul edilen Kurucu Antlaşma ile OAU'nun Afrika Birliğine dönüşümü gerçekleşmiştir.⁵⁰² Kurucu Antlaşmanın 4/h maddesinde üye devletlerdeki soykırım, savaş suçu ve insanlığa karşı suçlar gibi insani krizlerde Birlik Konferansının⁵⁰³ kararıyla örgütün üye devletlere karşı müdahale hakkı yer almaktadır.⁵⁰⁴ İnsani müdahale hakkının yer aldığı ilk uluslararası belge olan Kurucu

⁵⁰² The Constitutive Act of the African Union, 11 Temmuz 2000. Kurucu Antlaşma, OAU Şartından daha kapsamlı ve kıtanın mevcut ihtiyaçlarını karşıyalabilecek yapıdadır. Edo ve Olanrewaju, An Assessment of the Transformation of the Organization of African Unity (OAU) to the African Union (AU), 2012, s. 54.

⁵⁰³ Birlik Konferansı (The Assembly), örgütün en üst seviyedeki organı olarak Devlet ve Hükümet Başkanlarından ya da onların temsilcilerinden oluşmaktadır. (Kurucu Antlaşma 6.madde) Karagül ve Arslan çalışmalarında Birlik Konferansını Birlik Genel Kurulu olarak ifade etmişlerdir. Karagül ve Arslan, Afrika'da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım, 2014, s.66.

⁵⁰⁴ Kurucu Antlaşmada Birliğin İlkelerinin yer aldığı 4. Maddenin h bendinde müdahale hakkı şu şekilde düzenlenmiştir: 'the right of the Union to intervene in a member state pursuant to a decision of the Assembly in respect of grave circumstances, namely: war crimes, genocide and crimes against humanity'. 4.maddede ayrıca üye devletlerin de barış ve güvenliğin yeniden tesisi için örgütü müdahaleye davet etme hakkı vardır. (j bendi). Bununla birlikte Şubat 2003'te Kurucu Antlaşmada değişiklik yapılarak 4.maddenin h bendinin sonuna şu cümle eklenmiştir: 'as well as a serious threat to legitimate order to restore peace and stability to the Member State of the Union upon the recommendation of the Peace and Security Council'. Fakat değişikliği öngören protokol yürürlüğü girmemiştir. The Protocol on Amendments to the Constitutive Act, 11 Temmuz 2003. Bu değişiklikle müdahalelerin kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır.

Antlaşma örgütün kendi içindeki sorunlara yine kendi içerisinde çözüm bulmayı hedeflediğinin en büyük kanıtıdır.⁵⁰⁵

OAU'nun müdahale etmeme temelli yaklaşımından AU'nun kayıtsız kalmama (non-indifference) yaklaşımına geçişin sebeplerinden belki de en önemlisi 1994 Ruanda Soykırımıyla belirginleşen müdahale için gerekli olan normatif dayanak ve kapasiteye duyulan ihtiyaçtır.⁵⁰⁶ Bu ihtiyacı karşılamak adına Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyinin Kurulması Hakkındaki Protokol⁵⁰⁷ ile Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (APSA)⁵⁰⁸ adıyla bir yapı inşa edilmiş ve bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması için 'Barış ve Güvenlik Konseyi'⁵⁰⁹ kurulmuştur. BM

⁵⁰⁵ Afrikalı devletler daha önce de birçok meselede dışardan gelen çözüm önerilerine sıkı bir direnç göstermişlerdir. Örneğin Darfur krizinin BM Güvenlik Konseyi'nde tartışıldığı dönem, Libya'da gerçekleştirilen Darfur Zirvesinde liderler, Afrika meselelerine dışardan müdahaleleri reddettiklerini açıkça dile getirmişlerdir. Reliefweb, News and Press Release, Sudan, African mini Summit on Darfur wound up in Libya, 18 Ekim 2004. Uganda Başkanı Museveni de 1986 Zirvesinde Ugandalıların bir önceki hükümet (Idi Amin) tarafından 20 yıl boyunca katledilmesine sessiz kalınmasını Afrikanın ihaneti olarak nitelendirmiş ve nedeninin OAU ve BM Şartında yer alan içişlerine müdahale yasağı olduğunu belirtmiştir. 1993'teki Zirvede Museveni'nin söylemlerini tekrarlayan Eritre Cumhurbaşkanı Aferwerki, OAU'nun Afrika halklarını koruyamadığını belirterek örgütü işe yaramaz olarak nitelendirmiştir. Kioko, B. (2003). 'The Right of Intervention under the African Union's Constitutive Act: From non-interference to non-intervention', *IRRC*, Vol.85, No.852, ss.807-827, s.813.

⁵⁰⁶ Kioko, Kurucu Antlaşmaya müdahale hakkının eklenmesi kararının, Uganda, Orta Afrika, Ruanda gibi geçmişte Afrika'da yaşanan ağır ve kitlesel insan hakkı ihlallerini durdurmak için OAU'nun herhangi bir müdahale girişiminde bulunmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Kioko, The Right of Intervention under the African Union's Constitutive Act, 2003, s.812. Ruanda soykırımını önleyememe veya durduramama konusu OAU'da bir endişe yaratmış ve Ruanda soykırımının ve Great Lakes Bölgesi çevresindeki olayların araştırılması için 'The International Panel of Eminent Personalities' kurulmuştur. Panelin raporuna göre OAU'nun (ve BM'nin) Ruanda'da yaşananları soykırım olarak nitelendirmemeleri ve örgütün Ruanda'daki çatışmalarda tarafsız kalması krize gerekli tepkilerin verilmesini engellediği için Örgütün başarısızlığının temel sebebi olarak değerlendirilmektedir. OAU'nun sessizliğini şok edici bir ahlaki başarısızlık olarak gören Panel, OAU'nun soykırımı hiçbir zaman doğrudan kınamamasını (belirli bir tarafın suçlanmadığı kınamaların ilginç bir şekilde tarafsız olmasını) da eleştirmiştir. 1994 Haziran'da Tunus'ta yapılan OAU Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Ruanda'nın geçici hükümetinin (soykırım hükümeti) temsilcisinin memnuniyetle karşılanmasından duyulan rahatsızlık da Panelde dile getirilmiştir. International Panel of Eminent Personalities (IPEP): Report on the 1994 Genocide in Ruanda and Surrounding Events (Selected Sections), International Legal Materials, Vol.40, No.1, 2001, ss.141-236, s.202-204.

⁵⁰⁷ Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, 26 Aralık 2003 (Yürüğe Giriş).

⁵⁰⁸ Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi (African Peace and Security Architecture-APSA) barış ve güvenliğe dair bütün mekanizmaları, kurumları, hukuki düzenlemeleri, süreçleri ve politikaları içeren bir yapıdır. Birliğin resmi internet sayfasında APSA için barış, güvenlik ve istikrarın sağlanmasında 'umbrella term' işlevi gördüğü veya 'framework' oluşturduğu ifade edilmiştir. African Union, The Peace and Security Council, <https://au.int/en/psc>. Barış ve Güvenlik Konseyi, APSA'nın en temel unsurudur. Diğer birimler ise Akil İnsanlar Heyeti (11. madde), Kıtasal Erken Uyarı Sistemi (12. madde), Afrika Müdahale Kuvvetleri (13. madde) ve Barış Fonu (21. madde)'dur.

⁵⁰⁹ AU Kurucu Antlaşmasının 5(2). maddesi örgüte gerekli gördüğü diğer organları kurma yetkisi vermiştir. Bu yetkiye istinaden Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin Kurulması Hakkındaki Protokol ile Afrika Barış ve Güvenlik Konseyi kurulmuştur. AU'nun hedeflediği kıtada siyasi ve sosyo-ekonomik entegrasyonu gerçekleştirme amacının güvenlik kanadını sağlamakla sorumlu olan

Güvenlik Konseyinin benzeri bir oluşum olarak tasarlanan Barış ve Güvenlik Konseyinin en temel hedefi kıtada barış, güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır. Çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözümüne yönelik karar organı olarak (Protokol 2.madde) faaliyet gösteren Barış ve Güvenlik Konseyi, çatışmaların çözümünde barışı sağlama ve barışı tesis etme faaliyetlerinden de sorumludur. Afrika'daki çatışma ve krizlere zamanında ve etkili bir şekilde müdahale edebilecek ortak güvenlik sistemini de kuran Barış ve Güvenlik Konseyi çatışma öncesinde önleme ve barışçıl yöntemler, çatışma döneminde müdahale ve sonrasında barış inşasına yönelik belirli faaliyet alanları ve hedefler belirlemiştir. ICISS'nin Koruma Sorumluluğu Raporundaki üç sütunlu yapısına benzer bir faaliyet alanına sahip olan Barış ve Güvenlik Konseyi soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi durumlarda örgüt adına üye devlete müdahalede bulunmayı Bakanlar Konferansına tavsiye etme (Protokol 7/1-e) ve örgütün alacağı müdahale kararını uygulama yetkisine sahiptir (Protokol 7/1-f). Üye devletler adına hareket eden Barış ve Güvenlik Konseyinin almış olduğu kararlar bağlayıcıdır ve üye devletler bu kararları kabul edip uygulamakla yükümlüdür (Protokol 7/2 ve 7/3). Koruma Sorumluluğu konseptini birebir karşılayan ve harekete geçme yetkisine sahip olan Barış ve Güvenlik Konseyinin barışa destek misyonlarını gerçekleştirebilmesi ve soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi durumlarda askeri operasyonları gerçekleştirebilmesi için APSA kapsamında Afrika Müdahale Kuvvetleri (African Standby Force) oluşturulmuştur.⁵¹⁰ Üye devletlerin sivil ve askeri personellerinden oluşan, gerektiği takdirde derhal konuşlandırılacak Afrika Müdahale Kuvvetleri, 'standby' ifadesinden de anlaşılacağı üzere daimi bir ordu şeklinde değil, örgüt için üye ülkelerde hazır bulundurululan birliklerden oluşmaktadır. Her ne kadar AU kendi içindeki organlara üye devletlere karşı müdahalede bulunma hakkı vermiş olsa da egemen bir devlete karşı kuvvet kullanmaya varan zorlayıcı tedbirler içeren bu yetkinin aynı zamanda BM Şartıyla da uyum içerisinde olması gerekir. Dolayısıyla AU'nun Konseyin izni alınmaksızın Birliğe üye devletlere karşı kuvvet kullanması BM Şartına aykırılık teşkil edecektir. Kuvvet kullanma yasağını düzenleyen Şartın

Barış ve Güvenlik Konseyi, iç ve dış tehditlere karşı Birliğin ortak harekete geçmesini sağlayacak yetkilere de sahiptir.

⁵¹⁰ Kurucu Antlaşmada 4/h ve 4/j ve Protokol 4/j, 4/k, 6/d, 7/1-e ve 7/1-f maddeleri müdahalelere yönelik hukuki dayanakları oluşturmaktadır.

2.maddesi 4.paragrafının jus cogens niteliği⁵¹¹ ve 103. maddede belirtilen BM Şartı hükümlerinin üstünlüğü (üyelerin BM Şartından doğan yükümlülüklerinin başka herhangi bir uluslararası antlaşmadan doğan yükümlülükler ile çatışması halinde BM

⁵¹¹ BM Şartının kuvvet kullanılmasını yasaklayan hükmünün (2/4. maddesi) jus cogens niteliğinde olduğu doktrinde oldukça kabul görmekte ve hukuki dayanağı olarak da UAD'ın Nikaragua Davasındaki kararı gösterilmektedir. Aslında Divan Nikaragua Davasında kuvvet kullanma yasağının jus cogens niteliğine ilişkin hiçbir değerlendirmeye yapmamıştır. Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin taslak metnindeki 50.maddenin (bir milletlerarası emredici hukuk normu ile çatışan antlaşmaların geçersiz olması) yorumuna atıf yapan Divan, sadece Komisyonun ve uyuşmazlığın taraflarının (ABD ve Nikaragua) kuvvet kullanma yasağının jus cogens niteliğine dair görüşlerine yer vermiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, para.190, s.90. Komisyonun söz konusu yorumu şu şekildedir: kuvvet kullanma yasağına ilişkin Şart Hukuku, bizatihi, uluslararası hukukta jus cogens niteliği taşıyan kurallara bariz bir örnek teşkil etmektedir. çev. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 2000, s.59, UN Doc. A/CN.4/SER.A/1966/Add.1, Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol II. Buradan Divanın zımnen kuvvet kullanma yasağını jus cogens olarak nitelendirdiğine dair bir çıkarım yapabiliriz. Nitekim Hakim Singh de karara ekli ayrık görüşünde 'Divanın kuvvet kullanma yasağı ilkesinin jus cogens alanına ait olmasına ilişkin katkısından' bahsetmektedir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, Separate Opinion of President Nagendra Singh, s.143. Hakim Schwebel ise Nikaragua Davasının Kabul Edilebilirliğe ilişkin kararındaki karşıt görüşünde 'jus cogens'in kapsamına ilişkin çok bir uzlaşa sağlanamamış olmasına rağmen UHK'nda ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Konferansında jus cogensin üzerinde fikir birliğine varılmış bir özü varsa, bunun 2/4 olduğuna dair genel bir uzlaşının olduğunu' belirtmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application, 1984, Dissenting opinion of Judge Schwebel, s.227. Bu konuda dikkat çekici açıklamalar Simma'dan gelmiştir. İran ve ABD arasındaki Petrol Platformları Davasındaki ayrık görüşünde Simma, Divanın kuvvet kullanma yasağını ele alış biçimini eleştirmiş, Divanın söyledikleri ile değil, söyleyemedikleriyle ilgilendiğini ifade ederek kuvvet kullanma yasağının jus cogens niteliğe sahip olduğunu belirtmiştir. ICJ, Case Concerning Oil Platforms, Islamic Republic of Iran v. United States of America, Judgment, 6 Kasım 2003, Separate Opinion of Judge Simma, s.170. Kuvvet kullanma yasağının jus cogens niteliğine ilişkin değerlendirmeler için öncelikle kavramın üzerinde uzlaşa sağlanmış tanımına yer vermek gerekecektir. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 53.maddesindeki tanıma göre jus cogens 'bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milltlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur'. çev. Gündüz, 2000, s.196. Hiçbir sapmaya müsaade edilmeme şeklinde tercüme edilen 'no derogation is permitted' ifadesi jus cogens'in sınırlarını daraltmaktadır. Çünkü aykırılığa hiçbir şekilde izin verilmeyen bu hukuk kurallarında istisnalara da yer yoktur. Dolayısıyla kuvvet kullanma yasağının istisnalarının BM Şartında yer alması yasağın jus cogens niteliğine ilişkin belirsizliklere neden olmaktadır. Nitekim 1963'teki UHK'nun Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 2.taslak metninde jus cogens tanımlanırken kuvvet kullanma yasağını da içerebilmesi için yukarıdaki tanıma ek olarak 'milletlerarası genel hukuk tarafından kabul edilmiş özel bir gerekçe olmaksızın' ifadesine yer verilmiştir. UN Doc. A/CN.4/SER.A/1963/ADD.1, Yearbook of the International Law Commission, 1963, Vol.II, Second report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, s.38, 1963. Yani Raportör Waldock'un tanımında istisnalar ya da hukuka uygunluk nedenlerinin var olması jus cogens için bir engel teşkil etmeyecekti. Böylece kuvvet kullanma yasağı da 51.maddeye ya da 42.maddeye rağmen jus cogens niteliğe haiz olacaktı. Fakat 1969 Sözleşmesinde bu kısma yer verilmemiş, jus cogens nitelendirmesinde hiçbir sapmaya müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte 2015 yılında UHK jus cogens'i gündemine alarak bir çalışma başlatmış ve özel raportör tayin etmiştir. Dire Tladi'nin hazırladığı 5.Rapor'da jus cogens listesine de yer verilmiştir, fakat bu liste eksiksiz, kapsamlı bir liste değildir (non-exhaustive list). Bu listede kuvvet kullanma yasağı yer almamaktadır. UN Doc. A/CN.4/747, Fifth report on peremptory norms of general international law (jus cogens) by Dire Tladi, Special Rapporteur, 24 Ocak 2022, s.66 (draft conclusion 23). Listenin olduğu maddenin yorum ve açıklamalarında listede Komisyonun daha önce jus cogens niteliğini kabul ettiği kurallara yer verildiği belirtilmiş, görüşmelerde listenin içeriğine ekleme çıkarma yapmaktan ziyade listeyi ekleme ya da kaldırma üzerine tartışmalar yapıldığı belirtilmiştir.

Şartına üstünlük verileceği) AU'nun BM hükümlerine aykırı bir düzenleme yapmasına izin vermemektedir. Bu kısıtlamaların yanında ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz üzere Şartın 53.maddesinde yer alan zorlayıcı tedbirler alabilmek için Konseyin izninin alınması gerekliliği AU'nun insani gerekçelerle Birlik üyesi devletlere müdahalesinin kendi Kurucu Antlaşmasına uygunluluğunun yanında BM Şartı ile uyumlu olmasını da şart koşmaktadır. Fakat BM hukukunun bölgesel örgütlerin kuvvet kullanımına yönelik bu hükümlerine karşılık AU Kurucu Antlaşmasının ve Barış ve Güvenlik Konseyini kuran Protokolün müdahale hakkını düzenleyen hükümlerinde BM ve Güvenlik Konseyine yönelik herhangi bir onay şartı düzenlenmemiştir. Yine de AU'nun Koruma Sorumluluğu konseptine uygun bir yaklaşımı kıtada uygulayabilecek hukuki altyapıya nispeten sahip olduğunu söyleyebiliriz. Birliğe üye devletlerin herhangi birinde gerçekleşen soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların işlenmesi gibi durumlarda Birliğin müdahale hakkını kullanabilmesi için kendi içerisindeki tek şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bakanlar Konseyinin kararı ile 4/h'nin işletilebilmesi, BM Güvenlik Konseyinin BM Şartı VII. Bölüm çerçevesinde zorlayıcı tedbir öngören özellikle de kuvvet kullanmaya izin veren kararları alırken karşılaştığı 'siyasi iradenin oluşması' sorununu AU'da da karşımıza çıkmaktadır. Fakat tek farklı yanı Bakanlar Konseyinin karar alma sürecine ilişkindir. Bakanlar Konseyi kararlarını uzlaşma ile almaktadır lakin uzlaşma sağlanamaz ise üçte iki çoğunluk ile zorlayıcı tedbir içeren kararlar alınabilmektedir (Kurucu Şart, 7/1). Birliğin kurulduktan (dönüşüm) çok kısa bir süre sonra Sudan'da yaşanan krize müdahalesi, bahsedilen hukuki düzenlemelerin uygulanabilirliğinin test edilmesine imkan vermiştir.⁵¹²

2003'te Sudan'ın Darfur bölgesinde yaşanan insani krize yönelik olarak 2004 Eylül'de BM Güvenlik Konseyi durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit

⁵¹² Aslında AU kurulduktan sonra ilk barış gücü operasyonunu Burundi'ye gerçekleştirmiştir. (OAU'nun barış koruma gücü 1978-1979 tarihleri arasında Kongo'da ve hemen sonrasında 1979-1982 tarihleri arasında da Çad'da konuşlandırılmıştır.) Burundi'de uzun yıllardır devam eden çatışmalara son vermek için AU Devlet Başkanları, Şubat 2003'te, Afrika Birliği Burundi Misyonu (AMIB) ile ilk barış hareketini onaylamıştır. Brundi Krizi daha çok AU'nun kendisinin müdahil olmaya çalıştığı bir krizdir. Fakat biz yukarıda AU'nun dönüşümüyle güvenlik ve barış alanında ayrı bir yapılanmaya gidildiğinden bahsetmiş, birliğin güvenlik ve barışa ilişkin meseleleri ile barış gücü operasyonlarının oluşturulmasında Barış ve Güvenlik Konseyinin sorumlu olduğundan bahsetmiştik. Sudan AU'nun çözmeye çalıştığı ikinci kriz olmasına rağmen Barış ve Güvenlik Konseyinin ilk deneyimidir (Barış ve Güvenlik Konseyinin kuruluşuna dair Protokolün Aralık 2003'te yürürlüğe girmesi nedeniyle). Bizim Sudan Krizini test aracı olarak seçmemizin nedeni de Birliğin kendisinin değil, barış ve güvenlikten sorumlu ve insani müdahaleleri gerçekleştirecek birimlere sahip olan Barış ve Güvenlik Konseyinin başarısını ölçmektir.

ettiğini belirterek VII. Bölüm çerçevesinde BM Genel Sekreterinden bir soruşturma komisyonu kurmasını istemiştir.⁵¹³ Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu (International Commission of Inquiry on Darfur-ICID) hazırladığı raporda bölgedeki köylerde yaşam alanlarının tahrip edildiğini, ülke içinde yerinden edilmeler ve ülke dışına doğru göçün gerçekleştiğini, ölümlerin, işkencenin, tecavüzün ve zorla kaçırılmaların geniş çapta ve sistematik olarak gerçekleştiğini ve yaşananların insanlığa karşı suç ile savaş suçu sayılacak nitelikte olduğunu tespit etmiştir.⁵¹⁴ Rapora göre AU Kurucu Antlaşmasının 4/h maddesinin yani Birliğin müdahale hakkının uygulanması için gerekli yasal eşğin sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla da Barış ve Güvenlik Konseyinin örgüt adına Sudan'a müdahalede bulunmayı Bakanlar Konferansına tavsiye etme⁵¹⁵ ve Birliğin alacağı müdahale kararını uygulama⁵¹⁶ yetkisini kullanması için yasal zemin oluşmuştur. Bununla birlikte Kurucu Antlaşmaya göre üye devletlerin de barış ve güvenliğin tesisi için örgütü müdahaleye davet etmeleri mümkündür.⁵¹⁷ İnsani krizin boyutları bölge barış ve güvenliğini de etkilediği ve yerinden edinilen kişilerin komşu ülkelere özellikle de Çad'a doğru yoğun bir göçe neden olduğu gerekçesiyle üye devletlerin barış ve güvenliğin yeniden tesisi için Birlikten insani krizin yaşandığı üye devlete karşı müdahalede bulunmasına yönelik talepler de gelmiştir. Fakat hem AU Kurucu Antlaşmada, hem Barış ve Güvenlik Konseyini kuran Protokolde hem de BM Şartında ve konumuzla alakalı olarak Koruma Sorumluluğu konseptinde çatışmaların öncelikli olarak barışçıl yollarla çözümü öngörülmektedir. Bu nedenle AU krizin ilk zamanlarından itibaren isyancı gruplarla Sudan Hükümeti arasında ateşkes

⁵¹³ UN Doc. S/RES/1564, Security Council, 18 Eylül 2004. Konsey kurulacak komisyondan Darfur'daki insan hakkı ve insancıl hukuk ihllalarının araştırılması, soykırım suçunun işlenip işlenmediğinin belirlenmesi ve sorumluların cezalandırılması amacıyla faillerin tespit edilmesini istemiştir.

⁵¹⁴ Hükümet ve hükümet destekli milislerin (Cancavidler) uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk ihllarlarından sorumlu olduğunu tespit eden Komisyon, raporda Hükümetin ayaklanmaları bastırmak adına askeri zorunluluk olarak saldırılarda bulunduğu ifade edilirken kasıtlı ve ayırım gözetilmeksizin sivillerin hedef alındığı belirtmiştir. Ayrıca isyancı güçlerin eylemleri de savaş suçu olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte Komisyon Raporuna göre Darfur'da soykırım suçu işlenmemiştir. Soykırım suçunun maddi ögesinin mevcut olduğunu fakat manevi unsur olan soykırım niyetinin Sudan Hükümetinde olmadığını belirtilmesine karşılık bazı devlet yetkililerinin soykırım niyeti ile hareket ettiği belirtilmiştir. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Cenevre, 25 Ocak 2005.

⁵¹⁵ Article 7/1-e, Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union.

⁵¹⁶ Article 7/1-f, Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union.

⁵¹⁷ The Constitutive Act of the African Union, Article 4/j.

görüşmelerine aracılık etmiş, barış görüşmeleri için arabuculuk faaliyetlerinde bulunmuştur. AU'nun barış görüşmelerindeki yapıcı faaliyetleri, ateşkes antlaşmalarının imzalanmasına arabuluculuk etmesi ve bu antlaşmaların uygulanmasını denetleme ve raporlama, kriz bölgesine barış gücü gönderme, insani yardım kuruluşlarının personellerinin korunması gibi birçok faaliyetleri BM Güvenlik Konseyinin Darfur'a ilişkin hemen hemen bütün kararlarında memnuniyetle karşılanmıştır.⁵¹⁸

Ocak 2004'te Darfur'da başlayan⁵¹⁹ çatışmalar üzerine AU'nun ve Çad Hükümeti'nin aracılığıyla 8 Nisan 2004'te Sudan Hükümeti ile isyancı gruplar

⁵¹⁸ 1547 sayılı Kararda Konsey bölgesel kuruluşların (IGAD ve AU) barış görüşmelerine katkısını memnuniyetle karşıladıklarını; 1556 sayılı Kararda AU'nun Darfur meselesindeki rolünü ve katılımını takdir ederek desteklemeye hazır olduklarını; 1564 sayılı Kararda Genel Sekreterin raporundaki AU'nun Darfur'da artan mevcudiyetine yönelik tavsiyeleri memnuniyetle karşıladıklarını, AMIS'in iyileştirme ve genişletilmesi çalışmaları desteklediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca 1564'te AMIS'in kapasitesinin artırılması için üye devletlere AU'ya her türlü desteği sağlamaları çağırısında bulunmuştur. 1574 sayılı Kararda da yine AU'nun liderlik vasıfları övülmüş, bölgedeki mevcudiyetinin barışa katkı sağladığı belirtilerek, AU'nun faaliyetlerinden memnuniyet dile getirilmiştir. Konseyin de 1547 sayılı kararda ifade ettiği üzere Sudan'da ayrıca barış görüşmelerinde aracılık yapan bir diğer örgüt de Sudan'ın kurucu üyeler arasında yer aldığı Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD)'dır. IGAD daha çok Sudan Hükümeti ile güney Sudan arasındaki krizi sonlandırmak için çalışmıştır. Sudan ve isyancı gruplar arasında 1993'ten itibaren barış görüşmelerinde aracılık yapmış ve taraflar arasında bazı antlaşmaların imzalanmasını sağlamıştır. 21 Nisan 1997'de Sudan Hükümeti ve isyancı gruplar arasında Khartoum Barış Antlaşması imzalanmış fakat esas çoğunluğu temsil eden isyancı gruplar tarafından antlaşma kabul edilmemiştir. 1997 Temmuz IGAD Zirvesinde Başkan El-Beşir 'İlkeler Bildirisi' imzalaması hususunda ikna edilmiş ve barış görüşmelerinin tekrardan başlaması sağlanmıştır. Her ne kadar IGAD'ın barış görüşmeleri ve müzakerelerinde arabulucuk faaliyetleri dünya çapında takdir görse de, IGAD'ın bazı politik yaklaşımlarının barış görüşmelerinin başarısız olmasını etkilediği görülmektedir. Arabulucunun uyuşmazlığın çözümünde kendi menfaatlerini gözetmemesi, taraflara karşı dostça bir tutum içerisinde olması ve tarafsız olması gerektiğini belirten El-Affendi, IGADD (1996 öncesinde Hükümetlerarası Kalkınma ve Kuraklık Otoritesi) liderlerinin arabuluculuğu üstlenmekteki asıl amaçlarının bölgesel istikrar adına Sudan'ı entegre etmek ve kontrol altına almak olduğunu belirtmiş, liderlerin hepsinin Sudan Hükümetine karşı düşmanca tavırlar içerisinde olduğunu belirtmiştir. IGADD'in partizan tavırlarının Sudan Hükümeti nezdinde bütün kredisini yitirmesine neden olduğu için de bir süre (örgütün yapısal reformuna kadar) barış görüşmelerinden hiçbir sonuç çıkmamıştır. El-Affendi, A, (2001). 'The Impasse in the IGAD Peace Process for Sudan: The Limits of Regional Peacemaking?', *African Affairs*, Vol.100, No.401, ss.581-599, s.586. IGAD 2002 Mayıs - 2004 Aralık tarihleri arasında barış görüşmelerinde tekrardan aktif olmuş, isyancı gruplardan Sudan People's Liberation Movement/Sudan People's Liberation Army (SPLM/A) ile Sudan Hükümeti arasında The Machakos Protokolünün imzalanmasını sağlamıştır. Protokolde Güney Sudan halkının referandum yoluyla gelecekteki statülerini belirleme hakkına (self determinasyon) sahip oldukları taahhüt altına alınmıştır. Sözleşmenin tamamı için bkz. Machakos Protocol, 20th July 2002, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_020710_MachakosProtocol.pdf.

⁵¹⁹ Aslında ilk çatışmalar 2003 Şubatında başlamış ve çatışmaların ilk döneminde barış görüşmeleriyle ateşkes antlaşmalarının imzalanmasında sadece Çad Hükümeti aracılık etmiştir. Müzakereler sonucunda 3 Eylül 2003'te Aichi/Çad'da Sudan ile isyancı grup Sudan Kurtuluş Hareketi (Sudanese Liberation Movement-SLM) arasında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın resmi olmayan Edinburgh Üniversitesinin İngilizce çevirisi için bkz. Ceasfire Agreement between Government and the Sudanese Liberation Movement (SLM) in Darfur, 3 Eylül 2003, <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1812>.

arasında İnsani Ateşkes Antlaşması⁵²⁰ imzalanmış, Antlaşmanın uygulanmasını denetlemek ve ihlalleri rapor etmek için de Ateşkes Komisyonu⁵²¹ kurulması kararlaştırılmıştır. Kurulduktan birkaç ay sonra Devlet ve Hükümet Başkanları seviyesinde toplanarak Darfur Krizini görüşen Afrika Birliği, Sudan’a yönelik almış olduğu ilk kararda Darfur’daki insani krizi ‘ağır (grave)’⁵²² olarak nitelendirmiştir.⁵²³ Kararda Ateşkes Antlaşmasının imzalanması memnuniyetle karşılanmış, taraflara insan hakları ve insancıl hukuk kurallarına saygı göstermeleri çağrısında bulunulmuştur. Sudan Hükümeti’nin düzensiz kuvvetleri ve milisleri silahsızlandırarak kontrol altına alacağı taahhüdüne de yer verilen kararda uluslararası insani yardım kuruluşlarının faaliyetlerinin kesintisiz bir biçimde sürdürülmesi için güvenli insani yardım koridorlarının oluşturulması ve taraflara insani yardımların ulaştırılmasına yardımcı olmaları konusunda taraflara çağrıda bulunulmuştur.

Ateşkes Antlaşmasının uygulanmasını denetlemek ve Ateşkes Komisyonuna çalışmalarında yardımcı olmak amacıyla AU Gözlem Misyonu görevlendirilmiştir.⁵²⁴

⁵²⁰ N’Djamena Antlaşması olarak da bilinen Sudan Hükümeti ile Sudan Liberation Movement/Army (SLM/A) ve Justice and Equality Movement (JEM) arasında imzalanan Ateşkes Antlaşmasının metni için bkz. Humanitarian Ceasefire Agreement on the Conflict in Darfur, 8 Nisan 2004.

⁵²¹ Ateşkes Antlaşması 3. ve 4.maddeler. 28 Mayıs 2004’te imzalanan ‘Ateşkes Komisyonunun Kurulması ve Darfur’da Gözlemcilerin Yerleştirilmesi Usulü Hakkında Antlaşma’ ile Ateşkes Komisyonu kurulmuştur. Ateşkes Komisyonu, AU’nun atadığı bir başkan, Avrupa Birliği’nden başkan yardımcısı, Çad Hükümeti’nden bir temsilci ile tarafların (Sudan Hükümeti ve SLM/A ile JEM) temsilcilerinden oluşmaktadır. Agreement with the Sudanese Parties on the Modalities for the Establishment of the Ceasefire Commission and the Deployment of Observers in the Darfur, 28 Mayıs 2004, Addis Ababa, <https://peacemaker.un.org/sudan-darfur-ceasefire-commission2004>. BM, ABD ve AB’den temsilcilerin de gözlemci statüsüyle Komisyon’un çalışmalarına katılabilmesi de mümkündür. (II/3)

⁵²² Dışişleri Bakanlığı Tercüme Dairesi tutarlı ve standart bir kullanım sağlanması için resmi isim ve terimlerin yazımı konusunda yapmış olduğu çalışmalar neticesinde, Dışişleri Bakanlığının resmi internet sayfasında Uluslararası Hukuk Terminolojisi başlığında İngilizce-Fransızca ve Türkçe terimlerin çeviri listesini yayınlamıştır. Bu listede ‘grave’ terimi ‘ağır’; ‘serious’ ise ‘ciddi’ olarak tercüme edilmiştir. Biz de bu çalışmamızda söz konusu listede yer aldığı şekliyle bu fiilleri kullanmaktayız. Listeler için bkz. Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler Terminolojisi, Uluslararası Hukuk Terminolojisi, <https://www.mfa.gov.tr/dis-iliskiler-terminolojisi.tr.mfa>

⁵²³ AU Doc. PSC/PR/Comm. (V), Communique of the Peace and Security Council, C. On the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, 5th Session, 13 Nisan 2004, Addis Ababa, <https://www.peaceau.org/uploads/communiqueeng-5th.pdf>

⁵²⁴ AU Doc. PSC/AHG/Comm. (X), Decision on the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, Peace and Security Council 10th meeting, 25 May 2004, Addis Ababa. Kararda ayrıca AU Komisyonu Başkanı, Ateşkes Antlaşmasının uygulanmasının etkili bir şekilde denetlenmesini sağlayabilmesi ve Ateşkes Komisyonunun çalışmalarını desteklemesi için gerekli gördükleri tüm tedbirleri alabilecek şekilde yetkilendirilmiştir. Gerekli tedbirler arasında Ateşkes Komisyonunun talebi halinde koruma unsurlarının konuşlandırılmasına da yer verilmiştir. Barış ve Güvenlik Konseyinin Sudan’a yönelik ilk

Ateşkes Komisyonunun sahadaki faaliyetlerini sivil ve askeri gözlemcilerden oluşan AU Denetleme Misyonu yürütmektedir.⁵²⁵ Bölgede konuşlandırılan diğer sivil gözlemci heyetlerinin güvenliğini sağlamak için Ateşkes Komisyonunun askeri gözlemcileri hafif silahlandırılmıştır. Askeri gözlemcilerin sivilleri koruma yetkisinin olmaması, Darfur'daki çatışmaların ve insani krizin kritik boyutlara ulaşmasına ve sivillerin korunması hususunda erken ve hızlı bir şekilde müdahale edilememesine neden olduğunu söyleyebiliriz.⁵²⁶

Afrika Birliği Güvenlik Konseyi Sudan'a yönelik almış olduğu ikinci kararda ise Darfur'daki kriz 'ağır' olarak nitelendirilmiş fakat yaşanan insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerine rağmen soykırım olarak tanımlanamayacağı belirtilmiştir.⁵²⁷ Hemen hemen aynı tarihlerde toplanan AU Bakanlar Konferansı da Darfur krizine ilişkin ilk kararında Barış ve Güvenlik Konseyi gibi krizin ciddiyetine dikkat çekmiş fakat soykırım olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiştir.⁵²⁸ İlginç olan yaşanan insani krizin boyutları ortadayken⁵²⁹ Bakanlar Konferansı kararda

kararı 13 Nisan'daki 5.toplantısında alınmış, insani krizin boyutlarına ilişkin herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.

⁵²⁵ Agreement with the Sudanese Parties, III-Mandate 4-6. AU Denetleme Misyonunun Darfur'da konuşlandırılması tarafların (Sudan Hükümeti, JEM ve SLM/A) rızasına bağlıdır. (II/6)

⁵²⁶ III/6. Antlaşmada aslında gözlemcilerin güvenliğini tarafların sağlayacağı belirtilmektedir. Fakat taraflar etkin koruma sağlayamazsa Ateşkes Komisyonu Başkanı AU'dan koruma unsuru (protection element) konuşlandırılmasını talep edecektir. (II/6) Ateşkes Komisyonunun Kurulması ve Darfur'da Gözlemcilerin Yerleştirilmesi Usulü Hakkında Antlaşma'da gözlemcilerin korunmasını tarafların sağlayacağı açıkça belirtilmiş olmasına rağmen Misyon Statüsü Antlaşmasının 59.maddesinde sadece Sudan Hükümetinin korumayı sağlayacağı yer almaktadır. Status of Mission Agreement (SOMA) on the Establishment and Management of the Ceasefire Commission in the Darfur Area of the Sudan, 4 Temmuz 2004, Khartoum/Sudan.

⁵²⁷ AU Doc. PSC/MIN/Comm. (XII), On the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, Peace and Security Council 12th meeting, 4 Temmuz 2004.

⁵²⁸ AU Doc. Assembly/AU/Dec.54 (III) Rev.1, Decision on Darfur, Assembly of the African Union, parag.2, Third Ordinary Session, 6-8 Temmuz 2004, Addis Ababa.

⁵²⁹ Temmuz ayının başlarında toplanan AU'nun bu önemli iki organının kararlarında ifade edilen krizin boyutları dışarda çok daha farklı algılanmaktadır. İnsan Hakları Komisyonunun 7 Mayıs 2004'te yayınladığı Raporda, Darfur'daki insani kriz 'ağır' olarak nitelendirilmiştir. Raporda ayrıca Darfur'da açıkça bir 'terör saltanatı-reign of terror' olduğu belirtilerek, kitlesel ve ağır insan hakları ihlallerinin 'insanlığa karşı suç ve savaş suçu' oluşturabileceği belirtilmiştir. UN Doc. E/CN.4/2005/3, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Follow-up to the World Conference on Human Rights, Situation of human rights in the Darfur region of the Sudan, 7 Mayıs 2004. ABD ise 27 Nisan 2004'te Darfur'da etnik temizlik suçunun işlendiğini belirterek BM İnsan Hakları Komisyonuna 'Sudan: Ethnic Cleansing in Darfur' başlıklı bir bilgi notu sunmuştur. Notta ayrıca uluslararası toplumun Darfur'daki şiddeti ve vahşeti artık görmezden gelemeyeceği de belirtilmiştir. US Department of State, Archive, 2001-2009, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, Sudan: Ethnic Cleansing in Darfur, 27 Nisan 2004. ABD'de ayrıca Darfur'daki durumun soykırım olarak ilan edilmesine yönelik teklif 22 Temmuz'da Temsilciler Meclisine, 9 Eylül'de de Senato'ya (concurrent resolutions) sunulmuştur. H.Con.Res.467, Declaring genocide in Darfur, Sudan, 108th Congress (2003-2004), 7 Eylül 2004. Colin Powel, ABD Senatosunun Dışişlikler Komitesinde yapmış olduğu konuşmasında Darfur'da yaşananları 'soykırım' olarak nitelendirmiştir. US

Sudan Hükümeti'nin sivil nüfusu korumak, insani yardım kuruluşlarının çalışmalarını kolaylaştırmak ve çatışmalardan etkilenenlere ulaşmalarını sağlamak için aldığı önlemleri memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmeleridir.⁵³⁰ Her ne kadar Birlik bünyesinde OAU'nun dönüşümüyle muhafazakarlığın azaldığına dair söylemlere yer verilse de AU'nun üye devletlerin egemenlik alanlarına ilişkin meselelerde muhafazakar yaklaşımlarını muhafaza ettiği görülmektedir. Nitekim Birliğe üye devletlerde yaşanan çatışmalar ne kadar ağır ve ciddi olsa da egemenlik ve içişlerine müdahale yasağının ihlal edilemezliği yaklaşımının hala liderler tarafından benimsenmeye devam ettiği Barış ve Güvenlik Konseyinin Darfur'a yönelik almış olduğu kararlarda açıkça görülmektedir.

Sudan Hükümeti'nin AU'nun askeri ve sivil personellerine sınırlı yetkilerle de olsa izin vererek kendi ülkesel yetki alanı içerisinde konuşlandırılmasını kabul etmesi Kurucu Antlaşmanın 4/h maddesinde düzenlenen Birliğin müdahale hakkının

Department of State Archive, The Crisis in Darfur, Secretary Colin L. Powell, Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Washington DC, 9 Eylül 2004.

⁵³⁰ AU Doc. Assembly/AU/Dec.54 (III) Rev.1, parag.3. İkinci paragrafta krizin boyutlarına dikkat çeken liderler 3.paragrafta ihlallerden sorumlu hükümete övgüler yağdırmıştır. Sudan Hükümetinin Nisan-Mayıs 2004'te Darfur bölgesine insani yardım hareketlerinin ulaştırılmasını engellemesi, Darfur'a araştırma yapmak için gelecek olan BM personellerinin vize işlemlerini ertelemesi üzerine Annan BM İnsan Hakları Komisyonunda yaptığı konuşmasında uluslararası insani yardım kuruluşlarının çalışanlarının ve insan hakları uzmanlarının bölgeye girişine izin verilmemesi halinde uluslararası toplumun askeri operasyon da dahil olmak üzere gerekli önlemleri alacağını belirtmiştir. Annan'ın konuşması için bkz. UN Doc. SG/SM/9197 AFR/893 HR/CN/1077, Speech to the UN Human Rights Commission, Geneva, 7 Nisan 2004. ABD'den ve Avrupalı Devletlerden de gelen yoğun eleştiriler üzerine Sudan Hükümeti BM'e 25 Mayıs'ta gönderdiği mektupta 65 vize başvurusunun beklemede olduğunu ve BM, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi ve diğer uluslararası hükümet dışı kuruluşların (NGOs) insani yardım çalışanlarına 48 saat içerisinde vize verileceği, giriş işlemlerinin kolaylaştırılacağı, insani yardım amaçlı ekipmanların girişinde problem çıkarılmayacağına dair taahhütlerde bulunmuştur. Sudan Hükümetinin BM Mektubu için bkz. UN Doc. S/2004/425, Security Council, Letter dated 25 May 2004 from the Permanent Representative of the Sudan to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 25 Mayıs 2004. Güvenlik Konseyi Başkanı, Konseyin 4978.oturumunda yapmış olduğu açıklamada devam eden insani yardımların ulaşmasında karşılaşılan lojistik engellerden endişe duyduklarını belirtmiştir. UN Doc. S/PRST/2004/18, Security Council, Statement by the President of the Security Council, 26 Mayıs 2004. Sudan Hükümetinin AU Koruma Güçleri ile işbirliği yapmayı kabul ettiği ve AU barış güçlerinin korunmasına yönelik taahhütlerde bulunduğuna ilişkin ifadeler de kararda yer almaktadır. AU Bakanlar Konferansı 54 sayılı Kararında ayrıca üye devletlere seslenerek, aciliyetle, birliğin askeri ve sivil güçlerine katkıda bulunmaları çağrısında bulunmuştur. Ayrıca liderler Sudan'daki çatışmanın bütün taraflarının bir araya gelmesi ve barışın yeniden tesisi için siyasi görüşmelerin tekrardan başlatılması adına bir toplantı düzenlenmesini (15 Temmuz 2004) kararlaştırmıştır. Çad Hükümetinin ve AU'nun arabuluculuk yaptığı barış görüşmeleri isyancı grupların Sudan Hükümetiyle görüşmek istememesi nedeniyle amacına ulaşamamıştır. Reuters'in haberine göre, isyancı grupların şartlarının (Arap milislerinin silahsızlandırılması ve soykırım, etnik temizlik suçlularının yargılanması) Sudan Hükümeti tarafından yerine getirilmediği için karşılıklı görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Hükümet talepleri dinlemek istediğini fakat görüşmek için şart ileri sürülmesini kabul etmediklerini açıklamıştır. Sudan: African Union tries to revive failed Darfur talks, 20 Temmuz 2004. <https://reliefweb.int/report/sudan/sudan-african-union-tries-revive-failed-darfur-talks>.

işletilmesinden ziyade daha çok 4/j maddesindeki davetle müdahalenin kapsamına dahil olduğunu söyleyebiliriz.⁵³¹ Krizin yoğunlaşması üzerine Barış ve Güvenlik Konseyinin bir diğer kararında AU Askeri Gözlemcilerinin yetkilerinin genişletilmesi talebinde bulunulmuş⁵³² ve bölgede diğer tüm misyonların tek bir çatı altında birleşerek Afrika Birliği Sudan Misyonu (AMIS)⁵³³ olarak faaliyetlerde bulunması kararlaştırılmıştır. Barış ve Güvenlik Konseyi, AMIS'in sahadaki etkinliğini arttıracak geniş kapsamlı bir barış koruma misyonuna dönüştürülmesi için

⁵³¹ Misyon Statüsü Antlaşmalarının (SOMA) ev sahibi ülkenin rızasıyla yapılması nedeniyle ev sahibi ülkenin egemenlik haklarına saygı çerçevesinde hazırlanmaktadır. Sudan'ın bölgeye gönderilen barış güçlerinin yetkilerini sınırlandırmasının nedeni de bölgedeki tüm yabancı birimlerin rızaya dayalı konuşlandırılmasından kaynaklanmaktadır.

⁵³² AU Doc. PSC/MIN/Comm. (XII), parag.7.

⁵³³ Birlik bünyesinde AMIS'in kuruluşunu ilan eden, görev ve yetkilerinin belirtildiği resmi bir kararın olmaması oldukça ilginçtir. Doktrinde sıkça bahsedilen AMIS'in Darfur'daki başarısızlığının finansal ve yapısal/kurumsal meselelerden kaynaklandığına ilişkin görüşleri kabul etmekle birlikte AMIS'in kuruluşuna ve yetkilendirilmesi ilişkin belirsizliğin de başarısızlığın nedenleri arasında yer aldığını düşünüyoruz. Nitekim AU Kararlarında ve Barış ve Güvenlik Konseyinin Bildirilerinde AMIS'den bahsedilmiş ama kuruluşu, görev ve yetkilerine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Human Rights Watch (HRW) AMIS'in AU'nun Darfur'daki misyonlarının tamamına verilmiş genel bir isim olduğunu ve AMIS'in bir kuruluş belgesinin olmadığını belirtmiştir. Mesela Ekengard'da kesin bir belgeye işaret edemediği için AMIS'in doğum belgesinin Ateşkes Antlaşması olduğunu belirtmiştir. Ekengard, A. (2008). *The African Union Mission in Sudan (AMIS) Experiences and Lessons Learned*, FOI, Swedish Defense Research Agency Raporu, Stockholm, s.14. Halbuki Ateşkes Antlaşması sadece Ateşkes Komisyonunu kurmuştur. Dolayısıyla Barış ve Güvenlik Konseyinin barış gücü operasyonlarını gerçekleştirmek üzere oluşturulan AMIS bağımsız bir barış gücü operasyonu olarak kurulmamış, daha önce Ateşkes Antlaşması ile kurulan Ateşkes Komisyonu, AU Gözlem ve Askeri Misyonları ile bölgede konuşlandırılan diğer bütün barış güçlerinden oluşturulmuştur. İlk yetkileri sadece ateşkesin uygulanmasını denetlemek olan bu birime daha sonra asker ve polis birlikleri de eklenerek, insani yardım kuruluşları ve AU personellerinin güvenliğini sağlamak için 'koruma' görevi de verilmiştir. Bu koruma görevi sadece uluslararası personeller için sınırlandırılmış, krizin şiddeti artarken sivilleri koruyamayan AMIS bazı üye devletler tarafından eleştirilmiştir. Sudan Hükümetinin izniyle konuşlandırılan AMIS'in yetkileri oldukça sınırlı olduğu için AMIS taraflar arasında ateşkesin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve gözlemcileri korumaktan başka bir yetkiye sahip olamamıştır. Bu sınırlılık krizin çözülmesini de olumsuz etkilediği için Barış ve Güvenlik Konseyi sık sık AMIS'in yetkilerinin artırılmasına ilişkin talepte bulunmuş ve krizin büyümesi üzerine AMIS'in yetkileri ve kapasitesi aşamalı olarak arttırılmaya çalışılmıştır.

talepte bulunmuş⁵³⁴, Ekim 2004'te yetkileri arttırılan AMIS artık sivilleri de koruyabilecek yetkiye kısmen de olsa sahip olmuştur.⁵³⁵

BM Güvenlik Konseyinin Darfur Krizine yönelik ilk kararı 11 Haziran 2004 tarihli 1547 sayılı Karardır. Konsey bu kararda Sudan'ın egemenliğine, bağımsızlığına ve birliğine olan bağlılıklarını vurgulayarak şiddet eylemlerini ve insan hakları ile insancıl hukuk kurallarının ihlalini kınamıştır. İhlallerin mahiyetine yönelik bir niteleme yapmaktan kaçınan Konsey, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi için çağrıda bulunmuştur.⁵³⁶ Sudan Hükümeti'nin hükümet yanlısı milisleri silahlandırmaya devam etmesi ve sivil kayıplarının artması üzerine Konsey kısa bir süre sonra Darfur'a yönelik olarak 1556 sayılı ikinci kararı almıştır.⁵³⁷ Bu kararda Sudan'daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği belirtilerek VII. Bölüm kapsamında silah ambargosu uygulanmasına (Sudan Hükümeti'nin Cancavidleri silahsızlandırana kadar) karar verilmiştir.⁵³⁸ Konseyin 1556 sayılı kararının oylandığı oturumda çekimser oy kullanan Çin'in 'Darfur sorununun çözümünde öncelikli sorumluluğun Sudan Hükümeti'nde olduğunu ve uluslararası toplumun da Sudan Hükümeti'ne yardımcı olmak için her türlü çabayı göstermesi gerektiği' vurgusu Konseyden kuvvet kullanımını içeren bir karar çıkmasının pek

⁵³⁴ AU Doc. PSC/PR/Comm. (XIII), Communique of the Thirteenth Meeting of the Peace and Security Council, 27 Temmuz 2004, Addis Ababa, parag.9. Barış ve Güvenlik Konseyi, kapasitesi sınırlı olan AU misyonlarının İnsani Ateşkes Antlaşmasının etkin bir şekilde uygulanması sağlamak için gerekli yetkiye sahip olmadıklarına vurgu yapmış, hükümet yanlısı milislerin (Cancavidler) silahsızlandırılması ya da etkisiz hale getirilmesi, sivillerin korunması ve insani yardımların sağlanmasının kolaylaştırılması için yetkilerin genişletilmesini talep etmiştir. AMIS'in İnsani Ateşkes Antlaşmasının uygulanmasını denetleme ve raporlama görevi dışında sivilleri koruma, savaşa müdahil olma ya da savaşan grupları silahsızlandırma gibi görevleri olmadığı gibi yetkileri de söz konusu değildir. Kısacası AU'nun finansal sorunlarının yanında katı angajman kurallarının (rules of engagement) da olması Sudan krizinde başarısızlığa neden olmuş, bazı üye devletler sivilleri korumayan bir misyona askerlerini göndermek istememişlerdir.

⁵³⁵ Sivillerin korunması hususunda 'yakın tehdit altında olma' şartı yer almaktadır. Ayrıca kaynaklar ve kapasitesi dahilinde koruma sağlanabileceğinin de belirtilmesi gerçek manada bir yetki genişletilmesi söz konusu değildir. Sivillerin korunması sorumluluğunun Sudan Hükümetinde olduğu da vurgulanmıştır. AU Doc. PSC/PR/Comm. (XVII), Communique of the Seventeenth Meeting of the Peace and Security Council, Addis Ababa, 20 Ekim 2004. AMIS'in hala sınırlı yetkiler içerisinde hareket etmeye çalışması AU'nun barış ve güvenlik hedeflerine ulaşılmasındaki önemli engellerden biridir. Sivilleri koruma yetkisinin bile Sudan Hükümeti tarafından engellenmesi Birliğin hala devlet egemenliği ilkesine insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri karşısında öncelik verdiğine işaret etmektedir.

⁵³⁶ UN Doc. S/RES/1547 (2004), 11 Haziran 2004. Kararda ayrıca 'Comprehensive Peace Agreement' uygulanmasını sağlamak amacıyla destekleyici barış gücü göndermeye hazır oldukları da yer almaktadır.

⁵³⁷ UN Doc. S/RES/1556 (2004), 30 Temmuz 2004.

⁵³⁸ UN Doc. S/RES/1556 (2004), parag.7-8.

mümkün olmadığına işaret etmektedir.⁵³⁹ Koruma Sorumluluğu kavramının henüz ‘uluslararasılaşmadığı’ bu dönemde kavramın üzerine inşa edildiği ‘sorumluluk olarak egemenlik’ yaklaşımını dile getiren Filipinler, her ne kadar Koruma Sorumluluğu kavramını açıkça kullanmamış olsa da kavramın üç aşamasına değinmiştir: devletin halkını korumasına yönelik öncelikli sorumluluğu; devletin bu sorumluluğunu yerine getir(e)mediğinde uluslararası toplumun bu sorumluluğunu yerine getirebilmesi için söz konusu devlete yardım etmesi sorumluluğu ve gereklilik halinde halkın vahşetten korunması sorumluluğunun bizzat uluslararası toplum tarafından üstlenilmesi.⁵⁴⁰ Fransa da aynı şekilde Sudan Hükümeti’nin öncelikli sorumluluğunun halkını korumak olduğunu ve Darfur’daki insan hakları ihlallerine uluslararası toplumun sessiz kalamayacağını belirtmiştir.⁵⁴¹ İngiltere ise Sudan Hükümeti’nin yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve barış görüşmelerinin yapıcı ve iyi niyetle sürdürülmemesi, baskı ve şiddetin devam etmesi halinde Konseyin 41.maddede belirtilen tedbirleri alacağını belirtmiş ve 1556 sayılı kararın alınmasını ‘Konseyin devletlerin en temel yükümlülüklerini (vatandaşlarını koruma görevi) yerine getirmesini sağlama vazifesine bağlılığını gösterdiğini’ ifade etmiştir.⁵⁴² 2004 Temmuz’da alınan 1556 sayılı karar 2005 BM Dünya Zirvesinden önce de Koruma Sorumluluğu kavramının içerik olarak bazı devletler tarafından tam manasıyla benimsendiğine işaret etmektedir.

⁵³⁹ UN Doc. S/PV.5015, Security Council, 5015th meeting, 30 Temmuz 2004, s.3. Çin ayrıca tüm tarafların diplomatik çabaları hızlandırdığı bir süreçte Konseyin zorlayıcı tedbir öngören bir karar almasının Darfur’daki sorunu çözmeye yardımcı olmayacağını hatta durumu daha da karmaşık hale getireceğini belirtmiştir. Karara çekimser oy kullanan bir diğer devlet ise Pakistan’dır. Pakistan da aynı Çin gibi yaptırımları doğru bulmayarak kararın gerekliliğine inanmadıklarını ifade etmiştir. s.10.

⁵⁴⁰ UN Doc. S/PV.5015, s.10-11. Filipinler karardaki motivasyonlarının tamamen yaşanan insani krizin boyutlarına yönelik olduğunu belirtmiş ve yaşanan felaketin uluslararası toplumun vicdanında bir karşılığı olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Fakat diğer devletler, oturumdaki konuşmalarında Sudan Hükümeti ile BM Genel Sekreteri arasında 3 Temmuz 2004’te yayınlanan Ortak Bildirideki Sudan Hükümetinin vermiş olduğu sözlerin tutulmamış olmasını gerekçe göstermişlerdir. ABD Temsilcisi Sudan Hükümetinin insani yardım, insan hakları, güvenlik ve uyuşmazlıkların siyasi çözümü gibi başlıklarda çok sayıda belirli eylemlerde bulunma taahhüdü verdiğini fakat hiçbirinin gerçekleştirilmediğini belirtmiştir. Bunlar arasında ülke içinde yerinden edinilmiş kişilerin bulunduğu ve saldırılara açık alanlara polislerin yerleştirileceği ve bu alanlarda milislerin girişlerinin engelleneceği ve Cancavidlerin derhal silahsızlandırılmaya başlanacağı yer almaktadır. s.4. Nitekim 1556 sayılı kararın 1.maddesinde Sudan Hükümetinin Ortak Bildiride yer alan tüm taahhütlerin derhal yerine getirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Ortak Bildiri için bkz. Joint Communiqué issued by the Government of Sudan and the Secretary-General of the United Nations on 3 July 2004, <https://sudantribune.com/article4499/>.

⁵⁴¹ UN Doc. S/PV.5015, s.9.

⁵⁴² UN Doc. S/PV.5015, s.5.

Konseyin zorlayıcı tedbir içeren kararından sonra Sudan’da çatışan taraflar arasında tekrardan barış görüşmeleri başlamış ve görüşmeler sonunda taraflar AU’dan barışı koruma güçlerinin konuşlandırılması talebinde bulunmuşlardır.

Darfur Krizi, AU’nun insani krizlere müdahale edebilme kapasitesine ilişkin finansal ve kurumsal yetersizliğini de gözler önüne sermiştir. AU’nun barış görüşmelerinde arabuluculuk etme ve antlaşmaların uygulanmasını denetlemek için barışı koruma gücü gönderilmesi haricinde pek bir işlevinin olmadığı görülmektedir. Afrika barış güçlerinin sayısının azlığı, Birliğe üye devletlerin askeri ve sivil personel göndermekten kaçınması, konuşlandırılan asker ve sivil personellerin görev ve yetkilerinin sınırlarının tam olarak belirlenememesi gibi nedenler AU’nun BM’den bölgedeki barışı koruma hususunda yardım istemesine neden olmuştur. Aslında BM krizin ilk yıllarından itibaren bölgeye barış gücü askeri gönderme konusunda istekli davranmış fakat Sudan Hükümeti’nin uluslararası barış güçlerinin Sudan’da konuşlandırılmasına izin vermemesi üzerine beklemede kalmıştır. AU’nun mevcut kaynaklarla bölgedeki krizi sonlandırmayı başaramaması üzerine 2007’de Güvenlik Konseyi kararı ile BM güçlerinin AU barış güçleri ile birleşerek Darfur’daki barışı koruma misyonu genişletilmiş ve krizin tırmanması önlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla da AU’nun kendi yetki alanı içerisinde yaşanan bir krize müdahalede bulunurken dahi BM’nin yardımına ihtiyaç duyması Birliğin tek başına Koruma Sorumluluğu misyonunu gerçekleştirebilmesine yönelik kapasitelerinin elverişli olmadığını göstermektedir.

3.4.2. Koruma Sorumluluğunun Maddi Unsurları

ICISS Raporunda Koruma Sorumluluğunun işletilebilmesi için haklı neden eşiği olarak belirlenen ve müdahalenin gerçekleşmesi için gerekli olan ciddi ve telafisi mümkün olmayan bir zarar ifadesi ile büyük felaketlere (catastrophe) işaret edilmiştir. Büyük felaketler, geniş çaplı ölümler ve geniş çaplı etnik temizlik faaliyetleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiş, her ikisinde de eylemlerin tam olarak gerçekleşmesi şartı aranmamış, gerçekleşmesinden endişe edilmesinin de yeterli olacağı belirtilmiştir.⁵⁴³ Geniş çaplı ölümler ile devletin kasıtlı veya ihmali davranışlarıyla ya da başarısız devlet örneklerinde olduğu gibi devletin engelleyebilecek kudrete sahip olmadığı durumlardaki kitlesel ölümler kastedilmiştir.

⁵⁴³ ICISS Raporu, 2001, s.32.

Raporda yer alan ‘*with genocidal intent or not*’ ifadesi ile 1948 Soykırım Sözleşmesinde belirtilen fiiller olarak nitelendirilen geniş çaplı ölümlerde, soykırım niyetinin olmasının şart koşulmadığı görülmektedir. Böylece ICISS’nin Raporunda, soykırım suçu niteliğindeki fiillerin Koruma Sorumluluğunun devreye girmesi için yeterli olduğu ayrıca yok etme amacının mevcudiyetine ihtiyaç duyulmadığı sonuç olarak soykırımı da kapsayan daha geniş bir alanda askeri müdahalenin mümkün hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yani geniş çaplı ölümler ifadesi soykırım suçu ile sınırlandırılmamış, kitlesel ölümlerin olduğu bütün felaketleri kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla devletin toprakları üzerindeki fiili hakimiyeti kaybetmesi nedeniyle yaşanacak bir iç savaşın yol açtığı ölümler de bu bağlamda Koruma Sorumluluğunun kapsamı içerisinde değerlendirilebilecektir. Dolayısıyla geniş yoruma imkan veren ifadelerinden dolayı, nüfusun kitlesel açlığa maruz kalması, doğal afetler, çevresel felaketler gibi geniş çaplı ölümlere sebep olabilecek durumlarda da Koruma Sorumluluğunun işletilmesi söz konusu olabilir.⁵⁴⁴ Bu

⁵⁴⁴ ICISS’in Raporunda yer almasına rağmen 2005 Bildirgesinde doğal felaketlerden kaynaklı kitlesel ölümlerin Koruma Sorumluluğu kavramının içerisinde yer verilmemesi kavramın kapsamında daralmaya işaret etmektedir. İçeriğin sınırlandırılması Myanmar’da yaşanan kasırga felaketinde gündeme gelmiş, insani kriz olarak değerlendirilen doğal felaketlerde devletin halkının güvenliğini ve refahını sağlayamaması, egemen olmanın yükümlülüğünü yerine getirememesi durumunda diğer devletlerin felaketlerden etkilenen halka ulaşma/yardım etme sorumluluğu olduğuna ilişkin tartışmalara neden olmuştur. Myanmar Hükümetinin doğal felaketin yaşandığı, insani krizin ciddi boyutlara ulaştığı bölgeye diğer devletlerin insani yardım kapsamında müdahalesine izin vermemesi diğer devletler tarafından eleştirilmiştir. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouché, Myanmar’da 2008 yılında gerçekleşen Nergis Kasırgasında felaketten etkilenen halka yardımların gönderilmesi için Myanmar Hükümetinden izin almaksızın, ‘Koruma Sorumluluğu’ kapsamında Güvenlik Konseyinin müdahale etmesi gerektiğini açıklamış, kendi halkına yardıma izin verilmemesini insanlığa karşı suç olarak nitelendirmiştir. France urges UN Council to act on Myanmar Cyclone, Reuters, 7 May 2008, Erişim <https://www.reuters.com/article/idUSL07810481>. Burada Myanmar’ın uluslararası insani yardımları müdahale olarak değerlendirmesine ilişkin yaklaşımının hukuki değerlendirmesine ilişkin bir paragraf açmanın faydalı olduğu düşüncesindeyiz. ABD Senatosunun Nikaragua’ya yapılan yardımlar için kabul ettiği yasaya göre insani yardım yiyecek, giyecek, tıbbi malzeme ve diğer insani ihtiyaçların tedarik edilmesi anlamına gelirken, bedensel zarar verecek ya da ölüme neden olabilecek silah, mühimmat veya diğer ekipman, araç ve malzemelerin tedarikini içermemektedir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, s.47. Nitekim UAD Nikaragua Davasında insani krizin yaşandığı herhangi bir ülkedeki siyasi bağlantıları ya da amaçları farketmeksizin ihtiyaç duyan herkese yapılan insani yardımları, o ülkenin içişlerine müdahale olarak değerlendirilmeyeceğini belirtmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, s.114. Bununla birlikte Divan Amerika’nın Nikaragua’daki milislere yaptığı yardımları içişlerine müdahale yasağının ihlali olarak değerlendirmiş, insani yardımların hiçbir ayırım gözetilmeden gerçekleştirilmesi şartının sağlanmamış olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Divanın görüşüne göre, insani yardımın müdahale olarak değerlendirilmemesi için Uluslararası KızılHaç Komitesinin uygulamalarındaki gibi *kutsal amaçlara* hizmet etmenin yanında aynı zamanda ve herşeyden önce insani yardımın hiçbir ayırım gözetilmeden herkese sağlanması gerekmektedir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, s.115. Divanın kutsal amaçlar olarak belirttiği ‘to prevent and alleviate human suffering and to protect life and health and to ensure respect for the human being’ ifadeleri, Uluslararası KızılHaç Komitesi’nin yedi temel ilkesinden birincisi olan ‘İnsanlık İlkesini’ işaret etmektedir. bkz. The Fundamental Principles of the International Red Cross and Red Crescent Movement, ICRC, Cenevre / İsviçre, Ağustos 2015.

durumlarda söz konusu devletin felaketlerle başa çıkamıyor olması ya da isteksiz davranması yeterli olabileceği gibi aynı zamanda yardım çağrısında bulunmayarak zımnen halkı ölüme mahkum etmesi de raporda Koruma Sorumluluğu kapsamı içerisine alınmıştır. Görüldüğü üzere geniş çaplı ölümlerin nitelendirilmesinde devletin fiili olup olmadığı ayırıcı bir nitelik ya da şart olarak gözetilmemiştir. Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütünün kurucularından Bernard Kouchner ve hukuk profesörü arkadaşı Mario Bettati, risk altındakilere koruma sağlamak için insani müdahale hakkını ileri sürdüğünde tam da bu meseleye dikkat çekmek istemişlerdi.⁵⁴⁵ Uluslararası toplumun (hükümet dışı kuruluşlar da dahil) ulusal sınırları aşarak doğal felaketlerden ya da diğer acil durumlardan zarar gören insanlara ulaşılması gerektiğini ifade ederek insani müdahaleyi bir hak olarak değerlendiren Kouchner ve Bettati, ‘ölmelerine izin verme’ mottosuyla yeni bir normun BM bünyesinde kabul edilmesi için mücadele etmişlerdir.⁵⁴⁶ Ayrıca 1970’lerden itibaren diktatörlük rejimlerindeki halkın baskı altına alınmasını engellemek için de insani müdahale hakkının kullanılması gerektiğini belirten Kouchner, müdahalenin aynı zamanda bir görev olduğuna vurgu yapmıştır. Bu nedenle de Kouchner’in insani

Kızılay’ın yorumu ile ‘İnsanlık İlkesi: Savaş alanında yaralılara ayırım gözetmeksizin yardım etme isteğinden doğan Kızılay her nerede olursa olsun insan ıstırabını ulusal ve uluslararası kapasitesi dahilinde önlemek ve dindirmek için çabalar. Amacı insan hayatının, sağlığının korunması ve insan onuruna saygı duyulmasının sağlanmasıdır. Bütün insanlar arasında karşılıklı anlayışı, dostluğu ve işbirliğini ve kalıcı barışı destekler. Kızılay, Temel İlkeler, <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/temel-ilkelerimiz>. 2005 sonrası dönemde, ICISS üyelerinde, Koruma Sorumluluğunun doğal afet gibi durumlara ilişkilendirilmemesine yönelik bir yaklaşımın olduğunu ve Kouchner’in çalışmalarının Komisyon üyeleri tarafından desteklenmediğini söylenebiliriz. Mesela Komisyon üyelerinden Ramesh Thakur, ‘Koruma Sorumluluğuna telafi edilemez şekilde zarar verecek Batılı askerlerle Myanmar’a yardım gönderilmesinden daha iyi bir yolun olmadığını ifade ederek, Kouchner’in Koruma Sorumluluğu mücadelesine zarar verdiğini iddia etmiştir. Domestic-Met, M. J. (2010). ‘Humanitarian Action-A Scope for the Responsibility to Protect:Part II: Responsibility to Protect-A Legal Devise Ready for Use?’, *GoJIL*, 2/3, ss.951-980, s.976. BM’nin Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı Edward Luck ise ‘Koruma Sorumluluğunu Burma’daki durumla ilişkilendirmenin doktrinin yanlış uygulanması anlamına geleceğini belirtmiştir. Badescu, C. G. (2011). *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect, Security and Human Rights*, London and New York: Routledge, s.142. Gareth Evans da Kouchner ile aynı düşüncededir ve Myanmar’a yardıma izin verilmemesini *prima facie* insanlığa karşı suç olarak nitelendirmiştir. Aktaran, Doyle, M. W. (2016). ‘The Politics of Global Humanitarianism: The R2P Before and After Libya’, içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, s.678.

⁵⁴⁵ Cohen ve Deng, Sovereignty as Responsibility Building Block for R2P, 2016, s.75. Bazı kaynaklar, müdahale hakkının Bettati ve Kouchner tarafından 1980’lerde icad edildiğini iddia etmektedir. Kioko, The Right of Intervention under the African Union’s Constitutive Act, 2003, s.808.

⁵⁴⁶ Domestic-Met, Humanitarian Action, 2010, s.955. Melissa Labonte bir normun ortaya çıkış sürecinde, eğer normun küresel aktörlerin davranışlarını etkileme gibi bir amacı varsa, bazı aktörlerin yardımına ihtiyacı olduğunu belirtmiş, kişilerin normların politikaya ya da sosyal alana taşınmasına yardımcı olarak normun yaşam döngüsünü beslediklerinden bahsetmiştir. Yazar, Mandela’nın apartheid karşıtı mücadeleye katkısına benzer şekilde Kouchner’in de insani müdahale kavramının güçlenmesine yardımcı olan kişi olduğunu ifade etmiştir. Labonte, M. (2016). R2P’s Status As a Norm, içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, s.137.

müdahale kavramında hak ve görev birliğine yönelik bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. 1987’de Bettati ile birlikte kaleme aldığı *Le devoir d’ingerence: peut-on les laisser mourir?* - *Müdahale Hakkı: onları ölüme terk edebilir miyiz?* adlı çalışmada devletlerin sadece bir hak olarak değil aynı zamanda ahlaki yükümlülük olarak da insan haklarını koruması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴⁷ Karışma kelimesinin tecavüz/saldırı olarak algılandığını belirten Kouchner, sistematik ve açık insan hakkı ihlallerine verilecek bütün tepkilerin devletlerin egemenliğinin ihlali anlamına gelmesinin kabul edilemeyeceğini ve aslında karışmamanın tehlikede olan birisine yardım etmeyerek ölüme terk edilmesine sebebiyet vereceği düşüncesini savunmuş, ‘*hukuku değiştirmek için hukukun dışına çıkmak zorundayız*’ diyerek Sınır Tanımayan Doktorlar (Sans Frontiers) hareketini başlatmıştır.⁵⁴⁸ Devletlerin, egemen eşitlik ilkesinin istismarına yol açacak şekilde davranmaması için de insani müdahale hakkının tanınması ve devletler topluluğu tarafından kabul görmesi gerektiğine işaret ederek siyasi platformlarda kavramın normatif yapı kazanması için çalışmalar yapmıştır. Sans Frontiers hareketi olarak adlandırılan risk altındakilere insani yardımlarla koruma sağlama çalışmaları Fransız diplomatlar tarafından da kabul görmüştür. Doğal afetlerde yerel hükümetlerin işbirliği yapmaması nedeniyle afetzedelere dış yardımların ulaştırılmaması sorununun yerel hükümetleri devre dışı bırakarak aşılmasını sağlayacak hukuki bir dayanak için Fransa, BM Genel Kuruluna bir taslak sunmuş, fakat istenilen doğrultuda bir karar çıkaramamıştır. 8 Aralık 1988’de BM Genel Kurulunda kabul edilen ‘Doğal Afet ve Benzer Acil Durumlarda Zarar Gören Halka İnsani Yardım’ kararıyla devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü ilkelerine saygı çerçevesinde insani yardımların ihtiyaç duyan halka ulaştırılmasında tüm süreçleri yönetmeye yönelik yerel hükümetlere öncelik verilmiştir.⁵⁴⁹ İnsani yardım faaliyetleri gerçekleştiren hükümet dışı kuruluşların (NGOs) uluslararası örgütlerle (IGOs) birlikte değerlendirildiği kararda, ihtiyaç sahiplerine insani yardımları ulaştırmak için erişim hakkı da garanti altına alınmıştır. 1990’da Genel Kurul aynı konuda bir karar daha almış, insani yardım operasyonlarını

⁵⁴⁷ Morgenthau Lectures (1981-2006).

⁵⁴⁸ Morgenthau Lectures (1981-2006). Kouchner’in ‘eskimiş devlet egemenliği teorisiyle katliamlara yönelik eleştirileri savuşturmaya çalışıyorlardı’ ifadesi de yine devlet egemenliği ilkesine olan bağlılığın bir nedenini açıklamaktadır. Kioko, The Right of Intervention under the African Union’s Constitutive Act, 2003, s.808.

⁵⁴⁹ UN Doc. A/RES/43/131, General Assembly, Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations, 8 Aralık 1988.

kolaylaştırmak ve sivillere ulaştırmak için insani yardım koridorları kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁵⁰ Kouchner'in sahne arkasında olduğu bir diğer Genel Kurul kararı ise *Yol Gösterici İlkelerin* yer aldığı BM'nin *Acil İnsani Yardımlarının Koordinasyonunu Güçlendirme* kararıdır.⁵⁵¹ Kouchner yine devlet egemenliğini aşamamış, kararda insani yardımların afetten etkilenen devletin rızası doğrultusunda ve ilkesel olarak söz konusu devletin başvurusuyla gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kouchner, insani müdahale hakkını öyle bir savunmuştur ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine 'insani müdahale hakkının eklenmesini' dahi teklif etmiştir.⁵⁵² Fakat Genel Kurulda alınan kararlara bakıldığında insani yardımların ulaştırılmasında ve koordinasyonunda bile devlet egemenliğinin ısrarla korunduğu görülmektedir. Koruma Sorumluluğu Raporundaki doğal felaketlerde de yardıma ihtiyacı olan halklara koruma sağlayabilmek adına son çare olarak askeri müdahalelerin gerçekleştirilmesinin devletler tarafından güçlü bir dirençle karşılaşması Kouchner'in siyasi irade oluşturma mücadelesinde karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermektedir.

ICISS Raporunda askeri müdahalelerin haklı neden eşliğinin bir diğer başlığı olan geniş çaplı etnik temizlik faaliyetlerinde ise yöntem ayırımına gidilmemiş, etnik temizliğin farklı tezahürlerinin doktrin kapsamında yer aldığı belirtilmiştir. Raporda etnik temizliğin belirli bir bölgede, belirli bir grubun varlığını azaltmak ya da ortadan kaldırmak için söz konusu grubun üyelerinin sistematik olarak öldürülmesi de dahil olmak üzere, zorla göç ettirilmeleri, terör faaliyetleri ile grubun üyelerinin korkutularak bölgeyi terketmek zorunda bırakılmaları, grubun kadın üyelerine siyasi amaçlarla ya da etnik yapıyı değiştirme amacıyla sistematik olarak tecavüz etmeleri şeklinde gerçekleşebileceği belirtilmiştir.⁵⁵³ Rapora göre 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri ile insancıl hukuk kurallarında yer alan geniş çaplı ölümleri veya etnik temizlik faaliyetlerini içeren insanlığa karşı suçlar ve savaşa ilişkin hukuk kurallarının ihlali de Koruma Sorumluluğu doktrininin maddi unsurları arasında yer almaktadır.

⁵⁵⁰ UN Doc. A/RES/45/100, General Assembly, Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations, 14 Aralık 1990.

⁵⁵¹ UN Doc. A/RES/46/182, General Assembly, Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, 19 Aralık 1991.

⁵⁵² Waxman, S. (1991). Defender of the Downtrodden, *The Washington Post*, 10 Haziran 1991.

⁵⁵³ ICISS Raporu, 2001, s.32.

HLP ve ILF Raporlarına bakıldığında ise Koruma Sorumluluğunun kapsamının daraldığı görülmektedir. HLP’de soykırım ve diğer geniş çaplı ölümler, etnik temizlik ve ağır/ciddi uluslararası insancıl hukukun ihlali durumları olarak kategorilendirilmiştir. ILF’de ise biraz daha daraltılarak soykırım, etnik temizlik ve diğer insanlığa karşı suçlara karşı Koruma Sorumluluğunun işletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. BM Genel Kurulunda kabul edilen Bildirgede ise Koruma Sorumluluğunun normatif sınırları dört ağır suçla sınırlandırılarak kavramsal derinliği netleştirilmeye çalışılmıştır. Kuvvet kullanma meşruiyetinin sadece Güvenlik Konseyinin inisiyatifinde olduğu Koruma Sorumluluğunun uygulanacağı durumlar incelendiği zaman sadece dört büyük ve ağır suçun kapsama alındığı görülmektedir. Görüldüğü üzere ICISS’nin Koruma Sorumluluğunu doğal felaketler gibi bazı büyük derecede insan kayıplarının yaşandığı katastrofik durumları da içerecek şekilde çok daha kapsamlı bir sorumluluk olarak ele aldığı yaklaşım Bildirgede benimsenmemiş, Koruma Sorumluluğu sebepleri sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesi kapsamında netleştirilmiştir.⁵⁵⁴ Geniş çaplı ölümler ifadesi yerine soykırım, savaş suçu, insanlığa karşı suç ve etnik temizlik ifadelerine yer verilerek Koruma Sorumluluğu doktrininin maddi unsurlarına belirginlik ve sınırlılık kazandırılarak müdahalenin gerekçeleri somutlaştırılmıştır. BM eski Genel Sekreteri Ban Ki-moon ise 2005 Zirvesiyle sınırlandırılan BM’nin Koruma Sorumluluğu anlayışının ‘dar fakat derin’ olduğunu belirtmiştir. Kapsamın dar olmasını dünya liderlerinin 2005 Dünya Zirvesinde kabul ettikleri metinden dolayı sadece dört suça indirgenmesine bağlamış, HIV/AIDS, iklim değişikliği, doğal afetler gibi felaketleri kapsayacak şekilde genişletilemeyeceğini aksi takdirde Zirvede elde edilen uzlaşının baltalanacağını ifade etmiştir.⁵⁵⁵ Koruma Sorumluluğunun esasında yer alan sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımının özünden uzaklaşıldığına işaret eden bu açıklamaların, Francis Deng’in ‘halkın temel insan haklarını koruma ve temel insani ihtiyaçlarına cevap verme sorumluluğu’ bağlamında başlattığı hareketin özüne de aykırı olduğunu söylenebilir. Deng, *devletin kendi halkını açlığa mahkum etmesinin uluslararası müdahale için kabul edilebilir bir gerekçe oluşturduğunu*⁵⁵⁶ belirterek

⁵⁵⁴ Sorumluluk gerektirecek suçlar sınırlandırıldığı için kıyas yapılarak başka suçlarda uygulanması söz konusu olmayacaktır.

⁵⁵⁵ UN Press Release, Secretary General, SG/SM/11701, 15 Temmuz 2008, Secretary General Defends, Clarifies ‘Responsibility to Protect’ at Berlin Event on Responsible Sovereignty: International Cooperation for a Changed World.

⁵⁵⁶ Cohen ve Deng, Sovereignty as Responsibility, Building Block for R2P, 2016, s.81.

sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımının kapsamını oldukça geniş tutmuştur. Fakat 2005 Dünya Zirvesi Bildirgesi ile tasarlanan Koruma Sorumluluğu hem kendi kapsamını hem de sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımının kapsamını daraltmıştır. Nitekim devletlerin egemenliği bir kalkan olarak kullandığı içişlerine ilişkin meselelerde uluslararası toplumun müdahalesini gerektirecek unsurların sınırlandırılması ve belirginlik kazandırılması, BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin Genel Kurulda oybirliği ile kabul edilmesinin temel sebebidir.

4. KORUMA SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ MAHİYETİ

4.1. Genel Olarak

Pozitivizmin klasik tezahürü olarak normatif temeller ve ilkeler üzerinden hukuki mahiyetin tarif ve tespiti çabası Koruma Sorumluluğunda da karşımıza çıkmakta ve kavramın bir hukuk normu olarak benimsenmesi ve uygulanması için mevcut hukuk kuralları ile uyum içerisinde olma şartı ile karşılaşmaktayız. Nihayetinde uluslararası hukukun devletlerarasında ‘uygulanmakta olan’ bir hukuk sistemi olması ve kurallarının da müspet hukuk kaideleri olması gerekliliği hukuk normu olma iddiası taşıyan bir kavramın devletlerin sarıh veya zımni rızaları ile tasvibini gerektirmektedir. Koruma Sorumluluğunun günümüz uluslararası hukuk düzeninin yerleşik kuralları ile çatışma içerisinde olması kavramın hukuki manada değersizleştirilmesine ve siyasal bir alana hapsedilmesine neden olsa da esasında yer alan değerlerin kıymet ve ehemmiyeti kavrama hukuki tartışmalarda görünürlük sağlamaktadır. Egemenlik ve içişlerine müdahale yasağı gibi ilkelerle birlikte kuvvet kullanma yasağı ile de çatışması Koruma Sorumluluğunun uluslararası hukuk düzeninde müstakil bir mevcudiyet kazanmasını ve hukuki mülahazaların konusu olmasını zorlaştırmaktadır. Ancak Koruma Sorumluluğu insan onurunun ifadesi olan temel hak ve hürriyetlerin ağır ihlallerini merkezine alması ve tüm insanlığın ortak değerlerinin korunması ve yüceltilmesini amaçlaması kendisine mevcut sistemde toplumsal karşılığı olan yeni bir alan açarak siyasi ve ahlaki telakkilerin ötesinde hukuki mülahazalarda da tartışılmaktadır.

İnsani müdahale hakkı üzerine geliştirilen bir kavram olan Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyeti, insani müdahale hakkının bir hukuk normu oluşturup oluşturamayacağına ilişkin literatüre bırakmış olduğu mirası da devralarak kendine has dinamikler üzerinden yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Egemenlik ve sorumluluk kavramlarını birleştirerek devletlerin halklarını soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruma yükümlülüğü üzerine inşa edilen Koruma Sorumluluğu kavramı devletin söz konusu yükümlülüklerini yerine getir(e)mediğinde halkı zikredilen *vahşet suçlarından*⁵⁵⁷ koruma amacı güden bir

⁵⁵⁷ Soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları Koruma Sorumluluğu kapsamında İngilizce literatürde sık sık ‘mass atrocities’ ya da ‘atrocities crimes’ olarak genel bir terimle ifade edilmektedir. Türkçe literatürde karşılık olarak tercih edilen vahşet suçları kavramıyla biz de yukarıda zikredilen suçları kastetmekteyiz.

mekanizmaya sahiptir. Bu mekanizmayla devlete öncelik atfedilen korumanın gerçekleşmemesi halinde uluslararası toplumun kayıtsız kalmayarak harekete geçmesi öngörülmekte, son çare olarak da ortak güvenlik sistemi içerisinde kuvvet kullanılması düzenlenmektedir. Koruma Sorumluluğunun temel motivasyonunun herkesin temel hak ve hürriyetlerden faydalanmasını sağlamak olduğu ve bunu devletin kendisine önceliklendirmesi uluslararası hukukun mevcut ilke ve kuralları ile uyum içerisinde. Devletin soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç ve savaş suçları gibi uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği ve egemenlik haklarını kötüye kullandığı durumlarda ise uluslararası hukuk herhangi bir mekanizmaya sahip değildir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu eksikliğin giderilmesi yönünde insani müdahale hakkı yeniden gündeme gelmiş fakat klasik yaklaşımın katı egemenlik anlayışı yüzünden kavramın kurumsallaşması gerçekleşmemiştir. Aynı düşünce geleneği üzerine inşa edilen fakat ‘sorumluluk’ perspektifinden meseleye yaklaşan Koruma Sorumluluğu ise egemenlik kavramındaki dönüşüme dikkat çekerek yeni bir formül üretmiş ve uluslararası hukukun eksik mekanizmasını tamamlamaya çalışmıştır. Fakat Koruma Sorumluluğunun uluslararası hukukun bir ‘mekanizması’ olarak işletilmesi için kavramın hukuki bir mahiyete sahip olması gerekmektedir. Biz de bu bölümde Koruma Sorumluluğunun hukuki bir mahiyetinin olup olmadığını değerlendirmeye çalışacağız.

Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyeti tartışmalarının esasına girmeden önce insani müdahale hakkının hukuka aykırılığına yönelik değerlendirmelerin Koruma Sorumluluğunda ileri sürülemeyeceğine dair birkaç hususa değinmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Nitekim bu iki kavram arasındaki suni ayrım iddiaları kavramların birlikte değerlendirilmesine ve normatif statü tartışmalarında iki kavrama yönelik ortak bir sonuca ulaşılmasına neden olmaktadır.⁵⁵⁸ Elbetteki

⁵⁵⁸ İnsani müdahale hakkının yaşam pratiğinde önemli bir yere sahip olan NATO’nun 1999 Kosova müdahalesi, insani gerekçelerle gerçekleştirilen müdahalelerin normatif statüsüne ilişkin eleştiriler birleşerek Koruma Sorumluluğunun hukukilik tartışmalarında da ileri sürülmüştür. Müdahale sonrasında kurulan Kosova Bağımsız Uluslararası Komisyonunun (Independent International Commission of Kosovo) müdahalenin hukuki mahiyetine ilişkin hazırlamış olduğu raporda, Kosova’da yaşanan ağır ve sistematik insan hakkı ihlallerini durdurmak için bir müdahalenin kaçınılmaz olduğu açık bir şekilde belirtilmesine rağmen yine de müdahale hukuka aykırı olarak nitelendirilmiştir. BM Güvenlik Konseyinin NATO’yu müdahale için (kuvvet kullanımı) yetkilendirmemiş olmasını söz konusu hukuka aykırılığın gerekçesi olarak açıklayan Komisyon, bütün diplomatik yolların tüketilmesini ve uzun bir süredir Sırp egemenliği altında yaşayan Kosova halkını baskıdan kurtarma etkisine sahip olması açısından da müdahaleyi meşru olarak değerlendirmiştir. Kosova Report, Independent International Commission on Kosovo, 2000, s.4. Raporda ayrıca krizin

benzerlikler üzerinden ortak çıkarımlar yapılabilir fakat kavramların arkasındaki düşünsel temellerin farklılığı ortak değerlendirmelerin sağlıklı sonuçlar vermesini engelleyecektir. Koruma Sorumluluğu ana hatları belirli bir tema üzerinden sistematik bir şekilde ilerlemiş ve geçmişteki ezeli dikotomileri sona erdirmek için çaba sarfetmiştir. Bu çabanın gözardı edilmesi kavramın değerinin anlaşılmasını etkilemektedir.

Bu iki kavramın ortaya çıktıkları dönemlerin farklı olması ve uygulamada ve doktrinde dönemin ilke ve değerlerini yansıtması kavramların hukuki sonuçlarını etkilemektedir. İnsani müdahale hakkı her ne kadar Soğuk Savaş sonrası yaşam pratiği kazanmış olsa da 19.yüzyılın değerleri üzerine inşa edilmiş bir kavramdır ve klasik uluslararası hukukun temeli olarak kabul edilen egemen eşitlik ilkesi ile çatışan öğeler barındırmaktadır.⁵⁵⁹ Egemenliğin mutlak kabul edildiği ve güvenliğin ülkesel sınırların katı bir şekilde korunması anlamına geldiği bir dönemde gelişmeye çalışan insani müdahale hakkının karşılaştığı direnç ile nispi egemenliğin hakim olduğu modern uluslararası hukukun ve insan güvenliğini merkeze alan yeni yaklaşımların benimsendiği günümüz uluslararası hukuk düzeninde Koruma Sorumluluğunun karşılaştığı direnç farklı olacaktır. Dolayısıyla insani gerekçelerle müdahalelere ilişkin kavramların normatif statü kazanım sürecinin dönemin uluslararası hukuk yaklaşımını yansıtması açısından söz konusu kavramların hukuka aykırılık iddiaları da değişmektedir.

çok önceden öngörülmesine rağmen devletlerin kaynaklarını harcama ve meseleye müdahil olma konusunda siyasi bir irade göstermemelerinden kaynaklı yeterli önleyici faaliyetlerde bulunulmadığı da belirtilmiştir. Sonuç olarak Kosova müdahalesinin hukuka aykırılığına yönelik ileri sürülen Güvenlik Konseyinin izninin olmaması, Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine ilişkin tartışmalarda da sık sık dile getirilmektedir. Konsey kararı olmadığından dolayı insani müdahalelerin hukuka aykırılığı doktrinde de geniş kabul görmektedir. Meron açık bir şekilde kuvvet kullanımını içeren müdahalelerin insani gerekçelerle gerçekleştiriliyor olsa dahi BM Şartı VII. Bölüm uyarınca Güvenlik Konseyi kararıyla yetkilendirilmiş olması gerektiğini ifade ederken ancak Konsey kararlarının insani gerekçelerle müdahalelere hukukilik kazandıracağını belirtmiştir. Nitekim insani yardımların ulaştırılması hususunda devletlerin rızaya takılması ve Genel Kurul Kararlarında insani yardımların ancak egemen devletin rızasıyla gerçekleştirilebileceğine ilişkin anlayışın ifade bulması da yine uluslararası hukukun gelişme çizgisinde duraklamaların olduğuna işaret etmektedir. Meron, T. (2006). *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Vol.3, Martinus Nijhoff Publishers, s.510.

⁵⁵⁹ 19. yüzyılın düşünce ürünü olan insani müdahale hakkının hukukilik tartışmalarının Soğuk Savaş sonrası döneme tekabül ediyor olması kavramın çatışma içerisinde olduğu ilke ve kuralların BM öncesi dönemde pozitif uluslararası hukukun bir parçası olmaması ile de yakından ilişkilidir. İnsani müdahalelerin hukukiliğinden ziyade meşruiyeti üzerine geniş çaplı bir uzlaşının varlığı da kuvvet kullanma yaşağının olmadığı dönemlerde gerçekleşmiştir. Fakat bu meşruiyet algısı subjektif değerlendirmelerin sonucunda gerçekleşmesi nedeniyle de dönemine ve yerine göre değişim de göstermektedir.

İkinci önemli mesele ise kavramlara egemen olan zihniyetteki farklılıklardır. İnsani müdahale hakkında müdahale eden devlete tanınmış bir haktan bahsedilirken Koruma Sorumluluğunda ise temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen halkların korunma ihtiyaçları merkeze alınmıştır.⁵⁶⁰ Nitekim insani müdahale hakkında müdahale eden devletin önceliklendirilmesi insani değerlerin korunmasını ikinci plana atmakta ve insan hakkı ihlalleri ulusal çıkarlar doğrultusunda bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu durumda müdahale eden devlet her insani krize müdahale etmek zorunda değildir ve kendi menfaatleri ile örtüştüğü, kaynaklarını harcama hususunda rıza gösterdiği olaylarda/durumlarda müdahale girişiminde bulunabilecektir. İnsani müdahale hakkının keyfilik unsuru içermeye potansiyeli ve dış politika aracı olarak kullanılmasına müsait bir yapıya sahip olması, egemenliği ihlal edilemez bir kurum olarak benimseyenler için en temel argüman olarak ileri sürülmüş ve kavramın kurumsallaşarak bir hukuk kuralı oluşturma süreci engellenmeye çalışılmıştır. Stowell'in insani müdahaleleri aynı zamanda *'bir devletin bağımsızlığını/egemenliğini aşamalı olarak aşındıran zekice tasarlanmış bir hukuki teknik'*⁵⁶¹ olarak da tanımlamasının arkasındaki motivasyon da devletin takdir yetkisini (discretionary power) kullanabilecek bir meseleye ilişkin olmasıdır. Bununla birlikte insani müdahale hakkından farklı olarak Koruma Sorumluluğunun müdahaleleri bir hak olarak değil sorumluluk olarak tasvir etmesi ve devletlerin tek taraflı işlemlerinden arındırarak uluslararası toplum tarafından kolektif bir şekilde gerçekleştirilmesini öngörmesi kavramın normatif statü kazanım sürecinde insani müdahale hakkına nazaran daha pozitif bir yaklaşımın benimsenmesine yardımcı olmuştur. Hak iddiasında bulunmayan bu yeni kavram keyfiliği ve uygulamalarda farklılaşmayı de önleme ve gerçek manada insani gerekçelerle hareket etme iddiasındadır. Söylemin görev tanımındaki değişiklik kavramın siyasal alanda hızlı bir şekilde yer almasını sağlamış ve insanlığın ortak vicdanını sarsan krizlerde kuvvet kullanımının hukukiliği ve meşruluğuna ilişkin evrensel bir uzlaşma sağlama

⁵⁶⁰ ICISS Raporu, 2001, s.16-19. Raporun 'Shifting the Terms of the Debate' başlığında Komisyonun amacının egemen devletlerin içişlerine müdahale etme hakkı tartışmalarından halkları ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerinden ve geniş çaplı ölümlerden koruma sorumluluğu fikrine geçiş yapmak olduğu belirtilmiştir.

⁵⁶¹ Bir devletin insanlık adına başka bir devletin ülkesel yetki alanına müdahale etmesiyle birlikte kendi adalet ve siyasi sistem yaklaşımını müdahale edilen devlete empoze edecektir. Ayrıca müdahale eden devletin diğer devleti siyasi ve sosyal değerlerini empoze ederek kendi ahlaki ve sosyal etki alanına ve nihayetinde siyasi etki alanına çekme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Kontrol etme, hükmetme gibi amaçları da barındıran insani müdahaleler sonuç olarak bir devletin egemenliğini ihlal ederek yarı egemen statüsüne düşürmektedir. Stowell, *Intervention in International Law*, 1921, s.141.

ihtimalini arttırmıştır. Nitekim uluslararası hukukta bir meselenin hukuki bir mahiyet kazanabilmesi için öncelikli olarak siyasi iradenin uzlaşması gerekmektedir. Uluslararası hukukta bağlayıcı kuralların oluşturulmasında devletlerin belirleyici öge olmasından kaynaklanan ‘uzlaşma arayışı’ hukuk normu oluşturma sürecinin ilk basamağıdır. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin Genel Kurulda oybirliği ile kabul edilmesi de Koruma Sorumluluğu üzerinde siyasi iradenin uzlaşma sağladığını kanıtlamaktadır. Her ne kadar bu uzlaşma kavramın politik bir söylem/diskur (discourse) niteliğinin ön plana çıkarılmasına neden olsa da aynı zamanda kavramın sadece siyasi bir alana sıkıştırılmasına mücadele edilemeyecek kadar da önemli olduğuna işaret etmektedir.⁵⁶² Koruma Sorumluluğunun siyasi alandaki bu kazanımları kavramın hukuk alanına taşınmasında ilk adımı başarıyla geçmiş olduğunu göstermektedir.

Üçüncü önemli farklılık ise insani müdahale hakkının uluslararası toplumun ağır insan hakkı ihlallerine seyirci kalmaması için geliştirilmiş bir kavram olmasına rağmen insan hakkı ihlallerinin yoğunluk ve şiddetine yönelik belirgin ve net bir sınırlandırma öngörmemesidir. Müdahaleyi gerektiren şartların kapsamını kimin belirlediğine ilişkin bir kriterin olmadığı ve müdahalenin ‘gereklilik’ koşulunu devletlerin keyfi yorumlamasına izin vermesi insani gerekçelerle müdahalelerin en çok eleştirilen meselelerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Koruma Sorumluluğunda müdahaleyi gerektiren şartların soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları şeklinde herkesi ortak bir paydada buluşturan jus cogens niteliğindeki normlarla sınırlandırılması kavramın hukukilik yolunda emin adımlarla ilerlemesine olanak sağlamaktadır.⁵⁶³ Koruma Sorumluluğunun maddi unsurlarını

⁵⁶² BM’nin Soykırımın Önlenmesi ve Koruma Sorumluluğu Ofisinin internet sayfasında Koruma Sorumluluğu için ‘siyasi bir taahhüt’ (political commitment) nitelendirmesi yapılmıştır. UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, About, <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>. Doktrinde ve devlet pratiğinde insani müdahale hakkının normatif statüsüne yönelik eleştirilerden yola çıkılarak oluşturulan Koruma Sorumluluğunun var olma amacının temelinde insani gerekçelerle müdahalelere hukuka uygunluk kazandırma amacı yer almaktadır. Örnek olarak verdiğimiz NATO’nun 1999 Kosova Müdahalesi hukuka aykırı olmayacak bir çözümün aranması gerektiğini açık bir şekilde göstermektedir. Müdahaleden iki yıl sonra müdahaleye yönelik eleştirilere ve Annan’ın hukuka uygun bir şekilde ne yapabiliriz çağrısına cevaben ortaya atılan bir kavramın hukukilik iddiasının olmadığı çok da mantıklı bir çıkarım değildir.

⁵⁶³ Soykırım özelinde meseleyi ele alacak olursak UAD Soykırım Davasında devletlerin soykırımı önlemek için gerekli tüm önlemleri alma yükümlülüğü olduğunu kabul etmiştir. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, 2007, parag.428-438. Soykırım suçunun jus cogens niteliğinden dolayı UHK’nun Sorumluluk taslak maddelerinde (40/1) de ifade edildiği üzere

oluşturan vahşet suçları ağır, geniş çaplı ve sistematik hak ihlalleri oluşturmalarından dolayı uluslararası hukukun açık ve kesin bir şekilde yasakladığı ‘uluslararası suç’ niteliğindeki fiiller arasında yer almaktadır.⁵⁶⁴ Yani devletler halihazırda bu fiillerden kaçınma hususunda uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükler altındadır. Devletlerin böyle bir fiilde bulunması demek en temelde uluslararası hukuka aykırı bir fiilin varlığına işaret etmektedir.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Koruma Sorumluluğunun normatif statü kazanım sürecinde insani müdahale hakkıyla benzer şekilde bazı engelleri aşmakta sorun yaşadığı da görülmektedir. İki kavramın da normatif yapı kazanım sürecini etkileyen en önemli unsur mevcut ve yerleşik uluslararası hukuk kurallarıyla çatışma içerisinde olmalarıdır. Uluslararası hukukta hukukilik iddiasında bulunan bir normun gücü ve yetkinliği normun mevcut kurallarla uygunluğuna bağlıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere ‘*ex injuria jus non oritur*’ şeklinde ifade edilen hukuka aykırılıktan hukuk yaratılamaması durumu Koruma Sorumluluğu kavramı için de ileri sürülebilecek bir argümandır. Koruma Sorumluluğu insani müdahale hakkının çatıştığı ilkelerden egemenlik ilkesini *sorumluluk olarak egemenlik* yaklaşımıyla uzlaştırmaya çalışmıştır. İnsan haklarının uluslararasılaşmasıyla da insani krizlerde içişlerine müdahale yasağının uygulanma kabiliyetini yitirmesi Koruma Sorumluluğunun hukuka aykırılık iddialarını bu bağlamda temelsiz bırakmaktadır.⁵⁶⁵

uluslararası hukukun amir kurallarının ihlallerine son vermek adına devletler birbirleriyle işbirliği yapma yükümlülüğü altındadır.

⁵⁶⁴ Koruma Sorumluluğunun uygulama alanı olarak belirlenen soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC)’nin konu bakımından (*ratione materiae*) yetkisine giren suçlar olması da oldukça önemlidir. Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Antlaşmasının 5.maddesinde Mahkemenin yargı yetkisindeki suçlar soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu olarak belirtilmiştir. Antlaşma 1998’de hazırlanmış ve 2002’de yürürlüğe girmiştir. Roma Statute of the International Criminal Court. Ayrıca Soykırım Sözleşmesiyle de devletler soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması konusunda taahhüt altına girmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu taahhütün kuvvet kullanılarak müdahalede bulunma yükümlülüğü şeklinde okunmayacağına ilişkin yaygın bir kabul de vardır. Soykırım suçunun *jus cogens* niteliğine haiz olmasına rağmen bile mevcut hukuk düzeninde *jus cogens* ihlalleri kuvvet kullanmayı uygun görmemektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonunun Devletlerin Sorumluluğu Taslak Maddelerinde *jus cogens* ihlallerinin hukuka uygun vasıtalarla sonlandırılması yükümlülüğünü öngörmektedir. ILC, 2001 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Art.41.

⁵⁶⁵ Anne Peter’in ‘egemenlik ilkesinin uluslararası hukukun ilk ilkesi olma konumundan çıkarılmakta olduğunu’ savunduğu çalışmasında egemenliğin normatif değerinin insanlık ilkesinden (insan haklarına, çıkarlarına, ihtiyaçlarına ve güvenliğine saygı gösterilmesi ve bunların desteklenmesi gerektiğine dair hukuk ilkesi) türediğini belirtmiştir. Devlet egemenliğinin sadece insan hakları ile sınırlı olmadığını, en başından itibaren insanlık tarafından belirlendiğini ve sınırlandırıldığını; insan haklarına, insanın yararına ve ihtiyaçlarına saygı gösterdiği ölçüde de hukuki bir değeri olabileceğini ve bu şekilde devam ettikçe de insanileşeceğini savunmuştur. Yazar devlet egemenliği ile insan

Bununla beraber meselenin esasını teşkil eden uyumsuzluk ise iki kavramın da kuvvet kullanmayı öngörmesinden dolayı kuvvet kullanma yasağı ilkesiyle çatışmalarıdır. Koruma Sorumluluğu kavramının uluslararası hukukun mevcut kurumlarının bir devletin egemen yetkisi içerisinde yaşanan büyük çaplı insani krizlere engel olmaya ya da durdurmaya yeterli olmaması üzerine geliştirilmiş bir kavram olması ve bu kapsamda uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğunu gerçekleştirebilmesi için kuvvet kullanılmasını son çare olarak öngörmesi uluslararası hukukta bir ilkeler çatışması oluşturmaktan ziyade kronik bir soruna çözüm önermektedir. Buna rağmen uluslararası hukukun değişim ve dönüşümünde çok önemli bir yere sahip olan ve uluslararası hukuk düzeninin zeminini teşkil eden kuvvet kullanma yasağı ilkesi ile çatışan her kavram prima facie hukuka aykırı olarak nitelendirilir. Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağına yönelik istisnalar BM Şartında⁵⁶⁶, Divan Kararlarında ve doktrinde açık bir şekilde belirtilmiştir: meşru müdafaa, uluslararası barış ve güvenliğin tesisi ve muhafazası hususunda kolektif güvenlik sisteminin işletilmesi⁵⁶⁷. Bu durumda Koruma Sorumluluğunun hukuka uygunluğu sadece VII. Bölüm çerçevesinde Güvenlik Konseyinin zorlayıcı tedbirler kapsamında kuvvet kullanılmasına izin vermesi ya da yetkilendirmesi ile mümkün olabilecektir. Pozitif uluslararası hukukta bu seçenek dışında hiçbir şekilde Koruma Sorumluluğu hukuka uygunluk iddiasında bulunamamaktadır. NATO'nun Kosova Müdahalesi tecrübesinden ders çıkararak

hakları arasındaki çatışmaya bir denge gözeterek yaklaşılması gerektiğini belirtirken çatışmanın insanlık lehine bir varsayım temelinde ele alınması gerektiğini salık vermiştir. Uluslararası hukukun normatif temellerinin devletlerin egemenlik ve içişlerine müdahale edilmemesi ilkeleri üzerinden değil, bireylerin refahında yer aldığını belirten Peters, devam etmekte olan dinamik bir süreç içerisinde egemenliğin uluslararası hukukun yeni normatif temelleri ile yer değiştirdiğini de eklemektedir. Peters'in en dikkat çekici iddiası ise Koruma Sorumluluğunun benimsenmesinin egemenlik ilkesini uluslararası hukukun ilk ilkesi (Letztbegründung ifadesini ayrıca ekliyor) olma konumundan kesin bir şekilde çıkarmasıdır. Peters, A. (2009). 'Humanity as the A and Ω of Sovereignty', *The European Journal of International Law*, Vol.20, No.3, ss.513-544, s.513. Henkin de ağır insan hakkı ihlallerinin bir devletin içişlerine ait bir mesele olmasının söz konusu olamayacağını belirtirken devletin kendisinin iç mesele olarak belirleyebileceği bir konu olmadığını da ayrıca eklemiştir ve meselenin uluslararası hukuka ait olduğunu vurgulamıştır. Henkin, L. (1990). *The Age of Rights*, New York: Columbia University Press, s.56.

⁵⁶⁶ BM Şartı 2.madde 4.paragrafının günümüz koşullarında yeniden ve daha geniş bir perspektiften yorumlanmasına dair ihtiyaç birçok platformda sık sık dile getirilse de şu an için katı ve dar yorumun destekleyicisi oldukça fazladır. Daha önce de yer verdiğimiz BM Genel Sekreterinin Genel Kurul ve Güvenlik Konseyine sunmuş olduğu raporlarda BM'de Reform başlıkları arasında yer alan 'güncel tehditlerle başa çıkmak için' Şartın yeniden yorumlanması ihtiyacı henüz kabul görmemiştir.

⁵⁶⁷ Kuvvet kullanma yasağının BM Şartı ve teamül hukukunda mümtaz bir yere sahip olması, istisnalarının da dar yorumlanmasını beraberinde getirmektedir. Meşru müdafaa haricinde kuvvet kullanma yetkisine sahip tek organ BM Güvenlik Konseyinin yetkisi de Şartın 24 (1) maddesinde zikredildiği üzere 'uluslararası barış ve güvenliği sağlama/muhafaza etme' şartıyla 'ortak güvenlik sistemi' içerisinde hukuka uygun olarak kuvvet kullanmanın gerekçesi bağlamında sınırlandırılmıştır.

hukuka uygunluk kriterleri konusunda daha dikkatli olan ICISS, Koruma Sorumluluğu Raporunda Güvenlik Konseyini Koruma Sorumluluğunun uygulayıcı mercii ve uluslararası toplum adına harekete geçebilecek en uygun otorite olarak belirtmekle kuvvet kullanma yasağıyla yaşanan çatışmayı çözmeyi amaçlamıştır. Bununla beraber ICISS uluslararası toplumun ‘kararlı ve zamanında’ harekete geçmesi üzerine kurguladığı Koruma Sorumluluğunun, Konseyin karar alamaması/tıkanıklığı nedeniyle işleyememesi ve insani krizlerde tekrardan bir kayıtsızlık durumu yaşanması halinde bazı alternatif yöntemler de öngörmüştür. Fakat 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde kabul edilen haliyle bu mekanizmayı uluslararası toplum adına uygulayabilecek tek otoritenin BM Güvenlik Konseyi olduğu belirtilmiştir. Biz Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetini incelediğimiz bu tezde daha önce de belirttiğimiz üzere ICISS’nin Raporundan ziyade Genel Kurulda kabul edilen 138 ve 139. paragraflarda sınırları ve kapsamı çok daha net olarak çizilen Koruma Sorumluluğunu temel veri olarak ele alıyoruz. Bu durumda da devletlerin 2005’te uluslararası toplum adına harekete geçebilecek tek otorite olarak Güvenlik Konseyini ilan etmeleri zikredilen çatışmanın çözümünü kolaylaştırmıştır. Böylece Koruma Sorumluluğu günümüz uluslararası hukuk düzeninde egemen bir devlete karşı kuvvet kullanımını içeren zorlayıcı tedbirler alınmasını içermesinden dolayı normatif statü kazanım sürecinde karşılaşacağı dirence de karşı koyabilecektir.

Kuvvet kullanma yasağının ihlal edilemezliği düşüncesi Soğuk Savaş sonrası dönemde insanlığın vicdanını sarsacak derecede büyük insani krizlerde uluslararası toplumu tamamen yetkisiz ve kayıtsız bırakmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Stowell’in ‘zulme karşı hak arama kurumu’ olarak tasvir ettiği insani gerekçelerle müdahalelerin günümüzde yansması Koruma Sorumluluğudur. Uluslararası toplumun vahşet suçlarına cevaben geliştirdiği Koruma Sorumluluğunun hukuki alanda bir karşılığının olmaması demek uluslararası toplumun vahşet suçlarına karşı yetkisizliğinin ilanı anlamına gelmektedir. İnsan haklarının uluslararasılaşmasıyla birlikte uluslararası hukukun da insanileşmesi, temel hak ve hürriyetlere ilişkin ilke ve değerlerin erga omnes yükümlülükler öngörmesiyle yeniden şekillenen uluslararası hukuk düzeni böyle bir yetkisizliği varsayamaz. Dolayısıyla yeni anlayış, iyi kurgulanmış bir insani gerekçelerle müdahale kurumuna normatif yapı kazandırmak için elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle de Koruma Sorumluluğu

insani müdahale hakkına kıyasla kurumsallaşma sürecinde daha sağlam bir zeminde ilerleme imkanı bulmuştur.

Görüldüğü üzere uluslararası toplumun vahşet suçlarının yaşandığı, toplumsal vicdanı sarsan insani krizlerde harekete geçebilmesi ve hareketin uluslararası hukuk ile de uyum içerisinde olabilmesi için ileri sürülen kavramların hukuki bir mahiyete haiz olmaları gerekmektedir. Her ne kadar ICISS Koruma Sorumluluğu Raporunu hazırlarken ‘bir hukuk normu oluşturma iddiası taşımamış olsa da’⁵⁶⁸ bugün geldiğimiz noktada kavram uluslararası hukukun en tartışmalı meseleleri arasında yerini almıştır. 2005’ten günümüze kadar BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi ve İnsan Hakları Konseyi ile Afrika İnsan Hakları Komisyonunun ve Avrupa Parlamentosunun birçok kararında Koruma Sorumluluğuna atıfta bulunulmuştur.⁵⁶⁹ Ayrıca son 20 yılda Darfur, Kenya, Gürcistan, Myanmar, Gazze, Sri Lanka, Kongo, Kuzey Kore ve Fildişi Sahili gibi birçok ülkede ve özellikle de Libya ve Suriye’de yaşanan insani krizlere yanıt olarak devletler, uluslararası örgütler ve hükümetdışı kuruluşlar tarafından sık sık Koruma Sorumluluğuna başvurulmuştur.⁵⁷⁰ Her ne kadar kavrama yönelik ‘politika aracı’, ‘siyasal taahhüt’ ya da ‘ahlaki gereklilik’ gibi çok farklı alanlarda bazı yakıştırmalar yapılıyor olsa da devlet uygulamalarında, uluslararası örgütlerin kararlarında ve doktrinde çok geniş çapta yer bulan Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine ilişkin bir değerlendirme uluslararası hukuk

⁵⁶⁸ Komisyon üzerinde siyaseten uzlaşa sağlanabilecek bir metin hazırladıklarını ifade etmiştir. ICISS Raporu, 2001, s.XIII. Raporun ikinci bölümünde Koruma Sorumluluğu için ‘gelişmekte olan klavuz ilkeler’ (emerging guiding principles) şeklinde bir nitelendirme yapılmıştır. s.15.

⁵⁶⁹ Tüm liste için bkz. UN Office on Genocide Prevention and The Responsibility to Protect, Key Documents. Erişim <https://www.un.org/en/genocideprevention/key-documents.shtml>

⁵⁷⁰ Williams 2005’ten bu yana kriz durumlarında Koruma Sorumluluğu uygulanmasında başarılarla beraber rahatsız edici seviyede bir tutarsızlığın da olduğunu belirterek Koruma Sorumluluğuna yapılan başvuruları 4 kategoriye ayırmıştır. İlki Uygun Başvuru ve Etkili Eylemdir (Appropriate Invocation and Effective Action) ve 2007 Kenya örneğinde Önleme Sorumluluğunun işletilmesi ile insani krize dönüşmeden uyuşmazlıklar çözülmüştür. İkinci kategori Uygun Başvuru ve Başarısız Eylemdir (Appropriate Invocation and Ineffective Action) ve Kırgızistan’da 2010 eylemleri sırasında yaşanan krizde uluslararası toplum sivil halkı korumak için harekete geçme konusunda isteksiz davranmıştır. Üçüncü kategori Yersiz Başvuru ya da Yanlış Uygulama (Inappropriate Invocation) olarak adlandırılmıştır ve 2008’de Myanmar’daki Nergis Kasırgası örneği verilmiştir. Fransa Dışişleri Bakanının Koruma Sorumluluğu adı altında bölgeye müdahale etme çağrısı Avrupa ve Kuzey Amerika’da destekçi bulmuştur. Fakat Çin ve Rusya’nın öncülüğünde reddedilen müdahale çağrısı daha sonra BM ve ASEAN yetkilileri tarafından doğal afetler için Koruma Sorumluluğuna müracaat edilemeyeceğine dair açıklamalar yapılmıştır. Son olarak da Kayıtsız Kalma (Non-Invocation) kategorisinden bahseden Williams, Demokratik Kongo Cumhuriyetindeki çok kanlı çatışmalara kitlesel sivil ölümlere ve tecavüzlere rağmen Koruma Sorumluluğunun uygulanmamasını örnek vermiştir. Williams, A. (2011). ‘The Responsibility to Protect and Peacemaking’, içinde *The Responsibility to Protect: Challenges and Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, E-International Relations, s.32.

literatürü için oldukça gereklidir. Kavrama yönelik farklı yaklaşımlara rağmen Koruma Sorumluluğunun ‘gelişmekte olan norm’ vasfı üzerinde geniş çaplı bir uzlaş olduğu da görülmektedir. Doktrinde sıklıkla ‘uluslararası norm’⁵⁷¹ olarak nitelendirilmesine rağmen bahsettiğimiz gibi normun kategorisine dair bir fikir birliği yoktur. Bununla birlikte kavramın normatif statüsüne yönelik yapılan siyasi, ahlaki ve hukuki değerlendirmelerin sıklıkla birbirine karıştırıldığı ve yapılan analizler neticesinde tek bir seçim yapılmaya zorlandığı da görülmektedir. Fakat Koruma Sorumluluğunun tek bir nitelendirmenin ötesinde hem ahlaki hem siyasi bir söylem olarak hem de hukuk normu oluşturması mümkündür. ICISS eş-başkanı Gareth Evans’in 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisinde Koruma Sorumluluğu kavramına yer verilmesi üzerine ‘yeni bir uluslararası normun ortaya çıktığını ve ileride uluslararası teamül hukukunun bir kuralı haline gelebileceğini’ ifade etmesi de kavramın hukukilik iddiası taşıdığı argümanlarını kuvvetlendirmektedir.⁵⁷²

4.2. Kavramlara Yönelik Hukuki Değerlendirmeler

4.2.1. Sorumluluk

Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetini doğru değerlendirebilmek ve müşahhas hadiselerde uygulanabilme kabiliyetini tespit edebilmek için Koruma Sorumluluğundaki ‘sorumluluk’ kavramının muhtevası ve mahiyetinin doğru olarak bilinmesi gerekmektedir. Sorumluluk kavramının hukukun içinde olduğu kadar hukukun dışında da yaygın bir şekilde kullanılıyor olması Koruma Sorumluluğundaki manasını tam olarak ve kesin bir biçimde ifade etmemizi zorlaştırmaktadır. Fakat bu zorluk sadece Koruma Sorumluluğunun karmaşık yapısından ya da sorumluluğun kullanım alanlarının çokluğundan kaynaklanmamakta, uluslararası hukukun egemen devletler aracılığıyla oluşturulmasından da kaynaklanmaktadır. Devletler her ne kadar daha barışçıl bir dünya için ortak menfaatler etrafında birleşmeyi taahhüt ediyor olsalar da

⁵⁷¹ Normu belirli bir kimliğe sahip aktörlerin uygun davranış standartları olarak tanımlayan Finnemore ve Sikkink, farklı disiplinlerin farklı norm türleri veya kategorileri olduğunu belirtmiştir. Finnemore M. ve Sikkink, K. (1998). ‘International Norm Dynamics and Political Change’, *International Organization*, Vol.52, No.4, ss.887-917, s.891. Normun davranışları düzenleyen veya kısıtlayan kurallar olarak da yaygın bir kullanımı vardır. Türk Hukuk Lügatinde ise kaide kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

⁵⁷² Evans, G. (2006). ‘From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect’, Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention, *University of Wisconsin-Madison*, ss.703-722, s.704.

uluslararası antlaşmalar aracılığıyla bağlayıcı bir taahhütte bulunmaktan bir o kadar da imtina etmektedirler. Bu nedenle de Koruma Sorumluluğundaki sorumluluk kavramı salt hukuki bir amaçla kullanılmış olsa dahi hukuki mahiyeti ve bağlayıcılığı devletlerin iradesinde kesinlik kazanmaktadır. Fakat yine de sorumluluğun hukuki bir terim olarak kullanılması Koruma Sorumluluğunu da bir bütün olarak etkileyecek ve ‘korumanın’ gerçekleşmemesi halinde iddia edilen sorumluluğun hukuki sonuçlar doğurabilmesini sağlayacaktır. Siyaseten ya da ahlaken kullanılan sorumluluk kavramı hukuki sonuçlar doğurmayacağı gibi bir bütün olarak Koruma Sorumluluğunun mahiyetine de etki edebilecektir. Dolayısıyla Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine ilişkin en belirleyici ögenin *sorumluluk* olması hukuki mahiyet tartışmalarında sorumluluğun detaylı bir analizini gerekli kılmaktadır.

4.2.1.1. Sorumluluğun tanımı

Günlük hayatta sıkça karşılaştığımız sorumluluk⁵⁷³ kelimesi çok çeşitli manalarda kullanılmakla birlikte daha çok iş veya davranışlarımızdan dolayı hesap vermeyi ve sonuçlarına katlanmayı ifade etmektedir.⁵⁷⁴ Türk Dil Kurumuna göre sorumluluk ‘kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi’ olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁵ Toplumun yapıtaşlarından

⁵⁷³ Türkçe’de ‘sorum’ kökünden gelen sorumluluk terimi Arapça’da ‘sual’ kelimesinden türeyen ‘mes’uliyet’ terimi ile karşılanmaktadır. Bu iki dilde sorumlu ya da mesul kavramlarının sözlük karşılığı ‘sual olunmuş, kendisinden sorulmuş’ şeklindedir. Batı dillerinde ‘responsibility’ olarak ifade edilen terim ‘respons’ sözcüğünden türemiş, fakat etimolojik kökenleri latincedeki ‘respondere de’ (borçluya kefil olma)’ye dayanmaktadır. Bal, A. (2006). ‘Devletin Uluslararası Sorumluluğunun Doğması’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s.19.

⁵⁷⁴ H.L.A. Hart’ın sorumluluk tasnifinde günlük kullanımlar da dahil olmak üzere birbirinden farklı fakat birbirleriyle bağlantılı 4 sorumluluk anlayışının olduğu görülmektedir: Rol Sorumluluğu (Role Responsibility), Nedensel Sorumluluk (Causal Responsibility), Haksız Fiil Sorumluluğu (Liability Responsibility), Yetki/Görev Sorumluluğu (Capacity Responsibility). Hart’ın sorumluluk kavramının tasnifinde farklı anlamları tek bir kişi üzerinden örneklendirmesinin, kavramın farklı kullanımlarının anlaşılması açısından önemli olduğunu düşünerek ilgili paragrafı çevirerek yer vermenin faydalı olduğunu düşünüyoruz. ‘Geminin kaptanı olarak X, yolcularının ve mürettebatının güvenliğinden sorumludur. Ancak son yolculuğunda her gece sarhoş olması geminin içindekilerle birlikte tüm kayıp/zarardan sorumlu turulmasına neden olmuştur. Deli olduğuna dair söylentiler de dolaşıyordu fakat doktorlar yaptıklarından kendisinin sorumlu olabileceği kanaatini taşıyorlardı. Yolculuk boyunca sorumsuzca davranması ve kariyerindeki diğer birkaç olay da yine X’in sorumluluk sahibi bir kişi olmadığını göstermektedir. Her zaman geminin uğradığı zarardan olağandışı fırtınaların sorumlu olduğunu iddia etmiş, ancak kendisine karşı açılan ceza davasında ihmalkar davranışlardan dolayı cezai sorumluluğu, hukuk davasında ise can ve mal kaybindan sorumlu tutulmuştur. Kendisi halen hayattadır ve çok sayıda kadın ve çocuğun ölümünden vicdanen sorumludur.’ Hart, H.L.A. (1968). *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*, Oxford: Clarendon Press, s.211.

⁵⁷⁵ Meydan Larousse’de sorumluluk ‘bir işi üstüne alan ve o işi yapmak zorunda olan bir kimseden, gerektiğinde yüklendiği bu işlerin hesabının sorulması durumu, mesuliyet’ olarak tanımlanmaktadır.

biri olduğu iddia edilen sorumluluk kavramının felsefi temellerinin ahlaki sorumluluğa dayandırıldığı ve buradan yola çıkarak hukuki sorumluluk kavramının ortaya çıktığı söylenirse de artık sorumluluk kavramı modern toplumlarda hukuki bir terim olarak kullanılmaktadır.⁵⁷⁶ Nitekim birçok yazar sorumluluğun hukuki bir durum olduğunu teyit etmiştir.⁵⁷⁷ Türk Hukuk Lügatında mesuliyet başlığında yer alan sorumluluk kavramı genel anlamda “riyeti lazım kaideye aykırı hareketin hesabını verme hali” olarak tanımlanırken, hukuk terminolojisinde kullanımı ise “tazmin yükümlülüğü hali” olarak ifade edilmiştir.⁵⁷⁸ Yani sorumluluk hak ve yükümlülükleri belirleyen kurallara aykırı eylem ya da ihmallerin sonuçları ve özellikle de neden olunan zararın tazmin edilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla sorumluluk pozitif hukuk tarafından belirtilen herhangi bir zararlı hareketten doğar ve zararın tazminini gerektirir.⁵⁷⁹

4.2.1.2. Hukuki terim olarak sorumluluk

Hukuk düzeni, insan davranışlarını düzenleyen kurallardan (norm) oluşur ve bu kurallarla bireyin davranışlarına rehberlik edecek hak ve ödevler belirlenmiştir.⁵⁸⁰ Organize edilmiş bir içtimai hayatın sağlanabilmesi ancak hukuk düzeni ile

Meydan Larousse, 18.cilt, 1990, İstanbul: Meydan Yayınevi, s.209. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi ise sorumluluğu ‘bir kimsenin kendisinin ya da başkalarının davranışları için bir kimseye ya da bir yetkiliye hesap verme, bu davranışların doğurabileceği sonuçlara katlanmayı kabul etme zorunluluğu ya da bunun ahlak açısından gerekliliği, bir görevden bir işten sorumlu olma durumu; bu yükümlülüğün kendisi, karar alma yetkisinin yanı sıra hesap verme zorunluluğunu da içeren görev meslek ya da toplumsal konum olarak tanımlamıştır. Büyük Larousse, 20.cilt, 1994, İstanbul: Milliyet Yayınları, s.10687.

⁵⁷⁶ Şahin Ünver, F. S. (2018). *Hukuk Felsefesinde İrade Serbestliği ve Sorumluluk*, Ankara: Astana Yayınları, s.15-16. Sorumluluğun özünde hukuki bir terim olduğuna ilişkin verilebilecek en iyi örnek Roma Hukukunun merkezinde yer alan *neminem laedere* ilkesidir. Bu ilke ile başkalarının haklarını ihlal etmeme yükümü/sorumluluğu ifade edilmiştir. Can, O. (2003). ‘Üçüncü Kişilerden Kaynaklanan Temel Hak İhlallerinin Anayasaya Aykırılığının Tespitinde ‘Neminem Laedere’ İlkesi’, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi* 8, ss.96-112, s.96.

⁵⁷⁷ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku, I.Cilt*, 1955, s.449; Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.563. Buna karşılık Lütem sorumluluk kavramının ilk olarak ahlaki bir mesele olarak ortaya çıktığını ve daha sonra modern toplum hayatında bir hukuk tekniği haline geldiğini belirtmiştir. Sorumluluk kavramının sosyal adalet ve ortak menfaatler dengesini karşılama kabiliyetinden dolayı ahlaki karşılığının oldukça kuvvetli olduğunu belirten Lütem, toplumsal hayatın düzeni ve emniyeti açısından da çok önemli olduğunu ifade ettiği sorumluluk kavramının bu önemine mahsusan ahlaki alandan hukuki alana geçtiğini belirtmiştir.

⁵⁷⁸ Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügatı*, 1991, s.230-231. Tazmin yükümlülüğü kişinin hukuka aykırı bir fiilinden dolayı diğer bir kimseye verdiği zararı giderme yükümlülüğüdür.

⁵⁷⁹ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.449; Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.563.

⁵⁸⁰ Kelsen, H. ve Paulson S. L. (1982). ‘The Concept of Legal Order’, *The American Journal of Jurisprudence*, Volume 27, Issue 1, ss.64-84. Meray’a göre hukuk bireyin sınırsız ihtirasını frenleyerek bir kaostan medeni bir kozmos meydana getirmiştir. Meray, S. L. (1982). *Toplum Bilim Üzerine*, İstanbul: Hil Yayın, s.13.

mümkündür. Hukuk, kurmuş olduğu bu düzeni korumak ister ve insanları bu düzen doğrultusunda davranmaya zorlar.⁵⁸¹ Hukukun zorlayıcılık unsuruna rağmen kişilere yüklenen ödevlerin yerine getirilmemesi de söz konusudur. İşte sorumluluk kendisine ödev yüklenen kişilerin bu ödevlerini yerine getirmemeleri halinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sorumluluk meselesi hukukun merkezinde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle ‘hak ve vazifenin bahis olduğu her yerde onların tabii bir icabı olarak sorumluluk vardır’⁵⁸². Dupuy de hukukun temel yapıtaşını oluşturan yükümlülüğün ihlali ile müeyyidelerin belirlenmesi arasındaki ilişkinin sorumlulukta birleştiğini ve sorumluluk kurumu vasıtasıyla hukuk düzeninin temellerini açığa çıkararak boşluklarını itiraf ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸³ Roberto Ago’nun Uluslararası Hukuk Komisyonunun devletin haksız fiil sorumluluğu kapsamındaki kodifikasyon çalışmalarında özel rapörtör olarak hazırladığı ikinci raporda “mutlak egemenlikçi anlayışın devletin sorumluluğunu reddetmesinin uluslararası hukuk düzenini de reddetmesi ile aynı anlama geldiğini” belirtmesi sorumluluk kavramının hukuk düzeninin bizatihi varlık sebebi olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸⁴ Sorumluluğa benzer

⁵⁸¹ Zorlayıcılık hukuk düzeninin en önemli unsurudur. Kelsen’in ‘law is a coercive order’ hukuk zorlayıcı düzen ya da zorlama düzeni, Austin’in ‘laws are a species of commands’ yasa buyruktur, Hobbes’un ‘law in general, is not council, but command’ hukuk genel olarak öğütlemek değil, buyurmaktır ifadeleri hukukun zorlayıcılık unsuruna işaret etmektedir.

⁵⁸² Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.449; Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s.563. Benzer ifadeleri kullanan UAD, sorumluluğun bir hakkın zaruri ve doğal sonucu olduğunu belirtmiştir. (responsibility is the necessary corollary of a right) ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Judgment, 1970, s.34. Çağırın ise sorumluluğu hukukun son halkası olarak nitelendirmiş, hukukun bu halka sayesinde soyut kurallar düzeninden somut dünyaya geçtiğini belirtmiştir. Çağırın, M. E. (2006). ‘Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı ve Klasik Sorumluluk Rejimi’, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.1-20, s.1.

⁵⁸³ Aktaran Çağırın, *Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı*, 2006, s.1-2.

⁵⁸⁴ A/CN.4/233, Second Report on State Responsibility, by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur-The origin of International Responsibility, Yearbook of the International Law Commission, 1970, Vol. II, 1970, s. 180, parag. 13; A/CN.4/SER.A/1970/Add.1, Yearbook of International Law Commission 1970, Vol.II. Funck-Brentono ve Sorel, devletlerin sorumluluğunu reddederken, prensip itibarıyla ancak kendilerine karşı sorumlu olabileceklerini savunmuşlar ve devletlerin karşılıklı sorumlulukları düşüncesinin egemenliğe aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Benzer düşüncelere göre egemen eşit birimler arasında sorumluluk söz konusu olamayacaktır. Aktaran Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s. 452. Devletin mutlak egemenliği anlayışının hakim olduğu dönemlerde, kuvvete başvurma gereksesi olarak işaret edilen self help (ihkakı hak) yöntemi ile devletin ihlal edilen hakkını geri alması herhangi bir sınırlandırmaya tabi olmadan doğa durumu gibi uygulanmaktaydı. Kuvvet kullanma yasağı ile birlikte devletin hak arama yöntemlerinin uluslararası hukuk ile sınırlandırılması sorumluluk hukukun doğuşu ve gelişmesi ile de paralellik göstermektedir. Bununla birlikte hukuka aykırı eylemlerin karşılığında tazmin-onarım (reparation-restitution) anlayışı her zaman var olmuştur. Grotius haksız savaş doktrininde restitution ve reparation ifadelerine yer vermesine rağmen sorumluluk bağını kurmamıştır. Günümüzde kuvvet kullanılmasının ve tehdidin yasaklanmasıyla birlikte, devletlerin hak arama kabiliyeti de sınırlandırılmıştır. Fakat klasik sorumluluk anlayışı bütün devletlere hak arama imkanı vermiştir. Nitekim self help ile hak arama dönemlerinde, bir devletin başka bir devlet tarafından kendisine karşı gerçekleştirilen hukuka aykırı bir fiil sonucunda tazmin yükümlülüğünü gerçekleştirmesini sağlayacak bir güce sahip olmaması hak arama kabiliyetini de

bir konum atfeden Allain Pelet, “sorumluluk yoksa hukuk yoktur” (no responsibilities, no law) diyerek sorumluluğun hukukun *raison d’etre*’si olduğunu teyit etmiştir.⁵⁸⁵

Responsibility kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullandığımız sorumluluk kavramı iç hukukumuzda bir hukuk kuralına aykırı davranışın doğuracağı sonuçlara katlanma anlamında kapsayıcı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁵⁸⁶ Anglosakson hukuk sistemindeki kullanımı ise farklılık göstermektedir. Nitekim Common law kültüründe haksız fiil eylemlerinden dolayı liability kavramının kullanımı söz konusu iken; suça ilişkin eylemlerde ceza sorumluluğunu ifade etmek için responsibility kavramı kullanılmaktadır. Her ne kadar belirttiğimiz şekilde bir ayrım olsa da zaman zaman haksız fiil eylemlerinden dolayı liability kavramının yerine civil responsibility kavramının da kullanıldığı görülmektedir.⁵⁸⁷ Buna rağmen Malanczuk, liability ile responsibility kavramlarının çok sık birbirinin yerine kullanıldığını belirtirken literatürde yeknesak bir kullanımın olmadığını da ifade etmiştir.⁵⁸⁸ Crawford ve Watkins ise sorumluluk kelimesini çok geniş bir çerçevede ele almış ve hem answerability (cevapverebilirlik) hem de liability anlamlarını içerdiklerinden

etkilemekte ve hukuka aykırı bir fiil neticesiz kalmaya mahkum olmaktadır. Fakat sorumluluk hukuku ile hukuka aykırı fiillerin faillerinden bağımsız olarak sonuçlanma ihtimali doğmuştur. Bununla birlikte self help alanının uluslararası hukuk ile sınırlandırılmış olmasına rağmen tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Self help’in artık uygulanamaz olduğunu iddia etmek için hakkın kesin iadesini sağlayacak bir üst otoritenin varlığını göstermek gerekecektir.

⁵⁸⁵ Cemiyet hukuksuz, hukuk müeyyidesiz, müeyyide mes’uliyetsiz olmaz ifadesiyle Cemil Bilsel de sorumluluk müessesesini hukukun varlığı ile birlikte değerlendirmiştir. Bilsel, C. (1941). *Devletler Hukuku, I.Kitap*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.219.

⁵⁸⁶ Sorumluluk terimi haksız fiil sorumluluğu, sözleşmeden doğan sorumluluk, kusursuz sorumluluk ve ceza sorumluluğu gibi hem özel hukukun hem de ceza hukukunun ortak kullanmış olduğu bir kavramdır. Özel hukuk ilişkilerinde hukuki sorumluluk, ceza hukukunda ise ceza sorumluluğu olarak ifade edilmektedir. Özel hukuktaki kullanımıyla sorumluluk failin haksız fiilinden dolayı meydana getirdiği zararı tazmin etme yükümlülüğü altında olmasıdır. Haksız fiilden doğan sorumluluğun hukuki müeyyidesi zararın tazminidir. Fiili işleyen nasıl hesap vereceği, faile ne şekilde ödettirileceği sorumluluk hukuku alanına girmektedir. Türk Hukuk Lügatı da sorumluluk kavramını hukuk ve ceza sorumluluğu olarak 2 altbaşlıkta ele almıştır. Borçlar Hukukunda hukuki sorumluluk doktrinde iki kategori üzerinden incelenmiştir: Kusur sorumluluğu (haksız fiil sorumluluğu) ve sebep sorumluluğu (objektif-kusursuz sorumluluk). Uluslararası hukukta kullanılan sorumluluk kavramı da haksız fiil sorumluluğudur.

⁵⁸⁷ Yearbook of the International Law Commission, Vol.II, 1956, p. 180.

⁵⁸⁸ Malanczuk, P. (1997). *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, 7. Baskı, Routledge, s.254. Malanczuk, liability kelimesinin daha çok tazmin yükümlülüğü anlamında kullanıldığını ve uluslararası hukuka aykırılık taşımayan bir eylemin sınıraşan zararlarına ilişkin tazmin yükümlülüğünde de kullanıldığını ifade etmiştir. Yazarın bu tespitini doğrulayan bir metin de UHK’nun 2006 tarihli Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınıraşan Zarar Halinde Kaybın Paylaştırılmasına Dair Taslak Maddeleri (Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising out of Hazardous Activities) belgesidir. Metnin giriş kısmında devletin sorumluluğundan bahsederken ‘responsibility’ kelimesi kullanılmış, tazmin yükümlülüğünü düzenleyen 4.maddede ise ‘liability’ kelimesi tercih edilmiştir.

bahsetmiştir. Cevapverebilirlik olarak kullanılan sorumluluk kavramının karşılığında bir yaptırımdan bahsedilmediğini, yükümlülük anlamındaki sorumlulukta ceza, kınama veya tazminat gibi müeyyidelerle karşılaşılabilceğini belirterek aradaki ayrıma dikkat çekmiştir.⁵⁸⁹ Brownlie ise liability kavramının yakın zamanda genelleştirilmesinin, sorumluluk konusunun bilimsel açıdan incelenmesini engellediğini belirtmiştir.⁵⁹⁰ Görüldüğü üzere hukuk terimi olarak kullanılan sorumluluk kavramı yükümlülük anlamında kullanılarak yaptırım mekanizmasını işletebilecek karaktere sahiptir. Buna rağmen hukuk alanında herhangi bir müeyyide öngörmeyen ahlaki sorumluluk ile de karıştırılması muhtemeldir. Sorumluluk atfedilen kişinin söz konusu sorumluluğu yerine getirip getirmediğinde karşılaçağı tepkinin övgü veya yergi gibi ahlaki ögeler içermesi söz konusu sorumluluğun hukuki bir sonucu olmadığına işaret etmekte ve bu sorumluluk tipini hukukun alanından çıkarmaktadır.

4.2.1.3. Uluslararası hukukta sorumluluk

Devletlerin uluslararası ilişkilerinde davranışlarını düzenleyen kurallara riayet etmesi uluslararası hukuk düzeninin devamı için son derece önemlidir. Devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasıyla birlikte, barış içerisinde yaşama arzusu hukuk düzenine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır. Bu amaç doğrultusunda uluslararası hukuk düzeninde mevcut olan kurallara uygun davranılması düzenin devamına hizmet edeceği gibi devletlerarasındaki işbirliğini de geliştirecektir. Kendine özgü dinamiklere sahip olan ve var olduğu topluluğun niteliklerine göre şekillenen uluslararası hukuk düzeninde, düzenin tesisi ve muhafazası herkesin menfaatine olduğu için uluslararası hukukun zorlayıcı gücü düzenin mevcudiyetine ve bekasına olan istekte/ihtiyaçta kendini göstermektedir.⁵⁹¹ Bununla birlikte bir hukuk düzeninin varlığı için gerekli olan ve aynı zamanda düzenin zorunlu ve vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirilen sorumluluk kurumunun

⁵⁸⁹ Crawford, J ve Watkins, J. (2010) 'International Responsibility', içinde *The Philosophy of International Law*, s.283-284. Cevapverebilirlik olarak tanımladıkları sorumluluk kavramında aslında herhangi bir hukuk kuralı ihlal edilmeden önce kurulan ilişkiye işaret edilmektedir. Nitekim taraf ehliyetine haiz olma (locus standi) ve iddiaların kabul edilebilirliğini belirleyen kuralları ifade etmek için de sorumluluk kavramının kullanıldığını belirtmişlerdir.

⁵⁹⁰ Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1990, s.433.

⁵⁹¹ Erkiner'e göre de iç hukukta ya da uluslararası hukukta hukukun gücü, kuralların etkin bir biçimde uygulanmasına bağlıdır. Hukuk sisteminin gücü, kurallara aykırı davranışın hukuki bir tepkiyle karşılaşarak aykırılığının düzeltilmesinde kendisini göstermektedir. Erkiner, H. H. (2010). *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, s.60.

uluslararası hukukta da mevcut olması kaçınılmazdır. Paul Reuter'e göre sorumluluk uluslararası hukukun kalbidir.⁵⁹² Çünkü her hukuk düzeninde olduğu gibi uluslararası hukuk düzeninde de kişilerin haklarını koruyacak ve ihlal durumunda tazmini sağlayacak bir kuruma ihtiyaç vardır.⁵⁹³ Spanish Zone of Morocco Claims Davasında (1924) Hakim Huber sorumluluğun bir hakkın zorunlu sonucu olduğunu vurgularken, uluslararası niteliği haiz bütün hakların uluslararası sorumluluğa sebebiyet vereceğini ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmediğinde de bu sorumluluğun onarım yükümlülüğünü gerektireceğini belirtmiştir.⁵⁹⁴

Devletin uluslararası antlaşmalardan doğan ya da teamül hukuku kurallarından kaynaklanan bir yükümlülüğünü ihlal/ihtmal eden fiili uluslararası hukuka aykırı bir fiil olarak nitelendirilmektedir ve '*bir devletin uluslararası hukuka aykırı her fiili devletin uluslararası sorumluluğunu gerekli kılar.*'⁵⁹⁵ Uluslararası hukukta sorumluluğun kurulabilmesi için objektif ve subjektif unsurların birlikte gerçekleşmesi lazım gelmektedir. Objektif unsur uluslararası hukuka aykırı bir

⁵⁹² Aktaran Pellet, A. (2010). 'The Definition of Responsibility in International Law', içinde *The Law of International Responsibility*, James Crawford, Alain Pellet ve Simon Olleson (eds), Oxford Commentaries on International Law, Oxford University Press, ss.3-17, s.3. 'responsibility is at the heart of IL.' Crawford ise sorumluluğu uluslararası hukukun temel bir kurumu olarak nitelendirmiştir. 'state responsibility is a cardinal institution of IL'. Crawford, J. (2006). 'State Responsibility', *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford Public International Law.

⁵⁹³ Lütem, devletler hukuku sahasında sorumluluğun toplumsal çevrenin ve ahlaki değerlendirmelerin farklı bir mahiyet arzetmesi nedeniyle özel hukuk ve kamu hukukundaki (iç hukuk kastedilmektedir) sorumluluktan ayrı bir karakter taşıdığını belirtmektedir. Bununla birlikte yazara göre sorumluluğu etkileyen gelişmeler devletler hukuku alanına da yansımaktadır fakat devletin şahsiyeti, hakimiyeti ve uluslararası toplumun mahiyeti hakkındaki telakkiler devletin uluslararası sorumluluğunu etkileyen temel faktörlerdir. Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri II. Cilt*, 1958, s. 565. Buna karşılık Alsan, devletlerin de bir toplum (uluslararası toplum) içerisinde varlık göstermesi gerçeğinden yola çıkarak uluslararası alanda beliren sorumluluk fikrinin diğer topluluklardaki sorumluluk fikrinden esasen farklı olamayacağı savunmaktadır. Nitekim Alsan'a göre sorumluluk meselesi, sınırları ve kapsamı ne olursa olsun her hukuk düzeninde aynı niteliklere sahiptir. Sorumluluğun esas bir zararın gerçekleşmesi ve tamiridir. Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.451.

⁵⁹⁴ Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1990, s.434. Spanish Zone of Morocco Davasının orjinal (Fransızca) metni için bkz. Report of International Arbitral Awards, Volume II, s.617-742. Erişim https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/615-742.pdf. Brownlie'nin İngilizce çevirisi şu şekildedir: 'responsibility is the necessary corollary of a right. All rights of an international character involve international responsibility. If the obligation in question is not met, responsibility entails the duty to make reparation'.

⁵⁹⁵ A/RES/56/83, Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001, 1.madde. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Sorumluluğu Taslak Maddelerinin Türkçe tercümesi için bkz. Erkiner, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, 2010, s. 307-329. Sorumluluğun, uluslararası hukukun genel ilkeleri arasında yer aldığını belirten Brownlie, sorumluluk hukukunun hukuka aykırı bir eylemin meydana gelmesi ve hukuki sonuçları özellikle de zararın tazmini ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Brownlie, *Principles of Public International Law*, 1990, s.433.

fiildir.⁵⁹⁶ Yani devletin var olan bir uluslararası yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması şartı sorumluluğun objektif ya da maddi unsurunu oluşturmaktadır. Objektif unsuru devletin uluslararası haksız fiili (internationally wrongful act) kavramıyla ifade edebileceğimiz gibi uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlali (violation) şeklinde kullanımı da yaygındır.⁵⁹⁷ Subjektif unsur ise isnad etme

⁵⁹⁶ UHK, 2001 Taslak Maddeleri, 2/a.

⁵⁹⁷ Sorumluluğu meydana getiren ihlal fiili için İngilizce literatürde delict, delinquency, tort, wrongful act, breach ve violation gibi farklı hukuk terimleri kullanılmaktadır. Hukuka aykırı eylemi ifade etmek için birbiri yerine kullanılan bu kavramlar iç hukukta özel anlamlara sahip olabilirler. Mesela sözleşmeler hukukunda (contracts) sözleşmenin ihlali için kullanılan ‘breach’ terimi uluslararası hukukta da benzer şekilde antlaşmadan doğan bir yükümlülüğün ihlalinin ifade etmek için kullanılmaktadır. UAD Chorzow Fabrikası davasında sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün ihlalinin ifade etmek için ‘breach of the provision of Convention’ ifadesini kullanmıştır. PCIJ, Case Concerning The Factory at Chorzow (Merits), Seri A, No.17, 13 Eylül 1928, s.29. ‘Tort’ terimi ise haksız fiili ifade etmek için kullanılmaktadır. Kişilerin davranış ya da ihmali ile bir başkasına verilen zararı konu alır ve zarardan sorumlu olmayı ‘liability’ ile birleştirmektedir. Anglo-Sakson hukuk sisteminde (common law) kullanılan ‘tort’ terimi yerine Kıta Avrupasında Roma hukukundan ‘delict’ terimi kullanılmakta ve yine özel hukukta yer alan haksız fiil ifade edilmektedir. ‘Violation’ ise çok daha kapsayıcı bir ifadedir ve hukukun her alanında herhangi bir kuralın ihlali için kullanılabilecek şemsiye kavramdır. UAD Chorzow Fabrikası Davasında ‘tazminin devletler arasındaki bir sözleşmeden doğan yükümlülüğün ihlalinin zorunlu sonucudur’ ifadesinde yer alan ihlal terimi için Fransızca metinde ‘violation’ kullanılırken, İngilizce metinde ‘breach’ terimi tercih edilmiştir. PCIJ, Case Concerning The Factory at Chorzow, 1928, s.21. Divan Fransızca metinde violation terimini sık sık kullanırken İngilizce metinde karşılık olarak ‘breach’, ‘violation’ ve ‘infracton’ terimlerini tercih etmiştir. ‘Delict’ ve ‘tort’ terimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Buckland, W. W. ve McNair, A. D. (1952). ‘Delict and Tort’, içinde *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, Cambridge University Press, ss. 338-351. UHK Devletlerin Sorumluluğu Taslak Metninde ‘internationally wrongful act’ ifadesini kullanılmıştır. Komisyonun Yorumunda ise tort, delict ve delinquency gibi terimlerin kullanımından kaçınılması salık verilmiştir. ILC, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, s.34. Brownlie sorumluluk hukukunda ‘delict (tort)’ ile ‘contractual obligation’ terimleri arasında bir dikotomi olmadığını belirtmiştir. İkinin de dikkati çeken kısmının tazmin yükümlülüğünde olduğunu belirten yazar Divanın Charzow Fabrikası Davası ile Korfu Boğazı Davası kararlarına atıfta bulunarak karşılaştırma imkanı bulmuştur. Charzow Davasında sözleşmeden kaynaklanan bir yükümlülüğün ihlalinin sorumluluk hukuku açısından hukuki sonuçları ile Korfu Boğazı Davasında Arnavutluk’un özen yükümlülüğünün ihlalinin sorumluluk hukuku açısından doğurduğu hukuki sonuçları arasında fark olmadığını belirtmiştir. Bu konuda Arnavutluk’un yükümlülüklerinin niteliğinin akdi hukuktan kaynaklanmadığını belirtmemiz gerekecektir. Nitekim Divan da kararında Arnavutluk’un karasularındaki mayınların varlığını bildirme ve yakın tehlikelere karşı İngiliz savaş gemilerini uyarma yükümlülüğü olduğunu belirtirken bu yükümlülüklerin savaş zamanı uygulanan 1907 Lahey Sözleşmeleri No.VIII’den değil, kesin, genel ve yerleşik ilkelerden yani temel insani mülahazalardan kaynaklandığını belirtmiştir. Dolayısıyla da her devlet herhangi bir sözleşmeden bağımsız olarak diğer devletlerin haklarına aykırı eylemler için kendi topraklarının (karasuları) kullanılmasına bilerek izin vermeme yükümlülüğü altındadır. Burada Türk hukukundaki ayrıma benzer bir ayrımın varlığı söz konusu olsa da konsept aynıdır. Türk Borçlar Hukukunda borcun kaynakları olarak sözleşme ve haksız fiiller olarak benimsendiği için sorumluluk türleri de haksız fiil sorumluluğu ve sözleşmeden kaynaklanan sorumluluk şeklindedir. Her ne kadar özel hukukta böyle bir ayrıma gidilmişse de kullanılan terimler sorumluluk kapsamında hukuka aykırı fiilleri karşılamak için kullanılmaktadır. ICJ, The Corfu Channel Case, Merits, 1949 s.22. Bir diğer husus da özel hukuk-ceza hukuku ayrımından kaynaklanan terminoloji farklılıklardır. Hukuka aykırı eylem ceza hukukunda suç (crime) olarak ifade edilmektedir. Bir davranışın hukuk tarafından suç olarak belirlenmesi halinde söz konusu davranış suç olarak nitelendirilmektedir. Suç olarak nitelendirilen bu davranışlara kanunlarda cezai müeyyideler öngörülmektedir. Bununla birlikte bugün uluslararası hukukun sorumluluk müessesesi devletlerin ceza sorumluluğunu benimsememiştir. Uluslararası haksız fiil ile uluslararası suç ayırımına

(atfetme) yani söz konusu davranışın ilgili devlete izafe edilmesidir.⁵⁹⁸ Subjektif unsurun varlığı için hukuka aykırı fiilin devletin fiili olması gerekmektedir.⁵⁹⁹ Devletlerin uluslararası sorumluluğu müessesesi objektif ve subjektif unsurların varlığını tespit etmekle birlikte sorumluluğun hukuki sonuçlarını (meydana gelen zarardan dolayı onarım yükümlülüğü) ve sorumluluğa nasıl başvurulacağına ilişkin ilkeleri (karşı önlemler) de içermektedir.⁶⁰⁰

Karışık bir yapıya sahip görünse de doktrin ve devlet uygulamalarında sorumluluk kavramının hukuki içeriği aslında çok tartışmalı değildir, bir uluslararası yükümlülüğün ihlali ya da yükümlülüğün kaçınma-yerine getirmemenin tespiti neticesinde kurulan hukuki ilişki ve bu ilişkiden doğan onarım yükümlülüğü olarak basit bir formülasyonu vardır.⁶⁰¹ Bugün devletlerin sorumluluğuna ilişkin uyuşmazlıklara uygulanacak ilkeler teamüli niteliktedir. Bununla birlikte USAD Chorzow Fabrikası Davasında sorumluluğun genel hukuk ilkesi vasfına da dikkat çekmiştir. Divan ‘sözleşmenin ihlali aynı zamanda uygun bir şekilde onarma

dikkat çeken UHK 1996 Taslak Metninin 19.maddesinin 2.paragrafına göre ‘uluslararası toplumun temel menfaatlerinin korunmasında çok önemli bir yere sahip olan ve ihlali halinde toplumun tamamı tarafından suç olarak kabul edilen herhangi bir uluslararası yükümlülüğün bir devlet tarafından ihlal edilmesi aynı zamanda uluslararası suç’ olarak değerlendirilmiştir. Bu suçlar arasında soykırım, kölelik ve ırk ayrımcılığı gibi temel öneme sahip insan haklarının ciddi ve yaygın ihlallerine özel olarak yer verilmiştir. Draft Articles on State Responsibility with Commentaries Thereto Adopted by the International Law Commission on First Reading, Ocak 1997, s. 105. Bununla birlikte 19. madde dönemin ruhunu yansıtmadığı ve klasik sorumluluk hukukuna uygun olmadığı gibi gerekçelerle taslak metinden çıkarılmıştır. Daha ağır hukuki sonuçlar doğuracak bir sorumluluk rejimi öngören ceza sorumluluğu hem devletler nezdinde hem de doktrinde çokça eleştirilmiştir. Brownlie’ye göre mevcut sistem devletlere ceza sorumluluğu yüklenmesine imkan verecek yapıya sahip değildir. Aktaran Bal, Devletin Uluslararası Sorumluluğunun Doğması, 2006, s.23. Aslında 19. madde uluslararası toplumun temel menfaatlerini korumaya yönelik bir amacın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İkili ilişkiler çerçevesinde devletlerin menfaatini korumaya yarayan kurallardan ayrılan ve uluslararası suç olarak tasavvur edilen eylemler aynı zamanda uluslararası kamu düzenini tehdit edici niteliktedir. Fakat devletlerin ceza sorumluluğu düşüncesinin hukuken bir değerinin olmadığı ya da prensipte uygulanmasının mümkün olmadığı gibi iddialar neticesinde taslak metinden çıkarılmıştır. Aynı etkiye sahip olamasa da erga omnes yükümlülükler ile jus cogens kuralların varlığı uluslararası toplumun temel menfaatlerini korumak için 2001 Taslak Metinde yer almaktadır.

⁵⁹⁸ Klasik sorumluluk anlayışında bir devlet sadece icrai davranışlarından sorumlu değildir, ayrıca ihmalinden/eylemsizliğinden de sorumludur. Bir devletin yapması gereken bir davranıştan/yükümlülüğünden kaçınması durumu olarak niteleyebileceğimiz eylemsizlik durumu da 2.maddede ifade edildiği üzere sorumluluğun doğmasına neden olacak davranışlar arasında sayılmaktadır.

⁵⁹⁹ ‘İsnad-atfetme’ devlet ile fiil arasındaki illiyet bağının kurulması anlamına gelmektedir. 2001 Taslak Maddelerde ‘attribution’ olarak kullanılan ve uluslararası sorumluluğun subjektif unsurunu oluşturan bu kavram, Roberto Ago döneminde ‘imputation’ olarak kullanılmıştır. (objektif unsur ise hukuka aykırı fiildir.) Ceza hukuku terminolojisinde kullanılan imputation teriminin fiile ilişkin bir niteleme yapması nedeniyle sorumluluk hukukunda kullanılmaktan vazgeçilmiştir. Çağırın, M. E. (2005). *Devletin Tek Taraflı İşlemleri*, Ankara: Platin Yayınları, s. 425.

⁶⁰⁰ Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, 1997, s.254.

⁶⁰¹ Yearbook of the International Law Commission, Vol.II, 1956, s.180

yükümlülüğünü de içermektedir ve bu bir devletler hukuku prensibidir' ifadesiyle sorumluluk meselesini uluslararası hukukun genel ilkeleri arasında kabul etmiştir.

⁶⁰² Divan daha sonra Chorzow Fabrikası Kararının Yorumunda bu anlayışın genel olarak hukuk düşüncesinde var olduğunu teyit etmiştir.⁶⁰³ Ayrıca Uluslararası Hukuk Komisyonunun (UHK) devletlerin sorumluluğu konusundaki kodifikasyon çalışmaları sonucunda hazırlamış oldukları 2001 Taslak Metni de sorumluluk meselesinde uygulanacak yardımcı kaynaklar arasında sayılabilir. Nitekim taslak metnin birçok kısmı teamül kurallarını içerse de bazı hükümler uluslararası hukukun tedrici gelişimi de göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

Sorumluluk düşüncesinde ihlalin gerçekleşmesi, tespiti ve tazminin takdiri hukuk tekniği meselesi olsa da toplumun ahlak ve kurumlarının gelişme derecesi ile de uygunluk gösteren bir hukuk politikasıdır. Uluslararası hukukta sorumluluk meselesinin en çetin bahislerden biri olduğunu belirten Alsan, *'devletin uluslararası sorumluluğunu tespit ve takdir edecek müspet ve kesin kuralların ve uyumsuzluk halinde hakem veya hakim rolünü oynayacak üstün bir makamın bulunmamasının sonucu olarak sorumluluk hukukunun uygulanmasında sorumluluğu tespit eden veya belirten hukuk kurallarının anlaşılmasında ve yorumlanmasında daha ziyade güç ve politikanın hakim olduğunu'* savunmaktadır.⁶⁰⁴

⁶⁰² PCIJ, Case Concerning The Factory at Chorzow, 1928, s.21. Chorzow Fabrikası Davasında Divan, onarım yükümlülüğünü yani sorumluluğu bir sözleşmenin uygulanmasındaki tamamlayıcı şart olarak değerlendirirken sözleşmede yazılı olmasına lüzum bulunmadığını da vurgulamıştır. Burada Divanın ifade etmek istediği bir uluslararası hukuk ihlalinin kaçınılmaz sonucu olarak sorumluluğun doğduğudur. Divan ayrıca bir devletin başka bir devlete karşı gerçekleştirmiş olduğu hukuka aykırı eylem nedeniyle vatandaşların zararının tazminini düzenleyen hükümlerin, devletin devlete karşı olan tazminini düzenleyen hükümlerden farklı olduğunu belirtmiştir. Divana göre iki devlet arasında yürürlükte olan uluslararası hukukun kurallarına göre tazminatın düzenlendiği hukuk ile hukuka aykırı davranışta bulunan devlet ile zarara uğrayan birey arasındaki ilişkilere uygulanan hukuk kuralları aynı değildir ve devletin hakkı bireyin hakkından farklıdır. Ayrıca Divan bireyin zararının her zaman için devletin de zararı olacağı anlamına gelmeyeceğini de belirtmiştir.

⁶⁰³ Divan Chorzow Fabrikası Davasında vermiş olduğu kararın yorumunda, 8 No'lu esas karara atıfta bulunarak *'tazminatın bir sözleşmenin uygulanmamasının vazgeçilmez bir tamamlayıcı unsuru'* olduğunu teyit etmiştir. PCIJ, Interpretation of Judgments Nos7 and 8 (Factory at Chorzow), Judgment of 16 December 1927, s.29. Divan tazmin yükümlülüğünü pozitif uluslararası hukukun yerleşik ilkesi olarak kabul edildiğini teyit ettikten sonra yargılamalar safhasında bu yerleşikliğin tersine yönelik iddialarda bulunulmadığını da eklemiştir.

⁶⁰⁴ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku I.Cilt*, 1955, s.451.

4.2.1.4. Klasik sorumluluk hukukunun iki taraflı ilişkisinin değişmesi

USAD'ın Fas Fosfatları Davasındaki sorumluluk ilişkisi üzerine 'iki devlet arasında doğrudan ve hemen kurulacağı'⁶⁰⁵ ifadesi uluslararası hukuk kurallarının ihlali sonucunda ortaya çıkan sorumluluk ilişkisinin iki taraflı (bilateral) bir ilişki olduğunu göstermektedir. Divan Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararın Tazmini Danışma Görüşünde de yine benzer şekilde sadece yükümlülükle bir hakkı korunan devletin yükümlülüğün ihlali nedeniyle dava açabileceği belirtilmiştir.⁶⁰⁶ Klasik sorumluluk anlayışını yansıtan Divan kararında, uluslararası hukuka aykırı bir fiilin isnad edildiği devlet ile haksız fiile maruz kalan devlet arasında kurulan sorumluluk ilişkisi iki taraflı bir yapıya sahiptir.⁶⁰⁷ Taraflar arasındaki hak ve yükümlülükler riayet edilmemesinin sonucu olarak kurulan bu 'yeni hukuki ilişki'de sadece menfaatleri zarar görmüş devletin hak arama kabiliyeti söz konusudur. Görüldüğü üzere uluslararası hukuktaki klasik sorumluluk hukuku, uluslararası hukukun intersubjektif karakterini en çok yansıtan kurumlarından biridir ve iki devlet arasındaki ihlal ve onarım ilişkisi çerçevesinde işleyen bir mekanizmaya sahiptir.

⁶⁰⁵ PCIJ, Phosphates in Morocco (Preliminary Objections), 14 June 1938, Series A/B, No.74, s.28, parag.12. UAD, uluslararası hukuka aykırı her haksız fiilin uluslararası sorumluluk doğuracağı ilkesini birçok davada uygulamıştır.

⁶⁰⁶ ICJ, Reparation For Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, 1949, s.181-182.

⁶⁰⁷ 2001 UHK'nun Taslak Metnin Yorumunda devletin sorumluluğu meselesinin merkezinde sorumluluğun tespitinden doğan hukuki sonuçların yer aldığı belirtilmektedir. Sorumluluğu ortaya çıkaran haksız fiil gerçekleşmeden önce devletlerin uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülüklerinin olmasını birincil kural olarak değerlendiren Komisyon, bu hak ve yükümlülükler aykırı fiiller neticesinde ortaya çıkan kuralları ise ikincil kural olarak nitelendirmekte ve sorumluluk meselesini bu ikincil kuralların bahsi olarak görmektedir. İkincil kural aynı zamanda tazmin/onarım yükümlülüğü getirdiği için de haksız fiilin sahibi olan devletin sorumluluğun tespitiyle tazmin yükümlülüğü adında yeni bir yükümlülüğü daha ortaya çıkarmaktadır. Bunlara da ikincil yükümlülükler nitelendirilmesi yapılmıştır. Roberto Ago, devletlere hak ve yükümlülükler öngören kurallar ile (birincil kurallar) sorumluluğun tespitini belirleyen kurallar (ikincil kurallar) arasında kesin bir ayrım olduğuna dikkat çekmiş ve 'bir kuralı ve içerdiği yükümlülüğü tanımlamak ayrı bir şey, yükümlülüğün ihlal edilip edilmediğini ve ihlal edilmesi halinde sonuçlarının neler olacağını belirlemek ayrı birşeydir' ifadesiyle ayrıma işaret etmiştir. ILC, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, s.31. Crawford, UHK'nun devletlerin sorumluluğu konusundaki taslak metnin Anglo-sakson hukuk sisteminden (Common Law) değil, Kıta Avrupası hukuk düşüncesinden (Civil Law) esinlenerek oluşturulduğunu belirtmiştir. Crawford, J. (2001). 'Responsibility to the International Community as a Whole', *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol.8, Issue.2, ss.303-322, s.304. Anglo-sakson hukuk sistemi kanun ve mevzuata değil daha çok içtihatı dayanan yapısı nedeniyle hukukun değişen şartlara daha hızlı uyum sağlaması açısından, Kıta/Kara Avrupası hukuk sisteminden farklılıklar göstermektedir. Anglo-sakson hukuk metodolojisinin pragmatik eğilimini yargıların hukuktaki boşlukları yasa yapıcı rolleri bağlamında gidermeleri ve doktrindeki gelişmeleri takip etmelerinde görebiliriz. Uluslararası hukukun yapısal olarak Kıta Avrupası hukuk sistemine benzemesine rağmen bütün devletleri bağlayan anayasal normların olmaması ve devletlerin iradeleri dışında oluşmuş kurallarla bağlanamayacağı düşüncesi klasik sorumluluk anlayışında da kendini göstermiştir.

Fakat uluslararası toplumun gelişimi, uluslararası ilişkilerde yapısal değişimlerin yaşanması uluslararası hukukta da bir dönüşüm yaşanmasına zemin hazırlamış ve sorumluluk ile kurulan hukuki ilişkinin kapsamı genişletilmiştir.

Hukuk kurallarının bulunduğu toplumun değerlerini yansıttığı ve o toplumun düzenini sağlamak için var olduğu/oluşturulduğu temeline dayalı olarak, uluslararası hukuk kurallarının da uluslararası toplumun değerlerini yansıttığı ve uluslararası kamu düzenini koruma ve sürdürme odaklı geliştiğini söylemek mümkündür.⁶⁰⁸ *‘Hukuk hayatın aksinden başka bir şey değildir, hayatın mütemadi değişmelerinin tesiri altında kalır, hayat gibi sürekli bir gelişim halindedir, hukuk kuralları geçici bir sosyal durumu tesbit etmesi nedeniyle de çok çabuk eskir’.*⁶⁰⁹ Hakim Bedjaoui da

⁶⁰⁸ Uluslararası hukukun gelişimini tarihselci yaklaşımla açıklayan iradeci ve normcu görüşlere göre uluslararası hukukun ilkel karakterde bir hukuk oluşunun nedeni uluslararası toplumun ulusal topluma nazaran geç ortaya çıkmasıdır. Fakat uluslararası toplumun zamanla evrimini tamamlayacağını ve uluslararası hukukun da mevcut eksikliklerinden tarihi gelişim aşamasına göre kurtulacağını savunmuşlardır. Çağırın, M. E. (1998). ‘Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Niteliği’, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:56, Sayı:1-4, ss.71-96, s.8. Çağırın ulusal toplum ile uluslararası toplumu mukayese ederken, ulusal toplumlarda merkezi bir otoritenin (devlet) varlığına tabi olma esasına dayanan dikey bir hukuk düzeni olduğunu, uluslararası toplumda ise merkezi otoritenin olmadığı, hukuk kişilerinin egemenliklerini koruduğu fakat işbirliği ve birlikte yaşama esasına dayalı yatay bir hukuk düzeni olduğunu belirtmiştir. Çağırın, a.g.m., s.82. Uluslararası toplumun ilkel yapısına ilişkin bir diğer görüş de Scelle’in sosyal dayanışma teorisinde yer almaktadır. Sosyal dayanışmayı işbölümü ve benzeyiş olmak üzere iki biçimde inceleyen yazar, benzeyiş yoluyla dayanışmada uluslararası toplumun dil, din, etnik köken gibi ortak konularda kendi içinde birleştiğini fakat yabancıya, farklı olana karşı ayrılarak birbirlerinden uzaklaştığını ifade etmiştir. Toplumun gücünü üyeleri arasındaki dayanışmanın niteliğine göre değerlendiren Menemencioğlu, benzeyiş yoluyla dayanışmanın işbölümü ile dayanışmaya karşı geri planda kaldığını ve dolayısıyla da benzeyiş yoluyla dayanışmanın uluslararası toplumun gelişmesini yavaşlattığını iddia etmiştir. Menemencioğlu, E. (1939). *Leon Duguit’in Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, s.7.

⁶⁰⁹ Politis, Devletlerarası Hukukun Geçirmekte Olduğu Tekamül, 1946, s.566. Le Fur da benzer şekilde hukukun hayatın kaidesi olduğunu ve gelişiminde hayatı takip etme mecburiyeti olduğunu belirtmiştir. Nitekim hayat şartlarının değişimi hukukun da değişimini beraberinde getirecektir. Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, 1940, s.10. Bilsel uluslararası hukuk tarihini 4 ayrı devir üzerinden incelemiştir. İlk devri uluslararası hukukun hazırlandığı ve izlerinin belirlediği devir olarak belirtmiş ve en eski zamanlardan 1648 tarihli Vestfalya Anlaşmasına kadar olan süreyi kapsamaktadır; ikinci devir ise uluslararası hukukun doğduğu ve geliştiği devir olarak 1648 Vestfalya’dan 1815 Viyana Anlaşmasına kadar geçen süreyi; üçüncü olarak uluslararası hukukun ilerlediği ve umumileştiği devir olarak 1815 Viyana’dan 1923 I.Dünya Savaşı sonuna kadar geçen süre; son olarak da 1923’ten günümüze uluslararası hukukun nizamlanması ve tamamlanışı devridir. s.186. Uluslararası hukuktaki değişimlerin birdenbire olmadığını daha çok dönemin siyasi gerçeklerine uygun aşamalı olarak geliştiğini ifade eden Grewe, ‘The Epochs of International Law’ kitabında, dönemin hegemonlarının uluslararası hukuk sisteminin temellerini şekillendirdiğini savunmuştur. onaltıncı yüzyılda İspanya’nın Amerika’yı ele geçirip kolonileştirmesini haklı çıkarmak için adalet ve evrensellik kavramlarını yeniden tanımladığını; onsekizinci yüzyılda Fransa’nın Avrupa kıtasında elde ettiği güce uygun şekilde sınır kavramını modernize etmesi ve güç dengesi kavramını geliştirmesini; ondokuzuncu yüzyılda da İngiltere’nin tarafsızlık ve sömürgecilik alanında yeni kurallar oluşturmasını dönemin baskın gücünün kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde uluslararası hukukun değişimini şekillendirdiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD hegemonyasının uluslararası hukukun temelleri üzerindeki etkisini ‘gerçek ama karmaşık’ olarak değerlendiren Grewe, ABD’nin üstünlüğünün uluslararası hukuk sisteminde köklü değişikliklere

erga omnes yükümlülüklerin kabulüne ilişkin değerlendirmeler yaparken uluslararası toplumun değişimine dikkat çekmiş, uluslararası örgütlerin sayısının artışı ve uluslararası sistemde devletlerin artık birlikte yaşamadan (co-existence) ziyade işbirliği (co-operation) içerisinde yaşamaları gerektiği düşüncesinin hakim olması, uluslararası toplumun bütünleşmesinin yanında kurumsallaşması açısından da yadsınamaz bir ilerleme kaydetmesini sağlamış ve tüm bu gelişmelerin bir göstergesi olarak da uluslararası hukuk jus cogens kurallar, erga omnes yükümlülükler veya insanlığın ortak mirası gibi yeni kavramlarla tanışmaya başlamıştır.⁶¹⁰ Dolayısıyla da uluslararası hukuktaki bu değişim klasik sorumluluk anlayışına da yansımış, uluslararası kamu düzenini kurma/sağlama düşüncesi ile uluslararası toplumun ortak menfaatlerini koruyan kuralların oluşturulması ihtiyacı klasik sorumluluk ilişkisinin iki taraflı yapısını da etkilemiştir. Meron'un da ifadesiyle uluslararası hukuk ikili hukuki ilişkilerden, topluluk çıkarlarına ve nesnel normatif ilişkilere doğru geçiş sürecine girmiştir.⁶¹¹

İhtiyaca binaen gelişen uluslararası hukukta iki taraflı sorumluluk ilişkisine indirgenemeyecek yükümlülüklerin ortaya çıkmasıyla klasik anlayış bütün bu ihtiyaca cevap verecek bir sistem öngörememiştir. Diğer bir ifadeyle çok taraflı uluslararası yükümlülüklerin giderek artmasıyla beraber ikili ilişkiler bağlamında tasarlanmış klasik sorumluluk hukuku yetersiz kalmaya başlamıştır.⁶¹² Dolayısıyla da uluslararası hukuk yeni gelişmelere tamamen kayıtsız kalmayarak iradeci-pozitivist temele dayanan klasik Vestfalyan düzenindeki iki taraflı sorumluluk ilişkisinden ayrılma adımları atacaktır. Bu adımlardan ilki UAD'nın Barcelona Traction Davasında devletlerin birbirlerine karşı yükümlülüklerinin yanında bir de

etkisini, diğer yüzyıllardaki hegemon güçlerin uluslararası hukuka etkisiyle kıyaslamada tereddüt ettiğini ifade etmiştir. Grewe, W. G. (2000). *The Epochs of International Law*, Michael Byers (Çev.), Berlin: NewYork de Gruyter, s.703

⁶¹⁰ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, Declaration of President Bedjaoui, s.48. Çağırın devletlerin birbirine bağımlı hale geldiği yeni dünya düzeninde menfaatlerin içiçe geçmesiyle devletler arasındaki anlaşmazlıkların arttığını ve uluslararası sistemde dayanışmanın kaçınılmaz hale geldiğini belirterek uluslararası hukukun gerçek manada bir hukuk düzeni kurma ihtiyacının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Çağırın, M. E. (2013). *Uluslararası Örgütler*, Ankara: Turhan Kitabevi, s.41. Devletlerin sorunları artık tek başlarına çözebilmelerinin imkansız hale gelmesi sonucunda, ikili ve süreklilik arz etmeyen ilişkilerin çok taraflılık temelinde kurumsal zemine oturtulmuş, ortak menfaatler ve ortak problemlerin sadece ortak hareket edilerek çözüme ulaşacağı uluslararası örgüt anlayışının yerleştiğini belirtmiştir. Çağırın, a.g.e., s.42.

⁶¹¹ Meron, *The Humanization of International Law*, 2006, s.256.

⁶¹² Dupuy, P. M. (2012). 'The Deficiencies of the Law of State Responsibility to Breaches of Obligations Owed to the International Community as a Whole: Suggestion for Avoiding the Obsolescence of Aggravated Responsibility', içinde *Realizing Utopia: The Future of International Law*, Antonio Cassese (ed.), Oxford University Press, s.211.

uluslararası topluma karşı birtakım yükümlülükleri olduğunu teyit etmesi ve ikisi arasında esaslı bir ayrıma dikkat çekmesidir.⁶¹³ Davanın konusu esasında diplomatik korumaya ilişkindir. Divan diplomatik koruma meselesinin iki devlet arasındaki klasik sorumluluk ilişkisine tabi olduğunu belirtmiş ve bu ilişki ile erga omnes yükümlülüklerin ihlali sonucunda kurulabilecek sorumluluk ilişkisi arasında esaslı bir farkın olduğunu belirtmiştir. Uluslararası topluma karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin ihlalleri karşısında klasik sorumluluk anlayışına bir istisna getirilebileceği şeklinde değerlendirebileceğimiz Barcelona Traction Kararında, uluslararası topluluğa karşı yükümlülüklerin doğası gereği tüm devletleri ilgilendirdiği ve söz konusu hakların korunması açısından da tüm devletlerin hukuki yararının olduğu belirtilmiştir. Bu kararla herkese karşı ileri sürülebilen yükümlülükler olarak ifade edilen erga omnes yükümlülüklerin varlığını kabul eden Divan, saldırı eylemi ve soykırımın yasaklanması⁶¹⁴ ile kölelik ve ırk ayrımı gibi temel insan haklarına ilişkin ilke ve kurallar gibi çağdaş uluslararası hukuktan bazı örnekler de vermiştir.⁶¹⁵ Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere erga omnes

⁶¹³ ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Judgment, 1970, parag.33-34, s.32. Divan, Barcelona Traction Davasından birkaç yıl önce Güney Batı Afrika Davasının kabul edilebilirlik kararında sorumluluğun iki taraflı yapısına sıkışıp kalmamış ve bütün devletlerin Milletler Cemiyeti Misakındaki sorumlulukların yerine getirilmesi amacıyla dava hakkının olduğunu belirtmiştir. ICJ, South West Africa Cases, Liberia v. South Africa, Preliminary Objections, 21 Aralık 1962. Bununla birlikte Divan, 1966'da esasa ilişkin kararında bu anlayıştan (actio popularis) vazgeçerek ancak ihlalden zarar gören devletin başvuru hakkının olabileceğine karar vermiştir. ICJ, South West Africa Cases, Second Phase, Judgment, 1966. Divanın 1966 Kararı klasik sorumluluk anlayışının uluslararası hukuka hakimiyetini ve devletlerarası ilişkilerde bilateralizmin egemen olduğunu göstermektedir. İki taraflı sorumluluk ilişkisinden ayrılmaya yönelik verilecek ilk örneklerden biri de 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesidir. Sözleşmede uluslararası hukukun emredici normlarına açıkça yer verilmesi klasik sorumluluk anlayışında bazı değişikliklerin gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Nitekim Roberto Ago, jus cogens'le 'devletlerin hukuki bilincinde bir evrim yaşanmış ve buna sorumluluk hukukunda paralel bir evrimin eşlik edeceğinin kuvvetle muhtemel olduğunu' belirtmiştir. Yearbook of International Law Commission, 1976, Vol.II (1), Fifth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur, s.34. Dupuy da benzer düşünceye sahiptir ve 'UHK'nun devletin uluslararası sorumluluğu çalışmalarında Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin açmış olduğu yolu takip etmek zorunda kaldığını' belirtmiştir. Dupuy, The Deficiencies of the Law of State Responsibility, 2012, s.211. Meron, erga omnes kavramının 1960'lardan çok daha önceleri de gündemde olduğunu belirterek kavrama dair izleri Grotius'un 1625'teki insani müdahale tartışmalarına kadar eskilere götürmektedir. Meron, *The Humanization of International Law*, 2006, s.260.

⁶¹⁴ Divan Soykırım Sözleşmesinin Önlenmesi Davasında da Soykırım Sözleşmesinden doğan hak ve yükümlülüklerin erga omnes nitelikte olduğunu teyit etmiştir. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, 1996, s.31.

⁶¹⁵ Divan Barcelona Traction Davasında erga omnes yükümlülüklerine sadece birkaç örnek vermiştir. Kararda sınırlı bir sayım yapılmamıştır ve Divanın tercih ettiği dil daha fazlası olacağına işaret etmektedir. Nitekim East Timor Davasında self determinasyon hakkının da erga omnes yükümlülükler arasında olduğunu belirtmiştir. ICJ, Case Concerning East Timor, Portugal v. Australia, Judgment, 30 Haziran 1995, parag.29, s.102. Belçika ile Senegal Davasında da işkencenin yasaklanmasının Sözleşmenin tarafları arasında erga omnes niteliğe sahip olduğunu belirtmiştir. (erga omnes partes).

yükümlülükler uluslararası toplum yararına ortak menfaatlerin ve değerlerin korunması amacını taşımaktadır. Sonuç itibariyle devletlerin kendi maddi ya da somut çıkarlarını etkilemeyen meselelerde dahi hukuki bir yararı olduğu düşüncesi kabul görmüştür.⁶¹⁶ Divanın erga omnes yükümlülükler kavramının kabulünü insan hakları hukukuna yapmış olduğu önemli bir katkı olarak değerlendiren Çağırın, bu vesileyle insan haklarının uluslararası toplumun hukuken korunan ortak bir menfaati olarak herkesi ilgilendirecek bir mesele haline geldiğini belirtmiştir.⁶¹⁷ Böylece ‘*ad hoc ve intersubjective nitelikteki ilişkiler toplamından oluşan uluslararası düzenden*’⁶¹⁸, jus cogens ve erga omnes yükümlülükler ile birlikte objektif bir hukuk düzenine doğru dönüşüm başlamıştır.⁶¹⁹

Uluslararası hukukta kamu düzeni kurma anlayışını yansıtan erga omnes yükümlülüklerin içeriğine dair kesin ve net bir tanım yapılması hayli zordur. Divan Barcelona Traction Davasında erga omnes yükümlülükler doğurabilecek bir uluslararası hukuk kuralının nitelikleri konusunda herhangi bir kriterden bahsetmemiştir.⁶²⁰ Fakat insan haklarının temel ilke ve kurallarının erga omnes nitelik taşıyabileceği açıkça ifade edilmiştir. Simma’ya göre uluslararası toplum bir

ICJ, Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite, Belgium v. Senegal, Judgment of 20 Temmuz 2012, s.31. Fakat UHK’nu Divanın Barcelona Traction Davasındaki erga omnes yükümlülüklerle ilişkin paragrafını farklı yorumlamış ve uluslararası toplum için taşıdığı öneminden dolayı yerine getirilmesinde tüm devletlerin hukuki menfaatinin bulunduğu uluslararası yükümlülüklerin az sayıda olduğu vurgulanmıştır. UN Doc, A/CN.4/SER.A/1976/Add.1 (Part 2), Yearbook of the International Law Commission, Vol.2, Part.2, 1976, s.99. Sonuç olarak Divanın bazı ilke ve kurallara anayasal nitelik atfettiği ve diğer kurallardan daha esash ve öncelikli gördüğüne dair bir şüphe yoktur.

⁶¹⁶ ICJ, South West Africa, Liberia v. South Africa, Preliminary Objections, 21 Aralık 1962, Separate Opinion of Judge Jessup, s.425. Yargıç Jessup’a göre, 1962’de yani Barcelona Traction Davasından yaklaşık 10 yıl kadar önce, uluslararası hukuk uzun süreden beri bazı meselelerde bütün devletlerin hukuki yararının olduğunu tanımaktadır. Hatta bunlardan biri de diğer ülkelerdeki insanların maruz kaldıkları vahşete karşı endişelenme hakkıdır. Yargıçın bütün devletlerin hukuki yararının olduğu meselelere ilişkin verdiği örnek ise Rusya’daki Yahudi, Türkiye’deki Ermeni katliamlarına karşı uluslararası toplumun tepkisidir ve yapılan protestoların uluslararası hukukun genel ilkelerine dayandığını belirtmiştir.

⁶¹⁷ Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, 2017, s.35.

⁶¹⁸ Çağırın uluslararası örgütlerin kurumsal yapıları, organlarının yetkilerini ve karar alma usullerini belirleyen anayasal ilkelerin uluslararası toplumun intersubjektif yapısını değiştirmeye başladığını ifade etmiştir. Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, 2013, s.13. Buradan yola çıkarak ikili ilişkilere dayalı sistemden ilk kopuşun uluslararası örgütlerin kurulması ve sisteme entegre olmasıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

⁶¹⁹ Başlar, K. (2002). Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Ergin Nomer’e Armağan, Sayı.2, ss.75-107, s.79.

⁶²⁰ Meron, Divanın erga omnes yükümlülükleri tanımlamamasına rağmen yükümlülüklerin evrenselliği ya da yarı evrenselliği ile korunan menfaatler konusunda devletlerin hepsinin hukuki yararının olması gibi iki temel özelliğin Divan tarafından vurgulandığını belirtmiştir. Meron, *The Humanization of International Law*, 2006, s.262.

yükümlülüğün yerine getirilmesini talep etme hakkına sahipse erga omnes etkiye sahip gerçek bir kuralın varlığından söz edilebilir.⁶²¹ Sadece uluslararası topluma karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülükler erga omnes niteliktedir. Bundan dolayı da uluslararası hukukun genel kurallarından doğan yükümlülüklerden farklı olarak tasvir edilen erga omnes yükümlülükler herkese karşı ileri sürülebilmesi açısından korunan hakkın ihlali durumunda tüm devletler sorumluluğu ileri sürebilecektir. Bu yönüyle de çok spesifik yükümlülükler için geçerlidir ve istisnai bir sorumluluk ilişkisine sahiptir.⁶²² Klasik uluslararası hukukta devletlerin uluslararası hukuka genel olarak riayet edildiğini görmek istemeleri her ne kadar bütün devletler için hukuki bir yarar oluştursa da; uluslararası hukuk kurallarının ihlal edilmesi halinde diğer devletlerin uluslararası kazai mercilere başvuru hakkının olduğuna dair bir mana çıkarılması söz konusu değildir. Benzer şekilde Stern, uluslararası hukuka uygun davranmaya zorlayacak üst bir otoritenin yokluğunda bile devletlerin ‘uluslararası hukukun koruyucusu’ gibi hareket etme kapasitesine sahip olmadığını belirtmiştir.⁶²³ Bununla beraber Divan Rehineler Davasında İran ve ABD arasındaki ikili ilişkiler kapsamındaki teamüli ve akdi yükümlülüklerin ‘ihlalinin tüm uluslararası toplumu etkilediğini’ belirtmiştir.⁶²⁴ Divan söz konusu davaya uygulamakla yükümlü olduğu hukuk ilkelerinin önemi vurgularken benzer ilkelerin titizlikle korunması gerektiğini belirtmiş ve ihlallerinin yüzyıllardır inşa edilen hukuk düzenine telafisi mümkün olmayan zararlar vereceğini ifade etmiştir. Divanın hukuk düzeninin korunmasının uluslararası toplumun güvenliği ve refahı için hayati önem taşıdığı ve toplumun tüm üyeleri arasındaki ilişkilerin düzenli bir şekilde devam edebilmesi için geliştirilen kurallara sürekli ve titizlikle saygı gösterilmesinin her

⁶²¹ Simma, B. (1994). From Bilateralism to Community Interest in International Law, *Recueil des Cours* (250), ss.220-384, s.298-299.

⁶²² Simma, a.g.m., 1994, s.298. Simma birkaç devlete ya da birçok devlete karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin dahi erga omnes nitelikte olmadığını vurgulamıştır.

⁶²³ B.Bollecker-Stern, Le prejudice, Aktaran Simma, From Bilateralism to Community Interest, 1994, s. 295.

⁶²⁴ ICJ, Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, USA v. Iran, Judgment of 24 May 1980, s.42-43. Divan Rehineler Davasında erga omnes yükümlülüklerden ya da jus cogens kurallardan açıkça bahsetmemiştir. Fakat diplomatik ilişkiler hukukunun bazı temel kurallarının jus cogens ve erga omnes nitelikte olduğuna ilişkin kabulü karardan anlaşılmaktadır. Nitekim Simma Divanın erga omnes yükümlülüklerle ilişkin ifadelerinde tekdüze bir kullanımın olmadığını belirtmiştir. Nükleer Denemeler Davasında Fransa'nın tek taraflı taahhütünün Fransıyı ‘tüm devletlere karşı bağlı hale getirdiği’; Rehineler Davasında ‘uluslararası toplumun tamamının etkilenmesi’ ifadelerinin erga omnes nitelikte eşdeğer olduğunu belirtmiştir. Simma, From Bilateralism to Community Interest, 1994, s.299.

zamankinden daha önemli olduğu vurgusu bazı hukuk ilkelerinin ihlallerinin tüm uluslararası toplumu etkileyecek niteliklere sahip olduğuna işaret etmektedir.

Erga omnes yükümlülüklerin temel hak ve hürriyetlere ilişkin meselelerle yakın ilişki içerisinde olması söz konusu yükümlülükler ile Koruma Sorumluluğu arasında bir bağlantı kurmamızı kolaylaştırmaktadır. Toplum menfaatini korumak için geliştirilmiş bir konsept olan Koruma Sorumluluğunun bir halkı soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruma meselesi de özü itibarıyla temel insan haklarına ilişkindir. Söz konusu eylemlerin toplumsal vicdanı sarsan vasfı nedeniyle de halkları bu ağır ihlallerden koruma hususunda devletlerin uluslararası topluma karşı yükümlü olduğu ve uluslararası toplumun da bir bütün olarak bu yükümlülüklerin korunmasında hukuki yararının olduğu açıkça görülmektedir. Divan hem Barcelona Traction Davası ve hem de Soykırım Davası kararlarında soykırım yasağının erga omnes hak ve yükümlülükler arasında olduğunu açıkça belirtmiştir.⁶²⁵ Bununla beraber Divanın bu iki kararında erga omnes yükümlülüklerin kaynağı olarak işaret ettiği ‘temel hakların (basic rights of the human person)’ içeriğine ilişkin spesifik bir tanımlama yapılmamıştır. Fakat kullanılan kelimelerden Divanın insan hakları arasında bir ayrıma gittiği izlenimi de çıkmaktadır. Meron karardaki ifadelerde temel haklar ile diğer haklar arasındaki ayrımın açık olmadığını savunmakta, Divanın teamül hukukun bir parçası haline gelen ya da evrensel/yarı evrensel enstrümanlarda yer alan haklara erga omnes nitelik kazandırmayı amaçlamış olabileceğini belirtmiştir.⁶²⁶ Fakat Jorgensen, evrensel/yarı evrensel enstrümanlarda yer alan haklar ile teamül niteliği kazanarak genel uluslararası hukukun alanına girmiş olan haklar arasında bir ayrım yapıldığını iddia etmektedir.⁶²⁷ Divanın teamül niteliği kazanmış haklarda uyruklarına bakılmaksızın ihlallerin ileri sürülebileceğini fakat akdi nitelikteki hakların ise sözleşmenin hükümleri kapsamında bir sınırlandırmaya gidilebileceğini belirtmiştir. Shaw işkence, soykırım ve kölelik yasağı gibi bazı hakların ve ayrımcılık yasağı ilkesinin

⁶²⁵ Divan Soykırım Davasında Soykırım Sözleşmesinde yer alan hak ve yükümlülüklerin erga omnes haklar ve yükümlülükler olduğunu belirtmiş, her devletin soykırım suçunu önleme ve cezalandırma yükümlülüğünün Sözleşme tarafından ülkesel olarak sınırlandırılmadığını belirtmiştir. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Preliminary Objection, 1996, s.25, parag. 31-32.

⁶²⁶ Meron, *The Humanization of International Law*, 2006, s.263. Bir diğer yorum da erga omnes yükümlülüklerle yol açan temel hakların insan kişiliği ve onuru ile yakından ilişkili olmasıdır.

⁶²⁷ Jorgensen, N. H. B. (2000). *The Responsibility of states for International Crimes*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press, s.95.

devlet pratiğindeki yerleşikliğinden ötürü teamüli bir nitelik kazandığını; antlaşmalarda yer alan insan haklarının antlaşmaya taraf olan devletler açısından erga omnes parte yükümlülükler vasfını haiz olduğunu belirtmiştir.⁶²⁸ Shaw açıkça belirtmemiş olsa da ifadelerinden teamüli nitelik kazanmış hakların aynı zamanda erga omnes yükümlülükler doğurduğu çıkarımını yapabiliriz.

Uluslararası Hukuk Enstitüsü (Institut de Droit International) ise 1989'daki 'İnsan Haklarının Korunması ve Devletlerin İçişlerine Müdahale Edilmemesi İlkesi' Kararının 1.maddesinde insan haklarının insan onurunun doğrudan ifadesi olduğu belirtilmiş ve Divanın erga omnes nitelikte kabul ettiği insan haklarının İHEB'de tanınan tüm hakları kapsadığı belirtilmiştir.⁶²⁹ Netice itibariyle Koruma Sorumluluğu kapsamında yer alan vahşet suçlarının temel hakların ihlalleri neticesinde ortaya çıkması erga omnes yükümlülükler kapsamında değerlendirme konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. ICISS'nin Koruma Sorumluluğu Raporunda çok daha kapsamlı bir şekilde ifade ettiği 'geniş çaplı ölümler' yerine devletler soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarını rastgele tercih etmemişlerdir. İnsanlığın ortak menfaatlerine saldırı niteliği taşıyan bu suçlar birbirleriyle de çok yakın ilişki içerisindedir ve doğrudan insan onurunu hedef almaktadırlar dolayısıyla da Koruma Sorumluluğu ile korunan haklar temel insan hakları ile ilgili kural ve ilkeler arasında yer almaktadır.

Erga omnes yükümlülüklerin tespiti kadar bir diğer önemli meselede erga omnes yükümlülüklerin ihlali durumunda uluslararası toplumun tepkisinin nasıl olması gerektiğine ilişkindir. Erga omnes yükümlülüklerin uygulanması ve tenfizi (alınması gereken tedbirler de dahil) meselesi (implementation and enforcement) aynı zamanda Koruma Sorumluluğunda uluslararası toplumun nasıl harekete geçmesi gerektiğiyle de yakından ilgilidir. Nitekim devletin kendi halkını vahşet suçlarından koruyamaması durumunda erga omnes yükümlülüklerin ihlali ile karşı karşıya kalan uluslararası toplumun uluslararası hukuk düzenini korumak için başvurabileceği hukuk yollarına ilişkin problematik erga omnes yükümlülüklerin ihlali de karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası hukukun diğer sujelerinin erga omnes yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete karşı alınabilecek tedbirler konusunda

⁶²⁸ Shaw, M. N. (2008). *International Law*, 6.baskı, Cambridge University Press, s.275.

⁶²⁹ Institut De Droit International, The Protection of Human Rights and the Principle of Non-Intervention in Internal Affairs of States, Eight Commission, Rapporteur Mr. Giuseppe Sperduti, Session of Santiago de Compostela, 1989.

klasik sorumluluk hukuku ilkeleri haricinde bir yöntem öngörmemiştir. Dolayısıyla uluslararası toplumun menfaatlerinin korunması hususunda öngörülen yöntemler için 2001 Taslak Metnine bakmamız gerekecektir.

Uluslararası hukukun bazı kurallarına öncelik ve üstünlük verilerek devletlerin sadece uluslararası toplumun bir üyesi olma vasfıyla söz konusu normların korunmasında hukuki bir yararının olduğu düşüncesi UHK sorumluluk hukukunun kodifikasyonu çalışmalarında da görülmektedir. İki taraflı yükümlülüklerin yanında tüm devletleri ilgilendiren ve herkese karşı ileri sürülebilen yükümlülüklerin varlığını benimseyen anlayış 2001 Taslak Metninin 48.maddesinde varlık kazanmıştır. Söz konusu hükümle bir bütün olarak uluslararası topluma karşı yükümlülüklerin ihlalinde zarar gören devlet dışındaki herhangi bir diğer devletin de sorumluluğa başvurma hakkı vardır. Fakat genel itibariyle UHK'nin 2001 Taslak Metni, teamül hukukunun kaideleri arasında yer alan sorumluluğa ilişkin ilkelerin daha kesin formülasyonunu ve sistemleştirilmesini sağlaması açısından klasik sorumluluk anlayışının hakim olduğu bir enstrümandır. Her ne kadar UHK sorumluluk bahsinde uluslararası hukukun tedrici gelişimini teamül hukukunun kodifikasyonu ile dengelemeye çalışsa da taslak metin iki taraflı sorumluluk ilişkisine sıkışmıştır.⁶³⁰ Kapsayıcı ve gerçek manada çok taraflı yükümlülükler öngören hukuki bir rejim inşa edememesi nedeniyle de eksik bir proje vafına haizdir.⁶³¹ 2001 Taslak Metinde yer

⁶³⁰ Bu sıkışıklık, Taslak Maddelerin başlıklarına kadar sirayet etmiştir. Dupuy, uluslararası topluma karşı yükümlülüklerin ihlaline ilişkin hükmün yer aldığı 48.maddenin başlığında 'zarar gören devlet-injured state' ifadesinin olmasını 'bir başkasının eyleminden doğrudan etkilenen münferit bir devletin olduğu' fikrinden kurtulamadığının bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Dupuy, *The Deficiencies of the Law of State Responsibility*, 2012, s.215. UHK'nun çalışma programı için konuların seçiminde rehberlik edecek kriterler şunlardır: Konu uluslararası hukukun tedrici gelişimi ve kodifikasyonu açısından devletlerin ihtiyaçlarını yansıtmalıdır; konu tedrici gelişime ve kodifikasyona izin verecek şekilde devlet uygulamaları açısından yeterince ileri aşamada olmalıdır; konu tedrici gelişim ve kodifikasyon için somut ve uygulanabilir olmalıdır. Komisyon ayrıca kendisini geleneksel konularla sınırlamaması gerektiği, ancak uluslararası hukuktaki yeni gelişmeleri ve bir bütün olarak uluslararası toplumun acil kaygılarını yansıtan konuları dikkate alma hususunda mutabık kalmıştır. *Yearbook of the International Law Commission*, Vol.2, Part.2, 1998, s110.

⁶³¹ Dupuy, *The Deficiencies of the Law of State Responsibility*, 2012, s.210. Crawford da Dupuy gibi uluslararası topluma karşı sorumluluk bahsini 'UHK'nın tamamlanmamış en önemli görevlerinden biri olmaya devam ettiğini' belirtmiştir. Crawford, *Responsibility to the International Community as a Whole*, 2001, s.304. Dupuy bu durumu 2001 Taslak Metninin bir zayıflığı olarak değerlendirmiş, 1996 Taslağındaki 'ceza sorumluluğunun' kaldırılarak yerine getirilen uluslararası topluma karşı sorumluluklar kavramına ilişkin yeterli bir düzenleme yapılmadığını belirtmiştir. Dupuy'un bu konuda önerisi şu şekildedir: 1. Diğer devletler ancak Güvenlik Konseyinin etkili önlemler alamadığı durumlarda tedbir alabileceklerdir. 2. Erga omnes yükümlülüklerin ihlali anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne yönelik bir prosedürün konusunu oluşturmuyorsa devletler uluslararası sorumluluğa başvurabilirler (a.haksız fiilin sona ermesi ve tekrarlanmayacağına dair güvence

verilen uluslararası topluma karşı yükümlülüklerin ihlali durumunda ihlali gerçekleştiren devlete karşı hangi tür tedbirlerin alınacağına ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Divanın erga omnes yükümlülüklerin ihlali durumunda uluslararası toplumun üyelerine hukuki yararı olduğu gerekçesiyle sadece dava edebilme hakkı vererek sorumluluk ilişkisinin üçüncü devletler tarafından da kurulabilmesini sağlamıştır. Devlet sorumluluğu bağlamında erga omnes yükümlülüklerle ilişkin tartışmalar, diğer devletlerin bu tür yükümlülüklerle saygı gösterilmesini talep etme gibi hukuki menfaatlerine ya da haklarına odaklanmıştır.⁶³² UHK Divanın Barcelona Traction Davasındaki erga omnes yükümlülüklerle ilişkin ifadelerini yorumlarken erga omnes yükümlülüklerin ihlali durumunda her devletin ‘yargı kanalları aracılığıyla, ihlali gerçekleştiren devletin sorumluluğuna başvurabileceğini’ ifade etmiştir.⁶³³ Görüldüğü üzere klasik sorumluluk anlayışındaki iki taraflı ilişkinin kapsamı genişlemiş de olsa hukuki sonuçlar açısından farklı bir yöntem öngörülmemiştir.⁶³⁴ Devlet, uluslararası hukukta korunan bir hakkına yönelik haksız bir fiilin gerçekleşmesi sonucunda uluslararası hukukun uygun gördüğü yöntemler çerçevesinde *işbirliği içerisinde* hareket edebilecektir.⁶³⁵ Fakat erga omnes yükümlülüklerden doğan hukuki sonuçlar belirsizdir ve devletlerin erga omnes yükümlülüklerini ihlal eden bir devlete karşı uluslararası sorumluluğa başvurabileceği kabul edilmekle birlikte ihlal eden devletin bu yükümlülükleri

verilmesini amaçlayan karşı önlemler alınabilir; b.ihlal edilen yükümlülüğün tüm yararlanıcılarının menfaatine olacak şekilde onarılması). 3.Zararın orantılı olması. Dupuy, a.g.m., 2012, s.211.

⁶³² Meron, *The Humanization of International Law*, 2006, s.263.

⁶³³ Yearbook of the International Law Commission, 1976, s.99.

⁶³⁴ Shaw, erga omnes yükümlülükleri usul hukukunun bir unsuru olarak değerlendirmiş (it has primarily a procedural focus) ve karşılık gelen hakkın uygulama alanının genişliği ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Söz konusu hakkın korunması açısından uluslararası toplumun tamamına hukuki yarar sağladığı için bütün devletleri ilgilendirmektedir ve hakkın ileri sürülmesinde taraf olma hakkına sahiptirler. Shaw, *International Law*, 2008, s.124. Klasik sorumluluk hukukunda uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete karşı sorumluluğa başvurulabilmesi için devletin hukuki menfaatinin olması gerekmektedir. Mahkemeye başvurma hakkı ya da taraf ehliyeti (locus standi) olarak da ifade edebileceğimiz bu haksız fiilden zarar görme şartı erga omnes yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete karşı uluslararası toplumun tüm üyelerinin sorumluluğa başvurusunda aranmamaktadır. Koruma Sorumluluğu kapsamında da halkına karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir devletin erga omnes yükümlülüklerini ihlal etmesi nedeniyle uluslararası toplumun bütün üyeleri yargı yoluna başvurarak sorumluluk ilişkisinin kurulmasını talep edebilecektir.

⁶³⁵ UHK 2001 Taslak Maddelerinde devletlerin, jus cogens kuralların bir devlet tarafından ağır bir şekilde ihlal edilmesi halinde ihlalin sonlandırılmasını hukuka uygun araçlarla sağlamak için işbirliği yapma ve ihlal sonucu oluşan durumu tanımama yükümlülüğü vardır. (41.madde). Crawford, Taslak Maddelerin Yorumunda halihazırda ‘pozitif bir işbirliği yükümlülüğünün’ mevcut olup olmadığının ‘tartışmaya açık’olduğunu belirtmiştir. Crawford, J. (2002). *The International Law Commission’s Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, s.249.

uygulayıp uygulamayacakları veya nasıl uygulayacakları tartışmalıdır.⁶³⁶ Bununla birlikte uluslararası topluma karşı yükümlülüklerin ihlal edilmesi durumunda diğer devletler haksız fiile son verilmesini, söz konusu haksız fiilin tekrarlanmayacağına ilişkin güvence/teminat verilmesini ve ihlal edilen yükümlülüklerden yararlananların menfaatleri doğrultusunda tazmin yükümlülüğünün yerine getirilmesini talep edebilirler. Haksız fiili gerçekleştiren devletin haksız fiile son vermeyi reddetmesi veya onarım yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde ise sorumluluk hukukunun yaptırım mekanizması olan karşı önlemlerin alınması söz konusudur.⁶³⁷ Karşı önlemler, uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını sağlama, uyulmadığı takdirde de cezalandırmaya yönelik önlemler alma olarak ifade edilen zorlayıcı tedbirlerdir.⁶³⁸ Silahlı kuvvet kullanımını içermemesi gereken karşı önlemler misilleme (retorsion) ve zararlar karşılık (reprisal) vermedir. Sonuç olarak erga omnes yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir devlete karşı silahlı kuvvet kullanılması uluslararası hukuka uygun bir yöntem değildir.⁶³⁹

Devlet pratiklerinde ise II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası hukuka aykırı fiilin konusunun uygulanacak sorumluluk rejimi üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı ve herhangi bir uluslararası yükümlülüğün ihlalinin tazmin yükümlülüğünü doğurduğu yaklaşımı benimsenmiştir. Fakat buradaki tazmin yükümlülüğü haksız fiilin gerektirdiği tek sorumluluk biçimi de değildir.⁶⁴⁰ Haksız fiile maruz kalan devlet silahlı kuvvet kullanımını da içeren zararlar karşılık verme yöntemlerine başvurabilmekteydi. BM'nin kuruluşu ile devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanmanın yasaklanması sorumluluk hukukunun yaptırım yöntemlerini de etkilemiş, zararlar karşılık eylemlerinin silahlı kuvvet kullanımını içermemesi

⁶³⁶ Peters, *Humanity as the A and Ω of Sovereignty*, 2009, s.526.

⁶³⁷ Roberto Ago devletin uluslararası sorumluluğu raporunda 'yaptırım(sanction)' terimi yerine 'karşı önlemler' ifadesini kullanmış, uluslararası hukukun uygun gördüğü tedbirlerin alınmasını yaptırım olarak kabul edileceğini belirtmiştir. Ayrıca yaptırım teriminin çok dar ya da çok geniş bir anlamda anlaşılmaması gerektiğini ifade eden Ago, yaptırımın sadece silahlı kuvvet kullanımına indirgenemeyeceği gibi uluslararası haksız fiilin olası tüm hukuki sonuçlarını kapsayacak kadar da genişletilemeyeceğini de eklemiştir. UN Doc. A/CN.4/SER.A/1979, Yearbook of the International Law Commission, 1979, Vol.1, s.55.

⁶³⁸ Pazarıcı, H. (2017). *Uluslararası Hukuk*, 16.Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, s.408.

⁶³⁹ Bir devlete karşı kuvvet kullanılması için erga omnes yükümlülüklerin ihlal edilmesi gerekli bir koşul olarak değerlendirilebilir fakat yeterli değildir. Peters, *Humanity as the A and Ω of Sovereignty*, 2009, s.527.

⁶⁴⁰ Yearbook of the International Law Commission, 1976, s.100.

gerektiği üzerinde mutabakat sağlanmıştır.⁶⁴¹ Nitekim BM 1970 Dostça İlişkiler Bildirisinin birinci ilkesinde devletlerin kuvvet kullanımını içeren zararlar karşılık eylemlerinden kaçınma yükümlülüğü altında olduğu belirtilmiştir.

4.2.1.5. Koruma sorumluluğundaki sorumluluğun karşılığı

Koruma Sorumluluğu kavramının iki aşamalı bir sorumluluk öngörmesi ve devletin halkını korumadaki öncelikli sorumluluğunu yerine getir(e)memesi halinde sorumluluğun daha geniş bir devletler topluluğuna yani ikinci aşamaya geçişi iki farklı sorumluluk tipinin olduğuna işaret etmektedir. Sorumluluk kavramının ‘*birçok işlevi karşılayan kaygan bir terim olması ve Koruma Sorumluluğundaki anlamının da belirgin olmaması*⁶⁴², siyasi iradenin sorumluluk terimini benimsemesinde kavramın ‘çok yönlülüğünün’ önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Yani Koruma Sorumluluğu kadar sorumluluk kavramının kendi içindeki belirsizliklerden kaynaklanan bir karışıklık da söz konusudur.⁶⁴³ Aslında uluslararası hukukta kasıtlı ve planlı olarak belirsiz ifadelerin olması ya da ikircikli kavramların tercih edilmesi devletlere yorum ve uygulamada esneklik kazandırmaktadır. Kissinger’in kavramı olan ‘*yapıcı müphemiyet*’ uluslararası hukukun birçok alanında kullanılmakta ve hatta Güvenlik Konseyinin güç kullanımına ilişkin kararlarında muğlak ve çelişkili ifadeler kasıtlı olarak yer verilmektedir.⁶⁴⁴ Bunun yanında uluslararası hukukta kuralların belirgin ve net olmamasının bir diğer sebebi de uluslararası hukukun informal yapısı ve gelişerek ilerleyen bir yapıya sahip olmasıdır.

⁶⁴¹ UN Doc. A/CN.4/SER.A/1979, Yearbook of the International Law Commission, 1979, Vol.1, s.56. 1945 öncesinde de zararlar karşılık eylemlerinin barış zamanında silahlı kuvvet kullanımını içermemesi gerektiğine dair bir yaklaşım Institut de Droit International tarafından dile getirilmiş ve barış zamanında alınacak karşı önlemler rejimine ilişkin kararında silahlı kuvvet kullanımını içeren zararlar karşılık eyleminin savaşa başvurmakla eşdeğer olduğunu ve yasaklandığını belirtmiştir. Yearbook of the International Law Commission, 1979, s.56.

⁶⁴² Glanville, L. (2011). ‘On the Meaning of ‘Responsibility’ in the Responsibility to Protect’, *Griffith Law Review*, Vol.20, Issue.2, ss.482-504, s.482-483.

⁶⁴³ Crawford ve Watkins, *International Responsibility*, 2010, s.283.

⁶⁴⁴ Byers, M. (2021). ‘Still Agreeing to Disagree: International Security and Constructive Ambiguity’, *Journal on the Use of Force and International Law*, Vol.8, Issue.1, ss.91-114, s. 91. Yazar ayrıca çalışmada kasıtlı ve stratejik olarak kullanılan muğlaklığın akademisyenlerin düşündüğü gibi bir ‘tasarım zaafiyeti-design weakness’ olmadığını ortaya koymaktadır. s. 93. Byers yapıcı müphemiyet (constructive ambiguity) kavramını ‘hukuki bir metnin müzakeresi sırasında taraflar arasında anlaşmaya varılması amacıyla muğlak bir dilin kasıtlı olarak kullanılması’ olarak tanımlamıştır. O halde Koruma Sorumluluğundaki sorumluluk kavramının tam olarak karşılığını tespit etmede karşılaşılan güçlükleri özelden genele doğru sıralayacak olursak ilk sırada sorumluluk kavramı yer almakta, ikinci sırada Koruma Sorumluluğunun normatif statüsünün belirsizliği gelmekte ve son olarak da uluslararası hukukun ikircikli bir dil kullanma eğilimi gelmektedir.

Koruma Sorumluluğundaki sorumluluk kavramını incelerken yukarıda bahsettiğimiz iki farklı aşamadaki sorumluluğun anlamları arasında da bir ayrımın olduğuna dair görüşleri de dikkate alarak bir tespitte bulunmaya çalışacağız. Daha önce de belirttiğimiz gibi Koruma Sorumluluğunun 2005 Dünya Zirvesi öncesinde Genel Kurul tartışmaları sırasında ABD'nin BM Temsilcisi Bolton her iki aşamadaki sorumluluğun farklı anlamlarda kullanıldığını iddia etmiştir. Bu nedenle de sorumluluğun her iki aşamada da hukuki bir terim olarak kullanılıp kullanılmadığının tespiti önem taşımaktadır.

Birinci aşamadaki sorumluluk devletin halkını soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruması sorumluluğudur.⁶⁴⁵ Daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere egemenliğin dönüşümü ve 'sorumluluk olarak egemenlik'⁶⁴⁶ anlayışının benimsenmesiyle birlikte egemenliğin sadece haklardan müteşekkil olmadığı ayrıca sorumluluklar da içerdiği uluslararası hukukta kabul görmüştür. Hakim Trindade insan haklarının ağır ihlallerini sistematik olarak gerçekleştiren her devletin suç işlediğini ve mağdur edilen halk nezdinde meşruiyetini kaybederek devlet olmaktan çıktığını savunurken devletin egemenlik iddiasının da zayıfladığına işaret etmiştir: *'hiçbir devlet, böylesine iğrenç suçlar işledikten sonra, toprak bütünlüğünden yararlanamaz veya yararlanıyormuş gibi yapamaz; gerçek şu ki, bu şekilde hareket eden herhangi bir devlet, mağdur edilen*

⁶⁴⁵ ICISS Raporunda Koruma Sorumluluğunun Önleme Sorumluluğu, Harekete Geçme Sorumluluğu ve İnşa Sorumluluğu olmak üzere üç sütun üzerine inşa edildiğinden bahsetmiştik. Fakat 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 138.paragrafında bu üçlü yapı zımni olarak değişmiştir. Birinci sütunda yine devletin öncelikli sorumluluğu yer almaktadır, fakat ikinci sütun değişerek uluslararası toplumun devletlere söz konusu sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için uluslararası yardım ve kapasite geliştirme sorumluluğu olmuştur. Uluslararası toplumun devletleri teşvik etme ve onlara yardımcı olma taahhüdünün teyit edildiği bu sütun ICISS'in birinci sütundaki önleme sorumluluğu ile benzer işlevlere sahiptir. Uluslararası toplum işbirliği içerisinde hareket ederek devletlere kendi halkını koruyabilmeleri için yardımcı olacaktır. Sonuç Bildirgesinin 138.paragrafında bu sorumluluk uluslararası toplumun, uygun olduğu ölçüde, devletlerin sorumluluklarını yerine getirmelerini teşvik etme ve devletlere kapasitesini geliştirme hususunda destek olma sorumluluğu şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü sütun ise harekete geçme sorumluluğudur. Sütunların bu şekilde adlandırılması ise Genel Sekreter Ban Ki-moon tarafından 2009'da hazırlanan 'Koruma Sorumluluğunun Uygulanması' başlıklı raporla olmuştur. UN Doc. A/63/677, General Assembly, Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary-General, 12 Ocak 2009.

⁶⁴⁶ Nolte sorumluluk olarak egemenliğin oldukça muğlak bir kavram olduğunu ve hukuki bir terim olarak kullanılmayacak derece de şüpheli olduğunu iddia etmiştir. Sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımında, egemenliğin doğal sonucu olan sorumluluklarını gerektirdiği gibi yerine getirmeyen devletin egemenliğinin tanınmaması gibi sorunlara yol açabileceğini belirten Nolte söz konusu devlete karşı uluslararası hukukun yaptırım mekanizmalarının ileri sürülmesine de neden olabilecektir. Kısacası Nolte egemenliğin siyasi ve ahlaki amacının öldürme ruhsatı değil, koruma sorumluluğu olduğunu söylemekle, sorumluluk olarak egemenliği hukuki bir kavrama dönüştürmenin ayrı şeyler olduğunu savunmaktadır. Nolte, G. (2005). 'Sovereignty as Responsibility', *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, Vol.99, ss.389-392.

*nüfus karşısında bir devlet gibi davranmayı bırakır.*⁶⁴⁷ Egemenliği iç ve dış boyutuyla birlikte bir bütün olarak değerlendirdiğimize göre sorumluluğu da aynı şekilde iç ve dış sorumluluk olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Koruma Sorumluluğunda içerde halkına karşı sorumlu olan devlet dışarda da uluslararası topluma karşı sorumludur.⁶⁴⁸ Dolayısıyla da devletler hem kendi halkına karşı hem de uluslararası topluma karşı, genel olarak insan onurunun ifadesi olan temel hak ve hürriyetlerden yetkisi altındaki herkesin faydalanmasını garanti altına alma ve halkının refahını sağlama yükümlülüğü altındadır. Devletin kendi yetki alanı içerisinde bulunan herkesi korumakla yükümlü olmasının yanı sıra beraber aynı zamanda halka baskı ve şiddet uygulamamakla da yükümlüdür.⁶⁴⁹ Koruma Sorumluluğu konsepti bağlamında da halkı soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruma yükümlülüğü altındadır. Devletlerin çoğunluğu, ağır insan hakkı ihlallerinin sürekli bir şekilde gerçekleşmesinin (a consistent pattern of gross violations of human rights) BM'ye üye devletlerin hatta üye olmayan devletler için de uluslararası hukukun yükümlülüklerinin ihlali anlamına geldiği görüşünü benimsemektedirler.⁶⁵⁰ Buradan yola çıkarak devletin insan haklarını

⁶⁴⁷ ICJ, Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosova, Advisory Opinion, 22 July 2010, Separate opinion of Judge Cançado, s.206, parag.205.

⁶⁴⁸ Batı Avrupa devletlerinin ulusal hukuklarında uzun süre egemenin içerde hiçbir sorumluluk kabul etmediği ve halkına hesap verilebilirliğinin olmadığı 'the King can do no wrong' düşüncesi hakim olmuştur. Hobbes egemenin sadece Tanrıya karşı sorumlu olduğunu belirtirken Bodin egemenin hem Tanrıya hem de diğer egemenlere karşı da sorumlu olduklarını kabul etmiştir. Mill ise 19.yüzyılda egemenin sadece halka karşı sorumlu olduğunu savunmuştur. Glanville, The Antecedents of 'Sovereignty as Responsibility', 2010, ss.233-255. Amerikan ve Fransız Devrimleriyle beraber egemenliğin insan hakları adına kullanılması düşüncesinin temelleri atılmıştır. II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan 'popüler egemenlik' anlayışı ile de egemenliğin halktan geldiği ve herkesin kendi hükümet biçimini seçme hakkının olduğu, haklardan özgürlüğe uzanan bir yaklaşım benimsenmeye başlamıştır. Hükümetin meşruiyeti olarak da nitelendirilen bu egemenlik anlayışı savaş sonrası dönemde yeni kurulan devletlerin uluslararası tanınmasının halkın isteği ile yönetilmesi şartına bağlı olmasını da açıklamaktadır. Günümüzde ise egemenliğin meşruiyeti ve devamı insan haklarının korunmasına bağlıdır.

⁶⁴⁹ ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Croatia v. Serbia), Merits, Judgment of 3 February 2015, Dissenting Opinion Cançado Trindade, s.232, parag.75. Trindade devletlerin insan kişiliğinin dokunulmazlığını koruma yükümlülüğü ile beraber sistematik şiddet, ayrımcı ve keyfi muamelelerde bulunmama yükümlülüğü altında da olduğunu belirtmiştir.

⁶⁵⁰ Henkin, *The Age of Rights*, 1990, s.56. Henkin'e göre 55 ve 56. maddelerin uluslararası hukuk açısından kapsamı ve anlamı (scope and meaning) konusunda büyük bir belirsizlik vardır. Henkin 56.maddedeki 'taahhüt etme ya da yükümlenme' (pledge) ifadesinin bir tür yasal yükümlülüğe işaret edebileceğini belirtirken bu yükümlülüğün tam olarak ne anlama geldiği ve içeriği hakkında bir uzlaş sağlanamadığını da vurgulamıştır. Uzlaş sağlanamamasına ilişkin Henkin'in ifadeleri şu şekildedir: 'Bazı devletler normatif içeriği olmayan genel bir işbirliği şartı olarak değerlendirirken, bazıları da genel kabul görmüş insan haklarının önemli ihlallerini 55 ve 56. maddelerin ihlalleri olarak değerlendirmişlerdir. Bazıları da BM Şartındaki taahhütlerin belirsiz ve genel olmasına rağmen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesiyle somutlaştırıldığını ve özel hale getirildiğini, dolayısıyla BM Şartına

koruma, saygı duyma, garanti etme gibi yükümlülüklerinin dayanağı BM Şartı⁶⁵¹ ve İHEB'in merkezinde olduğu *Uluslararası İnsan Hakları Hukukudur*. İnsan hakları hukukunun anayasal nitelik taşıyan bu belgelerinden doğan yükümlülükler UAD Namibya Danışma Görüşünde de teyit edilmiştir. Divan üye devletlerin BM Şartıyla, ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine riayet etme ve saygı gösterme taahhüdünde bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁵² Devletin insan

taraf olan herkesin Evrensel Beyannamedeki hükümlere uymakla yasal olarak yükümlü olduğunu ileri sürmüştür. Bir başka görüşe göre ise 'BM Şartı, Evrensel Beyanname, çeşitli uluslararası sözleşmeler, BM organlarının ve diğer çok taraflı örgütlerin organları tarafından alınan kararların ve devletlerin uygulamalarının bir araya gelerek, tüm devletleri en azından bazı insan hakları normlarına saygı göstermeye bağlayan teamül kuralları ya da akdi ve teamüli yükümlülüklerin karışımını oluşturmaktadır.' Henkin, *The Age of Rights*, 1990, s.55.

⁶⁵¹ BM Şartının giriş kısmında ve 1 (3), 13 (b), 55 (c), 62, 68, 76. maddelerinde 'insan hakları' ifadesi yer almaktadır. BM Şartında insan haklarının korunmasına, sosyal açıdan ilerlemeye, daha geniş özgürlükler içerisinde yaşam standartlarını yükseltmeye ilişkin ifadelerin olması, yeni dünya düzeninde insan haklarının uluslararasılaşmasının ilk işaretleri olarak kabul edilmektedir. Şartın giriş kısmında BM'yi kuranların 'temel insan haklarına, insanın onur ve değerine olan inancı teyit etmeleri' insan haklarının gelecek düzenlemelerin bir parçası olmasına zemin hazırlamıştır. Şartın 1.maddesinin 3.paragrafında da yine insan haklarına doğrudan bir atıf yapılmış ve ayırım gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel hürriyetlerine saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek uluslararası işbirliğini gerçekleştirme amaçlanmıştır. Benzer ifadelerin yer aldığı 55.maddede Birleşmiş Milletlerin insan haklarına ve temel hürriyetlere bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini kolaylaştırma yükümlülüğü yer almaktadır. 56. maddede açıkça insan hakları ifadesi geçmese de 55.maddenin hukuki mahiyetine ve uygulanmasına ilişkin klavuz olması açısından insan hakları ile yakından ilişkilidir: 55.maddede ifade edilen amaçlara ulaşmak için üye devletler 'gerek birlikte gerekse ayrı ayrı örgütlerle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler'. Genel nitelikteki bu hükümlerin kapsam ve hukuki etkileri için bkz. Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, 2017, s.61-65.

⁶⁵² ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, Advisory Opinion, 1971, s.45, parag.131. Schwelb, Divanın söz konusu değerlendirmesini 'Şartın, Birleşmiş Milletler üyelerine insan hakları alanında yasal yükümlülükler getirdiği' şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Schwelb Divanın 'Şartın amaç ve ilkelerinin açık ihlali' değerlendirmesinin sadece 1(3). maddenin ihlal edildiği şeklinde okunmaması gerektiğini ve Şartın IX. Bölümündeki 56.maddedeki üye devletlerin taahhütlerine atıfta bulunduğunu belirtmiştir. Kastedilenin Şartın ilgili hükümlerinin yani insan haklarına doğrudan atıf yapan maddelerinin bir bütün olarak ihlal edildiğidir. Schwelb, E. (1972). 'The International Court of Justice and the Human Rights Clauses of the Charter', *The American Journal of International Law*, Vol.66, No.2, ss.337-351, s.348-349. BM Şartının devletlere insan hakları yükümlülükleri getirdiğine dair literatürde de görüş birliği vardır. Lauterpacht, H. (1950). *International Law and Human Rights*, Cambridge University Press; McGoldrick, The Principle of Non-Intervention: Human Rights, 1994, s.88. Divanın Namibia Kararını incelediğimizde BM Şartında sadece 56.maddede 'insan haklarının uygulanmasına' ilişkin hükümde geçen 'pledge' ifadesini 131.paragrafta kullandığını görüyoruz. Divanın kelime seçiminden 56.maddenin üye devletlerin yükümlülüklerine atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim uluslararası hukukçular Namibya Davasından önce BM Şartında yer alan insan haklarına ilişkin hükümlerin hukuki bağlayıcılığı üzerine görüşlerini belirtirken 'pledge' kelimesini de dikkate alarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte Divanın Namibia Danışma Görüşünde 55 ve 56. maddelerin üye devletlere insan haklarına saygı göstermek hususunda yükümlülükler getirdiği tespitini isabetli bulan Çağırın getirilen yükümlülüklerin kapsamı, taahhütlere aykırılık durumları ve aykırılık halinde öngörülen tedbirler konularının cevapsız bırakıldığını belirtmiştir. Çağırın, *Uluslararası alanda İnsan Hakları*, 2017, s.63-64. Divan danışma görüşünde ayrıca Güney Afrika'ya doğrudan yükümlülükler getiren belgeler arasında BM Şartının yanında İHEB'i de saymıştır. s.34, parag.92. Doktrindeki hakim görüşün aksine Kelsen ise Şartın üye devletlere bireylerin temel hak ve hürriyetlerini tanınması hususunda kesin bir yükümlülük getirmediğini savunmuştur. Şartın dilinin böyle bir yükümlülüğün olduğu şeklindeki bir yoruma da izin vermediğini belirten Kelsen, kullanılan ifadelerin üye devletlerin

haklarının asıl yükümlüsü olduğunu resmileştiren Divan, ‘her devlet kendi evinin efendisidir’⁶⁵³ yaklaşımının günümüz uluslararası hukuk düzeninde artık bir karşılığı olmadığını göstermiştir. Kararda ayrıca temel insan haklarının inkarını teşkil eden ırk, renk, soy veya ulusal ya da etnik kökene dayalı ayrımlar, dışlamalar, kısıtlamalar ve sınırlandırmalar getirmeyi ve uygulamayı BM’nin amaç ve ilkelerinin açık ihlali olarak değerlendirmiştir. Namibya Kararı ile halkların refahı ve sosyal ilerlemesinin ‘‘uluslararası toplumun’’ sorumluluğunda olacağı ve yalnızca ahlaki mülahazalarla değil hukuki mülahazalarla da güvence altına alınacağına dair yeni bir ilke uluslararası hukuk meselesi olarak gündeme gelmiştir.⁶⁵⁴

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisinde Koruma Sorumluluğunun yer aldığı 138.paragrafta devletler halkını vahşet suçlarından koruma sorumluluğunu kabul ettiklerini ve ona uygun olarak hareket edeceklerini açıkça ifade etmişlerdir.⁶⁵⁵ Şeklen bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda 138.paragrafin ilk cümlesinde kararlı, kesin ve bağlayıcı bir üslubun tercih edildiği görülmektedir.⁶⁵⁶ Stahn, devletin halkına karşı sorumluluğunu 138.paragrafin en açık/net taahhütü olarak değerlendirmiştir.⁶⁵⁷ Luck, Koruma Sorumluluğunun birinci sütununu oluşturan devletin sorumluluğunun sıkı bir şekilde mevcut uluslararası hukuka dayandığını belirtmiştir.⁶⁵⁸ Kararlı ve kesin ifadelerin yer aldığı devletin halkına karşı

yükümlülüklerini değil, Örgütün amaçlarını ve işlevlerini belirleyici nitelikte olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca BM’nin Şartla üye devletlere böyle bir yükümlülük getirme yetkisine sahip olmadığını da ekleyen Kelsen, Şartta bir konuya atıfta bulunulmasının kendi başına üye devletlere yükümlülük getirdiği varsayımı için yeterli olamayacağını belirtmiştir. Kelsen, *The Law of the United Nations*, 1951, s. 29-32.

⁶⁵³ Hurst, C. J. B. (1944). ‘The Nature of International Law and the Reason Why It is Binding on States’, *Transactions of the Grotius Society*, Vol.30, s.119-127, s.8.

⁶⁵⁴ ICJ, South West Africa Cases, Second Phase, Judgment, 1966, Dissenting Opinion of Judge Padilla Nervo, s.452.

⁶⁵⁵ A/RES/60/1.

⁶⁵⁶ Kullanılan kelimelerden yola çıkarak da sorumluluğun yükümlülük anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. ‘has responsibility’ ve ‘accept responsibility’ ifadeleri kesin anlamlar çıkarmamıza yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla da Koruma Sorumluluğunun birinci sütununu oluşturan devletin öncelikli sorumluluğuna ilişkin ifadelerin hukuki terminolojideki karşılıkları bağlayıcılık unsuru açısından güçlüdür.

⁶⁵⁷ Stahn, *Responsibility to Protect*, 2007, s.108

⁶⁵⁸ Luck, E. C. (2008). ‘The United Nations and the Responsibility to Protect’, *The Stanley Foundation Policy Analysis Brief*, s.4. Luck mevcut hukuka göre söz konusu suçlara ilişkin yükümlülükleri şu şekilde açıklamıştır: ‘Devletlerin soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların önlemesine ve cezalandırmasına yönelik akdi ve teamüli uluslararası yükümlülükleri vardır ve bu yükümlülüklerin kapsamı zamanla gelişmektedir. Özellikle de soykırım ve savaş suçlarının önlenmesi ve cezalandırılmasına yönelik akdi yükümlülükler uzun bir süredir açık bir şekilde kabul edilmektedir. Her ne kadar insanlığa karşı suçlar büyük ölçüde kodifiye edilmemiş olsa da suçun doğası ve içeriğini ayrıntılı olarak ele alan uluslararası mahkemelerin büyüyen bir içtihatı vardır. Etnik temizlik ise henüz uluslararası hukuk kapsamında başlı başına bir suç değildir fakat soykırım,

sorumluluğu bahsinde hak ve yükümlülük ilişkisi de tam olarak kurulmuştur. Devletin yetkisi altındaki herkesin temel insan haklarına karşılık gelen devletin bu hakları koruma ve garanti etme yükümlülüğünün varlığı hukuk normunun oluşması için gereklidir. Dolayısıyla burada ifade edilen sorumluluk kavramı yükümlülük (obligation) olarak tasavvur edilmiştir.⁶⁵⁹ Hukuki sonuçlar doğuran söz konusu yükümlülük yerine getirilmediği takdirde uluslararası toplumun harekete geçme müeyyidesiyle de zorlayıcılık unsuruna yer vermektedir.

Koruma Sorumluluğunda tartışmaların merkezinde yer alan diğer sorumluluk tipi ise uluslararası topluma atfedilen sorumluluktur. Devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getir(e)memesi halinde halkı soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruma sorumluluğu daha geniş bir topluluğa geçerek yeni bir sorumluluk ilişkisi kurulmaktadır. Böylece uluslararası toplum yukarıda zikredilen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmayacak, tüm insanlığın ortak değeri ve birlikte korunması gereken ortak menfaati olan insan haklarının korunması için harekete geçecektir.

savaş suçu veya insanlığa karşı suç teşkil edebilecek eylemleri tanımlamada kullanılmaktadır. Ayrıca uygulamada da etnik temizlik eylemleri yukarıda zikredilen suçlardan en az birini oluşturması muhtemeldir.’ Burada soykırımın yasaklanmasına ilişkin olarak UAD Soykırım Davasında ‘soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü, devletin koruma yükümlülüğünün temel bir unsuru olduğunu belirtmiştir. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, 2007, parag.425-450.

⁶⁵⁹ O halde sorumluluk yerine yükümlülük kavramının neden tercih edilmediği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Siyasi iradenin ‘yükümlülük’ yerine ‘sorumluluk’ kavramını tercih etmesi bilinçli ve stratejik bir planın neticesidir. Çünkü iki kavram arasındaki farklılık gayriihtiyari seçimler yapılmasına imkan vermeyecek seviyededir. Yükümlülük terimi Türk Hukuk Lügatında borç (vecibe) başlığında ‘kişiler arasında karşılıklı mükellefiyetlerin mecmuunu anlatan hukuki bağın ifadesi’ olarak tanımlanmıştır. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, 1991, s.41. Bir kimseyi herhangi bir şeyi vermeye, yapmaya ya da bir edayı ifaya mecbur etme olarak da TDK’da genel bir tanıma sahip olan yükümlülük kavramı hukuki ilişkide hakkın karşısında yer alır. İngilizce terminolojide ise yükümlülüğü ifade etmek için ‘obligation’ ya da ‘duty’ kavramları kullanılmaktadır. Sorumluluk hukuku söz konusu bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde kurulan hukuki bir ilişkidir. Kısacası sorumluluğun doğuşu, öncelikle bir yükümlülüğün var olması ve sonrasında da bu yükümlülüğün ihlal edilmiş olması şartına bağlıdır. Her yükümlülüğün hukuki neticesinde sorumluluk hukuku işlememektedir. Sorumluluk yükümlülüğün ihlaline hukukun verdiği cevaptır. Siyasi irade hukuki mahiyet açısından tartışmasız bir kavram ortaya atmak istemiş olsalardı Koruma Sorumluluğu yerine Koruma Yükümlülüğü ifadesini tercih edebilirdi. Bu da Byers’in ‘uluslararası hukuk belgelerinde bazen daha kesin bir dil kullanılabilecekken bile belirsizliklere yer verildiği’ savını desteklemektedir. Nitekim yazar meselenin hukuktan ziyade müzakerelerde politikanın hakim olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Byers, Still Agreeing to Disagree: International Security and Constructive Ambiguity, 2021, s.93. Genel Kurulun siyasi bir organ olması ve kararlarında siyasi, ahlaki ve hukuki terimlerin sıkça kullanılması, kullanılan dili sınıflandırma açısından zorluklara neden olmaktadır.

Koruma Sorumluluğunda uluslararası toplumun sorumlulukları kendi içerisinde üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada devletlerin sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için teşvik etme ve kapasitelerini geliştirebilmelerine yardımcı olma sorumluluğudur. Ban Ki-Moon'un raporunda 'Uluslararası Yardım ve Kapasite Geliştirme- International Assistance and Capacity-building' başlığıyla ikinci sütun içerisinde yer alan bu sorumluluk, Zirvenin Sonuç Bildirgesinde ilk sütuna göre daha ihtiyatlı terimlerle ifade edilmiştir. Teşvik edici ve esnek yoruma imkan veren kelimelerin tercihi bu sorumluluk tipinin kapsam ve içeriğine dair bir tayini zorlaştırmanın yanında ayrıca bağlayıcılık gücüne de etki ederek hukuki manada gerçek bir yükümlülüğün kurulamamasına neden olmaktadır.⁶⁶⁰ Uluslararası toplumun sorumluluğunun ikinci aşamasında (III. Sütun/a) ise barışçıl çözüm yollarının kullanılması yer almaktadır. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin 139.paragrafında düzenlenen bu sorumluluk tipinde devletler, "uluslararası toplumun BM aracılığıyla ve BM Şartının VI ve VIII. Bölümleriyle uyum içerisinde, diplomatik, insani ve diğer barışçıl yollarla halkları söz konusu suçlardan korumakla sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir". Uluslararası toplumun bu sorumluluğunu şeklen değerlendirdiğimizde sorumluluk tipinin yükümlülük olarak tasavvur edildiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu tip bir sorumluluk BM amaç ve ilkeleri ile de uyum içerisinde. Koruma Sorumluluğunun bu barışçıl yöntemlerle çözüm arayışı uluslararası toplumun vahşet suçlarının işlenmesi ya da tehdidine karşı varsayılan ilk tepkisini oluşturmaktadır.⁶⁶¹ Bu sorumluluk tipinde hem eylem biçimleri açısından hem de sorumluluğun sahibi olan aktör açısından bir çeşitlilik söz konusudur. BM Şartının VI. Bölümünde de düzenlendiği şekliyle barışçıl yöntemler müzakere, arabuluculuk, soruşturma, uzlaştırma ve adli çözüm yolları gibi seçeneklerin yanında taraflarca kabul edilen başka yöntemlerde uygulanabilecektir.⁶⁶² Aktörler açısından

⁶⁶⁰ Uluslararası toplumun devletlerin sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olma sorumluluğu bahsinde kullanılan 'should encourage and help' ve 'support' ifadeleri yumuşak bir geçiş sağlamaktadır. Bununla birlikte 2009 Raporunda devletlerin yardım etme sorumluluğunun dört şekilde gerçekleşebileceği belirtilmiştir: a. devletlerin sorumluluklarını yerine getiremeleri için onları teşvik etme; b. devletlerin sorumluluklarını yerine getirmelerinde onlara yardımcı olma; c. devletlerin sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olma; d. kriz ve çatışmadan önce stres altındaki devletlere yardım etme. UN Doc. A/63/677, General Assembly, Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary-General, 12 Ocak 2009.

⁶⁶¹ Bellamy, A. (2005). 'The First Response: Peaceful Means in the Third Pillar of the Responsibility to Protect', *Stanley Center for Peace and Security*, s.11.

⁶⁶² Koruma Sorumluluğunun bu sütununa ilişkin en başarılı örnek 2007'de başkanlık seçimleri sonucunda Kenya'da yaşanan iç çatışmaların diplomatik yöntemlerle etnik temizliğe ulaşmadan sonlandırılmasıdır. Afrika Birliği liderliğindeki arabuluculuk süreci BM, Kenya'ya komşu devletler ve

ise BM'nin sorumluluğun sahibi değil, sorumluluğun gerçekleştirilmesi için bir araç olarak tasvir edildiğini belirten Bellamy, ikili ya da çok taraflı ilişkilerle kurulacak ad hoc düzenlemeler, uluslararası ve bölgesel örgütler, BM organları, uluslararası hükümet dışı kuruluşlar, insani yardım kuruluşları, sivil toplum ve akademi gibi birçok aktörün birlikte paylaştığı bir sorumluluğa işaret etmektedir.⁶⁶³ Eylemler ve aktörler açısından çeşitliliğin olduğu bu sorumluluk tipinde uluslararası toplum vaka bazında uygulanabilirlik ve etkinlik açısından bir değerlendirme yapma kapasitesine ve seçimine sahip olması sorumluluğun hukuki sonuçlarını da etkileyerek hak ve yükümlülük ilişkisinin kurulmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca barışçıl yöntemlerin zorlayıcı tedbirlerden önce muhakkak uygulanması ve yöntemlerin yetersizliğinin tecrübe edilmesine ilişkin bir zorunluluğun olmadığına ilişkin teorik tartışmalar BM Şartı 42.maddeyle ilişkilendirilmekte ve barışçıl yöntemler uygulanmadan direk zorlayıcı tedbirlerin alınmasının mümkün olduğu üzerinde bir uzlaşıya da işaret edilmektedir.⁶⁶⁴

139. Paragrafın ikinci kısmında (III. Sütun/b) Koruma Sorumluluğunun merkezinde yer alan uluslararası toplumun zorlayıcı tedbirlerle harekete geçme sorumluluğu düzenlenmiştir. Son çare olarak tasavvur edilen zorlayıcı tedbirler devletin korumayı sağlayamaması ve barışçıl yöntemlerin yetersiz kalması halinde uygulanacaktır. İlgili paragrafı şeklen değerlendirdiğimizde devletlerin *şartlar sağlandığı takdirde*, Güvenlik Konseyi aracılığıyla, kolektif olarak harekete geçmeye *'hazır olduklarının'* taahhüdünde bulunduklarını görüyoruz. Fakat bu taahhüt gerçek manada harekete geçme yükümlülüğü değildir.⁶⁶⁵ Böyle bir yükümlülüğe devletler razı da gelmeyecektir. Nitekim Koruma Sorumluluğunun kurumsallaşma sürecinde Genel Kurul tartışmalarında devletler uluslararası toplumun zorlayıcı tedbirlerle harekete geçme sorumluluğuna yönelik çekingen bir duruş sergilemişlerdir.

sivil toplumun desteğiyle bir diplomatik eylem modeli gerçekleştirilmiştir. Uluslararası toplumun işbirliği içerisinde hareket ederek diplomatik girişimlerin olumlu sonuçlanması insani krizin iç savaşa dönüşmesini engellemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Weiss, T. G. (2010). 'Halting Atrocities in Kenya', *Great Decisions*, ss.17-30; Junk, J. (2016). 'Bringing the Non-coercive Dimensions of R2P to the Fore: The Case of Kenya', *Global Society*, Vol.30, No.1, ss.54-66.

⁶⁶³ Bellamy, *The First Response*, 2005, s.16.

⁶⁶⁴ Bellamy, A. (2016). 'The Three Pillars of the Responsibility to Protect', *Pensamiento Propio* 41, s.52-58. O'connell 2011'de Libya'da gerçekleştirilen müdahalenin son çare olmadığı, Bingazide sivilileri korumak için güvenli geçişin sağlanması adına barışçıl yöntemlere başvurulmadığını, kuvvet kullanılmasından önce müzakerelerin, yaptırımların hiçbir şekilde işletilmediğini savunmaktadır. O'connell, M. E. (2011). 'How to Lose a Revolution', içinde *The Responsibility to Protect: Challenges and Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, s.16.

⁶⁶⁵ Glanville, *On the Meaning of 'Responsibility'*, 2011, s.490.

Bunlardan en dikkat çekenini ise ABD'nin BM Temsilcisi John Bolton'un Koruma Sorumluluğundaki 'sorumluluk' teriminin kullanılmasına ilişkin endişelerini dile getirdiği mektuptur.

Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere Genel Kurulda 2005 Dünya Zirvesi öncesinde devlet ve hükümet başkanlarına sunulmak üzere bir bildiri taslağı hazırlanmıştır. Aslında taslak metin devletlerin eleştirileri ve çekincelerinden dolayı üç defa revize edilmiştir. Son taslak metinde uluslararası toplumun barışçıl yollarla koruma sorumluluğuna ilişkin kısımda diğer taslak ve raporlardan farklı olarak sorumluluk ifadesi yerine yükümlülük (obligation) terimi kullanılmıştır.⁶⁶⁶ ABD Temsilcisi böyle bir yükümlülüğü kabul edemeyeceklerini ifade eden bir mektubu Genel Kurula göndermiş ve yükümlülük ifadesinin metinden çıkarılmasını istemiştir. Bolton mektubunda BM'nin, Güvenlik Konseyinin ya da herhangi bir devletin uluslararası hukuka göre müdahale yükümlülüğünü kabul etmeyeceğini sert bir dille ifade etmekle birlikte, uluslararası toplumun müdahale sorumluluğunu da hukuki manada bir sorumluluktan ziyade ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.⁶⁶⁷ Bolton ABD'nin Koruma Sorumluluğunun I.Sütunuyla ilgili herhangi bir endişe taşımadıklarını ve halkı vahşet suçlarından koruma sorumluluğunun öncelikli olarak devlete ait olduğunu benimsediklerini belirtmiştir. Devletin bu sorumluluğunu yerine getiremediğinde uluslararası toplumun ikincil sorumlulukla söz konusu halkı korumak için harekete geçebileceğini belirten Bolton, uluslararası toplumun bu sorumluluğunun devlete önceliklendirilen ilk sorumluluktan farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim mektubun devamında da iki farklı sorumluluk kategorisi olduğunu ifade etmiş, Koruma Sorumluluğunun zorlayıcı tedbirler öngören III. Sütun/b kısmındaki sorumluluk kavramının hukuki manada

⁶⁶⁶ UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2, Revised draft outcome document of the high level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 10 Ağustos 2005, s.27, parag.119-120. Yükümlülük terimi Koruma Sorumluluğunun kuvvet kullanmayı içeren III.Sütun/b kısmında değil, diplomatik ve barışçıl yöntemlerle korumanın yer aldığı III.Sütun/a kısmında yer verilmiştir.

⁶⁶⁷ Pozitif uluslararası hukukta bir devletin başka bir devletin ülkesel yetki alanı içerisinde gerçekleştirmekte olduğu insan hakkı ihlallerine ilişkin bir yükümlülüğünün varlığından söz edemeyiz. Bununla birlikte uzun bir süredir 'ahlaki sorumluluk' düsturuyla temel hak ve hürriyetlerden tüm insanlığın faydalanması gerektiğine dair bir inanç devletlerin davranışlarına etki etmektedir. Fakat hukuki sorumluluktan farklı olarak ahlaki sorumluluklar devletlere vaka bazında değerlendirme yapma imkanı tanımakta, harekete geçme konusunda serbest bir alan açmaktadır. Dolayısıyla da bu serbestlikten vazgeçmek istemeyen egemen birimler 'yükümlü olmayı' değil ahlaken sorumlu olmayı tercih edeceklerdir.

kullanılmadığını belirtmiştir.⁶⁶⁸ ABD'nin bu sert tutumu neticesinde taslak tekrardan revize edilmiş ve yükümlülük terimi metinden çıkarılmıştır.⁶⁶⁹ Dolayısıyla da Koruma Sorumluluğunun bu bölümünde sorumluluğun daha kesin bir şekilde beyan edilmesini engelleyen esas olarak ABD'nin müdahalesi olmuştur. Aslında yükümlülük teriminin kullanıldığı barışçıl yöntemlere başvurma sorumluluğu bahsinde devletleri endişelendirecek bir durum yoktur. Buna rağmen ABD uluslararası toplumun bütün sorumluluklarını genel manada ve daha çok ahlaki sorumluluk kategorisinde değerlendirmiş ve devletin öncelikli sorumluluğu ile mahiyet açısından kesin bir ayrımı dile getirmiştir. Bir önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere devletler Koruma Sorumluluğuna ilişkin benzer eleştirileri sık sık dile getirmişlerdir. BM Şartı ile uyum içerisinde olmadığına dair endişelerle hukuki sorumluluk atfedilemeyeceği iddiası desteklenmiştir. Hukuki sonuçlar doğurabilecek herhangi bir formülasyondan kaçınan ABD Temsilcisinin ifadeleri, sorumluluk ve yükümlülük terimleri arasındaki farkın hukuk tekniğinden ziyade siyasi iradede kaynaklandığına dair tezimizi de haklı çıkarmaktadır. Nitekim sorumluluk terimi devletin sorumluluğu bahsinde salt hukuki karşılığı olan bir ifade olarak kullanılırken bir sonraki paragrafta aynı terim ahlaki temellere dayandırılmaktadır. Hukukun, ahlakın ve siyasetin içinde sıkça kullanılan sorumluluk kelimesinin tercih edilmesindeki asıl neden de kavramın karşılığının net olmaması ve kavrama atfedilen anlamın vaka bazında değişime uyum göstermesidir. Bellamy üçüncü sütunun bir norm olarak tanımlanması halinde bile kendi içindeki belirsizlikten ötürü normatif yapısının zayıf olacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁰ Hasılı ABD Koruma Sorumluluğunu insani müdahale hakkından ayıran en temel özelliğinin altını boşaltma çabası içerisinde. Halbuki insani müdahale hakkının devletlere tanıdığı olduğu takdir yetkisinin keyfi uygulamalara neden olması Koruma Sorumluluğunun

⁶⁶⁸ Letter of Ambassador John Bolton, Permanent Representative of the United States to the UN, 30 Ağustos 2005. Mektubun detaylı analizi için bkz. Johnstone, I. (2011). *The Power of Deliberation: International Law, Politics and Organizations*, New York: Oxford University Press, s.71.

⁶⁶⁹ Stahn'a göre Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer alan Koruma Sorumluluğuna ilişkin paragraflar farklı görüşlere sahip devletler arasında köprü görevi kurmayı amaçlayan uzlaşmacı bir tutumun ifadesidir. ABD'nin eleştirilerine rağmen devletler Koruma Sorumluluğunu tamamen ahlaki bir kavrama indirgemekten de kaçınmışlardır. Stahn, *Responsibility to Protect*, 2007, s.108

⁶⁷⁰ Bellamy, A. (2010). 'The Responsibility to Protect-Five Years On', *Ethics and International Affairs*, Vol.24, No.2, ss.143-169, s.161.

itici gücünü oluşturmaktaydı. Fakat devletler kendilerine serbest bir alan yaratacak kavramların kullanılmasına her zaman için öncelik vereceklerdir.⁶⁷¹

Glanville, Koruma Sorumluluğu kavramındaki sorumluluğun manasını kavrayabilmek için üç soru sormuştur: aktörlerin nelerden sorumlu olduğu, kimlere karşı sorumlu oldukları ve sorumluluğunu yerine getirmeyen aktörlerin nasıl/hangi yollarla sorumlu tutulabileceği.⁶⁷² Zorlayıcı tedbirler olarak uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu yerine getirme bahsinde ilk iki soru Koruma Sorumluluğunun içeriği ile alakalıdır: aktörlerin halkı vahşet suçlarından koruma sorumluluğu vardır ve bu sorumluluk vahşet suçunu işleyen devlete karşı gerçekleştirilecektir. Fakat son soru daha çok uluslararası hukukun yapısıyla alakalıdır. Uluslararası hukukun mevcut ve yerleşik kurallarının ihlali halinde bile bir zorlayıcı yaptırım mekanizmasının olmaması gelişmekte olan bir normun gelişmesine ve kurumsallaşmasına engel teşkil etmemesi gerekmektedir. Ayrıca burada bir ayrıma dikkat çekmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Devletin hukuki olarak sorumluluğunun olması ile sorumluluğunu yerine getirmediğinde öngörülen müeyyidelerin icra kabiliyetinin olmaması/zayıf olması ayrı değerlendirilmelidir. Birincisi sorumluluk hukukunun alanına hitap ederken ikincisi uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk düzeninin anarşik yapısına yönelik bir meseledir. Nitekim Lauterpacht devletlerin sorumlulukları ile yaptırım meseleleri arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunmuş, sorumluluğun uygulanması (enforcement) meselesini devletlerin insan haklarına ve temel hürriyetlere saygı gösterme yükümlülüğünden ayrı bir şekilde değerlendirmiştir.⁶⁷³ Uluslararası toplumun sorumluluğu gerçek manada bir sorumluluk/yükümlülüğe karşılık gelmesi halinde bile bu sorumluluğu desteleyecek bir yaptırım mekanizmasının olmaması devletlerin

⁶⁷¹ Koruma Sorumluluğunun harekete geçme sorumluluğu hukuki bir manada kullanılmış olması halinde bile ABD'nin harekete geçmemesinin bir yaptırıma ya da uygulamaya tabi tutulabileceği hiçbir zaman düşünülmemiştir. Bununla birlikte, eylemsizliği başarılı bir şekilde gerekçelendirememenin, ülke içindeki dinamiklere etki edeceği, uluslararası itibar açısından bazı kayıplara neden olabileceği hesaba katılarak kavramın hukuki bir sonuç doğurması engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim uluslararası sorumluluklarını yerine getirmeyen bir süper gücün meşruiyeti tehlikeye girebileceği gibi otoritesi ve güvenilirliği de sorgulanmaya başlayacaktır.

⁶⁷² Glanville, On the Meaning of 'Responsibility', 2011, s.482.

⁶⁷³ Lauterpacht, H. (1947). *The International Protection of Human Rights*, The Hague Collected Courses 70, 5, s.18. Burada karşımıza daha farklı bir sorun çıkmaktadır. Ubi jus, ibi remedium ifadesiyle belirtilen 'hukukun ihdas ettiği bir hak varsa, bu hak ihlal edildiğinde çözüm için karşılık gelecek bir kanun yolunun da olması gerektiridir'. Yani kanun yolunun olması ya da diğer bir ifadeyle etkin başvuru yollarının olması hukukun kurumsal garantisidir ve hukuk düzeninin güvenilirliğini sağlamaktadır. Hak ve yükümlülüklerin uygulanmasını denetleyecek bir mekanizmanın olmaması hukuk kurallarının niteliğini, kapsamını ve etkinliğini de tartışmalı hale getirmektedir.

endişelerini hukuk alanının dışına taşımaktadır. Nitekim vahşet suçlarına maruz kalan bir halkı Koruma Sorumluluğu çerçevesinde korumakla yükümlü olan uluslararası toplumun harekete geçme yükümlülüğünü yerine getirmemesinin hukuki sonuçları da tam olarak bilinmemektedir. Uluslararası hukuk genel olarak herhangi bir yaptırım mekanizmasına sahip değilken uluslararası topluma karşı bir yaptırımın uygulanması neredeyse imkansızdır. Bu durum sadece uluslararası hukukun anarşik yapısından kaynaklanmamakta aynı zamanda uluslararası toplumun belirsizliği ve tanımlanmasının zorluğundan da kaynaklanmaktadır. Uluslararası toplumun hukuki manada bir sorumluluk ilişkisinin tarafı olabilmesi için hukuk düzeninde hak ve yükümlülük atfedilecek bir hukuki kişiliğinin olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte uluslararası toplum uluslararası ilişkilerde bir kurum olarak var olmasına rağmen uluslararası hukuk düzeninde hak ve yükümlülükler iddia edebilecek hukuki kişiliğe sahip değildir ve bu durum sorumluluk ilişkisinin kurulmasını da zorlaştırmaktadır. Glanville uluslararası toplum düşüncesinin soyut ve muğlak olmasından dolayı sorumluluk üstlenebilecek bir aktör olamayacağını ifade ederken, uluslararası toplum adına harekete geçecek bir kurum arayışına yönelmiştir.⁶⁷⁴ Biz uluslararası toplum adına hareket edecek herhangi bir kurum aramadan önce uluslararası toplumun sorumluluğunun hukuki sonuçlarını değerlendirebilmek için uluslararası toplum kavramına yakından bakmak istiyoruz.

4.2.2. Uluslararası Toplum

Koruma Sorumluluğunda devletin öncelikli sorumluluğunu yerine getiremediğinde halkın vahşet suçlarından korunmasının sağlanması adına daha üst bir kurum olarak tasavvur edilen *uluslararası topluma* bir sorumluluk geçişi öngörülmüştür. İnsani müdahale hakkından farklı olarak devletlerin münferiden müdahalede bulunmasını engelleyecek bir aktör olarak karşımıza çıkan uluslararası toplum ifadesinin tanımına ilişkin bazı belirsizlikler dikkatimizi çekmektedir. Birçok disiplinde sıklıkla kullanılmasından dolayı kavramın mahiyet ve muhtevası da değişmekte ve disiplinlerarası gelişigüzel kullanımlar bir karışıklığa sebebiyet vermektedir. Koruma Sorumluluğuna ilişkin en önemli iki metin olan ICISS Raporu ile 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde uluslararası toplum kavramına ilişkin herhangi bir tanımlama yapılmaması da kavrama daha çok uluslararası

⁶⁷⁴ Glanville, On the Meaning of 'Responsibility', 2011, s.493. Münferiden devletler olabileceği gibi bölgesel örgütler ya da uluslararası örgütler de olabilir.

ilişkiler disiplinine özgü bir kullanım alanı sağlamıştır. Halbuki uluslararası toplum kavramı uluslararası hukuk terminolojisinde de sık sık kullanılmaktadır ve hatta uluslararası hukuku en basit haliyle ‘uluslararası topluma uygulanacak hukuk’ olarak tanımlarken de istifade edilen bu kavramın tam olarak neye karşılık geldiğini açıklamak sorumluluğun muhatabının tespiti açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu çalışmada Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyeti açısından bir değerlendirme yapmaya çalıştığımız için Koruma Sorumluluğu konseptindeki hukuk sükelerinin açıkça tespit edilmesi lazım gelmektedir. Dolayısıyla da uluslararası toplumun tanımlanması ve belirlenmesi sorumluluğun hukuki sonuçlarını etkileyecektir. Sorumluluğun muhatabı olarak karşımıza çıkan uluslararası toplumun belirsiz olması sorumluluk ilişkisini de zayıflatacak taraf olma ehliyetini kaybederek hukuki sonuçları etkisiz hale getirecektir.

Uluslararası toplum kavramını tanımlamadan önce kavrama karşılık gelen İngilizce literatürdeki kavram çeşitliliğinden bahsetmek faydalı olacaktır. İngilizce yazında en çok kullanılan kavramlar arasında ‘world society’, ‘international society’ ve ‘international community’ yer almaktadır. Fakat uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk literatüründe uluslararası toplum kavramının yaygın kullanımı ‘international society’ ve ‘international community’ şeklindedir. Genel olarak aynı anlama gelen bu iki kavram birbirleri yerine de kullanılmaktadır. Mesela Koruma Sorumluluğuna ilişkin ICISS Raporu ve 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde ‘international community’ kavramı kullanılmasına rağmen doktrinindeki teorik tartışmalarda gelişigüzel bir şekilde ‘international society’ terimine de yer verilmektedir. Bu birbirleri yerine kullanma geleneği Koruma Sorumluluğu bağlamında iki kavram arasında büyük bir ayrımın olmadığına da işaret etmektedir.

Türkçe literatürde ise son yıllarda her iki kavrama karşılık gelecek şekilde tek bir kavram kullanılmaktadır: ‘uluslararası toplum’.⁶⁷⁵ Bu teklik Türkçenin

⁶⁷⁵ Koruma Sorumluluğu doktrini alanında yazılan Türkçe makalelerde international community kavramını uluslararası toplum olarak kullanan yazarlar için bkz. Keskin, F. (2009). ‘Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme’, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 21, ss.67-88; Gözen Ercan, P. (2017). ‘Onuncu Yılından Ardından ‘Koruma Sorumluluğu’nun Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri’, *Alternatif Politika Dergisi*, 9 (3), ss.385-408; Gözen Ercan, P. (2015). ‘İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünme: Lex Ferenda olarak R2P’, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, ss.165-182; Ertuğrul, Ü. E. (2016). ‘Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak’, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, ss.441-470; Reçber, S. (2016). *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları; Cazala, M. S. (2018) ‘Koruma

yetersizliğinden ziyade ‘international society’ ve ‘international community’ arasındaki farklılığın İngilizce literatürde de dikkat edilmemesinden ve sıklıkla birbirleri yerine kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da çağdaş Türkçe metinlerde tek bir terim olarak kullanılan ‘uluslararası toplum’ ifadesi ile tam olarak hangi kavramın kastedildiğinin kesin olarak saptanması zordur. Biz bu bölümde aralarındaki farkı görebilmek adına uluslararası cemiyet ve uluslararası cemaat kavramları üzerinden uluslararası toplumu tanımlamaya çalışacağız.

Kavramlar arasındaki farka dikkat çeken yazarların sosyoloji terimleri olan society (cemiyet) ve community (cemaat) arasındaki farkı dikkate alarak uluslararası toplumu nitelendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Nitekim Alman sosyolog Ferdinand Tönnies, modernleşmenin sosyal paradigmalarını açıklarken kullanmış olduğu gesellschaft (society) ve gemeinschaft (community) kavramlarında, bileşeni olan bir grup insan arasındaki bağların yapısına göre bir ayrımı işaret etmektedir. Tönnies’in ‘society’ ve ‘community’ ile ifade ettiği kavramların Türkçe karşılığı için, sırasıyla, ‘toplum-cemiyet’ ve ‘topluluk-cemaat’ kavramları kullanılmıştır.⁶⁷⁶ Toplumsal oluşum ve ilişki tipleri üzerinden yapılan tanımlamalarda ‘topluluk-cemaat’ ile inanç, gelenek, kültür gibi organik bağlar ile bağlı bir grup insanın birliktelik ve aitlik hisleriyle direk karşılıklı, samimi bir ilişki içerisinde olduğu insan topluluğu ifade edilirken, ‘toplum-cemiyet’ kavramı ile de yüzeysel, mekanik ilişkiler ile birbirine bağlı, içten gelen eğilimler ile değil de zorunluluktan kaynaklanan birlikteliklerin olduğu, paylaşılan ortak öğelerin derinlerde bir anlam ifade etmediği, üyelerin rasyonel çıkarlarını gerçekleştirme davranışları içerisinde oldukları belirtilmiştir.⁶⁷⁷ Tönnies ‘birliktelik duygusunun’ mevcudiyetini

Sorumluluğu’nın Normatif Statüsü’, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, ss.65-89. Arsava ise uluslararası camia kavramını kullanmıştır. Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011.

⁶⁷⁶ Tönnies’in ‘Gemeinschaft und Gesellschaft’ kitabı Vakıfbank Kültür Yayınları tarafından ‘Cemaat ve Cemiyet’ olarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Kitabın İngilizcesi ise ‘Community ve Society’dir. Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre Güler, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları. Nilgün Çelebi ise çalışmalarında toplum ve topluluk kavramlarını kullanmıştır. Bkz. Çelebi, N. (1987). ‘Ferdinand Tönnies’in hayatı ve görüşleri’, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, ss.81-93, s. 85. İmamoğlu ise community kavramının Türkçe’ye tercümesinde cemaat kelimesinin kavramı tam olarak karşılamaya yetmediğini ifade ederek, kavramın kapsamını sınırlandırma endişesiyle kullanmamayı tercih etmiştir. Yazarın kullandığı kavram ise ‘aidiyet çevresi’dir. Kavramın kullanımına ilişkin açıklamalar için bkz. İmamoğlu, M. İ. (2014). ‘Liberal Komüniteryanizmin Temel İlkeleri’, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt:72, Sayı:1, ss.571-590, s.571.

⁶⁷⁷ Tönnies, F. (2020). *Community and Society*, İngilizce çevirisi C.P. Loomis, Mockingbird Press, ss.93-148.

cemaatlerle bağdaştırırken, ‘bireyselliğin’ belirleyici olmasını cemiyet oluşumuyla açıklamış ve cemaat ve cemiyetlerin mensubu olan bireylerin davranışları üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Bu iki kavram arasındaki farkı uluslararası toplum kavramını tanımlamada yansıtabilecek olursak uluslararası toplumu oluşturan unsurların birbirleriyle maddi ve manevi bağlara sahipliği üzerinden bir ayırım yapmamız gerekecektir. Bu ayırım neticesinde uluslararası cemiyet ve uluslararası cemaat kavramları arasındaki farkı ortaya koyarak Koruma Sorumluluğunda kullanılan ‘uluslararası toplum’ kavramının gerçek karşılığını tespit etmeye çalışacağız.

4.2.2.1. Uluslararası Cemiyet olarak Uluslararası Toplum

Uluslararası cemiyet kavramı İngiliz Okulu teorisyenlerinin tanıdığı olan devletler topluluğuna karşılık gelmekte ve devletlerin ortak bir değer paylaşmasından ziyade maddi bağlarla birlikteliğini ifade etmektedir. Çoğulcu yaklaşımı temel alan İngiliz Okulu teorisyenlerinin salt devletler topluluğu olarak tanımladığı ‘international society’ kavramı çağdaş Türkçe literatüre uluslararası toplum olarak yerleşmiş ve devletlerarasında ortak kuralların, normların, ilkelerin ve kurumların oluşturulmasıyla ortak çıkar ve kimliğin kurumsallaşması olarak ifade edilmiştir.⁶⁷⁸ İngiliz Okulunun en önde gelen teorisyenlerinden Hedley Bull ise bir grup benzer düşünceye sahip devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde ortak bir kurallar dizisine bağlı oldukları ve ortak kurumların işleyişini paylaştıkları bir yapı olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁹ Devletlerin rızaları dahilinde ortak çıkarlar ve değerler doğrultusunda normlar, kurallar koyarak kurmaya çalıştıkları yapının sürdürülebilmesi için gerekli kurumların oluşturulması ve sürdürülmesine de yine rıza gösterdiklerini belirtmiştir.⁶⁸⁰ İngiliz Okulu uluslararası ilişkileri anlama ve açıklamada uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumundan oluşan üç unsurlu yapıyı ve aralarındaki etkileşimi merkezine almaktadır.⁶⁸¹ Devlet merkezli oluşumların

⁶⁷⁸ Buzan, B. (2004). *From International to World Society, English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge Studies in International Relations, s. XVII.

⁶⁷⁹ Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London: Macmillan Press, s.13.

⁶⁸⁰ Bull, *The Anarchical Society*, 1977, s.14.

⁶⁸¹ Demirel, M. (2017). ‘Hedley Bull Perspektifinden ‘Uluslararası Toplum’ Kavramsallaştırması ve Kurumları’, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kış/3, s.52. Aslında bu üç kavram (uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu) birbirleriyle çok yakın anlamlara sahiptir ve bazen birbirleri yerine de kullanılabilir. İngiliz okulu teorisyenlerinden Wight’ın uluslararası ilişkileri analiz etmede kullanılan bu üçlü yapının tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarını, esas kimliklerini kaybetmeden değişim geçirdiklerini ve birbirlerine dönüşerek iç içe geçtiğini belirten Demirel, Wight ve Butterfield’in uluslararası sistem ve uluslararası

ötesinde bireyleri, devlet-dışı aktörleri ve nihayetinde bir bütün olarak tüm insanlığı evrensel sosyal kimlik ve düzenlemelerin merkezine alan ve global sosyal etkileşimlerin tümünü ifade eden dünya toplumu (world society) kavramı İngiliz Okulunun uluslararası toplumla en çok ilişkilendirilen bir diğer kavramıdır.⁶⁸² Bu iki kavram arasındaki fark merkezine aldığı unsurlardan kaynaklanmaktadır. Sadece devletler toplumu olarak ifade edilen uluslararası toplum, bireyleri ve diğer oluşumları da içerisine alarak daha geniş bir kavram olan dünya toplumuna dönüşür. Tanımlamalardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere uluslararası toplum devletlerden oluşan ve devletlerin ortak çıkar ve değerleri ile inşa ettiği kurum ve kuralların toplamıdır. Bu ortak değer ve çıkar paylaşımında manevi bağlardan ziyade maddi bağlarla birliktelikler temel alınmıştır. Bir grup devletin kurmuş olduğu bu sosyal oluşum mekanik bir yapılanmayı ifade etmektedir. Uluslararası toplumun devletlerin iradi olarak ortak değerler ve normlar etrafında birleşmesi uluslararası hukukun anarşik yapısıyla uygunluk gösterir. Herhangi bir üst otoritenin olmadığı devletlerin egemen eşit birimler olarak birbirleriyle işbirliği içerisinde oldukları uluslararası hukuk düzeninde, devletlerin biraraya gelerek ortak norm yaratma ve kurumlar aracılığıyla söz konusu kuralların uygulanmasını sağlaması düzenin yapısına da uygundur.

4.2.2.2. Uluslararası Cemaat olarak Uluslararası Toplum

Uluslararası cemaat olarak ifade ettiğimiz ‘international community’ kavramında ise teorik olarak bütün devletlerin ve dolaylı olarak da tüm insanlığın

toplum kavramlarını birbirlerinin yerine kullandıklarını ifade etmiştir. Demirel, a.g.m., 2017, s.54. Her ne kadar bu kavramların birbirleri yerine kullanılabileceği belirtilmiş olsa da Bull, uluslararası sistem ile uluslararası toplum kavramları arasında belirgin farklılığa dikkat çekmiştir. Bull, uluslararası toplumu tanımlarken kullandığı kriterlerden devletin tek aktör olması, birbirleriyle etkileşim halinde olmaları, kendi rızaları dahilinde oluşturdukları ortak çıkar ve değerleri yansıtan antlaşmalar hukuku ve teamül hukuku kurallarıyla bağlı oldukları bir normatif yapının varlığını uluslararası sistemi tanımlarken kullanmamıştır. Uluslararası sistem tanımında ortak değer, ortak normlar ve kurumlara bağlılık özelliklerinin olmadığını belirten Bull, iki veya daha fazla devletin bir araya gelerek bir bütünün parçalarıymış gibi birbirlerinin kararları üzerinde etkili olma düşüncesinin uluslararası sistemi şekillendirdiğini belirtmiş ve uluslararası sistemin devletlerarası güç politikaları üzerine inşa edildiğini ifade etmiştir. Sistemin var olabilmesi için sistemin parçalarının birbirleriyle düzenli bir şekilde etkileşim halinde olması ve bu etkileşimin birbirlerinin davranışlarını etkileyecek yeterlilikte olması gerektiğini belirtmiştir. Bull’a göre uluslararası toplumun varlığı uluslararası sistemin de varlığına işaret etmektedir fakat uluslararası sistemin varlığı uluslararası toplumun da mevcut olduğunu varsaymamaktadır. Bull, *The Anarchical Society*, 1977, s.8-19. Görüldüğü üzere Bull da Wight gibi kavramların değişim geçirerek birbirlerine dönüşebileceğini savunmuştur.

⁶⁸² Bull, *The Anarchical Society*, 1977, s. XVIII.

ortak menfaatlerini kapsayan bir yapıdan bahsedilmektedir.⁶⁸³ Bruno Simma'nın tüm insanlığın menfaati (community interest) olgusu ile ilişki kurarak tanımladığı 'uluslararası cemaat' kavramında uluslararası cemiyet kavramına nazaran daha derin bağların olduğu topluluk kastedilmiştir.⁶⁸⁴ Uluslararası cemaat kavramı üzerine çok kapsamlı çalışmaları olan Scelle, uluslararası toplumun devletlerden oluşan topluluğu da içine alan ve ötesine geçerek tüm evreni kuşatacak kapsamlı bir yapı olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁵ Uluslararası toplumu en yalın haliyle 'evrensel birey topluluğu' olarak tanımlayarak devletlerin biraraya gelerek oluşturduğu mekanik bir topluluktan ziyade, uluslararası ilişkiler yoluyla halkların içiçe geçtiği organik bir yapıya işaret etmektedir. Scelle, aynı topluluğa mensup bireylerin birbirlerine gerçek bağlarla bağlı olduğu ve aralarında ortak ihtiyaçların giderilmesi ile hizmetlerin değişimi esasına dayanan hakiki bir dayanışma olduğu düşüncesini temele alarak bio-sosyolojik hukuk kuramı ile uluslararası hukukun esasını değerlendirmiş, neticesinde ulaşılan dayanışma modelleri üzerine de topluluk hukukunu inşa etmiştir.⁶⁸⁶ Toplumun temel yapıtaşı olan bireylerin birbirlerine karşılıklı bağımlılığının toplumda bir dayanışmayı doğurduğu ve bu dayanışmanın bir takım kurallarla düzenlendiğini belirterek kuralların kanun koyucular tarafından belirlenmediğini toplumun kendiliğinden bu kuralları organik bir şekilde oluşturduğunu savunmuştur.⁶⁸⁷ Fakat bazı uluslararası hukukçular böyle bir yapının pek mümkün olmayacağını bu nedenle de uluslararası cemaat kavramını tüm insanlığın menfaatine hizmet eden ilkeler doğrultusunda hareket eden devletler topluluğu olarak

⁶⁸³ Hakimi, M. (2017). 'Constructing an International Community', *The American Journal of International Law*, 111/2, ss.317-356, s. 318.

⁶⁸⁴ Simma, *From Bilateralism to Community Interest*, 1994, ss.235-250.

⁶⁸⁵ Cassese Scelle'in uluslararası toplumu diğer uluslararası hukukçulara göre farklı tanımladığını belirterek, Scelle'in uluslararası toplumu nasıl algıladığını görev ikileşmesi kuramı üzerinden değerlendirmiştir. Cassese, A. (1990). 'Remarks on Scelle's Theory of 'Role Splitting' (dedoublement fonctionnel) in International Law', *European Journal of Law*, Vol.1, ss.210-231. Scelle'e göre uluslararası toplum belirli kurallarla yönetilen devletler ya da devletlerarası oluşumların (uluslararası örgütler gibi) topluluğu değildir, aksine uluslararası ilişkiler yoluyla iç içe geçmiş halk topluluğudur. 'interpenetration of peoples through international intercourse'. Duguit'nin hukuki çoğulluk doktrini (doctrine of the plurality of legal orders) ile temellendirilen dünya toplumu yaklaşımını benimseyen Scelle'e göre uluslararası toplum her biri birbiriyle kesişen ve örtüşen birçok toplumdur ve her bir birey ya da birey topluluğu dünya toplumunun temel siyasi unsurunu oluşturan bir devletle bağlantılıdır. Cassese, a.g.m., 1990, s. 211. Görüldüğü üzere Scelle'in uluslararası toplumu, her siyasi toplum gibi birbirlerinin işbölümüne dayanan dayanışma bağları ile bağlanmış fertlerden ve fert gruplarından oluşmaktadır.

⁶⁸⁶ Menemencioğlu, *Leon Duguit'in Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, 1939, s.15.

⁶⁸⁷ Scelle'in toplumsal dayanışma (içtimai tesanüt) kuramının temelleri Duguit'nin sosyolojik hukuk düşüncesi yaklaşımında yer almaktadır. Aybar, içtimai tesanüt kanununun devletler cemiyetinde de hüküm sürdüğünün iddia edilmesi üzerine mutlak egemenlik prensibinin sarsıldığını belirtmiştir. Aybar, *Tarafsızlık*, 1943, s.213.

kullanmayı tercih etmişlerdir.⁶⁸⁸ Palmas Adası Davasında Hakim Max Huber'in ülkesel egemenlik tartışmalarında 'devletler hukukunun yapısının herhangi bir devletüstü teşkilatlanmaya dayanmadığını'⁶⁸⁹ belirtmesi, Meray'ın ifadeleriyle 'bir dünya devleti veya dünya hükümeti kurma meselesinin henüz uygulanma değeri taşımaktan çok tefekkür ve ümit aleminin konusu olabileceğine' işaret etmektedir.⁶⁹⁰ Böylece Cassese'nin ifadesiyle 'uluslararası toplum normatif düzeyde daha entegre hale gelmiştir'.⁶⁹¹ Fakat Friedmann farklı düşüncelere sahiptir. Uluslararası hukukun daha çok toplumsal yönden geliştiğini iddia etmiş (community aspects rather than society aspects) ve uluslararası hukukun devletlerarası ilişkilerden çok daha fazlasını kapsayacağına dair öngörülerde bulunmuştur. İlerleyen süreçte uluslararası hukukun yeniden tanımlanması gerektiğini ve daha önceki tanımlardan da farklılaşacağını ifade ederek uluslararası cemiyetten uluslararası cemaate doğru bir değişimin gerçekleşeceği yaklaşımını benimsemiştir.⁶⁹² Yargıç Alvarez de 'BM'ye Yeni Üyelerin Kabulünde Genel Kurulun Yetkisi Danışma Görüşüne' eklediği karşıt görüşte 'uluslararası hukukun sadece devletler tarafından oluşturulabileceği düşüncesinin artık geçerli olmadığını' ifade etmiştir.⁶⁹³

Mossler, uluslararası hukukun yalnızca hukuki kişiliğe sahip uluslararası hukuk subjeleri arasındaki iki taraflı ya da çok taraflı ilişkilere indirgenemeyeceği, uluslararası hukuk düzeninde var olan subjelerin birlikte bir topluluk-cemaat (community) oluşturduğunu ve bütün subjelerin bu topluluğun üyeleri olduğunu

⁶⁸⁸ Rao, P. S. (2008). 'The Concept of International Community in International Law: Theory and Reality', içinde *International Law Between Universalism and Fragmentation*, Isabelle Buffard, James Crawford, Alain Pellet ve Stephan Wittich (eds), Leiden Boston: Martinus Nijhoff Publishers, ss.85-107, s. 101. Tomuschat UAD'nın erga omnes yükümlülüklerle ilişkin omnes ifadesinin devletlere karşılık geldiğini belirtmiş ve Divanın uluslararası topluluk (international community) ifadesini tüm devletlerin kısaltması olarak kullandığını ifade etmiştir. Tomuschat, C. (1993). *Obligations Arising for States Without or Against their Will*, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Volume 241, s.231.

⁶⁸⁹ Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, 1928, s.839. Huber 'international law, the structure of which is not based on any super-State organisation' şeklinde ifadesi aslında tam olarak kurumsallaşma bakımından uluslararası hukukun yapısına işaret etmektedir.

⁶⁹⁰ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş I.Cilt.*, 1959, s. 59.

⁶⁹¹ Cassese, A. (2002). *International Law*, Oxford University Press, s.45.

⁶⁹² Friedmann, *The Changing Dimension of International Law*, 1962, s.1162-1165.

⁶⁹³ ICJ, Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations, Advisory Opinion of March 3rd, 1950, Dissenting opinion by M.Alvarez, s.11-12. Yargıç Alvarez uluslararası hukuka karşılıklı bağımlılık rejiminin 19.yüzyılın ortalarından itibaren etki etmeye başladığını belirterek uluslararası hukuktaki değişiklikleri kendine has bir hukuk anlayışı ile yorumlamıştır. Klasik uluslararası hukukun statik olduğunu ve bireyci/bireyselci (individualistic) temele dayandığını bununla beraber yeni uluslararası hukukun dinamik olduğunu ve sosyal karşılıklı bağımlılık rejimi temeline dayandığını iddia etmiştir. Samore, W. (1958). 'The New International Law of Alejandro Alvarez', *The American Journal of International Law*, 52(1), ss.41-54, s.42.

belirtmiştir.⁶⁹⁴ Mossler’e göre topluluk (legal community), üyelerinin birbirleri arasındaki ilişkilerini örgütlenmiş kurumlarla birlikte normlar, ilkeler ve davranış kurallarına göre düzenleyen bir yapıdır. Mossler’in topluluk tanımını uluslararası alana taşıdığımızda İngiliz Okulunun uluslararası toplum tanımıyla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Zaten Mossler de ‘international legal community’ ile ‘international society’ kavramlarının aynı kullanıma sahip olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁵ Her ne kadar Mossler, uluslararası hukuk topluluğu ile uluslararası toplum kavramlarını ayırt etmeksizin kullanmış olsa da toplum ve topluluk kavramlarında önemli bir farklılığa da işaret etmiştir. Bir toplumu (society) hukukla yönetilen bir topluluğa (community) dönüştürenin anayasa olduğunu ifade ederek, hukuki topluluk için en az bir tane esaslı anayasal kuralın olması gerektiğine dikkat çekmiş ve anayasal kuralların olmaması durumunda o toplumun bir topluluk oluşturmayacağını belirtmiştir.⁶⁹⁶

4.2.2.3. Uluslararası Hukukta Uluslararası Toplum

Derin anlam farklılıklarına rağmen uluslararası hukuk literatüründe uluslararası toplum ifadesinin hem ‘international society’ hem de ‘international community’ kavramlarına karşılık gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte güncel uluslararası hukuk düzenini en doğru şekilde yansıtan kavramın hangisi olduğunu objektif ve itirazsız bir şekilde ispatlamak zordur.⁶⁹⁷ Mesela uluslararası hukuku en basit haliyle ‘uluslararası topluma uygulanan hukuk’ olarak tanımlayan Nguyen Quoc Dinh uluslararası toplum için ‘international society’ kavramını kullanmıştır.⁶⁹⁸ ‘Community-cemaat’ kavramının daha çok manevi, kültürel ve fikri bağlarla oluşmuş, ortak değerlerin paylaşıldığı bir topluluğu ifade etmesi dönemin atmosferine baktığımızda uluslararası toplumun yapısını tam olarak yansıtmamaktadır. Nitekim international community kavramının uluslararası hukuki

⁶⁹⁴ Mossler, H. (1980). *The International Society as a Legal Community*, Alphen aan den Rijn: Sijhoff and Noordhoff, s.12.

⁶⁹⁵ Mossler, *a.g.e.*, 1980, s.12. Mossler uluslararası hukuk topluluğunun (international legal community) var olabilmesi için 2 ögenin var olması gerektiğini belirtmiştir. Objektif element olarak da değerlendirilen birinci öge bölgesel temelde örgütlenmiş belirli sayıda bağımsız birimlerin varlığıdır. Psikolojik element olan ikinci öge ise bu birimlerin hak ve yükümlülükler getiren, yetkileri dağıtan kurallar tarafından karşılıklı ilişkileri düzenlemesine ilişkin genel bir inancın varlığıdır (the awareness of legal rules). s.18.

⁶⁹⁶ Mossler, *a.g.e.*, 1980, s.31-32.

⁶⁹⁷ Tomuschat, *Obligations Arising for States Without or Against their Will*, 1993, s.211.

⁶⁹⁸ Dinh N. Q., Daillier, P. ve Pellet, A. (1980). *Droit International Public*. Aktaran Thirlway, H. (2002). ‘Concepts, principles, rules and analogies: international and municipal legal reasoning’, *Collected courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 294, ss. 265-405, s.273.

metinlerde ilk örneklerini 1970'lerden itibaren jus cogens kuralların ve erga omnes yükümlülüklerin ortaya çıkışıyla beraber görmekteyiz.⁶⁹⁹ Fakat burada da karşımıza yeni bir sorun çıkmaktadır. Devletlerin ötesinde bir topluluk düşüncesi üzerine tasarlanmış 'international community' kavramı bu defa da 'devletler' ekiyle bağlanarak tekrar 'international society'nin kapsamına sıkıştırılmaya çalışılmıştır. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde kullanılan 'international community of states as a whole' ifadesi kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Hemen bir yıl sonra Divan Barcelona Traction Davasında devletler ekini kaldırmış ve 'international community as a whole' ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Divandan güç alarak UHK da 2001 Taslak Maddelerinde devletlerin ısrarına rağmen 'devletler' ifadesine yer vermeden daha kapsayıcı olan 'international community as a whole' ifadesini kullanmıştır.⁷⁰⁰ Crawford 1969 Viyana Sözleşmesinin 53.maddesine diğerlerinden farklı olarak 'devletler' ifadesinin eklenmesinde jus cogens kurallar da dahil olmak üzere, uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında devletlerin sahip olduğu üstünlüğünü vurgulama amacı olduğunu belirtmiştir.⁷⁰¹

Uluslararası ilişkilerin yapısal değişikliği, teknolojik dönüşüm ve küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası toplum yaklaşımlarında da bir değişimin beklenmesi makuldur. Bireylerin sınırları aşarak bir bütün oluşturduğu, birbirleriyle manevi bağlarla bağlı olduğu organik yapının günümüz uluslararası hukuk düzenine gittikçe yerleşmeye başladığı görülmektedir. Ulusal sınırların gerçekliğini yitirmesi, insanların ve toplumların birbirleriyle çok yakın ve hızlı ilişkiler kurması nihayetinde devletlerin birlikte oluşturduğu uluslararası toplum düşüncesine de etki etmekte ve ortak değerlerin paylaşıldığı bir birliktelik her geçen gün daha çok arzulanmaktadır. İnsan haklarının uluslararası alanda korunması, insani krizlere toplumsal vicdan bilinciyle tepki verme, uluslararası terörizm ile mücadele ve çevresel felaketlerin önlenmesi gibi birçok gelişme ortak menfaat ve ortak değer kavramlarını ön plana

⁶⁹⁹ Hakim Sir Gerald Fitzmaurice, 'international community' ifadesinin ilk olarak 1960'lı yıllarda Güneybatı Afrika Davaları (Etiyopya ve Liberya ile Güney Afrika) sırasında ortaya çıktığını belirtmiştir. ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Advisory Opinion, Dissenting Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, 21 Haziran 1971, s.229, parag.33. Hemen birkaç yıl sonra da 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile 1970 Barcelona Traction Davasında kullanılmıştır.

⁷⁰⁰ 25, 33, 42 ve 48.maddeler. Devletlerin sorumluluk bahsinde 'devletler' ifadesinin kullanılmasında ısrar etmelerinin nedenleri arasında sorumluluk ilişkisinin sadece devletlerarasında ortaya çıkabileceğine olan inanç yer almaktadır.

⁷⁰¹ Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility*, 2002, s.184-185.

ıkararak, uluslararası toplumun bir bütün olarak menfaatlerinin korunması gerektiği üzerinde bir uzlaşı ihtiyaına dikkat çekmektedir. İşte bu durumun en somut örneklerinden biri de Koruma Sorumluluğudur. Genel anlayışa bir istisna teşkil ederek sınırların ötesinde bir halkı vahşet suçlarından korumak için harekete geçme motivasyonunun arkasındaki ortak değerlerin korunması ve yüceltilmesine dair inancı teyit eden Koruma Sorumluluğu, toplumlar arasında derin bir bağ kurarak ‘tekine’ karşı sorumlulukla harekete geçilmesini amaçlamaktadır.

4.2.2.4. Koruma Sorumluluğunda Uluslararası Toplum

ICISS’nin Koruma Sorumluluğu Raporunda ‘international society’ yerine ‘international community’ kavramının kullanılması devletler topluluğu yanında bireyleri de kapsayacak şekilde daha geniş bir topluluk tasavvuruna işaret etmektedir. Bu ıkarımımız tamamen şekli bir değerlendirmenin sonucudur. Çünkü metinde uluslararası toplum kavramı ayrı bir mesele olarak bağımsız bir bölümün/başlığın konusu olmamıştır. Metnin muhtevasından anladığımız ise uluslararası toplumun salt devletler topluluğu anlamına geldiğidir. Nitekim raporda ‘international community of states’ ve ‘community of states’ ifadelerinin sıklıkla kullanılması uluslararası toplum kavramıyla ‘sujesi devletler olan bir topluluk’ anlayışına vurgu yapıldığına dair tezimizi kuvvetlendirmektedir.⁷⁰² Yine aynı ifade Koruma Sorumluluğunun temel ilkelerini somutlaştırarak bir karar taslağıyla Genel Kurulda kabul edilmesine ilişkin tavsiyelerde bulunurken da kullanılmıştır.⁷⁰³ Her ne kadar Koruma Sorumluluğunu ortaya atan ICISS’nin, uluslararası toplumu ifade etmek için ‘international community’ terimini bilili bir şekilde tercih ettiğini düşünüyor olsak da devletlerin ötesinde bireylerin de dahil olduğu manevi bağlarla kurulmuş sıkı bir birliktelik idealini yansıtan kavramın gerçek değerini metinden çıkarmakta güçlük yaşıyoruz. Dolayısıyla da Komisyon yelerinin bilinçli tercihinin gerçek manada bir karşılığının olmadığı sonucunu çıkarıyoruz. Benzer değerlendirmeleri 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi için de yapabiliriz. Bildirgenin Koruma Sorumluluğunu düzenleyen 138 ve 139. paragraflarının haricinde metnin birçok yerinde salt devletler topluluğunu ifade etmek için bile ‘international community’ kavramının tercih edilmesi Koruma Sorumluluğu konseptinde kavramın özellikle tercih edildiğine ilişkin bir

⁷⁰² ICISS’in Koruma Sorumluluğunun temel ilkelerinin anlatıldığı başlıkta ‘international community of states’ ifadesi kullanılmıştır ICISS Raporu, 2001, s.XI. ‘community of states’ ifadesi için de bkz. s.75, parag. 8.31.

⁷⁰³ ICISS Raporu, 2001, s.74, parag. 8.28.

değerlendirme yapmamıza imkan vermemektedir.⁷⁰⁴ Benzer bir örnek de 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde jus cogens kuralların ve erga omnes yükümlülüklerin düzenlendiği 53.madde de karşımıza çıkmaktadır. Hükümde yer alan ‘bir bütün olarak uluslararası toplum tarafından tanınan ve kabul edilen kurallar’ ifadesinde ‘international community of states as a whole’ ifadesinin kullanılması bir karmaşaya neden olmaktadır. Manevi bağlarla bağlı bir toplumun temel menfaatlerini koruma anlayışının benimsendiğine ve bir kamu düzeni inşa edilmek istendiğine işaret ettiği gibi aynı zamanda klasik devletler topluluğuna hitap etmeye de devam etmektedir. BM Şartının önsözünde yer alan ‘Biz Birleşmiş Milletler halkları’ ifadesi de devletler topluluğundan ziyade dünya toplumuna işaret ederken Şartın bütünü devletlere hitaben kaleme alınmıştır.

Doktrinde ise birçok yazar Koruma Sorumluluğundaki uluslararası toplum kavramının mahiyet ve muhtevasına yönelik bir paragraf dahi açmadan kavramın devletler topluluğuna karşılık geldiği varsayımıyla değerlendirmelerde bulunmuştur. Koruma Sorumluluğu üzerine yoğunlaşmış birkaç yazar sadece birkaç cümleyle meseleyi belirginleştirmeye çalışmıştır. Mesela Glanville, Koruma Sorumluluğunda kullanılan uluslararası toplum kavramı için “‘Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesini müzakere eden ve nihayetinde de kabul eden BM üyesi devletlerden oluşan bir devletler topluluğu’” olarak anlaşılması gerektiğini dipnotla da olsa açıklama ihtiyacı hissetmiştir.⁷⁰⁵ Bellamy ve Luck da aynı şekilde uluslararası toplum ifadesinin “‘BM üyesi devletler topluluğu’” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.⁷⁰⁶ Bu veriler ışığında biz de Koruma Sorumluluğu kavramında yer alan uluslararası toplum ifadesinin ‘devletlerden oluşan bir topluluğu’ kastettiğini kabul ediyoruz. Uluslararası toplumu devletlerden oluşan bir topluluk olarak ele aldığımızda klasik egemenlik anlayışı tekrardan güç kazanmaktadır. Dışarıdan bir denetimin çok kısıtlı olduğu, eşitler arasında yatay ilişkilerin belli ilkeler çerçevesinde sürdürülmeye çalışılması, egemenin içişlerine kolektif denetimi yasaklayarak sorumluluk olarak egemenlik anlayışının yerleşmesini engellemektedir. Bu nedenle de Koruma Sorumluluğunun gelişmesi ve yerleşiklik kazanabilmesi için devletler topluluğundan

⁷⁰⁴ Mesela Sonuç Bildirgesinin 38.paragrafında üye devletlerin daha önce kabul ettikleri kalkınma hedefleri bahsinde ‘international community’ ifadesinin tercihi genel olarak bu kavramın devletlerden oluşan bir topluluğu tanımlamada kullanıldığına işaret etmektedir. UN Doc. A/RES/60/1, s.9.

⁷⁰⁵ Glanville, On the Meaning of ‘Responsibility’, 2011, s. 483.

⁷⁰⁶ Bellamy, A. ve Luck, E. C. (2018). *The Responsibility to Protect: From Promise to Practice*, Polity Press.

ziyade fertlerin de dahil olduğu bir uluslararası toplum tasavvurunun yerleşmesi gerekmektedir. Uluslararası toplumu belirginleştirdikten sonra ‘sorumluluk üstlenebilme kapasitesi’nin olup olmadığı meselesini de aydınlatmamız gerekecektir.

Uluslararası toplumun varlığı ve mahiyeti uzun yıllardır uluslararası hukukun içiçe olduğu bir meseledir. Fakat kendisine sorumluluk atfedilmesi ise oldukça yenidir. Daha önce erga omnes yükümlölükler bahsinde ‘bir bütün olarak uluslararası toplum’ ifadesi ile karşımıza çıkan ve ortak menfaatleri ve değeri savunan bir birlikteliğe işaret eden bu oluşum Koruma Sorumluluğu ile uluslararası hukuk düzeninde gerektiğinde harekete geçebilecek bir aktör statüsüne getirilmiştir. Fakat bir aktörün, birimin ya da kuruluşun uluslararası hukukta hak ve yükümlölükler iddiasında bulunabilmesi için ‘uluslararası hukuk şahsiyetine’ haiz olması gerekmektedir. Crawford ‘bir bütün olarak uluslararası toplumun’ mücerret bir ifade olduğunu ve herhangi bir kişiliğe sahip olmadığını belirtmiştir.⁷⁰⁷ Yargıç Sir Gerald Fitzmaurice de Crawford gibi kavramın mücerret niteliğine atıf yaparak ‘pozitif uluslararası hukukta hiçbir temeli olmadığını ve uluslararası örgütlerin üstünde ve onlardan farklı bir kişiliğe sahip ayrı bir hukuki birimin olmadığını’ belirtmiştir.⁷⁰⁸ Yargıç Judge van Wyk de uluslararası toplum ifadesi ya da benzer diğer ifadelerin belirli bağlamlarda bir devletler topluluğunu tanımlamak gibi faydalı bir amaca hizmet etmesine rağmen hiçbir hukuki önemi olmadığı gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgularken bir tüzel kişilik veya hukuki öneme sahip bir varlığın mevcut olduğu şeklinde anlaşılmamasına da dikkat çekmiştir.⁷⁰⁹ Hukuki önemi olmayan bir birimin uluslararası hukukta hak ve yükümlölükler iddia etmesi ve haklara ve yükümlölüklere riayet edilmediği takdirde de sorumluluk ilişkisini kurması ya da kendisine karşı kurulması günümüz hukuk düzeninde mümkün değildir.⁷¹⁰ Dolayısıyla uluslararası toplumun Koruma Sorumluluğunda vazifelerini

⁷⁰⁷ Crawford, Responsibility to the International Community as a Whole, 2001, s.306. the "international community as a whole" is an abstraction. There is no legal entity by that name.

⁷⁰⁸ ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, Dissenting Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, 1971, parag.33-34.

⁷⁰⁹ ICJ, South West Africa Cases, Second Phase, Judgment, 1966, Separate Opinion of Judge van Wyk, 18 July 1966, s.86.

⁷¹⁰ Uluslararası toplumla paralel bir değişim süreci geçiren uluslararası hukukun da, uluslararası toplumu takip etme mecburiyetiyle toplumun değerlerine ve ihtiyaçlarına binaen geliştiği, ilerlediği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi sorununa ilişkin Uluslararası Adalet Divanı’nın 1949 tarihli Danışma Görüşü’nde ‘*bir hukuk sisteminin süjelerinin toplumun ihtiyacına göre değişebildiği*’ ifade edilerek uluslararası hukukun tedrici değişimi divan kararı ile de resmileştirilmiştir. Bu değişimin somut adımlarından birisi de devletlerin uluslararası

yerine getirmesi için kendisine bir temsilci tayin etmesi gerekecektir. Bu konuda hem ICISS Raporu hem de 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi BM aracılığıyla uluslararası toplumun harekete geçeceğini açıkça ifade etmekte ve uluslararası toplumu zımnen BM'nin temsil ettiğini kabul etmektedir.⁷¹¹ Dolayısıyla da Koruma Sorumluluğu uluslararası topluma sorumluluk atfetmekten ziyade BM Güvenlik Konseyine BM Şartına uygun şekilde insani müdahale konusunda harekete geçme yükümlülüğü getirmektedir. Bu durumda uluslararası hukuki kişiliğe haiz bir kurum olarak BM'nin ve organlarının kendilerine atfedilen hukuki sorumlulukları yerine getirmeleri gerekebilir. Uluslararası toplumun barış ve güvenlik alanında somut temsilcisi olarak Konseyin, harekete geçerek temsil ettiği toplumun ortak menfaatlerini koruması gerekecektir. Bununla beraber devletler rıza gösterdikleri takdirde uluslararası toplumun BM'den bağımsız olarak sorumluluk üstlenmesi de mümkündür.⁷¹²

Sorumluluk ve uluslararası toplum kavramlarının analizi neticesinde Koruma Sorumluluğunun içerik olarak bir hukuk kuralı oluşturabilme kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Sorumluluğun hukuki manada bir yükümlülük olarak değerlendirilebileceği kavramın bizatihi kendisinin de hukuki bir terim olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla da uluslararası toplumun Güvenlik Konseyi aracılığıyla zorlayıcı tedbirler alarak koruma sorumluluğunu yerine getirebilmesi de hukuki

hukukta artık 'haklara ve borçlara sahip olan tek hukuk süjesi' olmadığıdır. ICJ, *Reparation For Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion, 1949, s.178. Değişime yönelik değerlendirmelerde bulunan Pellet, BM Şartının birçok hükmünün uluslararası toplumun değişimi ve gelişimiyle birlikte derinden değiştiğini ifade etmiştir. Pellet, *The Charter of the United Nations*, 2003, s.139.

⁷¹¹ Hakim Padilla Nervo, Namibya Danışma Görüşünde BM'nin uluslararası toplumun temsilcisi olduğunu açıkça ifade etmiştir. ICJ, *South West Africa Cases*, Second Phase, Judgment, 1966, Dissenting Opinion of Judge Padilla Nervo, 18 July 1966, s.452. Bellamy ve Luck da benzer şekilde BM Genel Kurulunun 'uluslararası toplum'a atıf yaptığını münhasıran olmamakla birlikte öncelikle BM üyesi devletler topluluğunu kastettiğini belirtmiştir. Bellamy, A. ve Luck, E. C. (2018). *The Responsibility to Protect: From Promise to Practice*, Polity Press. Ercan da 'uluslararası toplumu Genel Kurulun üyelerinden oluşan devletler topluluğu' olarak tanımlamıştır. Gözen Ercan, P. (2014). 'R2P: From Slogan to an International Ethical Norm', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/43, s.38.

⁷¹² Glanville tarihte uluslararası toplumun ya da büyük güçlerden oluşan koalisyonların bazı sorumluluklar yüklendiğini belirtmektedir. 1648 Westphalia Barış Antlaşmaları ile imzacı devletler antlaşmalarının her bir maddesinin korunması konusunda yükümlülük üstlenmişlerdir. Bir diğer örnek de 19.yüzyılda köle ticaretinin engellenmesi için gösterilen çabalardır. 1890 General Act for the Repression of the African Slave Trade'e göre de uluslararası toplum köle ticaretini engellemek, suçluları cezalandırmak ve köleleri azad etmek adına kendilerini harekete geçmekle sorumlu tutmuşlardır. Glanville, *On the Meaning of 'Responsibility'*, 2011, s.491-492. Aslında en büyük örnek BM'in ve Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği tesis etme ve koruma sorumluluğunu üstlenmesidir.

manada mümkündür.⁷¹³ Burada kavramın kendi içeriğinden ziyade siyasi iradenin yaklaşımı önem taşımaktadır. Nitekim uluslararası hukuk düzeninde hukuk kurallarının oluşumu hala devletlerin iradesine bağlıdır ve devletlerin Koruma Sorumluluğunun bir hukuk normu olarak kabul edilmesinde rıza göstermeleri gerekmektedir.⁷¹⁴ Hukuk normunun olmazsa olmazı ‘zorlayıcılık’ unsuru egemen devletin iradesini etkilemekte ve içerikten bağımsız olarak hukuki bir yükümlülük altına girme konusunda çekingen bir duruş sergilemesine neden olmaktadır. Aslında zorlayıcılık unsuru hukuk normunun emredici karakterine dikkat çekmek içindir. Pozitif hukukun varlığının tespiti için emrin varlığının, emrin içeriğinden, kaynağından ya da emre karşılık gelen müeyyidenin niteliğinden bağımsız olarak kanıtlanması gerekir. Kısacası diyebiliriz ki pozitif hukukta normun içeriğinden ziyade varlığı önemlidir. Bu nedenle de Koruma Sorumluluğunun uluslararası hukuk kuralı olarak bir varlık kazanması konusunda siyasi iradenin temayülünü de tartışmamız gerekmektedir. Kavramın ortaya çıkış sürecindeki siyasi iradenin varlığından daha önce bahsetmiştik şimdi de kavramın hukuki mahiyet kazanmasına yönelik siyasi iradenin mevcudiyetini değerlendireceğiz.

4.3. Hukuk Normu Oluşumuna Yönelik Değerlendirmeler

4.3.1. Teamül Hukuku Açısından Koruma Sorumluluğu

Her hukuk sisteminde, kişilere haklar ve yükümlülükler öngören kurallar yer almaktadır. Uluslararası hukuk düzeninde de uluslararası hukukun kişilerinin uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Uluslararası hukuk kurallarının nasıl oluştuğunu, bağlayıcı niteliğini, şekli özelliklerini gösteren uluslararası hukukun kaynaklarıdır ve UAD Statüsü’nün 38.maddesinde belirtilmiştir.⁷¹⁵ Bu doğrultuda bir

⁷¹³ Güvenlik Konseyi daha önce de insani gerekçelerle hareket etmiş ve ağır insani krizlerde uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğunu tespit ederek zorlayıcı tedbirler almıştır. En belirgin örneklerinden birisi Konseyin 688 sayılı kararıdır. Koruma Sorumluluğunu uygulandığı ilk ve tek örnek ise 1973 sayılı Libya Kararıdır.

⁷¹⁴ Doğru zamanda doğru seçimlerin ancak siyasi iradenin oluruyla meydana gelebileceğini belirten Evans ve Sahnoun, siyasi iradenin oluşumuna Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetinden daha çok öncelik verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Müdahale bahsinde uluslararası bir siyasi iradenin oluşumu ve nasıl harekete geçirilebileceğini etkileyen üç unsurdan bahsetmiştir: ahlaki meşruiyet, iktisadi argümanlar ve ulusal çıkar (mülteci akını, bölgesel istikrar, ticaretin kesintiye uğramaması gibi). Dolayısıyla da bu şartlar oluştuğunda Koruma Sorumluluğunun uygulanmasına ilişkin siyasi uzlaşa sağlanabilecektir aksi takdirde mesele akademik tartışmadan öteye gidemeyecektir. Evans, G. ve Sahnoun, M. (2002). ‘The Responsibility to Protect’, *Foreign Affairs*, Vol.81, No.6, ss.99-110, s.108.

⁷¹⁵ Aslında 38.maddede açıkça uluslararası hukukun kaynakları ifadesi yer almamakta; Divanın önüne gelen uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmesi için uygulaması gereken hukukun

kuralın uluslararası hukukta hukuki bir norm vasfını kazanabilmesi için söz konusu kuralın mevcudiyetinin antlaşmalara, teamül kurallarına ya da hukukun genel ilkelerine dayandırılması gerekmektedir. Koruma Sorumluluğu doktrini bugüne kadar herhangi bir uluslararası antlaşma kapsamında ele alınmadığı için antlaşmadan doğan bir hukuk normu olma niteliği söz konusu değildir. Bu nedenle de uluslararası hukukun bir diğer kaynağı olan ve yine antlaşmalar gibi birincil öneme sahip uluslararası teamül hukukunda varlık gösterip göstermediğine yönelik tespitlerimiz aynı zamanda Koruma Sorumluluğunun normativite tartışmalarına ışık tutacaktır. Dolayısıyla da bu başlıkta kavramın hukukilik iddialarının dayanağının teamül hukukundaki yansımalarını değerlendirmeye çalışacağız. Koruma Sorumluluğunun uluslararası teamül hukukunun bir kuralı olup olmadığını tespit edebilmemiz için teamül hukukunu oluşturan unsurların meydana gelip gelmediğini tespit etmemiz gerekmektedir. Teamül hukuku UAD Statüsünün 38.maddesinde ‘hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı’ olarak tanımlanmıştır.⁷¹⁶ UAD Sığınma Hakkı Davasında teamülü, hukuk kuralı olarak kabul edilmiş sürekli ve benzer uygulama olarak tanımlamış ve teamül hukukunun iki unsuruna uygulama ve opinio

neler olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk, uluslararası hukukun kaynakları olarak genel kabul görmüştür. Hukukun kaynakları ifadesi ile de hukuk kaidelerinin sebebi ve oluşumundan ziyade nereden geldiği kastedilmektedir. Divanın Statüsünde yer alan kaynaklar arasında hukukun gerçek kaynakları ile kuralların varlığını kanıtlayan araçlar ve uygulamalar şeklinde ikili bir ayrımın olabileceğine dikkat çeken Shaw, hukukun gerçek kaynakları ile antlaşmalar, teamül hukuku ve Divanın bazı kararları gibi yeni kurallar koyabilme kapasitesine sahip kaynakları kastederken kuralların varlığını kanıtlayan araçlar ve uygulamalar arasında da doktrin ve mahkeme kararlarının yer aldığını belirtmiştir. Shaw, *International Law*, 2008, s.113-114.

⁷¹⁶ ‘Ödevi kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletlerarası hukuka uygun olarak çözmek olan’ Divan, kendisine sunulan uyuşmazlıklara ‘hukuk kaidesi olarak kabul edilmiş olan umumi bir tatbikatın beyyinesi olarak milletlerarası teamülü’ uygularken aynı zamanda uyuşmazlığa ilişkin teamül hukuku kuralının varlığını da tespit etmektedir. BM Şartı UAD Statüsü 38.madde. Resmi Gazete Sayı 6092, 24 Ağustos 1945. Statünün 38.maddesi 1920’de kaleme alınan Uluslararası Daimi Adalet Divanının Statüsünden birebir alınmış ve o tarihten bu yana da lafzi anlamda hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Geçen yüzyıl içerisinde uluslararası hukukta yapısal anlamda çok büyük değişiklikler yaşanmasına rağmen uluslararası hukuki uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk kurallarında pozitivist yaklaşımla görebileceğimiz bir değişiklik olmaması bizi yanıltmamalıdır. Nitekim Divan uyuşmazlıklara uygulanacak hukukta kendini 38.maddeyle sınırlamamış, uluslararası toplumun geçirdiği değişimleri verdiği kararlarda yansıtmaya çalışmıştır. Divanın uluslararası hukukta yaşanan değişikliklere paralel olarak kararlarında da değişikliğe gittiğine örnek olarak teamül hukukunun oluşumuna yaklaşımı verilebilir. Teamül hukukun oluşumunda ‘davranışın tekrarlanma süresine’ ilişkin bir yaklaşım değişikliği gerçekleşmiştir. Kuzey Denizi Kıta Sahaneli Davasında Divan, bir yapılagelişin teamül oluşturmaları için yeterli bir süre geçmese dahi geniş katılımlı çok taraflı bir sözleşmenin teamül oluşturmaları için yeterli olacağından bahsetmiştir. ICJ, *North Sea Continental Shelf Cases*, Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands, Judgment of 20 February 1969, para. 73. Divanın meselelere ilişkin gelişen bir bakış açısına sahip olduğunu eski Başkan Abdulqawi Ahmed Yusuf da teyit etmiştir. Başkanın ifadeleri için bkz. Statement of H.E.Mr. Abdulqawi Ahmed Yusuf, President of the International Court of Justice, ‘The International Court of Justice and unwritten sources of International Law’, Before the Sixth Committee of the General Assembly, New York, 1 November 2019. s.2.

juris'e vurgu yapmıştır.⁷¹⁷ Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında 'devlet pratiğinin kapsamlı ve aynı/tektip olmasının ve bu davranışın hukuki zorunluluk olduğuna ilişkin genel kabulü gösterecek şekilde meydana gelmiş olmasının, genel uluslararası hukuk kuralına dönüşmesi için vazgeçilemez bir gereklilik olduğunu' belirten Divan, Libya-Malta Kıta Sahanlığı Davasında da 'uluslararası teamül hukukunun unsurlarının öncelikle devletlerin fiili uygulamalarında ve opinio juriste aranması gerektiğini' belirtmiştir.⁷¹⁸

Dolayısıyla da uluslararası hukukta bir teamülün (yapılageliş) hukuk kuralı olarak kabul edilmesi için söz konusu davranışın hukuki zorunluluk bilinciyle sürekli ve benzer şekilde tekrarlanması gerekmektedir. Opinio juris olarak ifade edilen hukuki yükümlülük bilincinin mevcudiyeti teamül hukukunun psikolojik ögesini oluştururken, benzer davranışların sürekli olarak tekrarlanması da maddi ögesini oluşturmaktadır.⁷¹⁹ Fakat her zaman uyumsuzlığa uygulanacak hukuk kurallarını tespit etmek ve uygulamak kolay değildir. Teamül hukuku, uluslararası hukukun yazılı olmayan kaynakları olduğu için bir davranışın teamül hukuku kuralı olup olmadığını tespit etme ve kapsamını belirleme çok zor bir iştir. Bununla birlikte mahkeme kararları uygulanan hukuk kurallarının manasını, oluşumunu ve uygulanma derecesini en iyi gösteren vesikalar olduğu için bir kuralın teamül hukukunun bir parçası olup olmadığına ilişkin sağlıklı tespitler yapmamızda yardımcı olurlar.⁷²⁰ Bu nedenle Divanın daha önceki kararlarında teamül hukukunun öğelerinin mevcut olup olmadığını tespit ederken uygulamış olduğu usul üzerinden

⁷¹⁷ ICJ, Asylum Case, Colombia v. Peru, Judgment of November 20th, 1950, s.276-277. Libya ve Malta Kıta Sahanlığı Davasında da Divan, uluslararası teamül hukukunun varlığını tespit etmede devletlerin uygulamalarını ve opinio jurisin varlığını temel almaktadır. ICJ, Case Concerning the Continental Shelf, Libyan Arab Jamahiriya v. Malta, Judgment of 3 June 1985, parag.27, s. 20.

⁷¹⁸ ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, s. 43, parag.74; ICJ, Case Concerning the Continental Shelf, 1985, ss. 20-21, parag. 27.

⁷¹⁹ Uluslararası hukukta teamül hukuku kuralının mevcudiyetini tespit etmek için Divan, yukarıda bahsedilen teamül hukukunu oluşturan maddi (uygulama) ve psikolojik (opinio juris) ögenin birlikte gerçekleşmiş olmasını şart koşmuştur. Aslında teamül hukukunun oluşumunda bu iki kriterin birlikte gerçekleşmesine ilişkin zaman içinde Divanın yaklaşımında bir değişim yaşanmıştır. 1960 tarihli Geçiş Hakkı Davasında, Divan teamül hukukunun uzun bir sürede, sürekli ve benzer uygulama olarak (a constant and uniform practice) gerçekleştiğini ifade etmiştir. ICJ, Case Concerning Right of Passage over Indian Territory, Portugal v. India, Merits, Judgment of 12 April 1960, s.40. Hukuki zorunluluk kanaatinin (opinio juris-sense of legal obligation) de teamül hukukunun oluşmasında bir koşul teşkil ettiğini Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında kabul etmesiyle uluslararası teamül hukuku birbirine bağımlı 2 unsurlu yapıya dönüşmüştür. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.77, s.44.

⁷²⁰ Bilsel, *Devletler Hukuku Giriş*, 1940, s.50. Bilsel, teamül hukukunda en güvenilir rehberin mahkeme kararları olduğunu belirtmiş, Divanın teamül hukukunun tespiti, kapsamı ve içeriğinin belirlenmesine ilişkin görüşlerine özel bir önem atfetmiştir.

değerlendirmelerimizi yapacağız. Nitekim Divan birçok kararında teamül hukukunun varlığını tespit ederek önüne getirilen uyuşmazlığa uygulanıp uygulanmayacağına karar vermiştir.

4.3.1.1. Maddi ögenin varlığı

Devlet uygulamalarının teamüli hukuk kuralı oluşturabilmesi için belirli niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu nitelikler tekrarlanan, benzer/tutarlı (uniform)⁷²¹ ve yerleşik bir uygulama (settled practice) olması şeklinde ifade edilmiştir.⁷²² Dolayısıyla da tutarlı, sürekli ve yaygın bir uygulama olarak ve çıkarları özel olarak etkilenen devletleri de kapsayacak şekilde hukuk kuralına uyma bilinciyle icra edilen davranışlar bir teamül kuralının doğumuna esas oluşturabilir.⁷²³ Bununla birlikte maddi ögenin oluşmasında devletlerin münferit davranışları yeterli olmayacak, devletler tarafından müşterek bir iradenin varlığının delil olarak gösterilmesi de gerekecektir.⁷²⁴ Gönlübol'un tabiriyle de 'devamlı ve tekrarlanan bir

⁷²¹ Devlet davranışlarının teamülün maddi ögesini oluşturabilmesi için benzerlik göstermesi hususunda Divan 'mükemmel bir tutarlılık' beklenmediğini dile getirirken davranışların uyum içerisinde olması gerektiğini belirtmiştir. ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, para.186. Paragrafın devamında Divan tutarlılıkla ilgili olarak 'belirli bir kuralla tutarsız davranışların yeni bir kuralın oluştuğunu göstermekten ziyade mevcut kuralın ihlali olarak değerlendirileceğini' belirterek yeni teamül hukuku kuralının oluşumunu çetrefilli hale getirmiştir. Divanın bu açıklamalarını insani müdahale hakkının teamüli nitelikteki işlerine müdahale yasağına karşı teamül niteliği kazanabilmesi bağlamında değerlendirecek olursak insani müdahale hakkının yeni bir teamül oluşturmadığını mevcut teamülü (işlerine müdahale yasağı) ihlal eden bir davranış olduğunu söyleyebiliriz. Böylece Divan opinio juris ortaya konmadığı sürece insani müdahale hakkının teamül olma ihtimalini sonlandırmıştır. Fakat Divan bir diğer cümlede 'söz konusu davranış, kuralın kendi içinde yer alan istisnalara veya gerekçelere dayanıyorsa devletin bu davranış kuralın kendisini zayıflatmaktan ziyade teyit etme işlevi görmektedir' diyerek teamül kurallarına istisna olarak değerlendirilen davranışlar ile gerekçeler yoluyla aykırı bir davranışın söz konusu kural içerisinde varlık gösterdiğine işaret etmektedir.

⁷²² Genel uygulama ile bütün devletlerin katıldığı bir uygulama kastedilmemiş olup, konuyla özellikle ilgili olan devletlerin de içinde bulunduğu ve her tür devletin temsil edildiği çok sayıda devletin uygulamasıdır. Lawrence'in bu konuda çok farklı bir yaklaşımı vardır. Özel olarak teamül hukukundan bahsetmemekle birlikte içerik olarak teamül hukukunun unsurlarını işaret etmesi nedeniyle burada bahsetmenin doğru olduğunu düşünüyoruz. Yazar, devlet pratikleri arasında uyumsuzluk ve karışıklıkların her zaman için var olduğunu belirterek, uluslararası hukukta bir kuralın varlığını uygulamalara bakarak iddia etmenin doğru olmadığını savunmuştur. Sadece devletlerin kendi aralarındaki davranışların uyumsuzluğunu değil, aynı zamanda devletin kendi davranışları arasında her zaman için bir uyumdan bahsedilemeyeceğini, farklı pratiklere tek bir devlette de rastlanabileceğine dikkat çekerek uluslararası ilişkilerin uluslararası hukuk kurallarını aydınlatamayacağını belirtmiştir. Lawrence, *The Principles of International Law*, 1895, s.125.

⁷²³ van Baarda, *The Involvement of the Security Council in Maintaining International Humanitarian Law*, 1994, s.42. Uluslararası teamül hukukunun devletlerin irade açıklaması olmasından ziyade devletlerin irade pratiği olduğunu söyleyebiliriz.

⁷²⁴ Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, s.62.

şekilde gerçekleşen davranışların mecburi kaideler olarak kabul edilmesi' teamül hukukunu oluşturmaktadır.⁷²⁵

Koruma Sorumluluğunun birinci sütununda yer alan devletin öncelikli sorumluluğunun hukukiliğine ilişkin siyasi iradenin kabulü, kavramın hukuk normu oluşturmaya ilişkin tartışmaların merkezine uluslararası topluma transfer edilen ikincil sorumlulukla harekete geçilmesini düzenleyen üçüncü sütunun yerleşmesine neden olmuştur. Burada Divanın Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davasındaki birincil ve ikincil yükümlülükler arasındaki ayırımına değinmek istiyoruz. Danimarka ve Hollanda Cenevre Sözleşmesi 6.maddede yer alan eşit uzaklık prensibinin hukuk yapıcı bir karakterde olduğunu ve uluslararası hukukun genel yapısına sirayet ettiğini belirterek bağlayıcı olduğunu iddia etmişlerdir.⁷²⁶ Bunun üzerine Divan eşit uzaklık prensibinin hukuk yapıcı bir karaktere sahip olmadığını, hükmün tamamen bir sözleşme hükmü olduğunu ve henüz teamülü yansıtmadığını belirtmiştir.⁷²⁷ Nitekim

⁷²⁵ Gönlübol, M. (1956). 'Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11(03), ss. 207-257, s. 209

⁷²⁶ ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.26-27. Almanya'nın Cenevre Sözleşmesine taraf olmasa da eşit mesafe ilkesini uygulamak zorunda olduğunu belirten Danimarka ve Hollanda, eşit mesafe ilkesinin akdi bir kural olmakla beraber aynı zamanda genel uluslararası hukuka sirayet ettiğini ve otomatik olarak bağlayıcı olduğunu savunmuşlardır. Danimarka ve Hollanda Cenevre Sözleşmesi öncesinde eşit uzaklık ilkesinin bir teamül hukuku kuralı olduğunu iddia etmemiş fakat Uluslararası Hukuk Komisyonunun Sözleşme taslağını hazırlama çalışmaları, devletlerin bu çalışmalara yaklaşımları, Cenevre Konferansı tutanakları ve Konferansın sonunda Sözleşmenin kabul edilmesiyle 'oluşmakta olan teamül hukuku kuralının kristalleştiğini' iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Divan, 1958 Cenevre Kıta Sahaneliği Sözleşmesinin 6.maddesinin aynı zamanda uluslararası teamül hukukunun bir kuralı olup olmadığını ve sözleşmeye taraf olmayan devletlere uygulanıp uygulanmayacağını değerlendirmiştir. Nitekim teamül hukuku devletlerin uygulamaları ile oluşabildiği gibi ayrıca bir antlaşma hükmü de zamanla teamül hukuku olarak benimsenebilir ya da teamülün varlığının tespitinde uluslararası sözleşmelerin hükümleri kanıt olarak kullanılabilir. Dolayısıyla da çok taraflı antlaşmaların teamül kurallarının kaydedilmesi, tanımlanması ve geliştirilmesinde çok önemli rolü vardır. Sonuç olarak Divan, hukuk yapıcı karaktere sahip bir sözleşme hükmünün zamanla uluslararası hukuk kuralı haline gelebileceğinin teamül hukukunun oluşumunda kabul edilmiş bir yöntem olduğunu belirterek; sözleşme hükümlerinin teamül hukuku olarak da kabul edilebilmesi için teamül hukukunun oluşum kriterlerini taşıması gerektiğini belirtmiştir. Yani Divan akdi bir kuralın genel bir uluslararası hukuk kuralına dönüşebileceğini belirtmiştir. Sözleşme hükmü olan bir uygulamanın ayrıca genel bir uluslararası hukuk kuralı oluşturabilmesi için, sözleşmenin kabul edilmesinden itibaren *kayda değer bir süre geçmese dahi* menfaatleri özel olarak etkilenen devletlerin Sözleşmeye katılımı şartıyla, çok yaygın ve temsil edici bir katılımın tek başına yeterli olacağını belirtmiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag. 73-74. Teamül hukukunun varlığını tespit ederek teamülün oluşmasında zaman kavramının önemine işaret ederek, eşit uzaklık ilkesinin statüsünü sözleşme hükmü olmadan önce, sözleşme hükmü olarak ve sözleşmeden sonraki devlet uygulamaları olmak üzere üç aşamada incelemiştir. Sözleşmenin hazırlandığı dönemde eşit uzaklık ilkesine ilişkin bir teamül hukuku kuralının olmadığını belirten Divan Cenevre Sözleşmesi ile de eşit uzaklık ilkesinin teamülü olarak kristalleşmediğini tespit etmiştir. Divan, iddia edildiği gibi bir teamül hukuku kuralının Cenevre Sözleşmesi ile belirlenlik kazanması durumunun olmadığını belirtmiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag. 69.

⁷²⁷ ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.72.

Divan'a göre hukuk yapıcı karaktere sahip bir ilkenin genel bir hukuk kuralının esasını oluşturma gibi bir işleve sahip olması gerekir fakat 6.maddenin böyle bir niteliğe sahip olduğunun söylenemeyeceğini çünkü 6.maddede kıta sahanlığının öncelikli olarak tarafların kendi aralarında yapacakları bir anlaşma ile sınırlandırılacağı belirtilmiş, anlaşma yapılmadığı ve özel şartlarında da başka türlü sınırlamayı gerektirmediği takdirde, eşit uzaklık ilkesinin uygulanacağı belirtilmiştir. Kısacası Divan 6.maddedeki eşit uzaklık ilkesini ikincil yükümlülük olarak öngörmüştür. Ayrıca özel şartlar ifadesi de kendi içerisinde bir belirsizliğe sebep olmaktadır. Tanım ve kapsamın kesinlik arz etmediği sürece hukuk yapıcı norm olma niteliğine haiz olamayacağını belirterek Sözleşmenin kendisinin 6.maddeye iddia edilen değeri vermediğini (çekince konulabilmesi gerekçesiyle)⁷²⁸ belirtmiştir.⁷²⁹ Teorik olarak bu değerlendirmelerin devlet pratiğinde bir teamül oluşturacak kadar karşılığı olmaması ve uluslararası hukukun sadece ilkelerden değil aynı zamanda uygulamalardan da oluştuğu gerçeğinden yola çıkarak Koruma Sorumluluğunun normatif yapısına ilişkin bir değerlendirme yapılabilir. BM kuruluncaya kadar insani gerekçelerle müdahalelerin bir teamül kuralına dönüştüğüne dair iddiaların gerçeklik payı olsa bile bugün hala bir teamül kuralı olduğunu söylemek zordur. Kuvvet kullanma yasağı ile uluslararası hukuk düzeninin büyük oranda değişmesi söz konusu teamülün oluşum sürecini etkilemiş hatta durdurmuştur. Nitekim teamül

⁷²⁸ Divan Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesinin 6.maddesinin, sözleşmede çekince koyulabilecek maddeler arasında olmasını hükmün iddia edildiği gibi genel hukuk yaratma niteliğiyle örtüşmediğini ifade etmiştir. Sözleşme'nin 12.maddesine göre 1, 2 ve 3.maddelere çekince konulmayacağı ve 6.maddenin de bu maddeler içerisinde yer almamasını görüşüne temel olarak alan Divan, 6.maddenin çekince konulamayacak maddelerden farklı ve daha az öneme sahip olduğunu ve onlar gibi yerleşik ya da oluşmakta olan bir teamül hukukunu yansıtmadığı çıkarımında bulunmanın meşru olduğunu ifade etmiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.63.

⁷²⁹ Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasının bir diğer önemli yönü ise Divanın, iddia edilen teamül hukuku kuralının içerik ve kural oluşturma niteliğine binaen teamül hukuku niteliği kazanmasına ilişkin tespitleri olmuştur. Sözleşme maddelerinin çekincelere konu olması uluslararası hukuk kurallarını kodifiye eden sözleşmelerde yer alan bir hükmün sözleşmeden daha önce de var olduğunu belirtici ya da teyit edici bir ifade olmasa dahi eğer sözleşmede yer alan hükümlerin herhangi bir hakkın kullanımına hâlel getirmemesi yer alıyorsa hakkın teamül hukuku bağlamında kabul edildiğini söylemenin bir yöntemi olarak kabul edilmiştir. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında Divan bir sözleşmenin uluslararası hukukun emredici kurallarını ilan edici niteliğe sahip olup olmasını, hükümlerinin taraf olmayan devletlere uygulanabilmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesinin giriş paragrafında 'Sözleşmeye taraf devletlerin açık denize ilişkin uluslararası hukuk kurallarını kodifiye etme arzusunda olduklarını ve bu talebe binaen gerçekleştirilen BM Deniz Hukuku Konferansında da yerleşik uluslararası hukuk kurallarını ilan eden Sözleşmenin kabul edildiğinin belirtilmesi' bu duruma örnektir. Sözleşmenin hükümleri aynı zamanda teamülü yansıtmaktadır. Divan Kıta Sahanlığı Sözleşmesinde ise teamül hukukunu ilan eden bir nitelik görmemiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.65.

hukukunun oluşum sürecinde yapılagelişin hilafına uygulamalar veya itirazların olmaması gerekmektedir.

Bugüne kadar Koruma Sorumluluğu kapsamında gerçekleştirilmiş tek eylem (kuvvet kullanma bağlamında) NATO'nun Güvenlik Konseyi Kararıyla Libya'ya müdahalesidir.⁷³⁰ Buna rağmen üye devletlere gerekli tüm tedbirleri alma yetkisi veren 1973 sayılı kararda açıkça 'Koruma Sorumluluğu' kavramına yer verilmemiştir. Libyadaki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirten Konsey, uluslararası barış ve güvenliği sağlama sorumluluğu çerçevesinde BM VII. Bölümüne göre karar almıştır. Görüldüğü üzere Konsey Koruma Sorumluluğundan kaynaklanan bir 'sorumluluktan' ziyade barış ve güvenliğe yönelik 'sorumluluğu' ile harekete geçmiştir. Bununla birlikte BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon 1973 sayılı Kararın Koruma Sorumluluğu çerçevesinde alındığını 'uluslararası toplumun sivilileri koruma sorumluluğunu yerine getirme kararlılığını açık ve net bir şekilde teyit ettiğini' belirtmiştir.⁷³¹

⁷³⁰ Güvenlik Konseyi, Kaddafi'nin sivililere karşı kanlı eylemlerini sonlandırmak ve sivilileri korumak adına üye devletlere gerekli tüm tedbirleri almaları için yetki vermiştir. UN Doc. S/RES/1973, 17 Mart 2011. Konsey 1973 sayılı karardan önce yine Şartın VII. Bölümüne dayanarak fakat 41.madde bağlamında silahlı kuvvet içermeyen bir dizi zorlayıcı tedbirler almıştır. UN Doc. S/RES/1970, 26 Şubat 2011. Oybirliği ile alınan bu kararın oylandığı oturumda devletler Koruma Sorumluluğunun I.Sütununa yani devletin öncelikli sorumluluğuna atıf yapmışlar ve genel olarak mevcut rejimin meşruiyetini kaybettiğini belirtmişlerdir. ABD ve Almanya uluslararası toplumun vahşet suçlarına kayıtsız kalamayacağını dile getirirken Fransa da devletin kendi halkına karşı sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde uluslararası toplumun müdahale etme sorumluluğunu yerine getireceğini ifade etmiştir. UN Doc. S/PV.6491, 26 Şubat 2011. Diğer devletler ise uluslararası toplumun sorumluluğuna vurgu yapmadan yaşanan ağır insan hakkı ihlallerine derhal son verilmesi çağrısında bulunmuşlardır. 1973 sayılı kararın oylamasında çekimser kalan Brezilya, 1973 sayılı kararın sivilileri koruma çağrısının çok ötesinde tedbirler öngörmesi nedeniyle, Almanya ise kuvvet kullanmanın risklerinden dolayı siyasi bir dönüşümün gerçekleşmesini istediklerini belirterek çekimser kalmışlardır. Çin ise her zamanki yaklaşımlarını sürdürerek uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını benimsemediklerini belirtmiştir. UN Doc. S/PV.6498, 17 Mart 2011. Çin'in egemen bir devlete karşı kuvvet kullanımını içeren kararlara dolayısıyla da Koruma Sorumluluğu doktrinine bakışı her zaman olumsuz olmuştur. Klasik egemenlik yaklaşımını hala hararetle savunan Çin, egemen devletin içişlerine müdahale edilmesine hemen hemen hiçbir istisna kabul etmemektedir. Şartın dar yorumunda dahi ihtiyaçlara cevap verebileceğini belirten Çin, hegemonya ve güç politikalarına karşı çıkararak insan haklarının araç olarak kullanılmasına ve insani gerekçelerle müdahalelerin tam olarak da bu amaca hizmet eden bir araç olduğunu defaatle belirtmektedir.

⁷³¹ BM İnternet Sayfası, Statement on Libya, Ban Ki-moon, 17 Mart 2011. Erişim <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2011-03-17/statement-libya>

4.3.1.2. Psikolojik ögenin varlığı

Psikolojik ögenin yani opinio jurisin varlığına ilişkin olarak Divan, devlet davranışlarının benzer olmasının ve çok sayıda devlet tarafından paylaşılmasının yeterli olmayacağını ve söz konusu davranışların hukuki bir yükümlülüğün kanıtı olarak gerçekleştirilmesinin gerektiğini belirtmiştir.⁷³² Divana göre bir yapılagelişin teamül hukuku olarak kabul edilebilmesi için devletin söz konusu davranışı hukuk kuralı olduğu için yapması gerekmektedir. Alışılmış bir davranış olması ya da sıklıkla yerine getirilmesi teamül hukuku için yeterli değildir.⁷³³ Nitekim devletler birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde bir çok davranışı adet üzerine tekrar ederler fakat bunları hukuki zorunluluk bilinciyle değil, uluslararası nezaket kuralları olarak ya da gelenek, kolaylık, elverişlilik ve siyasi çıkar (political expediency)⁷³⁴ gereği olarak gerçekleştirdikleri de görülmektedir. Bu gerekçelerle yapılan davranışlardan zaman içinde kaçınmaları durumunda da uluslararası hukuktan doğan bir sorumluluk söz konusu olmayacaktır. Divan Lotus Davasında devletlerin bir davranıştan hukuki yükümlülük bilinciyle kaçınmaları durumunda uluslararası teamül hukuku kuralından bahsedilebileceğini belirtmesi opinio juris'e işaret ettiğini göstermektedir.⁷³⁵

Koruma Sorumluluğu bağlamında devletlerin hukuki yükümlülük bilinciyle uluslararası toplumun vahşet suçlarına maruz kalan halkları korumak için harekete geçme sorumluluğunun olduğunu tespit etmek hem çok zordur hem çok kolaydır. Zordur çünkü devletler vaka bazında koruma sorumluluğunun uygulanıp uygulanmamasına karar vermektedirler. Kolaydır çünkü devletlerin Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi toplantılarında Koruma Sorumluluğuna ilişkin beyanları hukuki

⁷³² ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag. 77. Öktem de opinio jurisin sadece hukuki zorunluluk bilinciyle bir davranışın gerçekleştirilmesi anlamına gelmediğini aynı zamanda bir davranışın hak talebi temeline dayanması ve buna mukabil biçimde bir yükümlülük olarak itaat görmesi gerektiğine işaret ettiğini belirtmiştir. Öktem, *Uluslararası Teamül Hukuku*, 2013, s.118.

⁷³³ Divan Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davasında alışılmış bir davranışın sıklıkla ve benzer şekillerde yerine getirilmesinin teamül hukuku için yeterli olmadığını belirtmiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.77. Divanın bu değerlendirmesi söz konusu davranışların zaman içerisinde hukuki zorunluluk bilinciyle gerçekleştirilmemesi üzerine yapmış olduğu bir tespittir. Görüldüğü üzere Divan için bir davranışın sürekli yapılması ya da bir davranıştan sürekli kaçınılması, davranışın sıklığı ve yaygınlığı teamülün oluşması için yeterli değildir. Dolayısıyla da opinio jurisin varlığı tespit edilmedikçe teamül hukukunun varlığından bahsedilemeyecektir. Divan benzer yaklaşımı Lotus Davasında da dile getirmiş, sürekli ve genel bir uygulamanın varlığını teamül hukukunun varlığı için yeterli görmemiştir. PCIJ, The Case of the S.S. Lotus, 1927, s.28. Bu durum tekrarlanan bir devlet pratiğinin ne zamandan itibaren hukuki zorunluluk bilinciyle gerçekleştirildiğinin tespitini de zorlaştırmaktadır.

⁷³⁴ ICJ, Asylum Case, 1950, s.277.

⁷³⁵ PCIJ, The Case of the S.S. Lotus, 1927, s.28.

bilincin oluşup oluşmadığını tespit etmemize yardımcı olmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere ABD Koruma Sorumluluğunda uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğunun hukuki bir sorumluluk olamayacağını defaatle vurgulamıştır. Her ne kadar 1973 sayılı kararın oylandığı toplantıda uluslararası toplumun vahşet suçlarına kayıtsız kalamayacağını dile getirse de bu hareketin ahlaki bir sorumluluk bilinciyle yerine getirildiğini belirtmesi opinio jurisin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu konuda Divanın Lotus Davasındaki opinio juris'e yaklaşımı oldukça önemlidir. Divan devletlerin yargılama yapmaktan kaçındıklarını kabul etmesine rağmen bu kaçınmanın hukuki yükümlülük bilinciyle gerçekleşmediğine karar vermiştir.⁷³⁶

ABD Başkanı Obama 2013'te Suriye'de kimyasal silahların kullanılması üzerine Genel Kuruldaki konuşmasında devletlerarasında hukuki yükümlülük bilincinin vaka bazında değiştiğine dikkat çekmiş, 'yaşanan her insani krizde farklı devletlerin harekete geçilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmayacağını' belirtmiştir'.⁷³⁷ Dolayısıyla da Koruma Sorumluluğunun hukukiliğine ilişkin teamül hukukunda bir oluşumun şu an için mevcut olduğunu söyleyemiyoruz. Evans ve Sahnoun da benzer şekilde Koruma Sorumluluğunun henüz uluslararası teamül hukukunun bir parçasını oluşturmadığını fakat de facto gelişmekte olan bir norm olarak uygulamada yeterince kabul gördüğünü belirtmişlerdir.⁷³⁸ Doktrinde önemli bir yere sahip bu iki yazar aynı zamanda Koruma Sorumluluğu Raporunu hazırlayan

⁷³⁶ PCIJ, The Case of the S.S. Lotus, 1927, s.28. Fransa, Lotus Davasında Türkiye'nin açık denizlerde yargı yetkisini kullanmasını, uluslararası teamül hukukunda bayrak devletinin dışındaki diğer devletlerin yargılama yetkisinin olmaması nedeniyle uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. Fransa'nın iddiası, açık denizlerdeki çatmalarda bayrak devletinin münhasıran yargı yetkisi olduğu ve uyuşmazlık tarihine kadar da zarar gören devletlerin yargı yetkisini kullanmaktan kaçınmaları, bu yönde yasaklayıcı bir teamül hukuku kuralının varlığına kanıt teşkil ettiğidir. Divan kararından açık denizlerdeki çatmalarda zarar gören devletlerin yargı yetkisini kullandıkları kararların sayıca az olmasını, devletlerin yargı yetkisinde bulunmaktan kaçınma eğiliminde olmaları şeklinde değerlendirmiş ve devletlerin yargılama yapmaktan kaçınmayı 'hukuki yükümlülük bilinciyle' gerçekleştirdiklerine dair kanıt aramıştır. Bilinçli bir kaçınma yükümlülüğü ve süreklilik arz eden bir davranışta opinio jurisin açıkça ortaya konulması gerektiğine işaret eden Divan, Lotus Davasında uluslararası teamül hukukunun maddi ögesinin gerçekleştiğini fakat psikolojik ögenin mevcut olmadığını belirterek iddia edilen davranışın bağlayıcı hukuk kuralı olmadığını belirtmiştir. Divan Lotus kararında açıkça 'opinio juris' ifadesini kullanmamıştır fakat davranışlarda hukuki yükümlülük bilinci araması opinio juris'e işaret etmektedir. Bu ifadeyi ilk olarak Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında kullanmıştır.

⁷³⁷ UN Doc. A/68/PV.5, General Assembly Sixty-eighth session, 5th plenary meeting, 24 September 2013, s.10-17.

⁷³⁸ Evans ve Sahnoun, The Responsibility to Protect, 2002, s.102. Burada yazarların ima ettikleri, 'sürenin' teamül oluşumunda çok da önemli bir etkisinin olmadığıdır. Nitekim Divan Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında 'çok kısa bir sürenin geçmesinin tek başına teamül oluşumunu engelleyemeyeceğini' belirtmiştir. ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, s.43, parag.74.

ICISS üyeleridir. Teamül hukukunun varlığı tespit edilirken kanıt olarak doktrin önemli bir yere sahiptir. Uluslararası Hukuk Komisyonu saygın uluslararası hukukçuların öğretilerinin (doktrin) uluslararası teamül hukuku kurallarının belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak hizmet edebileceğini belirtmiştir. Doktrinin teamül hukukunun varlığının ispatında kullanıldığı en önemli ve ilk örneği The Paquet Habana Davasıdır.⁷³⁹ Uyuşmazlığa ilişkin bir yapılagelişin varlığını tespit etmede Yüksek Mahkeme doktrini delil olarak kullanmıştır.⁷⁴⁰ Koruma Sorumluluğu 20 yıllık bir süreç içerisinde kavramsallaşarak hukuki mülahazaların konusu haline gelmesi elbetteki uygulamada ve teoride kabul gördüğüne işaret etmektedir. Fakat bu kabulün niteliği meselenin esasını oluşturmaktadır. Devletlerin hukuki yükümlülük bilincinden ziyade ahlaki bir mesele olarak kabulü teamül hukukunun oluşumunu engelleyecektir.

Koruma Sorumluluğunun teamül hukuku niteliğini ortaya koyabilmek (tespit edebilmek) için yeterince çok ve yeterince kesin uygulamalar olmadığı gibi ileri sürülen sorumluluğun kendisinin de niteliği gereği belirsiz ve tartışmalı olması meselenin pozitif hukukun içerisinde olmaktan ziyade dışında olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca aynı devletin görüşlerinde dahi farklı zamanlarda Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine ilişkin çelişkili düşüncelere rastlanması da yine hukuki mahiyeti tartışmalı hale getirmektedir. Buna rağmen kavramın hukuki norm mahiyeti kazanmasına ilişkin olarak sürecin devam ettiğini söyleyebiliriz.

⁷³⁹ Davanın bir diğer önemli tarafı da ABD Yüksek Mahkemesinin, uluslararası hukukun ABD iç hukukunun bir parçası olarak kabul edildiğini, uluslararası niteliği olan bir uyuşmazlığın ABD mahkemelerinde çözümünde, ilgili uluslararası hukuk kurallarının tespit edilerek uyuşmazlığa uygulanması gerektiğinin belirtilmiş olmasıdır. Mahkeme uluslararası teamül hukukunun uygulanmasına ilişkin olarak da uyuşmazlığa uygulanacak bir antlaşmanın, iç hukuk mevzuatının ya da mahkeme kararının yokluğunda, medeni milletlerin örf ve adetlerine başvurulmasının bir zorunluluk olduğunu ifade ederek, uluslararası hukukta ‘ticari balıkçılık gemilerine savaş ganimeti olarak el konamayacağına’ ilişkin uluslararası teamül hukuku kuralının varlığını tespit etmeye çalışmıştır. 175 U.S. 677 (1900), The Paquete Habana, Appeals from the District Court of the United States for the Southern District of Florida. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep175/usrep175677/usrep175677.pdf>

⁷⁴⁰ Yüksek Mahkeme teamül hukukunun varlığını tespit ederken doktrine, hukukun ne olması gerektiğine dair yazarların görüşlerini öğrenmek için değil, hukukun ne olduğunun tespitinde güvenilir bir kanıt olduğu için başvurduklarını belirtmiştir. 175 U.S. 677 (1900), The Paquete Habana, s.700. Sonuç olarak Yüksek Mahkeme, uluslararası hukukçuların eserlerinde medeni milletler tarafından uygulanan ve uluslararası hukukun kuralı haline gelen bir uygulamanın olduğu belirterek, ticari balıkçılık gemilerine savaş ganimeti olarak el konulamayacağına ilişkin uluslararası teamül hukuku kuralının varlığını kabul etmiştir.

4.3.2. Esnek Hukuk (Soft Law) Açısından Koruma Sorumluluğu

Yasal olarak bağlayıcı olmayan enstrümanları ifade etmek için kullanılan esnek hukuk kavramıyla uluslararası hukukta pozitif hukuk kuralları dışında kalan herşey kastedilmektedir. Ağırlıklı olarak BM Genel Kurul Kararlarından oluşan esnek hukuk metinleri arasında ayrıca diğer uluslararası örgütlerin kararları, uluslararası konferansların çıktıları ve uluslararası hukuk enstitülerinin raporları gibi birçok belge de yer almaktadır. Hukuktaki boşluklulukları doldurma gibi işlevleri olan bu bağlayıcı olmayan normatif hükümler daha çok siyasi taahhüt niteliğindedirler, *hukuk değildirler*. Fakat hukuk oluşturabilecek potansiyele sahip oldukları için daha sonraları bağlayıcılık kazanabilmeleri de mümkündür. Bu potansiyel esnek hukukun bağlayıcı hukuk kuralları ile arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaya neden olsa da devletler nezdinde yalnızca siyasi sonuçları olan hükümler olmaktan öteye geçememişlerdir.⁷⁴¹ Bu nedenle de doktrinde kavramın varlığını reddeden görüşler de yer almaktadır.⁷⁴²

BM Şartında da açıkça ifade edildiği gibi Genel Kurulun kararları tavsiye niteliğindedir ve hukuki bağlayıcılıkları söz konusu değildir.⁷⁴³ Uluslararası hukukun hemen hemen her alanında çok önemli kararlar alan Genel Kurul ayrıca uluslararası hukuka ışık tutan ilkelerin yer aldığı birçok deklarasyonu da uluslararası hukuka kazandırmıştır. Üye devletlerin çoğunluğunun desteğini almış olmalarından dolayı da

⁷⁴¹ Örneğin ABD, BM Genel Kurulunun 2131 sayılı Kararı için ‘hukuk formülasyonu değil, siyasi niyet beyanı’ nitelendirmesini yapmıştır. UN Doc. A/C.1/SR.1423, General Assembly 20th Session, Official Records, First Committee 1423rd Meeting, 20 Aralık 1965, s.436. BM İnsan Hakları Komisyonu başkanlığını yürüten ABD Temsilcisi İHEB için de ‘beyannemeyi değerlendirirken belgenin niteliğini açıkça belirtmemiz oldukça önemlidir. Bu bir hukuk beyanı veya hukuki yükümlülük olmadığı gibi bir uluslararası antlaşma da değildir ve böyle bir iddiası da yoktur.’ ifadelerini kullanmıştır. Chesterman, S., Malone, D. M., Villalpando, S. ve Ivanovic, A. (2019). *The Oxford Handbook of United Nations Treaties*, Oxford University Press, s.107. Fransa da İHEB’in ahlaki dayanaklarına vurgu yaparken beyannamenin ‘bir sözleşmeden daha az güçlü ve bağlayıcı olmasına rağmen, daha az hukuki değere sahip olmadığını’ ifade etmiştir. UN Doc. A/PV.180, 9 Aralık 1948, s.866.

⁷⁴² Klabbers, J. (1996). ‘The Redundancy of Soft Law’, *Nordic Journal of International Law*, Vol.65, ss.167-182. Klabbers gereksiz ve mantıksız olarak nitelendirdiği esnek hukuk için tanımlanabilir hiçbir amaca hizmet etmediğini iddia etmiştir. Birkaç yıl sonra esnek hukuka ilişkin yazdığı bir diğer makalede ise daha dramatik sonuçlara ulaşmış ve esnek hukukun zararlı olduğunu ileri sürmüştür. Netice itibarıyla Klabbers başlangıçta esnek hukukun iyi birşey olmadığını iddia ederken artık kötü birşey olduğunu düşünmeye başlamıştır. Klabbers’in ikinci makalesi için bkz. Klabbers, J. (1998). ‘The Undesirability of Soft Law’, *Nordic Journal of International Law*, Vol.67, No.4, ss.381-392.

⁷⁴³ Şartın 10.maddesi gereğince BM Genel Kurulu sadece tavsiye kararları alabilmektedir. BM Şartının Genel Kurula tartışma, görüşme ve tavsiye kararları alma yetkisi vermesine rağmen, hukuk kuralı oluşturma ya da var olan kuralı değiştirme yetkisi vermemektedir.

etkili siyasi sonuçlar doğurabilmektedirler.⁷⁴⁴ Genel Kurul kararlarının ‘hukuki tasarruf’ niteliğine vurgu yapan Sar, kararların belirli bir hukuk düzeni içinde etki ve sonuç yaratmalarını bu niteliklerinin doğal bir gereği olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla da Genel Kurul kararları ‘*bir hukuki durum yaratabilecek, değiştirebilecek ya da bir hukuki durumun yaratılmasında bir bağ veya aşama görevini yerine getirebilecektir*’⁷⁴⁵.

Bağlayıcı gücü olmayan tavsiye kararlarının üye devletler için herhangi bir yükümlülük doğurmayacak olması Genel Kurul kararlarının hiçbir hukuki değerinin olmadığı şeklinde anlaşılmasını gerektirmez.⁷⁴⁶ Hukuki mesele içeren Genel Kurul bildirilerinin uluslararası hukukun kodifikasyonu ve tedrici gelişiminde önemli etkileri olduğunu belirten Castaneda, Kurul kararlarının yasal gücünü kesin bir şekilde tespit etmenin son derece zor olduğunu ve genel bir tespitle bulunmanın da imkansız olduğunu belirterek her kararı kendi içerisinde değerlendirmek gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷⁴⁷ Benzer düşünceleri Hakim Lauterpacht de Divanın ‘Güney Batı Afrika Ülkesine Ait Rapor ve Dilekçelere İlişkin Sorunlarda Oylama Usulü’ hakkındaki Danışma Görüşüne sunmuş olduğu şahsi mütalaasında dile getirmiş ve Genel Kurul kararlarının etkisinin hukuki olarak bağlayıcı olmadıkları şeklinde basit bir ifade ile geçiştirilemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁴⁸ Hukuki değere ilişkin bir diğer

⁷⁴⁴ Shaw, devletlerin Genel Kurul Kararlarına yönelik oylarının ve açıklamalarının devlet uygulamasının bir kanıtı ve söz konusu kararın içeriğine yönelik devletin yaklaşımını yansıtmaları açısından teamül hukukunun öğelerinin oluşumuna yardımcı olduğunu belirtmiştir. Shaw, *International Law*, 2008, s.115.

⁷⁴⁵ Sar, C. (1966). ‘Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, ss. 227-274, s.229.

⁷⁴⁶ Sar, Genel Kurul kararlarının bağlayıcı gücü ile hukuk düzeninde yaratacağı etkiler arasında bir ayrıma dikkat çekmiş, hukuki tasarruf niteliğindeki Genel Kurul kararlarının hukuki etki yaratması ile yüküm doğurmasının kararın iki ayrı sonucu olduğunu belirtmiştir. Nitekim kararlar yüküm doğurmadan da hukuk düzeninde belirli bir etki yaratabilmektedir. Sar, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri, 1966, s.231.

⁷⁴⁷ Castaneda, J. (1969). *Legal Effects of United Nations Resolutions*, İngilizce çevirisi Alba Amoia, New York and London: Columbia University Press, ss.172-177. Castaneda, Genel Kurul Kararlarının hukuki etkilerini incelerken kararlar arasında konularına göre bir ayırım yapmıştır: BM’nin yapısına ve işleyişine ilişkin kararlar, uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren kararlar, olguların ya da somut hukuki durumların varlığını belirleyen kararlar, bağlayıcı gücünü Şartın haricinde başka bir belgeden alan kararlar, bir organın üyeleri arasındaki anlaşmalara ilişkin kararlar ve son olarak da bildiri içeren kararlar.

⁷⁴⁸ ICJ, Voting Procedure on Questions relating to Reports and Petitions Concerning the Territory of South West Africa, Advisory Opinion, 7 Haziran 1955, Separate Opinion of Judge Lauterpacht, s.118. ‘*Vesayet konusunda ya da başka alanlarda Birleşmiş Milletler üyelerine yöneltilen Genel Kurul tavsiyelerinin, üyeler için hukuk bakımından zorunlu olmadıklarını, yani tavsiyeleri uygulamak konusunda bir yüküm bulunmadığını ileri sürmek bir şey, bu tavsiyelerin hiçbir hukuki güce sahip olmadıklarını ve bu yüzden hiçbir şekilde hukuki denetim sisteminin unsuru olmayacaklarını belirten*

tespit de Divanın Nikaragua Davasında opinio juris'e devletlerin Genel Kurul kararlarına karşı göstermiş olduğu tutumlardan da ulaşılabileceğine ilişkindir.⁷⁴⁹ Dolayısıyla da devletlerin üzerinde tam bir uzlaşa sağladığı metin olarak 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinin Koruma Sorumluluğu ile ilgili paragraflarının Genel Kurulda oybirliği ile kabulü, bağlayıcı yükümlülükler neden olmasa da teamül oluşum sürecinde opinio jurisin varlığına kanıt olarak değerlendirilebilir. Genel Kurul kararında Koruma Sorumluluğuna yer verilmesi kavramın hukuki mahiyetine yönelik hiçbir kazanım sağlamıyor olsa da hukuki tartışmalarda kendisinden bahsedilecek seviyede bir nitelik kazandırdığı yadsınamaz.

Genel Kurul Kararlarının hukuki mahiyeti üzerine UAD'nın yargı kararları ve danışma görüşleri ile oluşturmuş olduğu içtihat, Sonuç Bildirgesinin 138 ve 139. paragraflarının normatif yapısına da ışık tutması açısından önemlidir. Nükleer Silahların Tehdidinin ve Kullanılmasının Hukukiliği Danışma Görüşünde UAD, Genel Kurul kararlarının bağlayıcı olmasalar dahi normatif değeri-niteliği olduğuna işaret ederek, bazı durumlarda bir kuralın varlığına veyahut opinio juris oluştuğuna ilişkin kanıtlayıcı bir enstrüman olarak kullanılabileceklerini belirtmiştir.⁷⁵⁰ Divan devamında ise Genel Kurul Kararlarına bu şekilde bir değer atfetmek için söz konusu kararların içeriğine, onaylanma şekline ve kararların normatif niteliğine ilişkin bir opinio juris'in var olup olmadığına bakmanın da gerekli olduğunu belirtmiştir. Genel Kurulun almış olduğu aynı soruna ilişkin kararlar serisinin varlığı ise yeni bir kuralın oluşumunda gerekli olan opinio juris'in zamanla oluştuğunu gösterebilir diyen Divan, kararların çekince ve negatif oyları üzerinden normativite değeri testi uygulamıştır.⁷⁵¹ Genel Kurul kararının ele aldığı konuya ilişkin uluslararası toplumun eğilimini ve bir hukuk kuralı oluşturma arzusunu ortaya koyup koymadığının da değerlendirilmesi gerektiğini belirten Divan, kararın normatif karakterine ilişkin bir opinio jurisin var olup olmadığının da incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Divan içerik ve kararın kabul edilme yönteminin (oy çokluğu, üçte iki çoğunluk ya da

görüşü benimsemek başka şeydir. Sar, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri, 1966, s.232.

⁷⁴⁹ ICJ, Nicaragua Case, Merits, 1986, s.89-90, parag.190.

⁷⁵⁰ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996, parag.70.

⁷⁵¹ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996, parag.70-72. Divan nükleer silahların kullanılmasını ya da tehdidini spesifik olarak yasaklayan bir teamül hukukunun ortaya çıkmasını özellikle opinio juris'in oluşumunu devletlerin pratikte caydırıcılık stratejisine güçlü bir şekilde bağlı olmalarının engellediğini belirtmiştir. ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, parag.73.

oybirliği) önemini vurgulayarak, azımsanmayacak sayıdaki olumsuz ya da çekimser oyların opinio juris'in varlığını tespit etmede etkili olacağını belirtmiştir.⁷⁵² Görüldüğü üzere Divan Genel Kurul kararlarının bağlayıcılık niteliğinin olmadığını açık ve net bir şekilde belirtmemiş, her kararı kendi içerisinde değerlendirerek normatif değer tespitinde bulunmuştur. Benzer değerlendirmeler Hakem Rene Jean Dupuy tarafından Libya Hükümeti ile Texaco Petrol Şirketi arasındaki uyuşmazlığın Uluslararası Tahkim'de çözüme kavuşturulması aşamasında yapılmıştır. Tahkim Kararında Dupuy, Genel Kurul Kararlarının hukuki değerini iki kategoride analiz etmiştir: Kararın oylanma koşulları ve karardaki hükümlerin hukuki içeriği. Hukuki değer atfedilebilmesi için kararın çoğunluk tarafından kabul edilmesi gerektiğini ifade ederken aynı zamanda coğrafi temsile uygun olarak çoğunluğun farklı bölgelerden üye devletleri içerecek şekilde gerçekleşmiş olmasını şart koşturmuştur. Yani kararın kabulünde coğrafi yönden farklı gruplar tarafından temsil edilen bir çoğunluğun olması kararın hukuki değeri için önemlidir. Dupuy'un analiz ettiği kararlar kamulaştırma üzerine olduğu için ayrıca kararın tüm ekonomi sistemlerini temsil eden çok sayıda devlet tarafından kabulünü de oylama koşulları içerisinde değerlendirmiştir. Kararın içeriğine ilişkin olarak da ikili bir inceleme yapmış, kararda yer alan hükümlerin devletlerin geneli tarafından kabul edilmiş bir hakka ilişkin olması ile hükmün yeni bir ilke getiriyor olmasının hukuki değer üzerinde farklı sonuçlar doğurduğuna dikkat çekmiştir. İlk durumda Dupuy, teamül oluşmasa da devletlerin kuralın formülasyonunu ve kapsamının belirginleştirilmesini onayladıkları anlamına geldiğini ve böylece bir hukuk kuralı olup olmadığının tespitinin mümkün olacağını belirtir. Bu kararlar uluslararası hukuku beyan edici niteliktedir ve teamülün oluşması için devlet pratiği ile de desteklenmesi gerektiğini ilave etmiştir. İkinci durumda ise yani yeni bir kurala ilişkin hüküm içeren kararların bazı temsil grupları tarafından reddedilmesi halinde onlar için contra legem, onay veren devletler için en fazla de lege ferenda niteliği haiz olacaklarını belirtmiştir.⁷⁵³

Schwebel'e göre devletler, Genel Kurulda genellikle hukuki değil siyasi mülahazalarla oy verirler ve kendilerini uluslararası hukuk yaratıcı ya da değıştirici olarak görmezler, amaçları da uluslararası hukuku etkilemekten ziyade kararın ne

⁷⁵² ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996, parag.71.

⁷⁵³ 17 ILM 1, 1978, International Arbitral Award, Texaco Overseas Petroleum v. Libyan Arab Republic, 19 Ocak 1977; McCaffrey, S., Shelton, D. ve Cerone, J. (2010). *Public International Law: Cases, Problems and Texts*, LexisNexis.

anlama geldiğine dikkat çekmektir.⁷⁵⁴ Genel Kurulda oy vermeyi imaj meselesi olarak değerlendirmekte, devletlerin bir konuda tekrar tekrar oy vermelerini, bir uygulamanın hukuk olarak kabul edilmesinin kanıtı olarak değil, diğer türlü oy kullanmanın siyasi popülaritesinin olmamasıyla ilişkilendirmiştir.⁷⁵⁵ Benzer düşünceleri Crozat da dile getirmiş, Genel Kurulda devletlerin hukuk ve ahlak ilkeleri yerine siyasi ve ideolojik saiklerle oy verdiklerine ve kararların oylamasında da çoğunluğun siyasi temayüllerle sağlandığına dikkat çekmiştir.⁷⁵⁶ Elbetteki Genel Kurulda devletlerin yapmış oldukları açıklamalar devlet pratiği olarak teamül hukukunun oluşmasında etkilidir fakat yeterli değildir. Çünkü devletler hukuki işlem olarak Kurul kararlarının bağlayıcı olmadıkları, tavsiye kararı oldukları önkabulüyle hareket etmektedirler. Buna rağmen bugün Kurul kararlarının pratikteki etkisi göz ardı edilmemelidir. Nitekim her geçen gün Genel Kurul kararlarının siyasi ve hukuki gücü artmaya devam etmektedir. UAD Namibya Davasında ‘aradan geçen yarım yüzyılda meydana gelen değişiklikleri dikkate alarak yapacağı yorumun uluslararası hukukun BM Şartı ya da teamül hukuku yoluyla gelişmesinden etkilenmemesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁷⁵⁷ Koruma Sorumluluğu biçimsel olarak hukuk normu olarak kabul edilmese dahi içeriğinin mevcut uluslararası hukuk kuralları arasında yer alması kavramın normatif yapısı üzerinde değerlendirmeler yapmaya sevketmektedir.

Genel Kurul kararı olarak Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyeti değerlendirilirken hukuki işlem (şekil-norm) ayırımına da dikkat çekmek gerekecektir. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi Genel Kurulda oybirliği ile kabul edilmiştir ve Koruma Sorumluluğuna Bildirgenin 138, 139 ve 140.maddelerinde yer verilmiştir. Şeklen bakıldığında kararın kendisi diğer Genel Kurul kararları ile aynı mahiyettedir: üye devletler üzerinde bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğinde bir karardır. Fakat Genel Kurul kararlarının bazı hükümlerinin sonradan bağlayıcılık kazanarak hukuk normu oluşturması mümkündür. Mesela 1948 İnsan Hakları

⁷⁵⁴ Schwebel, The Effect of Resolutions of the UN General Assembly on Customary International Law, 1979, s. 302.

⁷⁵⁵ Schwebel, a.g.m., 1979, s.302.

⁷⁵⁶ Crozat, C. (1957). ‘Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu ve Bilhassa Bu Organın Selahiyetinin Genişlemesi’, çev. İlhan F. Akın, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (1-4), ss. 3-73, s. 69.

⁷⁵⁷ ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, 1971, s.19, parag.53.

Evrensel Beyannamesi (İHEB)⁷⁵⁸ de bir Genel Kurul kararı olmasına rağmen birçok hükmünün teamül hukuku niteliği kazandığına dair genel kabule ulusal ve uluslararası yargı kararları ile doktrinde sıkça rastlanmaktadır. Dolayısıyla da İHEB'nin hukuki niteliğine ilişkin yapılan değerlendirmeler bu konuya ilişkin iyi bir örnek oluşturmaktadır. İHEB'nin hukuki mahiyeti tartışmalarında beyannamenin devletler üzerinde bağlayıcılığı olmadığı görüşünü savunanların temel argümanı Genel Kurul kararlarının niteliğidir.⁷⁵⁹ Bununla birlikte İHEB'i BM Şartı'nda yer alan insan haklarına ilişkin hükümlerin otantik yorumu olarak değerlendiren Trindade, beyannamenin teamül hukukunun bir parçası olduğunu savunmaktadır.⁷⁶⁰ UAD'nin 1971 Namibya İstisari Mütalasında ayrık görüş belirten Yargıç Ammoun, Beyannamenin UAD Statüsü 38.maddedeki uluslararası antlaşmalar gibi bağlayıcı niteliğinin olmadığını bununla birlikte beyannamenin hükümlerinin teamül hukuku oluşturarak bağlayıcılık vasfı kazandığını belirtmiştir. Beyannamenin teamül hukukunun kodifikasyonu olması nedeniyle de bağlayıcılık kazanabileceğini savunan Ammoun, hukuk kuralı olarak genel bir uygulamanın varlığına işaret ederek teamül kuralı hükmünde olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶¹ Genel Kurul Başkanı da Beyannamenin bir sözleşme gibi devletler üzerinde bağlayıcılığı olmadığını onaylarken 'büyük bir

⁷⁵⁸ UN Doc. A/RES/217 (III), Universal Declaration of Human Rights, 10 Aralık 1948. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi söz konusu uluslararasılaşmanın açık bir şekilde ifade edilmesi açısından oldukça önemlidir. BM Şartındaki insan haklarına ilişkin ifadelerin genel mahiyette olmalarına rağmen, Beyanname kapsamlı ve sistematik bir çalışmanın ürünüdür.

⁷⁵⁹ Smith tanım gereği Genel Kurulda kabul edilen bir beyannamenin bağlayıcı olmadığını fakat güçlü bir ahlaki değere sahip olduğunu belirtmiştir. Smith, R. K. M. (2014). *Textbook on International Human Rights*, 6.Baskı, Oxford University Press, s.38.

⁷⁶⁰ Trindade, A. C. C. (2008). 'Universal Declaration of Human Rights', *Introductory Note, United Nations Audiovisual Library of International Law*. Erişim <https://legal.un.org/avl/ha/udhr/udhr.html>. Trindade insan haklarını uluslararası toplumun ortak değeri olarak değerlendirmiş ve İHEB'in 'herkes için ortak bir standarda ulaşılmasını sağladığı için çok büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca uluslararası toplumun bir bütün olarak İHEB'e teamül hukuku niteliği kazandırdığını belirtmiştir. Fakat Smith Beyannamede yer alan haklarının çoğunun günümüzde geniş bir kabulü olmasına rağmen teamül hukuku oluşturmadığını, ancak hukukun genel ilkelerinin bir parçası olabileceklerini savunmaktadır. Smith, *Textbook on International Human Rights*, 2014, s.38. Trindade ile benzer değerlendirmeleri yapan Fransa Temsilcisi Cassin, Genel Kurulda yapmış olduğu konuşmasında 'beyannamenin devletlere politikalarını ve ulusal hukuklarını belirlerken yol gösterici olacağını fakat herhangi bir zorlayıcı gücü olmadığını' ifade etmiştir. Cassin diğer yandan da BM Şartının otantik yorumu (authentic interpretation-meşru yorum) olarak da üye devletlerin ulaşmayı hedefleyecekleri ortak bir standart olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. UN Doc. A/C.3/SR.92, 2 Ekim 1948, s.61. Roosevelt ise Beyannameyi tüm insanlığın Magna Carta'sı olarak nitelendirmiştir. Meksika delegasyonu da Deklarasyonun yasal yükümlülükler içermediğini, fakat bu durumun belgenin değerini azaltmayacağını belirtmiştir. Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, 1950, s.402. Bildirinin büyük önem taşımaya rağmen, herhangi bir yükümlülük karakterinden yoksun bir ilke beyanı olduğuna hemen bütün devletler hemfikirdir. Devletlere göre Bildirinin amacı yasal yükümlülükler getirmekten ziyade ahlaki standartlar belirlemektir.

⁷⁶¹ ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, 1971, Separate Opinion Ammoun, s.64.

evrim sürecinde ileriye doğru atılmış bir adım' olduğunun da yadsınamayacağını belirtmiştir.

İHEB'nin uluslararası insan hakları hukukunda anayasal nitelik kazanmasının nedeni 70'ten fazla insan hakları sözleşmesinin kabul edilmesine ilham verdiği, ulusal anayasalarda ve yasalarda çok sayıda insan hakları normunun kabul edilmesi için bir model oluşturduğu ve ulusal ve uluslararası mahkemelerin kararlarının temellendirilmesine yardımcı olduğu gerçeğidir. Beyanname, insan haklarının insanlığın ortak dili haline gelmesine büyük katkı sağlayarak Beyannamede yer verilen hakların uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline gelmesini sağlamıştır.⁷⁶² Temel insan haklarına yönelik ağır ihlallerin corpus juris gentium'a aykırı olması ve evrensel hukuk vicdanı tarafından kınanması Koruma Sorumluluğunun da içerik olarak İHEB ile benzer bir şekilde değerlendirilmesini ve önemine binaen muamele edilmesini gerektirmektedir. İHEB'nin insan haklarını yaşayan bir enstrüman haline getirdiği söylemi Koruma Sorumluluğu için de geçerlidir. Hukuki olarak bağlayıcı olmaması da yine Koruma Sorumluluğunun değerini azaltmayacaktır. İngiltere temsilcisinin İHEB için söylediği sözler Koruma Sorumluluğu için de söylenebilir: *Hiçbir Genel Kurul kararı yasal yükümlülükler tesis edemez. Beyanname insan haklarına ilişkin idealleri yaşayan bir gerçeklik haline getiriyor, eşi benzeri görülmemiş bir ahlaki değere sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda hukuki bir değer de başlangıcını oluşturuyor.*⁷⁶³

4.3.3. Lex Ferenda olarak Koruma Sorumluluğu

Koruma Sorumluluğunu teamül hukuku açısından değerlendirdiğimizde henüz teamül hukukunun öğelerinin oluştuğunu söylemek çok zordur. Bu nedenle de *uygulanmakta olan*⁷⁶⁴ hukuku ifade eden lex lata niteliğine haiz değildir. Fakat hukukilik yolunda ciddi ilerleme kaydeden Koruma Sorumluluğunun yakın bir gelecekte kristalleşerek teamüli nitelik kazanabilmesi mümkündür. Bu nedenle de

⁷⁶² ICJ, Unilateral Declaration of Independence of Kosova, Separate opinion of Judge Cançado, parag.203.

⁷⁶³ Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, 1950, s. 397-408.

⁷⁶⁴ 'Var olan' ya da 'pozitif hukuku' ifade etmek için kullanılan bir terimdir. İngilizcede ise 'ratified law', 'current law' 'existing law', 'positive law' şeklinde kullanımlarına rastlanmaktadır. Fellmeth, A. X., ve Horwitz, M. (2009). *Guide to Latin in International Law*, Oxford University Press, s.169. 'the law as it is or the law is presently in force'.

Koruma Sorumluluğu için *olması gereken hukukun*⁷⁶⁵ karşılığı olarak lex ferenda ifadesinin kullanımının uygun olup olmadığını analiz etme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere lex lata ile normatif hukuk kuralları kastedilirken, lex ferenda da ise normatiflikten henüz söz edilememektedir. Lex ferenda pozitif hukukun bir alanı değildir, daha çok doktrinsel tartışmalarda kullanılmaktadır fakat kavramın hukuk biliminde varlığına işaret eder çünkü hukuk normu olması pek muhtemeldir, arzulanmaktadır.⁷⁶⁶ Lex ferenda nitelik taşıdığı ifade edilen bir kuralın ya da kavramın en nihayetinde bir iddia, sanı ya da varsayım olduğunu söylemek gerekir, yani bir düşünce ürünüdür. Bununla birlikte herhangi bir kuralın hukuk normu olması yönünde dile getirilen her iddia da lex ferenda özellik taşımaz, bunun için iddiaların tartışmayla ilgilenen birçok kişi tarafından paylaşılması gerekir.

Lex ferenda iki farklı şekilde tezahür edebilir. Birinci olarak yürürlükte olan hukuk kuralına değişikliğe ilişkin talepler/önerilerdir. Bu değişiklik talepleri/önerileri sorunlu mevcut hukuk kuralının yürürlükten kaldırılması ve yerine ihtiyaçlara cevap veren yeni bir hukuk kuralı önerilmesi şeklinde olabilir ya da mevcut hukuk kuralının belirsiz/muğlak (vague) ya da ikircikli (ambiguous) olduğu, net ve belirgin olmayan (non liquet) durumlarda belirsizliğin giderilmesine ilişkin öneriler şeklinde olabilmektedir. Bu durumun yargılamada hakimın yorumuyla ya da hukukun genel ilkelerinin uygulanmasıyla giderilmeye çalışıldığı ve hakimın hukuk yaratarak lex lataya netlik kazandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bununla beraber uygulamanın istikrarı açısından ve hukukun temel anlayışını ve sistematliğini korumak adına lex

⁷⁶⁵ Lex ferenda bazı kaynaklarda ise ‘tasarlanan’ ya da ‘teklif edilen hukuk’, ‘arzu edilen hukuk’, ‘önerilen hukuk’ olarak da çevrilmektedir. Selçuk ve Başlar ‘olması gereken hukuk’, Nomer ‘teklif edilen hukuk’, Erişgin ‘arzu edilen, beğenilen hukuk’ olarak kullanmıştır. Selçuk, S. (1996). ‘Yargılamada Nesnellik Bağlamında Yazılı Hukuk ve Yargıç İlişkisi’, *Yargıtay Dergisi*, Cilt:22, Sayı:3, 213-219, s. 217; Başlar, K. (2004). ‘Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine’, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* (Prof.Dr. Sevin Toluner’e Armağan), Sayı 1-2, ss. 280-363, s.319; Erişgin, Ö. (2010). ‘Yasal Düzenlemenin Yorumu’, *Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı*, ss.124-150, s. 133. İngilizcede ise ‘law to be proposed’ ya da ‘the law as it ought to be’ kullanımına rastlanmaktadır. Fellmeth ve Horwitz, *Guide to Latin in International Law*, 2009, s.168. Lex ferenda tanımında ise yürürlükteki yasalardan farklı olarak önerilen bir yasa ya da yasanın önerilen bir yorumu olarak ifade edilmiştir. Ayrıca terminolojide ‘de lege lata’ ve ‘de lege ferenda’ versiyonları da çokça yer almaktadır. ‘Bakımından’ ya da ‘üzerine’ anlamı veren ‘de lege’ kelimesi İngilizcede de ‘of the’ ya da ‘with a view to’ olarak kullanılmaktadır.

⁷⁶⁶ Thirlway, H. (2001). ‘Reflections on Lex Ferenda’, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol.32, ss.3-26, s.4.

lata nitelikteki kuralların hukuk düzeninde anlamlı ve akılcı olması adına lex ferendadan faydalanılmaktadır. İkinci olarak ise hukuk kaidelerinin tanzim etmediği durumlarda hukuki boşlukların olduğu alanlarda karşımıza lex ferenda nitelikte kurallar çıkmaktadır.⁷⁶⁷ Doktrindeki görüş, eleştiri ve önerilerin hukuk yapıcılarının takdirine sunulduğu ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir kuralın lex lata olarak kabul edilmesinde söz konusu olmaktadır. Lex lata ve lex ferenda arasındaki ayrım iç hukuk kuralları çok daha açık ve net olduğu için uluslararası hukuka nazaran çok daha keskindir. Bununla beraber uluslararası hukukta lex lata ve lex ferenda arasındaki ayrım Divan kararlarında da yer almaktadır.

4.3.3.1. Uluslararası adalet divanı kararlarında Lex Ferenda

Uluslararası Adalet Divanı kararlarında lex lata ve lex ferenda kavramlarına iki şekilde rastlanmaktadır: esasa ilişkin karar metninde ve yargıçların ayrık görüş ve karşıt görüşlerinde. İlk olarak lex ferenda terimi 1949 Korfu Davasında Yargıç Azevedo'nun karşıt görüşünde yer almıştır. Yargıç, savaş gemilerinin karasularından geçiş serbestiyetinin teamül hukuku oluşturmadığını belirterek mevcut hukuk kuralları ile lex ferenda arasında bir karışıklık olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁸ Karardaki görüşün aksine henüz geçişe ilişkin teamül oluşmadığını iddia eden yargıç, lex ferenda ile hukuk kuralları arasında net bir ayrıma gitmiştir. İkinci olarak lex ferenda terimine, Birleşmiş Milletlerin Üye Kabulünde Genel Kurulun Yetkisine İlişkin İstişari Mütalaasında M.Alvarez'in karşıt görüşünde rastlanmaktadır. Divanın konuya ilişkin uygulaması gereken hukuk üzerine görüş bildiren Alvarez, mevcut uluslararası hukuk olarak söz konusu hukuki soruna uygulanacak olan ve sadece devletler tarafından oluşturulmuş klasik uluslararası hukuk anlayışına karşı çıkmaktadır. Halihazırda uluslararası teamül hukukunun hukukçular ile formüle edildiğini belirterek, Divanın kendi hukukunu yaratarak talep edilen hukuki soruna

⁷⁶⁷ Segal, Borel, Kusters ve Georges Scelle'e göre hukukta boşluk olamaz. mefhumu olarak niteledikleri bu durum uluslararası hukukun varlığını kabul etmemekle eşdeğer görülmüştür. Scelle, 'bir hukuki düzen boşluk arzetmez' iddiasıyla uluslararası hukukun bütün hukuki münasebetleri açıkça ya da zımnen düzenlediğini, açıkça yasaklanmayan ya müsaade edilmeyen durumlarda devlete davranış serbestliği tanındığı görüşünü benimsemektedir. Bu görüş, USAD'nın Lotus Davasındaki 'yasaklanmayana izin verilmiştir' düşüncesi ile paraleldir. Divanın devletler hukukunun bağımsız devletler arasındaki münasebetleri tanzim ettiği ve devletlerin riayet etmeye mecbur oldukları hukuk kaidelerinin müşterek neticelere ulaşmak için veya beraber yaşayan bağımsız toplulukların birbirleri ile olan münasebetlerini tanzim etmek amacıyla ihdas edilen ve antlaşmalarda veya genel uluslararası hukukta kabul edilen adetlerde belirlediği şekilde serbest iradelerinden doğduğunu. Bu sebepten Devletlerin bağımsızlığının sınırlandığı söylenemez. Gönülbol, Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku, 1956, s.210.

⁷⁶⁸ ICJ, The Corfu Channel Case, 1949, Dissenting opinion by Judge Azevedo, s. 100.

uygulamaya ilişkin görüşünün başkaları tarafından lex ferenda görülüp, mevcut hukuku yansıtmadığını düşünebileceklerini belirtmiştir.⁷⁶⁹

Üçüncü olarak İngiltere ve Norveç arasındaki Balıkçılık Davası Tutanaklarında lex ferenda terimi yer almaktadır. Davada Norveç'in deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin ulusal hukukunda ilan ettiği şekliyle düz esas hat yöntemi uygulamasının İngiltere tarafından teamül hukukuna aykırı olduğu iddia edilmiştir. 1930 Hague Uluslararası Hukukun Kodifikasyonu Konferansının alt komite raporlarında yer alan en düşük cezir hattının karasularının ölçülmeye başlandığı hat olarak kabul edilmesi ifadesini Norveç lex ferenda değerlendirmiştir.⁷⁷⁰

Balıkçılık Davasında ise Divan, hukuk mahkemesi olarak, sub specie legis ferendae hüküm veremeyeceğini ve yasa koyucular tarafından oluşturulmadan yasa tahmin edemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁷¹ Divan'ın yargı yetkisinin sınırlarını göstermesi açısından bu ifade önemlidir. Yargı yetkisi netleştirilmiş, belirginleştirilmiştir. Yargıç Nagendra Singh'in açıklayıcı görüşünde de geçen lex ferenda, balıkçılığa ilişkin yetki alanının sınırlandırılmasında uygulanacak teamül hukukunun belirgin şekilde oluşmadığını ifade ederken kullanmıştır.⁷⁷² Balıkçılık Davasında Divan, kendi yetkisinin sınırlarını açıklığa kavuşturmak/belirginleştirmek için lex ferenda teriminden istifade etmiştir. Divan 'sadece var olan, mevcut hukuku uygular, hukuk tahmin etmez' ifadelerinden lex ferenda nitelikteki kuralların Divan kararlarının hukuki dayanağı olamayacağını yani normatif yapıya kavuşmamış kuralların Divan tarafından herhangi bir uyuşmazlığa uygulanamayacağını görebiliriz. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında ise Divan, 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmelerinden Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 6.maddesinde yer alan kıyılar arasındaki hatları belirlemek için kullanılan prensiplerden median line (karşılıklı kıyılar) ve equidistance line (bitişik kıyılar) prensiplerinin o zaman için teamül hukuku

⁷⁶⁹ ICJ, Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations, Advisory Opinion, 1950, Dissenting opinion by M.Alvarez, s.13.

⁷⁷⁰ ICJ, Fisheries Case, United Kingdom v. Norway, Judgment of December 18th, 1951, Pleadings, Oral Arguments, Documents, Volume IV, s.74. 1930 Hague Uluslararası Hukukun Kodifikasyonu Konferansı Alt Komite Raporu için bkz. League of Nations, Acts of the Conference for the Codification of International Law, Vol.1, Plenary Meetings, The Hague, 13 Mart-12 Nisan 1930, s.131-134.

⁷⁷¹ ICJ, Fisheries Jurisdiction Cases, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland, Merits, Judgment of 25 July 1974. s. 23-24, parag.53.

⁷⁷² ICJ, Fisheries Jurisdiction Cases, Merits, 1974, s.40

oluşturmadığını ve lex ferenda olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷³ Divan de lege ferenda kavramını ‘olan hukuk ve oluşmakta olan’ teamül hukukunun karşıt ifadesi olarak ve bir normun hukuki niteliğini tanımlamak için kullanmıştır.⁷⁷⁴ Divana göre eşit uzaklık ilkesi salt antlaşma hukuku kuralıdır. Bununla beraber Divanın, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında eşit uzaklık ilkesinin lex lata olmadığını en fazla lex ferenda olabileceğini ifade etmesi de lege ferandanın ilerde lex lataya dönüşme ihtimaline ters düşmemektedir. Kısacası Divan kararlarından anlaşılacağı üzere, lex ferenda niteliğindeki bir normun hukuki uyumsuzluklara uygulanması veya norma dayalı hak iddiasında bulunulması yahut çatışan davranışa ilişkin ihlal iddiasıyla sorumluluğun ileri sürülebilmesi pozitif uluslararası hukukta mümkün değildir. Koruma Sorumluluğu lex ferenda olarak kabul edildiğinde Divanın söz konusu tespitleri Koruma Sorumluluğu kavramını etkisiz hale getirmektedir. Bu doğrultuda Koruma Sorumluluğunun lex ferenda nitelikten daha ötede bir yerde konumlandırılması gerekmektedir.

⁷⁷³ ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.62.

⁷⁷⁴ ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Judgment, 1969, parag.61-62.

5. SONUÇ

Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu başlıklı bu çalışmada 2001 yılında ICISS tarafından ortaya atılan ve 2005'te BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen, devletin kendi halkını soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından koruyamaması durumunda uluslararası toplumun söz konusu halkı korumak için harekete geçme sorumluluğunun hukuki mahiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Koruma Sorumluluğunun köken ilişkisi içerisinde olduğu ve üzerine fikri temellerini inşa ettiği kavramlardan Haklı Savaş Kuramı ile İnsani Müdahale Hakkı detaylı olarak incelenmiştir. Kuvvet kullanma eyleminin gerekçeleri üzerinden birbirleriyle bağlantılı olan bu üç kavramın 'haklı gerekçeleri' tartışıldıkları dönemin hakim ilke ve değerlerinin kıymeti ölçüsünde açıklanmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız Haklı Savaş Kuramında kuvvet kullanma biçimi olarak savaşa başvurma mutlak bir hak olarak görülmemiş, ancak belirli durumlarda savaşın haklı ve adil olabileceği iddia edilerek sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Aslında Milletler Cemiyeti kurulana kadar devletler hukuku bakımından kuvvet kullanımını yasaklayan herhangi bir akit ya da teamül kuralı olmadığı için savaş devletlerin meşru bir tasarrufu olarak değerlendirilmekteydi. Buna rağmen egemen birimlerin savaşa başvururken haklı ve adil bir sebep arayışı içerisinde oldukları görülmektedir.

İlkçağlardan günümüze kadar tartışılan Haklı Savaş Kuramının 'haklılığı' Orta Çağ'da Saint Augustine ve Saint Thomas ile ahlaka ve dine, Vestfalya döneminde ise Grotius, Suarez ve Vattel ile sekülerleşerek hukuka ve evrensel değerlere dayandırılmıştır. Her ne kadar Haklı Savaş Kuramının temelinde savaşı nizam altına alma arzusu yer alsa da kuramın esasını oluşturan 'yapılan yanlış düzeltme, haksızlığı tamir etme, kötülüğü ortadan kaldırma, adaleti ve barışı tesis etme' düşüncesidir. Meşru otorite, haklı neden ve iyi niyet gibi Haklı Savaş Kuramının 'Savaşa Başvurma İlkelerinin' belirlendiği ve sistematize edildiği bu dönemde orantılılık ve sivillerin korunması gibi prensiplerin de benimsenmesi savaşın sınırlandırılmasının yanında aynı zamanda savaşın insanileştirilmesi gayretlerinin de bir göstergesidir.

Klasik dönemde hukukçuların tartışma alanına giren Haklı Savaş Kuramı evrensel değerlerle dünyevileşirken, zulüm ve kötü muamele altındaki halka yardım

etme amacıyla da insanilik yönünde gelişmeye başlamıştır. Grotius'un cezalandırıcı savaş kuramıyla 'yapılmış bir haksızlığı telafi etmek' için kuvvet kullanılabileceği düşüncesinin temelinde tabii hukukun yasalarına riayeti sağlama, barışı muhafaza etme gayreti yer almıştır. Grotius devletin halkına zulmünü tabii hukukun ihlali olarak değerlendirmiş ve 'değişmez ve ebedi' olarak nitelendirdiği tabii hukukun yükümlülüklerini yerine getirmek için de başka bir egemenin kuvvete müracaat ederek zulme müdahale etmesini hukuka aykırı bulmamıştır. Bununla birlikte Vestfalya Barışı ile kurulan yeni dünya düzeninde Haklı Savaş Kuramının 'haklılığı' farklılaşarak egemenin haklarını koruma yönünde gelişme göstermiştir. Devletlerin egemen eşitliği ilkesinden hareketle her egemenin kendi sınırları içerisinde mutlak hakimiyetinin benimsendiği bu dönemde ancak ulusal sınırları koruma amacıyla savaşa başvurulabileceği kabul görmüştür. Orta Çağ döneminin egemenin ortak iyiliği savunma amacı yerine Vestfalyan sistemde egemenin hak ve ayrıcalıkları için savaş meşru görülmüştür. Egemene kendi sınırları içerisinde tam bir hareket serbestisi sağlayan bu düşüncede halkın temel hak ve hürriyetleri ehemmiyeti ölçüsünde egemenin sorumlulukları arka planda kalmıştır. Her ne kadar devletin mutlak egemenlik anlayışının doğal bir uzantısı olarak içişlerine müdahalenin kabul edilmediği bu dönemde, hak ve adalete uygun hareket etme kaygısı taşımayan egemen otoritenin halka karşı keyfi davranışlar sergilemesi yeni bir kavramın doğuşuna neden olmuştur: insani müdahale hakkı.

Uluslararası hukukta mutlak egemenlik anlayışının hakim olduğu 18. ve 19. yüzyılda kuvvete başvurma gereğesi olarak insanlığın ve toplumun üstün değerlerinin korunması anlayışını ileri süren insani müdahale kavramının hukuka uygunluğu çokça tartışılmıştır. Bu dönemde tartışmalar kuvvet kullanmadan ziyade egemenliğin ihlal edilmesi bahsinde yoğunlaşmış ve müdahaleler egemenin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına zarar veren 'diktatoryal bir davranış' olarak telakki edilerek hukuka aykırılığı konusunda tam bir uzlaşa sağlanmıştır. Bununla birlikte klasik dönem hukukçuları arasında müdahalelerin hukuka aykırılığını ortadan kaldıran nedenler üzerinde bir uzlaşa sağlanamadığı için insani gerekçelerle müdahalelerin hukuka uygunluğuna ilişkin genel bir endişenin hakim olduğu gözlenmektedir.

BM'in kurulmasıyla birlikte kuvvet kullanma yasağının uluslararası hukukun temel değeri haline gelmesi insani müdahale hakkına ilişkin tartışmaların da seyrini değiştirmiştir. Meşru müdafa ve kolektif güvenlik sistemi haricinde kuvvet kullanımına izin vermeyen uluslararası hukuk düzeninde meşru bir amaca hizmet eden insani gerekçelerin müdahalelerin hukukiliği için gerekli olsa da yeterli olmayacağı görüşü benimsenmiştir. NATO'nun 1999 Kosova Müdahalesinde de dile getirilen bu husus söz konusu müdahalenin meşru fakat hukuka aykırı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

BM ile kurulan yeni düzen her ne kadar kuvvet kullanma yasağı ile insani müdahale hakkı doktrinini zayıflatsa da insani krizlerin artarak devam etmesi ağır ve ciddi insan hakkı ihlallerine maruz kalan halkların korunması sorunu uluslararası hukukun gündeminde kalmaya devam etmiştir. Ruanda, Srebtenitsa ve Kosova'da yaşanan insani krizler uluslararası toplumu derinden etkilemiş, ağır insan hakları ihlallerine karşı halkların korunmasının sınırlar ve kurallardan üstün olduğu düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 1999 Genel Kurul toplantısında 'mevcut kavram ve yöntemlerin insani krizleri önlemede yetersiz kaldığını' ilan etmesi ve yeni bir oluşum için siyasi iradeye birlik olma çağrısında bulunması insani gerekçelerle müdahalelerin tarihsel sürecinde önemli bir kırılma noktasıdır. Annan'ın çağrısına cevap veren ICISS 2001'de Koruma Sorumluluğu adıyla insani müdahaleyi yeniden formüle etmiştir. Bu yeniden tanımlama girişiminin merkezine Francis Deng'in 'sorumluluk olarak egemenlik' yaklaşımını yerleştiren ICISS, devletin egemenlikten doğan hak ve ayrıcalıklarının yanında halkının temel hak ve hürriyetlerini koruma sorumluluğunun da olduğu bir temel üzerine Koruma Sorumluluğunu inşa etmiştir. Böylece insani gerekçelerle müdahalelere yöneltilmiş egemenlik ilkesiyle çatışma tenkidi, egemenliğin halka yönelik kitlesel vahşete, soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarına kalkan olarak kullanılamayacağı kabulüyle giderilmeye çalışılmıştır. ICISS'in hazırlamış olduğu raporda devletin söz konusu sorumluluğunu yerine getirmedeği takdirde sorumluluğun uluslararası topluma geçişi öngörülmüş ve uluslararası toplumun bu sorumluluğu yerine getirmek için gerektiği takdirde (son çare olarak) zorlayıcı tedbirler alarak harekete geçmesi amaçlanmıştır.

Koruma Sorumluluğu çok kısa süre içerisinde görünürlük kazanmış, BM bünyesinde gerçekleştirilen toplantılarda adından sıkça söz edilmeye başlanmıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan Koruma Sorumluluğunu benimsemiş ve Genel Kurula vermiş olduğu raporlarda kavramı ‘gelişmekte olan bir norm’ olarak nitelendirmiştir. 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde de Koruma Sorumluluğuna yer verilmesi ve Bildirgenin Genel Kurulda oybirliği ile kabulü kavramın diğer Genel Kurul kararları gibi hukuk düzeninde etki yaratmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla da Koruma Sorumluluğu hukuki mahiyetinden bağımsız olarak siyasi ve ahlaki nitelikleri yanında ayrıca hukuki sonuçları da olan bir kavramdır.

Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetini anlama ve tespit etme gayretiyle üçüncü bölümde Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine etki eden ‘sorumluluk’ ve ‘uluslararası toplum’ kavramları üzerinden bazı hukuki değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu kavramların kullanımının kafi derecede sarıh olmaması hem kavramların hem de bir bütün olarak Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine ilişkin kesin tespitler yapmamızı güçleştirmiştir. Nitekim sorumluluğun teknik bir terim olarak kullanılması ve neticesinde hukuki bir durum yaratması halinde dahi Koruma Sorumluluğunun hukuki değerinin devletlerin irade uyuşmasıyla mümkün olduğuna ilişkin görüşümüz Koruma Sorumluluğunun karakteristik yapısından ziyade uluslararası hukukun yapısına ilişkindir. Uluslararası hukukun egemen devletler aracılığıyla oluşturulması ve devletlerin bağlayıcı taahhütlere mesafeli olması salt hukuki terim ve kavramların dahi hukuki mahiyetinin tespitini sürüncemede bırakmaktadır. Bu durum Koruma Sorumluluğu bahsinde en yetkili ağızdan dile getirilmiş, iki farklı sorumluluk kategorisine vurgu yapılarak devletin ve uluslararası toplumun sorumlulukları arasında ayrıma gidilmiştir. Uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğunun iddia edildiği gibi ‘hukuki bir sorumluluk değil, ahlaki bir sorumluluk’ olması Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetini de derinden etkileyecektir. Uluslararası toplumun sorumluluğunun ahlaki temellendirmesi taraflar arasında kurulacak sorumluluk ilişkisinin yapısına da etki edecektir. Çünkü hukuki bir durum olan sorumluluğun yerine getirilmemesi halinde sorumluluk hukukunun yaptırım mekanizmasının işletilmesi gerekmektedir. İddia edildiği gibi uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu ‘ahlaki’ bir sorumluluksa harekete geçmemesi halinde ‘yeni bir hukuki ilişki’ kurulamayacaktır.

Dolayısıyla da bir halkın vahşet suçlarından korunması için harekete geçme sorumluluğuna dair genel bir mutabakatın varlığına rağmen söz konusu sorumluluğun uygulanması hususunda hukuki bağlayıcılığın naksı bir tutarsızlığa da işaret etmektedir. Bununla birlikte ahlaki sorumlulukların da belirli değerlendirmelere tabi olduğu, kamuoyunda bir beklenti yarattığı ve sorumluluğun yerine getirilmemesinin sosyo-politik maliyetlerinin olduğu gözardı edilmemelidir.

Koruma Sorumluluğunun ‘gelişmekte olan bir norm’ niteliğinin teamül hukukuna entegrasyonu için gerekli olan maddi unsurun yetersizliği Güvenlik Konseyinin BM Şartı VII. Bölüm çerçevesinde kuvvet kullanılmasını da içeren kararlar almasının tabiatından kaynaklanan bir durumdur. Ayrıca Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Çin ve Rusya’nın Koruma Sorumluluğuna mesafeli yaklaşımları Konseyin çok ciddi boyutlardaki insani krizlerde dahi kuvvet kullanımını içeren zorlayıcı tedbirler alabilmesini zorlaştırmaktadır. Konseyin siyasi bir organ olması ve üyelerin uluslararası topluma karşı sorumluluklarını yerine getirme bilincinden ziyade ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etmesi uygulanabilirlik açısından kavramın güçlüklerle karşılaşmasına neden olmaktadır.⁷⁷⁵ Koruma Sorumluluğu kapsamında bölgesel düzenlemeler aracılığıyla ya da devlet gruplarının kolektif bir şekilde harekete geçmesiyle uluslararası toplumun sorumluluğunun yerine getirilmesi meselesi de zorlayıcı tedbir içeren kararların uygulanması için Güvenlik Konseyinin yetkisi aranması şartından dolayı zor görünmektedir.

Koruma Sorumluluğunun hukuki niteliğinin ya da hukuki niteliğe sahip olabilirliğinin incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuç şu şekildedir:

Koruma Sorumluluğunun hukuki mahiyetine yönelik devletlerin irade açıklamaları ve BM üyelerinin söz konusu bildirgeyi Genel Kurulda kabul ederken

⁷⁷⁵ Konseyin mevcut hukuka uyma zorunluluğu olmadığını savunan Kelsen, Konseye üye olmayan devletlerin daimi üye devletlerle dostane ilişkiler kurmasının uluslararası yükümlülüklerine riayet etmesinden daha önemli olduğuna işaret etmekte ve bu devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerine karşı herhangi bir yaptırımın olmayacağını belirtmektedir. Kelsen, *The Law of United Nations*, 1951, s.275. Dolayısıyla da Konseyin daimi üyelerinin yakın siyasi ilişkiler içerisinde olduğu devletlerin ağır insan hakları ihlallerine karşı harekete geçmesi pek mümkün değildir. Buna karşılık olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tadic Kararında ‘Konseyin uluslararası bir antlaşma ile kurulduğuna, yetkileri ne kadar geniş de olsa belirli hukuki sınırlamalara tabi olduğunu ve BM Şartının Konseye hukukun üstünde bir yetki vermediğini’ belirtmiştir. Kararda Konsey için ‘hiçbir yasanın hükmedemeyeceği, dokunulmaz ya da hukukun üstünde’ anlamına gelen ‘legibus solutus (unbound by law)’ olmadığının vurgulanması Konseyin hukuka uygun bir alanı içerisinde hareket edebileceğini göstermektedir. ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadic, Appeal Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, parag.28.

hukuki yükümlölükler üstlenme niyetinde olmamaları kararın hukuki bağlayıcılığı olmadığını açıkça göstermektedir. Fakat Koruma Sorumluluğunun hem Genel Kurul kararı olması hem de uluslararası toplumun ortak değerlerini yansıtması hasebiyle hukuki bir değeri vardır ve hukuki sonuçlar doğurur. Uluslararası hukukun sadece kurallardan ibaret olmadığı aynı zamanda bir kamu düzeni iddiasında bulunduğu kabulüyle jus cogens kurallara ve erga omnes yükümlölüklere riayet edilmesi düzenin varlığı ve bekası için önem taşıdığını söyleyebiliriz. Koruma Sorumluluğunun toplumun vicdanını derinden sarsan vahşet suçlarında uygulanması da söz konusu düzenin işleyişine hizmet edecektir. Dolayısıyla Koruma Sorumluluğu uygulamaların yetersizliği ve siyasi iradenin henüz hazır olmaması nedeniyle henüz tam manasıyla hukuk normu niteliği kazanamamıştır. Fakat uluslararası hukukun tedrici gelişimi dikkate alındığında Koruma Sorumluluğu gibi bir kavrama tamamen kayıtsız kalınması mümkün değildir bu nedenle Koruma Sorumluluğunun yakın gelecekte lex lata niteliği kazanması mümkündür.

KAYNAKLAR

- 2001 International Panel of Eminent Personalities (IPEP): Report on the 1994 Genocide in Ruanda and Surrounding Events (Selected Sections), *International Legal Materials*, 40(1), ss.141-236.
- Akbay, M. (1945). 'Devletin Menşeyini İçtimai Mukaveleye İstinat Ettiren Nazariyeler', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(4), ss.85-109.
- Akipek, Ö. İ. (1965). *Devletler Hukuku, I.Kitap Başlangıç*, Üçüncü Bası, Ankara: Başnur Matbaası.
- Allain, J. (2012). *The Law and Slavery*, Leiden: Nijhoff.
- Alsan, Z. M. (1951). *Yeni Devletler Hukuku, II. Cilt (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi)*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO.
- Alsan, Z. M. (1955). *Yeni Devletler Hukuku, I.Cilt (Premsipler ve Şahıslar)*, 2.bası, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Alston, P. (1990). 'The Security Council and Human Rights: Lessons to be Learned from the Iraq-Kuwait Crisis and Its Aftermath', *Australian Yearbook of International Law*, 13, ss.107-176.
- Arbour, L. (2008). 'The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice', *Review of International Studies*, 34(3), ss.445-458.
- Arsava, F. (2011). 'Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu', *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), ss.101-124.
- Ataov, T. (1960). 'Milletlerarası Münasebetlerde Kuvvet Sistemi', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 15(2), ss.175-198.
- Augustine. (1913). *The City of God, Volume I*, Marcus Dods (Çev.), Toronto: Edinburgh T and T. Clark.
- Aybar, M. A. (1943). 'Tarafsızlık', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1(2), ss.211-225.
- Badescu, C. G. (2011). *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect, Security and Human Rights*, London and New York: Routledge.
- Bagnoli, C. (2006). 'Humanitarian Intervention as a Perfect Duty: A Kantian Argument', *Nomos*, 47, ss.117-140.
- Bal, A. (2006). *Devletin Uluslararası Sorumluluğunun Doğması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Başlar, K. (2002). 'Uluslararası Hukukta 'Erga Omnes' Kavramı', *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Ergin Nomer'e Armağan, 2, ss.75-107.
- Başlar, K. (2005). 'Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine', *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 24(1-2), ss.280-363.
- Bellamy, A. (2010). 'The Responsibility to Protect-Five Years On', *Ethics and International Affairs*, 24(2), ss.143-169.
- Bellamy, A. (2015). 'The Responsibility to Protect and the Just War Tradition', içinde *Theorising the Responsibility to Protect*, Ramesh Thakur and William Maley (eds.), UK: Cambridge University Press, s.181-200.
- Bellamy, A. (2016). 'The Three Pillars of the Responsibility to Protect', *Pensamiento Propio*, 41.
- Bellamy, A. ve Luck, E. C. (2018). *The Responsibility to Protect: From Promise to Practice*, Polity Press.
- Berger, Samuel R. (2000). 'A Foreign Policy for the Global Age', *Foreign Affairs*, 79(6), ss.22-39.
- Bernard, M. (1860). *On the Principle of Non-Intervention: A Lecture Delivered in the hall of All Souls' College 1860*, University of Oxford.
- Bilsel, C. (1940). *Devletler Hukuku, Giriş*, 2.bası, İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.
- Bilsel, C. (1941). *Devletler Hukuku, I.Kitap*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Borchard, E. M. (1925). *The Diplomatic Protection of Citizen Abroad, or the Law of International Claims*, New York: The Banks Law Publishing Co.
- Brownlie, I. (1964). 'The Place of the Individual in International Law', *Virginia Law Review*, 50(3), ss.435-462.
- Brownlie, I. (1990). *Principles of Public International Law*, 4.bası, Oxford: Clarendon Press.
- Brownlie, I. (1991). *International Law and the Use of Force by States*, Oxford: Clarendon Press.
- Buckland, W. W. ve McNair, A. D. (1952). 'Delict and Tort', içinde *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, UK: Cambridge University Press, ss. 338-351.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London: Macmillan Press.

- Buzan, B. (2004). *From International to World Society, English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, UK: Cambridge Studies in International Relations.
- Büyük Larousse, 1994, 20.cilt, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Byers, M. (2021). 'Still Agreeing to Disagree: International Security and Constructive Ambiguity', *Journal on the Use of Force and International Law*, 8(1), ss.91-114.
- Can, O. (2003). *Üçüncü Kişilerden Kaynaklanan Temel Hak İhlallerinin Anayasaya Aykırılığının Tespitinde 'Neminem Laedere' İlkesi*, İstanbul: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 8, ss.96-112.
- Carswell, A. J. (2013). 'Unblocking the UN Security Council: The Uniting for Peace Resolution', *Journal of Conflict and Security Law*, 18(3), ss.453-480.
- Cassese, A. (1990). 'Remarks on Scelle's Theory of 'Role Splitting' (dedoublement fonctionnel) in International Law', *European Journal of Law*, 1, ss.210-231.
- Cassese, A. (2002). *International Law*, UK: Oxford University Press.
- Castaneda, J. (1969). *Legal Effects of United Nations Resolutions*, Alba Amoia (Çev.), New York and London: Columbia University Press.
- Cazala, M.S. (2018). 'Koruma Sorumluluğu'nın Normatif Statüsü', *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13(50), ss.65-89.
- Chesterman, S. (2001). *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, New York: Oxford University Press.
- Chesterman, S., Malone, D. M., Villalpando, S. ve Ivanovic, A. (2019). *The Oxford Handbook of United Nations Treaties*, UK: Oxford University Press.
- Civelek, J. (1990). 'Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı', *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 10(1-2), ss. 13-47.
- Cohen, R. ve Deng, F. M. (2006). 'Sovereignty as Responsibility Building Block for R2P', içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), UK: Oxford University Press.
- Conforti, B. (2005). *The Law and Practice of the United Nations*, Third Revised Edition, Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Crawford, J ve Watkins, J. (2010) 'International Responsibility', içinde *The Philosophy of International Law*, Samantha Besson and John Tasioulas (eds.), UK: Oxford University Press, s.283-284.

- Crawford, J. (2001). 'Responsibility to the International Community as a Whole', *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 8(2), ss.303-322.
- Crawford, J. (2002). *The International Law Commission's Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, UK: Cambridge University Press.
- Crawford, J. (2006). 'State Responsibility', *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford Public International Law.
- Crozat, C. (1957). 'Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu ve Bilhassa Bu Organın Selahiyetinin Genişlemesi', İlhan F. Akın (Çev.), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (1-4), ss. 3-73.
- Cryer, R. (1996). 'The Security Council and Article 39: A Threat to Coherence?', *Journal of Armed Conflict Law*, 1(2), ss.161-195.
- Çağırın, M. E. (1998). 'Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Niteliği', *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 56(1-4), ss.71-96.
- Çağırın, M. E. (2005). *Devletin Tek Taraflı İşlemleri*, Ankara: Platin Yayınları.
- Çağırın, M. E. (2006). 'Uluslararası Barış ve Güvenlik Hukukunda Sorumluluk Anlayışı ve Klasik Sorumluluk Rejimi', *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss.1-20.
- Çağırın, M. E. (2013). *Uluslararası Örgütler*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çağırın, M. E. (2017). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, 3.bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çelebi, N. (1987). 'Ferdinand Tönnies'in hayatı ve görüşleri', *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 4, ss.81-93.
- Çelik, E. F. (1955). 'Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2.madde 7.paragrafındaki 'Müdahale' Kelimesinin Tefsiri', *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1-4), ss.12-27.
- Çelik, E. F. (1956). 'Milli Selahiyetin Hukuki Mahiyeti Hakkında İleri Sürülen Nazariyeler', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11(3), ss.119-149.
- Çelik, M. (2016). *Devletlerin Egemen Eşitliği Bir Uluslararası İlişkiler Miti*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Demirel, M. (2017). 'Hedley Bull Perspektifinden 'Uluslararası Toplum' Kavramsallaştırması ve Kurumları', *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3.
- Deng, F. (1995). 'Frontiers of Sovereignty: A Framework of Protection, Assistance, and Development for the Internally Displaced', *Leiden Journal of International Law*, 8(2), ss.249-286.

- Deng, F., Kimaro, S., Lyons, T., Rotchild, D. ve Zartman, W. (1996). *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*, Washington D.C: The Brookings Institution.
- Domestici-Met, M.J. (2010). 'Humanitarian Action-A Scope for the Responsibility to Protect:Part II: Responsibility to Protect-A Legal Devise Ready for Use?', *GoJIL*, 2(3), ss. 951-980.
- Doyle, M. (2015). *The Question of Intervention, John Stuart Mill and the Responsibility to Protect*, New Haven and London: Yale University Press.
- Doyle, M.W. (2016). 'R2P Befor and After Libya', içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), UK: Oxford University Press.
- Dönmez, S. (2004). 'Ortaçağ Felsefesi Bir Hristiyan Felsefesi midir?', *Felsefe Dünyası*, 40, ss.94-107.
- Dupuy, P. M. (2012). 'The Deficiencies of the Law of State Responsibility to Breaches of Obligations Owed to the International Community as a Whole: Suggestion for Avoiding the Obsolescence of Aggravated Responsibility', içinde *Realizing Utopia: The Future of International Law*, Antonio Cassese (ed.), UK: Oxford University Press.
- Edo, V. O. ve Olanrewaju, M. A. (2012). 'An Assessment of the Transformation of the Organization of African Unity (OAU) to the African Union (AU), 1963-2007', *Journal of the Historical Society of Nigeria*, 21, ss.41-69.
- Ekengard, A. (2008). *The African Union Mission in Sudan (AMIS) Experiences and Lessons Learned*, FOI, Swedish Defense Research Agency Raporu, Stockholm.
- El-Affendi, A. (2001). 'The Impasse in the IGAD Peace Process for Sudan: The Limits of Regional Peacemaking?', *African Affairs*, 100(401), ss.581-599.
- Elias, T. O. (1980). 'The Doctrine of Intertemporal Law', *The American Journal of International Law*, 74(2), ss. 285-307.
- Ereker, F. A. (2004). 'İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), s.1-36.
- Erişgin, Ö. (2010). 'Yasal Düzenlemenin Yorumu', *Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı*, ss. 124-150.
- Erkiner, H. H. (2010). *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Ertuğrul, Ü. E. (2016). 'Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak', *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), ss.441-470.
- Evans, G. (2004). 'When is it Right to Fight', *Survival-Global Politics and Strategy*, 46(3), ss.59-81.

- Evans, G. (2006). 'From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect', *Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention, University of Wisconsin-Madison*, ss.703-722.
- Evans, G. ve Sahnoun, M. (2002). 'The Responsibility to Protect', *Foreign Affairs*, 81(6), ss.99-110.
- Fassbender, B. (1998). *UN Security Council Reform and Right of Veto: A Constitutional Perspective*, The Hague: Kluwer Law International.
- Fellmeth, A. X., ve Horwitz, M. (2009). *Guide to Latin in International Law*, UK: Oxford University Press.
- Finnemore M. ve Sikkink, K. (1998). 'International Norm Dynamics and Political Change', *International Organization*, 52(4), ss.887-917.
- Franck, T. (2004). *Recourse to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks*, UK: Cambridge University Press.
- Franck, T. (2006). 'Legality and Legitimacy in Humanitarian Intervention', *American Society for Political and Legal Philosophy, Nomos*, 47, ss.143-157.
- Franck, T. (2010). 'Humanitarian Intervention', içinde *The Philosophy of International Law*, Samantha Besson and John Tasioulas (eds), UK: Oxford University Press.
- Friedmann, W. (1959). *Law in a Changing Society*, Berkeley: University of California Press.
- Friedmann, W. (1962). 'The Changing Dimension of International Law', *Columbia Law Review*, 62(7), ss.1147-1165.
- Fröhlich, M. (2015). 'The Responsibility to Protect, Foundation: transformation and application of an emerging norm', içinde *The Emergence of Humanitarian Intervention: Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present*, Fabian Klose (ed.), UK: Cambridge University Press, ss.299-330.
- Glanville, L. (2010). 'The Antecedents of 'Sovereignty as Responsibility'', *European Journal of International Relations*, 17 (2), ss. 233-255.
- Glanville, L. (2011). 'On the Meaning of 'Responsibility' in the Responsibility to Protect', *Griffith Law Review*, 20(2), ss.482-504.
- Goodrich, L. M, ve Simons, A. P. (1955). *The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*, Washington D.C.: The Brookings Institution.
- Gönlübol, M. (1956). 'Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11(3), ss.207-257.

- Gözen Ercan, P. (2014). 'R2P: From Slogan to an International Ethical Norm', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/43.
- Gözen Ercan, P. (2015). 'İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünme: Lex Ferenda olarak R2P', *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), ss.165-182.
- Gözen Ercan, P. (2017). 'Onuncu Yılından Ardından 'Koruma Sorumluluğu'nun Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri', *Alternatif Politika Dergisi*, 9 (3), ss.385-408.
- Gözler, K. (2012). 'Yorum İlkeleri', içinde *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, ss.15-119.
- Graham, M. W. (1924). 'Humanitarian Intervention in International Law as Related to the Practice of the United States', *Michigan Law Review*, 22(4), s.312-328.
- Grewe, W. G. (2000). *The Epochs of International Law*, Michael Byers (Çev.), Berlin: NewYork de Gruyter.
- Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli Ac Paris)*, Seha L. Meray (Çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gündüz, A. (2000). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, 4.Bası, İstanbul: Beta Basım.
- Hakimi, M. (2017). 'Constructing an International Community', *The American Journal of International Law*, 111(2), ss.317-356.
- Hall, W. E. (1880). *International Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Hart, H.L.A. (1968). *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Henkin, L. (1990). *The Age of Rights*, New York: Columbia University Press.
- Heraclides, A. ve Dialla, A. (2015). *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century*, UK: Manchester University Press.
- Hershey, A. S. (1912). *The Essentials of International Public Law*, New York: Macmillan.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*, Palgrave Macmillan.
- Holzgrefe, J. L. (2003). 'The Humanitarian Intervention Debate', içinde *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal and Political Dilemmas*, J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (eds.), UK: Cambridge University Press, ss.15-53.

- Hula, E. (1945). 'The Dumbarton Oaks Proposals', *Social Research*, The John Hopkins University Press, 12(2).
- Hurst, C. J. B. (1944). 'The Nature of International Law and the Reason Why It is Binding on States', *Transactions of the Grotius Society*, 30, s.119-127.
- Ignatieff, M. (1999). 'Human Rights: The Midlife Crisis', *The New York Review*, 20 Mayıs 1999.
- İmamoğlu, M. İ. (2014). 'Liberal Komüniteryanizmin Temel İlkeleri', *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), ss.571-590.
- Independent International Commission on Kosova (2000). *Kosova Report*, UK: Oxford University Press.
- İnternet: 17 ILM 1, 1978, International Arbitral Award, Texaco Overseas Petroleum v. Libyan Arab Republic, 19 Ocak 1977. https://www.translex.org/261700/_/texaco-overseas-petroleum-company-v-the-government-of-the-libyan-arab-republic-yca-1979-at-177-et-seq-/ E.T. 20.02.2020.
- İnternet: 175 U.S. 677 (1900), The Paquete Habana, Appeals from the District Court of the United States for the Southern District of Florida. <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep175/usrep175677/usrep175677.pdf> E.T. 14.03.2020.
- İnternet: 1957 European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes. <https://rm.coe.int/1680064586>. E.T. 19.07.2019.
- İnternet: 1969 Vienna Convention on Law of Treaties. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf E.T. 04.07.2019.
- İnternet: A more secure world: our shared responsibility, Report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change, UN Doc. A/59/565, General Assembly, 2 Aralık 2004, https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf E.T. 07.07.2019.
- İnternet: A Table of Correspondence Between the Articles of the United Nations Charter and The Dumbarton Oaks Proposals, Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume XXI, General Index, 1955. <https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 01.11.2021.
- İnternet: Address by the President (Carter) Before the UN General Assembly, March 17, 1977, American Foreign Policy Basic Documents 1977-1980, US Department of State, Washington 1983. <https://2009-2017.state.gov/p/io/potusunga/207272.htm> E.T. 29.09.2020
- İnternet: African Union, The Peace and Security Council, <https://au.int/en/psc>. E.T. 19.02.2020

İnternet: Agreement with the Sudanese Parties on the Modalities for the Establishment of the Ceasefire Commission and the Deployment of Observers in the Darfur, 28 Mayıs 2004, Addis Ababa, <https://peacemaker.un.org/sudan-darfur-ceasefire-commission2004>. E.T. 02.09.2020

İnternet: Amendment by the Australian Delegation to Proposed Paragraph 8 of Chapter II (Principles), Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945, Volume VI, Commission I, General Provisions, <https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 03.11.2021

İnternet: Arap Devletler Ligi Kurucu Antlaşma (Charter of the League of Arab States), 22 Mart 1945, <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000028015a44b>. E.T. 12.08.2021

İnternet: AU Doc. AHG/Res. 51 (IV), Resolution, Organization of African Unity, Resolutions and Declarations adopted by the 4th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Kinshasa, Kongo, from 11 to 14 September 1967. https://au.int/sites/default/files/decisions/9516-assembly_en_11_14_september_1967_assembly_heads_state_government_fourth_ordinary_session.pdf. E.T. 14.01.2021

İnternet: AU Doc. AHG/Res. 54 (V), Resolution on Nigeria, Organization of African Unity, Resolutions adopted by the 5th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Algiers, from 13 to 16 September 1968. https://au.int/sites/default/files/decisions/9517-assembly_en_13_16_september_1968_assembly_heads_state_government_fifth_ordinary_session.pdf. E.T. 19.01.2021

İnternet: AU Doc. AHG/Res.58/Rev.1 (VI) Resolution on Nigeria, Organization of African Unity, Resolutions adopted by the 6th ordinary session of the Assembly of Head of State and Government held in Addis Ababa, from 6 to 10 September 1969. https://au.int/sites/default/files/decisions/9518-assembly_en_6_10_september_1969_assembly_heads_state_government_sixth_ordinary_session.pdf. E.T. 24.01.2021

İnternet: AU Doc. Assembly/AU/Dec.54 (III) Rev.1, Decision on Darfur, Assembly of the African Union, parag.2, Third Ordinary Session, 6-8 Temmuz 2004, Addis Ababa, https://au.int/sites/default/files/decisions/9550-assembly_en_30_31_january_2005_auc_third_ordinary_session.pdf E.T. 05.02.2021

İnternet: AU Doc. PSC/AHG/Comm. (X), Decision on the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, Peace and Security Council 10th meeting, 25 May 2004, Addis Ababa, <http://www.peaceau.org/uploads/communique-10th.pdf>. E.T. 12.02.2021

- İnternet: AU Doc. PSC/MIN/Comm. (XII), On the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, Peace and Security Council 12th meeting, 4 Temmuz 2004, <http://www.peaceau.org/uploads/communiqueeng-12th.pdf>. E.T. 17.02.2021
- İnternet: AU Doc. PSC/PR/Comm. (V), Communique of the Peace and Security Council, C. On the Crisis in the Darfur Region of the Sudan, 5th Session, 13 Nisan 2004, Addis Ababa, <https://www.peaceau.org/uploads/communiqueeng-5th.pdf> E.T. 22.02.2021
- İnternet: AU Doc. PSC/PR/Comm. (XIII), Communique of the Thirteenth Meeting of the Peace and Security Council, 27 Temmuz 2004, Addis Ababa. <http://www.peaceau.org/uploads/13th-psc-communicuy-eng.pdf>. E.T. 29.02.2021
- İnternet: AU Doc. PSC/PR/Comm. (XVII), Communique of the Seventeenth Meeting of the Peace and Security Council, Addis Ababa, 20 Ekim 2004, <http://www.peaceau.org/uploads/communiqueeng-17th.pdf>. E.T. 03.03.2021
- İnternet: Augustine, *Against Faustus*, XXII Kitap, Bölüm 74, Richard Stothert (Çev.). <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html>. E.T. 25.05.2018.
- İnternet: Ayissi, A. (ed.) (2001). *United Nations Institute for Disarmament Research, Cooperating for Peace in West Africa: An Agenda for the 21st Century*, Cenevre. E.T. 23.03.2021
- İnternet: Bellamy, A. (2005). 'The First Response: Peaceful Means in the Third Pillar of the Responsibility to Protect', *Stanley Center for Peace and Security*. <https://stanleycenter.org/publications/pab/Bellamy3rdPillarPAB116.pdf> E.T. 11.11.2020.
- İnternet: Birleşmiş Milletler Şartı, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, Ankara, 2012. https://turkiye.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf E.T. 10.10.2018.
- İnternet: Birleşmiş Milletler Şartı, Resmi Gazete, Sayı 6092, 24 Ağustos 1945. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf>. 10.10.2018
- İnternet: BM İnternet Sayfası, Statement on Libya, Ban Ki-moon, 17 Mart 2011. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2011-03-17/statement-libya> E.T. 21.01.2021.
- İnternet: Ceasefire Agreement between Government and the Sudanese Liberation Movement (SLM) in Darfur, 3 Eylül 2003, <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/1812>. E.T. 01.04.2021
- İnternet: Charter of the Organisation of Islamic Cooperation, 1969. https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf E.T. 19.03.2020
- İnternet: Charter of the Organization of American States, Bogota, 30 Nisan 1948. <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic22.charter%20oas.htm>. E.T. 22.03.2020

İnternet: Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, Helsinki 1975. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>. E.T. 28.03.2020

İnternet: Convention on Rights and Duties of States, Montevideo Convention, adopted by the Seventh International conference of American States, 26 Aralık 1933, League of Nations-Treaty Series, 1936, No.3802. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf> E.T. 11.04.2020

İnternet: Department of State, USA, Office of the Historian, ‘The Kellogg-Briand Pact 1928’, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/kellogg>. E.T. 11.06.2018.

İnternet: Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume VI, Commission I, General Provisions. <https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 09.11.2021

İnternet: Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III. <https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 12.11.2021

İnternet: Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume XIV. <https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 14.11.2021

İnternet: Draft Articles on State Responsibility with Commentaries Thereto Adopted by the International Law Commission on First Reading, Ocak 1997. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_1996.pdf E.T. 09.12.2021

İnternet: EUR-Lex, Glossary, Abstention, constructive (positive abstention). Erişim <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/abstention-constructive-positive-abstention.html> E.T. 19.12.2021

İnternet: France urges UN Council to act on Myanmar Cyclone, Reuters, 7 May 2008, <https://www.reuters.com/article/idUSL07810481>. E.T. 04.01.2022

İnternet: Global Centre for the Responsibility to Protect, Official Document, List of Supporters of the Political Declaration on Suspension of Veto, 13 Temmuz 2022. <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-supporters-of-the-political-declaration-on-suspension-of-veto/> E.T. 14.04.2022

İnternet: Global Centre for the Responsibility to Protect, Official Document, List of Supporters of the Code of Conduct regarding Security Council action against genocide, crimes against humanity or war crimes, as elaborated by ACT, 8 June 2022. <https://www.globalr2p.org/resources/list-of-signatories-to-the-act-code-of-conduct/> E.T. 14.04.2022

İnternet: Global Centre for the Responsibility to Protect, References on the need for veto restraint by the UN Security Council in mass atrocity situations.

<https://www.globalr2p.org/media/files/veto-restraint-references-4.pdf> E.T. 14.04.2022

İnternet: Greenberg, M. (2021). 'Legal Interpretation', *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=legal-interpretation> E.T. 14.04.2019

İnternet: H.Con.Res.467, Declaring genocide in Darfur, Sudan, 108th Congress (2003-2004), 7 Eylül 2004, <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-concurrent-resolution/467/text>. E.T. 03.03.2019

İnternet: History of the United Nations, <https://www.un.org/ru/node/44721>. E.T. 17.04.2019

İnternet: Human Devolepment Report 1994, United Nations Development Programme (UNDP), Oxford University Press, 1994. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostatspdf.pdf> E.T. 03.08.2019

İnternet: Humanitarian Ceasefire Agreement on the Conflict in Darfur, 8 Nisan 2004, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_040408_Humanitarian%20Ceasefire%20Agreement%20on%20the%20Conflict%20in%20Darfur.pdf E.T. 18.08.2021

İnternet: ICJ, Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosova, Advisory Opinion, 22 July 2010, Separate opinion of Judge Cançado Trindade. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-08-EN.pdf> E.T. 13.04.2021.

İnternet: ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Crotia v. Serbia), Merits, Judgment of 3 February 2015, Dissenting Opinion Cançado Trindade. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-05-EN.pdf> E.T. 19.04.2021.

İnternet: ICJ, Asylum Case, Colombia v. Peru, Judgment of November 20th, 1950. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/7/007-19501120-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 29.04.2021.

İnternet: ICJ, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Preliminary Objections, 1996. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 30.04.2021.

İnternet: ICJ, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, 26 February 2007. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 23.04.2021.

Internet: ICJ, Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo, Democratic Republic of the Congo v. Uganda, Merits, Judgment of 19 December 2005. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>. E.T. 11.06.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning East Timor, Portugal v. Australia, Judgment, 30 Haziran 1995. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/84/084-19950630-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 11.06.2022.

Internet: ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Merits, Judgment of 27 June 1986, Separate Opinion of Judge Sette-Camara. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-06-EN.pdf>. E.T. 25.06.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Merits, 27 June 1986, Separate Opinion President Nagendra Singh. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-01-EN.pdf> E.T. 30.06.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application, 26 November 1984, Dissenting opinion of Judge Schwebel. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-07-EN.pdf> E.T. 10.07.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Merits, Judgment of 27 June 1986. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>. E.T. 15.07.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America, Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application, Judgment of 26 November 1984. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf>. E.T. 30.06.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Oil Platforms, Islamic Republic of Iran v. United States of America, Judgment, 6 Kasım 2003, Separate Opinion of Judge Simma. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/90/090-20031106-JUD-01-10-EN.pdf> E.T. 19.09.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning Right of Passage over Indian Territory, Portugal v. India, Merits, Judgment of 12 April 1960. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/32/032-19600412-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 21.03.2022.

Internet: ICJ, Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Belgium v. Spain, Second Phase, Judgment of 5 February 1970.

<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf>. E.T. 18.07.2018.

Internet: ICJ, Case Concerning the Continental Shelf, Libyan Arab Jamahiriya v. Malta, Judgment of 3 June 1985. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/68/068-19850603-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 27.03.2022.

Internet: ICJ, Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary-Slovakia, Judgment of 25 September 1997, Separate Opinion of Vice President Weeramantry. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-03-EN.pdf> E.T. 12.09.2020.

Internet: ICJ, Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, USA v. Iran, Judgment of 24 May 1980. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 22.09.2019.

Internet: ICJ, Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion, 20 Temmuz 1962. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/49/049-19620720-ADV-01-00-EN.pdf> E.T. 13.08.2020.

Internet: ICJ, Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion, 20 Temmuz 1962, Separate Opinion of Judge Sir Percy Spender. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/49/049-19620720-ADV-01-02-EN.pdf> E.T. 19.08.2020.

Internet: ICJ, Competence of the General Assembly for the Admission of a State to the United Nations, Advisory Opinion of March 3rd, 1950, Dissenting opinion by M.Alvarez. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/9/009-19500303-ADV-01-01-EN.pdf> E.T. 22.03.2022.

Internet: ICJ, Fisheries Case, United Kingdom v. Norway, Judgment of December 18th, 1951, Pleadings, Oral Arguments, Documents, Volume IV. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/5/005-19510925-ORA-01-00-BI.pdf> E.T. 14.06.2022.

Internet: ICJ, Fisheries Jurisdiction Cases, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland, Merits, Judgment of 25 July 1974. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/55/055-19740725-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 07.01.2022.

Internet: ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion of 21 June 1971. Dissenting Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-08-EN.pdf> E.T. 12.01.2022.

Internet: ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), Notwithstanding Security Council

Resolution 276 (1970), Advisory Opinion of 21 June 1971. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>

Internet: ICJ, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, 1971, Separate Opinion Ammoun. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-02-EN.pdf> E.T. 12.01.2022.

Internet: ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, 9 Temmuz 2004. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf> E.T. 21.02.2022.

Internet: ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, Declaration of President Bedjaoui. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-01-EN.pdf> E.T. 11.12.2019.

Internet: ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> E.T. 19.12.2019.

Internet: ICJ, North Sea Continental Shelf Cases, Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands, Judgment of 20 February 1969. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 13.10.2019.

Internet: ICJ, Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite, Belgium v. Senegal, Judgment of 20 Temmuz 2012. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/144/144-20120720-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 07.10.2019.

Internet: ICJ, Reparation For Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, 1949. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf> E.T. 22.10.2020

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment, 18 July 1966. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19660718-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 10.10.2020.

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19621221-JUD-01-00-EN.pdf> E.T. 18.10.2020.

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment, 18 July 1966, Dissenting Opinion of Judge Jessup. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19660718-JUD-01-07-EN.pdf> E.T. 28.10.2020.

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment, 18 July 1966, Dissenting Opinion of Judge Padilla Nervo. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19660718-JUD-01-08-EN.pdf> E.T. 09.11.2020.

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Second Phase, Judgment, 18 July 1966, Separate Opinion of Judge van Wyk. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19660718-JUD-01-03-EN.pdf> E.T. 11.11.2020

Internet: ICJ, South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962, Separate Opinion of Judge Jessup. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/47/047-19621221-JUD-01-03-EN.pdf> E.T. 21.11.2020.

Internet: ICJ, Statement of H.E.Mr. Abdulqawi Ahmed Yusuf, President of the International Court of Justice, 'The International Court of Justice and unwritten sources of International Law', Before the Sixth Committee of the General Assembly, New York, 1 November 2019. <https://www.icj-cij.org/public/files/press-releases/0/000-20191101-STA-01-00-EN.pdf> E.T. 29.11.2020.

Internet: ICJ, The Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania, Merits, Judgment of 9 April 1949, Dissenting opinion by Judge Azevedo. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-05-EN.pdf> . E.T. 05.06.2018.

Internet: ICJ, The Corfu Channel Case, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania, Merits, Judgment of 9 April 1949. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf>. E.T. 05.06.2018.

Internet: ICJ, Voting Procedure on Questions relating to Reports and Petitions Concerning the Territory of South West Africa, Advisory Opinion, 7 Haziran 1955, Separate Opinion of Judge Lauterpacht. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/24/024-19550607-ADV-01-03-EN.pdf> E.T. 08.04.2022.

Internet: ICTY, Prosecutor v. Dusko Tadic, Appeal Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> E.T. 15.04.2022.

Internet: ILC, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf E.T. 11.02.2022.

Internet: Institut De Droit International, The Protection of Human Rights and the Principle of Non-Intervention in Internal Affairs of States, Eight Commission, Rapporteur Mr. Giuseppe Sperduti, Session of Santiago de Compostela, 1989.

https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1989_comp_03_en.pdf E.T. 09.03.2022.

İnternet: International Committee of the Red Cross, Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=BD48EA8AD56596A3C12563CD0051653F> E.T. 17.02.2018.

İnternet: Joint Communiqué issued by the Government of Sudan and the Secretary-General of the United Nations on 3 July 2004, <https://sudantribune.com/article4499/> E.T. 13.09.2019.

İnternet: Kellogg-Briand Pact 1928, The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp E.T. 12.06.2018.

İnternet: Kızılay, Temel İlkeler, <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/temel-ilkelerimiz> E.T. 11.07.2019.

İnternet: Kitabı Mukaddes (Eski Ahit), 1.bölüm (Tevrat) 5.kitap (Tesniye), Orthodox Jewish Bible (OJB) www.biblegateway.com E.T. 20.05.2018.

İnternet: Kofi Annan, Dag Hammarskjöld and 21st Century, The Fourth Dag Hammarskjöld Lecture, Uppsala 2001, <http://www.daghammarskjold.se/wp-content/uploads/2014/08/Kofi.pdf> E.T. 17.02.2018.

İnternet: Kofi Annan, Two Concepts of Sovereignty, The Economist, 16 Eylül 1999, <https://www.economist.com/international/1999/09/16/two-concepts-of-sovereignty> E.T. 05.05.2020.

İnternet: League of Nations, Acts of the Conference for the Codification of International Law, Vol.1, Plenary Meetings, The Hague, 13 Mart-12 Nisan 1930. <https://digital.nls.uk/league-of-nations/archive/190514516#?c=0&m=0&s=0&cv=20&xywh=-1%2C-205%2C6236%2C5565> E.T. 28.04.2022.

İnternet: Letter of Ambassador John Bolton, Permanent Representative of the United States to the UN, 30 Ağustos 2005. <https://archive.globalpolicy.org/images/pdfs/0825usproposal.pdf> E.T. 20.04.2022.

İnternet: MacFarquhar, N. (2009). 'When to Step in to Stop War Crimes Causes Fissures', *NY Times*, 22 Temmuz 2009, <https://www.nytimes.com/2009/07/23/world/23nation.html> E.T. 01.08.2021.

İnternet: Machakos Protocol, 20th July 2002. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_020710_MachakosProtocol.pdf E.T. 03.10.2021.

İnternet: McCulloch v Maryland, 17 US 316 (1819).
<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/17/316/> E.T. 19.08.2021.

İnternet: McWhinney, E. (2008). Commentary on Declaration.
https://legal.un.org/avl/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx.html. E.T. 30.06.2018.

İnternet: Ministry of Foreign Affairs of Japan, Statement by H.E. Ambassador Kenzo Oshima Permanent Representative of Japan to the United Nations on the Informal Thematic Consultation of Cluster III, 19 Nisan 2005.
<https://www.mofa.go.jp/announce/speech/un2005/un0504-3.html> E.T. 03.08.2021.

İnternet: Monroe Doctrine 1823.
<https://www.oas.org/sap/peacefund/VirtualLibrary/MonroeDoctrine/Treaty/MonroeDoctrine.pdf>. E.T. 28.06.2018.

İnternet: Nye, J. (2012). 'The Intervention Dilemma, Analysis and Opinions', *Harvard Kennedy School Belfer Center*, 12 Haziran 2012,
<https://www.belfercenter.org/publication/intervention-dilemma>. E.T. 19.08.2021.

İnternet: Organization of African Unity Charter, Addis Ababa, 25 Mayıs 1963.
<https://au.int/en/treaties/oau-charter-addis-ababa-25-may-1963>. E.T. 30.01.2022.

İnternet: PCIJ, Case Concerning The Factory at Chorzow (Merits), Seri A, No.17, 13 Eylül 1928. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf
E.T. 23.02.2022.

İnternet: PCIJ, Exchange of Greek and Turkish Populations (Lausanne Convention VI, January 30th, 1923, Article 2), Advisory Opinion, 21 February 1925, Series B: Collection of Advisory Opinions (1923-1930), B10. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_10/01_Echange_des_populations_grecques_et_turques_Avis_consultatif.pdf E.T. 06.03.2022.

İnternet: PCIJ, Interpretation of Judgments Nos 7 and 8 (Factory at Chorzow), Judgment of 16 December 1927. https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_13/43_Interpretation_des_Arrets_No_7_et_8_Usine_de_Chorzow_Arret.pdf E.T. 22.08.2018.

İnternet: PCIJ, Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco, Advisory Opinion, 7 Şubat 1923, Series B: Collection of Advisory Opinions (1923-1930).
https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_04/Decrets_de_nationalite_promulgues_en_Tunisie_et_au_Maroc_Avis_consultatif_1.pdf. E.T. 14.08.2018.

İnternet: PCIJ, Phosphates in Morocco (Preliminary Objections), 14 June 1938, PCIJ, Series A/B, No.74, https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/B/A_74/1_Preliminary_Objections.pdf

international-justice/serie_AB/AB_74/01_Phosphates_du_Maroc_Arret.pdf
E.T. 30.09.2018.

İnternet: PCIJ, The Case of the S.S. Lotus, P.C.I.J., Series A, No.10, 1927.
https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf. E.T. 25.05.2018.

İnternet: PCIJ, The League of Nations to the Permanent Court of International Justice, 6 Kasım 1922, https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_04/Decrets_de_nationalite_promulgues_en_Tunisie_et_au_Maroc_Avis_consultatif.pdf E.T. 08.08.2018.

İnternet: Political Statement on the Suspension of the Veto in case of Mass Atrocities, <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/2015-Political-Declaration-on-the-Suspension-of-the-Veto-En.pdf> E.T. 24.02.2019.

İnternet: Press Release SG/SM/6613, Secretary General Reflects on ‘Intervention’ in 35th Annual Ditchley Foundation Lecture, 26 June 1998, <https://www.un.org/press/en/1998/19980626.sgsm6613.html>. E.T. 21.03.2018.

İnternet: Proposed Amendments by the Non-Aligned Movement to the Draft Outcome Document of the High-Level Plenary Meeting of the General Assembly (A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2), 1 Eylül 2005. <https://archive.globalpolicy.org/images/pdfs/0901nam.pdf> E.T. 28.08.2021.

İnternet: Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes, League of Nations, 2 Ekim 1924, Volume 14, <https://www.refworld.org/docid/40421a204.html>. E.T. 14.08.2018.

İnternet: Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, 26 Aralık 2003 (Yürürlüğe Giriş) https://au.int/sites/default/files/treaties/37293-treaty-0024_-_protocol_relating_to_the_establishment_of_the_peace_and_security_council_of_the_african_union_e.pdf E.T. 06.02.2021.

İnternet: Reliefweb, News and Press Release, Sudan, African mini Summit on Darfur wound up in Libya, 18 Ekim 2004. <https://reliefweb.int/report/sudan/african-mini-summit-darfur-wound-libya#:~:text=An%20African%20Quintet%20Summit%20was,Republic%20of%20Chad%20also%2C%20Professor.> E.T. 09.02.2021.

İnternet: Repertoire of the Practice of the Security Council, 1946-1951. <https://digitallibrary.un.org/record/240012> E.T. 12.02.2021.

İnternet: Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Pursuant to Security Council Resolution 1564 of 18 September 2004, Cenevre, 25 Ocak 2005. https://www.un.org/ruleoflaw/files/com_inq_darfur.pdf. E.T. 18.09.2021.

İnternet: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001). *The Responsibility to Protect*. <https://www.globalr2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/>. E.T. 17.05.2018.

İnternet: Report on the situation of human rights in Iraq, submitted by Mr. Max van der Stoep, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, in accordance with Commission resolution 1993/74, E/CN.4/1994/58, 25 Şubat 1994. <https://digitallibrary.un.org/record/226418> E.T. 02.10.2020.

İnternet: Reports of International Arbitral Awards, Island of Palmas Case, (Netherlands, USA), 4 Nisan 1928, Vol. II, ss. 829-871. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf E.T. 16.02.2018.

İnternet: Spanish Zone of Morocco, Great Britain v. Spain, 1924, Report of International Arbitral Awards, Volume II, s.617-742. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/615-742.pdf. E.T. 14.12.2020.

İnternet: Special Message by US President McKinley, 'Message to Congress Requesting a Declaration of War with Spain 11 April 1898', *The American Presidency Project*, Online by Gerhard Peters ve John T. Woolley. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/message-congress-requesting-declaration-war-with-spain>. E.T. 01.03.2019

İnternet: Status of Mission Agreement (SOMA) on the Establishment and Management of the Ceasefire Commission in the Darfur Area of the Sudan, 4 Temmuz 2004, Khartoum/Sudan, <https://www.legal-tools.org/doc/9396c8/pdf/>. E.T. 03.12.2021

İnternet: Sudan: African Union tries to revive failed Darfur talks, 20 Temmuz 2004, <https://reliefweb.int/report/sudan/sudan-african-union-tries-revive-failed-darfur-talks> E.T. 09.12.2021

İnternet: The Aaland Islands Question, Report of the Committee of Jurists, League of Nations Official Journal, Special Supplement No.3, Oct 1920. <https://archives.ungeneva.org/aaland-islands-case-secretary-general-report-on-the-measures-taken-by-the-league-of-nations-with-regard-to-the-aaland-islands-question>. E.T. 13.08.2021

İnternet: The Asean Charter. <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>. E.T. 12.03.2022

İnternet: The Changing Role of Humanitarianism: A Study Guide to the Work of Bernard Kouchner, Morgenthau Lectures (1981-2006), Morgenthau Lecture on Ethics and Foreign Policy, 22 Eylül 2004, <https://www.carnegiecouncil.org/media/series/morgenthau/morgenthau-lectures-1981-2006-the-changing-role-of-humanitarianism-a-study-guide-to-the-work-of-bernard-kouchner> E.T. 30.08.2021

- İnternet: The Constitutive Act of the African Union, 11 Temmuz 2000.
https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf. E.T. 19.08.2019
- İnternet: The Covenant of the League Nations, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School.
https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art12. E.T. 12.06.2018.
- İnternet: The Dumbarton Oaks Proposals, Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume VI.
<https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 19.09.2021.
- İnternet: The Dumbarton Oaks Proposals, Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume X.
<https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 23.09.2021.
- İnternet: The Dumbarton Oaks Proposals, Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Volume III.
<https://digitallibrary.un.org/record/1300969> E.T. 28.09.2021.
- İnternet: The Editors of Encyclopedia Britannica, Social Contract, in Hobbes, in Locke, in Rousseau. <https://www.britannica.com/topic/social-contract> E.T. 02.12.2018.
- İnternet: The Fundamental Principles of the International Red Cross and Red Crescent Movement, ICRC, Cenevre / İsviçre, Ağustos 2015. E.T. 18.10.2019.
- İnternet: The Protocol on Amendments to the Constitutive Act, 11 Temmuz 2003,
<https://au.int/en/treaties/protocol-amendments-constitutive-act-african-union>. E.T. 22.10.2019.
- İnternet: Theodore Roosevelt's Corollary to the Monroe Doctrine 1905.
<https://www.archives.gov/milestone-documents/roosevelt-corollary>. E.T. 28.06.2018.
- İnternet: Tomuschat, C. (2008) Uniting for Peace, United Nations Audiovisual Library of International Law. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ufp/ufp_e.pdf E.T. 30.03.2021.
- İnternet: Trindade, A. C. C. (2008). 'Universal Declaration of Human Rights', *Introductory Note, United Nations Audiovisual Library of International Law*. Erişim <https://legal.un.org/avl/ha/udhr/udhr.html>. E.T. 21.01.2022.
- İnternet: Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler Terminolojisi, Uluslararası Hukuk Terminolojisi, <https://www.mfa.gov.tr/dis-iliskiler-terminolojisi.tr.mfa> E.T. 18.04.2019.
- İnternet: UHK'nun 2006 tarihli Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınırşan Zarar Halinde Kaybın Paylaştırılmasına Dair Taslak Maddeleri (Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising out of Hazardous Activities)

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_10_2006.pdf.
E.T. 14.04.2021.

İnternet: UN Doc, A/54/2000, Report of the Secretary General, 'We the peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century', 27 March 2000.
<https://digitallibrary.un.org/record/413745>. E.T. 16.05.2018.

İnternet: UN Doc, A/AC.119/SR.26, General Assembly Summary Record of the 26th Meeting, Special Committee on Principles of International Law Concerning Friendly and Co-operation Among States, 17 Eylül 1964, s.5-6.
<https://digitallibrary.un.org/record/1480613?ln=en>. E.T. 18.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/15/1514, General Assembly Resolution 1514 (XV), Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December 1960. <http://www.un-documents.net/a15r1514.htm>. E.T. 30.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/20/2131, General Assembly Resolution 2131 (XX), Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, 21 December, 1965. <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>. E.T. 15.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/2625, General Assembly Resolution 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 24 Ekim 1979. https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf. E.T. 20.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/2734 (XXV), Declaration on the Strengthening of International Security, 16 Aralık 1970.
[https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/2734\(XXV\)](https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/2734(XXV)). E.T. 30.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/36/103, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 Aralık 1981,
<https://digitallibrary.un.org/record/27066?ln=en>. E.T. 30.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/375 (IV), Draft Declaration on Rights and Duties of States, 6 Aralık 1949, <https://digitallibrary.un.org/record/210455?ln=en> E.T. 21.06.2018.

İnternet: UN Doc, A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome, 24 Ekim 2005.
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement>.
E.T. 15.05.2018.

İnternet: UN Doc, Press Release, SG/SM/9197 AFR/893 HR/CN/1077, Action Plan to Prevent Genocide, 7 Nisan 2004.
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/about-us/Doc.2_Press%20Release_SG%20Plan%20of%20Action.pdf E.T. 25.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/54/1, Report of the Secretary-General on the work of the Organization, 1999, <https://digitallibrary.un.org/record/279337?ln=en> E.T. 25.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/54/PV.4, General Assembly 54th session, 4th plenary meeting, 20 Eylül 1999, New York. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/858/23/PDF/N9985823.pdf?OpenElement>. E.T. 25.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/54/PV.6, General Assembly 54th session, 6th plenary meeting, 21 Eylül 1999, New York, s.2-6. <https://digitallibrary.un.org/record/285885?ln=en>. E.T. 30.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/55/1, Report of the Secretary-General on the work of the Organization, 2000. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/609/44/PDF/N0060944.pdf?OpenElement> E.T. 30.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/55/PV.6, General Assembly 55th session, 6th plenary meeting, 7 Eylül 2000, New York, s.16-17. <https://digitallibrary.un.org/record/421828?ln=en> E.T. 30.05.2018.

İnternet: UN Doc. A/57/303, General Assembly, Letter dated 26 July 2002 from the Permanent Representative of Canada to the United Nations addressed to the Secretary-General, 14 Ağustos 2002, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/525/70/IMG/N0252570.pdf?OpenElement> E.T. 02.08.2019.

İnternet: UN Doc. A/574, General Assembly, The Report of the United Nations Special Committee on the Balkans, June 1948. <https://digitallibrary.un.org/record/702997?ln=es>. E.T. 07.11.2020.

İnternet: UN Doc. A/59/2005, General Assembly, In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all, Report of the Secretary-General, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, 21 Mart 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement> E.T. 11.03.2019.

İnternet: UN Doc. A/59/705, General Assembly, Statement of the Group of Friends for the reform of the United Nations, 18 Şubat 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/243/72/PDF/N0524372.pdf?OpenElement> E.T. 21.04.2021

İnternet: UN Doc. A/59/842, General Assembly, Letter dated 8 June 2005 from the Permanent Representative of China to the United Nations addressed to the Secretary-General, Position Paper of the People's Republic of China on the United Nations Reforms, 10 Temmuz 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/380/58/PDF/N0538058.pdf?OpenElement>. E.T. 23.04.2021.

İnternet: UN Doc. A/59/875, General Assembly, Letter dated 15 July 2005 from the Permanent Representative of China and the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General, Joint Statement by the People's Republic of China and the Russian Federation on the International Order in the 21st century, 18 Temmuz 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/428/97/PDF/N0542897.pdf?OpenElement>. E.T. 12.05.2021.

İnternet: UN Doc. A/59/880, General Assembly, Note verbale dated 13 July 2005 from the Permanent Mission of Malaysia to the United Nations addressed to the Secretary-General, 26 Temmuz 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/441/77/PDF/N0544177.pdf?OpenElement>. E.T. 29.05.2021.

İnternet: UN Doc. A/59/884-S/2005/522, General Assembly, Security Council, Letter dated 25 Temmuz 2005 from the Permanent Representative of Yemen to the United Nations addressed to the Secretary-General, Resolutions on Political Affairs, adopted by the 32nd Session of the Islamic Conference of Internet: Foreign Ministers, Sana'a, Republic of Yemen, 15 Ağustos 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/461/03/PDF/N0546103.pdf?OpenElement>. E.T. 12.06.2021.

İnternet: UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1, Draft outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 8 Haziran 2005. https://digitallibrary.un.org/record/551197/usage?ln=zh_CN. E.T. 17.02.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.1, Revised draft outcome document of the high level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 22 Temmuz 2005. <https://digitallibrary.un.org/record/554199?ln=en> E.T. 23.02.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/HLPM/CRP.1/Rev.2, Revised draft outcome document of the high level plenary meeting of the General Assembly of September 2005 submitted by the President of the General Assembly, 10 Ağustos 2005. <http://www.ag-friedensforschung.de/themen/UN-Reform/draft-10-aug-05.pdf> E.T. 29.02.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.83, General Assembly, 59th Session, 83rd plenary meeting, 21 Mart 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/277/26/PDF/N0527726.pdf?OpenElement> E.T. 09.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.85, General Assembly, 59th session, 85th plenary meeting, 6 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/297/46/PDF/N0529746.pdf?OpenElement> E.T. 09.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.86, General Assembly, 59th session, 86th plenary meeting, 6 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/297/52/PDF/N0529752.pdf?OpenElement>
E.T. 09.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.87, General Assembly, 59th session, 87th plenary meeting, 7 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/298/44/PDF/N0529844.pdf?OpenElement>
E.T. 09.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.88, General Assembly, 59th session, 88th plenary meeting, 7 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/298/50/PDF/N0529850.pdf?OpenElement>
E.T. 09.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.89, General Assembly, 59th session, 89th plenary meeting, 8 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/301/09/PDF/N0530109.pdf?OpenElement>
E.T. 12.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/59/PV.90, General Assembly, 59th session, 90th plenary meeting, 8 Nisan 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/301/15/PDF/N0530115.pdf?OpenElement>
E.T. 12.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/60/PV.9, General Assembly, 60th session, 9th plenary meeting, 17 September 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/512/05/PDF/N0551205.pdf?OpenElement>
E.T. 18.03.2022.

İnternet: UN Doc. A/63/677, General Assembly, Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary-General, 12 Ocak 2009. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>
E.T. 29.02.2022.

İnternet: UN Doc. A/68/PV.5, General Assembly, 68th session, 5th plenary meeting, 24 Eylül 2013. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/484/49/PDF/N1348449.pdf?OpenElement>
03.06.2019.

İnternet: UN Doc. A/70/621-S/2015/978, General Assembly-Security Council, Letter dated 14 December 2015 from the Permanent Representative of Liechtenstein to the United Nations addressed to the Secretary-General, 14 Aralık 2015. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/433/57/PDF/N1543357.pdf?OpenElement>
09.06.2019.

İnternet: UN Doc. A/AC.125/SR.11, General Assembly, 1966 Special Committee on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-

operation Among States, Summary Record of the 11th Meeting, 15 Mart 1966, <https://digitallibrary.un.org/record/3827938?ln=ru>. E.T. 16.06.2019.

İnternet: UN Doc. A/C.1/SR.1423, General Assembly 20th Session, Official Records, First Committee 1423rd Meeting, 20 Aralık 1965, s.436. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL1/547/09/PDF/NL154709.pdf?OpenElement>. E.T. 21.06.2019.

İnternet: UN Doc. A/C.1/SR.354, General Assembly, 5th Session, First Committee 354th meeting, ‘United action for Peace’, 9 Ekim 1950. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/021/06/PDF/NL502106.pdf?OpenElement> E.T. 18.08.2021.

İnternet: UN Doc. A/C.1/SR.357, General Assembly, 5th Session, First Committee 357th meeting, ‘United action for Peace’, 10 Ekim 1950. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/021/07/PDF/NL502107.pdf?OpenElement> E.T. 18.08.2021.

İnternet: UN Doc. A/C.1/SR.364, General Assembly, 5th Session, First Committee 364th meeting, ‘United action for Peace’, 16 Ekim 1950. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/021/09/PDF/NL502109.pdf?OpenElement> E.T. 18.08.2021.

İnternet: UN Doc. A/C.3/SR.92, Draft International Declaration of Human Rights (E/800), 2 Ekim 1948. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/804/33/PDF/NL480433.pdf?OpenElement> E.T. 28.08.2021.

İnternet: UN Doc. A/CN.4/747, Fifth report on peremptory norms of general international law (jus cogens) by Dire Tladi, Special Rapporteur, 24 Ocak 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/284/83/PDF/N2128483.pdf?OpenElement> E.T. 21.04.2021.

İnternet: UN Doc. A/ES-11/L.1, General Assembly, Agression against Ukraine, 1 Mart 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/27/PDF/N2227227.pdf?OpenElement> E.T. 30.07.2022.

İnternet: UN Doc. A/PV.1408, General Assembly Official Records, 20th session, 1408th plenary meeting, 21 Aralık 1965. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL6/703/04/PDF/NL670304.pdf?OpenElement>. E.T. 30.06.2018.

İnternet: UN Doc. A/PV.180, 9 Aralık 1948. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/812/20/PDF/NL481220.pdf?OpenElement> E.T. 01.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/PV.279, General Assembly, Fifth Session, 279th plenary meeting, 20 Eylül 1950. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/012/51/PDF/NL501251.pdf?OpenElement> E.T. 03.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/109 (II), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 21 Ekim 1947. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/16/PDF/NR003816.pdf?OpenElement> E.T. 07.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/193(III), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 27 Kasım 1948. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/64/PDF/NR004364.pdf?OpenElement> E.T. 09.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/217 (III), Universal Declaration of Human Rights, 10 Aralık 1948. <https://daccess-ods.un.org/tmp/3890198.46916199.html> E.T. 12.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/288 (IV), General Assembly, Threats to the Political Independence and Territorial Integrity of Greece, 18 Kasım 1949. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/07/IMG/NR005107.pdf?OpenElement> E.T. 13.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/32 (I), General Assembly, Relations of Members of the United Nations with Spain, 9 Şubat 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/83/PDF/NR003283.pdf?OpenElement> E.T. 15.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/377 (V), Uniting For Peace, 3 Kasım 1950. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/75/PDF/NR005975.pdf?OpenElement> E.T. 17.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/39(I), Relations of Members of the United Nations with Spain, 12 Aralık 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/90/PDF/NR003290.pdf?OpenElement> E.T. 19.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/43/131, General Assembly, Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations, 8 Aralık 1988, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/531/10/IMG/NR053110.pdf?OpenElement> E.T. 22.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/45/100, General Assembly, Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations, 14 Aralık 1990,

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/564/89/IMG/NR056489.pdf?OpenElement> E.T. 24.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/46/182, General Assembly, Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, 19 Aralık 1991, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/582/70/IMG/NR058270.pdf?OpenElement> E.T. 27.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/49/203, Situation of human rights in Iraq, 13 Mart 1995, Resolution adopted by the General Assembly, <https://digitallibrary.un.org/record/172723> E.T. 28.02.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/49/57, General Assembly, Declaration on the Enhancement of Cooperation between the United Nations and Regional Arrangements or Agencies in the Maintenance of International Peace and Security, 17 Şubat 1995. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/768/01/PDF/N9576801.pdf?OpenElement> E.T. 03.03.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/53/202, The Millennium Assembly of the United Nations, 12 Şubat 1999. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/765/13/PDF/N9976513.pdf?OpenElement> E.T. 09.03.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/55/162, General Assembly, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, 18 Aralık 2000. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/569/11/PDF/N0056911.pdf?OpenElement> E.T. 12.03.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/55/2, General Assembly, United Nations Millennium Declaration, 8 Eylül 2000. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement> E.T. 13.03.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/56/83, ILC, 2001 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf E.T. 24.02.2022.

İnternet: UN Doc. A/RES/76/262, General Assembly, Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council, 26 Nisan 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/330/37/PDF/N2233037.pdf?OpenElement> E.T. 16.03.2020.

İnternet: UN Doc. A/RES/ES-10/14, Illegal Israeli actions in Occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory, 12 December 2003. [https://documents-dds-](https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/000/PDF/NR0000000.pdf?OpenElement)

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/646/93/PDF/N0364693.pdf?OpenElement
E.T. 13.04.2022

İnternet: UN Doc. E/CN.4/2005/3, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Follow-up to the World Conference on Human Rights, Situation of human rights in the Darfur region of the Sudan, 7 Mayıs 2004. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/142/21/PDF/G0414221.pdf?OpenElement>.
E.T. 19.03.2020.

İnternet: UN Doc. GA/12417, Meetings Coverage, General Assembly Plenary, General Assembly Adopts Landmark Resolution Aimed at Holding Five Permanent Security Council Members Accountable for Use for Veto, 76th session, 69th ve 70th meetings, 26 Nisan 2022. <https://press.un.org/en/2022/ga12417.doc.htm> E.T. 22.03.2020

İnternet: UN Doc. S/137, Security Council, Telegram from the Minister of Foreign Affairs of the Ukrainian Soviet Socialist Republic to the Secretary General, dated 24 August 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/601/37/PDF/NL460137.pdf?OpenElement>.
E.T. 23.03.2020.

İnternet: UN Doc. S/2004/425, Security Council, Letter dated 25 May 2004 from the Permanent Representative of the Sudan to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 25 Mayıs 2004, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/364/83/PDF/N0436483.pdf?OpenElement>.
E.T.25.03.2020.

İnternet: UN Doc. S/2011/612, Security Council, 4 Ekim 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/531/31/PDF/N1153131.pdf?OpenElement>
E.T. 28.03.2020.

İnternet: UN Doc. S/2012/77, Security Council, 4 Şubat 2012. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/223/75/PDF/N1222375.pdf?OpenElement>.
E.T. 03.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/2022/155, Draft Resolution, 25 Şubat 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/271/07/PDF/N2227107.pdf?OpenElement>.
E.T. 04.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/203, Security Council, Letter from the Acting Chairmen of the Delegation of Greece to the Secretary-General, dated 3 December 1946, and Enclosed Memorandum, 4 Aralık 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/602/03/PDF/NL460203.pdf?OpenElement>.
E.T. 06.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/22133, Security Council, Note by the President of the Security Council, 22 Ocak 1991, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N91/022/41/PDF/N9102241.pdf?OpenElement>. E.T. 07.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/22663, 31 Mayıs 1991, Letter dated 30 May 1991 from the Secretary General addressed to the President of the Security Council. <https://digitallibrary.un.org/record/115253> E.T. 14.07.2018.

İnternet: UN Doc. S/23500, Note by the President of the Security Council, 31 Ocak 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/043/34/PDF/N9204334.pdf?OpenElement>. E.T. 21.01.2022.

İnternet: UN Doc. S/23886, Security Council, Note by the President of the Security Council, 7 Mayıs 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/195/27/PDF/N9219527.pdf?OpenElement> E.T. 07.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/24735, Security Council, Letter dated 28 October 1992 from the Permanent Representative of Benin to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 29 Ekim 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/661/41/IMG/N9266141.pdf?OpenElement>. E.T. 08.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/24825, Security Council, Letter dated 18 November 1992 from the Minister for Foreign Affairs of Liberia addressed to the President of the Security Council, 18 Kasım 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/730/12/IMG/N9273012.pdf?OpenElement> E.T. 09.04.2020.

İnternet: UN Doc. S/34, 10 Nisan 1946, Letter from the Polish Ambassador to the Secretary General Dated 9 April 1946, <https://undocs.org/en/S/34>. E.T. 01.02.2019.

İnternet: UN Doc. S/552, Security Council, Draft Resolution on the Greek Question Submitted by the Representative of the United States at the 202 meeting of the Security Council, 15 Eylül 1947. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/705/52/PDF/NL470552.pdf?OpenElement>. E.T. 01.02.2019.

İnternet: UN Doc. S/PRST/2004/18, Security Council, Statement by the President of the Security Council, 26 Mayıs 2004. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/364/95/PDF/N0436495.pdf?OpenElement> E.T. 09.02.2019.

İnternet: UN Doc. S/PV.2982, Provisional Verbatim Record of the 2982th Meeting, 5 Nisan 1991. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N91/605/11/PDF/N9160511.pdf?OpenElement> E.T. 06.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.3138, Security Council, Provisional Verbatim Record of the 3138th meeting, 19 Kasım 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/619/14/PDF/N9261914.pdf?OpenElement> E.T. 08.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.363, Security Council, Third year, 363th meeting, 6 Ekim 1948. file:///Users/semraaksu/Downloads/S_PV-363-EN.pdf E.T. 15.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.5015, Security Council, Fifty-ninth year, 5015th meeting, 30 Temmuz 2004. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N04/445/15/PDF/N0444515.pdf?OpenElement>. E.T. 19.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.58, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 30 August 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/605/55/PDF/NL460555.pdf?OpenElement>. E.T. 21.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.59, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 3 September 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/605/56/PDF/NL460556.pdf?OpenElement>. E.T. 27.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.6491, 26 Şubat 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N11/245/28/PDF/N1124528.pdf?OpenElement> E.T. 30.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.6498, 17 Mart 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N11/267/18/PDF/N1126718.pdf?OpenElement> E.T. 30.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.6627, Security Council, 6627th meeting, 4 Ekim 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N11/529/74/PDF/N1152974.pdf?OpenElement> E.T. 30.04.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.6711, Security Council, 6711th meeting, 4 Şubat 2012. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N12/223/56/PDF/N1222356.pdf?OpenElement> E.T. 02.05.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.70, Security Council, Official Records, First Year, Second Series, 20 September 1946. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/600/10/PDF/NL460010.pdf?OpenElement>. E.T. 05.05.2021.

İnternet: UN Doc. S/PV.8979, 25 Şubat 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/269/25/PDF/N2226925.pdf?OpenElement>. E.T. 07.05.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/134, 1 Nisan 1960. <http://unscr.com/en/resolutions/134> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1502 (2003), Protection of United Nations personnel, associated personnel and humanitarian personnel in conflict zones. <https://digitallibrary.un.org/record/501050> E.T. 12.05.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1547, 11 Haziran 2004, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/386/26/PDF/N0438626.pdf?OpenElement>. E.T. 21.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1556, 30 Temmuz 2004, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/446/02/PDF/N0444602.pdf?OpenElement>. E.T. 21.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1564, 18 Eylül 2004. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1564>. E.T. 21.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1674, 28 Nisan 2006. <https://digitallibrary.un.org/record/573969> E.T. 24.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1970, 26 Şubat 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement> E.T. 29.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/1973, 17 Mart 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> E.T. 29.09.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/232, 16 Aralık 1966. <http://unscr.com/en/resolutions/232> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/2623, 27 Şubat 2022. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/271/32/PDF/N2227132.pdf?OpenElement>. E.T. 30.09.2021

İnternet: UN Doc. S/RES/418, 4 Kasım 1977. <http://unscr.com/en/resolutions/418> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/447, 28 Mart 1979. <http://unscr.com/en/resolutions/447> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/473, 13 Haziran 1980. <http://unscr.com/en/resolutions/473> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/688, 5 Nisan 1991. <https://digitallibrary.un.org/record/110659> E.T. 20.07.2021

İnternet: UN Doc. S/RES/788, 19 Kasım 1992, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/010/46/PDF/N9301046.pdf?OpenElement>. E.T. 20.07.2021

İnternet: UN Doc. S/RES/866, 22 Eylül 1993, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/513/89/PDF/N9351389.pdf?OpenElement> E.T. 24.07.2021

İnternet: UN Doc. S/RES/873, 13 Ekim 1973. <http://unscr.com/en/resolutions/873> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. S/RES/917, 6 Mayıs 1994. <http://unscr.com/en/resolutions/917> E.T. 07.06.2021.

İnternet: UN Doc. Security Council Official Records, 1st year: 34th meeting, 17 Nisan 1946. <https://undocs.org/en/S/PV.34> E.T. 01.08.2020.

İnternet: UN Doc. Security Council Official Records, 1st year: 35th meeting, 18 Nisan 1946. <https://undocs.org/en/S/PV.35> E.T. 04.08.2020.

İnternet: UN Doc. Security Council Official Records, 1st year: 46th meeting, 17 Haziran 1946. <https://undocs.org/en/S/PV.46> E.T. 06.08.2020.

İnternet: UN Doc. Security Council Official Records, 1st year: 79th meeting, 4 Kasım 1946, <https://undocs.org/en/S/PV.79> E.T. 12.08.2020.

İnternet: UN Doc. SG/SM/9197, AFR/893 HR/CN/1077, Speech to the UN Human Rights Commission, Geneva, 7 Nisan 2004, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/about-us/Doc.2_Press%20Release_SG%20Plan%20of%20Action.pdf. E.T. 20.01.2022

İnternet: UN Office on Genocide Prevention and The Responsibility to Protect, Key Documents. <https://www.un.org/en/genocideprevention/key-documents.shtml> E.T. 11.07.2021

İnternet: UN Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, About, <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>. E.T. 11.07.2021

İnternet: UN Press Release, GA/10847, Delegates Seek to End Global Paralysis in Face of Atrocities as General Assembly Holds Interactive Dialogue on Responsibility to Protect, 23 Temmuz 2009. <https://press.un.org/en/2009/ga10847.doc.htm>. E.T. 22.02.2020

İnternet: UN Press Release, Secretary General, SG/SM/11701, 15 Temmuz 2008, Secretary General Defends, Clarifies 'Responsibility to Protect' at Berlin Event on Responsible Sovereignty: International Cooperation for a Changed World. <https://press.un.org/en/2008/sgsm11701.doc.htm> E.T. 22.02.2020

İnternet: UNCIO, Working Papers, Dumbarton Oaks Proposals <https://search.archives.un.org/dumbarton-oaks-proposals-2-files>. E.T. 19.11.2021.

- İnternet: UNCIO, Working Papers, Dumbarton Oaks Proposals, Comments and Suggestions by other Governments, Chapter VIII, Section A: Pacific Settlement of Disputes. <https://search.archives.un.org/dumbarton-oaks-proposals-2-files-3> E.T. 19.11.2021.
- İnternet: United Nations Security Council Veto List, Dag Hammarskjöld Library, https://www.un.org/depts/dhl/resguide/scact_veto_table_en.htm E.T. 11.01.2021.
- İnternet: US Department of State Archive, The Crisis in Darfur, Secretary Colin L. Powell, Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Washington DC, 9 Eylül 2004, <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/36042.htm>. E.T. 11.01.2020.
- İnternet: US Department of State, Archive, 2001-2009, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, Sudan: Ethnic Cleansing in Darfur, 27 Nisan 2004, <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/31822.htm>. E.T. 21.01.2020.
- İnternet: Waxman, S. (1991). Defender of the Downtrodden, *The Washington Post*, 10 Haziran 1991. <https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1991/06/10/defender-of-the-downtrodden/74f0f855-a03f-4238-b8dc-d88780f3fa8f/> E.T. 28.01.2020.
- İnternet: Yearbook of International Law Commission 1970, Vol.II. (A/CN.4/SER.A/1970/Add.1) https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1970_v2.pdf
- İnternet: Yearbook of International Law Commission, 1970, Vol.II, Second Report on State Responsibility, by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_233.pdf. E.T. 11.01.2020.
- İnternet: Yearbook of International Law Commission, 1976, Vol.II (1), Fifth Report on State Responsibility by Mr. Roberto Ago, Special Rapporteur. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_291.pdf E.T. 10.05.2022.
- İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1956, Vol.II. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1956_v2.pdf E.T. 10.05.2022.
- İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1963, Vol.II (UN Doc. A/CN.4/SER.A/1963/ADD.1), Second report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur 1963. <https://www.legal-tools.org/doc/b4cdcd/pdf/> E.T. 15.05.2022.
- İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1966, Vol II (UN Doc. A/CN.4/SER.A/1966/Add.1) https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v2.pdf. E.T. 25.05.2022
- İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1976, Vol.2, Part.2, (UN Doc, A/CN.4/SER.A/1976/Add.1).

https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1976_v2_p2.pdf
E.T. 29.05.2022

İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1979, Vol.1 (UN Doc. A/CN.4/SER.A/1979).

https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1979_v1.pdf E.T. 09.06.2022

İnternet: Yearbook of the International Law Commission, 1998, Vol.2, Part.2.
<https://www.legal-tools.org/doc/fc3984/pdf/> E.T. 17.07.2022

İren, A.A., ve Gürkaynak M. (2015). ‘Batı Medeniyeti ve Hristiyanlıkta Haklı Savaş Geleneği’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, ss.147-178.

Jamnejad, M. ve Wood, M. (2009). ‘The Principle of Non-intervention’, *Leiden Journal of International Law*, 22, ss.345-381.

Jenks, C. W. (1958). *The Common Law of Mankind*, London Institute of World Affairs, New York: Frederick A. Praeger Inc.

Jennings, R. ve Watts, A. (1996). *Oppenheim’s International Law, Volume I, Peace*, 9.baskı, Harlow, Essex: Longman.

Joenniemi, P. (2014). ‘The Aaland Islands: Neither Local nor Fully Sovereign’, *Cooperation and Conflict*, 49(1), s. 80-97.

Johnson, J. T. (1987). *The Quest for Peace, Three Moral Tradition in Western Cultural History*, New Jersey: Princeton University Press.

Johnson, J. T. (2006). ‘The Just War Idea: The State of the Question’, *Social Philosophy and Policy*, 23(1), ss.167-195.

Johnstone, I. (2011). *The Power of Deliberation: International Law, Politics and Organizations*, New York: Oxford University Press.

Jorgensen, N. H. B. (2000). *The Responsibility of states for International Crimes*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press.

Kahn, C. (1968). ‘The OAU: Hurrying Nowhere?’, *Africa Today*, 15(5), ss.1-2.

Kalkavan Taslaman, F. (2011). *Geçmişte Günümüze ‘Haklı Savaş’ Kavramının Yorumu*, Doktora Tezi, İstanbul.

Karagül, S. ve Arslan, İ. (2014). ‘Afrika’da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi’, *Güvenlik Stratejileri*, 10(19), ss.57-98.

Kelsen, H. (1951). *The Law of the United Nations, A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*, London: The London Institute of World Affairs.

- Kelsen, H. (1952). *Principles of International Law*, New York: Rinehart and Company Inc.
- Kelsen, H. (1954). *The Law of the United Nations, A Supplement to the Law of the United Nations*.
- Kelsen, H. ve Paulson S. L. (1982). 'The Concept of Legal Order', *The American Journal of Jurisprudence*, 27(1), ss.64-84.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, F. (2009). 'Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme', *Uluslararası İlişkiler*, 6(21), ss.67-88.
- Kioko, B. (2003). 'The Right of Intervention under the African Union's Constitutive Act: From non-interference to non-intervention', *IRRC*, 85(852), ss.807-827.
- Klabbers, J. (1996). 'The Redundancy of Soft Law', *Nordic Journal of International Law*, 65, ss.167-182.
- Klabbers, J. (1998). 'The Undesirability of Soft Law', *Nordic Journal of International Law*, 67(4), ss.381-392.
- Klein, E. ve Schmahl, S. (2012). 'Article 10', içinde *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus ve Nikolai Wessendorf (eds.) Volume 1, 3.baskı, Oxford Commentaries on International Law.
- Krasno, J. ve Das, M. (2008). 'The Uniting for Peace Resolution and Other Ways of Circumventing the Authority of the Security Council', içinde *The UN Security Council and The Politics of International Authority*, Bruce Cronin ve Ian Hurd (eds.), Routledge: Taylor and Francis Group, ss.173-195.
- Kunig, P. (2012). 'Intervention, Prohibition of', *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Rudiger Wolfrum (ed.), Heidelberg and Oxford University Press.
- Labonte, M. (2016). 'R2P's Status As a Norm Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century', içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), UK: Oxford University Press.
- Langan, J. (1984). 'The Elements of St. Augustine's Just War Theory', *The Journal of Religious Ethics*, 12(1), ss.19-38.
- Lanni, A. (2008). 'The Laws of War in Ancient Greece', *Law and History Review*, Law, War and History: A special Issue, 26(3), ss.469-489.
- Lauterpacht, H. (1946). 'The Grotian Tradition in International Law', *British Yearbook of International Law*, 23, ss.1-53.

- Lauterpacht, H. (1947). *The International Protection of Human Rights*, The Hague Collected Courses 70.
- Lauterpacht, H. (1950). *International Law and Human Rights*, UK: Cambridge University Press.
- Lawrence, T. J. (1895). *The Principles of International Law*, Boston, USA: D.C Heath and Co. Publishers.
- Legum, C. (1975). 'The Organisation of African Unity-Success or Failure?', *International Affairs*, 51(2), ss. 208-219.
- Lorna, L. (1995). The League of Nations and the Settlement of Disputes, *World Affairs Institute*, 157(4).
- Lowe, V. (2007). *International Law*, UK: Oxford University Press.
- Luck, E. C. (2008). 'The United Nations and the Responsibility to Protect', *The Stanley Foundation Policy Analysis Brief*.
- Lütem, İ. (1945). *Dumbarton Oaks Projesi*, Ankara.
- Lütem, İ. (1947). *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, Ankara: Sakarya Basımevi.
- Lütem, İ. (1958). *Devletler Hukuku Dersleri, II. Cilt: Yetkiler-Alanlar-Yetkilerin Kullanılması-Barış ve Güvenliğin Sağlanması*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Seventh Revised Edition, London and New York: Routledge.
- Mamiani, C. (1860). *Rights of Nations or The New Law of European States Applied to the Affairs of Italy*, Roger Acton (Çev.), London: Burlington Arcade.
- Marston, G. (1987). 'United Kingdom Material on International Law 1986', *British Yearbook of International Law*, 57(1), ss.487-654.
- Marston, G. (1993). United Kingdom Material on International Law 1992, *British Yearbook of International Law*, 63(1), ss.615-841.
- Mattox, J. M. (2006). *Saint Augustine and the Theory of Just War*, New York: Continuum.
- McCaffrey, S., Shelton, D. ve Cerone, J. (2010). *Public International Law: Cases, Problems and Texts*, LexisNexis.
- McGoldrick, D. (1994). 'The Principle of Non-Intervention: Human Rights', içinde *The United Nations and the Principles of International Law*, Essays in Memory of Michael Akehurst, Colin Warbrick ve Vaughan Lowe (eds.), London and New York: Routledge, ss.85-119.

- McMahan, J. (2010). 'Laws of War', içinde *The Philosophy of International Law*, Samantha Besson and John Tasioulas (eds), Oxford University Press.
- Menemencioğlu, E. (1938). *Devletler Umumi Hukuku, I.Cilt*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Menemencioğlu, E. (1939). *Leon Duguit'in Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Meray, S. L. (1952). *Devletler Hukukunda Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Tatbikatına Göre Milli Yetki Meselesi (B.M.A. Md. 2, Fk.7)*, Ankara: İstiklal Matbaacılık.
- Meray, S. L. (1959). *Devletler Hukukuna Giriş, I.Cilt*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Meray, S. L. (1962). *Devletler Hukukuna Giriş, II. Cilt*, Gözden Geçirilmiş 2.bası, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Meray, S. L. (1982). *Toplum Bilim üzerine*, İstanbul: Hil Yayın.
- Meron, T. (2006). *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, 3, Martinus Nijhoff Publishers.
- Meydan Larousse, 1990, 18.cilt, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Miller, P. D. (2021). *Just War and Ordered Liberty*, UK: Cambridge University Press.
- Moeckli, D. ve Fasel, R. N. (2017). 'A Duty to Give Reasons in the Security Council: Making Voting Transparent', *International Organizations Law Review*, 14, ss.13-86.
- Molier, G. (2006). 'Humanitarian Intervention and The Responsibility to Protect After 9/11', *Netherlands International Law Review*, LIII, ss.37-62.
- Mossler, H. (1980). *The International Society as a Legal Community*, Alphen aan den Rijn: Sijhoff and Noordhoff.
- Munya, P. M. (1999). 'The Organization of African Unity and Its Role in Regional Conflict Resolution and Dispute Settlement: A Critical Evaluation', *Boston College Third World Law Journal*, 19(2), ss. 537-592.
- Murphy, Sean D. (1996). *Humanitarian Intervention The United Nations in an Evolving World Order*, Procedural Aspects of International Law Series, University of Pennsylvania Press.
- Neuhold, H. (2015). *The Law of International Conflict, Force, Intervention and Peaceful Dispute Settlement*, Collected Courses of the XiamenAcademy of International Law, 5, Leiden: Martinus Nijhoff

- Nolte, G. (2005). 'Sovereignty as Responsibility', *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 99, ss.389-392.
- Nolte, G. (2008). 'The Different Functions of the Security Council with Respect to Humanitarian Law', içinde *The United Nations Security Council and War, The Evolution of Thought and Practice since 1945*, Vaughan Lowe, Adam Roberts, Jennifer Welsh and Dominik Zaum (ed.), Oxford University Press.
- O'connell, M. E. (2011). 'How to Lose a Revolution', içinde *The Responsibility to Protect: Challenges and Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, E-International Relations.
- Oppenheim, L. (1905). *International Law A Treatise, Volume I*, New York and Bombay: Longmans, Green and Co.
- Ovalı, A. Ş. (2006). 'Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması', *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), ss.3-52.
- Oyeweso, S. ve Olawale, Y. (2021). 'Nigeria Civil War and Non-State Actors: Case of the Organisation of African Unity 1967-1970', *Lapai Journal of Nigerian History*, 13(2), ss.196-210.
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Padelford, N. J. ve Anderson, K. G. A. (1939). 'The Aaland Islands Questions', *The American Journal of International Law*, 33(3).
- Parel, A. J. (1990). 'Machiavelli's Notions of Justice: Text and Analysis', *Political Theory*, 18(4), ss.528-544.
- Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri, II.Kitap*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pazarcı, H. (2017). *Uluslararası Hukuk*, 16.Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pellet, A. (2003). 'The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma's Commentary', *Michigan Journal of International Law*, 25(1), ss.135-151.
- Pellet, A. (2010). 'The Definition of Responsibility in International Law', içinde *The Law of International Responsibility*, James Crawford, Alain Pellet ve Simon Olleson (eds), Oxford Commentaries on International Law, Oxford University Press, ss.3-17.
- Peters, A. (2009). 'Humanity as the A and Ω of Sovereignty', *The European Journal of International Law*, 20(3), ss.513-544.
- Phillimore, R. (1854). *Commentaries Upon International Law*, Vol. I, Philadelphia: T. And J.W. Johnson.

- Politis, N. (1946). 'Devletlerarası Hukukun Geçirmekte Olduğu Tekamül', İlhan Lüttem (Çev.), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), ss.565-580.
- Posibi, A.P. ve Canale, A. (2020). 'Historical Analysis of the Position of African Countries in the Nigerian Civil War 1967-1970', *Asian and African Studies*,12(2), ss.302-311.
- Quigley, J. (1992). 'The United States and the United Nations in the Persian Gulf War: New Order or Disorder', *Cornell International Law Journal*, 25(1), ss.1-51.
- Rao, P. S. (2008). 'The Concept of International Community in International Law: Theory and Reality', içinde *'International Law Between Universalism and Fragmentation: Festschrift in Honour of Gerhard Hafner*, Isabelle Buffard, James Crawford, Alain Pellet ve Stephan Wittich (eds.), Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, ss.85-107.
- Reçber, S. (2016). *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Report to the President on the results of the San Fransisco Conference, Department of State Publication, 2349, Conference Series 71, 1945.
- Richemond, D. (2003). 'Normativity in International Law: The Case of Unilateral Humanitarian Intervention', *Yale Human Rights and Development Law Journal*, 6(1).
- Rieff, D. (2001). 'The Millennium Assembly', *Global Governance*, 7(2), ss.127-130.
- Roberts, A. (2000). 'The so-called 'Right' of Humanitarian Intervention', *Yearbook of International Humanitarian Law*, 3, ss.3-51.
- Rodogno, D. (2016). 'Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century', içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), UK: Oxford University Press, ss.19-38.
- Rothchild, D. (1968). 'New Trends in African Integration', *Africa Today*, 15(5), ss.6-8.
- Röling, B. V. A. (1960). *International Law in an Expanding World*, Amsterdam: Djambatan.
- Samore, W. (1958). 'The New International Law of Alejandro Alvarez', *The American Journal of International Law*, 52(1), ss.41-54.
- Sar, C. (1966). 'Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 21(4), ss. 227-274.
- Sarıbeyoğlu Skalar, M. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma, Kavram, İlkeler ve Yargısal Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları.

- Schachter, O. (1991). 'United Nations Law in the Gulf Conflict', *The American Journal of International Law*, 85(3), ss.452-473.
- Schwebel, S. M. (1979). 'The Effect of Resolutions of the UN General Assembly on Customary International Law', *American Society of International Law*, 3, ss.301-309.
- Schwebel, E. (1972). 'The International Court of Justice and the Human Rights Clauses of the Charter', *The American Journal of International Law*, Vol.66, No.2, ss.337-351.
- Selçuk, S. (1996). 'Yargılamada Nesnellik Bağlamında Yazılı Hukuk ve Yargıç İlişkisi', *Yargıtay Dergisi*, 22(3), ss.213-219.
- Sevig, M. R. (1958). *Devletler Umumi Hukuku*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2.bası, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Shaw, M. N. (2008). *International Law*, 6.baskı, UK: Cambridge University Press.
- Simma, B. (1994). 'From Bilateralism to Community Interest in International Law', *Recueil des Cours* (250), ss.220-384.
- Simma, B. (1995). *The Charter of the United Nations, A Commentary*, Oxford University Press.
- Smith, R. K. M. (2014). *Textbook on International Human Rights*, 6.Baskı, Oxford University Press.
- Stahn, C. (2007). 'Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?', *The American Journal of International Law*, Vol.101, No.1, ss. 99-120.
- Stowell, E. C. (1921). *Intervention in International Law*, Washington DC: John Byrne and Co.
- Sulyok, G. (2000). 'Humanitarian Intervention: A Historical and Theoretical Overview', *Acta Juridica Hungarica (Hungarian Journal of Legal Studies)*, 41(1-2), ss.79-109.
- Supplement (1928): Codification of International Law, Historical Exposition, *The American Journal of International Law*, 22(1), ss.234-237.
- Swatek-Evenstein, M. (2020). *A History of Humanitarian Intervention*, UK: Cambridge University Press.
- Şahin Ünver F. S. (2018). *Hukuk Felsefesinde İrade Serbestliği ve Sorumluluk*, Ankara: Astana Yayınları.
- Tangör, B. (2012). 'Kurumsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları', *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(30), ss.59-92.

- Thakur, R. (2012). 'The Responsibility to Protect: Retrospect and Prospect', içinde *Responsibility to Protect: Peacekeeping, Diplomacy, Media and Literature Responding to Humanitarian Challenges*, Ursula Mathis-Moser (ed.), Innsbruck University Press, ss.23-33.
- Thirlway, H. (2001). 'Reflections on Lex Ferenda', *Netherlands Yearbook of International Law*, 32, ss.3-26.
- Thirlway, H. (2002). 'Concepts, principles, rules and analogies: international and municipal legal reasoning', *Collected courses of the Hague Academy of International Law*, Volume 294, ss. 265-405.
- Thucydides. (1921). *History of the Peloponnesian War, Books V and VI*, Charles Forster Smith (Çev.), Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.
- Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War*, Martin Hammond (Çev.), Oxford World's Classics, New York: Oxford University Press.
- Tomuschat, C. (1993). *Obligations Arising for States without or against their Will*, Collected Courses of Hague Academy of International Law, Volume 241.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*, Emre Güler (Çev.), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Tönnies, F. (2020). *Community and Society*, C.P. Loomis (Çev.), Mockingbird Press.
- Trindade, A. A. C. (1976). 'The Domestic Jurisdiction of States in the Practice of the United Nations and Regional Organizations', *The International and Comparative Law Quarterly*, 25(4), ss.715-765.
- Türk Hukuk Kurumu, (1991). *Türk Hukuk Lügati*, 3.baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tütüncü, A. N. (1997). 'Karar İncelemesi: Trail Smelter Hakem Kararı Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti', *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(4), ss.313-340.
- United Nations Documents 1941-1945 (1946). *The Royal Institute of International Affairs*, London and New York: Oxford University Press.
- Urbano, F. C. (2017). 'Prevention and Intervention in Francisco de Vitoria's Theory of the Just War', içinde *At the Origins of Modernity, Studies in the History of Law and Justice*, Jose Maria Beneyto ve Justo Corti Varela (eds.), New York: Springer, ss.141-153.
- van Baarda, T. (1994). 'The Involvement of the Security Council in Maintaining International Humanitarian Law', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 12, ss.137-152.
- Volger, H. (2010). *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, Second Revised Edition, Leiden-Boston: Martinus Nijhodd Publishers.

- Walzer, M. (2006). *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustrations*, 4.baskı, New York: Basic Books.
- Weiss, T. G. (2010). 'Halting Atrocities in Kenya', *Great Decisions*, ss.17-30; Junk, J. (2016). 'Bringing the Non-coercive Dimensions of R2P to the Fore: The Case of Kenya', *Global Society*, 30(1), ss.54-66.
- Weiss, T. G. (2014). 'Military Humanitarianism', *The Washington Quarterly*, 37(1), ss.7-20.
- Weiss, T. G. (2016). *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, 3.baskı, Polity Press.
- Weiss, T. G. (2016). 'The Turbulent 1990s: R2P Precedents and Prospects', iç. *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Alex J. Bellamy ve Tim Dunne (eds.), Oxford University Press.
- Welsh, J.; Carolin, J.; Thielking ve MacFarlane, S. N. (2005). 'The Responsibility to Protect: Assessing the report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty', içinde *International Commissions and The Power of Ideas*, Ramesh Thakur, Andrew F.Cooper ve John English (eds.), United Nations University Press, ss.198-221.
- White, N. D. (1996). 'Commentary on the Protection of the Kurdish Safe-Haven: Operation Desert Strike', *Journal of Armed Conflict Law*, 1(2), ss.197-204
- Williams, A. (2011). 'The Responsibility to Protect and Peacemaking', içinde *The Responsibility to Protect: Challenges and Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, E-International Relations.
- Wolf, D. (1988). 'Humanitarian Intervention', *Michigan Journal of International Law*, 9(1), ss. 333-366.
- Wood, M. (2013). 'International Law and The Use of Force: What Happens in Practice?', *Indian Journal of International Law*, 53(3), ss.345-367.
- Woolsey, T. D. (1872). *International Law*, 3.baskı, New York: Scribner, Armstrong and Co.
- Zacklin, R. (2010). *The United Nations Secretariat and the Use of Force in Unipolar World, Power v. Principle*, New York: Cambridge University Press.
- Zifcak, S. (2009). *United Nations Reform: Heading North or South?*, London and New York: Routledge.
- Zurbuchen, S. (2010). 'Vattel's Law of Nations and the Principle of Non-Intervention', *Grotiana*, 31(1), ss.69-84.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Aksu, Semra
Uyruğu : TC

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	University of Pittsburgh School of Law	2012
Lisans	Gazi Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler	2008
Lisans	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Devam ediyor.

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-2023	AHBV	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

